

ISSN 2786-6734 (Print)
ISSN 2786-6742 (Online)

Закарпатський угорський інститут імені Ф. Ракоці ІІ

Acta Academiae Beregsasiensis. Economics

Науковий журнал

Випуск 6

Берегове 2024

"Acta Academiae Beregsasiensis. Economics" засновано у листопаді 2021 р. та видається за рішенням Вченої ради Закарпатського угорського інституту імені Ф.Ракоці ІІ.

Науковий журнал виходить два рази на рік.

Видання включено до «Переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук» **Категорії «Б»**, наказом Міністерства освіти і науки України № 768 від 20.06.2023 р.
Рекомендовано до друку Вченою радою Закарпатського угорського інституту імені Ф.Ракоці ІІ (протокол №6 від 26.06.2024 р.)

Редакційна колегія:

Головний редактор – *Бачо Роберт*, д.е.н., професор, завідувач кафедри обліку і аудиту, ЗУІ імені Ф. Ракоці ІІ, Україна;

Перший заступник головного редактора – *Пойда-Носик Ніна*, д.е.н., професор, професор кафедри обліку і аудиту, ЗУІ імені Ф. Ракоці ІІ, Україна;

Заступник головного редактора, відповідальний редактор – *Макарович Вікторія*, к.е.н., доцент, доцент кафедри обліку і аудиту, ЗУІ імені Ф. Ракоці ІІ, Україна;

Заступник головного редактора, відповідальний секретар – *Лоскоріх Габрієлла*, доктор філософії з обліку і оподаткування, заступник завідувача кафедри обліку і аудиту, ЗУІ імені Ф. Ракоці ІІ, Україна.

Члени редакційної колегії:

Орлов Ігор – д.е.н., професор, академік Академії економічних наук України, ЗУІ імені Ф. Ракоці ІІ, Україна; *Внукова Наталія* – д.е.н., проф., заслужений економіст України, професор кафедри митної справи та фінансових послуг, Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця, Україна; *Коваленко Юлія* – д.е.н, проф, завідувач кафедри фінансових ринків та технологій, Державний податковий університет, Україна; *Бондарук Таїсія* – д.е.н, проф, заслужений економіст України, завідувач кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Національна академія статистики, обліку та аудиту, Україна; *Завербний Андрій* – д.е.н, проф., професор кафедри зовнішньоекономічної та митної діяльності Національного університету «Львівська політехніка», Україна; *Вдовенко Наталія* – д.е.н., проф., завідувач кафедри глобальної економіки, Національний університет біоресурсів і природокористування України, Україна; *Ганусич Вероніка* – к.е.н., доц., доцент кафедри обліку і аудиту, ЗУІ імені Ф. Ракоці ІІ, Україна; *Моца Андрій* – к.ю.н., доц., доцент кафедри географії та туризму, ЗУІ імені Ф. Ракоці ІІ, Україна; *Стойка Наталія* – к.е.н., доц., доцент кафедри обліку і аудиту, ЗУІ імені Ф. Ракоці ІІ, Україна; *Новіченко Людмила* – к.е.н, доц., доцент кафедри обліку, аудиту та оподаткування, Національна академія статистики, обліку та аудиту, Україна; *Живко Зінаїда* – д.е.н, проф., ректор Академії економіки і педагогіки, Чеська Республіка; *Феньвеш Вероніка* – габілітований доктор наук з галузі економіки, проф., Дебреценський університет, Угорщина; *Махова Рената* – габілітований доктор наук з галузі економіки, доц., проректор, Університет Й. Шельє, Словачька Республіка; *Ілеш Балінт Чобо* – к.е.н, проф., Університет Яноша Наймана, Угорщина; *Дунай Анна* – доктор філософії з галузі економіки, проф., Університет Яноша Наймана, Угорщина; *Петі Мартон* – доктор наук з галузі економіки, віце-президент, Національний інститут стратегічних досліджень Угорщини, доцент кафедри соціально-економічної географії та планування міста, Університет Корвінус, Угорщина; *Сас Левенте* – доктор наук з галузі економіки, проф., заступник декана факультету Економіки та бізнес-адміністрування, Клужький університет імені Бабеша-Бойяї, Румунія.

УДК 330
А19

Acta Academiae Beregsasiensis. Economics : наук. журн. / редкол. : Р. Бачо, Н. Пойда-Носик, В. Макарович; Закарпат. угор. ін-т імені Ф. Ракоці ІІ. Берегове, 2024. Вип. 6. (2024). 492 с. Текст укр., англ., угор.

Науковий журнал „Acta Academiae Beregsasiensis. Economics” розрахований на науковців, докторантів, аспірантів, практиків та широкого кола читачів, які цікавляться проблематикою в галузі економічних наук. Статті публікуються на умовах міжнародної ліцензії [Creative Commons Attribution 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/).

Публікація видання здійснюється за сприяння Інституту Стратегічних Досліджень Угорщини.

*Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
Серія КВ №25089-15029Р від 08.11.2021 р.*

Засновник наукового журналу:

Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці ІІ.

Адреса: 90202 м. Берегове, пл. Кошута, буд.6.

Офіційний сайт наукового журналу:

<https://aab-economics.kmf.uz.ua/aabe>

NEMZETSTRATÉGIAI KUTATÓINTÉZET

ISSN 2786-6734 (Print)

ISSN 2786-6742 (Online)

© Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці ІІ, 2024

ISSN 2786-6734 (Print)
ISSN 2786-6742 (Online)

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola

Acta Academiae Beregsasiensis. Economics

Tudományos folyóirat

6. szám

Beregszász 2024

Az "Acta Academiae Beregsasiensis. Economics" tudományos folyóirat 2021-ben lett alapítva, és a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Tudományos Tanácsa határozata alapján jelenik meg.

A tudományos folyóirat évente kétszer jelenik meg.

A **Folyóirat** az Ukrán Oktatási és Tudományos Minisztérium 2023. június 20-án kelt 768. számú rendelete alapján „B” kategóriájú folyóiratnak minősül, melyben publikálhatóak az ukrainai fokozatszerzéshez szükséges tudományos eredmények.

Kiadáshoz ajánlotta a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Tudományos Tanácsa
(2024. június 26-i 6. sz. jegyzőkönyv)

Szerkesztőbizottság:

Főszerkesztő – **Prof. Dr. Bacsó Róbert**, közgazdaságtudományok nagydoktora, professzor, Számvitel és Auditálás Tanszék vezetője, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Ukrajna.

Általános főszerkesztő-helyettes – **Prof. Dr. Pojda-Noszik Nina**, közgazdaságtudományok nagydoktora, professzor, Számvitel és Auditálás Tanszék professzora, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Ukrajna.

Főszerkesztő-helyettes, felelős szerkesztő – **dr. Makarovics Viktória**, közgazdaságtudomány kandidátusa, egyetemi docens, Számvitel és Auditálás Tanszék docense, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Ukrajna.

Főszerkesztő-helyettes, felelős titkár – **dr. Loszkorih Gabriella**, PhD, tanszékvezető-helyettes, Számvitel és Auditálás Tanszék, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Ukrajna.

Szerkesztőbizottság:

Prof. Dr. Orlov Igor – közgazdaságtudományok nagydoktora, professzor, az Ukrainai Közgazdaságtudományi Akadémia akadémikusa, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Ukrajna; **Prof. Dr. Vnukova Natália** – közgazdaságtudományok nagydoktora, professzor, Ukrajna érdemesült közgazdásza, Vám és Pénzügyi Szolgáltatások Tanszék professzora, Szemen Kuznyec Harkovi Nemzeti Gazdaságtudományi Egyetem, Ukrajna; **Prof. Dr. Kovalenko Julia** – közgazdaságtudományok nagydoktora, professzor, Pénzügyi Piacok és Technológiák Tanszék vezetője, Állami Adóegyetem, Ukrajna; **Prof. Dr. Bondárúk Tajisziya** – közgazdaságtudományok nagydoktora, professzor, Ukrajna tiszteletbeli közgazdásza, Pénzügyek, Bank és Biztosítás Tanszék vezetője, Nemzeti Statisztikai, Számviteli és Auditálási Akadémia, Ukrajna; **Prof. Dr. Záverbnij András** – közgazdaságtudományok nagydoktora, professzor, Külgazdasági és Vámtevékenység Tanszék professzora, Lembergi Nemzeti Politechnikai Egyetem, Ukrajna; **Prof. Dr. Vdovenko Natália** – közgazdaságtudományok nagydoktora, professzor, Globális Közgazdaság Tanszék vezetője, Ukrajna Nemzeti Bioerőforrás- és Természetgazdálkodási Egyetem, Ukrajna; **dr. Hanuzsics Veronika** – közgazdaságtudományok kandidátusa, egyetemi docens, Számvitel és Auditálás Tanszék docense, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Ukrajna; **dr. Moca Andrij** – jogtudományok kandidátusa, egyetemi docens, Földrajz és Turizmus Tanszék docense, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Ukrajna; **dr. Sztójka Natália** – közgazdaságtudományok kandidátusa, egyetemi docens, Számvitel és Auditálás Tanszék docense, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Ukrajna; **dr. Novicsenko Ljudmila** – közgazdaságtudományok kandidátusa, egyetemi docens, Számvitel, Auditálás és Adózás Tanszék docense, Nemzeti Statisztikai, Számviteli és Auditálási Akadémia, Ukrajna; **Prof. Dr. Zsivko Zinaida** – közgazdaságtudományok nagydoktora, professzor, rektor, Közgazdasági és Pedagógiai Akadémia, Csehország; **Dr. habil. Fenyves Veronika** – PhD, egyetemi tanár, tanszékvezető, oktatási dékánhelyettes, Gazdaságtudományi Kar, Számviteli és Pénzügyi Intézet, Kontrolling Tanszék, Debreceni Egyetem, Magyarország; **Dr. habil. Ing. Machová Renáta** – PhD, rektorhelyettes, egyetemi docens, Selye János Egyetem, Szlovákia; **Prof. Dr. Illés Bálint Csaba** - PhD, egyetemi tanár, Neumann János Egyetem, Magyarország; **Prof. Dr. Dunai Anna** - PhD, egyetemi tanár, Neumann János Egyetem, Magyarország; **Dr. Péti Márton** - PhD, Nemzetstratégiai Kutatóintézet, elnökhelyettes; egyetemi docens, Gazdaságföldrajz és városfejlesztés tanszék, Budapesti Corvinus Egyetem, Magyarország; **Prof. Dr. Szász Levente** - PhD, egyetemi tanár, dékánhelyettes, Közgazdaság- és Gazdálkodástudományi Magyar Intézet, Babeş-Bolyai Tudományegyetem, Románia.

ETO 330

A19

Acta Academiae Beregsasiensis. Economics: tudományos folyóirat / szerk.: R. Bacsó, N. Pojda-Noszik, V. Makarovics. II. RFKMF. Beregszász, 2024. 6. szám (2024). 492 c.

Az „Acta Academiae Beregsasiensis. Economics” tudományos folyóiratban a doktoranduszok, posztgraduális hallgatók, kutatók és gyakorlati szakemberek tudományos kutatásait tesszük közzé. A tanulmányok [Creative Commons Attribution 4.0](#). c. nemzetközi licence alapján jelennek meg

Az "Acta Academiae Beregsasiensis. Economics" megjelenésében együttműködő partner volt a Nemzetstratégiai Kutatóintézet.

A nyomtatott tömegtájékoztatói eszközök állami nyilvántartásba vételéről szóló igazolás száma

KB 25089-15029P 2021. november 8.

Tudományos folyóirat alapítója:

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola

Cím: 90202, Beregszász, Kossuth tér 6.

A tudományos folyóirat hivatalos honlapja:

<https://aab-economics.kmf.uz.ua/aabe>

NEMZETSTRATÉGIAI KUTATÓINTÉZET

ISSN 2786-6734 (Print)

ISSN 2786-6742 (Online)

© II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, 2024

ISSN 2786-6734 (Print)
ISSN 2786-6742 (Online)

**Ferenc Rakoczi II Transcarpathian Hungarian College
of Higher Education**

Acta Academiae Beregsasiensis. Economics

Scientific journal

Volume 6

Berehove 2024

„Acta Academiae Beregsasiensis. Economics” was founded in November, 2021 and is published by the decision of the Academic Council of the Ferenc Rakoczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education.

The scientific journal is published twice a year.

The **journal** is included in Category "B" according to the "**List of scientific professional editions of Ukraine**, in which the results of dissertations for the degree of Doctor of Science and Ph.D. can be published", by order of the Ministry of Education and Science of Ukraine No. 768 dated 20.06.2023.

Recommended for publication by the Academic Council of the Ferenc Rakoczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education (protocol No. 6 dated June 26, 2024)

Editorial board:

Editor-in-Chief – Bacho Robert, Doctor of Economics, Professor, Head of the Department of Accounting and Auditing, FR II THCHE, Ukraine;

First Deputy Editor-in-Chief – Poyda-Nosyk Nina, Doctor of Economics, Professor, Professor at the Department of Accounting and Auditing, FR II THCHE, Ukraine;

Deputy Editor-in-Chief , managing Editor – Makarovych Viktoriia, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Accounting and Auditing, FR II THCHE, Ukraine.

Deputy Editor-in-Chief, responsible secretary – Gabriella Loskorikh, Candidate of Economic Sciences, Deputy Head of the Accounting and Auditing Department, FR II THCHE, Ukraine

Editorial Board Members:

Ihor Orlov - Doctor of Economics, Professor, Academician of the Academy of Economic Sciences of Ukraine, FR II THCHE, Ukraine; **Nataliia Vnukova** - Doctor of Economics, Professor, Honored Economist of Ukraine, Professor at the Department of Customs Affairs and Financial Services, Symon Kuznets Kharkiv National University of Economics, Ukraine; **Yuliia Kovalenko** - Doctor of Economics, Professor, Head of the Department of Financial Markets and Technologies, State Tax University, Ukraine; **Taisiia Bondaruk** - Doctor of Economics, Professor, Head of the Department of Finance, Banking and Insurance, National Academy of Statistics, Accounting and Audit, Ukraine; **Andrij Zaverbnyj** - Doctor of Economics, Professor, Professor at the Department of Foreign Trade and Customs of the Lviv Polytechnic National University, Ukraine; **Natalia Vdovenko** - Doctor of Economics, Professor, Head of the Department of Global Economy, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Ukraine; **Veronika Hanusych** - Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Accounting and Auditing, FR II THCHE, Ukraine; **Andriy Motsa** - Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Geography and Tourism, FR II THCHE, Ukraine; **Nataliya Stoyka** - Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Accounting and Auditing, FR II THCHE, Ukraine; **Liudmyla Novichenko** - Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Accounting, Auditing and Taxation, National Academy of Statistics, Accounting and Audit, Ukraine; **Zinaida Zhyvko** - Doctor of Economics, Professor, Rector, Academy of Economics and Pedagogy, Czech Republic; **Fenyves Veronika** - Habilitated Doctor of Sciences in Economics, Head of the Department of Controlling, University of Debrecen, Hungary; **Makhova Renata** - Habilitated Doctor of Sciences in Economics, Associate Professor, Vice-rector, J. Selye University, Slovak Republic; **Illés Bálint Csaba** - Candidate of Sciences in Economics, Professor, John von Neumann University, Hungary; **Dunay Anna** - Doctor Philosophy in Economics, Professor, John von Neumann University, Hungary; **Peti Marton** - Doctor of Philosophy in Economics, vice-president, Research Institute for National Strategy, Hungary; associate professor, Department of Geography and Planning, Corvinus University of Budapest, Hungary; **Szász Levente** - Doctor of Management, Professor, Deputy Dean at the Faculty of Economics and Business Administration, Babeş-Bolyai University, Romania.

UDC 330

A19

Acta Academiae Beregsasiensis. Economics: scientific journal / editor. : R. Bacho, N. Poyda-Nosyk, V. Makarovych. FR II THCHE. Berehove, 2024. Vol. 6. (2024) 492 p. Text Ukrainian, English, Hungarian.

Scientific journal „Acta Academiae Beregsasiensis. Economics” intended for scientists, doctoral students, post-graduate students, practitioners and a wide range of readers who are interested in issues in the field of economic sciences. Articles are published under the terms of the [Creative Commons Attribution 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/) International License.

Publication of the scientific journal "Acta Academiae Beregsasiensis. Economics" is carried out with the assistance of the Research Institute for National Strategy.

*State registration certificate of a printed mass media
Series KB No. 25089-15029P dated November 8, 2021.*

The founder of the scientific journal is

Ferenc Rakoczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education.

Correspondence address: Kossuth sq.6, Berehove

The official website of the scientific journal:

<https://aab-economics.kmf.uz.ua/aabe>

NEMZETSTRATÉGIAI KUTATÓINTÉZET

ISSN 2786-6734 (Print)

ISSN 2786-6742 (Online)

© Ferenc Rakoczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education, 2024

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1. ЕКОНОМІКА ТА МЕНЕДЖМЕНТ

Бачо Р. Зовнішньоторговельні відносини України та Угорщини в умовах війни	13
Амбросі М., Кубєнова З. Деякі аспекти недобросовісної конкуренції за робочі місяці	22
Гіреш-Ласлов К., Леврінц І. Вплив корупції в Україні на економічний розвиток країни та її інтеграцію до ЄС	32
Квасній М. Динаміка ІТ-галузі в умовах економічної нестабільності України: аналіз та моделювання	45
Коробейникова Я., Гринюк В. Перспективні напрями інноваційної проєктної діяльності в туризмі (кейси Івано-Франківської області)	56
Кошане Біланіч А., Лацаї М. Можливість розвитку трикутника знань у Сабольч-Сатмар-Берегівському окрузі	69
Макарович А., Макарович В. Моделювання підбору молодих спеціалістів за допомогою штучного інтелекту	81
Матвієнко Г., Кучеркова С. Значення розвитку екоінновацій при переході до зеленої економіки	102
Мадьяр З. Вступ до 5-крокових умов управління брендом для "Мисливська територія Гут" АТ "Нірердо"	114
Моца А. Правові проблеми економіки України під час правового режиму воєнного стану	125
Нечаєва І., Шиловець І. Цифрова трансформація регіонів України: проблеми, рекомендації, перспективи	137
Надь Р., Йожа Л., Салаї Модошне С. Маркетинг в період високої інфляції	146
Пасічник Ю., Гордієнко Л. Порівняльний аналіз доходів сільського населення країн ЄС та України	161
Рекуненко І., Чередніченко Д. Економічна оцінка стратегій розподілу ресурсів в Україні	174
Складанівська О. Аналіз сучасного стану вантажних автотранспортних підприємств України	192
Чалі Б. Д., Лакатош В., Дарадже Г. Н. Підвищення благополуччя через кооперативи: зміцнення соціального капіталу для громадського добробуту в Ефіопії	207

РОЗДІЛ 2. ОБЛІК ТА ФІНАНСИ

Пойда-Носик Н., Калман Б. Г., Малатінські С. Людський фактор інформаційної безпеки: фішинг в кіберзлочинності	223
Ганусич В., Ганусич К. Бухгалтерський облік криптоактивів: міжнародний досвід та вітчизняні перспективи	235
Гик В., Чущак А. Впровадження обліку в кластерних утвореннях для забезпечення цілей сталого розвитку	249
Грибовська Ю., Шилко А. Оцінка фінансового стану лікувального закладу охорони здоров'я	264
Дубинська О., Фокін О. Методичні засади аудиту фінансової звітності як складника фінансової та економічної безпеки в умовах воєнного стану	281
Ахмед Е.Р. Вплив цифрових процедур в бухгалтерському обліку та аудиті на ефективність збору податків	300
Криниця С. Стратегії цифровізації системи управління публічними фінансами в Україні: аналіз та перспективи	307
Лепетан І. Сучасні тенденції недержавного пенсійного страхування: аналіз та перспективи для українських підприємств	322
Потоки Г., Вірліч Ш. Оцінка управлінських характеристик мікрокомпанії через призму фінансового та статистичного аналізу (на прикладі ТОВ "Гера")	333
Саліх В. Х., Алабдулла Т. Т. Ю. Чи впливає аудиторський комітет на зв'язок між ефективністю, результативністю аудиту та сталим розвитком у приватних компаніях?	346
Орлов І. Умовні зобов'язання в системі об'єктів бухгалтерського обліку: питання розкриття інформації	361
Серпенінова Ю., Макаренко І., Фомінов Р., Макаренко С. Цілі сталого розвитку як фактор удосконалення системи бухгалтерського обліку	373
Максимюк А. Аудит страхових компаній в Україні	392
Тяжкороб І. Подолання інформаційної асиметрії в управлінні персональними фінансами: технології фінансово-інвестиційного консалтингу	404
Фролов А. Оцінювання звітності емітентів зелених облігацій	419
Хомин П. Управлінський стратегічний облік як ненаукова «новизна» в обліковій теорії	436
Цятковська О. Особливості розвитку внутрішнього аудиту нефінансових активів державних установ	445
Чизмар І., Бачо Р., Лоскоріх Г. Підходи до ідентифікації функціональних систем організацій Е-спорту та базових засад їх еволюції	457
Шацков В. Визнання та оцінка основних засобів підприємств суспільного інтересу	469
Рецензія на монографію Нікішиної О. «Методичне та інституціональне забезпечення селективного регулювання товарних ринків»	478
Загальні вимоги до оформлення рукописів	481

TARTALOM

1.FEJEZET.

GAZDÁLKODÁS ÉS MENEDZSMENT

Bacsó R. Ukrajna és Magyarország külkereskedelmi kapcsolatai háború idején	13
Ambrozy M., Kuběnová Z. Az állásokért folyó tisztességtelen verseny néhány vonatkozása	22
Hires-László K., Lőrinc I. Az Ukrajnai korrupció hatása az ország gazdasági folyamataira és az Európai Unió integrációra	32
Kvásznij M. Az IT-ipar dinamikája Ukrajna gazdasági instabilitásának idejében: elemzés és modellezés	45
Korobejnikova J., Hrinyuk V. A turizmus innovatív projekt tevékenységének perspektíva irányai (Ivano-Frankivszk megye esetei)	56
Kósáné Bilanics Á. Lácza M. A tudásháromszög fejlesztésének lehetősége Szabolcs-Szatmár-Bereg vármegyében	69
Makarovics A., Makarovics V. Fiatal szakemberek kiválasztásának modellezése mesterséges intelligencia segítségével	81
Matvijenkó G., Kucserenkova Sz. Az ökoinnovációk fejlesztésének jelentősége a zöld gazdaságra való átállásban	102
Magyar Z. Az 5 lépcsős márkamenedzsment alkalmazásának lehetőségei a Nyírerdő Zrt gúthi vadászterületén	114
Moca Á. Ukrajna gazdaságának néhány jogi problémája a hadiállapot idejében	125
Necsájevá I., Silovec I. Ukrajna régióinak digitális átalakulása: problémák, ajánlások, kilátások	137
Nagy R. Józsa L. Szalai Módosné Sz. Marketing a kiugróan magas infláció időszakában	146
Pászcicsnik J., Gordijenkó L. Az EU-országok és Ukrajna vidéki lakossága jövedelmének összehasonlító elemzése	161
Rekurenkó I., Cserednicsenkó D. Az ukrajnai erőforrás-allokációs stratégiák gazdasági értékelése.	174
Szkladanivszka O. Az ukrajnai áru fuvarozási vállalkozások jelenlegi helyzetének elemzése.	192
Chali B. D., Lákátos V., Daraje G. N. A jólét növelése szövetkezeteken keresztül: a társadalmi tőke megerősítése a közjólét érdekében Etiópiában.	207

2. FEJEZET. SZÁMVITEL ÉS PÉNZÜGYEK

Pojda-Noszik N., Kálmán B. G., Malatyinszki Sz. Az információbiztonság emberi tényezője: adathalászat a kiberbűnözésben	223
Hanuszics V. Hanuszics K. Akripto eszközök számvitele: nemzetközi tapasztalatok és hazai kilátások	235
Hik V., Csuscsák A. Számvitel megvalósítása klaszter alakulásokban a fenntartható fejlődés céljának biztosítására	249
Hribovszka Ju., Silkó A. Az egészségügyi intézmény pénzügyi helyzetének felmérése	264
Dubinszka O., Fokin O. A pénzügyi kimutatások könyvvizsgálatának módszertani elvei, mint a pénzügyi-gazdasági biztonság eleme a hadiállapot körülményei között.	281
Ahmed E. R. A számviteli és könyvvizsgálati digitális eljárások hatása az adóbeszedés hatékonyságára.	300
Krnicija Sz. Az ukrainai államháztartási irányítási rendszer digitalizálási stratégiái: elemzés és perspektívák	307
Lepetán I. A nem állami nyugdíjbiztosítás modern trendjei: elemzések és kilátások az ukrán vállalkozások számára.	322
Pataki G., Virlics S. Egy mikro vállalat menedzsment sajátosságainak értékelése a Gera Kft. pénzügyi és statisztikai elemzésén keresztül	333
Salih V.H., Alabdullah T.T.Y. Befolyásolja-e a könyvvizsgáló bizottság a könyvvizsgálat hatékonysága, eredményessége és fenntarthatósága közötti kapcsolatot a magántársaságoknál?	346
Orlov I. Függő kötelezettségek a számviteli objektumok rendszerében: közzétételi kérdések	361
Szerpeninova Ju., Makarenkó I., Fominov R., Makarenkó Sz. A fenntartható fejlődési célok mint a számviteli rendszer javításának tényezője	373
Makszimjuk A. A biztosítótársaságok auditálása Ukrajnában	392
Tyázkorob I. Az információs aszimmetria leküzdése a személyes pénzügyek kezelésében: pénzügyi és befektetési tanácsadási technológiák	404
Frolov A. A zöld kötvénykibocsátók beszámolóinak értékelése	419
Khomin P. A vezetői stratégiai számvitel mint nem tudományos "újdonosság" a számvitelelméletben	436
Tsziátkovska O. Az állami intézmények nem pénzügyi eszközei belső auditjának fejlődési sajátosságai	445
Csizmár I., Bacsó R., Loszkorih G. Az e-sport szervezetek funkcionális rendszereinek azonosítására vonatkozó megközelítések és fejlődésük alapelvei	457
Satszkov V. Közérdekű vállalkozások tárgyi eszközeinek minősítése és értékelése	469
Nikisina O. "Az árupiacok szelektív szabályozásának módszertani és intézményi alátámasztása" című monográfiájának recenziója	478
Publikációs követelmények	484

CONTENT

CHAPTER 1. ECONOMICS AND MANAGEMENT

Bacho R. Foreign Trade Relations Between Ukraine and Hungary Amidst War Conditions	13
Ambrozy M., Kuběnová Z. Selected Aspects of the Unfair Struggle for Job Positions	22
Hires-László K., Lőrinc I. The Impact of Ukrainian Corruption on the Country's Economic Processes and European Union Integration	32
Kvasnii M. Dynamics of the IT Industry Amid Economic Instability in Ukraine: Analysis and Modeling	45
Korobeinykova Ja., Hryniuk V. Prospective Directions of Innovative Project Activity in Tourism: Cases of Ivano-Frankivsk Region	56
Kósáné Bilanics Á. Láczy M. The possibility of developing the knowledge triangle in the county of Szabolcs-Szatmár-Bereg	69
Makarovych A., Makarovych V. Artificial Intelligence-Based Modeling for Recruiting Young Professionals	81
Matviienko H., Kucherkova S. The Importance of the Development of Eco-innovations in the Transformation to a Green Economy	102
Magyar Z. An Introduction to 5-step Brand Management Conditions for the Nyírerdő Zrt. "GÚTH HUNTING AREA"	114
Motsa A. Legal Problems of the Ukrainian Economy Under the Regime of Martial Law	125
Nechayeva I., Shylovets I. Digital Transformation of Ukraine's Regions: problems, recommendations, and prospects	137
Nagy R. Józsa L. Szalai Módosné Sz. Marketing in the Period of High Inflation	146
Pasichnyk Yu., Gordienko L. Comparative Analysis of Rural Population Income in EU Countries and Ukraine	161
Rekunen I., Cherednichenko D. Economic Assessment of Resource Allocation Strategies in Ukraine	174
Skladanivska O. Analysis of the Current State of Truck Transport Companies in Ukraine	192
Chali B. D., Lakatos V., Daraje G. N. Enhancing Well-Being Through Cooperative: Strengthening Social Capital for Public Welfare in Ethiopia	207

CHAPTER 2. ACCOUNTING AND FINANCE

Poyda-Nosyk N., Kálmán B. G., Malatyinszki S. The Human Factor of Information Security: Phishing in Cybercrime	223
Hanusych V., Hanusych K. Accounting of crypto assets: international experience and domestic prospects	235
Hyk V., Chushchak A. Implementation of Accounting in Cluster Entities to Ensure the Goals of Sustainable Development	249
Hrybovska Yu., Shylko A. Evaluation of the Financial Condition of a Healthcare Institution	264
Dubynska O., Fokin A. Methodological Principles of Financial Statement Auditing as a Component of Financial and Economic Security under Martial Law Conditions	281
Ahmed E. R. The Impact of Digital Procedures in Accounting and Auditing on Tax Collection Efficiency	300
Krynysia S. Digitalization Strategies of the Public Financial Management System in Ukraine: Analysis and Perspectives	307
Lepetan I. Current Trends in Private Pension Insurance: Analysis and Prospects for Ukrainian Enterprises	322
Pataki G., Virlich Sh. Assessment of the Management Features of a Micro Company through the Financial and Statistical Analysis of Gera Ltd.	333
Salih W. Kh., Alabdullah T. T.Y. Does Audit Committee Effect on Relation Between Effectiveness and Efficiency of Auditing and Sustainable Development in Private Sector Companies	346
Orlov I. Contingent Liabilities in the System of Accounting Objects: Issues of Disclosure	361
Serpeninova Yu., Makarenko I., Fominov R., Makarenko S. Goals of Sustainable Development as a Factor of Enhancing the Accounting System	373
Maksymiuk A. Audit of Insurance Companies in Ukraine	392
Tyazhkorob I. Overcoming Information Asymmetry in Personal Finance Management: Financial and Investment Consulting Technologies	404
Frolov A. Evaluation of Green Bond Issuers' Reporting	419
Khomyn P. Managerial Strategic Accounting as a non-scientific «novelty» in Accounting Theory	436
Tsiatkovska O. Specifics of Developing Internal Audit of Non-Financial Assets in Public Institutions	445
Chizmar I., Bacho R., Loskorikh G. Approaches to Identifying Functional Systems of E-sports Organizations and Fundamental Principles of Their Evolution	457
Shatskov V. Recognition and Evaluation of Fixed Assets at Public Interest Enterprises	469
Review of the monograph by Nikishyna O. "Methodological and Institutional Support for Selective Regulation of Commodity Markets"	478
General requirements for manuscripts	486

**ROZDÍL 1.
EKONOMIKA TA MENEDŽMENT**

**1.FEJEZET.
GAZDÁLKODÁS ÉS MENEDZSMENT**

**CHAPTER 1.
ECONOMICS AND MANAGEMENT**

DOI: 10.58423/2786-6742/2024-6-13-21
ETO 339.5

Róbert BACSÓ

DsC., prof., Számvitel és Auditálás Tanszék vezetője
II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Ukrajna
ORCID ID: 0000-0002-5957-7571
Scopus Author ID: 57006730200

**UKRAJNA ÉS MAGYARORSZÁG KÜLKERESKEDELMI KAPCSOLATAI
HÁBORÚ IDEJÉN**

***Анотація.** Стаття присвячена дослідженню актуальної ситуації торгово-економічних відносин між Україною та Угорщиною в контексті викликів, пов'язаних з війною. В статті представлено сучасній тенденції розвитку українсько-угорських торговельно-економічних відносин стосовно чого виділено наступні задачі дослідницької роботи: оцінити стан динаміки ключових показників зовнішньоторговельних відносин у 2022-2023 роках та 1 кварталі 2024 року; виокремити основні групи товарної продукції, що лягає в основу двосторонньої торгівлі між країнами; систематизувати фактори гальмування торговельних відносин, а також надати конструктивні пропозиції та рекомендації стосовно посилення двосторонньої торговельно-економічної співпраці. Дослідження базується на аналітичному, інституційному, системному, графічному та статистичному аналізі даних та процесів з проблематики, що досліджується. У статті констатовано, що після початку повномасштабної російської військової агресії аж до середини 2023 року Угорщина стала великим і географічно тісним ринком збуту української сільськогосподарської продукції, транзитною країною для експорту та постачальником енергоресурсів, які стали критично важливими для української економіки. Україна посідає чільне місце та вважається найважливішим торговельним партнером Угорщини, оскільки за обсягом експорту у 2023 році Україна була 4-ою за значенням торговим партнером Угорщини поза ЄС, що була випереджена у списку лише США, Великобританією та Сербією. Сформульовано напрями, які могли б сприяти розвитку українсько-угорських торговельних відносин: можливість будівництва Об'їзної дороги навколо міста Бергове за рахунок фінансової підтримки уряду Угорщини; перенаправити вантажопотік у напрямку прикордонних переходів «Тиса» та «Астей», що зменшить черги на кордонах; з'єднання угорської траси М3 з міжнародною трасою «Чоп-Київ» та сприятиме виведенню внутрішнього транспортного потоку в міжнародний коридор до Трієста; провести реконструкцію мосту через Тису з метою збільшення пропускної спроможності перетину кордону, а також відкрити нові пункти пропуску на кордоні між Україною та Угорщиною (наприклад, Велика Паладь -*

Надъгодш) та перевести існуючі на цілодобовий режим роботи; збільшення залізничного сполучення сільгосппродукції через Угорщину в напрямку Трієст або Констанца з метою розвантаження існуючих товарних складів та приймання нового врожаю 2024 року. Констатується, що позитивних структурних змін у торгових відносинах між країнами слід очікувати після закінчення військових дій на території України.

Ключові слова: експорт, імпорт, Європейський Союз, обмеження, аграрна продукція, торгівля.

JEL Classification: F10, F15, F17

Absztrakt. A cikk célja bemutatni a magyar-ukrán gazdasági kapcsolatok jelenlegi állapotát a háború fényében. Ennek megfelelően a következő feladatok lettek megfogalmazva: bemutatni a magyar-ukrán külkereskedelmi forgalom alakulását 2022-2023 között, valamint 2024. első negyedévében lévő változásokat; kiemelni a legfontosabb árucsoportokat, melyekre épül a meglévő ukrán-magyar kereskedelem; bemutatni azokat az okokat, melyek hátráltatták a kereskedelem bővülését valamint ajánlásokat tenni a kétoldali gazdasági kapcsolatok növelésére. A kutatás a vizsgált kérdésekből származó adatok és folyamatok analitikai, intézményi, rendszerszintű, grafikus és statisztikai elemzésén alapul.

Az orosz katonai agresszió kezdete után 2023 közepéig Magyarország az ukrán mezőgazdasági termékek nagy és területileg szoros piacává, az export tranzitországává, valamint az Ukrajna számára kritikus fontosságúvá vált energiaforrások szállítójává vált. Ukrajna előkelő helyet foglal és Magyarország legfontosabb kereskedelmi partnerének számít, hisz 2023-ban az export tekintetében Ukrajna Magyarország 4. legfontosabb EU-n kívüli kereskedelmi partnere volt, kizárólag az USA, az Egyesült Királyság és Szerbia előzte meg a listán. Megfogalmazásra kerültek azok az irányok, melyek előmozdíthatják az ukrán-magyar kereskedelmi kapcsolatok növekedését: Beregszász várost elkerülő út építésének lehetősége a Magyar Kormány pénzügyi támogatásának terhére; a „Tisza” és „Asztély” határátkelő irányába átírányítani a teherforgalmat, ami csökkenti a sorban állást; az M3-as magyar autópálya összekötése a „Csap-Kijev” nemzetközi autópályával, ami segít a belföldi forgalmat bevonni a Triesztbe vezető nemzetközi közlekedési folyosóba; elvégezni a Tisza-híd rekonstrukcióját a határátkelőhely áteresztőképességének növelése érdekében, valamint új ellenőrző pontokat nyitni Ukrajna és Magyarország határán (pl. Nagypalád-Nagyhódos) valamint a meglévőket 24 órás üzemre váltani; a mezőgazdasági termékek vasúti forgalmának fokozása Magyarországon keresztül Trieszt vagy Constanta irányába a meglévő termékraktárak kirakodása és a 2024-es új termés átvétele céljából. A kereskedelmi kapcsolatok pozitív irányú változására a háború befejeztével lehet csak számítani.

Kulcsszavak: export, import, Európai Unió, korlátozás, mezőgazdasági termékek, kereskedelem.

Annotation. The article is dedicated to the study of the current situation of trade and economic relations between Ukraine and Hungary in the context of the challenges associated with the war. The article presents modern trends in the development of Ukrainian-Hungarian trade and economic relations, identifying the following research tasks: to assess the state of dynamics of key indicators of foreign trade relations in 2022-2023 and the first quarter of 2024; to highlight the main groups of commodity products that form the basis of bilateral trade between the countries; to systematize the factors hindering trade relations, and to provide constructive proposals and recommendations for enhancing bilateral trade and economic cooperation. The research is based on analytical, institutional, systemic, graphical, and statistical analysis of data and processes related to the investigated issues. The article states that after the onset of the full-scale Russian military aggression up to mid-2023, Hungary became a major and geographically close market for Ukrainian agricultural products, a transit country for exports, and a supplier of energy resources that became critically important for the Ukrainian economy. Ukraine holds a prominent place and is considered Hungary's most important trading partner, as in 2023, Ukraine was the 4th largest trading partner of Hungary outside the EU, surpassed only by the USA, the UK, and Serbia. The article formulates directions that could promote the development of Ukrainian-Hungarian trade relations: the possibility of constructing a bypass road around the city of

Berehove with financial support from the Hungarian government; redirecting cargo flow towards the "Tysa" and "Astey" border crossings to reduce border queues; connecting the Hungarian M3 highway with the international "Chop-Kyiv" highway to facilitate the transition of internal transport flow into the international corridor to Trieste; reconstructing the bridge over the Tysa to increase the capacity of border crossings, and opening new border checkpoints between Ukraine and Hungary (e.g., Velyka Palad - Nagyhodos) and converting existing ones to round-the-clock operation; increasing rail connections for agricultural products through Hungary towards Trieste or Constanța to alleviate existing goods warehouses and accommodate the new harvest of 2024. It is noted that positive structural changes in trade relations between the countries should be expected after the end of military actions in Ukraine.

Key words: export, import, European Union, restrictions, agricultural products, trade.

Probléma felvetése. A társadalom gazdasági fejlődésének modern szakaszára jellemző az országok széles körű bevonása a nemzetközi gazdasági kapcsolatokba. Ez annak köszönhető, hogy a legújabb gyártás kínálata túlnőtt a hazai határokon. Nemcsak az árukat és szolgáltatásokat mozgatják nemzetközi szinten, hanem a termelési tényezőket is, különösen a tőkét és a munkát. A hagyományosan nemzeti termelés normál fenntartásához és fejlesztéséhez, a más államokkal való interakcióhoz elsősorban a nemzetközi munkamegosztásban és cserében való részvétel válik. napról napra növekszik a nemzetközi termelés, ezen belül a teljes gazdasági élet nemzetközivé válása, amely a világgazdaság egészének kialakulásának alapja. Jelenleg az ukrain gazdasági egységeknek egyedülálló lehetőségük van a nemzetközi gazdasági együttműködésben való aktív részvételre. A kereskedelem különleges és meghatározó helyet foglal el a nemzetgazdaság szerkezetében és a nemzetközi gazdasági kapcsolatok rendszerében. Ezért fontos az ukrán-magyar kereskedelmi és gazdasági kapcsolatok jelenlegi helyzetét Oroszország Ukrajna elleni katonai agressziójának szemüvegén keresztül értékelni.

A legújabb kutatások és publikációk elemzése. A legutóbbi időben a kutatók kevés figyelmet fordítanak az ukrán-magyar gazdasági kapcsolatok elemzésére és értékelésére, melynek egyik oka a két ország kereskedelmének viszonylag kicsi volumene, valamint az utóbbi időben tapasztalható diplomáciai elhidegülés. Ettől függetlenül ebben a témában meghatározó szerepet játszanak Fejes Norbert [1], Pataki Gábor [4], Szigethy-Ambrus Nikoletta [5], Akermann Sándor [7], Linc Annamária [3] és mások kutatásai. Bár ezek a kutatások az ukrán-magyar gazdasági együttműködés több irányára is reflektálnak, de nem térnek ki az aktuális kereskedelmi viszonyok értékelésére a fejlődést gátló problémák rendszerezésére és megoldási irányának a feltérképezésére.

A cikk céljának megfogalmazása. A cikk célja bemutatni a magyar-ukrán gazdasági kapcsolatok jelenlegi állapotát a háború fényében. A kutatás tárgya – az ukrán-magyar kereskedelmi kapcsolatok alakulása. A cél elérése érdekében a következő feladatok lettek megfogalmazva: bemutatni a magyar-ukrán külkereskedelmi forgalom alakulását 2022-2023 között, valamint 2024. első negyedében lévő változásokat; kiemelni a legfontosabb árucsoportokat, melyekre épül a meglévő ukrán-magyar

kereskedelem; bemutatni azokat az okokat, melyek hátráltatták a kereskedelem bővülését valamint ajánlásokat tenni a kétoldali gazdasági kapcsolatok növelésére.

A tanulmány fő anyagának bemutatása. Az orosz katonai agresszió kezdete után Magyarország az ukrán mezőgazdasági termékek nagy és területileg szoros piacává (2023 közepéig), az export tranzitországvá, valamint az Ukrajna számára kritikus fontosságúvá vált energiaforrások szállítójává vált. Feltehetően a jelenlegi helyzetben az együttműködés gazdasági tényezője erősebb lett a politikainál.

Az országok közötti külkereskedelmi statisztikák többirányú trendeket mutatnak: 2022-ben az ukrán export pénzben kifejezve 40%-kal nőtt éves szinten 2,3 milliárd dollárra, de már 2023-ban éves szinten 48%-kal esett vissza 1,2 milliárd dollárra. Ennek oka, hogy az Európai Bizottság betiltotta az ukrán mezőgazdasági termékek importját (2023 májusától szeptemberig) öt szomszédos országba, köztük Magyarországra. Magyarország tavaly szeptemberben más országokkal együtt egyoldalú tilalmat vezetett be, sőt az abban szereplő mezőgazdasági termékek listáját is bővítette.

2023-ban az ukrán export legnagyobb tételei az elektronikus fűtőberendezések (252 millió dollár), a kukorica (174 millió dollár), napraforgómag (67 millió dollár), a vezetékek és kábelek (63 millió dollár), a telefonok (59 millió dollár) és a faipari termékek (41 millió dollár) voltak. Különböző ipari alapanyagok, mezőgazdasági termékek és élelmiszerek, valamint fogyasztási cikkek kisebb kiszállításai is történtek [9].

A magyarországi termékimport pénzben kifejezve 2022-ben 47%-kal esett vissza az előző év azonos időszakához képest (1,3 milliárd dollár), de a következő évben 27%-kal növekedett (1,6 milliárd dollár). Magyarországról importált legnagyobb tételek a gáz (264 millió dollár), az autók (170 millió dollár), a kőolajtermékek (166 millió dollár), a vezetékek és a kábelek (148 millió dollár), a gyógyszerek (53 millió dollár) és az állati takarmányok (42 millió dollár). A magyarországi gáz- és olajtermék-ellátás Ukrajna számára rendkívül fontos, különösen az üzemanyag-ellátás és az energiarendszer biztonságos üzemeltetése szempontjából, különösen az energetikai infrastruktúrát ért orosz támadások háttérében. Ukrajna mezőgazdasági termékeket, élelmiszereket, műanyag termékeket, különféle ipari alapanyagokat és fogyasztási cikkeket is importált.

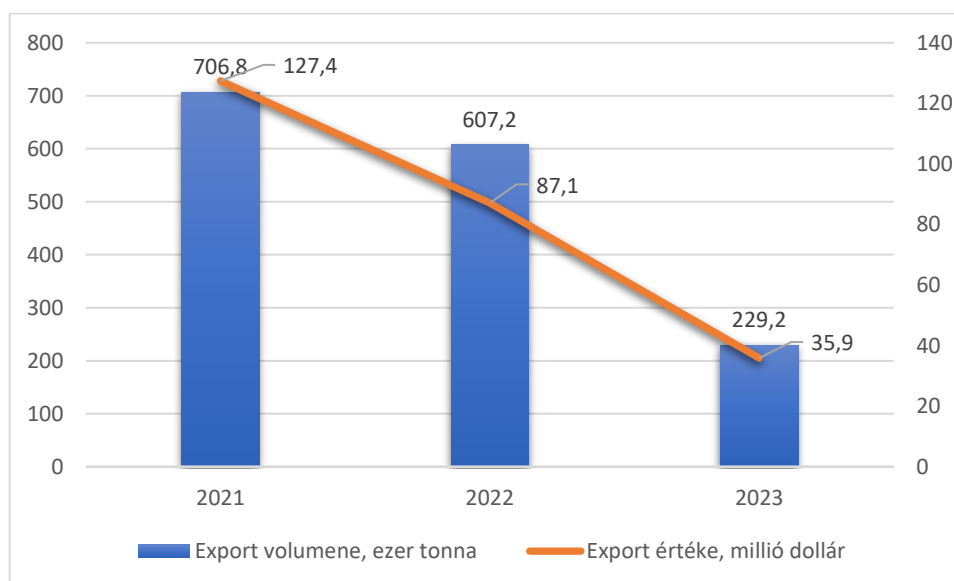
2023-ban az ukrán export természetes volumenben 2,7-szer haladta meg a Magyarországról érkező behozatalt, de pénzben kifejezve 21%-kal volt alacsonyabb. Ez az arány azt mutatja, hogy Ukrajna szállítja a nyersanyagok jelentős részét, és magasabb hozzáadott értékű termékeket importál [9].

Sokkal jobban néz ki a helyzet a logisztikai korlátozásokkal Magyarország részéről, mint például Lengyelországgal. Magyar gazdák és szállítványozók tüntettek a határon, de nem akadályozták a kamionforgalmat. Ezzel részben enyhült az általános helyzet: a lengyel határszakasz blokádjának körülményei között ukrán kivitelű és importú teherautók haladtak át Magyarország, Románia és Szlovákia területén.

A kapacitásvesztés és a hazai termelés csökkenése miatt az ukrán bányászati és kohászati termékek ebbe az országba irányuló exportjának volumene 2023-ban 2021-hez képest 68%-kal 229 000 tonnára, pénzben kifejezve 72%-kal 36 millió dollárra csökkent (1. ábra).

A bányászati és kohászati komplexum legnagyobb ukrán exportterméke, a vasérc uralja a magyarországi szállítások szerkezetét. Az ukrán export azonban csökken az országban tapasztalható kereslet csökkenése miatt. A vasfémek kivitele Ukrajnából Magyarországra tavaly 206 ezer tonnára esett vissza a háború előtti 2021-es 657 ezer tonnáról. Ugyanebben az időszakban az exportbevétel 79 millió dollárra csökkent 18 milliőről.

Az ukrán vasérc kivitelének kilátásai a magyarországi kohászati kapacitások terheltségi szintjétől függenek. A magyarországi acéltermelés jelentős növelésére és az ukrán acélfelhasználás növekedésére van lehetőség, de a kedvező forgatókönyv valószínűsége nem túl nagy.

1. ábra. Az ukrán kohászati áruk exportja Magyarországra 2021-2023 között [9]

Az ukrainai fémtermékek magyar piacra irányuló exportjának kiemelt pozíciói a melegen hengerelt lapos termékek és acél félkész termékek. A háború alatt a gördülőállomány szállítása gyakorlatilag leállt (a saját termelés csökkenése miatt), a félkész termékek viszont növekedtek. Vannak acélhuzal- és csőszállítások is, amelyek mind az ukrán termelés színvonala, mind a magyar piac mérete szempontjából jelentéktelennek tűnnek.

Rendkívül bizonytalanok az ukrán fémtermékek kilátásai a magyar piacon. Magyarországon meglehetősen alacsony a fémfelhasználás (2022-ben 2,6 millió tonna volt), az ukrán gyártók jelenleg még a hazai kész hengerelt termékek iránti igényt sem tudják kielégíteni. Ezért kétséges, hogy Magyarország belátható időn belül az ukrán fémtermékek jelentős exportpiacává válik.

A magyar kohászat piaca jelentős pangásban van. A Worldsteel szerint 2022-ben az ország acéltermelése 22%-kal esett vissza az előző évhez képest, 857 ezer tonnára, 2023-ban további 44,3%-kal 477 ezer tonnára.

A magyar acélipar problémái az ország legnagyobb ipari vállalkozása, a Dunaferr körül kialakult helyzethez kapcsolódnak. A Metinwest cég a hatékony gazdálkodás hiányával, a működő tőke és a beruházások hiányával szembesült. Ez időszakos leállást eredményezett, amely felszámolási eljárás megindításához és a Dunaferr megvásárlására irányuló pályázat kiírásához vezetett. A 2023. júliusi végső licit eredménye szerint, amelyen mindössze két résztvevő vett részt, a brit Liberty Steel nyert, 55 millió eurót felajánlva [9].

Az ukrán "Metinwest" is jelentkezett a versenyre, de nem nyert. A Magyar Kormány 2023 telén a Dunaferrt a Liberty Steelnek adta el. A pályázat kiírása és a kezességvállalási díj meghatározása után a Dunaferr várható értékének 200 millió eurónak kellett volna lennie.

Az új tulajdonos nem tudta gyorsan helyreállítani az acélgár munkáját. 2023 augusztusában-szeptemberében a Liberty Steel leállította az egyetlen nagyolvasztót és hengerosokat a Dunaferrnél. Ezt a magas előállítási költségek, a késztermékek alacsony ára és a fődémek hiánya magyarázta. Az üzem összesen évi kétmillió tonna hengerelt acélgyártási kapacitással rendelkezik.

Az általános visszaesés az ország acélexportját is érinti. A 2021-es, a háború előtti időszakhoz képest, 2023-ban több mint 80%-kal csökkent a magyar bányászati és kohászati termékek exportja Ukrajnába - 23,6 ezer tonnáról 4,1 ezer tonnára, az exportbevétel ugyanebben az időszakban 4,3 millió dollárra csökkent.

A magyar export legjelentősebb tételei a kokszt és a bevonatos hengerelt termékek. A háború előtti 13,2 ezer tonnáról, illetve 9,4 ezer tonnáról 2023-ban kétezer tonna alá csökkent a készletük. A kiszállítások nagyságából adódóan a magyar fémtermékek jelentősége az ukrán piac számára jelenleg minimális, bár a Dunaferr stabilabb működése esetén a háború utáni országújjáépítéskor növekedhet.

Bár a Dunaferr még ebben az évben hengerművek és horganyzósor gyártását indította be, a vállalkozás általános kilátásai homályosnak tűnnek. A Liberty Steel nagyon közepszerű tulajdonosnak tekinthető, az európai acélpiac pedig az elmúlt években „remegett” a késztermékek alacsony kereslete és árai, valamint az energiahordozók magas ára miatt.

Fontos kiemelni, hogy a Magyarországi adatok alapján Ukrajna kereskedelmi szempontból a 4. legfontosabb EU-n kívüli ország, melyet az aktuális statisztikai adatok is alátámasztják (1. táblázat).

2024 első negyedében, az előző év azonos időszakához képest, a magyar ukrán kereskedelmi áruforgalom dollárban kifejezett értéke 40,8 %-ot esett vissza. A vizsgált időszakban – a bázis időszakhoz képest – az import értékének volumene nagyobb értékben csökkent, mint az export értékének volumene. 2024 első negyedében az éves adatoknál megfigyeltekhez hasonlóan Magyarország kereskedelmi többlettel zárta az időszakot. Összeségében 2024 első negyedéves adatok alapján a 2023/2022 éves adatok elemzése során tapasztalt pozitív adatokhoz, változásokhoz képest szerényebb eredményeket mutatnak.

1. táblázat

Magyarország-Ukrajna kereskedelmének alakulása 2022-2024. között
(milliárd dollár)*

N ^o	Mutató	Import	Export	Áruforgalom	Külkereskedelmi egyenleg
1	2022	2,6	2,4	5	-0,2
2	2023	1,4	2,8	4,2	1,4
3	Változás (%)	-46,2	16,7	-16,0	
4	2023 I. negyedéve	0,6	0,7	1,3	0,1
5	2024 I. negyedéve	0,2	0,5	0,7	0,3
6	Változás (%)	-66,7	-28,6	-46,2	200,0

* saját szerkesztés a KSH [2] adatai alapján.

2024 első három hónapjában Magyarország 3 legfontosabb exportterméke: villamos gép, készülék és műszer, illetve ezek villamos alkatrésze (a magyar teljes exporton belül 17%), gyógyszer és gyógyszerészeti termék (14,2%), kőolaj, kőolajtermék és hasonló anyag (12,3%). Ebben az időszakban Magyarország 3 legfontosabb import terméke: villamos gép, készülék és műszer, ezek villamos alkatrésze (teljes magyarországi importon belül 34,9%), állati takarmány, gabona nélkül (8,8%), cukor, cukorkészítmény és méz (7,6%).

2024 első három hónapjában [2] az előző év azonos időszakához képest a „villamos gép, készülék és műszer, ezek villamos alkatrészek” kategória exportja 36,4%-kal, míg a „természetes és mesterséges gáz” termék kategória kivitele 85,3%-kal esett vissza. Ez utóbbi termék kategória ezzel a legfőbb magyar exporttermékek listáján első helyről hatodik helyre esett vissza.

A vizsgált időszak 2023 első negyedévéhez viszonyítva a gyógyszer, gyógyszerészeti termék kategória exportja 28,2%-kal emelkedett (ezzel legfőbb magyar exporttermékek listáján harmadik helyről javítva második helyen zárva), míg „kőolaj, kőolajtermék és hasonló anyag” kategória kivitele 13,1%-kal nőtt.

Ukrajna előkelő helyet foglal és Magyarország legfontosabb kereskedelmi partnerének számít, hisz 2023-ban az export tekintetében Ukrajna Magyarország 4. legfontosabb EU-n kívüli kereskedelmi partnere volt, kizárólag az USA, az Egyesült Királyság és Szerbia előzte meg a listán. A háború okozta kezdeti gazdasági sokkot követően 2023-ban az előző éves adatokhoz viszonyítva az Ukrajnában irányuló export értéke 19,2%-os növekedést követően 2,8 milliárd dollárra emelkedett. 2023-ban az előző éves adatokhoz képest az Ukrajnából származó import értéke 47%-ot esett vissza. Az export növekedésének és az import jelentős visszaesésének köszönhetően 2023-ban Magyarország külkereskedelmi egyenlege jelentős, 1,4 milliárdos szufficittel zárta az évet, vagyis a 2019-2023 közötti számadatokat vizsgálva rekordnagysággal zárta.

A Magyarország és Ukrajna közötti gazdasági együttműködés fejlesztési irányai a következők:

1. Beregszászt elkerülő út építésének lehetősége a Magyar Kormány 50 millió eurós pénzügyi támogatásának terhére, 25 éves időtartamra, évi 3%-os kedvezményes hitelkammattal. A projekt megvalósítása lehetővé teszi:

a) a „Tisza” határátkelő (Csop-Záhony) és az „Asztély” ellenőrzőpont (Asztély-Beregsurány) irányába átirányítani a teherforgalmat, ami csökkenti a sorban állást a határátkelőkön;

b) az M3-as magyar autópálya összekötése a „Csap-Kijev” nemzetközi autópályával, és a belföldi forgalom bevonása a Trieszthez (Olaszország) vezető nemzetközi közlekedési folyosóba.

2. Elvégezni a Tisza ellenőrző híd rekonstrukcióját az átkelőhely áteresztőképességének növelése érdekében, valamint új ellenőrző pontok megnyitása Ukrajna és Magyarország határán a meglévők 24 órás üzemre való átalakításával.

3. Jelenleg Ukrajna számára lehetőség nyílik a határon átnyúló együttműködés nemzetközi programjaiban való részvételre kedvező feltételekkel, a potenciálisan lehetséges összeg 10-15%-os önrészenek előteremtésével együtt.

4. A mezőgazdasági termékek vasúti forgalmának fokozása Magyarországon keresztül Trieszt vagy Constanta irányába a meglévő termékraktárak kirakodása és a 2024-es új termés átvétele céljából.

A bővítésre lehetőség és szükség is van, az ukrán infrastrukturális tárca szerint az Ukrajnából érkező áruforgalom mindössze 10 százaléka halad át Magyarországon az elégtelen áteresztőképesség miatt.

Következtetések és további kutatások kilátásai. A magyar-ukrán külkereskedelmi kapcsolatok jelenlegi állapota a háborús helyzetre való tekintettel nagyon kis volumenűnek mondható, de még így is Ukrajna Magyarország 4. legfontosabb EU-n kívüli kereskedelmi partnere, ami közeljövőben erősödni fog, melynek előfeltétele a háború befejezése és a béke Ukrajna területén. Az export és import alakulása különböző trendeket mutatott a cikkben vizsgált időszakban, amelyeket részben az Európai Bizottság és Magyarország egyoldalú korlátozásai is befolyásoltak.

A két ország közötti kereskedelmi kapcsolatok szorosabbra fűzésére több javaslat merült fel, amelyek közül kiemelkedik a határátkelőhelyek fejlesztése és az infrastrukturális beruházások, mint például a Beregszász várost elkerülő út építése, a Tisza-híd rekonstrukciója, valamint új ellenőrző pontok nyitása és a meglévők 24 órás üzemre állítása. Ezek az intézkedések elősegíthetik a kétoldalú kereskedelmi forgalom zökkenőmentes lebonyolítását, csökkenthetik a határátkelőhelyeken kialakuló sorokat és növelhetik a szállítási kapacitásokat. Fontos, hogy rendeződjön a két ország közötti politikákai viszony is, aminek fontos gazdasági, kereskedelmi hozadéka lehetnek mindkét fél részére.

A további kutatások Kárpátalja szerepére kell, hogy irányuljon a kétoldalú kapcsolatok elősegítése érdekében. E megállapítás mögött földrajzi, történelmi és etnicitásbeli (kárpátaljai magyarság) megjelenő ok-okozati összefüggés van, ezért ennek lehetőségét múltbeli statisztikák elemzésével, valamint jövőbeli tendenciák vizsgálatával lehet alátámasztani egy folytatólagos kutatás keretében.

Felhasznált források listája

1. Fejes Norbert (2023). A magyarországi és az EU-s fejlesztési források szerepe Kárpátalja megyehatárokon átnyúló fejlesztéspolitikai kapcsolataiban: disszertáció. Budapest Corvinus Egyetem. 252 o. URL: https://phd.lib.uni-corvinus.hu/1351/1/Fejes_Norbert_dhu.pdf (дата звернення: 15.02.2024)
2. Központi Statisztikai Hivatal (2024). URL: https://www.ksh.hu/stadat_files/kkr/hu/kkr0016.html
3. Linc Annamária (2023). Az ukrán-magyar határon átnyúló együttműködés változása a hétköznapokban a kétoldalú kapcsolatok tükrében. *Földrajzi Közlemények*. 2022. 146. №2. pp. 115–126. URL: <https://doi.org/10.32643/f.k.146.2.2>
4. Pataki Gábor (2022). Az Európai Unió és egyéb regionális fejlesztési források lehetőségei Kárpátalja fejlesztésének vonatkozásában. *Acta Academiae Beregsasiensis. Economics*. №2 pp. 97-108. URL: <https://doi.org/10.58423/2786-6742/2022-2-97-108>
5. Szigethy-Ambrus Nikoletta (2023). Az ukrán-magyar külkapcsolatok alakulása 1990 óta – gazdaság, diplomácia, kétoldalú együttműködések. URL: <https://www.oeconomus.hu/irasok/az-ukran-magyar-kulkapcsolatok-alakulasa-1990-ota-gazdasag-diplomacia-ketoldalugyuttmukodesek/>
6. Trading Economics – Ukraine Indicators: URL: <https://tradingeconomics.com/ukraine/indicators>
7. Шандор Акерман, Єгор Киян (2020). Українсько-угорські спільні економічні інтереси та можливості. URL: https://icps.com.ua/assets/uploads/images/files/ua_h_a4_print.pdf (дата звернення: 15.02.2024)
8. Торговельно-економічне співробітництво між Україною та Угорщиною (2023). Посольство України в Угорщині. URL: <https://hungary.mfa.gov.ua/spivrobitnictvo/271-torgovelyno-jeconomichne-spivrobitnictvo-mizh-ukrajinoju-ta-ugorshhinoju> (дата звернення: 25.02.2024)
9. Юрій Григоренко. Україна – Угорщина: економіка пріоритетніша за політику (2024). GMK Center. URL: <https://gmk.center/ua/posts/ukraina-uhorshchyna-ekonomika-priorytetnisha-zapolityku/> (дата звернення: 14.03.2024)

DOI: 10.58423/2786-6742/2024-6-22-31
UDC 331.5

Marian AMBROZY

Assoc. prof., PhD, MBA
College of International Business ISM Slovakia in Prešov
Prešov, Slovakia
ORCID ID: 0000-0002-0421-436X
Scopus Author ID: 56055601500
Researcher ID: AAF-4334-2021

Zuzana KUBĚNOVÁ

PhDr. Ing. MBA
College of International Business ISM Slovakia in Prešov
Prešov, Slovakia
ORCID ID: 0009-0009-4314-9706
Researcher ID: JZU-4951-2024

SELECTED ASPECTS OF THE UNFAIR STRUGGLE FOR JOB POSITIONS

Анотація. *Тема недобросовісної конкуренції за посади є важливою, але недостатньо дослідженою проблемою в сферах управлінської та ділової етики. Це дослідження має на меті пролити світло на цю проблему шляхом вивчення трьох основних тем, пов'язаних з неетичною боротьбою за робочі місця. Перша тема стосується бар'єрів, які перешкоджають ефективному запобіганню неетичній поведінці на робочому місці. Дослідження має на меті надійно визначити ці перешкоди та дослідити конкретні причини, які перешкоджають зусиллям по приборканню такої поведінки. Друга тема досліджує складний зв'язок між етичними кодексами та неетичною конкуренцією за посади. Не всі етичні кодекси є ефективними; деякі можуть ненавмисно підтримувати поведінку, яка дозволяє менеджерам зловживати своєю владою, щоб усунути потенційних суперників. Це явище, відоме як «прихований босинг», пов'язане з використанням керівниками обов'язкових, але етично сумнівних моделей поведінки в поєднанні з санкціями як інструментів для збереження контролю та придушення конкуренції. Дослідження підкреслює потребу в етичних кодексах, які чітко вказують на механізми відбору на керівні посади, включаючи застосування санкцій за порушення цих кодексів. Третя тема зосереджена на виявленні особистісних рис осіб, схильних використовувати нечесні засоби для підйому по службових сходах. Досліджуються такі риси, як егоїзм, первинний і вторинний нарцисизм, схильність до маніпулятивної поведінки. Дослідження заглиблюється в психологічне підґрунтя цих рис, підкреслюючи, що егоцентричні особистості та люди з нарцисичним розладом особистості з більшою ймовірністю вступають у неетичну конкуренцію. Результати цього дослідження мають значний вплив на організаційну культуру та практику управління. Виявляючи бар'єри для етичної поведінки та риси особистості, пов'язані з неетичною конкуренцією, дослідження пропонує практичні рекомендації щодо сприяння більш етичному робочому середовищу. Вони включають розробку етичних кодексів, які є інтегрованими в політику організації, а також сприяння культурі підзвітності та етичної відповідальності.*

Ключові слова: *нечесна боротьба за посади, економіка, етика управління, організаційна культура*

JEL Classification: D 90, D 91

Absztrakt. A pozícióért való tisztességtelen verseny témája a vezetés és az üzleti etika egyik fontos, de kevésbé vizsgált problémaköre. Ez a tanulmány erre a kérdésre kíván rávilágítani az etikátlan állásversennyel kapcsolatos három fő téma vizsgálatával. Az első téma az etikátlan munkahelyi magatartás hatékony megelőzésének akadályaira vonatkozik. A kutatás célja, hogy megbízhatóan azonosítsa ezeket az akadályokat, és megvizsgálja azokat a konkrét okokat, amelyek hátráltatják az ilyen magatartás visszaszorítására irányuló erőfeszítéseket. A második téma az etikai kódexek és az etikátlan állásverseny közötti összetett kapcsolatot tárja fel. Nem minden etikai kódex hatékony; egyesek akaratlanul is támogathatnak olyan magatartásokat, amelyek lehetővé teszik a menedzserek számára, hogy visszaéljenek hatalmukkal a potenciális riválisok kiiktatására. Ez a „titkolt főnökségként” ismert jelenség azt jelenti, hogy a vezetők kötelező, de etikailag kétes viselkedési minták és szankciók kombinációját alkalmazzák az ellenőrzés fenntartása és a verseny elfojtása érdekében. A tanulmány hangsúlyozza az olyan etikai kódexek szükségességét, amelyek egyértelműen jelzik a vezetői pozíciók kiválasztásának mechanizmusait, beleértve a szankciók alkalmazását e kódexek megsértése esetén. A harmadik téma azon személyek személyes tulajdonságainak azonosítását célozza, akik tisztességtelen módon igyekeznek felmászni a hivatalos ranglétrán. A cikk olyan jellemzőket vizsgál, mint az önzés, az elsődleges és másodlagos nárcizmus, valamint a manipulatív viselkedésre való hajlam. A tanulmány e tulajdonságok pszichológiai hátterét vizsgálja, rávilágítva arra, hogy az énközpontú egyének és a nárcisztikus személyiségzavarban szenvedők hajlamosabbak az etikátlan versengésre. A kutatás eredményei jelentős hatással vannak a szervezeti kultúrára és a vezetési gyakorlatra. Az etikus viselkedés akadályait és az etikátlan versengéshez kapcsolódó személyiségjegyek azonosításával a tanulmány gyakorlati ajánlásokat kínál az etikusabb munkakörnyezet előmozdításához. Ezek közé tartozik a szervezeti politikákba integrált etikai kódexek kidolgozása, valamint az elszámoltathatóság és az etikai felelősségvállalás kultúrájának előmozdítása.

Kulcsszavak: tisztességtelen verseny a pozícióért, közgazdaságtan, vezetési etika, szervezeti kultúra.

Abstract. The topic of unfair competition for job positions is a significant yet underexplored issue within the domains of managerial and business ethics. This study aims to shed light on this problem by examining three core themes related to unethical struggles for job positions. The first theme addresses the barriers that inhibit effective prevention of unethical behavior in the workplace. The study aims to identify these barriers reliably and explore specific reasons that obstruct efforts to curb such behavior. The second theme investigates the intricate relationship between ethical codes and unethical competition for positions. Not all ethical codes are effective; some may inadvertently support behaviors that allow managers to abuse their power to eliminate potential rivals. This phenomenon, known as “hidden bossing”, involves managers using mandatory but ethically dubious behavior models, combined with sanctions, as tools for maintaining control and stifling competition. The study underscores the need for ethical codes that explicitly address the selection mechanisms for managerial positions, including the imposition of sanctions for violations of these codes. The third theme focuses on identifying the personality traits of individuals prone to using unfair means to climb the corporate ladder. Traits such as egotism, primary and secondary narcissism, and a tendency toward manipulative behavior are examined. The research delves into the psychological underpinnings of these traits, highlighting how self-centered personalities and individuals with narcissistic personality disorder are more likely to engage in unethical competition. The results of this research have significant implications for organizational culture and management practices. By identifying the barriers to ethical behavior and the personality traits associated with unethical competition, the study offers practical recommendations for fostering a more ethical workplace. These include the development of ethical codes that are integrated with organizational policies and the promotion of a culture of accountability and ethical responsibility.

Keywords: unfair struggle for job positions, economics, ethics of management, organizational culture

Problem description. Our paper examines selected aspects of the unethical struggle for job positions. The first area explores the causes of such behavior in the workplace, aiming to identify several reasons for the inclination towards unethical actions. The second area investigates the potential connections between ethical codes and the unethical filling of job positions. Finally, the study seeks to determine the typical personality traits associated with individuals who pursue higher job positions through indiscriminate and unethical means.

Literature review. When developing the study, various literature sources have been used, f.i. [8], [5], [14] etc. Moreover, there are also other valuable publications that refer to the given issue [1], [2], [7].

Goals of the article. The research is interdisciplinary, primarily focusing on applied ethics with significant contributions from psychology. The systematic procedure involves analyzing various causes of unethical behavior in organizations through deduction and literature review. The goal is to identify these causes, relying on psychological insights. Subsequently, the study aims to explore the relationship between the unethical struggle for higher job positions and ethical codes, with an emphasis on the potential harmful effects of these codes. Additionally, the research seeks to determine the characteristic features of individuals who exhibit such unethical behavior, highlighting the connection between applied ethics and psychology.

Results and discussions. As one of the barriers to the implementation of ethics in the company, our authors mention the absence of sanctions for behavior that shows unethical features. As a result of this phenomenon, a general mistrust of ethical instruments that do not contain a sanction may arise within the company. Not sanctioning a gross violation of ethics is obviously a gross mistake that can lead to, among other things, an unfair fight for leading job positions. In the end, this too can weaken the possibilities of prophylaxis against unethical competition for leadership positions, that, for the stated reasons, the ethical tools simply will not be there. Another significant reason for sabotage was the fear of change. Change often means new rules, it can break a stereotype that certain comfortable employees can suit. The fear in question does not necessarily mean the fear of being exposed, but those who commit unethical acts will certainly not support change. Sometimes it even happens that an obstacle can be the internal and external non-acceptance of ethical tools already implemented within a certain company by other companies for which this introduction is not advantageous (disruption of established mutually beneficial relationships, control of certain contracts, the possibility of revealing possible clientelism, etc.). It may limit their eventual interests, which may not always be transparent. Although these other companies cannot directly decide on the internal affairs of other companies, they may, for such reasons, try to put the company that has adopted certain ethical tools at a disadvantage on the market. This again leads to possible unethical behavior including unethical competition for leadership positions.

Of course, barriers may already exist within the organization. We have already mentioned the fear of change and not taking action against unethical behavior. Another

reason may be the lack of interest on the part of the owners and shareholders of large companies in ethical activities in the company. "Another barrier to introducing ethics into the company is the mindset of the employees themselves" [13, p. 108]. This may not be consistent with the establishment of ethical institutions. Less educated employees often have no idea what the aforementioned institutions mean and view them with distrust. It is in these cases that ethical education in the form of trainings, seminars, lectures, etc. helps. This will help to obtain information, knowledge and, ultimately, knowledge about the meaning of the tools of organizational, business and managerial ethics in the workplace.

We can also find other barriers. It can also be lethargy, in which the management, employees and various stakeholders do not care at all whether the conditions for the immediate emergence of unethical competition for leadership positions are created in the company, or whether it is already latently emerging. Many employees, and in some cases, unfortunately, also company officials, achieve remarkable indifference to the situation and to the affairs of the organization in general, and as a rule, they know how to mobilize, especially when it comes to their salary, or job classification, or employment relationship. In this context, general indifference can be manifested by a reluctance to apply whistleblowing, to intervene with higher authorities, or to conduct ethical conversations with those who are prone to this type of behavior. Indifference can be seen as a narrowing of interest in the company to one's own work duties and a causal relationship to wages, or to job classification. This factor tends to be quite important in the possibility of unethical competition for leadership positions prevention failure. It is necessary to motivate people, to catch them.

Although ethical codes are mostly viewed positively, the impact of their action is not necessarily always positive. In the best case, the absence of a positive impact can be what Klimeková refers to as axiological illusoryness [5]. In this case, the word ethics "fulfills only the function of decoration and camouflages the creators' ignorance of its content and creates the illusion of depth of knowledge of the problem as the nobility of action" [5, p. 61]. Codes of ethics do not seem to apply to the topic of unethical competition for leadership positions. However, the reality is different from this appearance. The first positive relationship is that, above all, the corporate regulatory code of ethics can contain specific points that could at least partially eliminate selected models of behavior that can be considered unethical competition for leadership positions. Above all, these are various elements of demonstrable influence on intimidation, defamation of candidates for a managerial position, or active attack on a candidate in any sense of the word. In this sense, it would be appropriate for the regulatory code of ethics to comment on the ethical side of the structure of the mechanisms for selecting the person who should occupy the managerial position. The threatened sanction should be exclusion from the competition. In case of a serious violation of the ethical rules of the selection mechanisms for the position, the sanction would simply be applied.

We get an even more prominent picture if we combine the draft of the presented code of ethics with the draft of the work order. According to this proposal, acting contrary to the principles of the code of ethics is considered a serious violation of work

discipline. The draft also contains a point according to which disrespecting the employer's authority, even solving the employer's internal problems outside of the processes presented by the internal regulation, is a serious violation of work discipline. The draft of the work regulations also prohibits derogatory or even disrespectful comments to the address of another employee. As a sanction for violating the proposed work regulations, which are organically connected with the proposed code of ethics, in the mildest case, the reduction or withdrawal of the personal allowance for at least a quarter of a year. More serious sanctions are shortening of vacation, termination of employment, including immediate termination of employment. "Avoidance of punishment explains the origin of ethics or self-regulation in most trades and professions" [8, p. 6]. Avoiding sanctions is a natural behavior of employees. The ideal state is not to be affected by any of the sanctions during the work process, preferably during the entire productive period.

We consider the proposed combination of ethical and work regulations to be extremely problematic in the sense of the proposal in question. This is because it can be exploited primarily for bossing, and it gives a sufficiently refined personality in a leading managerial position enough maneuvering space for unethical competition for leadership positions. A derogatory, disrespectful statement directed at an employee essentially means a ban on criticism not only of the rank-and-file employee, but also of the manager. While a manager can wrap specific criticism towards an employee in managerial competences, which primarily include management and control, criticism directed vice versa can, on the contrary, be accepted as a violation of the work order and, if it happens with the participation of persons outside the workplace, also as an act in contrary to the ethical code of the organization. Thus, the work order can essentially become an instrument of sanction. If the mildest sanction is a reduction of the personal allowance for three months, the draft corporate regulatory code of ethics together with the draft work order serves as a possible pretext for imposing sanctions on an employee who, within the organization or outside it, criticizes a senior employee. In this case, the legitimacy of criticism would not change the possibility of imposing even very severe sanctions, including immediate dismissal from the workplace. Naturally, the manager, who can prepare for years to try again to defend the managerial position, thereby receives a tool to level the criticism directed at him with sanctioned behavior. "The threat of sanctions for non-compliance can give employees strong reasons to follow the code" [15, p. 199]. In this way, it can eliminate, by applying the harshest sanctions, potential competition.

Naturally, such an effort on the part of the manager is transparent, since even the sanctioned employee has the right to participate as a candidate in the selection process for a managerial position. Such a code should come into force only after approval by the organization's employees. In the specific case that we mentioned, neither the code of ethics nor the work order was approved, considering the points presented. So both documents remained only in draft status. "A code that is isolated is essentially misleading to all who come into contact with the company that purports to own it" [16, p. 192]. In many cases, the isolation can only be broken by its approval by the employees. This did not happen in our case. In the end, even the manager who tried to

get them into force, not only did not push for their legalization, but he was not successful in trying to defend his position again. A competing candidate for the position of director won. This failure, as well as the opposition to the aforementioned proposals, depressed him to the extent that he left to work at another workplace at his own request.

A code of ethics, especially a corporate one, can also serve other than ethical interests. Sometimes these are just the fixed ideas of those who try to implement them into ethical codes. In some cases, it can be abuse, leading to bossing. Exercising one's own ideas regardless of the opinion of employees can, if successful, also mean, as we have demonstrated in the example, the official establishment of mechanisms that support cheering. According to Ryżinski, "there are many situations where a company's code of ethics either does not make sense or can even be harmful" [14, p. 155]. Remišová, a well-known expert on business and managerial ethics, cites their excessive generality and vagueness, weak effectiveness, declared standards without sanctions, or that they are too directive as possible disadvantages" [13, p. 223]. However, she did not mention its possible harmfulness. We believe that the presented probe into one real proposal for a corporate regulatory code of ethics and work order, which was ultimately not implemented in practice, is sufficient evidence that even the code of ethics can have a harmful effect. In our case, it can become a fairly effective unethical competition for leadership positions tool.

A basic feature of the personality, which usually fulfills the characteristics of behavioral models typical for unethical competition for leadership positions, is egoism. This personality trait is usually very prominent in this group of people. We can call it the dominant feature of the subject group of personalities. Such a personality perceives itself as the center of all events and activities. Their own selves regard its benefit as a value to which they subordinate other circumstances that can be modified by them and their activity. From an axiological point of view, these are self-centered personalities. Any orientation in life cannot be described as egoism at the first level. "Having children, being educated and employed is pleasant, fulfilling for most of us and, in a certain sense, perhaps selfish. Secondarily, however, others "benefit" from these indicators" [10]. Philosopher Klimeková distinguishes between three types of egoism: "1) o individual (subject) egoism 2) o group egoism (the strictness of the separation of the group is also manifested in the moral sphere, especially in the determination of obligations and the hierarchy of values and in general in the entire sphere of moral axiology) and 3) about national egoism (exposing the ethical value of egoism in cooperation with other nations)" [5, p. 61]. In our case, it is the first type, i.e. j. about individual egoism. In some cases, "the subject uses the fact of its own usefulness and convenience as an evaluation criterion" [6, p. 28]. Then it will be rational egoism, and such a personality, according to Kondrla, is either a consistent egoist or an extreme hedonist. However, it is obvious that a person does not only make decisions rationally, but is also influenced by affects and will. According to B. Spinoza, these are only affects that are simply responsible for ethical decision-making. "Spinoza here distinguished three basic affects, namely joy, sadness and desire" [11, p. 22]. Affects have different effects on different people, according to Spinoza, the joy of a drunkard looks different and the joy of a

philosopher looks different. Therefore, human decision-making is not only about rational calculation.

Egoism partly results from a person's self-centeredness, simply such a person has himself and his good as one of the highest values, often it is directly the highest value and subordinates others to it. If he regards other values as secondary and subordinates them to his own benefit, he thus adapts other circumstances to himself. In Kant's words, he regards man (other) as a means, but not as an end. He considers his own satisfaction as the goal. In the context of a connection with a managerial function, this characteristic can be considered undesirable, because it can come into value conflict with the interests of the company and its employees. Such kind of people, due to greed for profit, can commit fraud, often in a sensitive area, for example pharmaceuticals [3].

Another possible characteristic of such an individual can be morbid, excessive ambition. This quality in itself is not negative, but it must have limits. Timocracy, which was never considered the ideal form of the state, is connected with this. It is a search for honor by state officials, which can turn into a morbid ambition or a morbid desire for property. Solon also mentions it. Plato considers it a worse form of government than the government of the philosophers, which he prefers. Aristotle is also devoted to it. None of the philosophers considered it a form of government worth following, because it leads to the preference of persons with excessive ambition. Even in the Constitution, Plato makes it clear that the philosopher, although he has knowledge of ideas (and in the *Epinomis* he has knowledge of number), does not desire to participate in government and, unless it is necessary, tries to avoid it. Participation in the government takes over only in case of necessity, participation in power is not the goal of the philosopher. Thus, a true philosopher does not have the characteristic of morbid ambition, which also determines his relationship to functions. The proverbial nocturnal gatherings in *Epinomis*, which also appeared in the sci-fi film *Judge Dredd* (1995), are not where a true philosopher would want to attend. The opposite of this relationship is typical for a person who has predispositions to show signs of behavior characterized as unethical competition for leadership positions. Such a personality yearns for functions and is associated with ambition to a degree that is higher than the usual desire to do the job as well as possible. It differs from her in the way of being better at any price, or to have the highest possible position at basically any cost. It is this quality that largely becomes the trigger of behavior leading to unethical competition for leadership positions in tense situations.

A typical individual who becomes the initiator of unethical competition for leadership positions often also suffers from a narcissistic personality disorder. As Kaščáková states, a typical example is Dostoevsky's literary hero Raskolnikov and his narcissistic defenses. The author draws attention to the difference between healthy and pathological narcissism. Instead of the term healthy narcissism, psychologist A. Miller recommends using the term inner freedom and vitality. "If in childhood there is admiration instead of love from the parent(s), the child serves the narcissistic parent as an object of narcissistic satisfaction" [4, p. 41]. The mentioned author mentions some symptoms of the said personality disorder. It is the so-called grandiose self, like addiction to praise, admiration. The collapse of this image often means a devastating

condition for such an individual. Envy and evasive behavior towards others is very common. Tendencies to exploit others can be observed. A deficit value system is typical, such an individual feels ashamed rather than guilty, is unable to grieve, rather experiences hopelessness and helplessness instead of grief [4, p. 42]. They also suffer from a state of boredom, emptiness, feelings of loneliness and meaninglessness of life.

In the mentioned description, it can be seen that the relative success of the individual is in a state of exclusion with full signs of this disorder. This means that an individual who should have at least a little real chance to succeed in unethical competition for leadership positions, or to make it sophisticated and stay in a leading position for a long time, can hardly suffer from a developed narcissistic personality disorder. Such a disorder is characterized by tendencies toward addiction, learning disabilities, seeking dangerous sports and adventures, suffering from feelings of meaninglessness, and exhibiting sexually seductive behavior [4, p. 42]. If we want to discuss a personality whose behavior showing signs of unethical competition for leadership positions is one of the sources of narcissistic personality disorder, it will probably not be about the entire range of symptoms, but only the fulfillment of some of them. According to us, a personality can show selected signs of pathological narcissistic disorder, but is not affected by it in its entirety. It would make it impossible for her to function elementary in her personal and professional life to a degree that could at least conditionally be described as a successful working career. It cannot be pathological or malignant narcissism. "A pathological narcissist usually has an overdeveloped sense of self-worth and generally believes that he is better than anyone else. This usually leads the narcissist to treat others rudely, impolitely, be incredibly demanding, focus only on himself and lack the ability to empathize with other people" [9, p. 13]. For example, rage is typical for this serious form of narcissism.

Another characteristic that tends to be associated with unethical competition for leadership positions actors is a tendency to manipulative behavior. What does it mean? It means behavior that manipulates another person, that is, based on communication, he tries to control him in such a way that he imposes his attitude, opinion, influences the person in such a way that he becomes a tool of the manipulator. The key is that the manipulated person is not aware of these circumstances. If he became aware of them, he would naturally try to defend them. Such behavior in the workplace will make it possible to use another person for the hidden intentions of the manipulator. There is a significant difference between the mechanisms of persuasion and influence and between manipulation. Manipulation is a hidden action that tries to indirectly control others, with the fact that the manipulator uses clever tricks to take away their natural right to opinion and choice. It is essentially "persuasion using dishonest techniques" [12, p. 21]. In the case of a personality who develops unethical competition for leadership positions activities, the manipulation is mostly connected with the primary goal of obtaining, consolidating, or maintaining the position of a leading managerial position. If not, it is often a direct or indirect enforcement of a decision, attitude, opinion that leads to the personal benefit of the unethical competition for leadership positions actor. We believe that with personalities who have a behavior inclined to unethical competition for leadership positions, it is a conscious and not an unconscious manipulation.

Conclusion and prospects for further research. This paper deals with several aspects of unfair promotion to higher job positions. In the first part of the paper, we discussed the prevention barriers against the described undesirable behavior model. They are the absence of sanctions for behavior, fear of change, lack of interest of the owners, the mindset of the employees themselves, lethargy. They are also the disinterest of the managers, as well as the unpopularity of the manager in the collective. Sometimes the reason may be the immaturity of the employees. We have therefore summarized the possible obstacles that may work against the prevention of behavior that contains the characteristics of chairing. From our point of view, they may lie in the immaturity of employees (legal, managerial, ethical...), the influence of a popular manager on employees and people related to the organization, lethargy of employees, fear of change, as well as mistrust of ethical tools. This list does not claim to be complete. Secondly, we also follow the connections between ethical codes and the unethical struggle for positions. A code of ethics can sometimes have a harmful effect and itself becomes an instrument of such an unethical struggle. The third investigated side of the problem is the search for common features of people who have such behavioral models. A typical characteristic of society is egoism. Another characteristic could be morbid ambition. Sometimes it can also be a narcissistic personality disorder. This can be primary and secondary narcissism.

Acknowledgement: This paper was developed as a part of solution of the project IG-KSV-ET-01-2021/12.

Reference

1. Cacciattolo, Karen. (2014). Defining organisational politics. International Conference On Social Sciences And Humanities, ICSH 2014 (1 ; 2014 ; Gaborone) Proceedings, pp. 268 – 276
2. Curtis, Susan. (2003). Lies, damned lies and organisational politics. *Industrial and commercial training*, 35 (7), 293-297.
3. Jedličková, Anetta. (2023). Etické aspekty vykonávania klinických hodnotení humánných liekov. *Česká a slovenská farmácia* 72 (6), 256-266
4. Kaščáková. Natália. (2020). Narcistická porucha osobnosti – obranné mechanizmy. *Psychiatria-Psychoterapia-Psychosomatika* 27 (1), 40-45
5. Klimeková, Anna. (1999). K niektorým filozofickým problémom etiky a morálky. *Pedagogická orientace* 9 (2), pp. 59-68
6. Kondrla, Peter et al. (2018). *Úvod do teórie hodnôt a hodnotenia pre študentov humanitných vied*. Žilina: Teleos, 82 p.
7. Lampaki, Antonia., & Papadakis, Vassilis. (2018). The impact of organisational politics and trust in the top management team on strategic decision implementation success: A middle-manager's perspective. *European Management Journal* 36 (5), 627-637.
8. Leys, Wayne. (1961). Attempting to Reduce Confused Nonsense of Business Ethics. *Business and Society* 1 (2), 5-10
9. Mokošová, Helena. (2022). *Pohľad na narcistní osobnosť a její život*. Olomouc: UP, 57 s.
10. Murgaš, František. (2007). Axiologické hľadanie zmyslu kvality života a návrh indikátorov ako jeho výsledok. *Enviogika* 2 (2)
11. Plháková, Alena. (2000). *Dějiny psychologie*. Praha: Grada, 328 p.
12. Prokůpek, Vít. *Psychologie ovlivňování: 99 tipů pro zvýšení vaší přesvědčivosti*. 2.vydání, aktualizované a doplněné. Pardubice: Vít Prokůpek, 256 s.
13. Remišová, Anna. (2011). *Etika a ekonomika*. Bratislava: Kaligram, 496 s.

14. Rzyński, Remigiusz. (2021). Unnecessary and pointless introduction of a corporate aspiration code of ethics in some cases. *Scientific Bulletin of Odessa National Economic University* 11-12 (288-289), 154-159.
15. Spielthener, Georg. (2015). Why comply with a code of ethics?. *Medicine, Health Care and Philosophy* 18 (2), 195-202.
16. Wood, Greg., Rimmer, Malcolm. (2003). Codes of Ethics: What Are They Really and What Should They Be?. *International Journal of Value-Based Management* 16 (2). 181-195.

DOI: 10.58423/2786-6742/2024-6-32-44
ETO 343.352(477):339.923(4-62)

Kornélia HIRES-LÁSZLÓ

PhD, főiskolai docens,
II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola
Beregszász, Ukrajna
ORCID ID: 0000-0002-6526-6489

Ingrid LŐRINC

PhD hallgató
Debreceni Egyetem, Történelem és Néprajzi Doktori Iskola
Debrecen, Magyarország
ORCID ID: 0009-0006-8928-6667

AZ UKRAJNAI KORRUPCIÓ HATÁSA AZ ORSZÁG GAZDASÁGI FOLYAMATAIRA ÉS AZ EURÓPAI UNIÓS INTEGRÁCIÓRA

Анотація. Протягом багатьох років міжнародне співтовариство наголошувало, що корупція є дуже важливою перешкодою на шляху вступу України до ЄС, яка має помітний вплив на економічну діяльність країни, і що для здійснення перетворень необхідна серйозна інституційна реструктуризація. Вивчення корупції стало дуже важливою частиною економічної діяльності, і ми представляємо низку теоретичних підходів до цього питання, показуючи, що корупція може проявлятися в різних формах на багатьох рівнях суспільства. Transparency International, міжнародна організація, створена для дослідження корупції, розробила методологію вимірювання корупції, яка використовується для порівняння показників корупції в різних країнах на глобальному рівні. Міжнародні форуми та інституції приділяють велику увагу врахуванню показників цих індексів, оскільки корупція є не лише важливою проблемою верховенства права, а й основним гальмом економічних змін. В дослідженні висвітлено: (1) тенденції цих індексів в Україні та сусідніх країнах; (2) вплив кожної нової зміни, яку Україна запровадила для боротьби з корупцією, як того вимагають міжнародні організації, на індекс корумпованості країни та на ВВП, показник загального національного доходу країни; (3) особливості, які серйозно вплинули на економічну ситуацію в країні, розглядаючи в нашому аналізі окремо глобальну кризу та кризу на рівні країни. У ході дослідження, яке переважно складається з вторинного аналізу міжнародних даних, ми оцінюємо найважливіші моменти поточного процесу вступу до ЄС. Висвітлено роль, яку Європейський Союз відводить корупції в цьому процесі, а також рівень прогресу, якого Україна досягла за останні роки в боротьбі з корупцією. В статті відмічено, що на даний час Україна перебуває в центрі серйозної боротьби, яка точиться за збереження своєї територіальної цілісності, але, крім цього, дуже важливим питанням є економіка країни та ситуація щодо її заявки на вступ до ЄС. Вступ до Європейського Союзу наразі є пріоритетною через воєнні події, але не менш важливим є забезпечення гармонійного та збалансованого функціонування самої країни.

Ключові слова: Україна, Європейський Союз, корупція, верховенство права, економіка, умови вступу до ЄС.

JEL Classification: F02, K40, K42

Absztrakt. Nemzetközi oldalról évek óta hangsúlyozzák, hogy Ukrajna uniós csatlakozásának egyik igen fontos kerékkötője a korrupció, ami markánsan befolyása az ország gazdasági tevékenységét, és az

átalakításhoz komoly intézményi átszervezésre volt szükség. A gazdaság teljesítményének egyik igen fontos részévé vált a korrupciós ügyek vizsgálata, erre számos elméleti megközelítést is bemutatunk, melyben láthatjuk, hogy a korrupció számos társadalmi szinten megjelenhet eltérő formában. A nemzetközi korrupció vizsgálatához létrehozott Transparency International szervezet kidolgozott a korrupció méréséhez egy módszert, melynek használatával globálisan szinten összehasonlíthatóak váltak az országok korrupciós mutatói. A nemzetközi fórumok, intézmények komoly hangsúlyt fektetnek ezen indexek mutatóinak figyelembevételére, ugyanis a korrupció nemcsak a jogállamiság fontos kérdésköre, de egy markáns fékező ereje a gazdasági változásokra egyaránt. Elemzésünkben arra világítunk rá, hogy (1) ezek az indexek Ukrajna helyzetében milyen tendenciákat mutattak, illetve a szomszédos országokban milyen tendenciákat láthatunk. (2) Továbbá rávilágítunk, hogy minden újabb változás, amelyet Ukrajna bevezetett a korrupció megfékezése érdekében a nemzetközi szervezetek szorgalmazására hatással volt az ország korrupciós indexére illetve az ország nemzeti összjövedelmének mutatójára, a GDP-re is. (3) Legvégül kiértékeljük azon jellemzőket is, amelyek súlyosan érintették az ország gazdasági helyzetét, elemzésünkben külön kezeljük a globális és országos szintű kríziseket. Kutatásunk során –, mely elsősorban nemzetközi adatok másodelemzését jelenti – kiértékeljük a jelenleg zajló csatlakozási folyamatok legfontosabb pontjait, amelyekben már láthatjuk, ebben a csatlakozási folyamatban az Európai Unió milyen szerepet tulajdonít a korrupciónak, illetve Ukrajna az évek során milyen szintre jutott a korrupció megfékezésének harcában. Kiemelésre került, hogy Ukrajna jelenleg egy komoly küzdelem kellős közepén van, amely a területének megtartása érdekében zajlik, de mellette egy igen fontos kérdés az ország gazdasága, illetve az európai uniós csatlakozási kérelmének helyzete. A csatlakozási kérelem elsőbbséget élvez jelenleg a háborús események miatt, de az ország harmonikus és kiegyensúlyozott működésének biztosítása éppen ilyen fontos.

Kulcsszavak. Ukrajna, Európai Unió, korrupció, jogállamiság, gazdaság, EU-s csatlakozás, feltételek.

Abstract. For many years, the international community has emphasized that corruption is a significant obstacle to Ukraine's accession to the EU, having a noticeable impact on the country's economic activity, and that serious institutional restructuring is necessary to implement reforms. The study of corruption has become a very important part of economic activity, and we present a range of theoretical approaches to this issue, demonstrating that corruption can manifest in various forms at many levels of society. Transparency International, an organization created to investigate international corruption, developed a method for measuring corruption, using which the corruption indicators of countries became comparable on a global level. International forums and institutions place great emphasis on taking into account the indicators of these indexes, because corruption is not only an important issue of the rule of law, but also a significant brake on economic changes. The study highlights: (1) the trends of these indices in Ukraine and neighboring countries; (2) the impact of each new change Ukraine has implemented to combat corruption, as required by international organizations, on the country's corruption index and on its GDP, the indicator of the country's gross national income; (3) the factors that have seriously affected the economic situation in the country, examining separately in our analysis the global crisis and the crisis at the national level. In the course of the study, which predominantly consists of secondary analysis of international data, we assess the most important aspects of the current EU accession process. The role the European Union assigns to corruption in this process is highlighted, as well as the level of progress Ukraine has achieved in recent years in combating it. It is noted that Ukraine is currently at the center of a serious struggle to maintain its territorial integrity. However, besides this, a very important issue is the country's economy and the situation regarding its application for EU membership. Joining the European Union is currently a priority due to the wartime events, but ensuring the harmonious and balanced functioning of the country itself is no less important.

Keywords: Ukraine, European Union, corruption, rule of law, economy, EU accession conditions..

A probléma általános megfogalmazása. Ukrajna korrupció ügyeinek kiértékeléséhez szükséges látnunk magával a korrupcióval kapcsolatos eleméleteket, amelyek összekötik az ilyen ügyeket a gazdaság sikerességével. A korrupció kifejezés a latin *corrumpo* (megront) szóból ered, más néven megvesztegetés. Eredeti definíciója szerint *"közhatalommal való visszaélés önös haszonszerzés céljából"*. A Közgazdasági Kislexikon szerint, *"megvesztegetés, olyan törvénybe ütköző cselekedet, amelynek célja, hogy a megvesztegető anyagi juttatás ellenében jogtalan előnyhöz jusson. A korrupció általában az állami bürokráciában otthonos, de a hiányjelenségek a termelésben és a kereskedelemben is szinte általánossá teszik. A korrupcióban részt vevő összes személy törvénysértést követ el."*

A korrupció szektorai, ahol a társadalmi-gazdasági jelenség teret nyerhet:

- ✓ politikai,
- ✓ gazdasági,
- ✓ közigazgatási,
- ✓ rendőri,
- ✓ katonai,
- ✓ személyes.

A korrupció formái között elsőként a megvesztegetést, mely több különböző módon történhet s célja ezáltal az előnyszerzés. Összeférhetlenség alkalmával felléphet a korrupció jelensége, abban az esetben a döntéshozó másik érdeket figyelembe véve cselekszik. A haszon- és érdekszerzés céljával történő összejátszás rendszerint titkos, és mindig illegális együttműködés. A forgóajtó jelenség a közalkalmazotti szereplők, magas beosztású személyek és a magánszektor közötti mozgása „forgóajtó” ritmikával. A patronálás során az adott személy nem kompetenciái és tudása alapján kapja meg a munkabeosztást, hanem juttatás, kapcsolatok, hovatartozás ellenében [3., 162–168].

A korrupció tehát eltérő formában jelenhet meg társadalmunkban és annak büntetőjogi következményei alapján is más-más formáit láthatjuk. Általánosságban társadalmunk szerves része a korrupció, és Ukrajnában – ugyanúgy, mint más posztszovjet tagállamban – jelen volt és van még napjainkban is. Egyes tagállamok sikeresen küzdöttek a korrupció visszaszorításában, mint mondjuk Ukrajna esetében, és lényegében az ezredfordulóra Ukrajna az európai országok élén állt a korrupciós mutatók alapján. Elemzésünk elsősorban arra koncentrál, hogy az ország gazdasági fejlődésében milyen jelentőséggel bír a korrupció és különböző megszorító intézkedések után milyen változásokat láthatunk. Ukrajna első kapcsolata az Európai Unióval gazdasági vonatkozású volt. Gazdasági segítségnyújtás keretein belül az unió technikai támogatásával biztosította Ukrajnát a következő területeken: ipar, bányászat, tudomány, oktatás, mezőgazdaság és agráripár, energia, környezetvédelem, regionális fejlesztés, információ és kommunikáció.

A gazdasági-politikai együttműködés 30 év távlatából is aktív. Az ország uniós csatlakozását egyrésztől meghatározza az orosz-ukrán háborús konfliktus, másrésztől a nemzetközi szervezet által támasztott ajánlások listája. Ukrajna EU-s csatlakozásához 7

ajánlást fogalmaztak meg 2022 júniusában. A javaslatok a korrupció, a jogállamiság és a kisebbségek kérdéskörére vonatkoznak. A korrupció, s a jogállamiság kérdése a gazdaság köré összpontosul, míg az utóbbi kisebbségi kérdés az ország demokratikus berendezkedését, az alkotmány által előírt jogokat tisztázza [2].

A társadalom különböző szintjein is látjuk, és láthatjuk azokat a gazdasági nehézségeket, melyek gátolják az uniós csatlakozását, s nem egyeznek meg a nemzetközi normákkal.

A legfrissebb kutatások és publikációk elemzése. Kutatómunkánkat megelőzően felmértük a korrupcióval foglalkozó szakirodalmak listáját. Ezen áttekintésből szeretnénk kiemelni első körben Eugen Dimant és Guglielmo Tosato kutatását, mely a korrupcióval foglalkozó elemzések áttekintésén túl empirikus munka alapján értelmezi a jelenséget. A szerzőpárom munkájából kiemelnénk, hogy a vizsgált megközelítések alapján levonható a következtetés, mely szerint ma már lehetővé teszik a korrupció előzményeinek és hatásainak jobb megértését, végül megmagyarázzák a korrupció hatásainak különbségeit, amelyek egyes országokban inkább károsak, mint másokban. Aláhúzzák azt a korábbi kutatásokon alapuló meglátást, mely szerint a korrupció nagyobb valószínűséggel gátolja a gazdasági és társadalmi jólétet. [8]

Thaddée Ndongo 2024-ben megjelent kutatásában megerősíti a korrupció elméletével kapcsolatban, hogy a korrupció aláássa az intézmények integritását, erodálja a közbizalmat, és torzítja az erőforrások elosztását a társadalmakon belül, ami eredménytelenséghez vezet. Káros hatásai a gazdasági szférán túl a társadalmi, politikai és környezeti szférákra is kiterjednek, akadályozva a fenntartható fejlődést és súlyosbítva a társadalmi egyenlőtlenségeket. A korrupció különféle formákban nyilvánul meg, tükrözve az emberi interakciók és az intézményi összefüggések összetettségét. [15]

A Hotinszka-Nor - Szalenko szerzőpáros a korrupció és jogállamiság vizsgálatával kapcsolatban kiemeli, hogy az igazságszolgáltatási rendszer korrupciója aláássa a jogállamiságot, amely a pluralista demokrácia sarokköve, megkérdőjelezi a törvény előtti egyenlőséget és a tisztességes eljáráshoz való jogot, és aláássa valamennyi állami hatóság legitimitását. A korrupció, mint jelenség ellen annak felszámolásával kell küzdeni, különösen a bíróságokon. Ők a felelősek minden korrump egyenjogú és hatékony megbüntetéséért, hiszen ők szükségesek a korrupció minden formájának hatékony felszámolásához. [10]

Roman Illics Lohin Ukrajnával kapcsolatban vizsgálta a korrupciót, s munkájában kiemeli, hogy annak ellenére, hogy Ukrajna jelenlegi jogszabályai nem tartalmazzák a „korrupciós bűncselekmények” fogalmának normatív meghatározását, a büntetőjogi doktrína meglehetősen sikeresen pótolja a meghatározott hiányt. Jelenleg ennek a fogalomnak a definíciója van megfogalmazva, mind az általános büntetőjogi, mind a speciális jellemzők listája, és ezek meglehetősen részletes osztályozása. Ez lehetővé teszi a kutatók számára, hogy következtetésre jussanak a további kutatások perspektívájáról, különös tekintettel a korrupciós bűncselekmények kivizsgálására, megállapítva a büntetőeljárást biztosító intézkedések alkalmazásának sajátosságait a bűncselekmények e kategóriába tartozó büntetőeljárásokban. [17]

Olena Busol és Bogdan Romanyuk az ukrainai korrumpmegelőzést vette górcső alá. Mint megfogalmazták, a korrupció megelőzése hosszú távú folyamat (a változáshoz több generáció kell). A szerzőpáros az edukációt hangsúlyozva leírja, hogy ennek alkalmazása a legolcsóbb és leghatékonyabb módja a jelenség minimalizálásának, sőt egyes területeken akár nullára is mérséklődhet a jelenség. [25]

A hivatali szinteken zajló korrupciós ügyek elemzését tartja kiemelten napirenden napjainkban a brüsszeli szakmai bizottság az Európai Unió területén, illetve a csatlakozást kérelmező országok esetében egyaránt. Ennek érdekében az Európai Unió megalakulása óta fontosnak tartja a tagállamok a régiók gazdaságfejlesztési indexének elemzését, melyben markáns szerepet tulajdonítanak annak, hogy a jó minőségű intézmények stabil és kiszámítható környezetet biztosítanak a gazdasági szereplők számára.

A hivatalok/intézmények a csalás és a korrupció mentes tevékenysége előmozdítja a tisztességes versenyt, és biztosítja az erőforrások hatékony elosztását, ami kedvezőbb üzleti környezetet teremt. Az EU 2024. március 24-én közzétett 9. kohéziós jelentése arról számol be számos reform pozitív eredményeinek kiértékelése mellett, milyen előrelépéseket tettek egyes régiók társadalmi, gazdasági és területi fejlesztések terén. Az elemzésben kiemelték, hogy a továbbra alacsony fejlettségi szinttel rendelkező térségekben elsősorban egy gazdasági befektetésekhez alkalmas közeget kell létrehozni, melyben kiemelten fontos szerepet tulajdonítanak a korrupciós ügyek visszaszorításának [11].

A cikk célja. A kiértékelés és elemzés azt a célt szolgálja, hogy a jelen egyik kihívását, s az arra tett válaszlépéseket kicsit közelebbről, a csatlakozási folyamatok illetve az országban zajló gazdasági események és jelenségek felől lássuk és láttassuk. Feladataink között szerepelt:

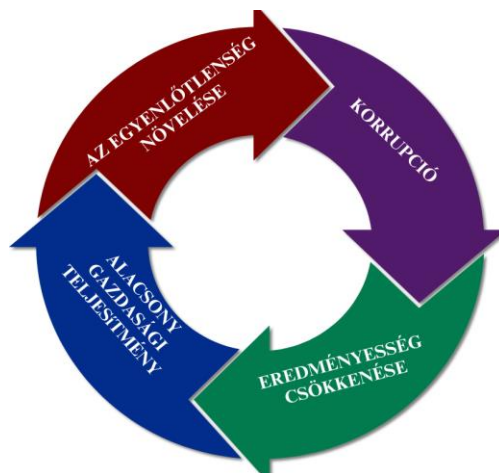
- a korrupció, mint társadalmi-gazdasági jelenség tudomány megközelítése és szintjeinek vizsgálata,
- az ukrainai, és szomszédos országokra vonatkozó nemzetközi adatok és ismeretek összehasonlítása és ábrákon való illusztrálása,
- az elmúlt években létrejött korrupciómegelőzési és felderítési tevékenységek és intézmények, szervezetek vizsgálata.

A kutatás során feladatul tűztük ki magunk elé, nemcsak egy tudományos, elméleti megközelítés megfogalmazását a korrupcióról, de az elmúlt közel 10 év folyamatainak összehasonlítását is. Feladataink között szerepel nemcsak a társadalmi-gazdasági jelenséget feltárni tudományos megközelítéssel, de bemutatni a szomszédos országok helyzetét. Valamint, feltárni a probléma megoldására tett előrelépéseket országunkban.

A fő kutatási anyag bemutatása. Az Európai Tanács megfogalmazása szerint a korrupció a fejlődést megakadályozó tényező, hiszen a vesztegetés gazdaságra gyakorolt negatív következményei közel tízszeresei a globálisan biztosított hivatalos fejlesztési támogatás teljes összegének.

A vesztegetés aláássa a demokráciát, csorbítja az intézményekbe vetett bizalmat, felülírja a jogállamiságot, valamint gátolja az emberi jogok érvényesítését és gyakorlását. Ráadásul a szegénység csökkentésének egyik fő gátja is, hiszen leginkább a nélkülözőket és a legsérülékenyebb helyzetben lévő embereket és csoportokat érinti.

Azt is súlyosbítja, hogy növeli teszi az egyenlőtlenségeket, és túlzottan sújtja a társadalom alacsonyabb rétegeiben élő személyeket. A vesztegetés emellett táptalaja a szervezett bűnözésnek, és minden szinten romboló hatást gyakorol a biztonságra és a stabilitásra [2].

1. ábra. Korruptió-körforgás

Forrás: saját szerkesztés a www.cipe.org alapján [14].

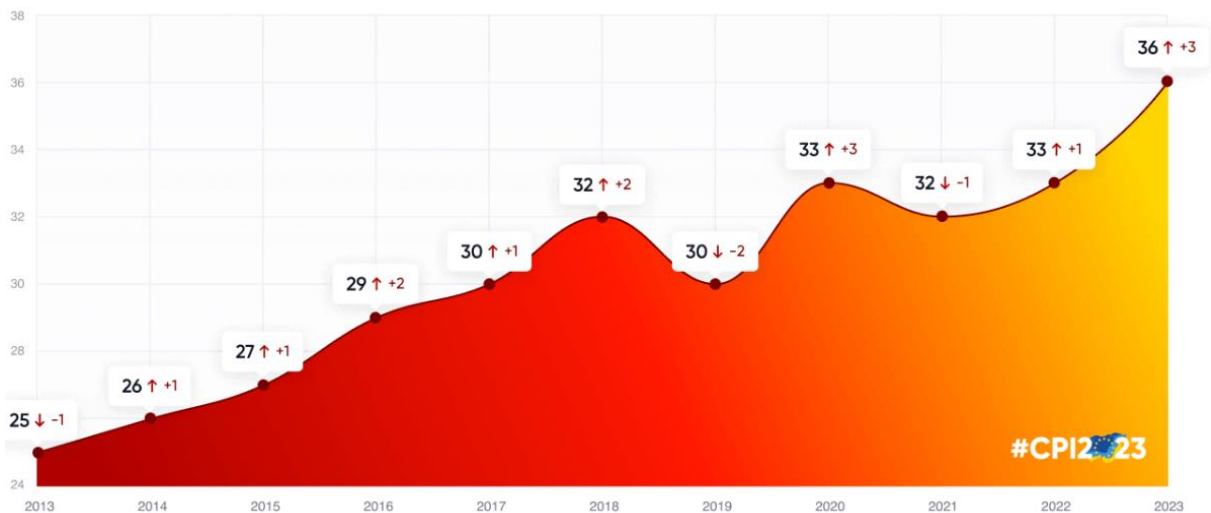
A Transparency International Korruptió Érzékelési Indexe (Corruption Perception Index) 1995-ben került kialakításra, amely a közsférában a korruptió érzékelt mértéke alapján rangsorolja az országokat az egész világon. A Korruptió Érzékelési Index egy összetett mutató, amely különböző független és elismert intézetek által készített szakértői felmérések korruptióval kapcsolatos adataira épít. A CPI a világon a legszélesebb körben használt korruptió mutató. A CPI egy áttekintést ad az adott pillanatban a korruptió érzékelésére a világon. Az összetett index 0-100-ig mutatja a korruptió érzékelését a közsférában, ahol a 0 jelenti, azt hogy az adott országban a korruptiót magas mértékben érzékelik (“erősen korrupt ország”) és a 100 jelenti, hogy az adott országban a korruptiót egyáltalán nem érzékelik (“egyáltalán nem korrupt ország”). A CPI az adott országnak a többi országhoz képest viszonyát mutatja a korruptió érzékelésében.

A Korruptió Érzékelési Index az állami szektorban tapasztalható korruptióra összpontosít, és a korruptiót, mint a közhivatallal személyes haszonszerzés céljából való visszaélést definiálja. A CPI összeállítása során használt felmérések olyan kérdéseket tesznek fel, amelyek a közhatalommal személyes előnyök céljából való visszaéléssel – mint például közhivatalnokok megvesztegetése, kenőpénz közbeszerzési eljárásokban, közpénzek hűtlen kezelése – kapcsolatosak, valamint olyan kérdéseket, melyek a korruptióellenes politikák erejét vizsgálják, felölelve ezáltal mind a közigazgatási, mind a politikai korruptiót.

A tanulmány fő anyagának bemutatása. A Transparency International Korruptió Érzékelési Indexe alapján Ukrajna besorolása pozitív irányba mutató változást ír le.

Az elmúlt 10 évben egy olyan javuló tendenciát láthatunk, mely kisebb, nagyobb csökkenések ellenére 2013-tól 2023-ra 11 helyet javult. Ezzel pozitív javulási mutatókat generálva az Európai Unióba jelentkező országok között.

Mindez a jelentős és kiemelendő javulás szorosan kapcsolódik ahhoz, hogy Ukrajna 2014-ben megkezdte egy teljes értékű korrupcióellenes infrastruktúra kiépítését és új, speciális korrupcióellenes testületek létrehozását. Ez az ország egyik lépése volt az EU felé való elmozdulásban. 2014-ben Ukrajna Legfelsőbb Tanácsa törvényt fogadott el, mely magában foglalta az ukrajnai korrupciómegelőzési rendszer működésének jogi és szervezeti alapelveit, a megelőző korrupcióellenes mechanizmusok alkalmazásának tartalmát és eljárását, valamint a korrupciós bűncselekmények következményeinek felszámolására vonatkozó szabályokat. A korrupció megelőzés és felszámolás érdekében olyan szervezetek jöttek létre 2015-től, melyek közvetlenül részt vesznek a korrupcióellenes politika kialakításában és nyomon követésében.

2. ábra. Ukrajna Korrupció Érzékelési Indexe 2013-2023 között

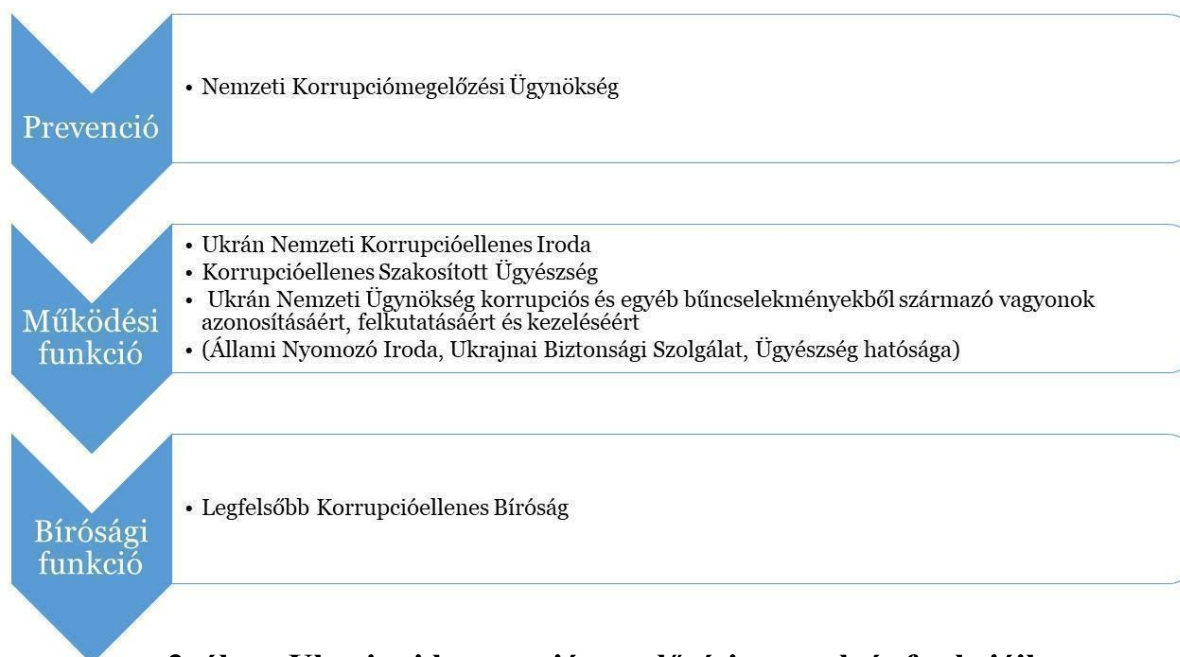
Forrás: Transparency International

A preventív céllal létrejött Nemzeti Korrupciómegelőzési Ügynökség (NAZK) egy korrupcióellenes testület, amelynek létrehozását a korrupció megelőzéséről szóló törvény írta elő. A NAZK a végrehajtó hatalom központi szerve, különleges státusszal.

Feladatai:

- ✓ ellenőrzi az összeférhetlenség fennállására vonatkozó elektronikus nyilatkozatokat, politikai pártjelentéseket és tényeket,
- ✓ kidolgozza az Antikorrupciós Stratégiát és az ennek megvalósítását szolgáló Állami Program projektjeit,
- ✓ jóváhagyja más szervek korrupcióellenes programjait,
- ✓ közigazgatási jegyzőkönyveket készít a magas rangú tisztviselők által elkövetett korrupciós bűncselekményekről,

- ✓ Korrupcióellenes vizsgálatot végez az ukrán miniszteri kabinet törvénytervezeteinek és jogi aktusainak korrupcióellenes vizsgálatával.

3. ábra. Ukrajnai korrupciómegelőzési szervek és funkcióik

Forrás: saját szerkesztés a *prosvita.nazk.ua* alapján [21]

Az Ukrán Nemzeti Korrupcióellenes Iroda (NABU) egy állami bűnüldöző szerv, amelyet az „Ukrajna Nemzeti Korrupcióellenes Irodáról” szóló törvény elfogadása után hoztak létre. A NABU felelősségét a korrupciós bűncselekmény természetétől, az okozott kár mértékétől és a bűncselekmény tárgyától (magas beosztású tisztviselők vagy egyéni tisztviselők) függően határozzák meg. Feladata a magas rangú tisztviselőket vagy nagy összegű közpénzeket érintő korrupciós bűncselekményeket vizsgálni. Szintén működési funkciót tölt be a Korrupcióellenes Szakosított Ügyészség (SAP) amely Legfőbb Ügyészség önálló részlege. Funkciója során eljárási irányítást folytat, és támogatja az Állami Bűnügyi Nyomozó Főosztályon az állami ügyészséget a NABU joghatósága alá tartozó eljárásokban.

Az Ukrán Nemzeti Ügynökség korrupciós és egyéb bűncselekményekből származó vagyonok azonosításáért, felkutatásáért és kezeléséért (ARMA) egy különleges státuszú központi végrehajtó szerv, amely nem folytat korrupciós bűncselekmények előzetes vizsgálatát, de tevékenysége fontos az ilyen büntetőeljárások hatékony kivizsgálása. Foglalkozik a korrupciós bűncselekményekből származó vagyontárgyak azonosításával, felkutatásával, kezeli az ilyen vagyontárgyakat (letartóztatás alatt).

Az Állami Nyomozó Iroda (SBI) egy bűnüldöző szerv, amelynek létrehozását Ukrajna büntetőeljárási törvénye írta elő. Főként rendfenntartók és szervezett csoportok által elkövetett egyéni korrupciós bűncselekményeket vizsgál.

Az Ukrajnai Biztonsági Szolgálat (SBU) egy különleges célú szerv, amely rendészeti feladatokat lát el. Operatív és nyomozati tevékenységet végez, különösen korrupciós bűncselekményekkel kapcsolatban.

Az ügyészség hatóságai az általános bíróságokon az NP, SBI, SBU ügyeiben az ügyészség eljárási irányítását és fenntartását végzi. Ez utóbbi három szerv már a 2014-es korrupció ellenes törvény előtt is létezett.

A Legfelsőbb Korrupcióellenes Bíróság (BAKC) az ukrán igazságszolgáltatási rendszer legmagasabb szakosodott bírósága, amely egy évvel a „Legfelsőbb Korrupcióellenes Bíróságról” szóló törvény elfogadása után kezdte meg munkáját. Feladata során eljárást folytat le a NABU által vizsgált korrupciós bűncselekményekkel kapcsolatban, emellett elsőfokú és másodfokú bíróságként hoz határozatot.

A korrupció megelőzésnél említendő még a ProZorro platform - elektronikus beszerzési rendszer, 2014 májusában kezdeményezte Kijevben korrupcióellenes aktivisták csoportja, amely minden ukrajnai önkormányzat, állami szerv számára elektronikus beszerzési platformként szolgál. Céljuk az volt, hogy elérhető közbeszerzési megoldást nyújtsanak az ukrajnai közbeszerzések korrupciójának csökkentésére. A ProZorro platform 2015 februárjában indult, és megkezdte az elektronikus licitálás tesztelését. Azóta aktívan működik az állami apparátusban ez a rendszer.

Az Európai Unió és az Európai Bizottság a korrupció megelőzésének céljából, az uniós célkitűzések okán, több támogatást is biztosított. Az Európai Számvevőszék vizsgálatot végzett a témában, a 2016-2019-es időszak ideje alatt. Megállapításra került, hogy annak ellenére, hogy nagymértékű támogatások érkeztek a korrupció felszámolására és megelőzésére, ez továbbra is súlyos problémaként áll fenn az országban. Továbbá a támogatott, új intézményekbe vetett hit alacsony, s keveseket ítélték el a magasszintű hűtlen kezelés miatt. A számvevőszék megállapította, hogy az unió korrupció ellen nyújtott támogatása, csak részben járt sikerrel.

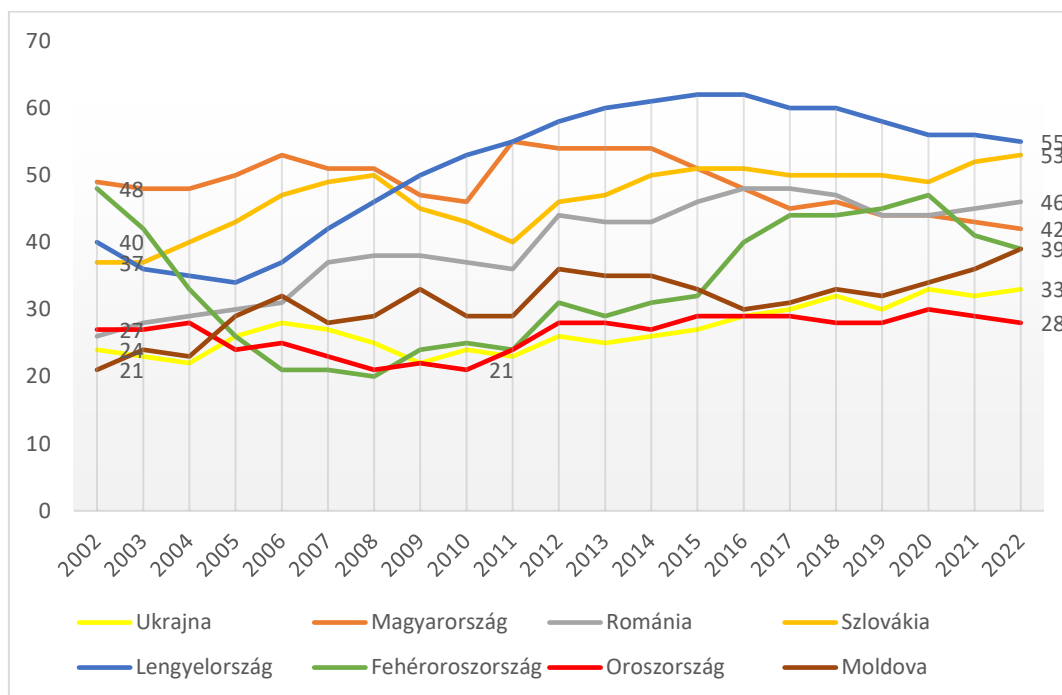
Ukrajnát összehasonlítva szomszédos országainak CPI értékelésével az elmúlt, több mint 20 évben a 3. sz. ábra alapján, jól látható változásokat ismerhetük fel minden esetben. Összességében elmondható, hogy ezekre a változásokra hatással vannak a országok belpolitikai kihívásai (Ukrajna esetében pl. narancsos forradalom, Euromajdan, az orosz-ukrán háború kitörése), de a globális kihívások is befolyásolhatják a görbe alakulását (pl. 2008-as világgazdasági válság, Covid19 világjárvány).

2022 júniusában az Európai Tanács döntése szerint tagjelölt ország státuszt kapott Ukrajnának és a Moldovai Köztársaságnak. Valamint, határozat született arról, hogy a tagjelölt ország státuszt Grúziának is odaítélik, amint megtörténik a Bizottság Grúzia tagsági kérelméről szóló véleményében meghatározott prioritások kezelése. Ukrajna EU-tagjelölt státuszt odaítélését követően számos ajánlást kell teljesíteni a tagságba való továbblépéshez. A Velencei Bizottság jelentései ezt Ukrajnáról ezt követően:

1. 2022. augusztus 17.
2. 2022. november 8.
3. 2023. február 1.
4. 2023. május 4.

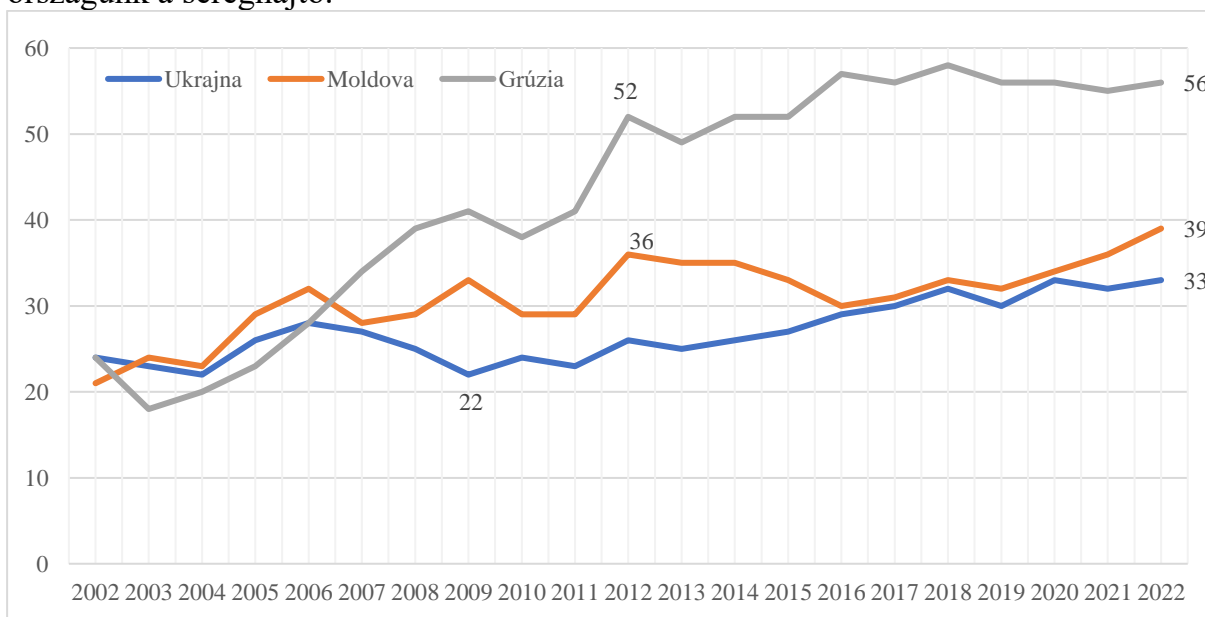

5. 2023. szeptember 28.

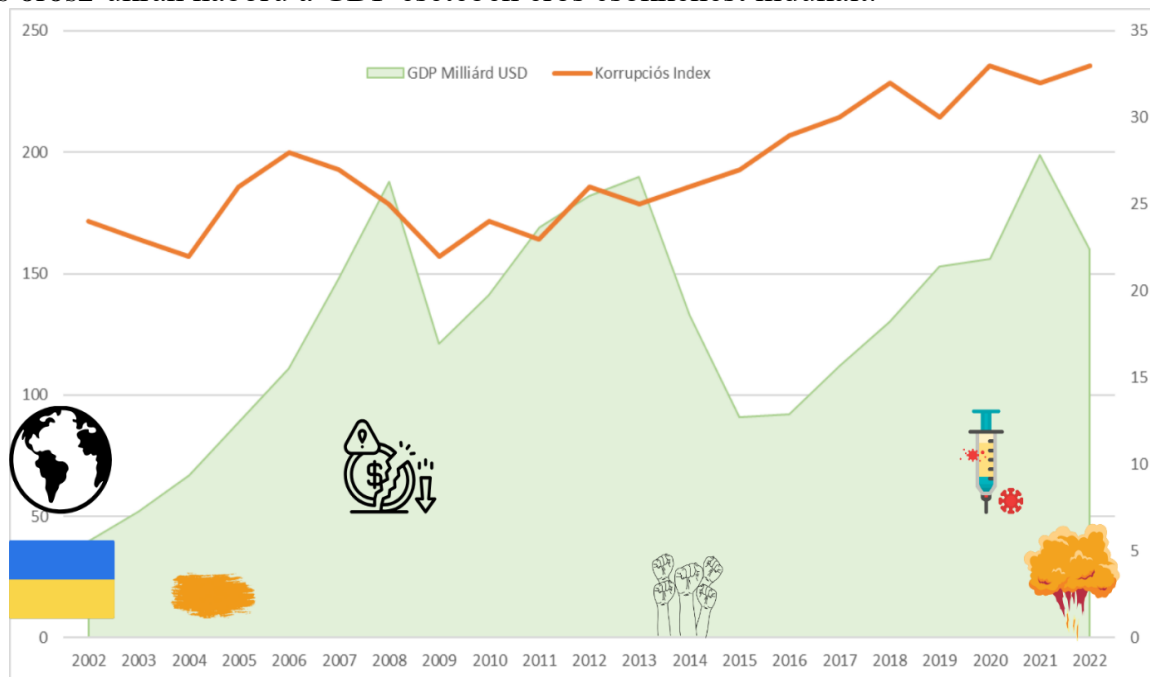
4. ábra. Ukrajna és szomszédos országainak CPI értékelése 2002-2022 között
 Forrás: saját szerkesztés a TI alapján

A 4. sz. ábrát megfigyelve láthatjuk, hogy a tagjelölt országok közül Grúzia jelentős előrelépést, és kiugróan pozitív tendenciát mutat a vizsgált több, mint 20 évben. Moldova és Ukrajna esetében hasonló fejlődő tendencia látható. Bár a célcsoport közül országunk a sereghajtó.

5. ábra. Ukrajna, Moldova és Grúzia CPI értékelése 2002-2022 között
 Forrás: saját szerkesztés a TI alapján

Összehasonlítottuk Ukrajna GDP-nek és a CPI értékelésnek a változását 2002-2022 között. A fentebb említett belpolitikai kihívások láthatóak mindkét görbén. A 2008-as világgazdasági válság befolyásolta mind a GDP, mind a CPI értékét. A Covid19 világjárvány minimális csökkenést eredményezett a korrupció érzékelés esetében. A belpolitikai kihívásokat tekintve a 2004-2005-ös narancsos forradalom időszaka nem bírt befolyásoló erővel a vizsgált mutatókra, míg a 2014-es Euromajdan, majd a 2022-es orosz-ukrán háború a GDP esetében erős csökkenést indukált.

6.ábra. Az ukrán GDP és a CPI összehasonlítása

Forrás: saját szerkesztés a TI és a The World Bank adatai alapján [20.,21]

Következtetések és a kutatás további kilátásai. Elemzésünkben láthattuk, hogy a korrupciónak milyen jelentős szerepe lehet a gazdasági folyamatokban, és Ukrajna példáján keresztül kiértékeljük az ország GDP-jének változását miközben párhuzamosan láttattuk Transparency International által kidolgozott korrupciós indexeket is. Nagyon fontos kiemelnünk, hogy a mind az országban kialakult politikai krízisek illetve a globális gazdasági váltágoknak komoly hatásai lehetnek ezen mutatókra. Egy nemzetállam a globális folyamatokkal szembeni küzdelemben igazából védtelen, de azt egyértelműen láthatjuk, hogy a gazdasági stabilitás megteremtéséhez egy kiegyensúlyozott politikai háttérre lenne szükség. A Velencei Bizottság jelentései és a nemzetközi szervezetek szorgalmazásai mind olyan pozitív változást idéztek elő a korrupció elleni küzdelem terén, melyeknek ezt követően megjelentek a gazdasági mutatókban is.

Ukrajna jelenleg egy komoly küzdelem kellős közepén van, amely a területének megtartása érdekében zajlik, de mellette egy igen fontos kérdés az ország gazdasága illetve az európai uniós csatlakozási kérelmének helyzete. A csatlakozási kérelem elsőbbséget élvez jelenleg a háborús események miatt, de az ország harmonikus és kiegyensúlyozott működésének biztosítása éppen ilyen fontos lehet napjainkban. Ahogy

elemzésünkéből is kiderül, a független Ukrajna számos lépést tett annak érdekében, hogy a korrupciót visszaszorítsa, és ezt a Transparency International által mért különböző formájú korrupciókra fókuszálva hajtották végre. A korrupció tetőzése az országban 2004-körül kezdődött azt követően, hogy a nemzetközi szervezet (TI) mérni kezdte. Az országba érkező befektetési terveknek ezek a mutatók nagyon nem kedveztek és a nemzetközi ajánlások egyik igen fontos kérdésévé vált a korrupció megfékezése. Az Velencei Bizottság Ukrajna európai uniós csatlakozási kérelmének 5. jelentésében [1] kiemelte, hogy a korábbi jelentéséhez képest a csatlakozási feltételeként megfogalmazott 7 pont alapján 1,3 pontot fejlődött (6,8-ról 8,1-re), és a feltételek 3. pontjaként megfogalmazott korrupciós ügyek területén is egy pozitív változást láthatunk (8,5 a max. 10 pontból) [5]. Továbbra is van mit javítani ezeken a mutatókon, a küzdelem még mindig zajlik szinte minden egyes állami- és magánintézmény berkeiben, de az eddig elért eredmények azt mutatják, hogy Ukrajna fejlődés útjára lépett a korrupció leküzdésének területén, viszont a többi ponton belül sajnos még van mit javítania az országnak (elsősorban a kisebbségi kérdéskör területén).

A konferencia-előadás és folyóiratcikk a Collegium Talentum támogatásával valósult meg.

Felhasznált források listája

1. Analytical Report following the Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council and the Council Commission Opinion on Ukraine's application for membership of the European Union. European Commission, 2023. Retrieved February 1, 2023, from https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2023-02/SWD_2023_30_Ukraine.pdf
2. Az Európai Unió Tanácsának sajtóközleménye 2023. A korrupció mint a fejlődést akadályozó tényező: a Tanács következtetéseket fogadott el. Retrieved May 4, 2023, from <https://www.consilium.europa.eu/hu/press/press-releases/2023/05/04/corruption-as-an-obstacle-to-development-council-approves-conclusions/>
3. Bíró A. Zoltán (1998). Mindennapi ellenfelünk, a rend (Esettanulmány a korrupció társadalmi hátteréről). Írások a korrupcióról. Korridor. Politikai kutatások központja, Budapest.
4. Bóka János, Gombos Katalin, Szegedi László (2019). *Az Európai Unió Intézményrendszere*. Dialóg Campus Kiadó.
5. Candidate Check-5 (2023, September 27). *Where Ukraine is in the implementation of 7 EU recommendations*. New Europe, <http://neweurope.org.ua/en/analytics/kandydat-check-5-de-ukrayina-perebuvaye-u-vykonanni-7-rekomendatsij-yes/>
6. Csernicskó István. (2016). *Nyelvpolitika a háborús Ukrajnában*. Audoor-Shark, Ungvár.
7. Csernicskó István, Hires-László Kornélia, Karmacsai Zoltán, Márku Anita, Máté Réka, Tóth-Orosz Enikő (2020) *Tévíút az ukrán nyelvpolitikában*. Törökbálint, Termini.
8. Dimant, E., Tosato G. (2017). Causes and Effects of Corruption: What has Past Decade's Empirical Research Taught us? *Journal of economic surveys*. 3-5. <https://doi.org/10.1111/joes.12198>
9. Fedinec Csilla, Csernicskó István. (2017). *A 2017-es ukrajnai oktatási kerettörvény: a szöveg keletkezéstörténete és tartalma*. Regio, 2017/3 278-300.
10. Hotinszka-Nor O., Salenko O. (2024). Corruption as a factor in the delegitimization of justice. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 666. DOI:10.24144/2788-6018.2024.01.117
11. Iván T. Berend. (2016). *The History of European Integration*. A New Perspective London, Routledge.
12. J. Nagy László (2007). *Az európai integráció politikai története*. Jatepress, Szeged.
13. Jorge Durán Laguna (2024). Ninth report on economic, social and territorial cohesion. Europe.

14. Keller Tamás, Sik Endre. (2009). *A korrupció észlelése, elfogadása és gyakorlata*. TÁRKI Európai Társadalmi Jelentés
15. Lőrinczné Bencze Edit (2020). *Az európai uniós bővítések elmélete és gyakorlata a horvát csatlakozás tükrében*. Akadémia Kiadó, Budapest.
16. Ndongo T. (2024). The Relationship between Corruption and Economic Development. *International Journal of Humanity and Social Sciences*. 24-26. <http://dx.doi.org/10.47941/ijhss.1881>
17. Lohin R. I. (2024). Corruption criminal offences: concept and classification. *Bulletin of Kharkiv National University of Internal Affairs*. 154-157. DOI:10.32631/v.2024.1.13
18. Ryan Musser (2019). Overcoming Nigeria's Crippling Threat of Corruption. Retrieved March 06, 2024 from <https://www.cipe.org/blog/2019/02/14/overcoming-nigerias-crippling-threat-of-corruption/>
19. Sherman, L. W. (1974). *Introduction: Toward a Sociological Theory of Police Corruption. Police Corruption. A Sociological Perspective*. Anchor Press. Doubleday Garden City, New York
20. Transparency International. URL: <https://www.transparency.org/en/countries/ukraine>
21. The World Bank. URL: https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=UA&most_recent_value_desc=true
22. Національне Агентство з Питань Запобігання Корупції. URL: <https://www.nazk.gov.ua/>
23. Невмержицький Є. В. (2008). *Корупція в Україні: причини, наслідки, механізми протидії* — КНТ.
24. С. С. Серьогін (2009). *Механізми попередження та протидії корупції в органах публічної влади*. Університетські наукові записки, Хмельницький.
25. Rmanyuk B. (2023). Corruption prevention in Ukraine through the prism of elite mentality. *Baltic Journal of Economic Studies*. 65. doi.org/10.30525/2256-0742/2023-9-5-64-72

DOI: 10.58423/2786-6742/2024-6-45-55
УДК 330.3:336:519.86

Марія КВАСНІЙ

кандидат економічних наук,
доцент кафедри безпеки інформації та бізнес-комунікацій,
Львівський національний університет імені Івана Франка,
м. Львів, Україна

ORCID ID: 0000-0003-1856-3904

Scopus Author ID: 36572063000

ДИНАМІКА ІТ-ГАЛУЗІ В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ УКРАЇНИ: АНАЛІЗ ТА МОДЕЛЮВАННЯ

Анотація. Ефективна стратегія розвитку економіки України в умовах сьогодення неможлива без врахування динаміки галузі інформаційних технологій. Тому у роботі запропоновано актуальне наукове завдання створення концепції аналізу динаміки ІТ-галузі України в умовах економічної нестабільності та побудови економетричних моделей її оцінки із врахуванням внутрішніх та зовнішніх причин її змін. Методику дослідження побудовано на засадах інтегрування системного підходу та авторегресійного моделювання динаміки. Згідно системного підходу проведено аналіз впливу попереднього стану ІТ-галузі України та економіки цілому на її динаміку. Для оцінювання динаміки за період з 2017 до 2023 року досліджено два статистичних масиви даних: обсягу реалізованих ІТ-продуктів та послуг (інформація та телекомунікація) та валового внутрішнього продукту (ВВП) України. У результаті кореляційно-регресійного та дисперсійного аналізів встановлено залежності обсягу реалізованих ІТ-продуктів та послуг України від обсягу попереднього періоду, впливу ВВП на обсяг реалізованих ІТ-продуктів та послуг України, встановлено цілий лінійний зв'язок впливу ВВП та обсягу реалізованих ІТ-продуктів та послуг України попереднього періоду на поточне значення показника. На основі розрахунків, проведених засобом програмного додатку MS Excel "Аналіз даних", побудовано відповідні економетричні моделі динаміки. Статистичну значимість параметрів моделей перевірено згідно критерію Стьюдента. Якість та адекватність моделей підтверджено критерієм Фішера. Моделювання динаміки ІТ-галузі України за період з 2017 до 2023 року показало, що в короткотерміновому періоді економічна нестабільність України в меншій мірі впливає на динаміку ІТ-галузі, ніж стан самої галузі, що пояснює стійкість її функціонування в умовах пандемії ковіду та війни. У роботі удосконалено методику оцінювання динаміки ІТ-галузі України в умовах економічної нестабільності на основі застосування методів економічної кібернетики, а саме, інтегрування системного підходу, методів економетричного моделювання динаміки та застосування додатку MS Excel "Аналіз даних". У результаті набули подальшого розвитку аналіз та оцінка динаміки ІТ-галузі України в умовах економічної нестабільності на основі показників: обсягу реалізованих ІТ-продуктів та послуг на поточний та попередній періоди та валового внутрішнього продукту (ВВП) України. Отримані результати аналізу та побудовані моделі формують вагомий методичну основу для моделювання та оцінки динаміки ІТ-галузі України в умовах економічної нестабільності.

Ключові слова: ІТ-галузь, економічна нестабільність України, динаміка, системний підхід, кореляційно-регресійний аналіз, економетричне моделювання, авторегресія.

JEL Classification: C32, C50, C87, E23, L86

Absztrakt. Az ukrán gazdaság fejlesztésének hatékony stratégiája a jelen időben lehetetlen az információs technológiai ipar dinamikájának figyelembevétele nélkül. Ezért a munka sürgős

tudományos feladatot javasol az ukrán informatikai ipar dinamikájának elemzésére a gazdasági instabilitás körülményei között, és az értékelés ökonometriai modelljeinek felépítésére, figyelembe véve a változások belső és külső okait. A kutatási módszertan a rendszerszemlélet és a dinamika autoregresszív modellezésének integrálásának elveire épül. A rendszerszemléletű megközelítés szerint az ukrán IT-ipar és a gazdaság korábbi állapotának dinamikájára gyakorolt hatásának elemzése készült el. A 2017-től 2023-ig tartó időszak dinamikájának felmérésére két statisztikai adatsort vizsgáltunk: a megvalósított IT-termékek és -szolgáltatások (információ és távközlés) mennyiségét, valamint Ukrajna bruttó hazai össztermékét (GDP). A korrelációs-regressziós és diszperziós elemzések eredményeként az Ukrajnában megvalósult IT-termékek és szolgáltatások volumenének az előző időszak volumenétől való függőségét konstatáljuk, a GDP hatását az Ukrajnában megvalósult IT-termékeinek és szolgáltatásainak volumenére, szoros lineáris összefüggést állapítottunk meg a GDP és Ukrajnában az előző időszakban realizált IT-termékek és -szolgáltatások volumenének és a mutató jelenlegi értéke között. Az MS Excel „Data Analysis” szoftveralkalmazással végzett számítások alapján a dinamikának megfelelő ökonometriai modelljei készültek. A modellek paramétereinek statisztikai szignifikanciáját a Student-féle teszt alapján ellenőriztem. A modellek minőségét és megfelelőségét Fisher tesztje igazolta. Az ukrainai IT-ipar dinamikájának 2017-2023 közötti modellezése azt mutatta, hogy rövid távon Ukrajna gazdasági instabilitása kisebb mértékben befolyásolja az IT-ipar dinamikáját, mint maga az iparág állapota, ami magyarázza a működésének stabilitását a covid-járvány és a háború körülményei között. A munka a gazdasági kibernetikai módszerek alkalmazása alapján továbbfejlesztette az ukrainai IT-ipar dinamikájának felmérésére szolgáló módszertant gazdasági instabilitás körülményei között: a rendszerszemlélet integrálását, a dinamika ökonometriai modellezésének módszereit és az MS Excel "Data Analysis" alkalmazás használatát. Ennek eredményeként továbbfejlesztettük az ukrán IT-ipar dinamikájának elemzését és értékelését a gazdasági instabilitás körülményei között, a következő mutatók alapján: az értékesített IT-termékek és -szolgáltatások mennyiség alapján a folyó és a korábbi időszakokra vonatkoztatva, valamint az ukrán bruttó hazai össztermék (GDP). Az elért elemzési eredmények és a felépített modellek erős módszertani alapot képeznek Ukrajna IT-ipar dinamikájának modellezéséhez és értékeléséhez gazdasági instabilitás körülményei között.

Kulcsszavak: IT-ipar, Ukrajna gazdasági instabilitása, dinamika, rendszerszemléletű megközelítés, korrelációs-regressziós elemzés, ökonometriai modellezés, autoregresszió.

Abstract. An effective strategy for the development of Ukraine's economy in today's conditions is impossible without taking into account the dynamics of the information technology industry. Therefore, the work proposes an urgent scientific task of creating a concept of analyzing the dynamics of the IT industry of Ukraine in conditions of economic instability and building econometric models of its assessment, taking into account the internal and external causes of its changes. The research methodology is built on the principles of integrating the system approach and autoregressive modeling of dynamics. According to the system approach, an analysis of the influence of the previous state of the IT industry of Ukraine and the economy as a whole on its dynamics was carried out. To assess the dynamics for the period from 2017 to 2023, two statistical datasets were studied: the volume of implemented IT products and services (information and telecommunications) and the gross domestic product (GDP) of Ukraine. As a result of correlation-regression and dispersion analyzes of the dependence of the volume of realized IT products and services of Ukraine on the volume of the previous period, the impact of GDP on the volume of realized IT products and services of Ukraine, the influence of GDP and the volume of realized IT products and services of Ukraine from the previous period on the current one was established tight linear relationship in each case. Appropriate econometric models of dynamics were built on the basis of calculations carried out using the MS Excel software application "Data Analysis". The statistical significance of the parameters of the models was checked according to the Student's test. The quality and adequacy of the models was confirmed by Fisher's test. Modeling the dynamics of the IT industry of Ukraine for the period from 2017 to 2023 showed that in the short term, the economic instability of Ukraine affects the dynamics of the IT industry to a lesser extent than the state of the industry itself, which explains the stability of its functioning in the conditions of the covid pandemic and war. The work improved the methodology for evaluating the dynamics of the IT industry

of Ukraine in conditions of economic instability based on the application of economic cybernetics methods, namely, the integration of a system approach, methods of econometric modeling of dynamics and the use of the MS Excel "Data Analysis" application. As a result, the analysis and assessment of the dynamics of the IT industry of Ukraine in conditions of economic instability, based on the indicators: the volume of implemented IT products and services for the current and previous periods and the gross domestic product (GDP) of Ukraine, gained further development. The obtained results of the analysis and the built models form a strong methodological basis for modeling and evaluating the dynamics of the IT industry of Ukraine in conditions of economic instability.

Keywords: IT industry, economic instability of Ukraine, dynamics, systemic approach, correlation-regression analysis, econometric modeling, autoregression.

Постановка проблеми. Сьогодні галузь інформаційних технологій України розвивається швидкими темпами [1-3]. Проте в умовах трансформаційних та євроінтеграційних процесів, кризи пандемії ковіду та повномасштабної війни в Україні динаміка ІТ-галузі є нестабільною. Емпіричні дослідження показали, що динаміка змінюється як за величиною, так і за напрямом [4]. На основі статистичного аналізу встановлено, що ІТ-галузь має значний вплив на економіку України (тісний прямий зв'язок), тобто нестабільність ІТ-галузі сприятиме нестабільності економіки України і навпаки [4]. Для прийняття обґрунтованих рішень та формування ефективної економічної політики необхідно більш глибоко аналізувати динаміку галузі інформаційних технологій як у ретроспективі, так і у перспективі. Цим і зумовлена актуальність подальших досліджень цього напрямку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До питання дослідження функціонування галузі інформаційних технологій та її впливу на економіку України в останні роки посилюється інтерес науковців і практиків. Проблеми сучасного стану, тенденцій та особливостей розвитку, ризиків та перспектив галузі розглянуто у працях О. Бабаніна, О. Журавльова, І. Назаренко, А. Маслова, С. Пирога, О. Ситник, І. Тернова, Ю. Ткаченко, Л. Федулової, М. Чайковської, А. Чухно та ін. Зокрема, у роботі О. Журавльова та О. Сімачова визначено основні напрями розширення ІТ-ринку та запропоновано вирішення проблем статистичного вивчення цієї галузі [5]. Вченими Назаренко І. та Ткаченко Ю. проведено SWOT аналіз стану ІТ сектору в Україні в період війни [6]. Авторами Карий О., Гальків Л., Цапулич А. визначено чинники та напрями активізації розвитку ІТ-сфери України [7]. У праці О. Ситник глибоко досліджено питання безпеки інформаційних технологій [8].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на широкий спектр досліджень розвитку ІТ-галузі в Україні, ґрунтовних досліджень динаміки та передбачень перспектив недостатньо [9]. Зокрема, мало уваги у науковій літературі приділено кібернетичним підходам дослідження ІТ-галузі України як складної економічної системи, що проявляє себе водночас як ціле і як взаємодія складових. Потребує подальших досліджень динаміка ІТ-галузі на основі системного підходу із застосуванням математичного моделювання та

сучасних програмних рішень аналізу. Застосування апарату кібернетики дозволяє поглибити аналіз та встановити і розкрити закономірності функціонування ІТ-галузі, відтак забезпечити ефективно управління розвитком.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою дослідження є побудова моделі та оцінка динаміки ІТ-галузі з врахуванням як внутрішніх, так і зовнішніх джерел її змін на основі системного підходу, кореляційно-дисперсійного аналізу та економетричного моделювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Українська ІТ-галузь економіки характеризується стабільним зростанням упродовж останніх років, причому темпи зростання у 4-5 разів більші, ніж середньосвітові, що робить її інвестиційно привабливою. Українські компанії в середньому щорічно укладають на 300-700 млн. дол. США угод [3]. Навіть в умовах повномасштабної війни, сектор інформаційних технологій єдиний серед інших секторів економіки зберіг позитивну динаміку і забезпечив зростання експорту послуг на 5,8%. Загалом за 2022 рік українські ІТ-компанії забезпечили державі близько 44% від усього експорту послуг. Окрім того, кількість ІТ-фахівців в Україні сягнула рекордної позначки у 300 тис. осіб [3]. Завдяки мобільності та адаптивності до викликів ІТ-галузь України розвивається, проте динаміка її нестабільна.

Для оцінювання динаміки ІТ-галузі упродовж 2017-2023 років візуалізуємо статистику обсягу реалізованих ІТ-продуктів та послуг України у вигляді графіка засобом MS Excel (рис. 1).

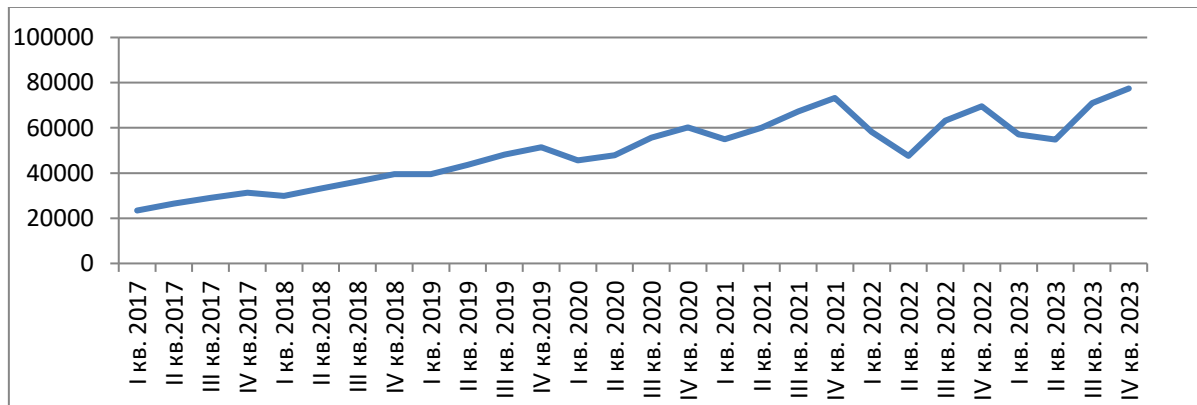

Рис.1. Динаміка обсягу реалізованих ІТ-продуктів та послуг в Україні за 2017-2023 рр.*

* Побудовано автором за джерелом [10]

На графіку (рис.1), що характеризує процес розвитку ІТ-галузі України, спостерігаються дві властивості динаміки: усталеність та мінливість. Усталеність проявляється інерційністю механізму формування процесу, напрямку та інтенсивності динаміки упродовж певного часового інтервалу. Мінливість – зміною та варіацією показників [11]. На основі аналізу графіку динаміки обсягу реалізованих ІТ-продуктів та послуг України (рис.1), можна висунути гіпотезу про те, що динаміка ІТ-галузі характеризується певною усталеністю, тобто залежить від попередніх періодів. Значення u_t певною мірою залежить від

попередніх значень: y_{t-1} , y_{t-2} і т. д. Для оцінювання ступеня залежності обсягу реалізованих ІТ-продуктів та послуг України від обсягу попередніх періодів використано програмний додаток "Аналіз даних" MS Excel та після декількох спроб вдалося дійти висновку, що на y_t значною мірою впливає y_{t-1} , а більш віддалені періоди мають незначний вплив (рис. 2).

<i>Регресійна статистика</i>						
	0,877309					
Кореляція R	89					
	0,769672					
R-квадрат	65					
Нормований R-квадрат	0,760459					
Стандартна помилка	77					
Спостереження	27					
<i>Дисперсійний аналіз</i>						
	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>Значимість F</i>	
Регресія	1	4,22E+09	4,22E+09	83,5411	7	1,906E-09
Залишок	25	1,26E+09	50556519			
Сума	26	5,49E+09				
	<i>Коефіцієнти</i>	<i>Стандартна помилка</i>	<i>t-статистика</i>	<i>P-Значення</i>	<i>Нижня 95%</i>	<i>Верхня 95%</i>
Y-перетин	7735,798					17846,2
	92	4909,083	1,575813	0,12764	-2374,647	4
Змінна y_{t-1}	0,882536			1,91E-09	0,683674	1,08139
	48	0,096557	9,140086	09	2	9

Рис. 2. Кореляційно-дисперсійний аналіз залежності обсягу реалізованих ІТ-продуктів та послуг України від обсягу попереднього періоду*

* Розраховано та побудовано автором за джерелом [10]

На основі кореляційно-дисперсійного аналізу (рис. 2) встановлено, що між первинним рядом динаміки і рядом, зсуненим на один лаг, існує щільний прямий зв'язок (коефіцієнт автокореляції рівний 0,877). Коефіцієнт детермінації $R^2 = 0,770$, що свідчить про те, що 77,0% варіації аналізованої ознаки зумовлена включеним у модель фактором. Авторегресійна модель, яку називають також динамічною моделлю, оскільки вона відображає часові зміни результуючої змінної щодо її попередніх значень, матиме вигляд:

$$y_t = 7735,799 + 0,883y_{t-1}. \quad (1)$$

Модель (1) адекватна за критерієм Фішера ($|F_{emp}| = 83,54$ більше $F_{kr} = 4,22$), параметр моделі b_1 статистично значимий за критерієм Стьюдента, так як значення $|t_{emp}^1| = 9,14$ є більшим за $t_{kr} = 2,78$, тому модель (1) є якісною.

Отже, динаміку ІТ-галузі України можна описати авторегресійною функцією (1). Для врахування впливу нестабільного економічного середовища запропоновано використовувати барометричні методи. Цим методам характерне застосування статистичних індикаторів - часових рядів, які шляхом комбінування чи у кон'юнкції один з одним вказують напрямок розвитку процесу, явища, галузі чи економіки. Статистичні індикатори є співпадаючі, випереджаючі та відстаючі. Такі часові ряди служать барометрами економічних змін. В якості статистичного індикатора напрямку розвитку динаміки ІТ-галузі виберемо часовий ряд валового внутрішнього продукту (ВВП), як характеристичний макроекономічний показник розвитку економіки України [12]. Побудуємо графіки розрахованих ланцюгових та базисних темпів росту обсягу реалізованих ІТ-продуктів і послуг та ВВП, та встановимо вид статистичного індикатора (рис. 3, 4).

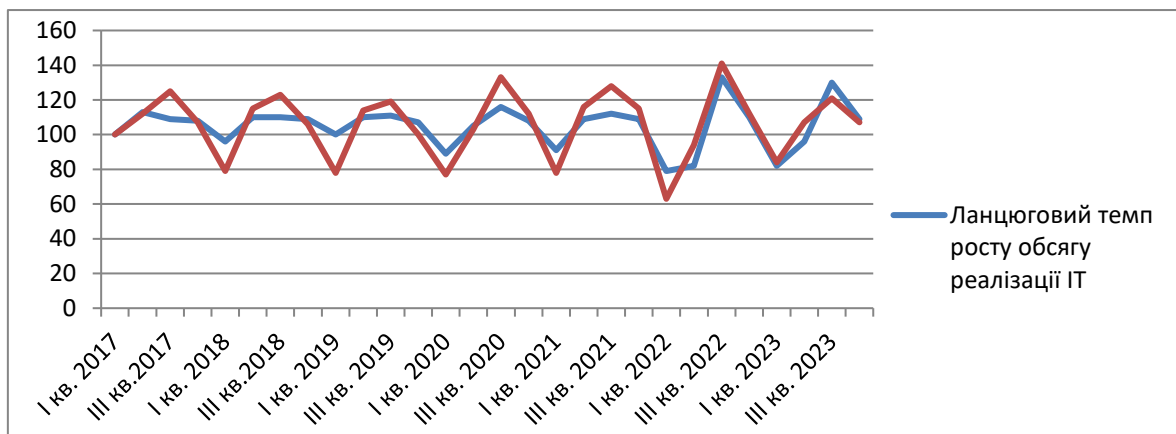

Рис. 3. Динаміка ланцюгових темпів росту обсягів реалізації ІТ та ВВП в Україні за 2017-2023 рр.*

* Розраховано та побудовано автором за джерелом [10]

Як бачимо на рис. 3 напрями ланцюгових темпів росту обсягів реалізованих ІТ-продуктів і послуг та ВВП співпадають, тобто зміна приростів синхронна. Звідси можна зробити висновок, що динаміка ІТ-галузі змінюється приблизно в одній фазі та в одному напрямі з економікою в цілому. На основі аналізу базисних темпів росту обсягів реалізації ІТ та ВВП, слід зауважити, що між даними показниками спостерігається щільний зв'язок та наявний тренд до зростання із синхронними коливаннями (рис. 4). Отже, ВВП є співпадаючим індикатором для обсягу реалізованих ІТ-продуктів і послуг України.

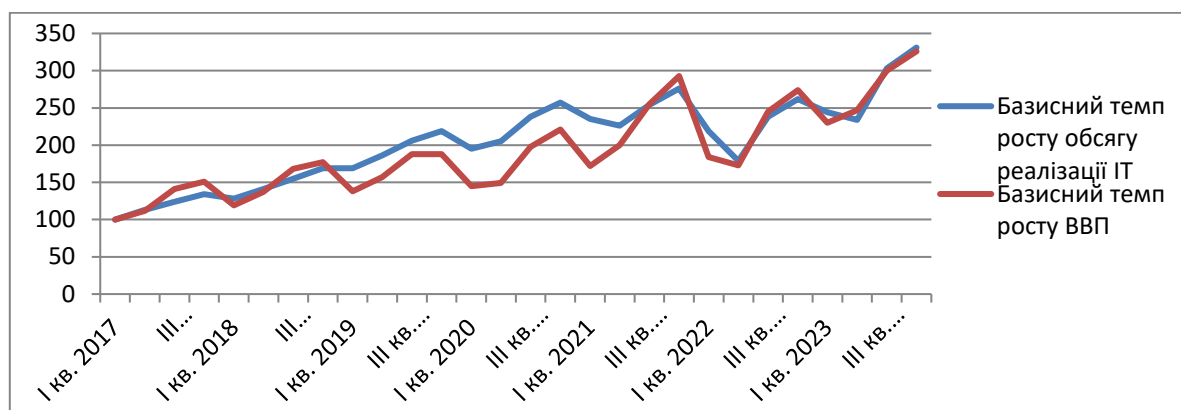

Рис.4. Динаміка базисних темпів росту обсягів реалізації ІТ та ВВП в Україні за 2017-2023 рр.*

* Розраховано та побудовано автором за джерелом [10]

Проведемо кореляційно-регресійний та дисперсійний аналіз залежності обсягу реалізованих ІТ-продуктів та послуг України від ВВП засобом програмного додатку "Аналіз даних" MS Excel (рис. 5).

Регресійна статистика						
Кореляція R	0,926599					
R-квадрат	0,858585					
Нормований R-квадрат	0,853146					
Стандартна помилка	5812,569					
Спостереження	28					
Дисперсійний аналіз						
	df	SS	MS	F	Значимість F	
Регресія	1	5,33E+09	5,33E+09	157,856	7	1,5E-12
Залишок	26	8,78E+08	33785956			
Сума	27	6,21E+09				
	Коефіцієнти	Стандартна помилка	t-статистика	P-значення	Нижня 95%	Верхня 95%
Y-перетин	4543,803	3769,453	1,205428	0,23889	-3204,42	12292,0
Змінна X t	0,039735	0,003163	12,5641	1,5E-12	0,033234	0,04623

Рис.5. Кореляційно-дисперсійний аналіз впливу ВВП на обсяг реалізованих ІТ-продуктів та послуг України*

* Розраховано та побудовано автором за джерелом [10]

На основі проведеного аналізу встановлено кореляційну залежність між обсягом реалізації ІТ та ВВП в Україні: коефіцієнт кореляції рівний 0,927, що підтверджує наявність сильного прямого лінійного зв'язку (рис. 5).

Лінійна регресійна модель залежності ІТ-галузі від ВВП економіки України матиме вигляд:

$$y_t = 4543,803 + 0,040x_t. \quad (2)$$

Згідно критерію Стьюдента параметр b_1 моделі (2) є статистично значимий, так як значення $|t_{emp}^1| = 12,56$ і є більшим за $t_{kr} = 2,78$. За критерієм Фішера модель (2)

адекватна та якісна: $|F_{emp}| = 157,86$ більше $F_{kr} = 4,22$. Для даної моделі коефіцієнт детермінації R^2 становить 0,859 та показує, що зміна обсягу реалізованих ІТ-продуктів та послуг на 85,9% залежить від рівня ВВП (рис. 5).

На основі отриманих результатів дослідження та системного підходу можна зробити висновок, що на динаміку ІТ-галузі впливає як попередній стан галузі (модель (1)), так і нестабільність економіки вцілому (модель (2)).

Побудуємо авторегресійну модель динаміки ІТ-галузі України, яка крім факторної ознаки містить попереднє значення результуючої ознаки, тобто одночасно враховує вплив внутрішніх джерел (попереднього стану галузі) та зовнішніх (ВВП України) засобом програмного додатку "Аналіз даних" MS Excel (рис. 6).

<i>Регресійна статистика</i>						
Кореляція R	0,966663					
R-квадрат	0,934437					
Нормований R-квадрат	0,928973					
Стандартна помилка	3871,779					
Спостереження	27					
<i>Дисперсійний аналіз</i>						
	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>Значимість F</i>	
Регресія	2	5,13E+09	2,56E+09	171,0292	6,31E-15	
Залишок	24	3,6E+08	14990676			
Сума	26	5,49E+09				
	<i>Коефіцієнти</i>	<i>Стандартна помилка</i>	<i>t-статистика</i>	<i>P-Значення</i>	<i>Нижня 95%</i>	<i>Верхня 95%</i>
Y-перетин	-80,3934	2856,331	-0,02815	0,977779	-5975,57	5814,784
Зміна X t	0,025219	0,003247	7,766162	5,31E-08	0,018517	0,031922
Змінна Yt-1	0,443231	0,077228	5,739229	6,49E-06	0,28384	0,602623

Рис.6. Кореляційно-дисперсійний аналіз впливу ВВП та обсягу реалізованих ІТ-продуктів та послуг України попереднього періоду на поточний*

* Розраховано та побудовано автором за джерелом [10]

Побудована кореляційно-регресійна модель динаміки ІТ-галузі України матиме вигляд:

$$y_t = -80,393 + 0,025x_t + 0,443y_{t-1}. \quad (3)$$

Модель (3) є авторегресійною динамічною, оскільки відображає часові зміни величини обсягу реалізованих ІТ-продуктів та послуг, тобто залежить не лише від ВВП України, але і від рівня обсягу реалізованих ІТ-продуктів та послуг попереднього періоду. Коефіцієнт детермінації дорівнює 0,9344, тобто 93,44% зміни величини поквартального обсягу реалізованих ІТ-продуктів та послуг пояснюється зміною величини ВВП України та рівнем обсягу реалізованих ІТ-продуктів та послуг попереднього періоду. Оцінки параметрів рівняння регресії (3), окрім вільного члена, є статистично значимими згідно критерію Стьюдента та модель адекватна більш ніж на 96% даним спостереженням за критерієм Фішера (рис. 6). Отже, модель придатна для прогнозу та економічної політики.

Висновки та перспективи подальших досліджень. На основі авторегресійної моделі (3) встановлено, що рівень обсягу реалізованих ІТ-продуктів та послуг попереднього періоду має в 18 раз більший вплив на поточний обсяг реалізованих ІТ-продуктів та послуг, ніж валовий внутрішній продукт України. Тобто, в короткотерміновому періоді економічна нестабільність України в меншій мірі впливає на динаміку ІТ-галузі, ніж стан самої галузі. Цим і пояснюється стійкість функціонування галузі в умовах гібридних викликів та загроз. ІТ-галузь України в значній мірі самодостатня, проте виважена загальнодержавна політика сприяла б як розвитку галузі, так і економіці в цілому, оскільки вони тісно взаємопов'язані (рис. 5). Побудовані моделі (1) - (3) буде використано в подальших дослідженнях для прогнозування та розробки стратегії розвитку ІТ-галузі України.

Список використаних джерел

1. IT Ukraine Association. URL: <https://itukraine.org.ua/files/reports/2022/DoITLikeUkraine2022.pdf> (дата звернення: 12.04.2024)
2. Топ-50 ІТ компаній України. URL: <https://dou.ua/lenta/articles/top-50-winter-2023/> (дата звернення: 12.12.2023)
3. Ukrainian Tech Ecosystem. URL: <https://www.ukrainiantechecosystem.com/> (дата звернення: 13.12.2023)
4. Квасній М.М. Оцінювання динаміки ІТ-галузі в умовах економічної нестабільності *Цифрова економіка і сталий розвиток: новітні тенденції у фінансах, обліку, менеджменті та соціально-поведінкових науках*: збірник матеріалів IV Міжнародної науково-практичної конференції (м. Берегове, 26-27 березня 2024 р.), Берегове: ЗУІ ім. Ф. Ракоці II, 2024, С. 71 - 74.
5. Журавльов О. В., Сімачов О. А. Статистичне дослідження ринку ІТ-послуг в Україні. *Статистика України*. 2018. № 4. С. 25–33.
6. Назаренко І. Л., Ткаченко Ю. В. Стан і перспективи розвитку ІТ сфери в Україні в період війни. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2023. No 81–82. С. 59–67.

7. Карий О. І., Гальків Л. І., Цапулич А. Ю. Розвиток ІТ-сфери України: чинники та напрями активізації. Journal of Lviv Polytechnic National University. Series of Economics and Management Issues. 2021. Vol. 5. No. 1. P. 42–55.
8. Ситник О.Ю., Дубровський С.С. Особливості розвитку ринку інформаційних технологій в Україні. Економічні горизонти. 2022. №3(21). С. 72–82. DOI: [https://doi.org/10.31499/2616-5236.3\(21\).2022.263688](https://doi.org/10.31499/2616-5236.3(21).2022.263688)
9. Квасній М.М. Моделювання динаміки експорту ІТ послуг України. *Інформаційні технології в культурі, мистецтві, освіті, науці, економіці та бізнесі*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 18-19 квітня. 2019р. Київ : Київський національний університет культури і мистецтва, 2019. Ч.2. С.57-60.
10. Економічна статистика. Національні рахунки. Державна служба статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/nac_r.htm (дата звернення: 05.04.2024)
11. Єріна А.М. Статистичне моделювання та прогнозування: навчальний посібник. Київ: КНЕУ, 2001. 170с.
12. Глівенко С.В., Соколов М.О., Теліженко О.М. Економічне прогнозування: навчальний посібник, 3-тє вид., доп. Суми: ВТД “Університетська книга”, 2004. 207с.

References

1. IT Ukraine Association. URL: <https://itukraine.org.ua/files/reports/2022/DoITLikeUkraine2022.pdf> (access date April 12, 2024) [in Ukrainian]
2. Top-50 IT kompanii Ukrainy [Top 50 IT companies of Ukraine]. URL: <https://dou.ua/lenta/articles/top-50-winter-2023/> (access date December 12, 2023) [in Ukrainian]
3. Ukrainian Tech Ecosystem. URL: <https://www.ukrainiantechecosystem.com/> (access date December 13, 2023) [in Ukrainian]
4. Kvasnij, M. M. (2024). Otsiniuvannia dynamiky IT-haluzi v umovakh ekonomichnoi nestabilnosti [Assessment of IT Industry Dynamics Amid Economic Instability]. Proceedings of the *IV Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia “Tsyfrova ekonomika i stalyi rozvytok: novitni tendentsii u finansakh, obliku, menedzhmenti ta sotsialno-povedinkovykh naukakh” – The IV International Scientific and Practical Conference “Digital economy and sustainable development: emerging trends in finance, accounting, management and social & behavioral sciences”*.(S.71-74). Berehove: FR II THCHE. [in Ukrainian]
5. Zhuravlov, O. V. & Simachov, O. A. (2018). Statystychnе doslidzhennia rynku IT-posluh v Ukraini [Statistical study of the IT services market in Ukraine]. Statystyka Ukrainy. No4. S. 25-33 [in Ukrainian]
6. Nazarenko, I. L. & Tkachenko, Yu. V. (2023). Stan i perspektyvy rozvytku IT sfery v Ukraini v period viiny [The state and prospects of the IT sector in Ukraine during the war]. Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti. № 81-82. S. 59-67 [in Ukrainian]
7. Karyi, O. I., Halkiv, L. I. & Tsapulych, A. Yu. (2021). Rozvytok IT-sfery Ukrainy: chynnyky ta napriamy aktyvizatsii [Development of Ukraine's IT sector: factors and directions of activation]. Journal of Lviv Polytechnic National University. Series of Economics and Management Issues. Vol. 5, No 1. S. 42-55. [in Ukrainian]
8. Sytnyk, O. Yu. & Dubrovskiy, S. S. (2022). Osoblyvosti rozvytku rynku informatsiinykh tekhnolohii v Ukraini [Peculiarities of the development of the information technology market in Ukraine.] Ekonomichni horyzonty, 3(21), 72–82. DOI: [https://doi.org/10.31499/2616-5236.3\(21\).2022.263688](https://doi.org/10.31499/2616-5236.3(21).2022.263688) [in Ukrainian]
9. Kvasnij, M. M. (2019). Modeliuvannia dynamiky eksportu IT-poslyh Ukrainy [Modelling the dynamics of the export of IT services of Ukraine]. Proceedings from *Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia “Informatsiini tekhnolohii v kulturi, mystetstvi, osviti, nauksi, ekonomitsi ta biznesi” – International Scientific and Practical Conference “Information technologies in culture, art, education, science, economy and business”*.(S.57-60). Kyiv: KNYKiM. [in Ukrainian]
10. Ekonomichna statystyka. Natsionalni rakhunky. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. [Economic statistics. National accounts. State Statistics Service of Ukraine]. URL:

- http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/nac_r.htm (access date April 5, 2024) [in Ukrainian]
11. Yerina, A.M. (2001). Statystychne modeliuвання ta prohnozuvannya [Statistical modeling and forecasting]: navchalnyi posibnyk. Kyiv: Kyivskyyi nationalnyi ekonomichnyi universytet, 170 s. [in Ukrainian]
 12. Hlivenko, S.V., Sokolov, M.O. & Telizhenko, O.M. (2004). Ekonomichne prohnozuvannya [Economic forecasting]: navchalnyi posibnyk, 3-tye vyd., dop. Sumy: VTD Universytetska knyha, 207 s. [in Ukrainian].

DOI: 10.58423/2786-6742/2024-6-56-68
УДК 338.48+330.322.3

Ярослава КОРОБЕЙНИКОВА

кандидат геологічних наук,
доцент кафедри туризму, рекреації і регіонального розвитку,
Івано-Франківський університет нафти і газу,
м. Івано-Франківськ, Україна
ORCID ID: 0000-0002-4882-8611
Scopus Author ID: 57188744393

Вікторія ГРИНЮК

кандидат технічних наук,
доцент кафедри туризму, рекреації і регіонального розвитку,
Івано-Франківський університет нафти і газу
м. Івано-Франківськ, Україна
ORCID ID: 0000-0003-4816-8614
Scopus Author ID: 57203239350

ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ ІННОВАЦІЙНОЇ ПРОЄКТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ТУРИЗМІ (КЕЙСИ ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

Анотація. Європейська інтеграція – це складний процес налагодження тісного соціально-економічного співробітництва європейських держав. Після військових подій в Україні процес євроінтеграції як процес тіснішого співробітництва України з країнами Європи вийде на новий виток свого розвитку. Європейська інтеграція розглядається в Україні як один із механізмів масштабних соціально-економічних перетворень для входження до спільноти європейських розвинутих країн. Перетворення стосуються всіх аспектів життєдіяльності держави і галузь туризму не є винятком. Розвиток сучасної туристичної сфери сприяє активному економічному зростанню багатьох країн світу. У статті розглянуто проєктну діяльність стосовно галузі туризму в контексті грантового співробітництва Європейського Союзу та регіону Прикарпаття. Метою дослідження є аналіз інноваційної проєктної діяльності в Івано-Франківській області та визначення подальших перспективних напрямів їх реалізації в галузі туризму. Основними методами дослідження є загальноекономічні та спеціальні наукові методи, серед яких аналіз, синтез та статистичний метод. Проаналізовано рівень проєктної діяльності у галузі туризму, а також типи, структуру та зміст реалізованих проєктів. У результаті дослідження виявлено, що в грантовому фінансуванні в Івано-Франківській області переважають проєкти щодо просування туристичних продуктів для популяризації історико-культурної спадщини, що становить 53 % від загальної кількості реалізованих проєктів. Зазначено, що тематика проєктів в туризмі має бути направлена на розбудову туристичної інфраструктури, покращення поінформованості та засобів просування туристичних можливостей регіону та окремих суб'єктів туризму. Сьогодні туризм став самостійною галуззю господарства. На його частку припадає майже 6 % світового валового національного продукту, 5 % усіх податкових зборів та 7 % світових інвестицій. Розвиток туристичної галузі сприятиме збільшенню надходжень до бюджету, створенню нових робочих місць, розвитку інфраструктури, будівництву нових туристичних об'єктів, посиленню охорони та реконструкції існуючих історико-культурних пам'яток, охороні природи.

Ключові слова: туризм, проєктна діяльність, прикордонне співробітництва, грант, інноваційні проєкти.

JEL Classification: E22

Absztrakt. Az európai integráció az európai államok közötti szoros társadalmi-gazdasági együttműködés kialakításának összetett folyamata. Az ukrajnai hadiállapot eseményei után az európai integráció, mint Ukrajna és az európai országok közötti szorosabb együttműködés folyamata, fejlődésének új szakaszába lép. Az ukrajnai európai integrációt a nagyszabású társadalmi-gazdasági átalakulások egyik mechanizmusának tekintik, amelyek célja az európai fejlett országok közösségéhez való csatlakozás. Az átalakulások az állam életének minden területét érintik, ez alól a turizmus sem kivétel. A turizmus modern szférájának fejlődése hozzájárul a világ számos országának aktív gazdasági növekedéséhez. A cikk az Európai Unió és a Kárpát-régió pályázati együttműködése keretében vizsgálja a projekt turisztikai tevékenységeit. A tanulmány célja az Ivano-Frankivszk régió innovatív projekttevékenységének elemzése és további perspektív irányok meghatározása a turizmus területén történő megvalósításához. A fő kutatási módszerek az általános közgazdasági és speciális tudományos módszerek, beleértve az elemzés, szintézis és statisztikai módszereket. A tanulmány eredményeként megállapítható, hogy az Ivano-Frankivszk régióban a pályázati támogatásban a történelmi és kulturális örökség népszerűsítését szolgáló turisztikai termékek népszerűsítésével kapcsolatos projektek dominálnak, ami a megvalósult projektek teljes számának 53%-át teszi ki. Megjegyzendő, hogy a turisztikai projektek tárgyának a turisztikai infrastruktúra fejlesztésére, a tájékozottság és a turisztikai lehetőségek népszerűsítésének eszközeire kell irányulnia a régióban és az egyes turisztikai szervezetekben. Mára a turizmus a gazdaság önálló ágává vált. A világ nemzeti össztermékének közel 6%-át, az összes adóbevétel 5%-át és a világ befektetéseinek 7%-át teszi ki. A turisztikai ágazat fejlesztése hozzájárul a költségvetés bevételeinek növeléséhez, új munkahelyek teremtéséhez, az infrastruktúra fejlesztéséhez, új turisztikai létesítmények építéséhez, a meglévő történelmi és kulturális emlékek védelmének megerősítéséhez, rekonstrukciójához, valamint a környezetvédelemhez.

Kulcsszavak: turizmus, projekttevékenység, határon átnyúló együttműködés, pályázat, innovatív projektek.

Abstract. European integration is a complex process of establishing close social and economic cooperation between European countries. The process of European integration as a process of closer cooperation between Ukraine and European countries will enter a new phase of its development after the military events in Ukraine. European integration is considered in Ukraine as one of the mechanisms of large-scale socio-economic transformations for joining the community of European developed countries. Transformations affect all aspects of the state's life, and the tourism industry is no exception. The development of the modern tourism sphere contributes to the active economic growth of many countries of the world. The article examines the project activity in the field of tourism in the context of grant cooperation of the European Union and the Carpathian region. The purpose of the study is to analyze innovative project activities in the Ivano-Frankivsk region and to determine further promising directions for their implementation in the field of tourism. The main research methods are general economic and special scientific methods, including analysis, synthesis and statistical methods. The level of project activity in the field of tourism, as well as the types, structure, and content of implemented projects were analyzed. As a result of the research, it was found that in the grant financing in Ivano-Frankivsk region, projects related to the promotion of tourist products to popularize the historical and cultural heritage prevail - 53% of the total number of implemented projects. It is noted that the topics of projects in tourism should be directed to the development of tourist infrastructure, improvement of awareness and means of promotion of tourist opportunities of the region and individual tourism subjects. Today, tourism has become an independent branch of the economy. It accounts for almost 6% of the world's gross national product, 5% of all tax collections and 7% of world investments. The development of the tourism industry will contribute to the increase of revenues to the budget, the creation of new jobs, the development of infrastructure, the construction of new tourist facilities, the strengthening of the protection and reconstruction of existing historical and cultural monuments, and the protection of nature.

Keywords: *tourism, project activity, cross-border cooperation, grant, innovative projects.*

Постановка проблеми. В доковідний час в Україні спостерігалось зростання як доходів від туризму, так і кількості туристів, які відвідували країну і внутрішніх туристів. Хоча ці показники в абсолютному вираженні порівняно з розвинутими країнами залишаються дуже низькими. На сьогодні Україна має доволі низьку частку в структурі світової туристичної галузі (менше 2 %), хоча є однією із провідних країн у Європі за показниками забезпеченості цінними природними та історико-культурними ресурсами [1].

Дані 2019 року показують, що Україна у посіла 78 місце за індексом конкурентоспроможності подорожей і туризму за версією експертів Всесвітнього економічного форуму: 48 – за рівнем розвитку людських ресурсів та ринку праці, 55 – за рівнем забезпеченості історико-культурними ресурсами, 65 – за рівнем туристичного сервісу, 71 – за рівнем авіаційної інфраструктури, 77 – за рівнем наземного транспорту та портової інфраструктури, 103 – за рівнем розвитку ділового середовища, 92 – за рівнем пріоритетності туризму як галузі, 114 – за рівнем екологічних умов перебування туристів, 116 – за забезпеченістю природними ресурсами. Проте згідно статистичних даних звіту Всесвітнього економічного форуму найпроблемнішими областями є забезпечення безпеки та захисту туристів (передусім з огляду на українсько-російський конфлікт), екологічна стійкість й захист природних ресурсів України. Варто зазначити, що відбувся регрес в рейтингу інновацій в туристичному бізнесі – 89 місце із 88 [2;3]. Звісно, під час війни ці показники однозначно погіршилися, проте, зростає впізнаваність України, зросло зацікавлення її історією та культурою, туристичним потенціалом загалом, що без сумніву приведе до розвитку сфери туризму після війни.

Відновлення туристичної галузі можливе через реалізацію нових інвестиційних проєктів у галузі туризму. Це стане перспективним напрямком євроінтеграції та важливим джерелом доходів бюджету. Значна кількість грантових програм працює в різних галузях протягом років незалежності України. Типи проєктів, які реалізовувалися дозволяють наблизити господарство, інфраструктуру та суспільство України до європейських стандартів. Дослідження напрямків проєктної діяльності України в галузі туризму, особливостей та видів перспективних туристичних інвестиційних проєктів, є актуальним питанням теорії та практики у галузі туризмознавства, інвестиційного менеджменту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Перспективні напрями інноваційної проєктної діяльності в туризмі досліджені у працях таких закордонних та відчизняних науковців, як I. Rodríguez-Sánchez, A. Hjalager, K. Weiermair, W. Abernathy, A. Bilgihan, T. Gajdosik, D. Carson, F. Richards, D. Jacobsen, N. Walker, A. Мазаракі, О. Чирви, А.В. Сидорук, В. Редько, І. Антоненко, О. Давидової, О. Романенко, О. Кальченко, П. Романів, А. Кравченко, О. Крупського, Ю. Ставської, В. Мерчанського, М. Дроботової, І. Лінтур [4-10].

Так, Редько В.Є. зазначає, що саме в галузі туризму актуальним є проектний підхід в управлінні туристичною діяльністю, методологію проектного менеджменту становлять послідовна і взаємопов'язана реалізація функцій менеджменту туристичної діяльності шляхом використання методів, способів, прийомів і методик дослідження в туризмі. Для менеджменту туристичних проектів необхідний облік особливостей туристичних послуг із постійними коливаннями попиту, змінами якості у просторі та часі, невіддільністю від джерела (дестинації), неможливістю зберігання. [11]. У продовження цієї теми Дроботова М.В. розглядає застосування методології проектного менеджменту, основні інвестиційні проекти в туристичній галузі України та проводить порівняльний аналіз проектів при реалізації розробленої стратегії внутрішнього туризму в Україні [12]. У науковій праці Ноздріною Л.В. представлено практичну реалізацію проектних підходів на рівні формування мікропроектів на прикладі туристичних квестів у Львові [13]. Найбільш ґрунтовно тематику аналізу реалізованих проектів в туристичній галузі України розроблено на прикладі Закарпаття. У статті досліджено тенденції розвитку євроінтеграції у сфері туризму, проаналізовано основні інвестиційні проекти у формуванні та розвитку туристичного комплексу України, у т. ч. й Закарпатті [14].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проте політична та економічна ситуація в Україні є нестабільною, в основному спричинена військовим станом в Україні. В результаті дії сукупності чинників відбувається й зміна ведення туристичного бізнесу, з'являються нові виклики, які потрібно адаптувати в теперішні реалії життя. Тому реалізація міжнародних проектів щодо розвитку туристичного бізнесу в Україні в межах транскордонного співробітництва є необхідним та перспективним на сьогодні.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою дослідження є аналіз інноваційної проектної діяльності в Івано-Франківській області та визначення подальших перспективних напрямів їх реалізації в галузі туризму.

Виклад основного матеріалу дослідження. Систему співробітництва та інтеграції України з країнами Європи в галузі туризму можна умовно поділити на такі блоки: імплементація законодавчо-нормативної бази функціонування галузі туризму та гостинності, співробітництво у формуванні туристичної інфраструктури, в тому числі й реалізація інвестиційних проектів, надання фінансової та консультативної допомоги в реалізації окремих проектів, співробітництво в інформаційному забезпеченні розвитку галузі.

Аналіз статистичних даних у галузі інвестицій дозволяє стверджувати, що стан інвестиційного процесу в туризмі не задовольняє вимог сучасної економіки. На сьогоднішній час державна підтримка в Україні практично не передбачає цільових інвестицій в розвиток туризму. Більш розповсюдженою формою інвестицій є підтримка його на місцевому або регіональному рівнях за рахунок місцевих бюджетів та за рахунок приватного капіталу.

Інфраструктурні проекти за рахунок держбюджету часто виявляються мало обґрунтованими та неефективними, а інші залишаються нереалізованими. В умовах війни не слід розраховувати на активну участь держави в таких проектах.

Проте, незаперечним є той факт, що після війни в Україні розпочнеться грандіозна відбудова. Розвиток інфраструктури туризму залишатиметься актуальним питанням на всій території України. Досвід інших країн показав, що розвиваючи туристичні проекти, відбувається комплексний розвиток регіону. Позитивним прикладом вливання державних інвестицій в рамках виконання програми туристичного розвитку є уряд та муніципалітети Бразилії. Протягом 4 років уряд Бразилії інвестував 8 млрд дол. у туристичний розвиток на формування туристичної інфраструктури, покращення екологічного стану територій туристичних дестинацій, історичних територій та архітектурних пам'яток та комплексів. У результаті, країна стала привабливою для інвесторів саме в туристичну сферу, приватні інвестиції тільки за рік досягли 6 млрд. дол., а доходи від туристичної галузі в цій країні склали 31,9 млрд дол. [15].

На наш погляд, роль держави у цьому процесі має полягати в інвестуванні великих інфраструктурних проектів освоєння території, наприклад формування транспортної інфраструктури, підготовка інфраструктури систем життєзабезпечення для реалізації проектів освоєння нових рекреаційних територій тощо. Як варіант залучення в цей процес приватного бізнесу можливий через державно - приватне партнерство та реалізовуватись у концесійних проектах. Це дозволить залучати також і приватні інвестиції у великі проекти державного рівня [15].

Прикладом реальних інвестиційних проектів може бути туристичний комплекс «Буковель» – великий інвестиційний проект в галузі туризму в Україні. Перших туристів комплекс прийняв у зимовий туристичний сезон 2007-2008 рр. У 2012 році «Буковель» демонстрував найшвидший темп розвитку і найшвидший темп інвестицій у світі [16]. Такі проекти відіграють велику роль у розширенні туристичної інфраструктури на суміжних територіях, мають не лише економічний, але і значний соціальний ефект для місцевого населення. Проте, такі проекти в галузі туризму є одиничними. Подібний великий гірськолижний проект на Львівщині, заявлений у 2020 році, так і не був розпочатий через пандемію та війну.

Навіть в умовах війни в Івано-Франківській області спостерігається розвиток елементів туристичної інфраструктури. Це відбувається за рахунок реалізації малих інвестиційних проектів приватних інвесторів. Про це свідчать такі показники як: кількість готелів, рекреаційних закладів і приватних зелених садіб, кількості суб'єктів туристичної діяльності [17].

Відомо, що туризм є постійним та інтенсивним природокористувачем. В результаті будівництва та функціонування готельно-відпочинкових комплексів зменшуються площі природних ландшафтів, вони видозмінюються, відбувається забруднення природного навколишнього середовища. Так як сприятливий екологічний стан туристичних дестинацій є по суті ресурсом, що має споживчу вартість, розвиток туризму взагалі можливий з урахуванням екологічних чинників. Загалом, туристична діяльність в Україні, особливо після війни, має здійснюватися на основі сталого розвитку туристичних дестинацій. Це означає, що екологічна складова має бути інтегрована в економічну сферу туристичної

діяльності, тобто необхідно розробити такі економічні важелі, які б дозволяли мінімізувати екологічні впливи від туристичної діяльності на навколишнє середовище. Вважаємо, цей напрям перспективним в контексті проєктної діяльності в туризмі.

Механізмами забезпечення зменшення негативного впливу туризму на навколишнє природне середовище має бути встановлення екологічної компоненти в інноваційних проєктах розвитку туристичної інфраструктури. Це дає можливість ефективніше контролювати дотримання екологічних вимог в процесі реалізації інвестиційних проєктів та забезпечує більш сталий розвиток територій туристичних дестинацій. Аналіз існуючої практики розвитку туристичної діяльності європейських країн показав, що там, де екологічні питання були інтегровані в економічну сферу туристичної діяльності, відбувалося впровадження інновацій в напрямку «екологізації» туристичної галузі загалом. Проте, врахування екологічної складової в інвестиційних туристичних проєктах пов'язано також і з намірами підтримувати історико-культурні пам'ятки в доброму стані. Бо однаковою мірою збереження історико-культурної спадщини вимагає визначення, прийняття і впровадження стандартів екологічного менеджменту і пропозицій щодо заходів оптимізації рекреаційного середовища туристичних дестинацій у випадках, коли існує загроза деградації як природного так і культурного середовища.

Інвестиційна діяльність в туризмі матиме успіх у випадку запровадження туристичних інноваційних технологій, які визначають як системні заходи, що мають якісну новизну й приводять до позитивних зрушень у процесі туристичної діяльності, підвищення конкурентоспроможності, а також забезпечують стале функціонування й розвиток туристичної галузі, ефективну реалізацію стратегії розвитку. Автори виділяють основні напрямки інноваційної діяльності в туризмі: продуктові інновації, які спрямовані на зміну споживчих властивостей туристичного продукту, його позиціонування і надання конкурентних переваг та виконують наступні функції: модифікація існуючих або створення принципово нових туристичних продуктів; освоєння нових сегментів туристичного ринку, туристично-рекреаційних територій; залучення до туристичного сегменту додаткових ресурсів [18].

Таким чином, трактування інновацій в туризмі полягає в тому, що інноваційними можуть називатися будь-які нові туристичні продукти, напрями, маршрути, послуги, які пропонуються та реалізуються на ринку, тобто запровадження нових підходів, технологій, продуктів тощо в даних системах та умовах. Технологічні інновації стосовно туристичної сфери спрямовані, в першу чергу, на використання нових інформаційних та комунікаційних технологій, нової техніки при наданні традиційних туристичних послуг (автоматизація діяльності туристичних організацій, використання електронних комунікацій, системи Інтернет, глобальних систем бронювання в туropерейтингу, електронна комерція тощо). Проте, технічні інновації, пов'язані з підвищенням комфорту перебування клієнтів у закладах гостинності, нові інженерно-технічні рішення в готелях, ресторанах, транспорті дозволяють бути підприємствам більш

конкурентними на ринку послуг. Для підприємств сфери туризму, особливо для тих, які є трудомісткими, наприклад, готелі, організаційні інновації збільшують ефективність їх функціонування. Такі інновації пропонують нові форми і методи управління суб'єктами туристичної діяльності, забезпечують управління туристичною індустрією (удосконалення організаційної структури управління, перегляд ролі та функцій управління, зміна підходів до системи управління та ін.). Для туристичної галузі в умовах жорсткої конкуренції маркетингова діяльність є важливою. Тому маркетингові інновації в сфері туризму передбачають нові методи та способи маркетингу, реклами й реалізації туристичних продуктів, проведення заходів, спрямованих на формування позитивного іміджу України у світі як туристично-привабливої держави.

Найбільш перспективними напрямками інноваційної діяльності в галузі туризму вважаємо технологічні інновації, які спрямовані на запровадження технологій і методів мінімізації забруднення довкілля, що відбувається в результаті туристичної діяльності. Такі проекти є економічно вигідні усім стейкхолдерам туристичної діяльності: турфірмам, закладам гостинності, туристам, місцевим жителям, органам управління в галузі туризму та охорони довкілля. Як правило, такі технології і методи спрямовані на раціональне використання природних ресурсів (енергетичних, водних, земельних, рекреаційних та ін.) при формуванні та наданні туристичних послуг. Такі інновації призводять до зниження затрат і здешевлення турів, що приваблює нових туристів і робить туристичну дестинацію доступнішою і популярнішою серед клієнтів. Використання у своїй діяльності технологічних інновацій природоохоронного характеру вирішує також питання додаткових атракцій та розглядається як новий метод залучення споживача. І навпаки, ігнорування таких технологій веде до втрат позицій на туристському ринку суб'єктами господарювання, конфліктів з природоохоронними організаціями, державними природоохоронними структурами та здатне привести до кризи у бізнесі (відкликання ліцензій і сертифікатів відповідності, заборону окремих видів діяльності, великі штрафи). Наприклад, впровадження концепції «екологічного готелю» в засобах розміщення має на меті зберігати здоров'я гостей, раціонально використовувати природні ресурси, покращити імідж готелю в умовах збільшення попиту на «екологічні» готельні продукти.

Прикладами інноваційних проєктів, реалізованих в Івано-Франківській області, є відновлення історичного корпусу в Палаці Потоцьких та створення високотехнологічної STEM-лабораторії у просторі «Промприлад. Реновація», що реалізовується за кошти Європейського Союзу.

Детальний аналіз реалізованих міжнародних грантових проєктів у сфері туризмі дозволить окреслити актуальні напрямки подальшої проєктної діяльності для забезпечення комплексного використання туристичного ресурсного потенціалу. Вважаємо, що такі дослідження найперше важливі для регіонів України, де туристична галузь проголошена, як пріоритетна галузь економіки, наприклад Івано-Франківської області.

Ряд інвестиційних програм у галузі туризму в Івано-Франківській області фінансується різними закордонними фондами та банками: Європейським банком реконструкції та розвитку, Фондом підтримки малого та середнього підприємництва, деякими добродійними фондами. В рамках цих інвестицій проводиться, в основному, підготовка та підвищення кваліфікації кадрів, проведення спеціалізованих конференцій, симпозіумів, семінарів та ін. Так, у 1999 – 2001 рр. в Івано-Франківській області діяв проєкт TASIC «Підтримка місцевого розвитку та туризму Карпатського регіону» (вартість проєкту склала 1,5 млн. євро). З 2002 року в області розпочав діяльність новий проєкт TASIC «Збереження навколишнього середовища та розвиток сільського зеленого та екотуризму» (вартість проєкту становить 1,4 млн. євро). Проте цільове фінансування капіталоемних проєктів за рахунок даних джерел практично не проводилося. Проєктна діяльність була спрямована на дослідження ресурсного потенціалу, формування інформаційної основи розвитку туризму, навчання фахівців у туризмі, видання навчальної літератури тощо.

Проведено дослідження проєктної діяльності в галузі туризму за даними департаменту міжнародного співробітництва та євроінтеграції громад Івано-Франківської ОДА. В результаті аналізу виявлено, що в період за період 2018-2023 рр. реалізовано 17 міжнародних проєктів щодо популяризації історико-культурної спадщини та промоції нових туристичних маршрутів в рамках програм прикордонного співробітництва «Румунія-Україна», «Угорщина-Словаччина-Румунія-Україна» та «Польща-Білорусь-Україна» (рис.1).

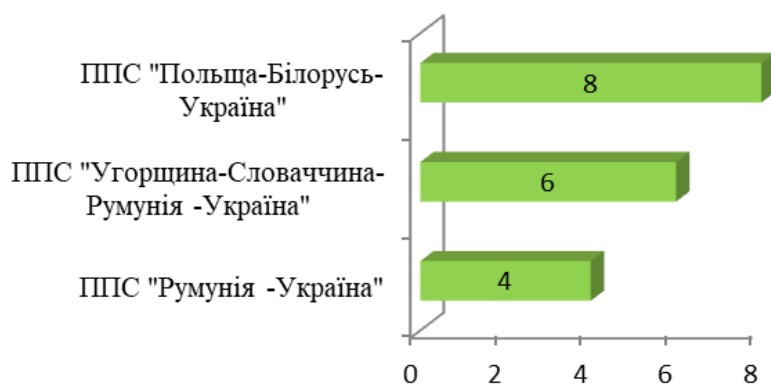

Рис.1 Кількість міжнародних проєктів в межах програм прикордонного співробітництва

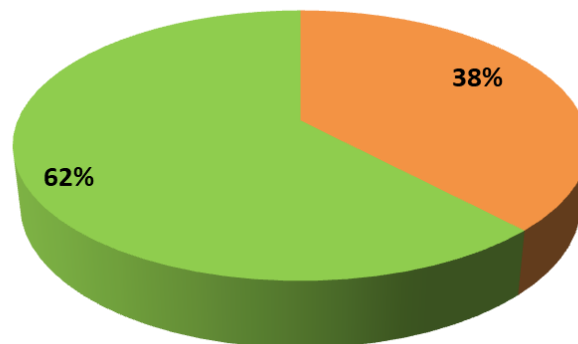
Джерело: складено авторами

Найбільша кількість проєктів реалізована під час міжнародної програми «Польща-Білорусь-Україна» – 8, найменша кількість – 4 при реалізації міжнародної програми «Румунія-Україна».

Загальний бюджет реалізації всіх проєктів становить 4174739,67 євро, з яких 62% становлять грантові кошти для Івано-Франківської області (рис.2).

Основні напрями реалізації міжнародного проєкту «Розвиток транскордонного співробітництва щодо популяризації об'єктів історичної та

культурної спадщини на транскордонній території Румунії та України» (2021-2023 рр.) включають реконструкцію Геологічного музею ІФНТУНГ, просування 50 історичних та культурних об'єктів Івано-Франківської області (Україна) та 50 туристичних об'єктів у Сучавському повіті (Румунія). Варто зазначити, що проєкт також передбачає створення рекламної продукції, відеороликів, віртуальних 3D-турів і проведення лазерного сканування цих об'єктів. Ці заходи спрямовані на дослідження та оцінку стану історико-культурних об'єктів науковцями, а також на ухвалення відповідних управлінських рішень [19].

**Рис.2 Бюджет для реалізації міжнародних проєктів
(в т.ч. гранти в Івано-Франківській області) за період 2018-2023 рр.**

Джерело: складено авторами

Проєкт «Назад до наших спільних коренів» (ROOTS) реалізований в рамках програми прикордонного співробітництва «Румунія-Україна» у період 2020 -2023 рр. з метою облаштування Музею зброї програмним забезпеченням і сенсорними дошками на території об'єкту історико-культурної спадщини Палацу Потоцьких та проведення двох фестивалей культурного різноманіття у містах-партнерах – м. Ботошані (Румунія) та м. Івано-Франківськ (Україна). Загальний бюджет в Івано-Франківській області склав 318 987,72 € [20].

У період 2018-2022 рр. діяв проєкт «Світ карпатських розет – заходи із збереження унікальності культури Карпат», виконавцем якого була Асоціація промоції та розвитку Підкарпаття «Pro Carpathia» (Підкарпатське воєводство, Польща). Загальна вартість проєкту становила 1 543 329,05 € (в т.ч. грант для області -331 028, 00 €).

Міжнародний проєкт «Карпатський культурний шлях» реалізований громадською організацією «Асоціація економічного розвитку Івано-Франківщини (АЕРІФ)» в партнерстві з Центром розвитку малого та середнього бізнесу Марамуреського повіту (Румунія) та Івано-Франківським національним технічним університетом нафти і газу (Україна) в рамках Програми транскордонного співробітництва «Угорщина-Словаччина-Румунія-Україна» (2021-2023 рр.). Основна мета проєкту – підтримка валоризації культурно-історичної спадщини в Карпатському єврорегіоні шляхом розвитку та просування Карпатського культурного шляху як інтегрованого туристичного продукту культурної спадщини в транскордонних регіонах Румунії та України [21]. У

результаті проєкту створено новий туристичний маршрут, який включає 40 найвизначніших і найцікавіших об'єктів історико-культурної спадщини Івано-Франківської та Закарпатської областей (Україна) і повіту Марамуреш (Румунія), серед них 11 об'єктів занесені до списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Загальна довжина маршруту становить 822 км. Крім того, у рамках проєкту на 10 локаціях, таких як національний заповідник «Давній Галич» та Геологічний музей ІФНТУНГ, встановлено цифрові інформаційні панелі, які надають детальну інформацію про туристичні об'єкти маршруту.

Проаналізувавши мету та завдання реалізованих міжнародних проєктів Івано-Франківської області в рамках програм прикордонного співробітництва, запропоновано їх класифікувати за змістом: на освітні, інфраструктурні, просування туристичних продуктів, дослідження історико-культурної спадщини.

В результаті дослідження виявлено, що найбільша кількість проєктів присвячена просуванню туристичних продуктів для популяризації історико-культурної спадщини та становить 53% від загальної кількості, інфраструктурні проєкти – 29%, освітні – 12%, дослідження історико-культурної спадщини – 6% (рис.3).

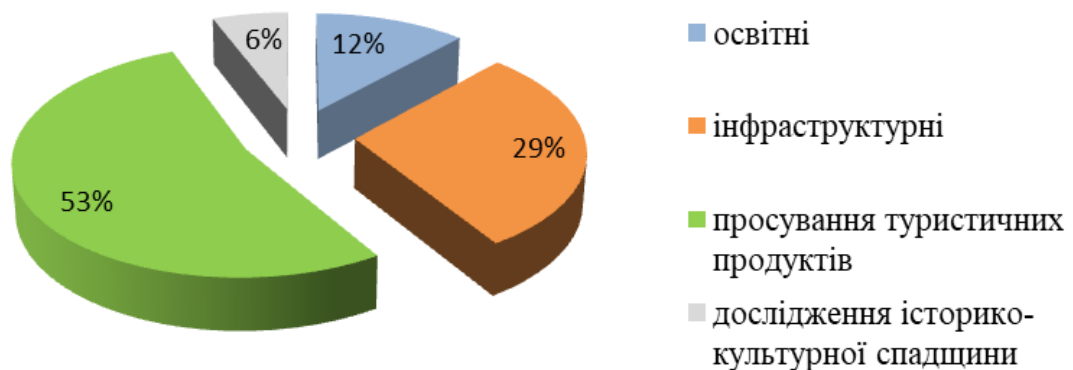

Рис.3 Класифікація міжнародних проєктів за змістом

Джерело: складено авторами

Це свідчить про те, що іноземні грантові проєкти часто спрямовуються не стільки на реальне інвестування, скільки на покращення поінформованості, вивчення туристичних ресурсів тощо. Значна частка іноземних грантових коштів використовується для придбання, переважно шляхом імпорту, автотранспортних засобів та офісного обладнання (комп'ютерів, засобів зв'язку, меблів тощо), консультації закордонних фахівців, наукові розробки, які часом неможливо згодом реалізувати в умовах України. Така роль іноземних інвестицій не може бути ефективною для економіки регіону, оскільки вони не створюють нових матеріальних засобів та, часто, фінансують інші іноземні кампанії.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, аналіз реалізованих проєктів в туристичній галузі протягом останніх 5 років на прикладі Івано-Франківської області показав, що в грантовому фінансуванні переважають проєкти щодо просування туристичних продуктів для популяризації історико-

культурної спадщини, інфраструктурні, освітні проекти та проекти дослідження історико-культурної спадщини. Постійний аналіз та моніторинг структури проектів є важливою складовою наукового обґрунтування пріоритетності туристичних проектів, які фінансуються на грантовій основі та дають уявлення про необхідні напрямки проектної діяльності, що можуть бути профінансовані державою та в межах реалізації місцевих туристичних ініціатив. Подальші дослідження в цій царині можуть стосуватися аналізу проектної діяльності в інших областях та регіонах України для системного розуміння напрямків грантової діяльності в туризмі. Розуміння виключної ролі належної інфраструктури для розвитку туристичної діяльності в Україні ставить в пріоритет продовження робіт з будівництва автомагістралей, систем комунікацій, необхідність розвивати галузі, суміжні з туризмом. Реалізація таких проектів може здійснюватися в різний спосіб: як за рахунок державно-приватного партнерства, так і приватними інвесторами, в тому числі за участі європейського співтовариства. Високий рівень туристичної інфраструктури дасть змогу збільшити туристичні потоки, а отже збільшити надходження до державного і місцевого бюджетів; підвищити дохідність та прибутковість підприємств, що надають туризму послуги або послуги в суміжних з туризмом галузях. Усе це сприятиме регіональному розвитку, а як наслідок – підвищенню рівня соціально-економічного розвитку України та окремих її регіонів.

Список використаних джерел

1. Travel and Tourism Economic impact 2013 World. URL: http://www.wttc.org/site_media/uploads/downloads/world20171.pdf (дата звернення: 27.04.2024).
2. The Travel and Tourism Competitiveness Report 2019. URL: https://www3.weforum.org/docs/WEF_TTCR_2019.pdf (дата звернення: 28.04.2024).
3. Дорожня карта конкурентоспроможного розвитку сфери туризму в Україні. URL: <https://nto.ua/assets/files/ntou-book-strategic-ebrd-tourismroadmap.pdf> (дата звернення: 28.04.2024).
4. Rodríguez-Sánchez, I. Política Turística e Innovación en España: *Teoría y Práctica*. Ph.D. Thesis, Universitat d'Alacant-Universidad de Alicante, Alicante, Spain. 2015.
5. Abernathy, W. J., Clark, K. B. (2002). Innovation: Mapping the winds of creative destruction. *Research Policy*. Vol.14, No 1, 138-152.
6. Walker, N. K. G., Chen, Y. (2019). Social innovation in tourism: Unleashing the time-money constraint. *Journal of the Knowledge Economy*. Vol. 10, No 4. P. 1700-1719. <https://doi.org/10.1007/s13132-018-0534-0>
7. Ставська Ю. В. Напрями інноваційного розвитку туризму в Україні. Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики. 2017. № 2. С.42-49.
8. Романенко О. О., Яворська О. Г. Особливості інновацій в туризмі та індустрії гостинності. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 8. С. 5-9. URL: <http://www.investplan.com.ua/?op=1&z=6035&i=0> (дата звернення: 30.04.2024).
9. Сидорук А.В., Бортников Є.Г., Кириченко Н.В. Шляхи впровадження інновацій у регіональний розвиток туризму і гостинності. *Економіка та суспільство*. Випуск 40. 2022.
10. Мерчанський В.В. Напрями інноваційної діяльності в туристичній сфері. *Причорноморські економічні студії*. Випуск 79. 2023
11. Редько В.Є. Особливості методології проектного менеджменту в туристичному бізнесі. *Вісник Дніпропетровського університету*. Серія: Менеджмент інновацій. 2016. Вип.6. С.114-122.

12. Дроботова М.В. Розробка стратегії розвитку внутрішнього туризму та її реалізація на основі методології проектного менеджменту. *Вісник Черкаського університету*. 2016. № 4. С. 73-80
13. Ноздріна Л.В. Проектні підходи до створення туристичних квестів. *Вісник університету банківської справи*. 2019 № 2–3 (35–36) .
14. Лінтур І.В., Кампов Н.С., Касинець О.В. Інвестиційні проекти розвитку туристичного комплексу України. *Економіка і суспільство*. 2018. № 14. URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/14_ukr/87.pdf (дата звернення: 27.04.2024).
15. Коробейникова Я.С., Долгопола Г.Є. Туристична інфраструктура: до проблеми визначення та функціонування державно-приватного партнерства. *Актуальні питання підвищення конкурентоспроможності держави, бізнесу та освіти в сучасних економічних умовах: матеріали Міжнар. наук. - практ. конф., м. Полтава, 14-15 лютого 2013 р. Полтава, 2013. С. 87- 89.*
16. Bukovel. URL: <http://www.bukovel.com> (дата звернення: 1.05.2024).
17. Головне управління статистики в Івано-Франківській області. URL: <http://stat.if.ukrtel.net/> (дата звернення: 2.05.2024).
18. Інвестиційний менеджмент: підручник / Бланк І.О., Гуляєва Н.М ; за заг. ред. А.А. Мазаракі. К., 2003. 397с.
19. Розвиток транскордонного співробітництва щодо популяризації об'єктів історичної і культурної спадщини на транскордонній території Румунії та України. URL: <https://nung.edu.ua/news/rozvitok-transkordonnogo-spivrobotnictva-schodo-populyarizacii-obektiv-istorichnoi-i-kulturnoi> (дата звернення: 4.05.2024).
20. Проект «Назад до наших спільних коренів» (ROOTS). URL: <https://invest-if.com/mizhнародni-proyekti-ta-grantovi-mozhливosti/nashi-proyekti/nazad-do-nashih-spilnih-koreniv-roots> (дата звернення: 3.05.2024).
21. Міжнародний проект “Карпатський культурний шлях”. URL: <http://aedif.if.ua/ua/news/232-tretia-zustrich-partneriv-proiektu-karpatskyi-kulturnyi-shliakh> (дата звернення: 3.05.2024).

References

1. Travel and Tourism Economic impact 2013 World. URL: https://www3.weforum.org/docs/WEF_TT_Competitiveness_Report_2013.pdf [in English].
2. The Travel and Tourism Competitiveness Report 2019. URL: https://www3.weforum.org/docs/WEF_TTCR_2019.pdf [in English].
3. Дорожня карта конкурентоспроможного розвитку сфери туризму в Україні. URL: <https://nto.ua/assets/files/ntou-book-strategic-ebrd-tourismroadmap.pdf> [in Ukrainian].
4. Rodríguez-Sánchez, I. Política Turística e Innovación en España: Teoría y Práctica. Ph.D. Thesis, Universitat d'Alacant-Universidad de Alicante, Alicante, Spain. 2015 [in Spanish].
5. Abernathy, W. J., Clark, K. B. (2002). Innovation: Mapping the winds of creative destruction. *Research Policy*. 2002. Vol.14, No 1, 138-152 [in English].
6. Walker, N. K. G., Chen, Y. (2019). Social innovation in tourism: Unleashing the time-money constraint. *Journal of the Knowledge Economy*. Vol. 10, No 4, 1700-1719. <https://doi.org/10.1007/s13132-018-0534-0> [in English].
7. Stavskaya, Yu. V. (2017) Napriamy innovatsiinoho rozvytku turyzmu v Ukraini. *Ekonomika. Finansy. Menedzhment: aktualni pytannia nauky i praktyky – Economy. Finances. Management: topical issues of science and practice*, 2, 42-49 [in Ukrainian].
8. Romanenko, O. O., Yavorska, O. H. (2018). Osoblyvosti innovatsii v turyzmi ta industrii hostynnosti. *Investytsii: praktyka ta dosvid – Investments: practice and experience*, 8, 5-9. URL: <http://www.investplan.com.ua/?op=1&z=6035&i=0> [in Ukrainian].
9. Sydoruk, A.V., Bortnykov, Ye.H., Kyrychenko, N.V. (2022). Shliakhy vprovadzhennia innovatsii u rehionalnyi rozvytok turyzmu i hostynnosti. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and society*, issue 40. [in Ukrainian].
10. Merchanskyi, V.V. (2023). Napriamy innovatsiinoi diialnosti v turystychnii sferi. *Prychornomorski ekonomichni studii – Black Sea Economic Studies*, issue 79 [in Ukrainian].

11. Redko, V.Ie. (2016). Osoblyvosti metodolohii proektnoho menedzhmentu v turystychnomu biznesi. *Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu. Serii: Menedzhment innovatsii – Bulletin of Dnipropetrovsk University. Series: Management of innovations*, issue 6, 114-122.
12. Drobotova, M.V. (2016). Rozrobka stratehii rozvytku vnutrishnoho turyzmu ta yii realizatsiia na osnovi metodolohii proektnoho menedzhmentu. *Visnyk Cherkaskoho universytetu – Bulletin of Cherkasy University*, No 4, 73-80.
13. Nozdrina, L.V. (2019). Proiektni pidkhody do stvorennia turystychnykh kvestiv. *Visnyk universytetu bankivskoi spravy – Bulletin of the University of Banking*. No 2-3, 35-36.
14. Lintur, I.V., Kampov, N.S., Kasynets, O.V. (2018). Investytsiini proekty rozvytku turystychnoho kompleksu Ukrainy. *Ekonomika i suspilstvo – Economy and society*, № 14. URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/14_ukr/87.pdf
15. Korobeinykova, Ya.S., Dolhopola, H.Ie. (2013). Turystychna infrastruktura: do problemy vyznachennia ta funktsionuvannia derzhavno-pryvatnoho partnerstva. Aktualni pytannia pidvyshchennia konkurentospromozhnosti derzhavy, biznesu ta osvity v suchasnykh ekonomichnykh: : materialy Mizhnar. nauk. - prakt. konf., m. Poltava, 14-15 liutoho 2013 r. Poltava, 2013. S. 87- 89 [in Ukrainian].
16. Bukovel. URL: <http://www.bukovel.com> [in Ukrainian].
17. Holovne upravlinnia statystyky v Ivano-Frankivskii oblasti. URL: <http://stat.if.ukrtel.net/>. [in Ukrainian].
18. Investytsiinyi menedzhment: pidruchnyk / Blank I.O., Huliaieva N.M ; za zah. red. A.A. Mazaraki. K., 2003. 397. [in Ukrainian].
19. Rozvytok transkordonnoho spivrobotnytstva shchodo populiaryzatsii obektiv istorychnoi i kulturnoi spadshchyny na transkordonnii terytorii Rumunii ta Ukrainy. URL: <https://nung.edu.ua/news/rozvitok-transkordonnogo-spivrobotnictva-schodo-populyarizacii-obektiv-istorichnoi-i-kulturnoi> [in Ukrainian].
20. Proiekt «Nazad do nashykh spilnykh koreniv» (ROOTS). URL: <https://invest-if.com/mizhnarodni-proyekti-ta-grantovi-mozhливosti/nashi-proyekti/nazad-do-nashih-spilnih-koreniv-roots>
21. Mizhnarodnyi proiekt “Karpatskyi kulturnyi shliakh”. URL: <http://aedif.if.ua/ua/news/232-tretia-zustrich-partneriv-proiektu-karpatskyi-kulturnyi-shliakh> [in Ukrainian].

DOI: 10.58423/2786-6742/2024-6-69-80
ETO 372.32:001.891(439.161)

Ágnes KÓSÁNE DR. BILANICS

PhD, Főiskolai tanár, Nyíregyházi Egyetem
Nyíregyháza, Magyarország
ORCID ID 0000-0001-5298-8506

Magdolna Dr. LÁCZAY

CSC, Prof. emeritus, Debreceni Egyetem
Debrecen, Magyarország
ORCID ID 0000-0002-5414-2181

A TUDÁSHÁROMSZÖG FEJLESZTÉSÉNEK LEHETŐSÉGE SZABOLCS- SZATMÁR-BEREG VÁRMEGYÉBEN

Анотація. Стрімка глобалізація в ХХ-му столітті прискорила усвідомлення того, що, вступивши у світову економіку, ми можемо одночасно відчувати вразливість та свободу можливостей. Європейський Союз був створений як континентальна відповідь на глобалізацію, яка намагається знайти шляхи посилення своєї конкурентоспроможності у відповідь на виклики глобалізованої економіки. Тут велике значення мають як робота дослідників у галузі економічних і соціальних наук, так і модернізація інституційних систем постраждалих територій. Через історичні прецеденти як економічний розвиток, так і рівень життя суспільства в нашій країні є нижчими за середні в ЄС, тому особливо важливо досягти балансу за допомогою відповідних програм розвитку. Це також важливо в регіонах вирівнювання всередині країни, наприклад у повіті Саболч-Сатмар-Берег. У перші роки зміни системи основним джерелом натхнення для розвитку освіти був ринок праці. Саме тоді були створені нові громадські та професійні адміністративні організації та установи, де очікувалася велика кількість професіоналів, і з яких, щоб зберегти свої робочі місця, багато з тих, хто вже там працював, також сиділи в класах. У власних рамках Університет Ніредьгази намагається адаптувати свою інноваційну діяльність під назвою трикутник знань (дослідження, освіта та практика разом з економічними суб'єктами) до цілей розвитку регіону та постійно сприяти цьому. Це дослідження має на меті представити можливість співпраці в галузі освіти та наукового розвитку, основною метою якого є пошук синергії в межах округу, а також представити можливості вищої освіти для підтримки місцевого ринку праці в дусі трикутника знань.

Ключові слова: трикутник знань, глобалізація, розвиток освіти, регіональний розвиток.

JEL Classification: O12, R13

Abstrakt. A 20. században rohamosan kiteljesedő globalizáció felgyorsította annak felismerését, hogy világ gazdaságába betagozódva, egyszerre élhetjük át a kiszolgáltatottság érzését és a lehetőségek szabadságát. A globalizációra adott kontinentális válaszként jött létre az Európai Unió, amely a globalizálódó gazdaság kihívásaira igyekszik megtalálni a versenyképességét erősítő módszereket. Ebben a gazdaság- és a társadalomtudományok kutatóinak munkássága és az érintett területek intézményrendszerének a korszerűsítése egyaránt nagy jelentőséggel bír. A történelmi előzmények miatt mind a gazdasági fejlettség, mind a társadalom életszínvonala hazánkban alacsonyabb az uniós átlagnál, épp ezért különösen fontos, hogy megfelelő fejlesztési programokkal elérjük a kiegyenlítődést. Hasonlóan fontos ez az országon belüli nivellálódó térségekben, így Szabolcs-Szatmár-Bereg

vármegyében is. A rendszerváltás első éveiben a munkaerőpiac volt a legfőbb inspirálója az oktatásfejlesztésnek. Ekkor jöttek létre azok az új közszolgálati és szakigazgatási szervezetek, intézmények, ahová nagy számban várták a szakembereket, és ahonnan – a munkahelyük megtartása érdekében – az iskolapadba ültek a már ott dolgozók közül is számosan. A Nyíregyházi Egyetem a saját keretein belül igyekszik a tudásháromszögnek nevezett innovációs tevékenységét (kutatás, oktatás és gyakorlat a gazdasági szereplőkkel közösen) a térség fejlesztési célkitűzéseire igazítani, azt mindenkor elősegíteni. Jelen tanulmány az oktatás-és kutatásfejlesztés egy olyan együttműködési lehetőségét kívánja bemutatni, mely elsődleges célja a vármegyén belül a szinergiák megtalálása, valamint a felsőoktatás lehetőségeinek bemutatása a helyi munkaerőpiac támogatása érdekében, a tudásháromszög szellemiségében.

Kulcsszavak: tudásháromszög, globalizáció, oktatásfejlesztés, regionális fejlesztés.

Abstract. The rapid globalization in the 20th century hastened the realization that by entering the world economy, we can simultaneously experience the feeling of vulnerability and the freedom of opportunities. The European Union was created as a continental response to globalization, which tries to find ways to strengthen its competitiveness in response to the challenges of the globalizing economy. In this, the work of researchers in the economic and social sciences and the modernization of the institutional systems of the affected areas are both of great importance. Due to historical precedents, both the economic development and the standard of living of society are lower than the EU average, which is why it is especially important to achieve a balance with appropriate development programs. This is similarly important in the leveling regions within the country, such as in the county of Szabolcs-Szatmár-Bereg. In the first years of the system change, the labor market was the main inspiration for educational development. It was then that the new public service and professional administration organizations and institutions were created, where large numbers of professionals were expected, and from which, in order to keep their jobs, many of those who were already working there also sat in the classroom. Within its own framework, the University of Nyíregyháza tries to adapt its innovation activity called the knowledge triangle (research and education together with economic actors) to the development objectives of the region, and to promote it at all times. This study aims to present an opportunity for cooperation in education and research development, the primary purpose of which is to find synergies within the county, as well as to present the possibilities of higher education in order to support the local labor market - in the spirit of the knowledge triangle.

Keywords: knowledge triangle, globalization, educational and regional development

Probléma felvetés. A globalizációt, mint napjaink egyik fő jelenségét, tanulmányunkban más aspektusból, a hatások és ellenhatások konkrét vizsgálatával közelítjük meg.

A globalizációs elméletek és a fogyasztói társadalom gyors növekedéséről, szoros együttmozgásáról már sokan írtak, köztük nemcsak gazdasági és politikai aspektusból, hanem a kultúrák közötti eltérésekből adódó szervezeti és innovációs nehézségekről is. Az elmúlt két év azonban új kihívással nehezítette meg a világ minden táján az emberiséget. Egy láthatatlan ellenfél, egy vírus rendezte át mindennapi életünket, és kényszerít arra, hogy újragondoljuk, mit kell és lehet tenni azért, hogy életünk visszatérjen a korábbi biztonsági szintre, és képesek legyünk megfelelő felkészüléssel, tudással újjászervezni a jövőnket. A 21. század első éveiben azt tapasztaltuk, hogy a globalizáció óriási erővel zúdul ránk. Mi magyarok különösen az Európai Unió tagjaként tapasztalhattuk meg, hogy mit jelent az áruk szabad áramlása, a multinacionális cégek megjelenése. Az új áruházak a fogyasztásra csábító gazdag

kínálatukkal előbb elkápráztatták a lakosságot, de rövidesen bekövetkezett egy világméretű válság okozta kiábrándulás is. A 2008-as válság után a globalizáció és deglobalizáció elemzésére vállalkozók közül [9] azt kutatta, hogy milyen okok miatt jutott el a világ az ilyen szétterjedő válságokig, a szabadverseny vagy a technológiai fejlődés mennyiben okozta az ellentétek felerősödését, vagy másfajta – és akkor milyen – gazdasági stratégiák kidolgozására lenne szükség. A Fülöp szigetekről származó Walden Bello [14] már az ezredfordulón felhívta a figyelmet az általa deglobalizációnak nevezett jelenségre, és javasolja, hogy vizsgálatok során a válságokat érdemes szociológiai, szociokulturális szemszögből is megvizsgálni. Azt állítja, hogy a növekedés hajszolása, a transznacionális vállalatok gazdálkodása miatt kialakuló regionális különbségek, az elszegényedések ellen a regionális térben vehető fel a küzdelem. Úgy tűnt, hogy Henry Ford víziója, a munkamegosztás és tömegtermelés növelése, a transznacionális vállalatok nem az úgynevezett „amerikai álmod” valósítják meg, amely az általános jólét felé vezet az emberiséget, mivel a 20. század második felében, a 60-as évek végétől jelentkező válságjelek hatására a multi- és szupranacionális vállalatok tapasztalni kezdik a munkavállalók kulturális, életmódbeli szokásainak eltéréseit, és ebből adódóan kényszerülnek a vezetési módszerek változtatásaira. [7] Másrészt egyre nyilvánvalóbbá válik, hogy az olcsóbb munkaerő és vállalatok kiszerveződése beszűkül, a fogyasztási piacok telítődtek, így a posztfordista gazdasági irányzat által ajánlott terjeszkedés, a mennyiségi fejlesztés helyett egyre nő a kereslet az iskolázottabb, a kreatívabb munkaerő iránt. A globalizáció – deglobalizáció körül folyamatosan szaporodó érvek, viták részletesebb ismertetése nélkül is kijelenthetjük viszont azt, hogy a gazdasági együttműködések mellett a globalizációnak számos olyan eredményét is megismertük, amely kitágította az együttműködések lehetőségét, esetleg megteremtheti majd azt az új civilizációs rendet, kultúrát, amelynek a jelenkori ipari – tudományos – technikai – informatikai találmányok adják a „hardverét”, alkalmazói pedig a most felnövő generációk lesznek. Feltételezhetjük, a mostani társadalmi igények ismeretében, hogy továbbra is megmaradnak a globális értékek közül azok, amelyek képesek általános emberi érdekeket és értékeket képviselni, de a nemzetközi piaci igényeket kielégítő fogyasztási cikkek mellett már megjelentek a különböző kulturális igényekhez, generációkhoz, hagyományokhoz illeszkedő termékek iránti keresletek is, ami arra utal, hogy megmaradtak a lokális kulturális emlékezetben a helyi értékek. Hogy lesz-e civilizációs váltás és mikor, azt nem tudjuk prognosztizálni, de a pandémia olyan új problémákat és életviteli változásokat hozott, amelyek már a jelenben döntésekre kényszerítik mind a globális, mind a lokális létezőkben a közösségek, a gazdasági élet vezetőit, szakembereit. A karanténba kényszerülők foglalkoztatása új munkaformákat (pl. home office) tett elfogadottá, másrészt a létbizonytalanság megtapasztalása az egyes embereket meggyőzte, hogy a saját életükben is elkerülhetetlen a változás. Ennek módjáról csak akkor tudunk érdemben véleményt formálni, ha megvizsgáljuk, milyen alternatíváink, milyen eszközeink vannak már meg, kikkel és hogyan érdemes elindulni.

A kutatások és publikációk elemzése. Noha az emberiség jövőjét olyan nagy feladatok megoldása terheli, mint a fenntartható fejlődés, a klímavédelem, a bolygó népessége számára a táplálkozás biztosítása, de a továbbiakban szűkebb látószöggel, a gazdaságtudományok aspektusából választunk néhány olyan problémát és teendőt, amelyek a térségünk közeljövőjét befolyásolhatják. Csaba László akadémiai székfoglalójában [2] arról beszélt, ha a mai közgazdaságtudományt vizsgáljuk, akkor beletartozik például a hiperinfláció megtörése, az energiaszolgáltatás, az államháztartás kiegyensúlyozottsága éppúgy, mint a munkapiac vagy az egészségügy megszervezése és más hagyományos témák is. Ezek mellett idéz olyan kutatókat, akikkel ő is egyetértve, szükségszerűen bővíthetőnek tartja a közgazdaságtudomány diszciplínáit, továbbá hogy az elméleteket a valóságon teszteljék, amelyet nem feltétlenül a közgazdaságtudomány addig iránymutatónak tartott, Samuelson követő módszertana szerint lehet elvégezni, de attól éppolyan mértékig megfelel a tudományosság kritériumainak. [3]

Erre is példa lehet, hogy a fejlődés fogalma, értelmezése nemcsak a művészet, hanem a tudomány szakembereit is régóta foglalkoztatta, ennek eredményeképp a gazdaságtudományok területén a II. világháború után önálló diszciplínává fejlődött a fejlődés-gazdaságtan, melynek az állami és a szabadpiaci szerep szembeállításából indított elméletek adtak aktualitást. Kezdetekben, ha fejlődésről beszéltek, azt a gazdasági növekedéssel azonosították (10), és az elmúlt fél évszázad alatt ez a mennyiségi szemlélet tulajdonképpen fennmaradt, miközben a vizsgálandó területek kibővültek. A változó értelmezések és a mérési módszerek módosításai viszont azt mutatják, hogy a fejlődés nem csak a növekedéstől függ, de a 20. század utolsó harmadától jelentkező válságok elemzéséig nem vették eléggé figyelembe a gazdasági növekedés társadalmi, területi és az emberi tényező felkészültségéből következő differenciáltságot, ezeknek a jelentőségét alul értékelték. Az 1970-es évektől már nemcsak a gazdasági mutatókat, hanem új szempontokat is kezdtek vizsgálni. Így született meg a General Index, amelyet az ENSZ társadalmi-gazdasági fejlődést kutató intézete (UNRISD) az életszínvonal mérésére hozott létre 1970-ben, és ebben megjelentek az emberi tényezők elemzésére szolgáló iskolázottsági, munkanélküliségi, egészségi állapotra utaló szempontok, illetve később még bővülő és variálódó aspektusok is. Ekkor azonban ez a vizsgálati módszer még nem terjedt el. Majd az 1990-es években előtérbe kerültek a GDP mellett újabb mérési mutatók, így a Human Development Index (HDI), amely szintén az emberi tényezőre hívta fel a figyelmet, és szinte azonnal a viták központjába került, amelynek során újabb szempontok iránti igényeket indukált. Ugyancsak ebben az időben az ENSZ az emberi fejlettségről szóló jelentésében teszi közzé, hogy a fejlődés célja: „az emberek választási lehetőségének és szabadságának a kiszélesítése, valamint az ehhez való környezet kialakítása” [10, 11]. Ez azért volt nagy jelentőségű, mert az új szempontok alapján készült mérések használhatóvá váltak a térségi sajátosságok, a fejlesztéspolitikai jellemzők elemzésére is, illetve a fejlődés-gazdaságtan, mint új közgazdasági diszciplína egy új közmegegyezés, egy új tudományos paradigma felé haladt, és legjelentősebb, képviselőinek, több esetben Nobel díjjal elismert munkásságában [1] már helyet kap a fejlődés területi lehetőségeinek a vizsgálata is.

Az új szemlélet szerint végzett vizsgálatok kiterjedtek a földrajzi, történelmi, kulturális, politikai és gazdasági hatások komplex vizsgálatára, ami egyben megnyithatta a gazdaságpolitikai beavatkozások és fejlesztési módok kidolgozását. [13].

Időben egybeesett a fenti folyamattal a jóléti államok kialakulásának, majd válságának a kutatása. Míg a fejlődéskutatók kitekintenek a területi, az állami szerepvállalás differenciáinak a vizsgálatára, addig a jóléti államok elemzői a társadalmi koalíciók, a politika és a kormányzat szerepvállalása mellett különösen nagy hangsúlyt fektettek a munkaerőpiaci mechanizmusok megismerésére, a szegénységcsökkentés lehetséges módjainak a kutatására. A jóléti államokat ezek ismeretében különböző szempontok alapján tipizálták, például a munkavállalók érdekérvényesítő képessége, a legerősebb társadalmi koalíció, a kormányzat politikai jellege (liberális, konzervatív, szociáldemokrata), alapján [6]. A jóléti államok egyik legismertebb kutatója, Esping-Andersen [4] szerint több, mint egy évszázadra kell visszatekinteni, hogy megértsük a különböző típusok kialakulását. Ugy véli, hogy a 19. században zajlott le az első és egyben úttörő jellegű jóléti reformkorszak, ami a magyar történelemből is ismert jogkiterjesztő és gazdasági átalakulást sürgetett, majd nagyjából száz évvel később újabb reformkorszak kezdődött a szerencsésebb országokban, akiket – legalábbis fizikailag – elkerült a II. világháború, de a legtöbb fejlett államban ez a háború utáni években bontakozott ki. Ugyanakkor a 20. század végi változásokról még csak reméli, hogy egy rendszerjavító reformkorszak kezdetét jelzik. Bizonytalanságának egyik okát az a felismerése adja, hogy a globalizáció új jóléti kihívásokat hozott, miközben jelentős tömegek kiszorulásának, a szociális elszigetelésnek veszélyére is felhívta a figyelmet. Korunk munkaerőigényének ismeretében kijelenthetjük, hogy a legalább középiskolai végzettség nélküli fiatalok egy évtized múlva jó esetben a munkaerőpiac alsó rétegébe szorulnak, rosszabb esetben munkanélküliek maradnak, ami előre vetíti a néhány évtized múlva jelentkező időskori szegénységüket, miközben a gyerekeik sorsában újratermelődik a kirekesztődés veszélye [8].

Ezen a ponton összeér a két terület, a gazdasági és társadalmi paradigmaváltás eddigi kutatási iránya. A gazdaságelméleti kutatások a növekedés és a fejlődés alternatíváit keresve arra a következtetésre jutottak, hogy területi, helyi bázisú kutatások, a természeti környezet és a humán erő vizsgálata is szükséges a gazdasági összefüggések megértéséhez, a releváns gazdaságpolitikai irányok kidolgozásához.

Míg a jóléti társadalmak kutatói ezt azzal erősítik, hogy a minőségi változtatások sorát igénylő, a haladást kijelölő fő célt, az emberi szükségletek felmérésétől, a meglévő erőforrásoknak a szükségletekhez való igazításától, a kvalifikált munkavállalók nevelésétől, az innovációtól, a tudásalapú gazdaságtól remélik. Korunkban, amelyet jelentősen átalakítottak az infokommunikációs rendszerek, egyre világosabban kiderül, hogy a növekedés hajtóereje az emberi tőke. Ezt felismerve a társadalom alapvető érdeke a magas szintű oktatás, és még inkább az, hogy a képesség- és tudáshiány miatt leszakadókat, kívül rekedteket különféle képzési módokkal visszavezesse a munkaerőpiacra.

A cikk célja. A fentiekben elemzett elméletek alapot adnak nemcsak a globális, hanem a lokális térben történő, nemzeti, térségi társadalmi jólétet szolgáló megoldások kidolgozására is. A célunk ennek a lehetőségnek a kidolgozása, amellyel Szabolcs-

Szatmár-Bereg vármegye helyzetének és fejlesztési alternatíváinak kidolgozásával hozzá járulhatunk a tudásháromszög, azaz a kutatás – oktatás – gyakorlat megvalósításához. A kialakított és elindított koncepciót az alábbiakban mutatjuk be.

A következő elvégzendő feladatokat tűztük ki:

1. A múlt örökségének feltárása, a sorsfordulók és rendszerváltások hatásának vizsgálata. Elfogadva Esping-Andersen [4] tanácsát, hogy a jelenlegi állapotok megértéséhez szükséges a múltba visszatekinteni, akkor a mai Szabolcs-Szatmár-Bereg vármegye esetében igen sok egyedi jelenséget vehetünk észre. Már a neve is utal arra, hogy több korábbi megye részeiből szerveződött, ami ráadásul az I. világháborút követően többször is módosult, sőt több országgal lett határos.

2. Az oktatás-és kutatásfejlesztés vármegyei eredményeinek bemutatása. Kiemelve, hogy a rendszerváltás első éveiben a munkaerőpiac volt a legfőbb inspirálója az oktatásfejlesztésnek. Ekkor jöttek létre azok az új közszolgálati és szakigazgatási szervezetek, intézmények, ahová nagy számban várták a szakembereket, és ahonnan – a munkahelyük megtartása érdekében – az iskolapadba ültek a már ott dolgozók közül is számosan.

3. A Gazdálkodástudományi Regionális Kutatások programjának bemutatása, amelyben a kutatási tematikák eredményeként a megye gazdaságfejlesztési lehetőségeit, irányait, munkaerőpiaci potenciálját, hazai és nemzetközi együttműködési kapcsolatait kívánjuk feltárni.

A kutatási anyag bemutatása. Az elmúlt hosszú huszadik század történelmi változásai rendkívüli módon befolyásolták a megye gazdaságpolitikáját, fejlesztését és sok tekintetben a hátrányos helyzetű térségek kialakulását. Különösen erős befolyása volt annak a ténynek, hogy megyénk több országgal lett határos a háborúkat követő békerendszer és igazgatási reformok következményeként.

A jelenlegi vármegye öt korábbi megye utódjaként alakult ki, és a történelmi megyék közül legtöbbször Szabolcs marad meg, míg Szatmár, Bereg, Ung és Ugocsa nagy része más államhatárok közé került. A gazdasági örökségünk felmérését vizsgálva azt állapíthatjuk meg, hogy a történelmi idők során kialakult természetes vonzáskörzetek szétszakadtak, és a különböző korszakokban ez tartósan akadályozta mind a munkaerőpiac szerveződését, mind a kereskedelmet, sőt fokozta egyes kistérségek szegregáltságát, halmozottan hátrányos helyzetének a kialakulását. Ennek enyhítésére csak a rendszerváltás után, 1993-ban nyílt lehetőség, amikor létrejött a Kárpátok Euró régió Magyarország, Lengyelország, Szlovákia és Ukrajna határmenti térségeinek a határokat áthidaló (transznacionális) gazdasági, szociális, kulturális, illetve más jellegű együttműködéseinek koordinálására, segítésére. 1997-ben nagy jelentőségű bővülés történt, Románia határmenti önkormányzatai is csatlakoztak.

Történtek a mögöttünk hagyott fél évszázadban más regionális gazdaságfejlesztési kísérletek is, amelyekben megjelent a helyben szükséges szakemberek pótlásának igénye. Az 1960-as években ezen a téren máig ható jelentős előrelépések kezdődtek. Ennek köszönhetően 1961-ben a Mezőgazdasági Főiskola, 1962-ben pedig a Tanárképző Főiskola kezdhette meg a működését Nyíregyházán. A két felsőoktatási intézménytől azt várták, hogy a fejlődésre váró településeknek képesített tanítókat, tanárokat, mezőgazdasághoz értő agronómusokat, gépészmérnököket adjanak. A

térségben a termelőszövetkezetek létrejötte új szakértelmiséget igényelt, különösképpen azért, mert az akkori agrárszakemberek sikerrel kezdték meg a nagyüzemi gyümölcs- és a nagyüzemi növényi kultúrák termesztését az ipari szintű felhasználásának a reményében. Értelemszerűen megjelentek a konzervgyárak, tejüzemek, stb.

A másik felsőoktatási intézmény itteni fejlesztését is a helyi szakemberhiány indokolta. A demográfiai mutatók előre jelezték, hogy a II. világháború utáni népesedéspolitikai erőteljesen befolyásolta a születések számának a szóródását, és a hatvanas évekre az úgynevezett Ratkó-korszak¹ gyermekei iskolás korba értek, ami szükségszerűen elindította az oktatási rendszer bővítését, a pedagógusok, különösen a nyolc osztályos általános iskolai rendszerhez, a szaktanárok képzését. Emellett a politika azt is az új felsőoktatási intézményektől várta, hogy megszervezzék a kulturális rendezvényeket, és felkészítsék a kultúra befogadására a közösségeket [11]. Az idő azt bizonyította, hogy mindkét intézmény olyan felkészültségű szakembereket adott a térségnek, akik jelentősen tudták növelni a helyiek felzárkózását.

Már a rendszerváltást megelőző években tapasztalható volt egy újabb területen a szakember hiány, mivel a megye felsőfokú végzettséggel rendelkező népességéből mindössze 3% rendelkezett közgazdasági szakképzettséggel. A gyorsan kialakuló piacgazdaságnak és az emelkedő számú vállalkozásoknak viszont épp ilyen szaktudással rendelkezőkre lett volna szükségük. Szerencsére az akkori Mezőgazdasági Karon volt előzménye a képzésnek (üzemszervező mérnök), amire építve elindulhatott 1996-ban egy újonnan akkreditált gazdálkodási szakon a szakemberek oktatása. Ismét bebizonyosodott, hogy a megye felsőoktatási intézményei a képzési profiljukkal szorosan kapcsolódnak a térség fejlesztéséhez, és ez így maradt a 2000-ben bekövetkezett felsőoktatási integráció után is.

A rendszerváltás egyidőben jelentette a régi gazdasági szervezetek csődjét és új munkaerőpiaci kihívásokat. Az önfoglalkoztatás kényszere, illetve az új, elsősorban külföldi vállalatok megjelenése egyre több szakképzett munkaerőt igényelt, ami az átképzések az új ismereteket adó beiskolázások iránti társadalmi igényt növelték meg. Ekkor jöttek létre azok az új közszolgálati és szakigazgatási szervezetek, intézmények, ahová nagy számban várták a szakembereket, és ahonnan – a munkahelyük megtartása érdekében – az iskolapadba ültek a már ott dolgozók közül is számosan. Megszületett a Nyíregyháza két felsőoktatási intézményének az integrációja után a Gazdálkodás- és Társadalomtudományi Kar, ahol tovább erősödött az egyre népszerűbb gazdálkodási szak, és az alapszakon belül, a helyi igények kiszolgálásának érdekében, különböző specializációval indult a pénzügyi, a közigazgatási, a vállalkozási, a logisztikai szakirány. Magyarország időközben az Európai Unió tagjaként és a különböző nemzetközi oktatási együttműködések aláírásával jogosultságot szerzett és kötelezettséget vállalt, amelynek eredményeként megnyílt a lehetősége, hogy térségünkben a felsőoktatási intézményrendszert úgy fejleszthessünk, hogy képes legyen az emberi erőforrás folyamatos képzésére, összefogja a kutatás-fejlesztést, és

¹Ratkó Anna népjóléti minisztersége (1949-1953) idején az abortusz tilalma, illetve korlátozása, és a gyermektelenségi adó bevezetése miatt a természetes szaporodás üteme jelentősen megnőtt, és ezzel a ma Baby-Boom generációnak is nevezettek máig ható demográfiai asszinkronitást indítottak el.

olyan tudásközponttá váljon, amelynek a szolgáltatásai segítik a vidék esélyteremtését a nemzetközi felzárkózásban.

A 2016-tól Nyíregyházi Egyetem néven működő intézmény folytatja a jogelődjeitől örökölt elköteleződést, és az intézményfejlesztési programjában leírt célja, hogy új tematikával korszerűsítse, bővítse az oktatási-kutatási kínálatát, a lehetséges együttműködések erősítését, és kezdeményezi az interregionális kapcsolatok szélesítését mind az oktatás, mind a kutatás területén. Ezen célok megvalósítása a Nyíregyházi Egyetem Gazdálkodástudományi Intézetének kutatási projektjeihez illeszkedtek. Lehetőségként éltük meg, hogy a Nyíregyházi Egyetem Gazdálkodástudományi Intézete oktatóinak részételével 2020-ban megalakult Gazdálkodástudományi Regionális Kutatások kutatóműhelye, amelynek programját az MTA Debreceni Akadémiai Bizottságának (DAB) Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Szakbizottságán belül egy új munkabizottságba emelhetjük, ezáltal a lokális kutatásokat egy elismert kutatóközponttal kapcsolódva tudjuk folytatni.

A fejlődés-gazdaságtan előrejelzései szerint a következő évtized gazdálkodástudományában paradigma váltás fog történni, amelyben az értékteremtő gazdasági folyamatok sikerét az interdiszciplináris kutatások, programok és új szervezeti formák létrejötte, együttműködés új rendszere és az önállóan dolgozni tudó, képzett, speciális kompetenciákkal rendelkező, vagy ezt folyamatos átképzéssel megszerezni képes kreatív munkaerő fogja meghatározni. Az új kihívások felismerésére reagálva, a közösen kialakított kutatási tematikákkal, eredményeinkkel a megyénk gazdálkodásáért felelős szervezeteit, döntéshozóit segítjük, továbbá szorgalmazzuk a tudásháromszög kialakulását és működtetését, azaz a kutatás – oktatás – gyakorlat kölcsönös fejlesztését, együttműködését kívánjuk elérni, továbbá tudományos munkáinkkal az eredmények hasznosítását és a gyakorlat folyamatos kontrollját tervezzük.

A kutatócsoport a létrejöttkor a Nyíregyházi Egyetem Gazdálkodástudományi Intézet képzési és kutatási tevékenységére és munkatársaira, partnereire épült, de természetesen együttműködünk a hazai és a külföldi felsőoktatási partnereinkkel, kiemelten a határon túli magyar nyelvű oktatás intézményeivel, illetve Nyíregyháza és Szabolcs-Szatmár-Bereg megye szellemi műhelyeivel, gyakorlati szakembereivel is.

A kutatás eredménye, a program bemutatása. Az előzetes felmérések és elemzések eredményeként létrehoztuk a Gazdálkodástudományi Regionális Kutatások kutatóműhelyt. A kutatóműhely programjának összeállításánál figyelembe vettük, hogy a vármegye fejlesztési koncepciójához milyen területeken tudunk kapcsolódni. Úgy véljük, hogy a munkaerőpiaci szereplők képzési potenciáljának javításában, programok kidolgozásában, a térség fejlesztési lehetőségeinek tudományos elemzésében és a hazai és nemzetközi együttműködési kapcsolataink szélesítésében segíthetjük leginkább a vármegye törekvéseit. A komplexitás érdekében a kutatásban az interdiszciplinaritás szükséges, hiszen mindazon gazdasági tudományágak bevonását fontosnak tartjuk, amelyekkel a gazdasági ágazatokat, a szolgáltatási rendszerek gazdasági működtetését, az ágazati igazgatási rendszerek helyi szervezeteit tudjuk a vizsgálatainkba vonni. A fenti kereteken belül jelentős szerep jut a regionális tudományágak módszertani

eszköztárának, ezek készségszintű alkalmazásának, és felkészülünk a tudományos eredmények hazai és nemzetközi tudományszervezési- és disszeminálási technikáira.

Az általuk kialakított projektekhez az egyetem fiatal doktoranduszai a saját kutatási munkájuk alapján tudnak kapcsolódni, és számítunk a gazdasági szférában dolgozó óraadóink és már nyugdíjas szakembereink részvételére is.

Az oktatás- és kutatásfejlesztési programmodell kutatásra kijelölt témakörei:

a) kutatási témakör: *Európai regionális fejlődés és politika, térformáló folyamatok megyénkben és a Kárpátok Eurorégióban*

Ebben a témakörben a nemzetközi gazdaságpolitikai környezetet, a geopolitikai erőviszonyok hatásait abból az aspektusból kívánjuk követni, hogy hogyan tudjuk a mi területfejlesztési stratégiánkkal összehangolni. Elsősorban az Európai Unió kohéziós politikáját és a közösségi támogatások rendszerét elemezzük a következő szempontok szerint: A határon átívelő együttműködések hogyan segíthetik elő a határmentiségünk eddigi hátrányainak a csökkentését, milyen nemzetközi tapasztalat és támogatási forma alkalmas a rurális térségeink fejlődési erőforrásainak a koncentrált, esélyteremtő felhasználására. Ez ugyanakkor nemzetközi szinten ellenőrizhető projektek kidolgozását igényli, amelyekhez komoly projektmenedzsment ismeretek szükségesek, amihez a képzési-továbbképzési programjainkat kell igazítani. Szeretnénk felhasználni az uniós pályázatok kínálatát, a tanár – diák csereprogramokat, a tapasztalatok közvetlen kicserélését segítő közös pályázatokat.

b) kutatási témakör: *Gazdaságfejlesztési stratégiák menedzselése, eszköz- és módszertana*

A regionális gazdasági intézményrendszer rendkívül érzékenyen reagált az elmúlt évtizedekben a társadalmi-gazdasági folyamatokra, és a különböző szintű vállalkozási formák – a multinacionális szervezetek strukturáltságától az egyéni vállalkozókig – számos szervezési, vezetési módosulásra történő felkészítést várnak el a felsőoktatástól. Ezek közül kiemelhető az értékteremtő folyamatok ágazatonkénti menedzsment szempontú vizsgálata: agrár, ipari, szolgáltatási szektor szervezetének, az igazgatási és hatósági intézmények menedzsment típusainak differenciálása, a munkaerő gazdálkodás és fejlesztés ágazatonkénti elemzése, vagy a gazdálkodási vertikumok koordinációja, a termelés- feldolgozás és értékesítés láncolatának komplex tervezésére történő alkalmas szakemberek számára történő tudásszolgáltatás. Természetesen mindenképp kiemelt feladat a munkaerőpiac legerősebb elvárásának teljesítése, a vezetési képességgel rendelkező kreatív humán erő képzése [12].

Napjainkban a menedzsment tudomány nemcsak az ipari termelésirányítására korlátozódik, hiszen a modern szervezetek fontos jellemzője, hogy meghatározott célja (küldetése, missziója) van, amiért tevékenykedik, és ez valamennyi értékteremtő folyamatra kiterjed. A globális szervezetekre vonatkozó megállapítások mellett egyre inkább megnő azon kutatásoknak a száma, amelyek azt bizonyítják, hogy az örökölt strukturális formák ma is hatnak, és figyelmen kívül hagyásuk, visszaszorításuk akadályozza a fejlődést, visszaveti azokat, akik a szervezetek uniformizálását egyetlen módszerrel akarják elérni. A multidiszciplináris megközelítések – közgazdasági elemzések mellett a gazdaságföldrajzi, regionális, politológiai, történeti vonatkozások mellett például a mentalitás vizsgálatok, stb. – így beépülnek a kutatásokba.

Alátámasztja ezt a véleményt két külföldi, de a magyar rendszerváltást jól ismerő társadalomtudományi kutató [5], akik szerint az evolúció egy időben több szálon is végbemehet, eredményei hasonló jelentőséggel bírnak. Ez megerősíti azt a véleményünket, hogy a regionális különbségek vizsgálata során felmerülő menedzsment szakterületek egyéni vonásainak, jellemzőinek a kutatása a modern menedzsment tudomány iránymutató ágához tartozik. Itt is felmerül azonban, hogy egyszerre kell differenciált szaktudást és komplex szemléletet, készségeket kialakítani, amely az oktatási kínálatunkban felerősíti a különböző tanulási szintereken szerzett tudás validációját s az élethosszig tartó tanulás lehetőségének a biztosítását.

c) kutatási témakör: *A gazdálkodástudomány gyakorlata*

A 20. század a fogyasztói társadalom gyors sikerét hozta, és ez jelentősen átalakította a gazdasági rendszereket. Az árubőség nemcsak a társadalmi jólétet, hanem a differenciálódást, az elszegényedést is láthatóbbá tette. A gazdálkodástudomány azonban számos új ággal bővült, továbbá a szolgáltatások szakterületeinek és méretének növekedése jelentős munkahely bővülést kínált. Ezzel együtt a szolgáltatási szektoron belül egyes tevékenységek önállósodtak, hálózatokká fejlődtek, és napjainkig tart az új gazdasági ágazatok szaporodása. Kialakultak a szolgáltatási szektornak az üzleti modelljei, a maguk globális és lokális jellemzőivel. Elsőként a kereskedelmet említhetjük, amelyben az ellátási lánc globalizálódott, de megmaradt a helyi termékek iránti igény is. A kereskedelem szinte elképzelhetetlen ma már a marketing szolgáltatások nélkül. A 21. század informatikai rendszereinek hatékony felhasználása talán épp ezen a területen vált leginkább népszerűvé, hiszen a hagyományos marketing eszközök mellett egyre terjednek az online formációk is. A pandémia pedig kifejezetten felerősítette az információs rendszerek által összefondó pénzügyi- kereskedelmi-marketing-logisztikai- és értékesítési szolgáltatások formáinak a bővülését, elfogadottságát. Mindez egyszerre növelheti a hatékonyságot, és csökkenti a munkahelyek számát is. Természetesen a szolgáltatások jelentős hányada továbbra sem nélkülözheti a személyes kapcsolatokat, és ezek legtöbbször megmaradnak a hagyományos szervezeti formák között. Már ennyiből is látható, hogy a kereskedelem, a logisztika, a marketing és a vállalkozásokhoz kapcsolódó informatikai rendszerek nem választhatók el a gazdaságtudományoktól, azokkal összefonódnak, beépülnek a vállalkozások erőforrásaiba, és szoros összefüggésben léteznek a térségi, települési fejlesztésekkel. Hasonlóan összetett még néhány viszonylag új szolgáltatási szegmens is. A legismertebbek közül említhető a turisztika, ami egyszerre fejlesztési stratégiai ágazat a mi megyénk esetében, de összefonódik a korábban felsorolt szakterületek mellett az egészséges életmód, a műemlékvédelem, a sport, a történelmi és vallási emlékhelyek kulturális szerepének a népszerűsítésével. Hogy a megyei szolgáltatási szektor területei közül melyek kapnak stratégiai jelentőségű támogatást, azt a felelős szakemberek konszenzussal határozzák meg. A mérlegeléshez kutatócsoportunk többféle módon kínálhat segítséget, de ennél nagyobb kihívást jelent ennek a sokrétű szakterületnek a szakember igénye, képzése.

A rendszerváltás utáni szakképzési rendszert többször átalakították, sokszereplőssé vált, és az egyes szakterületek képzési szintjei kevésbé voltak összehangolva. A jelenlegi reformelképzelések kidolgozóinak figyelembe kellett

venniük azt a tényt, hogy hazánk is aláírta az egységes európai képesítési keretrendszerbe történő illesztést (EKKR), hogy a szabad munkavállalás érdekében a kölcsönösen átjárható oktatási rendszerekhez igazodik. Ugyancsak tagjai vagyunk az UNESCO szervezetei közül az UNEVOC = International for Technical and Vocational Education and Training-nek, közismert rövidítéssel a TVET, amelyik 2002-ben alakult, és jelenleg 170 tagországgal a Föld minden részén tevékenykedik, hogy elősegítse a munka világában a tanítást és a tanulást.

Ezek a tények arra motiválják intézményeinket, hogy a szakképzési centrumokkal, a munkahelyi képzőközpontokkal szoros kapcsolatot alakítsanak ki, hogy a különböző képzési szintek egymásra épülését új képzési formák és tematikák kidolgozásával bővíthessük (például a duális képzésekkel, szakirányú továbbképzésekkel), továbbá hogy a szakmai tanárok képzése meghonosodjon. E téren különösen fontosak a munkaerőpiaci szereplőkkel történő egyeztetések, együttműködések.

A kutatások további kilátásai. Tanulmányunk megírásánál az motivált bennünket, hogy bemutassuk annak egy működő lehetőségét, mellyel egy egyetemi közösség hozzá kíván és tud járulni a térség közismert hátrányos helyzetének javításához. Azt valljuk, hogy csak az nem marad le, aki képes újítani, és a jelen helyzetben együttműködésre kész partnereket találni. A Nyíregyházi Egyetemen (és jogelődjében) több mint, negyedszázada van jelen a gazdasági szakemberképzés. Ennyi idő egy emberéletben már történelem. Folytatni kell az elődöktől örökölt felelősséggel, a magunk területén azt a munkát, amely megállíthatja a térség leszakadásának a veszélyét, segíti a fiatalok számára az esélyteremtést. Ennek a célnak az érdekében meg kell erősítenünk regionális szerepünket. A kutatómunkánk során nemcsak a kutatás tárgyának megválasztásával, hanem azok disszeminálásával is többet kell foglalkoznunk. Ezekre a rendszeresen megtartott konferenciák, a publikálási lehetőségek, a szakember találkozók eddig is lehetőséget adtak. A jövőben azonban olyan interaktív együttműködési formák kialakítására is szükség lesz, amely az innovatív együttműködés lehetőségét jobban kiterjeszti, amelynek elengedhetetlen feltétele a jövőben is a tudásunk felajánlása.

Felhasznált források listája

1. Bekker Zsuzsa (szerk.) (2005): Közgazdasági Nobel-díjasok 1969-2004, Complex Kiadó
2. Csaba László (2013): Átmenettan és közgazdaságtan, Akadémiai székfoglaló előadás URL: <http://publications.ceu.edu/sites/default/files/publications/csabalaszloszekfoglalo20132.pdf>
3. Csaba László (2014): Átmenettan és közgazdaságtan, Módszertani tanulmányok egy részterület műveléséből, Közgazdasági szemle, LXI. évf., 2014. január 53–67.
4. Esping-Andersen, Gösta (2006): Ismét a jó társadalom felé? Esély, 2006/3. 3-27.
5. Grabher, G. & Stark, D. (1996): A szervezett sokféleség - evolúcióelmélet, hálózatelemzés és a poszt szocialista átalakulás; in. Közgazdasági Szemle, szeptember, 745-769.
6. Gedeon Péter (2011): Rivális elméletek a jóléti államról, Politikatudományi Szemle, XX/2:7-30, URL: http://www.poltudszemle.hu/szamok/2011_2szam/gedeon.pdf
7. Lácza Magdolna (2011): A szervezetfejlesztés és a szervezeti kultúra kapcsolata In: Rákó, Erzsébet (szerk.): Társadalomtudományi tanulmányok, Debreceni Egyetemi Kiadó, 127-131.
8. Lácza Magdolna (2021). A COVID hatás okozta társadalmi változások becslése / Bódi Ferenc gondolatainak továbbfűzése, Acta Medicinæ et Sociologia Vol.12.No.33:26-43 URL: <https://ojs.lib.unideb.hu/ams/article/view/10484/9327>

9. Lordon, Frederic: A deglobalizáció és ellenségei, *Le Monde Diplomatique*, 2011.11.11. URL: <http://magyardiplo.hu>
10. Ricz Judit (2008): A fejlődés új paradigmája PhD értekezés, Debrecen
11. Szabó Géza (szerk.)(2005): A Nyíregyházi Főiskola évkönyve
12. Szabó Katalin (2010): Tehetséghiány: állandósult túlkereslet a „többletgazdaság” munkapiacán, Diagnózis és terápiás javaslatok, In: A tudásalapú gazdaság Magyarországon, az innovációs szemlélet erősödésének és a K+F teljesítmények növelésének feltételei kutatási alprojektje, TÁMOP 4.2.1.B 09/1/KMR-2010.0005
13. Szentés Tamás (2011): Fejlődés-gazdaságtan, Akadémiai kiadó
14. Walden Bello (2007): Visszavonulóban a globalizáció, *Eszmélet*, 19. évf. 74. sz. URL: www.epa.hu/01700/01739/00059/

DOI: 10.58423/2786-6742/2024-6-81-101
УДК 331:303.732.4

Адальберт МАКАРОВИЧ

здобувач вищої освіти
за освітньо-науковою програмою «Системи і методи прийняття рішень»
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна
ORCID ID: 0009-0000-2352-9933

Вікторія МАКАРОВИЧ

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри обліку і аудиту
Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці ІІ,
м. Берегове, Україна
ORCID ID: 0000-0002-0684-7072
ResearcherID: C-1755-2017
Scopus Author ID: 57210844509
MTMT: 10079063

МОДЕЛЮВАННЯ ПІДБОРУ МОЛОДИХ СПЕЦІАЛІСТІВ ЗА ДОПОМОГОЮ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

Анотація. Розвиток соціальних мереж, популяризація віддаленої роботи та глобалізація створюють підґрунтя для трансформації HR-менеджменту. Підвищення ефективності та якості реалізації наявних технологій підбору персоналу досягається за рахунок їх цифровізації: застосування інтегрованих мобільних додатків та автоматизація HR-процесів, цифрової інтеграції з хмарними сервісами, використання прогнозної reorple-аналітики, використання технологій доповненої реальності (AR), віртуальної реальності (VR), штучного інтелекту (AI). Однак, наявна проблема пошуку роботи молодими спеціалістами, що полягає у відсутності досвіду, конкуренції та неоднорідності освітніх програм. Через це роботодавцям складно оцінювати та наймати таких кандидатів. Найм молодих спеціалістів важливий для компаній з різних причин, включаючи підготовку майбутніх фахівців та доступ до академічних ресурсів.

У статті досліджено потенціал використання методів, що працюють на інтелектуальній основі для підбору молодих спеціалістів, який полягає у автоматизації рутинних завдань, пришвидшення відбору кандидатів, оцінці об'єктивності кандидатури. У рамках проведеного дослідження для прогнозування найму молодих спеціалістів використано методи машинного навчання: логістична регресія; лінійна регресія; дерева рішень; випадковий ліс; XGBoost. Для аналізу даних використано мову програмування R; для тренування та тестування моделей машинного навчання використано мову програмування Python та бібліотеки scikit-learn та XGBoost. При побудові моделей враховано академічну успішність молодих спеціалістів та рівень оплати праці. Результати дослідження можуть бути використані для оптимізації процесу підбору персоналу та рекрутингу молодих спеціалістів для підприємств і організацій. Штучний інтелект може допомогти в автоматизації відбору кандидатів, аналізі їхніх навичок та якіснішій відповідності потребам робочих місць. Дослідження може допомогти молодим спеціалістам краще розуміти вимоги ринку праці, отримати цінні поради та інсайти щодо того, як підготуватися і підвищити власну конкурентоспроможність при пошуку роботи.

Ключові слова: персонал, підбір персоналу, моделювання, штучний інтелект, логістична регресія, лінійна регресія, дерева рішень, випадковий ліс, XGBoost.

JEL Classification: M12, O33, O39.

Absztrakt. A közösségi hálózatok fejlődése, a távmunka népszerűsítése és a globalizáció megeremti az alapot az HR-menedzsment átalakulásához. A meglévő toborzási technológiák megvalósításának hatékonyságának és minőségének növelése azok digitalizálásával érhető el: integrált mobilalkalmazások alkalmazása és a HR-folyamatok automatizálása, digitális integráció alkalmazása felhőszolgáltatásokkal, prediktív humánelemzés, kiterjesztett valóság (AR), virtuális valóság (VR), ill. mesterséges intelligencia (AI) alkalmazása. Problémát jelent azonban a fiatal szakemberek foglalkoztatása, amely a tapasztalat hiányából, a versenyből és az oktatási programok heterogenitásából áll. Ez megnehezíti a munkáltatók számára az ilyen jelöltek értékelését és felvételét. A fiatal szakemberek vonzása számos okból fontos a vállalatok számára, beleértve a leendő szakemberek képzését és a tudományos forrásokhoz való hozzáférést. A cikk feltárja a fiatal szakemberek kiválasztásának intellektuális alapú módszereinek alkalmazási lehetőségeit, amelyek a rutinfeladatok automatizálásából, a jelöltkiválasztás felgyorsításából és a jelöltség objektivitásának értékeléséből állnak. Az elvégzett kutatás során a következő gépi tanulási módszereket alkalmaztunk a fiatal szakemberek felvételének előrejelzésére: logisztikus regresszió; lineáris regresszió; döntési fák; véletlenszerű erdő; XGBoost. Az R programozási nyelvet használtuk az adatelemzéshez, a Python programozási nyelvet, a scikit-learn és XGBoost könyvtárakat pedig a gépi tanulási modellek betanítására és tesztelésére. A modellek felépítése során a tanulmány figyelembe vette a fiatal szakemberek sikerességi arányát és a javadalmazás szintjét. A kutatás eredményei felhasználhatók a munkaerő-toborzás és a fiatal szakemberek vállalkozásokba, szervezetekbe történő toborzási folyamatának optimalizálására. A mesterséges intelligencia segíthet automatizálni a jelöltek kiválasztását, elemezheti képességeiket, valamint jobban megfelelni a munkakörök igényeinek. A kutatás segíthet a fiatal szakembereknek abban, hogy jobban megértsék a munkaerő-piaci igényeket, értékes tanácsokat kapjanak, és megértsék, hogyan készüljenek fel és növeljék versenyképességüket az álláskeresés során.

Kulcsszavak: személyzet, toborzás, modellezés, mesterséges intelligencia, logisztikai regresszió, lineáris regresszió, döntési fák, véletlenszerű erdő, XGBoost.

Abstract. The development of social networks, the popularization of remote work, and globalization provide a basis for the transformation of HR management. The efficiency and quality of implementing existing recruitment technologies are enhanced through their digitalization: the use of integrated mobile applications and automation of HR processes, digital integration with cloud services, the use of predictive people analytics, augmented reality (AR), virtual reality (VR), and artificial intelligence (AI). However, there is an existing problem of job search for young professionals, which lies in the lack of experience, competition, and heterogeneity of educational programs. Because of this, employers find it challenging to evaluate and hire such candidates. Hiring young professionals is important for companies for various reasons, including preparing future specialists and accessing academic resources. The article investigates the potential of using intelligent-based methods for recruiting young professionals, which includes automating routine tasks, accelerating candidate selection, and evaluating the objectivity of candidates. The study employs machine-learning methods for predicting the hiring of young professionals: logistic regression, linear regression, decision trees, random forest, and XGBoost. The R programming language was used for data analysis; the Python programming language and the SciKit-Learn and XGBoost libraries were used for training and testing machine-learning models. The models take into account the academic performance of young professionals and their salary levels. The study's results can be used to optimize the recruitment process for enterprises and organizations. Artificial intelligence can assist in automating candidate selection, analyzing their skills, and better matching job requirements. The research can help young professionals

better understand labor market requirements, gain valuable advice and insights on how to prepare and increase their competitiveness in the job search.

Keywords: *personnel, recruitment, modeling, artificial intelligence, logistic regression, linear regression, decision trees, random forest, XGBoost.*

Постановка проблеми. З введенням сучасних технологій в процес підбору персоналу, відкриваються нові можливості для підвищення ефективності та точності відбору нових спеціалістів, а також зниження часових та фінансових витрат на цей процес. Окрім того, у контексті постійних змін на ринку праці та зростаючої конкуренції, дослідження з використання методів, що працюють на інтелектуальній основі для підбору персоналу має важливе значення в рамках розвитку сучасних підходів до управління персоналом та підвищення конкурентоспроможності компаній. Використання новітніх технологій може дати більш неупереджену оцінку кандидатам, передбачити справедливую заробітну плату, а також пришвидшити цей процес. Це зумовлює необхідність поглибленого дослідження підбору персоналу за допомогою статистичних методів та методів, що працюють на інтелектуальній основі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання інтеграції нових технологій в HR-менеджмент розглядалися в дослідженнях науковців: Л. Водянка, Д. Ратушняк, О. Лусте, О. Гашков, Р. Золотуха, О. Глазунова, І Іляш, Б. Баб'як, О. Кравчук, А. Кучерков, І. Молнар, С. Кубіцький, Ю. Семенко, О. Скотник, В. Фостолович, Н. Черненко, В. Яценко та ін.

Низка авторів досліджують переваги та потенційні небезпеки застосування штучного інтелекту при підборі персоналу. Зокрема: Н. Черненко акцентує увагу на наступних перевагах застосування штучного інтелекту при підборі персоналу: операційна ефективність, рекрутмент, онбординг, управління талантами, стратегічне планування, кар'єрне зростання й управлінські зміни. Сере ризиків виділяє: неготовність менеджерів до впровадження новітніх технологій в управління людськими ресурсами, етичні проблеми, які можуть виникнути під час використання систем ШІ [6].

Семенко Ю. оцінено переваги та недоліки використання інформаційних технологій та штучного інтелекту в діяльності компанії. Автор зазначає, що штучний інтелект може допомогти ефективно підбирати працівників, оцінювати результати їх роботи, коригувати завдання та призначати навчальні курси на основі аналізу успішності та рівня виконання поставлених перед працівниками завдань. Також використання штучного інтелекту допомагає уникати суб'єктивності в процесі роботи з потенційними працівниками, оскільки штучний інтелект та інформаційні технології дозволяють оцінювати діяльність працівників базуючись, на чітких даних. До недоліків штучного інтелекту, Семенко Ю., в першу чергу, відносить схильність до помилок у базових речах та недосконалість самої технології, що вимагає постійного контролю з боку керівника [3].

Водянка Л., Ратушняк Д., Лусте О. дослідили такі інноваційні методи підбору персоналу, як: хедхантинг (headhunting), цифровий рекрутинг (digital recruitment), скринінг (screening), прямий пошук (executive search), прелімінаринг (preliminaring), аутстафінг (outstaffing), аутплейсмент (outplacement) і лізинг персоналу (personal-leasing). Окреслили характеристику кожного методу, переваги та недоліки використання, а також їх доцільність використання у різних випадках [1]. Інші науковці [2, 5] здійснюють пошук шляхів оптимізації процесу підбору персоналу та ефект від впровадження ІІІ.

Сьогодні ми перебуваємо на перехресті, де важливо визнати перевагу технологічно-орієнтованих процесів над традиційними. Сочинська І., Сторожук О., Доренська А. [4] акцентують, що цифрова трансформація технологій найму працівників прискорює процес руйнування старих бізнес-моделей, спонукає традиційні компанії послідовно переносити застаріле локальне програмне забезпечення в хмарні системи для підтримки сучасних бізнес-процесів і поліпшення якості обслуговування клієнтів.

У свою чергу постачальники корпоративного програмного забезпечення докладають чимало зусиль, щоб підтримати і навіть заохотити до технологічних змін, пропонуючи все більше хмарних пропозицій, причому не лише в галузі ERP (Enterprise Resource Planning – планування ресурсів підприємства), але й хмарне програмне забезпечення для HCM (Human Capital Management - управління людським капіталом) та ТМ (Talent management - управління талантами).

Метою статті є дослідження моделювання процесу найму молодих спеціалістів за допомогою статистичних методів та методів, що працюють на інтелектуальній основі.

Постановка завдання. Для досягнення поставленої мети визначено наступні завдання: побудова моделей підбору молодих спеціалістів за допомогою методів логістичної регресії, лінійної регресії, дерева рішень, випадкового лісу, XGBoost, їх тестування.

Викладення основного матеріалу. Відповідно до дослідження [16] автоматизація та аналітика в процесі рекрутингу та відбору усувають упередження, які зазвичай зустрічаються в ручних методах найму. Як правило, кандидати використовують тактики створення позитивного враження у традиційних інтерв'ю віч-на-віч.

За допомогою автоматизованих процесів рекрутингу можна усунути вплив цих тактик. Штучний інтелект у віртуальних інтерв'ю зменшує людське упередження. Це також допомагає рекрутерам наймати таланти з усього світу.

Однак, дослідники [12], акцентують, що, на сьогодні, недостатньо даних про те, як люди та машини взаємодіють у прийнятті рішень, а також як алгоритми можуть бути ефективно перевірені та регульовані для забезпечення інклюзивності.

Алгоритми машинного навчання можуть значно підсилити процеси найму, пропонуючи швидші, точніші та більш об'єктивні способи оцінки кандидатів. Деякі великі компанії вже почали активно впроваджувати їх. За допомогою ІІІ

можна обробляти інформацію про кандидатів та оцінювати їх, а також навіть шукати потенційних кандидатів, що ще не подали заявки.

Серед існуючих технологій відсутні відомі моделі для оцінювання молодих спеціалістів. Ця сфера є важливою, адже кандидати такого типу дуже мають специфічні характеристики порівняно із іншими претендентами на ринку праці. Наприклад, логічно припустити, що при наймі молодих спеціалістів більш важливою буде їх успішність під час навчання ніж наявний досвід роботи. Розробка моделей, які б полегшили процес найму молодих спеціалістів є перспективним напрямком досліджень.

Для проведення досліджень нами сфокусовано увагу на наймі молодих спеціалістів, які не мають практичного досвіду та взято за основу датасет [8], що містить інформацію про найм студентів в індійській бізнес-школі. Даний датасет зібраний командою відділу розміщення шляхом опитування студентів із університетського містечка після сезону найму, за сприяння доктора Dhimant Ganatara, професора Jain University.

Датасет містить 15 змінних для 215 студентів. В табл. 1 продемонстрована інформація для перших 5 студентів¹.

Таблиця 1.

Датасет інформації про перших п'ятьох студентів [8]

sl_no	gender	ssc_p	ssc_b	hsc_p	hsc_b	hsc_s	degree_p	degree_t	workex	etest_p	specialisation	mba_p	status	salary
1	M	67	Others	91	Others	Commerce	58	Sci&Tech	No	55	Mkt&HR	58,8	Placed	270000
2	M	79,33	Central	78,33	Others	Science	77,48	Sci&Tech	Yes	86,5	Mkt&Fin	66,28	Placed	200000
3	M	65	Central	68	Central	Arts	64	Comm&Mgmt	No	75	Mkt&Fin	57,8	Placed	250000
4	M	56	Central	52	Central	Science	52	Sci&Tech	No	66	Mkt&HR	59,43	Not Placed	
5	M	85,8	Central	73,6	Central	Commerce	73,3	Comm&Mgmt	No	96,8	Mkt&Fin	55,5	Placed	425000

Датасет містить 12 ознак, що характеризують академічну успішність кандидата та тип освіти, який він здобув, а також інформацію про те, чи вдалось кандидату знайти роботу та яку оплату праці він отримав. Поставимо задачу побудувати моделі для передбачення чи здобуде кандидат роботу, та передбачення оплати праці для нього.

Перед початком побудови моделей, важливо проаналізувати значення параметрів та залежності між ними. Такий аналіз допоможе збагнути, що саме

¹База даних в повному обсязі, яка взята за основу в дослідженні розміщена за посиланням Analysis on Campus Recruitment Data. URL: <https://www.kaggle.com/code/benroshan/you-re-hired-analysis-on-campus-recruitment-data>

представляють дані, виявити пропущені дані, аномальні значення, виявити які параметри найбільше впливають на цільову функцію і які можуть бути опущеними.

Датасет містить пропущені дані тільки в змінній salary. Заробітна плата не вказана для кандидатів, що не отримали роботу. В датасеті є 67 кандидатів, що так і не були працевлаштовані.

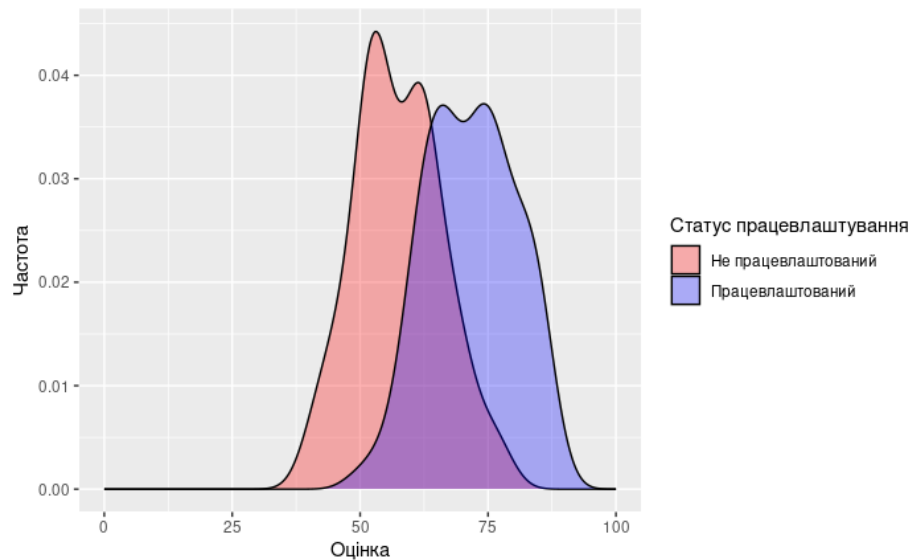

Рис.1. Розподіл оцінок отриманих особами під час іспитів на атестат середньої освіти

Джерело: побудовано авторами за даними [8]

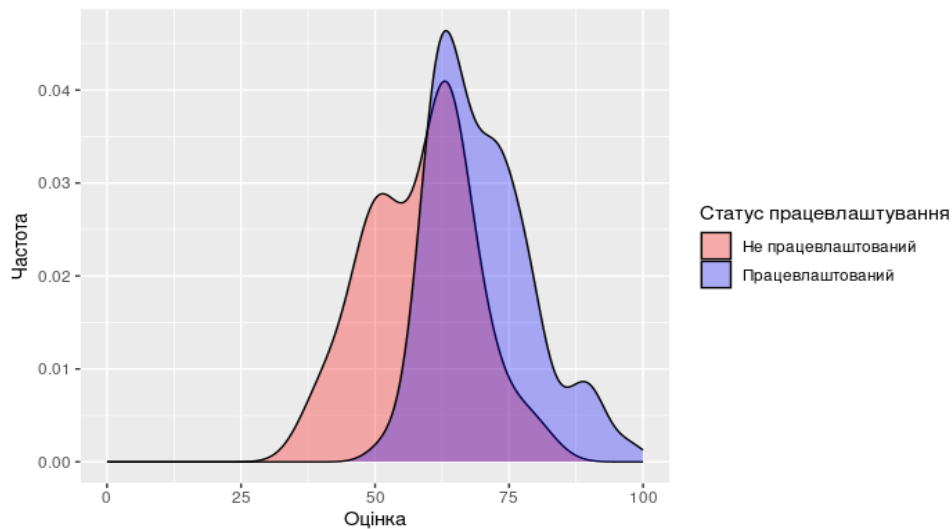

Рис.2. Розподіл оцінок отриманих особами під час іспитів на атестат вищої середньої освіти

Джерело: побудовано авторами за даними [8]

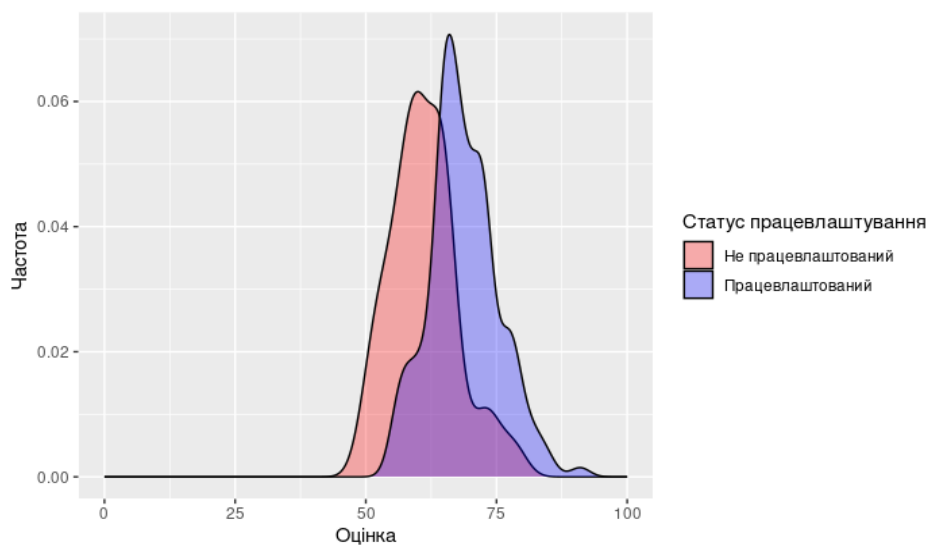

Рис.3. Розподіл оцінок отриманих особами на першому (бакалаврському) рівні вищої освіти

Джерело: побудовано авторами за даними [8]

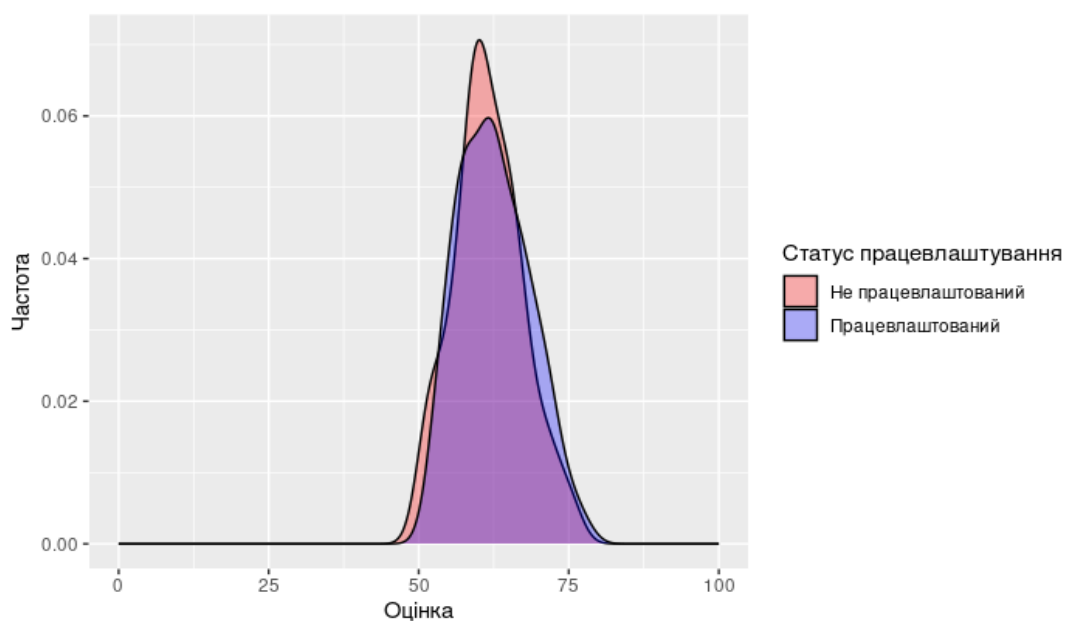

Рис.4. Розподіл оцінок отриманих особами на другому (магістерському) рівні вищої освіти

Джерело: побудовано авторами за даними [8]

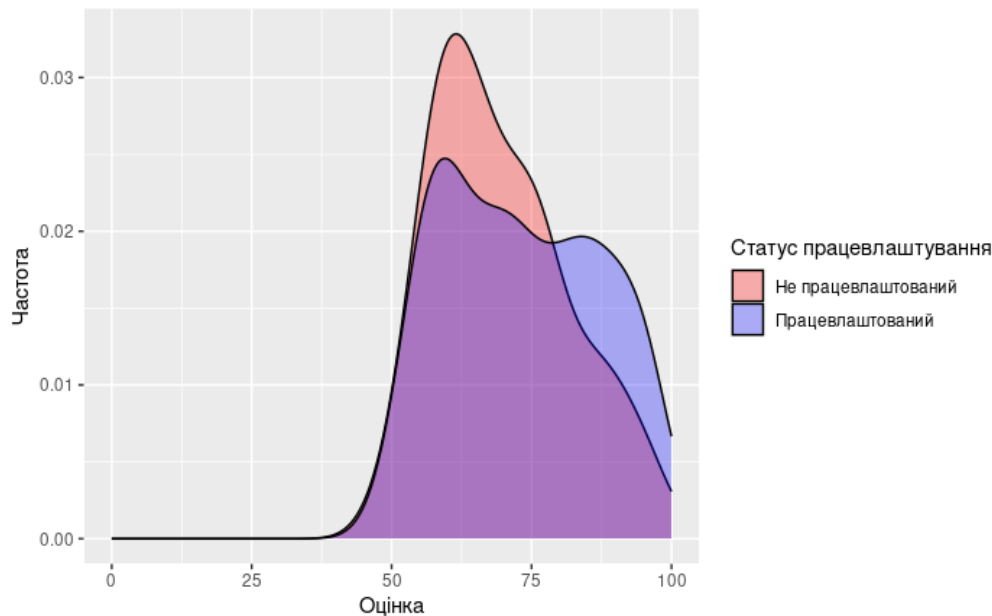

Рис.5. Розподіл оцінок отриманих особами в тесті на працевлаштування
Джерело: побудовано авторами за даними [8]

На рис. 1-5 зображено розподіл оцінок кандидатів отриманих під час середньої освіти, вищої середньої освіти, бакалавратури, магістратури та оцінка за тест на працевлаштування для двох категорій кандидатів (ті, хто отримали роботу, та ті які не отримали). Із Рис. 1, 2, 3, 5 можна побачити, що кандидати яким вдалось здобути роботу мають вищі оцінки, отже ці показники можна використовувати для передбачення результату.

З іншого боку, розподіл оцінок за магістратуру (Рис. 4) майже однаковий для обох груп кандидатів. З цього можна припустити, що ця змінна має слабкий вплив на результат і може бути проігнорована під час тренування моделі.

Серед інформації про успішність кандидата наявні його оцінки на різних етапах навчання (середня освіта, вища середня освіта, бакалаврат, магістратура). Варто перевірити залежність цих показників між собою.

Логічно припустити, що результати навчання на пізніших етапах залежать від базових знань отриманих на ранніх етапах. Кандидат, який добре вивчав математику в школі скоріше за все буде мати хороші успіхи вивчаючи суміжні предмети в університеті.

Побудуємо матрицю парних коефіцієнтів кореляції Пірсона для оцінок. Парна кореляція Пірсона вимірює силу та напрямок лінійних зв'язків між парами безперервних змінних. Кореляція Пірсона оцінює наявність статистичних доказів лінійного зв'язку між однаковими парами змінних у генеральній сукупності [11].

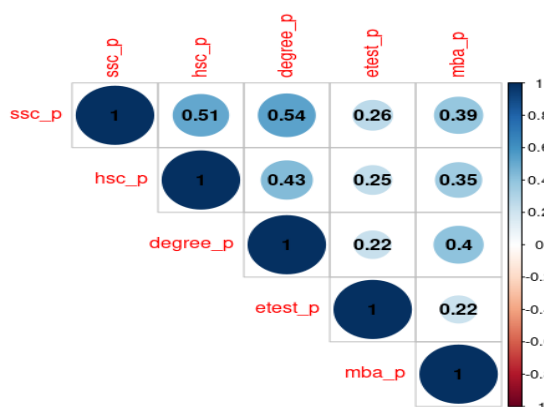

Рис.6. Матриця парних коефіцієнтів кореляції Пірсона для оцінок
 Джерело: розраховано та побудовано авторами за даними [8].

Спираючись на значення парних коефіцієнтів, можна зробити висновок, що існує помірний зв'язок між оцінками за середню освіту, вищу середню освіту та бакалаврат.

В табл. 2 наведені парні коефіцієнти кореляції Пірсона між оцінками та оплатою праці кандидата.

Таблиця 2.

Коефіцієнти кореляції Пірсона між оцінками та оплатою праці кандидата

Оцінка кандидата за:	Коефіцієнт кореляції Пірсона
атестат середньої освіти	0,14
атестат вищої середньої освіти	0,07
бакалаврат	0,03
магістратуру	0,2
тест на працевлаштування	0,23

Низькі значення коефіцієнта кореляції Пірсона вказують на відсутність лінійного зв'язку між оцінками та оплатою праці. Найбільший коефіцієнт кореляції для оцінки за тест на працевлаштування.

Розглянемо різні моделі машинного навчання для прогнозування того, чи кандидат буде найнятий, та яку оплату праці він отримає. Тестування різних моделей дозволяє порівняти їх та обрати найоптимальнішу для розв'язання поставленої задачі.

Використання логістичної регресії для передбачення найму кандидатів.

Методи регресії стали невід'ємною складовою будь-якого аналізу даних, що стосується опису взаємозв'язку між змінною відгуку та однією або кількома пояснювальними змінними. Часто відбувається так, що змінна результату, як у нашому випадку, є дискретною і приймає два значення. Протягом останнього десятиліття модель логістичної регресії стала, у багатьох галузях, стандартним методом аналізу в такій ситуації. Те, що відрізняє модель логістичної регресії від

лінійної моделі регресії, полягає в тому, що змінна результату в логістичній регресії є бінарною або дихотомічною [10].

У логістичній регресії ми моделюємо ймовірність бінарного результату (наприклад, "так" або "ні") в залежності від значень одного чи декількох незалежних змінних. Модель логістичної регресії використовує логістичну функцію (часто називається "сигмоїдною функцією") для трансформації лінійної комбінації входних ознак у значення між 0 і 1.

На рис. 7 наведено код для тренування моделі логістичної регресії.

```
# Тренування моделі
logreg = LogisticRegression(max_iter=10000)
logreg.fit(x_train, y_train)
print('Accuracy of logistic regression classifier on train set:
{:.2f}'.format(logreg.score(x_train, y_train)))

# Перевірка результатів моделі
y_pred = logreg.predict(x_test)
confusion_matrix = confusion_matrix(y_test, y_pred)
print('Accuracy of logistic regression classifier on test set:
{:.2f}'.format(logreg.score(x_test, y_test)))
print("Confusion Matrix:\n",confusion_matrix)
print("Classification Report:\n",classification_report(y_test,
y_pred))
```

Рис. 7. Код для тренування та перевірки результатів логістичної регресії для задачі класифікації

Дана модель здатна передбачати те, чи буде кандидат найнятий на роботу із точністю 88% як на тренувальному, так і на валідаційному датасеті.

Для тренування використано 10000 ітерацій та алгоритм Limited-memory BFGS [11], який є стандартним для бібліотеки Scikit-learn.

Серед 43 кандидатів валідаційного датасету 2 були помилково класифіковані як не найняті і 3 були помилково класифіковані як найняті.

Таблиця 3.

Матриця невідповідностей для логістичної моделі

	Не найняті кандидати	Найняті кандидати
Кандидати класифіковані, як не найняті	12	3
Кандидати класифіковані, як найняті	2	26

Використання лінійної регресії для передбачення оплати праці кандидатів

Оплата праці є неперервною змінною і має числове значення. Через це, використання логістичної регресії для її передбачення є недоцільним.

Замість логістичної регресії, для передбачення оплати праці використано лінійну регресію.

Основна мета лінійної регресії - знайти лінійну залежність між залежною змінною та однією або декількома незалежними змінними.

На рис. 8 наведено код тренування моделі лінійної регресії.

```
# Тренування моделі
linreg = LinearRegression()
linreg.fit(x_train, y_train)

# Тестування моделі
y_pred = linreg.predict(x_test)

print(f"R^2 score of model is {r2_score(y_test, y_pred)*100} %")
print(f"Root mean squared error is {sqrt(mean_squared_error(y_test, y_pred))}")
print(f"Mean absolute error is {mean_absolute_error(y_test, y_pred)}")
```

Рис. 8. Код для побудови та перевірки результатів лінійної регресії для задачі передбачення оплати праці

Як показники точності моделі вибрано наступні параметри:

а) коефіцієнт детермінації - міра відповідності моделей, яка базується на частці поясненої дисперсії [7].

б) корінь середньоквадратичної похибки

в) середня абсолютна похибка

В табл. 4 наведено значення цих показників для моделі лінійної регресії.

Таблиця 4.

Значення показників точності прогнозування зарплатні для лінійної регресії

Коефіцієнт	Значення
коефіцієнт детермінації	87,34%
корінь середньоквадратичної похибки	53494,53
середня абсолютна похибка	33749,24

Використання дерева рішень для передбачення найму кандидатів та оплати праці

Методологія дерева рішень - це широко використовуваний метод в галузі дата-майнінгу для створення класифікаційних систем на основі кількох варіантів.

Цей метод класифікує вибірку на гілкові сегменти, які формують інвертоване дерево з кореневим вузлом, внутрішніми вузлами та листками.

Тренувальний набір даних використовується для побудови моделі дерева рішень. Валідаційний набір даних використовується для визначення оптимального розміру дерева, необхідного для досягнення оптимальної кінцевої моделі та для перевірки результатів моделі [13].

На рис. 9. наведено код для побудови та тестування моделі для передбачення статусу найму кандидатів.


```
# Тренування моделі
dectree = DecisionTreeClassifier(criterion = 'gini', max_depth=3)
dectree = dectree.fit(x_train, y_train)
print('Accuracy of decision tree classifier on train set:
{:.2f}'.format(dectree.score(x_train, y_train)))

# Перевірка результатів моделі
y_pred = dectree.predict(x_test)
confusion_matrix = confusion_matrix(y_test, y_pred)
print('Accuracy of decision tree classifier on test set:
{:.2f}'.format(dectree.score(x_test, y_test)))
print("Confusion Matrix:\n",confusion_matrix)
```

Рис. 9. Код для побудови та перевірки результатів дерева рішень для задачі класифікації

Модель показує найкращі результати при глибині дерева - 3.

Як функцію вимірювання якості розбиття використано gini. Дана модель здатна передбачати те, чи буде кандидат найнятий на роботу із точністю 90% на тренувальному датасеті та 74% на валідаційному датасеті.

Серед 43 кандидатів валідаційного датасету 2 були помилково класифіковані як не найняті і 9 були помилково класифіковані як найняті.

Такий класифікатор призводить до ризиків, що кандидати без необхідних кваліфікацій будуть найняті на роботу.

Саме такий тип помилок вигідно уникати роботодавцю.

Таблиця 5.

Матриця невідповідностей для дерева рішень

	Не найняті кандидати	Найняті кандидати
Кандидати класифіковані, як не найняті	6	9
Кандидати класифіковані, як найняті	2	26

На основі ілюстрації дерева, наведеного на рис. 10. можна побачити, що класифікація відбувається на основі оцінок за середню освіту, вищу середню освіту та диплом бакалавра.

Хоча дана модель не дає гірший результат, але вона легка в інтерпретації. Інструкції дерева рішень можуть бути використані рекрутерами під час відбору кандидатів та проведення співбесід.

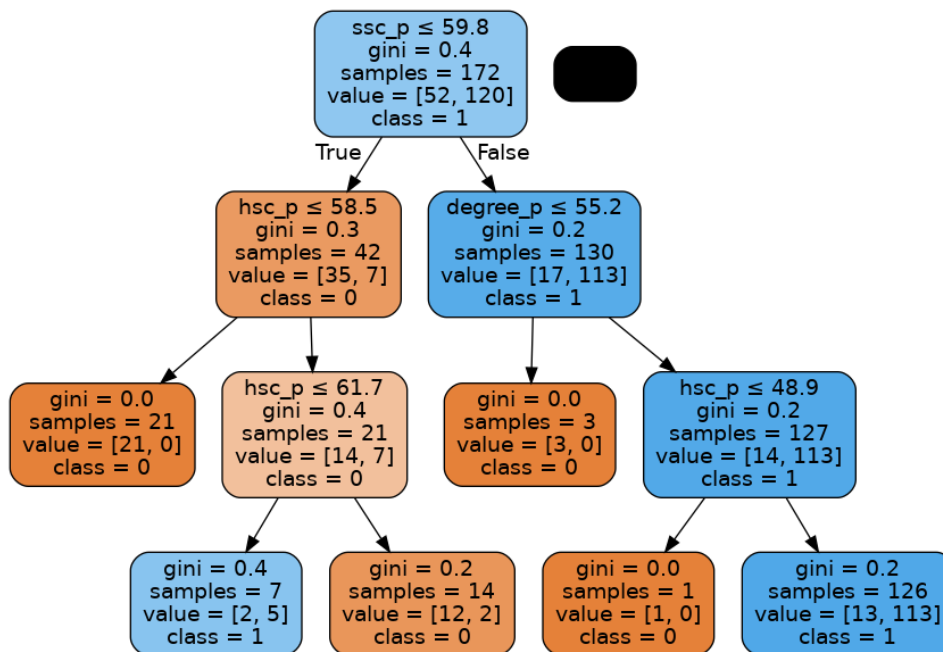

Рис.10. Дерево рішень для класифікації кандидатів за статусом працевлаштування

На рис. 11. наведено код для побудови та тестування моделі для передбачення оплати праці кандидатів.

```
# Тренування моделі
dectree = DecisionTreeRegressor()
dectree.fit(x_train, y_train)

# Тестування моделі
y_pred = dectree.predict(x_test)

print(f"R^2 score of model is {r2_score(y_test, y_pred)*100} %")
print(f"Root mean squared error is {sqrt(mean_squared_error(y_test, y_pred))}")
print(f"Mean absolute error is {mean_absolute_error(y_test, y_pred)}")
```

Рис. 11. Код для побудови та перевірки результатів дерева рішень для задачі передбачення оплати праці

Результати використання дерева рішень для прогнозування оплати праці наведені в табл. 6.

Таблиця 6.

Значення показників точності прогнозування зарплатні для дерева рішень

Коефіцієнт	Значення
коефіцієнт детермінації	50,64%
корінь середньоквадратичної похибки	105651.66
середня абсолютна похибка	43454.55

Використання випадкового лісу для передбачення найму кандидатів

Оскільки, одне дерево не може створити достатньо точне передбачення, спадає на думку ідея спробувати використати випадковий ліс. Агрегація результатів декількох дерев може дати більш точну модель.

Випадковий ліс — це комбінація дерев рішень, у яких кожне дерево залежить від значень випадкового вектора, відібраного незалежно та з однаковим розподілом для всіх дерев у лісі [9].

На рис. 12. наведено код для тренування випадкового лісу. Дана модель дає 100% точність на тренувальному датасеті, але лише 79% на валідаційному.

```
# Тренування моделі
ranfor = RandomForestClassifier(n_estimators=10)
ranfor = ranfor.fit(x_train, y_train)
print('Accuracy of random forrest classifier on train set:
{:.2f}'.format(ranfor.score(x_train, y_train)))

# Перевірка результатів моделі
y_pred = ranfor.predict(x_test)
confusion matrix = confusion matrix(y_test, y_pred)
print('Accuracy of random forrest classifier on test set:
{:.2f}'.format(ranfor.score(x_test, y_test)))
print("Confusion Matrix:\n",confusion_matrix)
```

Рис. 12. Код для побудови та перевірки результатів випадкового лісу для задачі класифікації

Результати використання методу випадкового лісу для наведені в табл. 7.

Таблиця 7.

Матриця невідповідностей для випадкового лісу

	Не найняті кандидати	Найняті кандидати
Кандидати класифіковані, як не найняті	7	8
Кандидати класифіковані, як найняті	1	27

На рис. 13 візуалізовано рівень важливості вхідних параметрів. Відкинувши найменш важливі з них можна спробувати уникнути проблеми перенавчання.

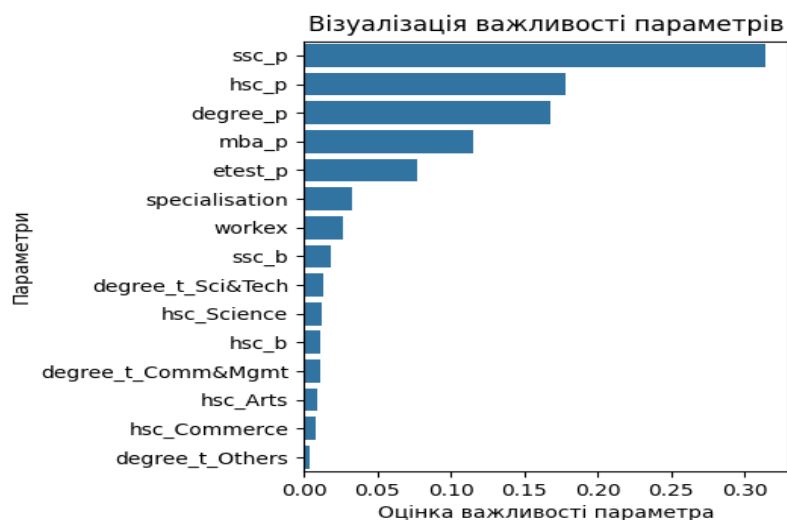

Рис13. Візуалізація рівня важливості параметрів у випадковому лісі

Доволі дивно, що оцінка за середню школу є найголовнішим параметром. Після видалення інформації про галузь ступеня бакалавра, спеціалізацію вищої середньої освіти та освітні ради модель почала показувати трохи кращі результати (табл. 8.). Точність моделі - 81%.

Таблиця 8.

Матриця невідповідностей для випадкового лісу після видалення деяких параметрів

	Не найняті кандидати	Найняті кандидати
Кандидати класифіковані, як не найняті	8	7
Кандидати класифіковані, як найняті	1	27

На рис. 14 наведено код для побудови та тестування моделі для передбачення зарплатні кандидатів.

```
# Тренування моделі
ranfor = RandomForestRegressor()
ranfor.fit(x_train, y_train)

# Тестування моделі
y_pred = ranfor.predict(x_test)

print(f"R^2 score of model is {r2_score(y_test, y_pred)*100} %")
print(f"Root mean squared error is {sqrt(mean_squared_error(y_test, y_pred))}")
print(f"Mean absolute error is {mean_absolute_error(y_test, y_pred)}")
```

Рис. 14. Код для побудови та перевірки результатів випадкового лісу для задачі передбачення оплати праці

Результати використання випадкового лісу для прогнозування зарплатні наведені в табл. 9.

Таблиця 9.

Значення показників точності прогнозування зарплатні для випадкового лісу

Коефіцієнт	Значення
коефіцієнт детермінації	93,80%
корінь середньоквадратичної похибки	37455.26
середня абсолютна похибка	21740.45

Використання XGBoost для передбачення найму кандидатів

Підсилення дерев - це високоефективний і широко використовуваний метод машинного навчання. XGBoost - масштабована система підсилення дерев, яка широко використовується аналізі та багатьох задачах машинного навчання. Цей алгоритм, враховує розрідженість даних та ваговий квантильний зріз для наближеного навчання дерев. Комбінуючи інформацію про шаблони доступу до кешу, стиснення даних та розподілу, XGBoost масштабується, використовуючи набагато менше ресурсів, ніж альтернативні системи [15].

На рис. 15. наведено код для тренування та тестування XGBoost для прогнозування статусу найму.

```
# Тренування моделі
xgboost = xgb.XGBClassifier(objective = 'reg:logistic', learning_rate =
0.1, n_estimators = 100, alpha = 1, max_depth = 5)
xgboost.fit(x_train,y_train)
y_pred = xgboost.predict(x_train)
print('Accuracy of XGBoost classifier on train set:
{:.2f}'.format(accuracy_score(y_train, y_pred) * 100))

# Перевірка результатів моделі
y_pred = xgboost.predict(x_test)
print('Accuracy of XGBoost classifier on train set:
{:.2f}'.format(accuracy_score(y_test, y_pred) * 100))
y_pred = pd.Series(y_pred, index = y_test.index)
confusion_matrix = confusion_matrix(y_test, y_pred)
print("Confusion Matrix:\n",confusion_matrix)
```

Рис. 15. Код для побудови та перевірки результатів XGBoost для задачі класифікації

Модель натренована за допомогою XGBoost дає точність 99.42% при прогнозуванні статусу найму на тренувальних даних та 90.70% на валідаційних. Серед 43 кандидатів валідаційного датасету 1 були помилково класифіковані як не найняті і 3 були помилково класифіковані як найняті (табл. 10).

Таблиця 10.

Матриця невідповідностей для XGBoost

	Не найняті кандидати	Найняті кандидати
Кандидати класифіковані, як не найняті	12	3
Кандидати класифіковані, як найняті	1	27

На рис. 16. наведено код для тренування та тестування XGBoost для прогнозування зарплатні.

```
# Тренування моделі
xgreg = xgb.XGBRegressor()
xgreg.fit(x_train, y_train)

# Тестування моделі
y_pred = xgreg.predict(x_test)

print(f"R^2 score of model is {r2_score(y_test, y_pred)*100} %")
print(f"Root mean squared error is {sqrt(mean_squared_error(y_test, y_pred))}")
print(f"Mean absolute error is {mean_absolute_error(y_test, y_pred)}")
```

Рис. 16. Код для побудови та перевірки результатів XGBoost для задачі передбачення оплати праці

Результати використання XGBoost для прогнозування зарплатні наведені в табл. 11.

Таблиця 11.

Значення показників точності прогнозування зарплатні для XGBoost

Коефіцієнт	Значення
коефіцієнт детермінації	94,09%
корінь середньоквадратичної похибки	36551.07
середня абсолютна похибка	21433.74

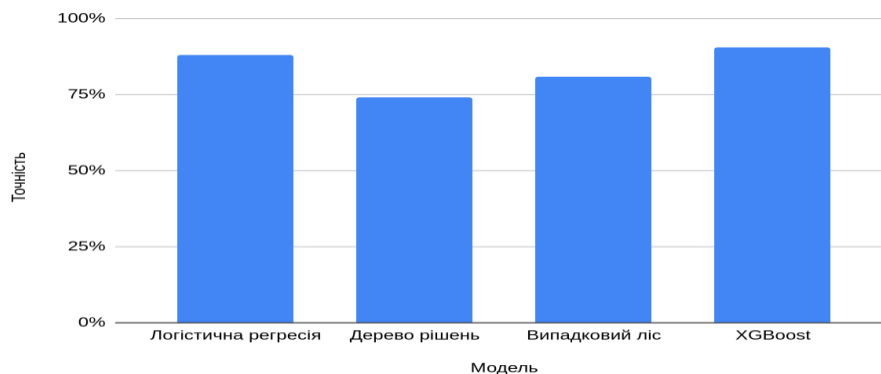

Рис.17. Гістограма точності передбачення статусу кандидатів

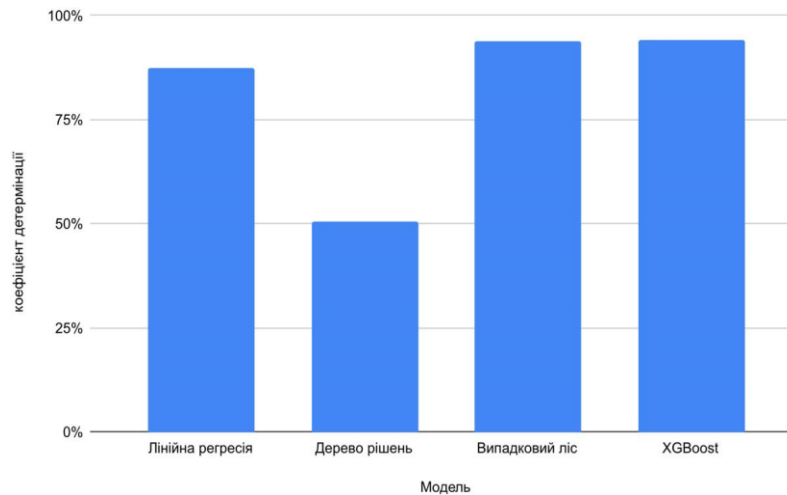

Рис.18. Гістограма коефіцієнта детермінації передбачення оплати праці кандидатів

Як можна побачити із рис. 17,18 найкращу точність для обох задач дає XGBoost.

Моделі на основі XGBoost передбачають статус працевлаштування кандидата із 90% точністю, а середня абсолютна похибка передбачення оплати праці складає 21433.74 грошових одиниць в рік. Така висока точність прогнозування дає надію на те, що модель можна використовувати як допоміжний спосіб для прийняття рішень про найм кандидатів. Наприклад, з її допомогою можна проводити попередню фільтрацію кандидатів. Варто зауважити, що оскільки моделі натреновані на датасеті індійських студентів, які працюють у сфері ділового адміністрування, їх використання в інших умовах є обмеженим.

Висновки та пропозиції. Моделювання підбору молодих спеціалістів за допомогою новітніх технологій дає можливість ефективніше підібрати та використовувати людські ресурси. Аналізуючи структуру та зв'язки між даними, можна зрозуміти важливі аспекти функціонування системи та забезпечити її ефективну роботу.

Для побудови моделей нами розглянуто датасет зібраний командою відділу розміщення шляхом опитування студентів із університетського містечка після сезону найму. Датасет містить інформацію про академічну успішність 215 кандидатів та їх статус працевлаштування. Проаналізовано дані наявні в датасеті та залежності між ними.

В рамках дослідження використано наступні методи машинного навчання для прогнозування статусу працевлаштування кандидата та його оплати праці: логістична регресія, лінійна регресія, дерева рішень, випадковий ліс, XGBoost. Найкращі результати отримано при використанні XGBoost.

За результатами дослідження можна зробити висновок, що використання методів машинного навчання, зокрема XGBoost, для передбачення найму

молодих спеціалістів на основі їх академічної успішності має значний потенціал у вдосконаленні процесів набору персоналу. Цей підхід дозволяє автоматизувати рутинні завдання, зменшує час на відбір кандидатів та може сприяти об'єктивнішому відбору. Зважаючи на успішність використання штучного інтелекту в компаніях, таких як Unilever та Facebook, для оптимізації процесів найму та розширення діапазону кандидатів, можна очікувати, що подальший розвиток цих технологій принесе значні переваги як для роботодавців, так і для кандидатів, сприяючи підвищенню ефективності та об'єктивності найму молодих спеціалістів.

Попри великий потенціал, застосування штучного інтелекту для найму молодих спеціалістів, дані технології мають використовуватись як допоміжні і строго контролюватись людиною, щоб уникнути небезпек пов'язаних із дискримінацією певних груп кандидатів та контролювати загальну коректність алгоритмів. Важливим є регулярність перегляду та оновлення моделей ШІ для рекрутингу, задля забезпечення їх об'єктивності та точності.

Подальші дослідження можуть бути сфокусовані на дослідженні використання аналогічних моделей машинного навчання із датасетами із інших країн та спеціальностей.

Список використаних джерел

1. Водянка, Л., Ратушняк, Д., & Лусте, О. (2022) Інноваційні методи підбору персоналу в умовах диджиталізації. *БІЗНЕСІНФОРМ № 1 '2022*, 403-409. URL: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2022-1-403-409> (дата звернення 23.03.2024).
2. Золотуха, Р., & Глазунова, О. (2023). Проектування схеми бази даних для процесу автоматизації підбору персоналу в ІТ команди. *Collection of Scientific Papers «SCIENTIA»*, (November 3, 2023; Bern, Switzerland), 127–129. URL: <https://previous.scientia.report/index.php/archive/article/view/1294> (дата звернення 21.03.2024).
3. Семененко Ю. (2024) Роль інформаційних технологій та інструментів штучного інтелекту в підвищенні ефективності підбору, навчання та адаптації працівників. *Галицький економічний вісник*, № 2 (87). 20-29. URL: https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2024.02 (дата звернення 10.04.2024).
4. Сочинська-Сибірцева, І., Сибірцева, О., & Доренська, А. Новітні технології управління персоналом: навч. посіб. Кропивницький : ЦНТУ, 2023. 278 с.
5. Фостолович В., Боцян Т., Павлова С., Фостолович Р., Гуртовий О. (2023) Штучний інтелект у сфері гостинності: місце інтегрування, специфіка використання та вплив на доходи підприємства. *Економіка. Управління. Інновації* Випуск №1 (32). URL: <http://eprints.zu.edu.ua/37678/1/283100-Article%20Text-652510-1-10-20230627.pdf> (дата звернення 23.03.2024).
6. Черненко, Н. (2022). Штучний інтелект в управлінні персоналом. *Таврійський науковий вісник. Серія: Економіка*, (12), 76-83. URL: <https://doi.org/10.32851/2708-0366/2022.12.11> (дата звернення 23.03.2024).
7. Alessandro Di Bucchianico. Coefficient of Determination (R2). *Wiley StatsRef: Statistics Reference Online*. URL: <https://doi.org/10.1002/9780470061572.eqr173> (дата звернення 04.04.2024).
8. Analysis on Campus Recruitment Data. URL: <https://www.kaggle.com/code/benroshan/you-rehired-analysis-on-campus-recruitment-data> (дата звернення 10.04.2024).

9. Breiman L. (2001) Random Forests. *Machine Learning*. Volume 45, pp.5–32. URL: <https://doi.org/10.1023/A:1010933404324> (дата звернення 20.04.2024).
10. David W. Hosmer, Jr., Stanley Lemeshow. Applied Logistic Regression. URL: https://ftp.idu.ac.id/wp-content/uploads/ebook/ip/REGRESI%20LOGISTIK/epdf.pub_applied-logistic-regression-wiley-series-in-probab.pdf (дата звернення 10.03.2024).
11. Liu D. C. & Nocedal J. (1989) On the Limited Memory Method for Large Scale Optimization. *Mathematical Programming B*. 45 (3). 503–528. URL: 10.1007/BF01589116. S2CID 5681609
12. Pawan Budhwar, Soumyadeb Chowdhury, Geoffrey Wood, Herman Aguinis, Greg J. Bamber, Jose R. Beltran, Paul Boselie, Fang Lee Cooke, Stephanie Decker, Angelo DeNisi, Prasanta Kumar Dey, David Guest, Andrew J. Knoblich, Ashish Malik, Jaap Paauwe, Savvas Papagiannidis, Charmi Patel, Vijay Pereira, Shuang Ren, Steven Rogelberg, Mark N. K. Saunders, Rosalie L. Tung, Arup Varma. (2023) Human resource management in the age of generative artificial intelligence: Perspectives and research directions on ChatGPT, *Human Resource Management Journal*. 33, 3. (606-659). URL: <https://doi.org/10.1111/1748-8583.12511>
13. Song YY, & Lu Y. (2015) Decision tree methods: applications for classification and prediction. *Shanghai Arch Psychiatry*. Apr 25 27(2);130-5. URL: 10.11919/j.issn.1002-0829.215044.
14. SPSS TUTORIALS: PEARSON CORRELATION. URL: <https://libguides.library.kent.edu/SPSS/PearsonCorr> (дата звернення 10.04.2024).
15. Tianqi Chen, Carlos Guestrin. XGBoost: A Scalable Tree Boosting System. URL: <https://dl.acm.org/doi/pdf/10.1145/2939672.2939785> (дата звернення 10.04.2024).
16. Tyagi, P., Chilamkurti, N., Grima, S., Sood, K. and Balusamy, B. (Ed.) (2023) The Adoption and Effect of Artificial Intelligence on Human Resources Management, Part A, *Emerald Publishing Limited*, Leeds. pp. i-xxii. URL: <https://doi.org/10.1108/978-1-80382-027-920231015> (дата звернення 10.04.2024).

References

1. Vodianka, L., Ratuszniak, D., & Luste, O. (2022) Innovatsiini metody pidboru personalu v umovakh dydzhyalizatsii. *BIZNESINFORM* № 1 '2022, 403-409. URL: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2022-1-403-409> (last accessed: 23.03.2024).
2. Zolotukha, R., & Hlazunova, O. (2023). Proektuvannia skhemy bazy danykh dlia protsesu avtomatyzatsii pidboru personalu v IT komandy. *Collection of Scientific Papers «SCIENTIA»*, (November 3, 2023; Bern, Switzerland), 127–129. URL: <https://previous.scientia.report/index.php/archive/article/view/1294> (last accessed: 21.03.2024).
3. Semenenko Yu. (2024) Rol informatsiinykh tekhnolohii ta instrumentiv shtuchnoho intelektu v pidvyshchenni efektyvnosti pidboru, navchannia ta adaptatsii pratsivnykiv. *Halytskyi ekonomichnyi visnyk*, № 2 (87). 20-29. URL: https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2024.02 (last accessed: 10.04.2024).
4. Sochynska-Sybirtseva, I., Sybirtseva, O., & Dorenska, A. Novitni tekhnolohii upravlinnia personalom: navch. posib. Kropyvnytskyi : TsNTU, 2023. 278 s.
5. Fostolovych V., Botsian T., Pavlova S., Fostolovych R., Hurtovyi O. (2023) Shtuchnyi intelekt u sferi hostynnosti: mistse intehruvannia, spetsyfika vykorystannia ta vplyv na dokhody pidpriemstva. *Ekonomika. Upravlinnia. Innovatsii Vypusk* №1 (32). URL: <http://eprints.zu.edu.ua/37678/1/283100-Article%20Text-652510-1-10-20230627.pdf> (last accessed: 23.03.2024).
6. Chernenko, N. (2022). Shtuchnyi intelekt v upravlinni personalom. *Tavriiskyi naukovyi visnyk. Serii: Ekonomika*, (12), 76-83. URL: <https://doi.org/10.32851/2708-0366/2022.12.11> (last accessed: 23.03.2024).
7. Alessandro Di Bucchianico. Coefficient of Determination (R2). *Wiley StatsRef: Statistics Reference Online*. URL: <https://doi.org/10.1002/9780470061572.eqr173> (дата звернення 04.04.2024).

8. Analysis on Campus Recruitment Data. URL: <https://www.kaggle.com/code/benroshan/you-re-hired-analysis-on-campus-recruitment-data> (дата звернення 10.04.2024).
9. Breiman L. (2001) Random Forests. *Machine Learning*. Volume 45, pp.5–32. URL: <https://doi.org/10.1023/A:1010933404324> (last accessed: 20.04.2024).
10. David W. Hosmer, Jr., Stanley Lemeshow. Applied Logistic Regression. URL: https://ftp.idu.ac.id/wp-content/uploads/ebook/ip/REGRESI%20LOGISTIK/epdf.pub_applied-logistic-regression-wiley-series-in-probab.pdf (last accessed: 10.03.2024).
11. Liu D. C. & Nocedal J. (1989) On the Limited Memory Method for Large Scale Optimization. *Mathematical Programming B*. 45 (3). 503–528. URL: 10.1007/BF01589116. S2CID 5681609
12. Pawan Budhwar, Soumyadeb Chowdhury, Geoffrey Wood, Herman Aguinis, Greg J. Bamber, Jose R. Beltran, Paul Boselie, Fang Lee Cooke, Stephanie Decker, Angelo DeNisi, Prasanta Kumar Dey, David Guest, Andrew J. Knoblich, Ashish Malik, Jaap Paauwe, Savvas Papagiannidis, Charmi Patel, Vijay Pereira, Shuang Ren, Steven Rogelberg, Mark N. K. Saunders, Rosalie L. Tung, Arup Varma. (2023) Human resource management in the age of generative artificial intelligence: Perspectives and research directions on ChatGPT, *Human Resource Management Journal*. 33, 3. (606-659). URL: <https://doi.org/10.1111/1748-8583.12511>
13. Song YY, & Lu Y. (2015) Decision tree methods: applications for classification and prediction. *Shanghai Arch Psychiatry*. Apr 25 27(2);130-5. URL: 10.11919/j.issn.1002-0829.215044.
14. SPSS TUTORIALS: PEARSON CORRELATION. URL: <https://libguides.library.kent.edu/SPSS/PearsonCorr> (last accessed: 10.04.2024).
15. Tianqi Chen, Carlos Guestrin. XGBoost: A Scalable Tree Boosting System. URL: <https://dl.acm.org/doi/pdf/10.1145/2939672.2939785> (last accessed: 10.04.2024).
16. Tyagi, P., Chilamkurti, N., Grima, S., Sood, K. and Balusamy, B. (Ed.) (2023) The Adoption and Effect of Artificial Intelligence on Human Resources Management, Part A, *Emerald Publishing Limited*, Leeds. pp. i-xxii. URL: <https://doi.org/10.1108/978-1-80382-027-920231015> (last accessed: 10.04.2024).

DOI: 10.58423/2786-6742/2024-6-102-113
УДК 338.242

Halyna MATVIHENKO

PhD, Associated professor at the Department of Finance and Accounting
Taurida National University named after V.I.Vernadsky, Ukraine.

ORCID ID: 0000-0002-5265-8379

Scopus Author ID: 57209265610

Svitlana KUCHERKOVA

PhD, Associated professor at the Department of Finance, Accounting and Taxation,
Dmytro Motornyi Tavria State Agrotechnological University, Ukraine

ORCID ID: 0000-0002-1953-063X

Scopus Author ID: 57219195438

THE IMPORTANCE OF THE DEVELOPMENT OF ECO-INNOVATIONS IN THE TRANSFORMATION TO A GREEN ECONOMY

Анотація. Стаття присвячена значенню розвитку екоінновацій у трансформації до зеленої економіки. Визначено важливість зеленої економіки та екоінновацій для майбутнього розвитку. Доведено взаємозв'язок між технологією та сталим розвитком. Подано класифікацію екоінновацій та екоінноваторів. Визначено основні кліматичні ризики та економічні втрати від них у Європі. Визначено заходи сталого розвитку, які вживають підприємства в ЄС. Визначено стан інноваційної активності підприємств як основу для розвитку зелених інновацій. Запропоновані шляхи стимулювання розвитку екоінновацій з визначенням основних дій на мікро- та макrorівнях та запропонована схема системи екоінновацій. Метою статті є визначення економічних ризиків глобальної зміни клімату та їх нейтралізація та пом'якшення шляхом використання екоінновацій. Обґрунтовано позитивний синергетичний ефект екоінновацій на економічні показники, рівень життя та сталий розвиток. У статті використано науково-аналітичні статті, дослідження науковців та світових економічних організацій: Групи Світового банку, МВФ, ООН та ін. Використано матеріали окремих організацій та Європейської комісії. Основними методами дослідження були наукова абстракція, логічне узагальнення при визначенні необхідності зелених інновацій на сучасному етапі розвитку; аналітичний метод визначення складових екоінноваційної політики та їх взаємозв'язку; візуальне відображення сталої еко-інноваційної системи в ЄС; ситуаційний аналіз для визначення проблем енергетичної системи. Системно-структурний аналіз – для розробки концептуальної моделі екоінноваційної політики, структурно-логічної схеми формування основних елементів екоінноваційної політики; комплексний емпіричний та прикладний аналіз - для визначення викликів, напрямків зеленої трансформації та розвитку екоінновацій.

Ключові слова: зміна клімату, екоінновації, енергетична безпека, зелена економіка, стала економіка, економічні ризики.

JEL Classification: O31, O38, O19, O14

Absztrakt. A cikk az ökoinnovációk fejlesztésének fontosságával foglalkozik a zöld gazdaságra való átállásban. Meghatározásra került a zöld gazdaság és az ökoinnovációk fontossága a jövőbeli fejlődés szempontjából. Bizonyításra került a technológia és a fenntartható fejlődés kapcsolata. Bemutatásra került az ökoinnovációk és ökoinnovátorok osztályozása. Meghatároztuk a fő éghajlati

kockázatokat és az ezekből származó gazdasági veszteségeket Európában. Meghatároztuk az EU-ban a vállalkozások által alkalmazott fenntartható fejlődés intézkedéseit. A zöld innovációk fejlesztésének lehetőségeként a vállalkozások innovációs tevékenységének állapotát vettük alapul. Az ökoinnovációk fejlesztésének ösztönzéséhez mikro- és makroszintű lépések meghatározását végeztük el, valamint az ökoinnovációs rendszer jobb működéséhez egy sémát dolgoztunk ki. A cikk célja, hogy meghatározza a globális klímaváltozás gazdasági kockázatait, valamint azok semlegesítését, mérséklését az ökoinnovációk segítségével. Bizonyított az ökoinnovációk pozitív szinergikus hatása a gazdasági mutatókra, az életszínvonalra és a fenntartható fejlődésre. A cikk tudományos és elemző cikkeket, tudósok és globális gazdasági szervezetek kutatásait használja fel: a Világbankét, az IMF-ét, az ENSZ-ét stb. valamint egyes szervezetek és az Európai Bizottság anyagait. A főbb felhasznált kutatási módszerek között a tudományos absztrakció, a logikai általánosítás volt a zöld innovációk szükségességének meghatározására a fejlődés jelenlegi szakaszában; az ökoinnovációs politika összetevőinek és azok összefüggéseinek meghatározásának analitikus módszere; egy fenntartható ökoinnovációs rendszer vizuális megjelenítése az EU-ban; helyzetelemzés az energiarendszeri problémák azonosítására. Rendszer-strukturális elemzés - az ökoinnovációs politika koncepcionális modelljének, az ökoinnovációs politika fő elemeinek kialakításának strukturális-logikai sémájához; komplex empirikus és alkalmazott elemzés módszere - a kihívások, a zöld átalakulás és az ökoinnovációk fejlesztésének irányainak azonosítására.

Kulcsszavak: зміна клімату, екоінновації, енергетична безпека, зелена економіка, стала економіка, економічні ризики.

Abstract. The article is devoted to the importance of the development of eco-innovations in the transformation to a green economy. The importance of the green economy and eco-innovations for future development is determined. The relationship between technology and sustainable development is proven. The classification of eco-innovations and eco-innovators is presented. The main climate risks and economic losses from them in Europe have been identified. Sustainability actions taken by enterprises in the EU are defined. Defined the state of innovation activity of enterprises as a basis for the development of green innovation. Proposed ways to stimulate the development of eco-innovations, with the definition of the main actions at the micro and macro levels and a proposed scheme of eco-innovation system. The purpose of the article is determining the economic risks of global climate change and their neutralization and mitigation through the use of eco-innovations. Justification of the positive synergistic effect of eco-innovations on economic indicators, the standard of living and sustainable development is provided. The article used research and analytical articles, studies of scientists and world economic organizations: the World Bank Group, IMF, UN and others. Materials of specific organizations and the European Commission were used. The main research methods were scientific abstraction, logical generalization when determining the need for green innovations at the current stage of development; analytical method for determining the components of the policy of eco-innovation and their interrelationships; a visual reflection of the sustainable eco-innovation system in the EU; situational analysis to identify problems of energy system. System-structural analysis - for the development of a conceptual model of eco-innovation policy, a structural-logical scheme of the formation of the main elements of the eco-innovation policy; complex empirical and applied analysis - to determine challenges, directions for green transformation and development of eco-innovations

Keywords: climate change, eco-innovations, energy security, green economy, sustainable economy, economic risks.

Problem description. Social balance is very shaky and unstable globally and should always be maintained by the joint efforts of both countries and international organisations. Wars and geopolitical conflicts always have long-term negative consequences for humanity, which are difficult to predict and can lead to the collapse of

civilisation if more countries are involved in conflicts, or nuclear weapons are used. In the 21st century, in addition to geopolitical and military conflicts, the real threat already posed by humanity is climate change and biodiversity loss. The point of no return in change with nature has already been passed. Humans must now not conquer and change the natural environment but try to live in harmony with nature and ensure life in a sustainable environment.

The development of new technologies raises the question of the relationship between technology and sustainable development. The future of humanity directly depends on the actions taken by governments and international organisations to preserve and restore the environment. We need to take care of future generations, providing them with at least the same conditions and natural resources that we have now. The era of an economy based on continuous and growing consumption has come to an end. It is necessary to radically change both economic systems and the worldview of humanity [9].

Humanity has always needed energy resources to sustain life. Since the beginning of the industrial revolution, energy consumption has increased annually worldwide. Digitalization and the creation of cryptocurrencies have further increased the demand for energy in all countries. Consequently, the provision of clean and affordable energy for further development is an urgent issue. It is through new technologies and innovations that we can rectify past mistakes and achieve the UN Millennium Development Goals. Nature provides inexhaustible sources of energy, such as solar, wind, and water, which must be harnessed.

Analysis of the latest research and publications. Now is the time to revise the scientific works of V.I Vernadsky, whose worldview and thoughts were much ahead of the time in which he lived. His doctrine of the "noosphere" is an understanding of the need for a synthesis of "nature, life and man", the subordination of science to the global values of human development. V.I. Vernadsky stressed that the noosphere era would begin with the beginning of human responsibility for the planet's future by creating a Harmonia unified "man-technology-nature". Good attitude to the Earth, its resources, prevention of conflicts and wars, thinking not only in the national aspect but also in the planetary. Thus, the passage of time and scientific progress leads to a modern revision of human values [8]. Respondents to the Global Risk Report assess "insufficient effectiveness of climate action" as a primary medium- and long-term threat with potentially severe consequences in the next decade. Climate change is already being felt as an increase in the frequency of abnormal weather conditions. The most significant long-term risks are «Climate action failure» and «Extreme weather»; these risks may soon become critical and affect all areas of human activity. Different countries perceive global challenges differently, such as Climate action failure in the United States, ranking second among short-term risks. In contrast, China ranks 23rd, while these two countries are the world's largest emitters of CO₂.

The risks to the business from global warming are being felt more and more with time. Respondents' fears are not unfounded, as the frequency and severity of weather events are growing. In 2021, the global damage from the insurance catastrophe exceeded \$ 100 billion - the fourth most significant year in the history of observations [2].

Therefore, both businesses and financial companies need to become more resilient to climate change. Only 15.8% of World Economic Forum respondents are positive or optimistic about the future. The risks of climate change are at the top of the Allianz Risk Barometer, and the risks of natural disasters are among the top three. Economic losses from extreme weather and climate in Europe have reached about half a trillion euros over the last 40 years. Huge losses from weather conditions in Germany, France, Italy and Spain. Extreme weather events such as storms, heat waves and floods have killed between 85,000 and 145,000 people in Europe [2].

Formulate the purpose of the article. The purpose of the article is determining the economic risks of global climate change and their neutralization and mitigation through the use of eco-innovations. Justification of the positive synergistic effect of eco-innovations on economic indicators, the standard of living and sustainable development is provided.

Presentation of the research results. The United Nations Climate Change Conference of 2021 adopted the Glasgow Climate Pact and identified the need to renew and strengthen national contributions (NDCs) and increase efforts to finance climate adaptation. Despite the numerous steps of both governments and international organisations, achieving the 1.5 ° C target remains unlikely, especially given the global geopolitical crisis [10]. Businesses that do not use ESG may face high reputational contributions, lose consumer confidence, and face government barriers and lawsuits. Total capital expenditures on transformation may reach 8.8% of GDP in 2026-30.

Achieving net-zero emissions by 2050 will lead to a fundamental transformation of the entire global economy. It will be necessary to change economic, social systems, public administration and institutions that may face economic and political challenges. This transition is most smoothly possible only by introducing green innovations and well-formed government support. In order to develop policies and institutional mechanisms for the development of eco-innovations, it is necessary to classify them in detail. Since different types of innovations require different support and approaches to implementation and dissemination (table 1).

Table 1.

Classification of eco-innovations and eco-innovators*

	aspects	classification
Eco-innovations	Level of impact	Macro; meso; micro
	By the Taxonomy Regulation in EU	Climate change mitigation; Climate change adaptation; The sustainable use and protection of water and marine resources; The transition to a circular economy; Pollution prevention and control; The protection and restoration of biodiversity and ecosystems
	Design	Environmental impacts from the input side; Business model and firm processes/effectiveness; Savings/eco-efficiency; Environmental impact from the output side; Reduction of toxicity of the product or service;
	By environmental technologies	End-of-pipe technologies (additive/curative); Cleaner production technologies (integrated/preventive)
	Classes of eco-innovation	Material flow eco-innovation; Product eco-innovation; Process eco-innovation; Organizational

	aspects	classification
		eco-innovation; Marketing eco-innovation; Social eco-innovation; Infrastructure/System eco-innovation
	characteristics and environmental impacts	technical (product, process); non-technical (marketing, organizational, institutional, system)
	Operational typology of eco-innovation	Add-on eco-innovations; Integrated eco-innovations; Alternative product eco-innovations; Macro-organizational eco-innovations; General purpose eco-innovations
	governance	Scientific-academic cooperation; cooperation with universities and research centers; cooperation with competitors and industrial organizations; cooperation with clients, NGOs, regulators, suppliers
	Users	Internal, external, intermediaries
	Product-Service	Radical deviation from current business bases; relations with suppliers; incremental advances within existing business models; new products/services
	novelty	New to the firm; New to the market
	Type of change	Component addition; Sub-system change; System change
	generic dichotomy	“radical” , “incremental”
Eco-innovators	Size of enterprises eco-innovators	large , medium, small
	Industry sector	Agriculture, mining, energy, manufacturing, construction etc
	Focus market	Business-to-business Business-to-consumer
	Age of firms	New, old
	Legal form (Types and forms of conducting activity)	sole trader (self-employment); civil law partnership; commercial companies; companies (limited liability company and joint-stock company); partnerships (registered partnership; professional partnership, limited partnership, limited joint-stock partnership)
	Novelty of the eco-innovation in the firm	New in the developing/adopting; Not new in the developing/adopting
	Novelty of the eco-innovation in the primary sectors of operation of the firms	New in the primary sector of operation of the firm; Not new in the sector of operation of the firm
	Application of environmental practices	Proactive; reactive
	In relation to the application of environmental practices	Strategic eco-innovators; Strategic eco-adopters; Passive eco-innovators; Non eco-innovators
	Source process leading to the eco-innovation	Internal development; Development with external cooperation; External sources and internal adoption ; Alliances with other firms and joint development; Internal development as the result of continuous improvement processes

*Source: [5].

It is expedient for the company to create a portfolio of flexible business strategies with the integration of "green solutions" into the functioning processes, to pay more attention to research, development and implementation of green innovations, and staff training. Businesses that are now starting to operate based on ESG and green innovation can take the lead in the future and be more resilient. Most global companies have already realised the need for transformation to new economic realities. For example, the United States spends 2.8 per cent of its GDP on R&D and holds approximately 11,000 patents in technologies such as renewable energy production and low emissions. In South Korea, 4.8% of GDP is spent on research and development, and there are 6,600 patents in similar fields.

The transition to a green economy should be based on innovation, using proven and safe green innovations and government support minimising risks through a well-established institutional structure. The 1.5 ° C target is so fundamental that societies must be prepared to accept the negative consequences of the policies pursued by governments today to avoid the worst results in the future [10].

Thus, the world is facing the need to transition to a green economy and sustainable development. The era of cheap fossil energy is also coming to an end, so it is necessary to look for ways to develop alternative energy, reduce its cost and introduce eco-innovations to reduce the impact of human activities on nature. As energy consumption grows, the need for innovation in energy conservation increases. The main areas of innovation that: reduction of climate risks; energy saving; sustainable transport infrastructure; development of a circular economy.

It is also necessary to change the systems in the management of enterprises, which will be aimed at the strategic vision and implementation of sustainable development and green transformation.

Companies are increasingly adapting their development strategies and technologies to climate neutrality. Changing technological processes to increase energy efficiency and the development and use of renewable energy sources will ensure the sustainability of enterprises. Some industries may face significant challenges in the transition to climate neutrality, as they require technological changes based on innovation (such as energy, cement, chemical).

The world's energy supply is still heavily dependent on coal, oil and gas, so we need to start with energy infrastructure. Many countries have begun to develop carbon capture and storage or sequestration (CCI) technologies. For example, Germany has declared climate neutrality by 2045. The year 2021 was full of climate events, extended national defined contribution plans (NDCs), and green agreements. At the end of October 2021, 114 countries and the EU submitted their new NDCs, covering almost 61% of global emissions [3]. Virtually all countries worldwide are committed to achieving zero carbon emissions by the middle of the century.

The development of the green economy should be carried out in three dimensions: green innovations and sustainable and inclusive development. What determines the development of the main factors:

- investments in human capital;
- preservation of nature and increase of social capital;

- implementation of macroeconomic and structural policy;
- development of institutions for innovative activity and economic transformation;
- capital mobilisation and attraction of private investments to finance eco-innovations.

The proposed scheme of the eco-innovation system is shown in Figure 1. The main elements of the system and the interconnections between them are given below. The main task of the state is the formation of a single interconnected innovative environment and the construction of effective institutional structures and mechanisms that will function stably and are aimed at sustainable development, ensuring the implementation of strategic goals and tactical tasks of innovative development. Innovative technologies should be used throughout the life cycle of projects.

They are essential for new and existing assets and to increase enterprises' productivity and safety. Still, it will be necessary to carry out significant institutional reforms, mobilise domestic resources, develop private sector innovation initiatives and attract the investments required to transition to a more sustainable and inclusive development based on green innovation. Since the resource requirements for the transformation are enormous, additional involvement of the public and private sectors and the international community and their close interaction is necessary. In addition, changing the education system is critical since the transformation of education in accordance with new requirements can significantly accelerate innovation processes in the country, ensure their continuity and increase the practical implementation of innovations. A properly formed education system can change the consciousness of society within one generation and provide a smooth transformation to a knowledge economy. Also, a developed and stable social protection and insurance system and a developed financial market are necessary to keep innovative and highly professional people in the country. Many programs and international organizations support the development of eco-innovation, such as the World Bank's Lighting Global program, which works with governments to remove political and regulatory barriers to market entry and increase access to clean energy. EU Horizon 2020, the European Commission allocates funding through this program and through the European Structural Investment Funds (ESIF) to encourage the implementation and commercialization of innovations in the market [12]. The combination of eco-innovation and digital technologies can significantly increase the efficiency of innovation implementation. The use of big data and artificial intelligence can reduce maintenance costs and extend the life of assets, and predictive modeling and 3D models will allow you to make informed management decisions [13]. The state can significantly influence the development of eco-innovations by developing a fiscal policy that will stimulate innovative activities at enterprises. This includes setting taxes and adjusting spending priorities, such as green taxes and subsidies, and green procurement. Also, when conducting public procurement, in addition to the ESG assessment of the project, it is necessary to take into account not only the initial construction phase of the contract, but the entire duration of the project, including disposal, and make decisions based on such calculations [14].

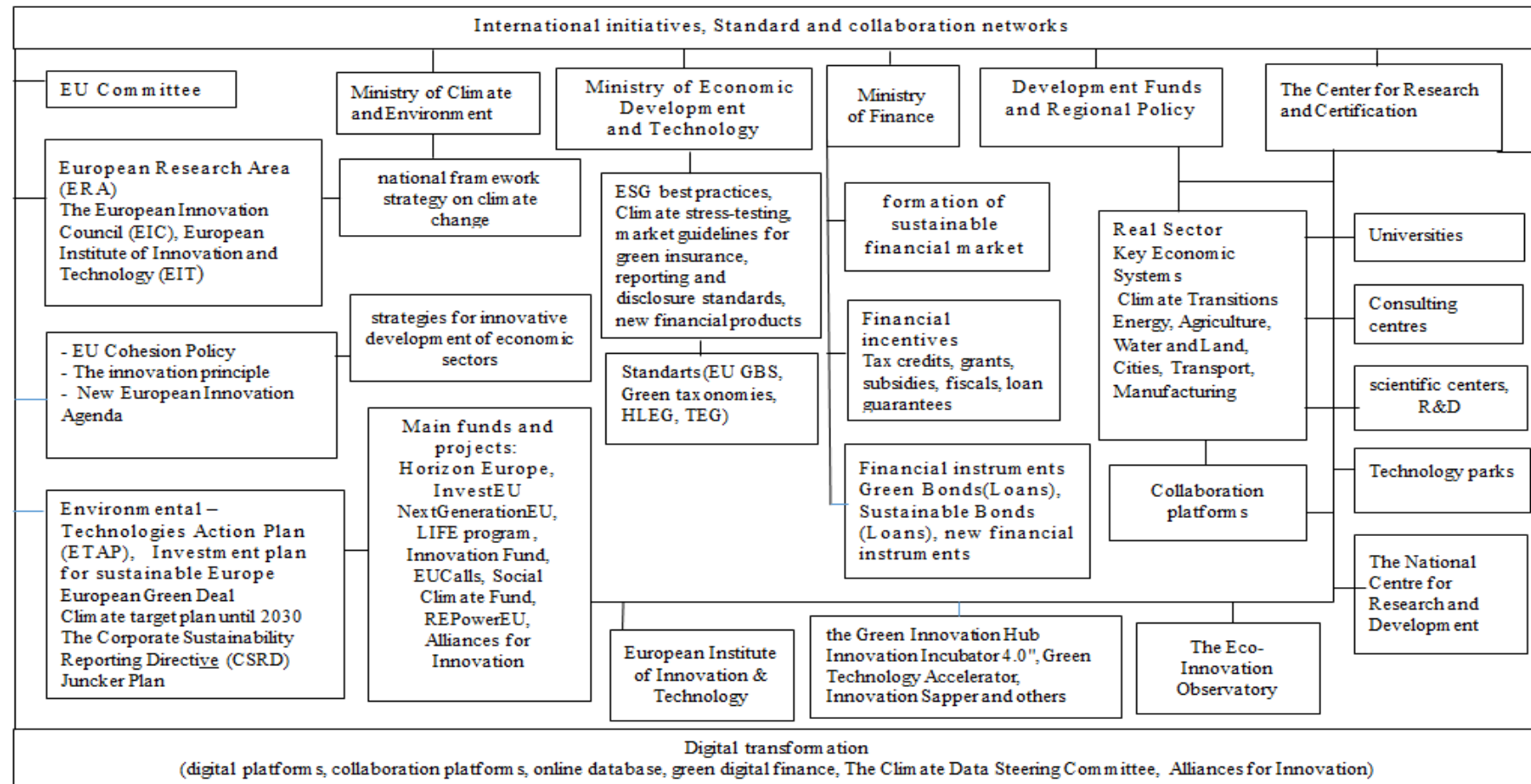

Fig. 1. Proposed eco-innovation system

Source: own research based on [16].

The profit and social significance of the project, especially if they are considered in the short-term perspective, are no longer the main criteria for selecting projects, it is advisable to take into account the environmental friendliness of the project, its impact on future generations [1].

A technical working group with stakeholders could be created to develop voluntary technical recommendations on how to apply the concept of climate resilience in enterprises. It is also necessary to provide technical assistance to enterprises regarding the introduction of ISO standards [11]. The transformation of the energy sector is important for economy.

Energy use accounts for 73 percent of global greenhouse gas emissions, with coal burning accounting for one-third and fossil fuel-based electricity generation using significant amounts of water.

Energy efficiency is one of the largest untapped sources of energy, and increasing it is a critical element of the energy transition.

This is often the cleanest and cheapest way to expand energy services. It is especially important to carry out projects in the energy efficiency of buildings, since buildings are the largest consumers of energy, so increasing their efficiency can have a great impact on achieving climate goals [6].

Investing in efficiency reduces the need for investment in energy supply, the fiscal costs of subsidies and costs [15]. It is also necessary to invest in energy storage and accumulation systems.

The development of eco-innovations requires the following strategic and tactical measures which summarizing in Table 2.

Therefore, the main strengths in developing eco-innovations are digitization, intellectual assets and the use of information technologies.

The transformation to a green economy should begin with:

- Energy complex of the country;
- Development of green and sustainable cities with the increased energy efficiency of buildings;
- Eco-innovations in the transport sector, as transport systems account for 16 percent of global greenhouse gas emissions.

These tasks require a developed digital infrastructure (cloud technologies, ultra-fast networks) and artificial intelligence solutions [4].

Table 2.

The main areas of support for the development of innovative activities at the macro and micro levels

On the government level		On the level of enterprises	
Strategic action	Tactical action	Strategic action	Tactical action
<ul style="list-style-type: none"> - development of the national innovation strategy and innovation strategies by economic sectors; - assess cross-sectoral connections and regional impact, clusters and synergies from eco-innovations; - create an infrastructure for conducting research; - develop strategic aspects related to research and production infrastructure and cooperation; - create an institutional environment; - change of the education system (especially higher); - align current infrastructure project plans with long-term climate and development goals and determine the level of eco-innovativeness of each area; - expansion of private investment channels in green infrastructure assets, development of new financial instruments (green bonds, creation of a state green investment bank, etc.); - mitigate the risks for green investments, with the help of guarantees and insurance products that can be subsidized by the state, state packages of shares and other forms of credit improvement, or providing comprehensive risk assessment procedures; - support of InfraTech technologies, this is any technology that significantly affects the development and current operation of the infrastructure 	<ul style="list-style-type: none"> - attraction and stimulation of private investments in innovative activities; - include climate priorities when developing macroeconomic and fiscal policy; - integrate climate planning into the state and local budget, prepare flexible long-term budgets; - provide adequate budget support and create incentives for investments in eco-innovation; - state co-financing of projects with enterprises; - development of software for monitoring and optimizing the use of energy and natural resources for both enterprises and citizens in everyday life, creating smart energy-efficient homes; - supporting creation of new technology companies, - encouraging entrepreneurs to be innovative; - cooperation between enterprises, formation of horizontal connections - clusters and networks; - formation of an open online database on performance indicators of infrastructure sectors, investment flows and performance indicators, to assess investments in eco-innovations in infrastructure and the degree of their implementation; - provision of resources, powers and incentives for enterprises to implement green investments, and attract new investors; - increasing the availability of information about the characteristics of products sold in Poland (for example, the introduction of an electronic passport of a product or service, which can provide information about the product's origin, composition, repair and disassembly capabilities, as well as end-of-life treatment and environmental impact information). - remote monitoring of air and water pollution, land, and radiation level with the opening of these data to the public in real-time; - support for the creation of new technology companies. 	<ul style="list-style-type: none"> - development of a strategic vision of further sustainable activities and determination of necessary innovations and research; - formation of several alternatives and development scenarios in long-term plans; - changing the company's management structure to stimulate the introduction of innovations; - assessment of all projects and activities of the company from the point of view of sustainability and impact on the environment. - Standardization of processes and products according to international requirements and standards 	<ul style="list-style-type: none"> - increase funding for corporate research; - strengthening cooperation between government, research centers, universities and business; - encouraging personnel to be innovative, training personnel in new technologies and innovative approaches; - increased use of remote and automated methods (eg drones, Internet of Things [IoT], robots); - using new digital platforms for forecasting prices, demand and supply of resources, searching for funding and others

Source: own research based on [6].

Conclusions and options for further research. The transformation to a green economy necessitates the accelerated adoption of energy efficiency technologies alongside the expansion of renewable energy sources, all while enhancing energy efficiency. This approach demands systemic innovations across all economic sectors, with the potential for synergistic effects through their concurrent application. Furthermore, the advancement of information technologies, business models, financial instruments, and infrastructure is crucial. Effective policies and measures are essential, including strategic programs to foster innovative activities, tax incentives, pricing mechanisms, and enhanced digitalization [7].

Notably, the development of eco-innovations plays a vital role in the economic progression of Ukraine, acting as a catalyst in the shift towards a knowledge-based economy. Eco-innovations not only address economic and climate challenges but also fortify connections, creating an integrated space among people, nations, economies, and the environment. Recognizing the imperative for green, resilient infrastructure, countries and corporations are pivoting towards innovations that promise substantial development leaps, job creation, and increased shock resilience."

In summary, the strategic integration of eco-innovations and green technologies is pivotal for ushering in a sustainable and resilient economic future. This integrative approach promises to address critical environmental challenges while spurring economic growth and enhancing societal resilience. As such, it is imperative for policymakers and industry leaders to prioritize and implement comprehensive strategies that leverage these innovations to achieve long-term sustainability goals.

References

1. ABDInstitute.2020. Building Resilient Infrastructure Systems Themes: Infrastructure Investment, Resilience <https://www.adb.org/sites/default/files/publication/577031/adbi-building-future-quality-infrastructure.pdf>.
2. Allianz Risk Barometer. 2022 Available online. In:<https://www.agcs.allianz.com/content/dam/onemarketing/agcs/agcs/reports/Allianz-Risk-Barometer-2022.pdf>.
3. Climate Change Performance Index. 2022. Author Jan Burck, Thea Uhlich, Christoph Bals, Niklas Höhne, Leonardo Nascimento, Jamie Wong, Ana Tamblyn and Jonas Reuther Available online. In: URL:<https://ccpi.org/download/climate-change-performance-index-2022-2/>.
4. European Commission. 2020. Eco-Innovation and Digitalisation Case studies, environmental and policy lessons from EU Member States for the EU Green Deal and the Circular Economy Available online. In: https://ec.europa.eu/environment/ecoap/sites/default/files/eio5_eco-innovation_and_digitalisation_nov2020.pdf.
5. European Commission. 2022a. EU taxonomy for sustainable activities. https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/banking-and-finance/sustainable-finance/eu-taxonomy-sustainable-activities_en#:~:text=The%20EU%20taxonomy%20is%20a,implement%20the%20European%20green%20deal
6. European Investment Bank. 2019. Climate solutions: Why climate is the world's most pressing challenge – and what you can do about it. Available online. In: https://www.eib.org/attachments/thematic/climate_solutions_en.pdf.
7. IRENA. 2020. Innovation week. Renewable solution for transport and industry Available online. In: <https://innovationweek.irena.org/-/media/Files/IRENA/Innovation->

- Week/2020/201103_IRENA_IVIW2SummaryReport.pdf?la=en&hash=9D3E2E7E8E3AC3DDFFAF10C48F7E90E2253A2FC4.
8. Shubyn Vasiliy. 1999. Kant i Vernadskyi. Available online. In: <http://surl.li/cpfaf>.
 9. Vernadskyi Volodymyr. 1993. Avtotrofnost chelovechestva. Available online. In: URL:http://vernadsky.lib.ru/e-texts/archive/Vernadsky_V.I.__Avtotrofnost_Chelovechestva.html.
 10. The Global Risks Report. 2022. 17th Edition. Available online. In: https://www3.weforum.org/docs/WEF_The_Global_Risks_Report_2022.pdf.
 11. United Nations 2021. Managing Infrastructure Assets for Sustainable Development: A handbook for local and national governments (New York, United), Available online. In: <https://www.un.org/development/desa/financing/document/unhandbook-infrastructure-asset-management>.
 12. World Bank. 2020a. Infratech Policy Toolkit. Available online. In: <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/34326>.
 13. World Bank. 2020b. Infratech Value Drivers. World Bank, Washington, DC. © World Bank. Available online. In: <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/34320>.
 14. World Bank. 2020c. Infrastructure Investment, Climate Change Adaptation, Resilience. Available online. In: <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/30340/109463-BRI-Note-14-EMCompass-How-to-Make-Infrastructure-Climate-Resilient-PUBLIC.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
 15. World Bank. 2021c. World Bank Group Climate Change Action Plan 2021-2025: South Asia Roadmap. World Bank, Washington, DC. World Bank. Available online. In: <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/36321>.
 16. World Bank. 2021d. Green, Resilient, and Inclusive Development. World Bank, Washington, World Bank. Available online. In: <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/36322>.

DOI: 10.58423/2786-6742/2024-6-114-124
UDC 658.8:630(439)

Zoltán MAGYAR

PhD, Associate professor
University of Nyíregyháza, Institute of Business and Economics
Nyíregyháza, Hungary
ORCID ID: 0009-0006-9622-8668

AN INTRODUCTION TO 5-STEP BRAND MANAGEMENT CONDITIONS FOR THE NYÍRERDŐ ZRT. “GÚTH HUNTING AREA”

Анотація. Зараз «полювання» стало помітною туристичною мотивацією, і стала зрозумілою роль «мисливського туризму» в розвитку іміджу країни та дестинації. Мисливський туризм можна вважати формою «нішевого» туризму, яка є формою туризму, що відбувається в своєрідному автентичному середовищі та мотивується особливим інтересом, що зачіпає лише більш вузький сегмент споживачів. Кількість іноземних гостей-мисливців, які відвідують Угорщину, демонструє постійну тенденцію до зростання, у 2022 році їх кількість становила 29 тис. Іноземні мисливці, які приїжджають до нашої країни, отримують свій досвід, долучаючись до процесу обслуговування, розробленого мисливцями за сприяння постачальників послуг. На основі досвіду їхніх відносин з кожним елементом послуги формується їхнє задоволення чи незадоволення даним постачальником послуг, але на їхній досвід фундаментально впливають і формуються місце та обставини падіння; тобто імідж даного пункту призначення чи країни також. У рішенні гостей, окрім видів дичини, яку вони хочуть убити, також важливим аспектом є імідж, переконання та досвід, пов'язані з територією полювання, тому брендинг, тобто передача цінності та унікальності пропонованого досвіду в автентичній і переконливій формі, тепер набуває першочергового значення для гравців у секторі мисливського туризму, чітко відрізняючи себе від своїх конкурентів. Організація, яка обробляє 60 тис. га, що досі вважається світовим рекордом трофея лані, двічі отримувала нагороду «Едмонд Блан» Міжнародної ради з полювання та охорони дикої природи. Лісове господарство Гут приймає близько 500 гостей-мисливців, середній термін перебування яких – 3 дні. Мета цього тематичного дослідження полягає в тому, щоб продемонструвати, як 5-ступеневу піраміду бренду можна використовувати для визначення характерних рис, що виступатимуть основою для покращення позиціонування мисливського району на основі інтеграції об'єктивних характеристик і сприйняття гостей.

Ключові слова: мисливський туризм, задоволеність споживачів, туристичний бренд, 5-ступенева піраміда бренду.

JEL Classification: Z31

Absztrakt. A „vadászat” mára markáns turisztikai motiváció lett, és egyértelművé vált a „vadászati turizmus” ország-és desztinációimázs alakulásában játszott szerepe. A vadászati turizmus a „niche” turizmus egyik formájának tekinthető, ami egyfajta autentikus környezetben megvalósuló, speciális érdeklődési kör által motivált turisztikai forma, ennek megfelelően a fogyasztóknak csak egy szűkebb rétegét érinti. A Magyarországra látogató külföldi vendégvadászok száma folyamatosan növekvő tendenciát mutat, 2022-ben számuk 29.000 fő volt. A hazánkba érkező külföldi vadászok a vadászatotókat által kidolgozott szolgáltatásfolyamatba bekapcsolódva, a – szolgáltatók asszisztenciájával – élnek át élményeiket. Az egyes szolgáltatáselemekkel való kapcsolatuk tapasztalata alapján kialakul elégedettségük vagy elégedetlenségük az adott szolgáltatóval kapcsolatban, de átélt élményük alapjaiban befolyásolja, alakítja az elejtés helyéről, körülményeiről; vagyis az adott desztinációról,

illetve az országról kialakuló képet, az imázst is. A vendégek döntésében az elejteni kívánt vadfaj mellett fontos szempont a vadászterülethez kapcsolódó imázsjellemzők, hiedelmek, tapasztalatok is, ezért mára a vadászturisztikai szektor szereplő számára is kiemelt fontosságúvá vált a márkázás, vagyis a kínált élmények értékének és egyediségének hiteles és meggyőző módon való kommunikálása, ezáltal pedig maguk versenytársaiktól való egyértelmű megkülönböztetése. A – jelenleg is világrekordnak számító dámszarvas trófeát produkáló – 60.000 ha-on gazdálkodó szervezet a világon egyedülállóként 2 alkalommal kapta meg a Nemzetközi Vadászati és Vadvédelmi Tanács „Edmond Blanc” díját. A Gúthi erdészet évente kb. 500 vendégvadászt fogad, az átlagos tartózkodási idő 3 nap.

Az esettanulmány jellegű tanulmány célja bemutatni, hogy hogyan határozhatóak meg az 5 lépcsős márkapiramis segítségével – az objektív jellemzők és a vendégek percepcióinak integrálása alapján – a pozicionáláshoz alapot szolgáltató markáns karakterjellemzők egy nemzetközi vonzerővel is rendelkező vadászterület esetében.

Kulcsszavak: vadászati turizmus, fogyasztói elégedettség, turisztikai márka, 5 lépcsős márkapiramis.

Abstract "Hunting" has now become a prominent tourism motive and the role of "hunting tourism" in shaping the image of the country and destination has become clear. Hunting tourism can be considered as a form of niche tourism, a form of tourism in an authentic environment, motivated by special interests and therefore only reaching a limited group of consumers. The number of foreign guest hunters visiting Hungary is steadily increasing, reaching 29,000 in 2022. Foreign hunters visiting our country are involved in the service process developed by the hunters, with the assistance of the service providers. Their satisfaction or dissatisfaction with a particular service provider is based on their experience of each service element, but their experience also fundamentally influences and shapes the image of the destination and the country. In addition to the species of game to be hunted, the image characteristics, beliefs and experiences associated with the hunting area are also an important factor in the decision of guests, which is why branding, i.e. communicating the value and uniqueness of the experiences offered in a credible and convincing way, and thus clearly distinguishing themselves from their competitors, has become a priority for players in the hunting tourism sector. The organisation is the only one in the world to have been awarded the "Edmond Blanc" award by the International Council for Game and Wildlife Conservation on 2 occasions, with 60,000 hectares of land, which currently produces a world record number of fallow deer trophies. The Gúth Forestry welcomes around 500 guest hunters a year, with an average stay of 3 days. The aim of this case study is to show how the 5-step brand pyramid - based on the integration of objective characteristics and guest perceptions - can be used to identify the distinctive character traits that provide the basis for positioning in a hunting area with international appeal.

Keywords: hunting tourism, customer satisfaction, tourism brand, 5-step brand pyramid

Problem description. "Hunting" has now become a prominent tourism motive and the role of "hunting tourism" in shaping the image of the country and destination has become clear. The number of foreign guest hunters visiting Hungary is steadily increasing, reaching 29,000 in 2022. In addition to the species of game to be hunted, the image characteristics, beliefs and experiences associated with the hunting area are also an important factor in the decision of guests, which is why branding, i.e. communicating the value and uniqueness of the experiences offered in a credible and convincing way, and thus clearly distinguishing themselves from their competitors, has become a priority for players in the hunting tourism sector. The aim of this study is to demonstrate the content of the character attributes of a hunting area with international appeal and how

they can be integrated into the elements of a 5-step brand pyramid. Another objective is to identify the service elements that have the greatest impact on guest satisfaction, based on the case studies.

A literature review. Hunting as a tourist activity falls into the alternative category of 'active tourism' and can therefore be considered as a form of tourism where the tourist's motivation for travelling is to engage in some form of leisure or sport activity requiring physical activity. According to Seilmeier [1997], hunting tourism is 'foreign travel for hunting purposes'. According to Higginbottom [2004]), 'hunting tourism is a form of tourism that is linked to or can be carried out in nature, with the main motivation being the observation and/or shooting of game'. According to Trauer [2006], hunting tourism is a type of special interest tourism (SIT), where the traveller is primarily motivated by a special interest that influences the choice of destination. I use the term "hunting tourism" with the following meaning: The experience of hunting as a service provider and the guest hunter as a client, whereby the service provider, with the special skills and technical and natural resources available, organises and coordinates hunting as a service process, taking into account the habitat and seasonal conditions [Magyar, 2020].

Basic characteristics of hunting tourism services:

- It can be considered as an alternative form of tourism (smaller number of participants in the same place or programme, individual or small group activities, greater role for the development of individual, tailor-made service packages) [Michalkó, 2016].

- There is a strong seasonality.
- Hunting tourists spend much more than the 'average' mass tourism tourist.
- The number of women among hunting tourists is relatively low.
- The average length of stay of hunting tourists is also short, averaging 2-3 days, and therefore the length of service is short.

- The choice of hunting packages is characterised by a strong emotional or irrational content of the customer's decisions (the hunting of a desired species or the visit to a hunting area is directly influenced by the motives and motivations arising from the passion for hunting.)

- The role of prestige and image associated with certain game species, hunting areas and hunters is strong (e.g. hunting the big five, i.e. lion, buffalo, leopard, rhino, elephant, can be physically challenging for a hunter, but can also be recognised for their dangerousness).

- The choice of a hunting package provider or the organiser of the package is largely based on trust, with a very strong WOM (word of mouth) effect [Magyar, 2022].

Hunting tourism can therefore also be considered as "niche" tourism, which is a form of tourism in an authentic environment, motivated by special interests, and therefore only a narrow group of consumers [Robinson-Novelli, 2005].

Hunting tourism products fall into the category of 'activity-specific' tourism products because 'hunting as a motivation is directly related to hunting as an activity'. It is also 'space-specific', because in many cases (e.g. mountain hunting, safari) the characteristics of the geographical space provide a specific framework and

organisational force for the character of hunting tourism services, which can be considered as the basis of their attractiveness.

In the case of hunting tourism, we work with value packages consisting of hard and soft elements that can satisfy the expectations and needs of hunting guests as an overall experience.

Hard elements:

- The quantity of game species that can be shot (nature of game abundance)

Quality;

- the infrastructure, cleanliness, accessibility and comfort level of the hunting lodge;

- the level and variety of the gastronomic experience provided (quality, origin, freshness, preparation, presentation, etc. of the ingredients used);

- appropriate design of the hunting area;

- the knowledge of the area, language skills, courtesy and motivation of the professional hunting staff.

Soft elements:

- the reputation and prestige of the hunting area;

- the organisation of the hunt, the best possible management of the time available, the dynamism of the programme;

- the courtesy, empathy, attentiveness and hard work of the staff working in the hunting lodge;

- the ability of the service provider to meet individual, specific and special requests;

- discretion.

It is these elements, and the characteristics of the hunting area as a destination, that embody the 'attraction' that underpins any image and branding process. Attractiveness is therefore the 'something' that triggers the interest of the demand, i.e. the characters that encourage the (hunting) tourist to visit the place because it is perceived as meeting his or her needs [Michalkó, 2016].

With regard to the image-building "ability" of "hunting" as an experience-generating tourism activity, I think it is important to clarify the concept of tourism image. According to Sulyok [2006], the tourist image is the image built up in the mind of potential tourists on the basis of a few impressions selected from the set of all impressions. In other words, the few impressions that stand out from the total range of experiences of a given destination - in our case, the few impressions that fit the motivations and personal characteristics of the hunting guest as the person evaluating the destination - will form the tourist image. In his work, Papp-Váry [2007] notes that, in addition to the perceived external environment, the internal factors (individual motivations, attitudes, preferences, expectations, experiences) of the evaluator also play a role in the formation of the image. The existence of a 'hunt' as a motivation and the quality of the attitudes associated with it are therefore fundamental.

Jenes [2012] describes the cognitive, evaluative and conative components of the destination image. All three components play an important role in the selection of

hunting tourism and the destination associated with it. Among the cognitive components, we can mention the conditions under which the visiting hunters hunt the game they want to hunt or have hunted, including the natural and artificial environment and its quality. These elements include the accessibility of the hunting lodge provided by the hunter, its infrastructure, comfort, the quality of the gastronomic and dining facilities, the equipment of the hunting area, the quality of the vehicles used for hunting, and the technological means for the professional and safe handling of the meat and trophies of the game taken. The human factor, the professional staff involved in the organisation and management of the hunt, is also an element of this kind. Their training, motivation, empathy and culture of communication are essential for the satisfaction with the service and the image of the destination. The role of the evaluative component is developed and expressed through the intensity of the experience of hunting and the emotional state associated with the trophy of the game taken. The trophy is a sign of hunting success, a tangible form of the hunting experience, which preserves all the circumstances of the hunted game's capture [Békés, 2017]. The conative component is manifested in the loyalty of the satisfied guest hunter as a customer, his willingness to return, and in his experience as an alternative source of reference for others, even as word of mouth. These components not only play a role in the choice of a destination and the image it conveys, but also 'surround' hunters as perceptible, tangible and influential realities in the course of the hunt, as elements of the experience of value cocreation.

The territorial approach to brands associated with hunting tourism service providers is justified if only because the destination hosting the service as a tourist destination is always a geographically well-defined "area". (*e.g. hunting of fallow deer in Guth, deer hunting in Gemenc, mouflon hunting in Bakony, pheasant hunting in Belemegyer, or grouse hunting in Scotland, safari in Namibia*) A territorial brand is closely linked to the natural, cultural and social environment of the place and its endowments [Lorenzini et.al. 2011. in: Sulyok 2014]. A destination brand is the set of perceptions that live in someone's mind (based on personal experiences, narratives or prejudices) and that influence that person's attitudes towards a destination, or the essence of a place that distinguishes it from all other places and from competitors [Sulyok 2014]. The objectives of destination branding are to differentiate, increase awareness and recognition, create a positive image and a strong brand identity.

A possible model for destination branding is the so-called "5-step brand pyramid", which defines the uniqueness of a destination through its assets and strengths.

The 5-step brand pyramid offers a framework of the following points:

- Rational attributes: these are the main characteristics of a destination.
- Emotional benefits: the potential consumer perceptions and opinions about a destination.
- Brand personality: what makes a destination unique and different from what competitors offer.
- Positioning statement: summarises the strongest, most distinctive characteristics of the destination.
- Brand essence: the core value proposition of the destination.

Goals of the article. The aim of this case study is to identify the specific characteristics and distinctive features of the destination's hunting services, which can form the basis for positioning. A further aim is to integrate the results into a 5-step brand pyramid, showing the potential for establishing a tourism brand for a hunting destination with international appeal.

Presentation of the example company and methodology. The Nyírerdő Zrt. manages about 60,000 hectares of state-owned forest land in the north-eastern part of Hungary, in Szabolcs-Szatmár-Bereg and Hajdú-Bihar counties [source: www.nyirerdo.hu]. The Gúth Forestry has been managing state-owned forests on 8,267 hectares, northeast of Debrecen, on the borders of eight villages since 1957. The cardinal unit of the area is the 5175-hectare Gúth forest block, which includes one of the largest contiguous, closed stands of pearl oak and acacia in the Great Plain. Two thirds of the forest area managed by the forestry is part of the NATURA 2000 nature conservation network. It became world famous when the fallow deer herd was introduced in 1972; two world record trophy fallow deer bulls have been taken in this hunting area, the first in 1991 and the second in 2002, both times by German hunters. In 1992 and 2004, it became the only two world-wide recipients of the Edmond Blanc Award of the International Association for Hunting and Game Conservation (the award is considered the "Oscar of the hunting industry" and has played a major role in developing and maintaining a positive national and international image for the hunting area). In a season, 500 hunting guests are received, of whom about 230 are foreigners. In a season, there are about 1500 overnight stays, 50% of which are returning guests.

The aim of the case study was to draw out relevant information, in an interpretative way typical of qualitative research, to reveal the service character of the organisation and to develop the basis for a brand (questions 3.4.7.8.9.11). In Mitev's [2015] interpretation, qualitative research aims to understand certain situations, events or interactions based on situational and detailed data, in such a way that the researcher attempts to uncover the main drivers of the phenomenon under study in its natural context.

1. How do you perceive the supply side of the domestic hunting tourism "sector"?
What trends and developments (positive or negative) are taking place in the market?

1. How do you perceive the demand side of the domestic hunting tourism sector?
What trends and developments are taking place in the market (positive, negative)?

2. How could you describe the main groups of consumers coming to your country for hunting (age, gender, sending country, place of residence, etc.)? How many main visiting hunters arrive in a year? When is the peak season? What is the average length of stay?

3. What are the main motivations of the guests, what experiences do they want?

4. Are there any returning guests? What are the main communication channels?

5. Do they require a special programme between hunts? What kind of programmes?

6. What are the production factors (natural, game, infrastructure) that are essential for successful hunting tourism services?

7. To what extent does the service provider play a role as a "human factor"? What competencies does he/she need to have?

8. What are the service elements that have the greatest impact on guest satisfaction?

9. How and according to what principles are prices set? Can cost elements be identified?

10. What are the main image-building elements for hunting tourism services? What are the distinguishing features?

11. Are there strategic partners for the success of the business/service? What are their activities?

12. Can a foreign hunting visitor draw conclusions about Hungary based on the services and experiences they have had in your company?

Results and discussions. In presenting the results of the case study, due to space limitations, I will focus on those responses that directly provide meaningful information for the compilation of the content of the brand pyramid.

3. How could the main groups of consumers coming to Guth for hunting (age, gender, sending country, place of residence, etc.) be characterised? How many main visiting hunters arrive in a year? When is the peak season? What is the average length of stay?

Age is a key characteristic of our guests. Older hunters are generally more experienced, have hunted several species, know and are confident with their guns, and, even if they are nervous, are not in a hurry or nervous. Some go back 2-3 years after their first visit, others even longer. The average length of stay has now fallen to 3 days. The younger members of the target group are basically characterised by an "appreciation of the time factor", i.e. they are less willing or able to spend less time hunting. 20 years ago, a guest could spend up to 10 days here. About 10 years ago, the length of stay was reduced to 7 days, and 5 years ago to 4-5 days, the amount of time guests spent hunting. The guests need a well-organised programme, excellent services, no "empty runs", no waiting. They want to know exactly what will happen, how it will happen, what to expect during the hunt.

4. What are the main motivations for guests, what kind of experiences do they want?

Basically, guests come for the hunting experience, but increasingly they also see hunting as an activity that fits in with their social status. The trophy (e.g. antlers) of the game taken is a visible reflection of the passion and financial, or social, status of the owner. However, most of the hunters who come to Guth are hunters who have hunted in other areas, have shot fallow deer, but would like to see a "Guth fallow deer" among their trophies; that is, they come here consciously because they want to shoot a bull from the same hunting ground as the current world record trophy. He is willing to pay for this 'feature' and, of course, the services that go with it.

7. What are the production factors (natural, wildlife, infrastructure) that essential for successful hunting tourism services?

Without adequate quality and quantity of game, there can be no successful hunting tourism services. The natural environment as a habitat is essential for this game stock

and can also provide additional services for non-hunting guides in the case of hunting for hire. The built environment can also be important for the reasons mentioned above, as well as for other additional services, such as the spas that are very common in Hungary. The demand for infrastructure is also beginning to shift away from the classic hunting lodge to all-inclusive accommodation. It is also important to mention adequate staffing, as the specific time schedule of hunting can require extra energy and patience.

8. To what extent does the service provider play a role as a "human factor"? How competencies must he/she have?

The human factor is very important, patience and empathy are important. In general, a successful escort hunter has good eyesight, good hearing, persistence, speed, strength. Unfortunately, those who are accompanied are often lacking in these skills, they are not familiar with the area, and the excitement, the hunting fever, often changes our skills. Nowadays, multilingual communication is a basic requirement.

9. What are the service elements that have the greatest impact on guest satisfaction?

It should be known that the "deer of Gúth" is the most expensive in the world. There are several places in Hungary and Europe where you can shoot dámbi cheaper. Therefore we think that the price has a kind of "filter function" in our country. It is not our aim to change the price list of premium bulls so that more people can hunt them. However, our future goal is to provide an opportunity for the segment who want to shoot smaller trophy bulls with more modest antlers, for example because of financial constraints. We see the guest as a customer at heart, with a smile and a kindness to provide the best - sometimes personalised - service throughout their stay. The satisfaction of our guests is essentially based on the experience of a well-organised and successful hunt. We strive to provide our guests with the most and best service. If the desired bull is taken successfully, if there are no mistakes or wounds, the guests are very happy, even with an outburst of joy, depending on their temperament. But you have to see that this is the result of a combination of very many factors. A highly qualified, foreign-language-speaking professional staff - usually forestry or wildlife engineers - who look after the wildlife habitat, know the area and accompany the guest hunter during the hunt, is essential. He first judges the selected bull to see if it meets the guest's size requirements. Knowledge of foreign languages, good communication skills, punctuality, courtesy, and a well-groomed appearance and appearance are very important. During a hunt, friendly relationships are often formed between a guest and the guide who is helping him or her to have the experience of a lifetime. Just as important is the work of the staff in the hunting lodges, who must also be able to relate to and communicate with the guests, and do everything to make the guest feel that everything during the hunt - from arrival to departure - is about him, everything is for him, for his comfort (e.g. from catering for individual culinary needs to the use of his own bed linen, etc.).

11. What are the main image-building elements of hunting tourism services in Gouti? What are the distinguishing features?

The most important image-building functional elements are the "Guth dame game stock" itself and the world record character; the high quality hunting lodge

infrastructure, the traditional Hungarian cuisine based gastronomy including game dishes; "the "soft", i.e. a kind of emotional element of politeness, our hunting lodge staff are often welcomed like family by returning guests; the level of service, well-organised, well-scheduled hunting, good accessibility from Debrecen, Budapest, and the image of the hunting area.

Evaluating the responses received, Figure 1 illustrates the contents of each level of the brand pyramid, showing that the uniqueness and complexity that are fundamental to tourism products are also present in the case of hunting tourism products, but that unique characters are also clearly identifiable.

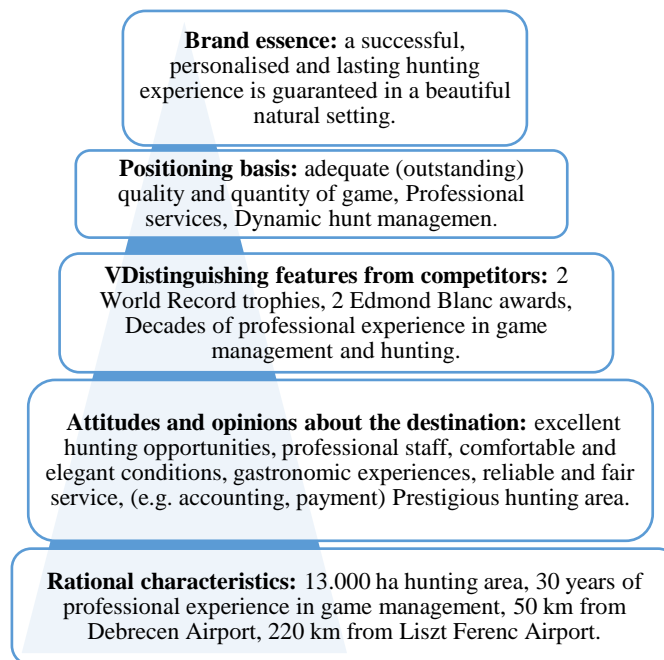

Fig. 1. The elements of the 5-step brand pyramid of Nyírerdő Zrt. Gúth hunting area

Source: Authors illustration

Conclusion and proposals for further research. The Nyírerdő Zrt. is one of the flagship companies of the Hungarian hunting tourism sector, with decades of experience and a recognised track record. It is highly market- and customer-oriented, well aware of the dynamics of its customers' consumption habits and of the demand and supply trends in the hunting tourism sector. It has the resources, infrastructure, front and back office staff to ensure a high level of service and customer satisfaction and returning customers. By identifying the objective values and other attributes of the service, it is possible to identify the characteristic features that provide a good basis for the creation of a brand concept that can be consciously positioned. The ability to 'follow up' with the hunter-gatherer, i.e. to be present during the recall of memories, provides an additional

opportunity for the service provider to build a conscious and effective brand. During this phase of the tourist purchase, the customer reflects on the experience, spontaneously or by design, and presents it to his or her environment, thus generating memories. During this phase, it is important for the service provider to generate further positive word of mouth associated with the destination by transmitting messages that recall the experiences the customer has had in the destination. Branding, defining your uniqueness in relation to your competitors and communicating it clearly and creatively in a convincing way, has become one of the most important tasks for all tourism operators today. The brand, i.e. the 'value and experience promise', which is a symbol of both the identity of the organisation and its performance in the tourism product, can only be guaranteed if a balanced quality of service is developed and maintained in line with the expectations of the target group. In order to develop the desired and expected services and the authentic brand, it is important to clarify clearly what customer advantage the service provider and the brand are aiming to provide and sell to, and for which target customer group(s), compared to competitors. With this information, it is now possible to identify the unique characters that can differentiate the provider and drive the travel decision.

Acknowledgments: *The study was carried out with the professional assistance experts of Nyírerdő Zrt.*

References

1. Seilmeier, G. (1997): Vadászati lexikon. Méliusz, Debrecen. Trauer, B. (2006): Conceptualizing special interest tourism – framework for analysis. *Tourism Management*, Vol. 27. No.2., 183.–200.
2. Higginbottom, K. (2004): *Wildlife tourism: impacts, management and planning*. Common Ground Publishing Pty Ltd. Australia.
3. Trauer, B. (2006): Conceptualizing special interest tourism – framework for analysis. *Tourism Management*, Vol. 27. No.2., 183.–200.
4. Magyar Z. (2020): A vadászati turizmus és az országimázs kapcsolata. *Turisztikai és Vidékfejlesztési Tanulmányok*, 2020. V. évf. IV. szám 29.o.-43.o.
5. Michalkó, G. (2016): *Turizmológia*. Akadémia Kiadó.
6. Magyar, Z. (2022): *Vadászati turizmus*, Szaktudás Kiadó
7. Robinson, M., Novelli, M. (2005): *Niche Tourism: An Introduction*. In: M. Novelli (ed.) *Niche Tourism: Contemporary Issues, Trends and Cases*. Oxford: Butterworth Heinemann Ltd.
8. Sulyok, J. (2006): A turisztikai imázs. *Turizmus Bulletin* X. évfolyam 4. szám, pp. 55.– 62.
9. Papp-Váry Á. F. (2007): *Az országmárkázás szerepe és hatásai: Országmázs a kibővült Európai Unióban*. PhD Értekezés. Nyugat-Magyarországi Egyetem – Közgazdaságtudományi Kar, Gazdasági Folyamatok Elmélete és Gyakorlata Doktori Iskola Marketing program. pp. 8. –10.
10. Jenes, B. (2012): *Az országmázs mérésének elméleti és gyakorlati kérdései. Az országmázs és az országmárka dimenziói és mérési modellje*. PhD. Értekezés. Budapesti Corvinus Egyetem, Gazdálkodástani Doktori Iskola. pp. 87.–94.
11. Békés S. (2017): *Vadászok, vadászotthonok*. in.: Országos Magyar Vadászkamara (OMVK): *Vadászévkönyv*. pp. 151.-156.

12. Sulyok, M.J. (2014): Víz, amiért érdemes útra kelni – A vízparti környezet turizmusorientált márkázása a Balaton Régióban. Doktori értekezés, Széchenyi István Egyetem, Regionális és Gazdaságtudományi Doktori Iskola, Győr. 57.-60.
13. Mitev A. (2015): A kvalitatív kutatás filozófiája és a kvalitatív kutatási terv. In: Horváth-Mitev (2015): Alternatív kvalitatív kutatási kézikönyv. Alinea Kiadó, Budapest.

DOI: 10.58423/2786-6742/2024-6-125-136
УДК 346.5:338:341.31(477)

Андрій МОЦА

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри географії та туризму,
Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II,
м. Берегове, Україна
ORCID ID: 0000-0002-2603-6269

ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Анотація. У зв'язку з тривалими бойовими діями на території України стає необхідним ретельне вивчення проблем правового регулювання воєнного стану. У такому контексті надважливим виникає питання характеру впливу цього правового режиму на фінансово-економічну систему країни, а також аналіз основних юридичних проблем, що виникають в економічній сфері. Правовий режим воєнного стану обумовлює обмеження функціонування економіки. Зокрема, запровадження воєнного стану призвело до обмеження прав та свобод громадян, введення додаткових регуляцій щодо економічної діяльності, а також до змін у фінансовій і банківській сферах, що має вплив на фінансову стабільність країни та загальний економічний клімат. Для ефективного подолання цих проблем необхідно провести комплексний аналіз та розробити стратегії, спрямовані на забезпечення стабільності економіки в умовах воєнного конфлікту. Такі стратегії включають заходи щодо залучення міжнародної допомоги, стимулювання внутрішнього підприємництва, збереження соціальних гарантій для населення, а також забезпечення безпеки та захисту прав бізнесу. Наукова стаття присвячена системному аналізу основних правових проблем, що виникають у сфері економіки України під час дії правового режиму воєнного стану. Зокрема, розглядаються наслідки воєнних дій, які суттєво підірвали економічну стійкість країни та призвели до складного економічного контексту, вимагаючи комплексного реагування з боку уряду та міжнародних партнерів. У ході проведення аналізу виявлено потребу в застосуванні комплексного та ефективного реагування з боку уряду та міжнародних партнерів для подолання проблем розвитку економіки України. Вплив таких проблем обумовлює зменшення рівня розвитку економіки країни на початку повномасштабного вторгнення та її подальше відновлення, а також роль Національного банку України у забезпеченні фінансової стабільності. Детально проаналізовано зміни у фінансовій системі та важливість розробки ефективних механізмів контролю за фінансовими операціями. Крім того, у статті приділено окрему увагу викликам, пов'язаним з падінням ефективності ринкових механізмів та потребам в управлінні фінансовими потоками для відновлення економіки. Зазначено, що умови воєнного стану схильні до централізації управлінських рішень, і важливо забезпечити ефективну взаємодію між місцевими органами влади та територіальними громадами з метою активізації економічного розвитку.

Ключові слова: правовий режим воєнного стану, економіка країни, економічна криза, фінансово-економічна система, фінансова стабільність, юридичне регулювання, юридичні механізми, державний бюджет, міжнародна співпраця.

JEL Classification: K20

Absztrakt. Az Ukrajna területén lezajlott hosszú távú háborús helyzet kapcsán szükségessé válik a hadiállapot jogi szabályozásának gondos tanulmányozása. Ebben az összefüggésben rendkívül fontos az a kérdés, hogy ez a jogi állapot milyen hatást gyakorol az ország pénzügyi és gazdasági rendszerére,

valamint a gazdasági szférában felmerülő főbb jogi problémák elemzése is. A hadiállapot jogi helyzete korlátozza a gazdaság működését. Különösen a hadiállapot bevezetése vezetett az állampolgárok jogainak és szabadságainak korlátozásához, a gazdasági tevékenységre vonatkozó további szabályozások bevezetéséhez, valamint a pénzügyi és banki szférában bekövetkezett változásokhoz, amelyek hatással vannak az ország pénzügyi stabilitására és az általános gazdasági környezetre is. E problémák hatékony leküzdéséhez átfogó elemzést kell végezni, és olyan stratégiákat kell kidolgozni, amelyek célja a gazdaság stabilitásának biztosítása katonai konfliktus idejében. Az ilyen stratégiák magukban foglalják a nemzetközi segélyek vonzását, a hazai vállalkozás ösztönzését, a lakosság szociális garanciáinak megőrzését, valamint a biztonság és az üzleti jogok védelmének biztosítását célzó intézkedéseket. A tudományos cikk az Ukrajna gazdaságában a hadiállapot működése során felmerülő főbb jogi problémák szisztematikus elemzésére szolgál. Különös tekintettel a katonai akciók következményeire, amelyek jelentősen aláásták az ország gazdasági stabilitását, és nehéz gazdasági helyzethez vezettek, amely átfogó választ igényel a kormánytól és a nemzetközi partnerektől. Az elemzés során feltárult, hogy Ukrajna gazdaságfejlődési problémáinak leküzdése érdekében komplex és hatékony kormányzati és nemzetközi partnerreakció alkalmazására van szükség. Az ilyen problémák befolyása meghatározza az ország gazdaságának fejlettségi szintjének csökkenését a teljes körű invázió kezdetén és annak későbbi fellendülését, valamint az Ukrán Nemzeti Bank szerepét a pénzügyi stabilitás biztosításában. Részletes elemzésre került a pénzügyi rendszer változása és prioritást élvez a pénzügyi tranzakciók feletti hatékony kontrollmechanizmusok kialakításának. Emellett a cikk kiemelt figyelmet szentel a piaci mechanizmusok hatékonyságának csökkenésével járó kihívásoknak, valamint a gazdaság fellendülése érdekében szükséges pénzügyi áramlások kezelésének szükségességével. Megjegyzendő, hogy a hadiállapot általában centralizálja a vezetői döntéseket, és ezért fontos a helyi önkormányzatok és a területi közösségek közötti hatékony interakció biztosítása a gazdasági fejlődés aktiválása érdekében.

Kulcsszavak: hadiállapot jogi rendszere, ország gazdasága, gazdasági válság, pénzügyi és gazdasági rendszer, pénzügyi stabilitás, jogi szabályozás, jogi mechanizmusok, állami költségvetés, nemzetközi együttműködés.

Abstract. Due to the ongoing hostilities on the territory of Ukraine, a thorough study of the problems of legal regulation of martial law becomes necessary. In this context, the question of the nature of the impact of this legal regime on the country's financial and economic system, as well as the analysis of the main legal problems arising in the economic sphere, becomes extremely important. The legal regime of martial law causes restrictions on the functioning of the economy. In particular, the introduction of martial law has resulted in restrictions on the rights and freedoms of citizens, additional regulations on economic activity, as well as changes in the financial and banking sectors, which has an impact on the financial stability of the country and the overall economic climate. To effectively overcome these challenges, it is necessary to conduct a comprehensive analysis and develop strategies aimed at ensuring the stability of the economy in the context of military conflict. Such strategies include measures to attract international assistance, stimulate domestic entrepreneurship, preserve social guarantees for the population, and ensure security and protection of business rights. The article is devoted to a systematic analysis of the main legal issues arising in the Ukrainian economy during the martial law regime. In particular, it discusses the consequences of the hostilities that have significantly undermined the country's economic stability and led to a difficult economic context, requiring a comprehensive response from the government and international partners. The analysis revealed the need for a comprehensive and effective response from the government and international partners to overcome the challenges of Ukraine's economic development. The impact of such problems determines the decline in the country's economic development at the beginning of the full-scale invasion and its subsequent recovery, as well as the role of the National Bank of Ukraine in ensuring financial stability. Changes in the financial system and the importance of developing effective mechanisms for controlling financial transactions are analyzed in detail. In addition, the article pays special attention to the challenges posed by the decline in the efficiency of market mechanisms and the need to manage financial flows for economic recovery. It is noted that martial law conditions tend to centralize management decisions, and

it is important to ensure effective interaction between local authorities and territorial communities in order to intensify economic development.

Keywords: *legal regime of martial law, country's economy, economic crisis, financial and economic system, financial stability, legal regulation, legal mechanisms, state budget, international cooperation.*

Постановка проблеми. На тлі тривалої російсько-української війни на території України важливо провести аналіз проблем правового регулювання режиму воєнного стану в країні. Крім того, зі значними викликами стикається й економіка України під час правового режиму воєнного стану. Загострення воєнно-політичної ситуації породжує серію складних економічних ситуацій, таких як зниження виробництва, зменшення інвестицій, втрати в матеріальній та людській сферах, тимчасове припинення діяльності окремих видів промислової діяльності та збільшення витрат на оборону.

Правовий режим воєнного стану обумовлює обмеження функціонування економіки. Зокрема, запровадження воєнного стану призвело до обмеження прав та свобод громадян, введення додаткових регуляцій щодо економічної діяльності, а також до змін у фінансовій і банківській сферах, що має вплив на фінансову стабільність країни та загальний економічний клімат. Для ефективного подолання цих проблем необхідно провести комплексний аналіз та розробити стратегії, спрямовані на забезпечення стабільності економіки в умовах воєнного конфлікту. Такі стратегії включають заходи щодо залучення міжнародної допомоги, стимулювання внутрішнього підприємництва, збереження соціальних гарантій для населення, а також забезпечення безпеки та захисту прав бізнесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. А. Гарбінська-Руденко, В. Дудник та Ю. Яценко [3] встановили, що введення правового режиму воєнного стану спричинило значні зміни у фінансовій системі країни та викликало низку проблемних аспектів. Особливий акцент був зроблений на змінах, що відбулися у Державному бюджеті України та місцевих бюджетах, а також на проблемах незбалансованості видатків та доходів, державній заборгованості та нерациональному розподілі витрат. Також на основі аналізу чинного законодавства Я. Пушак та Н. Трушкіна [13] виявили, що на сучасному етапі недостатньо уваги приділяється забезпеченню економічної безпеки в системі національної безпеки України в умовах правового режиму воєнного стану.

Водночас Н. Биба та С. Хамініч [1], досліджуючи вплив правового режиму воєнного стану на ефективність монетарної політики та функціонування фінансової системи України, розкрили проблематику, пов'язану зі зниженням ефективності ринкових механізмів та високою ступенем невизначеності під час активних бойових дій, що ускладнює впровадження монетарної політики, спрямованої на контроль інфляції при гнучкому валютному курсі. Зі свого боку, дослідження О. Золотової, В. Іванової, Д. Симак, О. Кудінова та О. Славути [5] спрямоване на аналіз причин та наслідків економічної кризи в Україні під час правового режиму воєнного стану, спричиненого повномасштабною російською

агресією. Зокрема, вченими розглянуто системні чинники, що спричинили зниження економічних показників після початку повномасштабного вторгнення, а також визначено шляхи подолання кризи через ухвалення ефективних державних рішень.

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми. Відсутні нормативні зміни умов ведення бізнесу, пов'язані з дією правового режиму воєнного стану в Україні, впливають на тенденції розвитку економіки не лише в Україні, але й у цілому регіоні східної Європи, що потребує актуалізації таких досліджень.

Метою наукової статті є системний аналіз основних правових проблем, що виникають у сфері економіки України під час дії правового режиму воєнного стану, з урахуванням їх впливу на функціонування фінансово-економічної системи країни та розробки ефективних стратегій їх подолання.

Виклад основного матеріалу. Запровадження правового режиму воєнного стану на території України викликало неабиякий інтерес щодо його правових та соціально-економічних наслідків. Такий крок став серйозним інструментом у забезпеченні національної безпеки та суверенітету держави й вимагає, зі свого боку, ретельного аналізу з погляду правового регулювання та його впливу на економіку України. Тому, перш за все, варто дослідити можливі наслідки його впливу на економічну ситуацію в Україні.

Режим воєнного стану було введено на території країни Указом Президента України від 24 лютого 2022 року. Він передбачає тимчасове обмеження окремих прав і свобод громадян, що є необхідними для забезпечення ефективної реакції на загрози для держави. Статті 30-34, 38, 39, 41-44, 53 Конституції України надають правову основу для введення обмежень під час дії режиму воєнного стану. Обмеження можуть включати такі аспекти, як: обмеження на свободу переміщення, право на особисту недоторканність, свободу слова та зборів, а також можливість застосування екстрених заходів у сфері економіки та фінансів [8].

Важливо відзначити, що наведені положення Основного Закону України гарантують ряд фундаментальних прав і свобод громадян, таких як: право на недоторканність житла, конфіденційність телефонних розмов, свобода пересування, вираження думок та переконань, а також право на мирні зібрання та власність. До цього також входять право на підприємницьку діяльність, право на працю та інші важливі права особи. Отже, дія воєнного стану може суттєво обмежити ці права та свободи, тому необхідно детально вивчити наслідки такого кроку, оскільки забезпечення національної безпеки не повинно відбуватися шляхом безпідставного порушення основних прав і свобод людини та громадянина [6].

Основні юридичні засади введення воєнного стану та його характеристика закріплені у двох важливих законодавчих актах України, а саме у Законах України «Про оборону України» та «Про правовий режим воєнного стану». Ці документи визначають воєнний стан як особливий правовий режим, який може бути введений на території України або окремих її частин у разі загрози нападу або небезпеки для державної незалежності та територіальної цілісності. Такий режим

передбачає надання військовому командуванню та військовим адміністраціям необхідних повноважень для запобігання загрози та забезпечення національної безпеки. Крім того, він передбачає тимчасове обмеження конституційних прав та свобод громадян, а також прав і законних інтересів юридичних осіб, закріплюючи чіткий строк дії цих обмежень [11; 12].

Таким чином, можна виділити такі ознаки правового режиму воєнного стану:

1. Режим може бути застосований тільки у випадках, передбачених законодавством, що гарантує його обмежене та обґрунтоване використання.

2. Воєнний стан може бути встановлено або на всій території України, або в окремих її частинах, залежно від обставин та загрози.

3. Запровадження цього правового режиму передбачено встановленим законодавством порядком, що забезпечує легітимність та законність процесу.

4. Сутність цього режиму полягає у наданні додаткових повноважень військовому командуванню та військовим адміністраціям для забезпечення національної безпеки та відвернення загрози [2].

5. Під час введення режиму воєнного стану допускається тимчасове обмеження конституційних прав і свобод людини та громадянина, але лише у необхідному обсязі та з урахуванням принципів законності та пропорційності.

Правові принципи введення режиму воєнного стану закріплені у Конституції України. Згідно з пунктами 19 та 20 частини 1 статті 106 Основного Закону, Президент України має право ухвалювати рішення про оголошення стану війни та введення воєнного стану на всій території країни або в окремих її частинах у разі загрози нападу чи небезпеки державній незалежності. Згідно з пунктом 31 частини 1 статті 85 Конституції України, Верховна Рада України зобов'язана затвердити указ Президента України про введення воєнного стану упродовж двох днів з моменту його звернення [6].

На тлі введення режиму та загалом початку повномасштабних бойових дій на території України існує багато серйозних наслідків, які особливо проявляються в різних сферах економіки. Однією з найбільш постраждалих була та залишається інфраструктура, яка зазнала серйозних пошкоджень внаслідок обстрілів та військових операцій. Виробничі потужності та об'єкти енергетики також піддані руйнуванню, що спричинило значне зниження виробництва та енергетичних обсягів. Додатковим чинником, що посилив економічну кризу, стала блокада чорноморських портів та перерва у логістичних зв'язках. Це призвело до обмеження можливостей зовнішньої торгівлі та збільшило труднощі у забезпеченні імпортової та експортної діяльності підприємств. Загалом, воєнні дії суттєво підірвали економічну стійкість України. Втрати не лише в матеріальній сфері, а й у сфері людських ресурсів, соціальної стабільності та інших аспектів життя країни сформували складний економічний контекст, який вимагає комплексного та ефективного реагування з боку уряду та міжнародних партнерів [5].

Також варто зауважити, що Національний банк України (НБУ) зафіксував найбільше річне зменшення економіки країни у 2022 році, що становило 29,1% в порівнянні з попереднім роком. Такі зрушення показника є історичним

антирекордом і відображає масштабність впливу воєнних дій на економіку України. Згідно з аналізом, проведеним НБУ, воєнні події спричинили різке скорочення споживчого попиту, зниження інвестиційної активності, а також зменшення обсягів експорту і продукції сільського господарства відповідно. Проте надалі спостерігалось відновлювальне зростання, як видно з даних на рис. 1 [5].

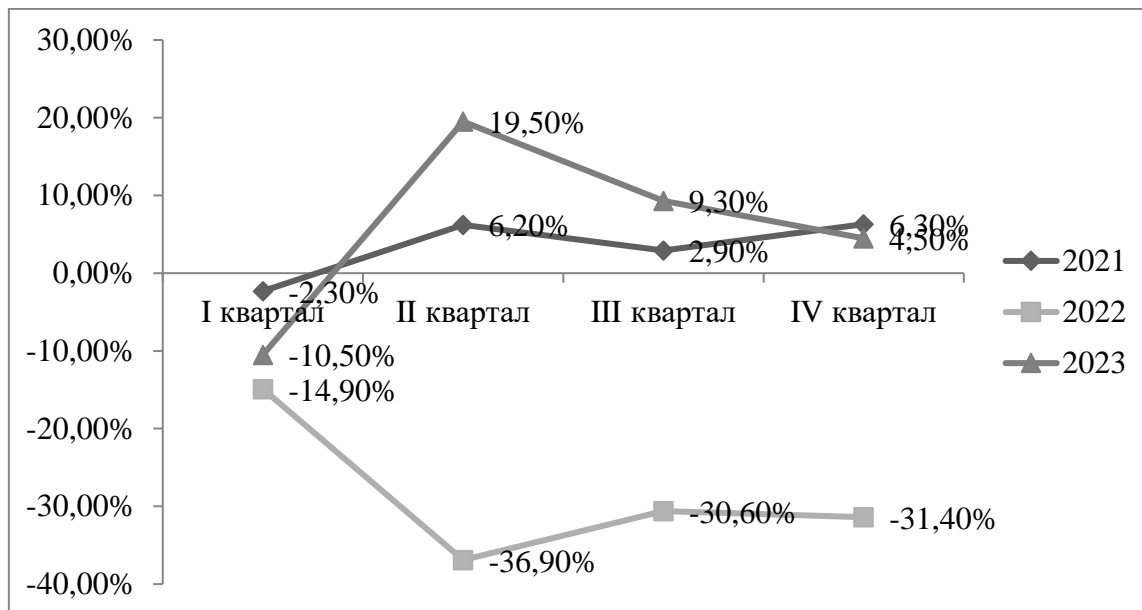

Рис. 1. Динаміка ВВП України протягом 2021-2023 рр.

Джерело: складено автором на основі [14].

Крім того, варто зазначити, що завдяки тому, що НБУ більшу частину року зберігав курс зафіксованим на рівні 36,6 грн, поступово розрив із готівковим курсом значно зменшився.

Однак, пізніше НБУ перейшов до режиму керованої гнучкості, активно здійснюючи валютні інтервенції, що допомогли трішки підсилити гривню.

У грудні 2023 року ситуація змінилася, і курс долара почав зростати, а де вже на початку 2024 року становив 38 грн за 1 дол. США. Хоча середньорічний офіційний курс залишився на рівні 36,6 грн за 1 дол. США, він був нижчим, ніж прогнозували як урядові, так і неурядові джерела (рис. 2).

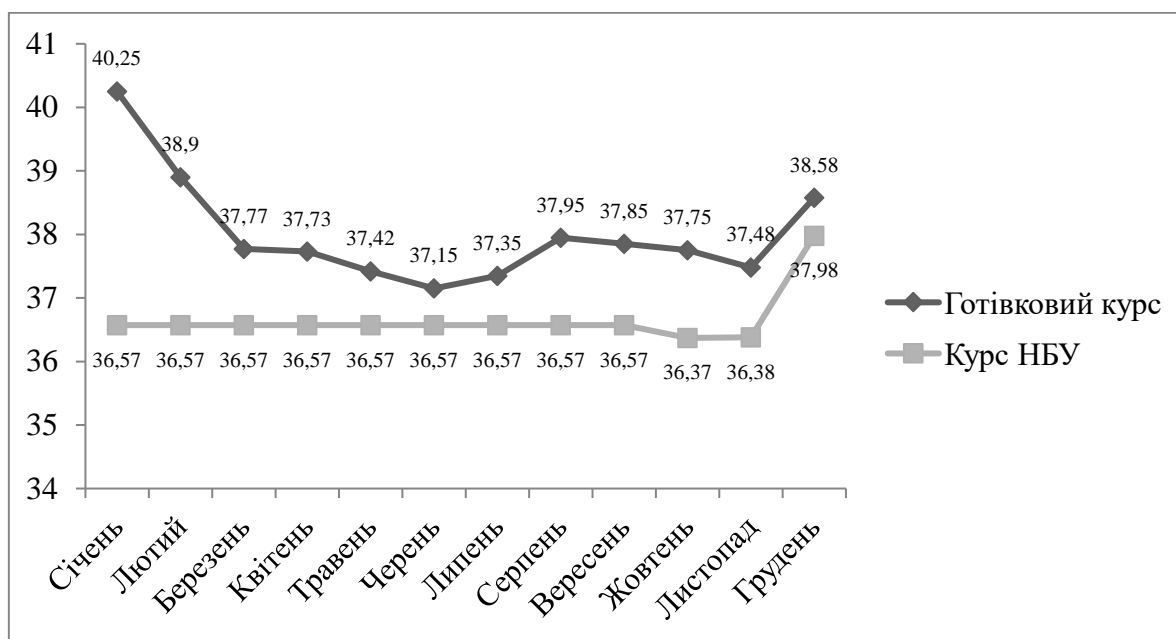

Рис. 2. Середньодобові офіційний та готівковий курси грн. до дол. США у 2023 р.

Джерело: складено автором на основі [14].

Таким чином, постає питання щодо забезпечення балансу між захистом національних інтересів та економічною стабільністю, а також захистом прав та свобод громадян і бізнесу. Для успішного подолання цих викликів потрібно уважно розглядати та працювати над вдосконаленням правової бази, забезпечуючи відновлення економічних процесів та захист прав і свобод громадян у період воєнного стану. Політична та економічна нестабільність, що виникли внаслідок економічної кризи та повномасштабного вторгнення, відобразилися на всіх сферах життя суспільства, включно з фінансовим сектором. Важливо відзначити, що введення воєнного стану змінило ландшафт фінансової системи, адаптуючи її до потреб військових дій та їхніх супутніх викликів.

Наразі проблема функціонування української фінансової системи під час правового режиму воєнного стану виявляється в її неадаптованості до складних економічних умов та потреб суспільства. На тлі воєнного конфлікту та політичної нестабільності, фінансова система повинна бути гнучкою та ефективною, щоб забезпечити стійкість економіки та соціальну захищеність громадян.

Сучасні виклики для економіки країни безперечно пов'язані з фінансовою системою країни, яка, зі свого боку, є важливим елементом економічного розвитку. Зокрема, введення воєнного стану вимушено створює несприятливі умови для функціонування фінансової системи, оскільки воно супроводжується збільшенням витрат на оборону та забезпечення національної безпеки, що призводить до дефіциту фінансових ресурсів для інших галузей економіки, таких як освіта, охорона здоров'я, соціальний захист населення та інфраструктурні проекти [3].

З врахуванням змін у фінансуванні та перерозподілу ресурсів, виникає нагальна потреба в ефективному управлінні фінансовими потоками та розробці стратегій економічного відновлення. Додатковим викликом є необхідність забезпечення стабільності фінансової системи в умовах воєнного конфлікту, що вимагає відповідного правового регулювання та розробки ефективних механізмів контролю за фінансовими операціями [10]. Також важливо відзначити, що в контексті сучасної економічної ситуації в Україні, особливу увагу варто звернути на розподіл фінансових ресурсів в умовах воєнного стану. Відповідно до положень Закону України «Про Державний бюджет України на 2021 рік», залишки коштів, що залишились від субвенцій з державного бюджету, були передані до місцевих бюджетів і спрямовані на фінансування потреб територіальної оборони та інших важливих заходів [9].

Крім того, у контексті економічних проблем України під час правового режиму воєнного стану, спостерігається зниження ефективності ринкових механізмів та загроза невизначеності в умовах активних бойових дій, що ускладнюють реалізацію монетарних стратегій, зокрема, інфляційного таргетування при плаваючому валютному курсі. Дієвість каналів монетарної трансмісії також стає об'єктом підвищеної уразливості через адміністративні обмеження на валютному ринку та регулювання капіталу. У таких умовах, НБУ має право тимчасово відмовитися від використання ринкових інструментів монетарної політики, зокрема, базової процентної ставки, як основного засобу впливу на грошово-кредитні процеси [7].

Для мінімізації ризиків, пов'язаних з дефіцитом державного бюджету, НБУ здійснює фінансування критичних видатків Уряду шляхом придбання цінних паперів на первинному ринку. Водночас НБУ планує активно співпрацювати з Урядом для залучення необхідного зовнішнього фінансування від міжнародних організацій та країн-партнерів. Відтак, кошти спрямовуватимуться на вирішення гуманітарних проблем, відновлення зруйнованої інфраструктури та реформування економіки України. НБУ та Уряд визначили цілі, критерії та заходи щодо реформування економіки та фінансової системи, передбачені співпрацею з міжнародними фінансовими організаціями та інституціями Європейського Союзу (ЄС) [1].

Важливо підкреслити, що наразі необхідно також забезпечити ефективну взаємодію між місцевими органами влади та територіальними громадами (ОТГ), керуючись принципом субсидіарності, оскільки умови воєнного стану схильні до централізації управлінських рішень. Попри складні умови, реформа місцевого самоврядування продовжується і має на меті децентралізацію влади та формування ОТГ для забезпечення їх високоефективного економічного розвитку. Головним завданням наразі є визначення пріоритетів для органів місцевого самоврядування з метою ефективного управління ресурсами територій та забезпечення потреб фронту і відновлення економіки, що включає соціально-економічну підтримку населення, відновлення стабільності регіонів, а також активне залучення міжнародної підтримки для антикризових заходів. Важливо також розглянути питання фінансування місцевих бюджетів, оскільки в умовах

воєнного стану власних ресурсів може бути недостатньо, і необхідне додаткове донорське фінансування [4].

У сьогоднішній складний час без належного правового регулювання розвитку економіки України неможливе повноцінне функціонування держави в умовах воєнного стану. Тому для цього держава почала активно впроваджувати комплексні законодавчі та нормативно-правові зміни, розробляти й реалізовувати державні програми підтримки української економіки. Важливим і водночас одним із головних інструментів вирішення правових проблем розвитку економіки України в умовах воєнного стану повинно стати удосконалення законодавства з питань регулювання, лібералізації та державної підтримки економіки.

Економіка України, яка зараз функціонує в умовах воєнного стану, істотно відрізняється від економіки мирного часу, попри збереження елементів ринкових відносин. Режим воєнної економіки формується державою на основі воєнного стану та з урахуванням обмежень економічних, соціальних та інших свобод громадян у цей час. В Україні правова система воєнного стану визначається Законом України «Про правовий режим воєнного стану». Водночас, для побудови та забезпечення належного рівня розвитку економіки України в умовах воєнного стану потрібно систематично переглядати законодавство, вдосконалювати систему функціонування воєнного стану, підпорядковувати дії органів державної влади роботі військового командування. З організаційно-правового погляду це означає, що потрібно постійно вносити зміни у законодавчу систему регулювання, лібералізації та державної підтримки економіки. Зокрема, тут варто констатувати важливість внесення змін у Закон України «Про правовий режим воєнного стану» відповідно до сучасного вектору економічного розвитку України з погляду на євроінтеграційні аспекти.

Вирішення правових проблем розвитку економіки України в умовах воєнного стану вимагає розуміння подальших перспектив та заходів стабілізації такого процесу, перелік яких мають визначати органи виконавчої влади, зокрема Кабінет Міністрів України. З огляду на зазначене, в основі перспектив розвитку воєнної економіки України має лежати удосконалення нормативно-правового регулювання різних напрямків економіки. Такі зміни, безумовно, будуть корисні. Попри те, такі нормативно-правові зміни насамперед мають бути спрямовані на полегшення умов ведення бізнесу та зменшення трансакційних витрат, адже це дозволить вирішити ряд фундаментальних проблем втрати ринків і можливостей для підтримки економічної діяльності. Крім того, комплексна дерегуляція економіки та введення податкових пільг для представників бізнесу, яке сьогодні присутнє, повинно стати важливим інструментом ефективного функціонування економіки в умовах воєнного стану. Такі зміни, які частково вже реалізовані через прийняття відповідного нормативно-правового забезпечення, сьогодні демонструють свою ефективність, однак це тільки початок процесу вирішення економічних проблем України.

Важливим елементом удосконалення нормативно-правового забезпечення економічного розвитку України в умовах воєнного стану має стати також

перейняття закордонного досвіду країн, на території яких відбувалися бойові дії, та які стали на шлях успішного економічного прориву.

Висновки та перспективи подальших досліджень. У результаті проведеного аналізу стає очевидним, що повномасштабна російсько-українська війна спричинила серйозні виклики для економіки країни, які виявилися більшими, ніж передбачалося державою. Втрати не обмежуються лише матеріальними, вони також охоплюють людські ресурси, соціальну стабільність та інші аспекти суспільного життя. Такий тиск на політичну позицію та економічну ситуацію в країні вимагає від уряду та міжнародних партнерів негайного та комплексного реагування. Тому зміни у фінансовому секторі, викликані воєнним конфліктом, вимагають нових стратегій управління фінансовими потоками та контролю за фінансовими операціями. Водночас складні умови воєнного стану ускладнюють реалізацію монетарних стратегій та створюють потребу в ефективних механізмах контролю та регулювання. Таким чином, на основі дослідження економічних показників та негативних чинників було визначено, що Україні необхідно зосередитися на вдосконаленні правової бази, забезпеченні економічного відновлення та захисті прав і свобод громадян у період воєнного стану. Окрім того, важлива ефективна взаємодія на місцевому рівні для забезпечення стабільного економічного розвитку в умовах війни.

Таке усвідомлення сучасних правових реалій в економіці України породжує необхідність подальшого вивчення змін нормативного регулювання окремих галузей її економіки в умовах воєнного стану задля розробки найбільш оптимальних як для держави, так і для бізнесу моделей взаємодії, що становить значний дослідницький інтерес.

Список використаних джерел

1. Биба Н. Є., Хамініч С. Ю. Грошово-кредитна політика України в період дії правового режиму воєнного стану. *Національна економіка та інфраструктурні проекти*, 2023. С. 99-101. URL: https://www.researchgate.net/profile/Nataliia-Trushkina/publication/373606705_Sodo_rejtingovogo_ocinuvanna_rozvitku_kriticnoi_infrastrukturi_u_krainah_svitu/links/64f32cb6827074313ff20cea/Sodo-rejtingovogo-ocinuvanna-rozvitku-kriticnoi-infrastrukturi-u-krainah-svitu.pdf#page=99 (дата звернення 14.04.2024).
2. Васильєв С. В., Маляр С. А. Правові засади запровадження режиму воєнного стану в Україні. *Наука і техніка сьогодні*. 2022. № 3(3). С. 22-30. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2022-3\(3\)-22-30](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2022-3(3)-22-30)
3. Гарбінська-Руденко А. В., Дудник В. М., Яценко Ю. Г. Правові проблеми функціонування фінансової системи України в період дії воєнного стану. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*, 2022. С. 132-136. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.02.25>
4. Громов Д. Д. Правове забезпечення соціально-економічного розвитку України в умовах воєнного стану. *Захист прав людини в Україні: сучасний стан та перспективи вдосконалення: збірник тез Науково-практичного круглого столу, присвяченого 75-й річниці проголошення Загальної декларації прав людини*. ХУУП ім. Л. Юзькова, 2023. С. 43-45. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/zahyst_prav_lyudyny_v_ukrayini_suchasnyy_stan_ta_perspektivy_vdoskonalennya_2023.pdf#page=43. (дата звернення 14.04.2024).
5. Золотова О., Іванова В., Симак Д., Кудінов О., Славута О. Економіка під час воєнного стану: проблеми й шляхи подолання кризи (український досвід). *Financial and Credit Activity*

- Problems of Theory and Practice*. 2023. № 3(50). С. 265-281. DOI: <https://doi.org/10.55643/fcaptr.3.50.2023.4076>
6. Конституція України: Основний закон України від 01.01.2020 р. № 27-IX. Верховна Рада України. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр/Text> (дата звернення 20.04.2024).
 7. Основні засади грошово-кредитної політики на період воєнного стану. Національний банк України, 2022. С. 6. URL: <https://bank.gov.ua/ua/files/hJTwdlrBPNWeMzk>
 8. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022. Президент України. Документи. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397> (дата звернення 10.04.2024).
 9. Про Державний бюджет України на 2021 рік: Закон України від 09.12.2021 р. № 1932-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1082-20#n219> (дата звернення 10.04.2024).
 10. Про затвердження Порядку виконання повноважень Державною казначейською службою в особливому режимі в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 29.02.2024 р. № 211-2024-п. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/590-2021-%D0%BF#Text> (дата звернення 10.04.2024).
 11. Про оборону України: Закон України від 03.03.2024 р. № 3576-IX. Верховна Рада України. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text> (дата звернення 10.04.2024).
 12. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 19.10.2023 р. № 3378-IX. Верховна Рада України. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення 10.04.2024).
 13. Пушак Я. Я., Трушкіна Н. В. Правове забезпечення економічної безпеки держави в умовах Індустрії 4.0. *Цифрова економіка та економічна безпека*. 2022. № 1(01). С. 135-142. DOI: <https://doi.org/10.32782/dees.1-22>
 14. Самойлюк М., Левченко Є. Економіка України у 2023 році: головне. *Центр економічної стратегії*, 2024. URL: <https://ces.org.ua/ukrainian-economy-in-2023-tracker-overview/> (дата звернення 10.04.2024).

References

1. Byba N. Ye., Xaminich S. Yu. Groshovo-kredy`tna polity`ka Ukrayiny` v period diyi pravovogo rezhy`mu voyennogo stanu. *Nacional`na ekonomika ta infrastruktorni proyekty`*, 2023. S. 99 101. URL: https://www.researchgate.net/profile/Nataliia-Trushkina/publication/373606705_Sodo_rejtingovogo_ocinuvanna_rozvitku_kriticnoi_infrastrukturi_u_krainah_svitu/links/64f32cb6827074313ff20cea/Sodo-rejtingovogo-ocinuvanna-rozvitku-kriticnoi-infrastrukturi-u-krainah-svitu.pdf#page=99 [in Ukrainian].
2. Vasyly`yev S. V., Malyar S. A. Pravovi zasady zaprovadzhennya rezhymu voyennogo stanu v Ukrayini. *Nauka i tekhnika syohodni*. 2022. # 3(3). S. 22 30. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2022-3\(3\)-22-30](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2022-3(3)-22-30) [in Ukrainian].
3. Garbinska-Rudenko A. V., Dudnyk V. M., Yacenko Yu. G. Pravovi problemy funkcionuvannya finansovoyi systemy Ukrayiny v period diyi voyennogo stanu. *Elektronne naukove vydannya «Analychno-porivnyalne pravoznavstvo»*, 2022. S. 132 136. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.02.25> [in Ukrainian].
4. Gromov D. D. Pravove zabezpechennya socialno-ekonomichnogo rozvytku Ukrayiny v umovax voyennogo stanu. *Zaxyst prav lyudyny v Ukrayini: suchasnyj stan ta perspektyvy vdoskonalennya: zbirnyk tez Naukovo-praktychnogo kruglogo stolu, prysvyachenogo 75-j richnici progoloshennya Zagalnoyi deklaraciyi prav lyudyny*. XUUP im. L. Yuzkova, 2023. S. 43 45. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/zahyst_prav_lyudyny_v_ukrayini_suchasnyy_stan_ta_perspekt_yvy_vdoskonalennya_2023.pdf#page=43 [in Ukrainian].
5. Zolotova O., Ivanova V., Symak D., Kudinov O., Slavuta O. Ekonomika pid chas voyennogo stanu: problemy j shlyaxy podolannya kryzy (ukrayinskyj dosvid). *Financial and Credit Activity Problems*

- of Theory and Practice. 2023. # 3(50). S. 265 281. DOI: <https://doi.org/10.55643/fcaptp.3.50.2023.4076> [in Ukrainian].
6. Konstytuciya Ukrainy: Osnovnyj zakon Ukrainy vid 01.01.2020 r. # 27-IX. Verxovna Rada Ukrainy. Zakonodavstvo Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr/Text> [in Ukrainian].
 7. Osnovni zasady groshovo-kredytnoyi polityky na period voyennogo stanu. Nacionalnyj bank Ukrainy, 2022. S. 6. URL: <https://bank.gov.ua/ua/files/hJTwdIrBPNWeMzk> [in Ukrainian].
 8. Pro vvedennya voyennogo stanu v Ukraini: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 24.02.2022 r. # 64/2022. Prezydent Ukrainy. Dokumenty. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397> [in Ukrainian].
 9. Pro Derzhavnyj byudzhet Ukrainy na 2021 rik: Zakon Ukrainy vid 09.12.2021 r. # 1932-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1082-20#n219> [in Ukrainian].
 10. Pro zatverdzhennya Poryadku vykonannya povnovazhen Derzhavnoyu kaznachejskoyu sluzhboyu v osoblyvomu rezhymi v umovakh voyennogo stanu: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 29.02.2024 r. # 211-2024-p. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/590-2021-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
 11. Pro oboronu Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 03.03.2024 r. # 3576-IX. Verkhovna Rada Ukrainy. Zakonodavstvo Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text> [in Ukrainian].
 12. Pro pravovyj rezhym voyennogo stanu: Zakon Ukrainy vid 19.10.2023 r. # 3378-IX. Verkhovna Rada Ukrainy. Zakonodavstvo Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> [in Ukrainian].
 13. Pushak Ya. Ya., Trushkina N. V. Pravove zabezpechennya ekonomichnoyi bezpeky derzhavy v umovakh Industriyi 4.0. Cyfrova ekonomika ta ekonomichna bezpeka. 2022. # 1(01). S. 135 142. DOI: <https://doi.org/10.32782/dees.1-22> [in Ukrainian].
 14. Samojlyuk M., Levchenko Ye. Ekonomika Ukrainy u 2023 roci: golovne. Centr ekonomichnoyi strategiyi, 2024. URL: <https://ces.org.ua/ukrainian-economy-in-2023-tracker-overview/> [in Ukrainian].

DOI: 10.58423/2786-6742/2024-6-137-145
УДК 338.24:004

Ірина НЕЧАЄВА

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту
Національний університет «Запорізька політехніка»,
м. Запоріжжя, Україна
ORCID ID: 0000-0003-3429-7255

Ілона ШИЛОВЕЦЬ

здобувачка 4 курсу, група ФЕУ-310,
спеціальність 281 «Публічне управління та адміністрування»,
Національний університет «Запорізька політехніка»,
м. Запоріжжя, Україна
ORSID ID: 0009-0008-1748-5856

ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ, РЕКОМЕНДАЦІЇ, ПЕРСПЕКТИВИ

Анотація. В статті обґрунтовано актуальність питань цифрової трансформації регіонів України, проведено дослідження основних складових даного процесу, запропоновано рекомендації їх удосконалення. Метою статті є аналіз наявних проблем, які пов'язані з цифровізацією регіонів України, визначення стану цифрової трансформації регіонів на сучасному етапі в умовах військового стану, формування рекомендацій щодо створення належного рівня цифрової трансформації та оцінка перспектив розвитку. Результатом роботи є виокремлення актуальних проблем: забюрократизованість комунікацій між різними суб'єктами, недостатня кількість кваліфікованих кадрів, недостатність фінансування, недостатня залученість та зацікавленість громадськості до надбань вже існуючих продуктів цифрової трансформації, низький рівень реклами успішних проектів у сфері цифровізації. Виходячи з виявлених проблем, було сформульовано рекомендації щодо підвищення рівня цифровізації регіонів. Проведено аналіз регіонального Індексу цифрової трансформації, де було виявлено нерівномірний розвиток цифровізації регіонів. Було встановлено, що належний рівень цифрової трансформації вимагає комплексного підходу та систематичних заходів. На основі сформульованої проблематики та рекомендацій були окреслені перспективи розвитку цифрової трансформації регіонів. Таким чином перспективними напрямками є посилення співпраці у секторі цифровізації з Європейськими країнами; цифровізаційна самостійність громад як запорука високого рівня розвитку регіональної цифрової трансформації; підвищення конкурентоспроможності регіону; цифрова трансформація регіонів як основа швидкого післявоєнного відновлення. Узагальненням даного дослідження стало те, що цифрова трансформація є обов'язковим елементом для розвитку регіонів та держави в цілому. Взаємозв'язок та комунікація є важливою складовою для побудови працюючої архітектури цифрової трансформації.

Ключові слова: регіон, трансформація, цифровізація, цифрова трансформація регіонів.

JEL Classification: R11, R58, L86

Absztrakt. A cikk alátámasztja az ukrajnai régiók digitális átalakulásával kapcsolatos kérdések relevanciáját, tanulmányozza e folyamat fő összetevőit és javaslatokat tesz azok javítására. A cikk célja,

hogy elemezze az ukrajnai régiók digitalizálásával kapcsolatos problémákat, meghatározza a régiók digitális átalakulásának állapotát a jelenben a hadiállapot körülményei között, ajánlásokat fogalmaz meg a digitális átalakulás megfelelő szintjének megteremtésére és felméri a fejlődési kilátásokat. A munka eredménye a tényleges problémák azonosítása: a különböző entitások között történő kommunikációs túlbürokratizálódás, a képzett személyzet hiánya, a finanszírozás elégtelensége, a társadalom nem megfelelő bevonása és érdeklődésének hiánya a már meglévő digitális transzformációs termékek beszerzésében, a digitalizáció területén már meglévő sikeres projektek reklámozásának hiánya. A feltárt problémák alapján ajánlások lettek megfogalmazva a régiók digitalizálási szintjének növelése érdekében. Elkészült a regionális Digitális Transzformációs Index elemzése, ahol a régiók digitalizációjának egyenlőtlen fejlődése mutatható ki. Megállapítást nyert, hogy a digitális átalakulás megfelelő szintje átfogó megközelítést és szisztematikus intézkedéseket igényel. A megfogalmazott problémák és javaslatok alapján körvonalazódtak a régiók digitális átalakulásának fejlődési távlatai. Így az ígéretes irányok a digitalizációs szektorban a következők: az európai országokkal való együttműködés erősítése; a közösségek digitalizálási függetlensége, mint a regionális digitális átalakulás magas szintű fejlődésének garanciája; a régió versenyképességének növelése; a régiók digitális átalakítása mint a háború utáni gyors fellendülés alapja. A tanulmány összességében bemutatja, hogy a digitális átalakulás a régió- és államfejlődés kötelező eleme. Az összekapcsolás és a kommunikáció fontos összetevője egy működő digitális transzformációs architektúra felépítésének.

Kulcsszavak: régió, átalakítás, digitalizálás, régiók digitális átalakítása.

Abstract. The article substantiates the relevance of the issues of digital transformation of the regions of Ukraine, conducts a study of the main components of this process, and offers recommendations for their improvement. The purpose of the article is to analyze the existing problems associated with the digitalization of Ukraine's regions, to determine the current state of digital transformation of regions under martial law, to formulate recommendations for creating an appropriate level of digital transformation, and to assess the prospects for development. The work has resulted in the identification of urgent problems: bureaucratization of communications between different actors, insufficient number of qualified personnel, insufficient funding, lack of public involvement and interest in the achievements of existing digital transformation products, low level of advertising of successful digitalization projects. Based on the identified problems, recommendations were formulated to increase the level of digitalization in the regions. An analysis of the regional Digital Transformation Index was carried out, which revealed uneven development of digitalization in the regions. It was found that an appropriate level of digital transformation requires an integrated approach and systematic measures. Based on the formulated issues and recommendations, the prospects for the development of digital transformation of regions were outlined. Thus, promising areas include strengthening cooperation in the digitalization sector with European countries; digitalization independence of communities as a guarantee of a high level of regional digital transformation development; increasing the competitiveness of the region; digital transformation of regions as a basis for rapid post-war recovery. The conclusion of this study is that digital transformation is an indispensable element for the development of regions and the state as a whole. Interconnection and communication are an important component for building a working digital transformation architecture.

Key words: region, transformation, digitalization, digital transformation of regions.

Постановка проблеми. Цифровізація України та її регіонів – це важливий етап еволюції та розвитку країни. Ефективні перетворення у сфері цифровізації можуть дати поштовх до більш бурхливого росту економіки. Однак не всі регіони наразі можуть продемонструвати належний рівень цифровізації, що характеризується неоднаковими темпами розвитку. Також не всі виявляють

однакову готовність до впровадження цифрових технологій та ініціатив. Умови війни ще раз підкреслили важливість та ефективність цифровізації, яка повинна охоплювати всі регіони країни. Це не тільки інструмент забезпечення економічної стійкості, а й інструмент соціально-економічного розвитку окремої території та її післявоєнне відновлення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням різних аспектів цифровізації регіонів України займалися такі вітчизняні вчені, як І.О. Іртищева [1], Н. Іванова [2], Л.І. Федулова [3], М.Ю. Загрійчук [4], М.В. Дубина [5], В.Р. Ракіпов [6], І.М. Ушкаленко [7] та ін. Але не всі досліджували нові умови війни, в яких опинилася цифрова трансформація. Наприклад Н. Іванова окреслила перспективи цифрового розвитку регіонів у післявоєнний період [2].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на широке використання понять “цифровізація”, “цифрова трансформація”, “регіональна цифровізація” з боку центральної влади та відповідних міністерств, суспільство не до кінця розуміє важливість для соціально-економічного розвитку країни цифровізаційних процесів. Це пов’язано з низьким рівнем цифровізації населення, недосконалістю законодавства, нестачею кваліфікованих кадрів, недосконалістю системи координації, недостатнім залученням громадян, недооцінкою людського фактора та, найбільше, з впливом воєнних дій.

Формулювання цілей статті. Метою статті є аналіз наявних проблем, які пов’язані з цифровізацією регіонів України, визначення стану цифрової трансформації регіонів на сучасному етапі в умовах військового стану, формування рекомендацій щодо створення належного рівня цифрової трансформації та оцінка перспектив розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасному світі, де цифрові технології відіграють вирішальну роль у соціально-економічному розвитку, питання цифрової трансформації регіонів набуває все більшої актуальності. Слід зазначити, що поняття “цифрова трансформація” або “цифровізація” в Україні з’явилися відносно недавно. Натомість активна фаза цифровізаційних процесів почалася у 2019 р. коли було створено Міністерство цифрової трансформації. Цифрова трансформація – один із інструментів розвитку не тільки регіонів, а країни в цілому.

М. Загрійчук визначає цифровізацію регіону як процес впровадження цифрових досягнень в усі сфери життєдіяльності певного регіону, з метою посилення його соціально-економічного, політичного розвитку. Якщо говорити про більш вузьке розуміння даного поняття, то вчений наводить таке визначення: цифрова трансформація регіону – це система взаємодіючих між собою інституцій, заходів, методів, які вони проводять задля інноваційного цифрового розвитку [2]. Тому слід сказати, що рівень цифрової трансформації в регіоні напряму залежить від готовності, компетентності та взаємодії місцевої та центральної влади.

Цифрова трансформація є невід’ємною частиною регіонального розвитку, проте існує низка проблем, які ускладнюють або уповільнюють процес цифрової трансформації в українських регіонах [8]:

1. Недостатність кваліфікованих спеціалістів, які мають бажання брати участь в цифрових перетвореннях громади, регіону.

2. Складна, повільна, забюрократизована комунікація між місцевою та центральною владами.

3. Низький рівень реклами успішних проєктів. Це потрібно для того, щоб райони, громади, регіони могли наслідувати та впроваджувати успішних досвід.

4. Кризові умови війни спричинили зміщення фокусу уваги на інші напрями, але водночас вирішення проблемних питань в інших сферах здійснюється завдяки цифровій трансформації.

Слід зазначити, що умови війни, як не дивно, позитивно вплинули на розвиток цифровізації. Вони відкрили ті сфери, ті проблемні питання, які можуть бути вирішені саме за допомогою впровадження елементів цифрової трансформації. Міністерство цифрової трансформації України вбачає в цифровізації регіонів мету – допомогти громадам впровадити електронні сервіси. Тому, як зазначила Мінцифра, головними напрямками цифровізації саме регіонів є [9]:

- адміністративні послуги. Характеризується даний напрям дебіюрократизацією отримання послуг, швидкістю надання, можливістю отримати послугу 24/7 в режимі онлайн та функція “послуга за одне відвідування ЦНАПу;

- інтернет. Даний напрям можна віднести одночасно й до проблем, але в цьому випадку він є невід’ємною частиною цифровізації регіонів. Головною метою є забезпечити доступ до мережі інтернет в кожному населеному пункті країни;

- цифрова грамотність. Напрямок характеризується головною метою – цифрова освіта громадян – крок до вдосконалення соціально-економічного життя. Населення повинно вміти користуватися онлайн послугами.

Ми вважаємо, що цифрова трансформація регіонів може сприяти ефективному функціонуванню державного апарату, полегшенню доступу громадян до послуг, зниженню бюрократичних бар’єрів, а також сприяти підвищенню рівня життя населення через розвиток інтернет-інфраструктури та цифрової грамотності. Такий підхід може стати ключовим для забезпечення сталого розвитку та реалізації потенціалу кожного регіону України.

Для ефективного управління цифровізацією на регіональному рівні була розроблена Стратегія цифровізації, створена нова посада - Chief Digital Transformation Officer (CDTO). Це заступники керівників з цифровізації в обласних державних адміністраціях та об’єднаних територіальних громадах. Основна мета CDTO – впровадження цифрових змін в регіонах та виконання рішень що стосуються електронних реєстрів, послуг та інших процесів [9].

У 2023 р. щоб оцінити результати роботи та ефективність заступників з цифровізації був вимірний Індекс цифрової трансформації регіонів. Результати вимірювання дали змогу громадам побачити сильні та слабкі сторони і, відповідно, розвивати цифрові послуги, потрібні в їхньому регіоні. Максимальний можливий індекс – 1 бал, він відображає показники спроможності в економіці,

цифрових навичках, інфраструктурі, публічних послугах та цифровій трансформації органів місцевого самоврядування (рис. 1).

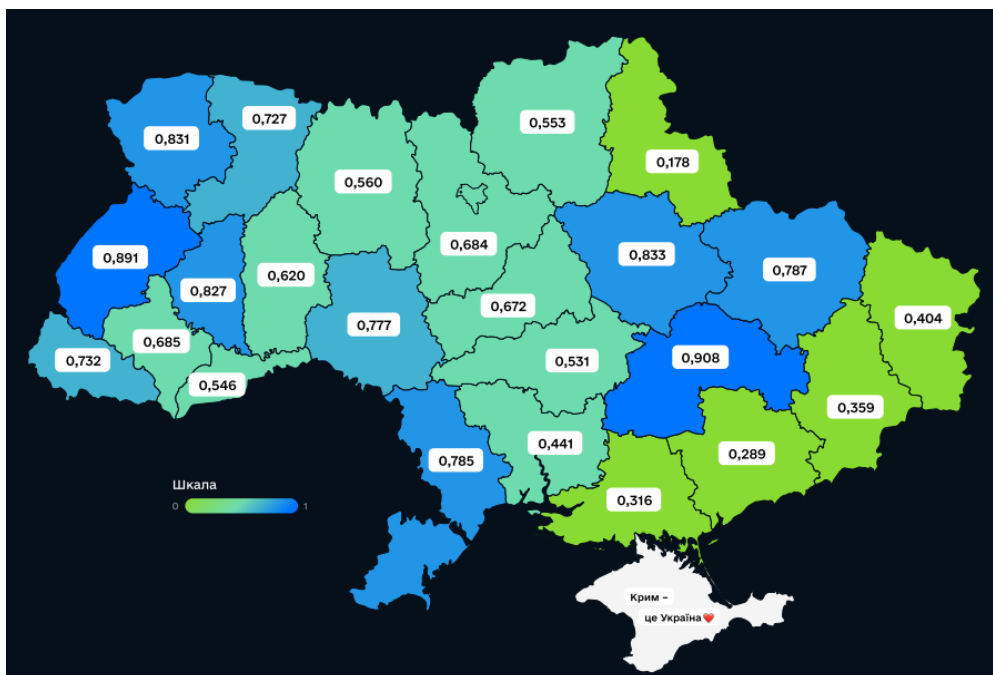

Рис. 1 Регіональний розподіл індексів цифрової трансформації за 2023 р.*
*Джерело: [10].

За результатами дослідження бачимо, що перше місце займає Дніпропетровська область – її індекс становить (0,908), друге місце займає Львівська область з індексом (0,891), третє Полтавська область (0,833).

Індекс має 8 блоків, які ми взяли за основу для формування рекомендацій регіонам щодо поліпшення ефективності та розвитку процесів цифрової трансформації: інституційна спроможність; розвиток інтернету; розвиток ЦНАП; впровадження режиму «без паперів»; цифрова освіта; візитівка області; проникнення базових електронних послуг; галузева цифрова трансформація.

Рекомендації щодо покращення результатів цифрової трансформації для регіонів України [10]:

1. Підвищення інституційної спроможності. Проблема даного блоку в тому, що не всі регіони мають регіональну програму цифровізації та деяким областям не вистачає фахівців з інноваційних технологій. Рекомендаціями можуть слугувати підвищення кваліфікації працівників та обов'язкове створення стратегічних планів для цифрової трансформації.

2. Інтернет-інфраструктура. Місцева влада має активно шукати фінанси та можливості, щоб направити їх на розвиток інтернет-інфраструктури, з метою забезпечення швидкісного та надійного доступу до мережі інтернет у всіх населених пунктах. Це допоможе підвищити доступність цифрових послуг для мешканців регіонів.

3. Розвиток ЦНАП. У межах реформи місцевого самоврядування територіальні громади отримують вищу економічну спроможність та здатні розвивати сферу надання послуг для мешканців. Розбудова мережі центрів надання адміністративних послуг є одним із можливих кроків у боротьбі з бюрократизмом, збільшенні якості наданих послуг та наближенні послуг до отримувачів.

4. Впровадження режиму "без паперів". Одним із ключових напрямків цифрової трансформації є перехід до електронного документообігу та відмова від паперової документації. Досягнення результатів у цьому напрямі можливе за наявності якісних національних програм та людського капіталу з високим рівнем цифрових навичок для реалізації необхідних процесів.

5. Підвищення цифрової освіти. Рекомендацією в даному напрямі може бути популяризація (реклама) та заохочення серед населення різних курсів, навчальних матеріалів.

6. Стимулювання галузевої цифрової трансформації. Регіональні влада повинна створити сприятливі умови для розвитку інновацій та цифрової трансформації у ключових галузях економіки регіону, таких як освіта, охорона здоров'я, туризм тощо.

Ефективна цифрова трансформація регіонів України вимагає комплексного підходу та систематичних заходів у напрямках, визначених у вищенаведеному аналізі. Покращення інституційної спроможності, розвиток інтернет-інфраструктури, модернізація ЦНАП, впровадження електронного документообігу, підвищення рівня цифрової освіти та стимулювання галузевої трансформації є важливими кроками на шляху до забезпечення сталого розвитку та підвищення якості життя населення. Відповідно до цього, прискорення цифрової трансформації вимагає спільних зусиль місцевої та центральної влади, громадянського суспільства та бізнесу для досягнення успішних результатів та забезпечення конкурентоспроможності кожного регіону в епоху цифрового прогресу.

Серед перспектив розвитку сфери цифрової трансформації регіонів можна виділити наступні [2]:

- посилення співпраці з Європейськими країнами, які вже мають досвід у сфері цифровізації. Україні та регіонам зокрема потрібно вивчати кроки, які були зроблені у напрямку цифрової трансформації задля вироблення власного індивідуального шляху. Кінцевим продуктом даної взаємодії мають бути спільні програми, проекти, стратегії. Постійна комунікація з цього приводу є показником для населення, що влада не має наміру зупинитись, а націлена на високі темпи розвитку;

- щорічне вимірювання Індексу цифрової трансформації регіонів дає змогу регіонам побачити сильні та слабкі сторони процесу цифровізації. Таким чином громада буде знати куди направити найбільше своїх можливостей. Подальшою перспективою щодо цього може бути самостійне керування громадою цифровізаційними процесами;

- підвищення конкурентоспроможності регіону. Регіонам, яким вдасться успішно впровадити цифрові технології є перспектива для інвестицій та більш бурхливого розвитку бізнесу, ніж тим регіонам, які будуть «відставати». Інвестиції у свою чергу сприятимуть економічному зростанню;

- у післявоєнний період високий рівень цифрової трансформації регіонів може полегшити відновлення соціально-економічної сфери. Завдяки якісним та швидкісним цифровим послугам наслідки війни для громадян можуть стати менш загрозливими, ніж є насправді.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Цифрова трансформація регіонів — це важлива складова розвитку держави в цілому. На шляху до рівномірного, злагодженого функціонування регіонів у сфері цифровізації простежуються певні гальмуючі чинники, серед них: недостатність фінансування, не високий рівень обізнаності громадян, недостатня зацікавленість у трансформаційних процесах місцевої влади та ін. Дані чинники по різному проявляються у регіонах України. Наприклад у Дніпропетровській області присутня найменша їх дія, а у Запорізькій та Сумській вони посідають чільне місце й не дають цифровій трансформації розвинутися на високому рівні. Таким чином спостерігаємо нерівномірний розвиток цифрових перетворень. Подальші результати у сфері цифрової трансформації регіонів залежать, в першу чергу, від взаємодії центральної та місцевої влад, місцевої влади та громадян, профільних міністерств з іноземними колегами. Мета усіх злагоджених дій - комфорт для народу.

Список використаних джерел

1. Іртищева І. О., Сенкевич О. Ф. Цифрова трансформація регіонів України: об'єктивна необхідність, принципи цифрового розвитку та особливості регулювання. *Регіональна економіка*. 2020. № 1. С. 14–21. URL: <https://doi.org/10.36818/1562-0905-2020-1-2> (дата зверення 01.04.2024)
2. Іванова Н. Науковий журнал: Проблеми і перспективи економіки та управління. Цифровий розвиток регіонів України: тренди довоєнного періоду та перспективи післявоєнного відновлення. 2022. URL: <http://ppeu.stu.cn.ua/article/view/277072/271847> (дата зверення 01.04.2024)
3. Давимука С.А. Цифрова трансформація регіонів України. *Регіональна економіка*. 2018. №4. С. 110–121.: URL:http://re.gov.ua/re201804/re201804_110_DavyumukaSA,FedulovaLI.pdf. (дата зверення 10.04.2024)
4. Загрійчук М. Ю. 2020. До проблеми визначення поняття, сутності та змісту цифрової трансформації регіону. *Юридична наука*. 2020., 176–182. URL: <https://doi.org/10.32844/2222-5374-2020-105-3.22>. (дата зверення 11.04.2024)
5. Дубина М. В., Дергалюк М. О. Особливості цифрової трансформації регіонів України: сучасні реалії, проблеми та шляхи вирішення. Науковий журнал «Economic Synergy». 2023. Вип. 1 (7). С. 66 – 81. URL: <https://es.istu.edu.ua/EconomicSynergy/article/view/77/67> (дата зверення 12.04.2024)
6. Ракіпов, В. Р. Стратегічне управління територіальним розвитком в умовах цифрової трансформації : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.05 "Розвиток продуктивних сил і регіональна економіка": захищена 12.05.21 / Ракіпов Владислав Русланович ; наук. кер. І. О. Іртищева ; Одес. нац. акад. харч. технологій, [Міжнар. ун-т бізнесу і права]. — Одеса :

- ОНАХТ, 2020. — 21 с. URL: <https://card-file.ontu.edu.ua/handle/123456789/17802> (дата звернення 10.04.2024)
7. Ушкаленко І. М., Зелінська Ю. С. Інформаційно-комунікаційні технології, як основа державного управління на шляху цифрової трансформації та реформування. *Ефективна економіка*. 2019. № 11. — URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7397> (дата звернення: 09.04.2024). URL: 10.32702/2307-2105-2019.11.51 (дата звернення 10.04.2024)
8. Потенціал цифрової трансформації у громадах України. VoxUkraine |«Вокс Україна». URL: <https://voxukraine.org/potentsial-tsyfrovoyi-transfor-matsiyi-u-gromadah-ukrayiny/> (дата звернення 10.04.2024)
9. Цифрова трансформація регіонів – покращення щоденного життя кожного українця / Міністерство цифрової трансформації України. URL: <https://thedigital.gov.ua/news/tsifrova-transformatsiya-regioniv-pokrashchennya-shchodennogo-zhittya-kozhnogo-ukraintsya> (дата звернення 10.04.2024)
10. Індекс цифрової трансформації регіонів України / Міністерство цифрової трансформації України. 2023. URL: https://oda.zht.gov.ua/wp-content/uploads/2023/04/Indeks_tsyfrovoyi_transformatsiyi_regioniv_Ukrayiny.pdf (дата звернення 10.04.2024)

References

1. Irtyshcheva I. O., Sienkevych O. F. Tsyfrova transformatsiia rehioniv Ukrainy: obiektyvna neobkhdnist, pryntsyipy tsyfrovoho rozvytku ta osoblyvosti rehuliuвання. *Rehionalna ekonomika*. 2020. No 1. S. 14–21. URL: <https://doi.org/10.36818/1562-0905-2020-1-2> [in Ukrainian].
2. Ivanova N. Naukovyi zhurnal: Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia. Tsyfrovyy rozvytok rehioniv Ukrainy: trendy dovoiennoho periodu ta perspektyvy pisliavoiennoho vidnovlennia. 2022. URL: <http://ppeu.stu.cn.ua/article/view/277072/271847> [in Ukrainian].
3. Davymuka S.A. Tsyfrova transformatsiia rehioniv Ukrainy [Elektronnyi resurs] / S. A. Davymuka, L. I. Fedulova // *Rehionalna ekonomika*. — 2018. — No4. — S. 110–121. — Rezhym dostupu: http://re.gov.ua/re201804/re201804_110_DavymukaSA,FedulovaLI.pdf. [in Ukrainian].
4. Zahriichuk M. Yu. 2020. Do problemy vyznachennia poniattia, sutnosti ta zmistu tsyfrovoy transformatsii rehionu. *Yurydychna nauka*. 2020., 176–182. URL: <https://doi.org/10.32844/2222-5374-2020-105-3.22>. [in Ukrainian].
5. Dubyna M. V., Derhaliuk M. O. Osoblyvosti tsyfrovoy transformatsii rehioniv Ukrainy: suchasni realii, problemy ta shliakhy vyrishennia. *Naukovyi zhurnal «Economic Synergy»*. 2023. Vyp. 1 (7). S. 66 – 81. URL: <https://es.istu.edu.ua/EconomicSynergy/article/view/77/67> [in Ukrainian].
6. Rakipov, V. R. Stratehichne upravlinnia terytorialnym rozvytkom v umovakh tsyfrovoy transformatsii : avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk : spets. 08.00.05 "Rozvytok produktyvnykh syl i rehionalna ekonomika": zakhyshchena 12.05.21 / Rakipov Vladyslav Ruslanovych ; nauk. ker. I. O. Irtyshcheva ; Odes. nats. akad. kharch. tekhnolohii, [Mizhnar. un-t biznesu i prava]. — Odesa : ONAKhT, 2020. — 21 s. URL: <https://card-file.ontu.edu.ua/handle/123456789/17802> [in Ukrainian].
7. Ushkalenko I. M., Zelinska Yu. S. Informatsiino-komunikatsiini tekhnolohii, yak osnova derzhavnoho upravlinnia na shliakhu tsyfrovoy transformatsii ta reformuvannia. *Efektivna ekonomika*. 2019. № 11. — URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7397> (data zvernennia: 09.04.2024). URL: 10.32702/2307-2105-2019.11.51 [in Ukrainian].
8. Potentsial tsyfrovoy transformatsii u hromadakh Ukrainy. VoxUkraine |«Voks Ukraina». URL: <https://voxukraine.org/potentsial-tsyfrovoyi-transfor-matsiyi-u-gromadah-ukrayiny/> [in Ukrainian].
9. Tsyfrova transformatsiia rehioniv – pokrashchennia shchodennoho zhyttia kozhnogo ukraintsia / Ministerstvo tsyfrovoy transformatsii Ukrainy. URL: <https://thedigital.gov.ua/news/tsifrova-transformatsiya-regioniv-pokrashchennya-shchodennogo-zhittya-kozhnogo-ukraintsya> [in Ukrainian].

10. Indeks tsyfrovoyi transformatsii rehioniv Ukrainy / Ministerstvo tsyfrovoyi transformatsii Ukrainy. 2023. URL: https://oda.zht.gov.ua/wp-content/uploads/2023/04/Indeks_tsyfrovoyi_transformatsiyi_rehioniv_Ukrayiny.pdf [in Ukrainian].

DOI: 10.58423/2786-6742/2024-6-146-160
ETO 339.138:336.748.12

Róbert NAGY

Doktorandusz
Gazdaságtudományi és Informatikai kar
Selye János Egyetem,
Komárno, Szlovákia
ORCID ID: 0009-0005-5929-6170

László JÓZSA

Dr, Professzor
Selye János Egyetem
Komárno, Szlovákia,
ORCID ID: 0000-0001-6433-5107

Szilvia SZALAI MÓDOSNÉ

PhD, adjunktus
Kautz Gyula Gazdaságtudományi Kar
Széchenyi István Egyetem,
Győr, Magyarország
ORCID ID: 0000-0001-5898-2455

MARKETING A KIUGRÓAN MAGAS INFLÁCIÓ IDŐSZAKÁBAN

Анотація. Дана публікація досліджує взаємозв'язок між маркетингом і кризами в періоди високої інфляції. В історії третього тисячоліття в Європі сталися три значні кризи: фінансова криза 2007-2008 років, економічна криза, спричинена пандемією Covid-19, і інфляційна криза, загострена післяпандемічним зростанням попиту та агресією Росії. Інфляція стала критичною проблемою, що впливає на економіки у всьому світі. В Угорщині особливо постраждав енергетичний сектор, що призвело до різкого зростання цін. Метою цієї статті є дослідження ситуації в угорській економіці та маркетингової діяльності в періоди високої інфляції та визначення того, що є етичним та ефективним маркетингом. Наші дослідницькі завдання були такими: 1. Огляд взаємозв'язку між маркетингом і кризами. 2. Збір даних у Північному Задунаї та столиці з грудня 2023 по січень 2024 року. 3. Визначення етичних маркетингових практик. 4. Аналіз змін у поведінці та вподобаннях споживачів. 5. Розробка стратегічних рекомендацій для компаній. Дане дослідження дало кілька важливих висновків: споживачі віддають перевагу співвідношенню ціни та якості, мешканці великих міст дотримуються своїх улюблених продуктів. Важливо, щоб упаковка та порції продуктів споживалися до закінчення терміну придатності. Гумористичні рекламні оголошення викликають змішані реакції, тоді як раціональні, інформативні оголошення надають перевагу над дратівливими стилями. Жінки більш схильні асоціювати нижчі ціни з нижчою якістю. Споживачі з низьким рівнем доходу вважають, що дешевші продукти є нижчої якості. Хоча наша вибірка не є репрезентативною, отримані результати логічно узгоджуються, що свідчить про необхідність їх перевірки на репрезентативній вибірці. Майбутні дослідження також повинні вивчити вплив цифрових рішень на ефективність маркетингу під час криз. Маркетингові стратегії повинні бути гнучкими в періоди високої інфляції. Компанії повинні використовувати цифрові можливості та підтримувати прозорість і достовірність. Ми сподіваємося, що причини інфляції незабаром зникнуть і Україна зможе відновити свій шлях розвитку.

Ключові слова: кризи, інфляція, 4P, етична реклама, співвідношення ціни та якості, упаковка, стиль реклами.

JEL Classification: E31, P24, M30

Absztrakt. Publikációnk a marketing és a válságok közötti kapcsolatot vizsgálja a magas infláció időszakában. A harmadik évezred történetében Európában három jelentős válság történt: a 2007-2008-as pénzügyi válság, a Covid-19 járvány okozta gazdasági válság, és az inflációs válság, amelyet a pandémia utáni kereslet megugrása és az orosz agresszió súlyosbított. Az infláció kritikus problémává vált, amely világszerte befolyásolja a gazdaságokat. Magyarországon az energiaszektor különösen érintett, ami az árak drasztikus emelkedéséhez vezetett. A cikk célja, hogy megvizsgálja a magyar gazdaság és a marketing tevékenységek helyzetét a magas infláció időszakában, és meghatározza, mi tekinthető etikus és hatékony marketingnek. Kutatási feladataink a következők voltak. 1. A marketing és válságok kapcsolatának áttekintése. 2. Adatgyűjtés Észak-Dunántúlon és a fővárosban 2023 december és 2024 január között. 3. Az etikus marketing gyakorlatainak meghatározása. 4. A fogyasztói magatartás és preferenciák változásának elemzése. 5. Stratégiai ajánlások kidolgozása a vállalatok számára. Kutatásunk több fontos megállapítást eredményezett: A fogyasztók előnyben részesítik az ár-érték arányt, a nagyobb városok lakói ragaszkodnak kedvenc termékeikhez. Fontos a termékek csomagolása, adagolása, hogy a szavatossági időn belül elfogyjanak. A humoros reklámok vegyes reakciókat váltanak ki, miközben az értelmi alapú reklámokat előnyben részesítik az idegesítő stílusokkal szemben. A nők hajlamosabbak az alacsonyabb árakat gyengébb minőséggel társítani. Az alacsony jövedelműek hiszik, hogy az olcsóbb termékek rosszabb minőségűek. Bár mintánk nem reprezentatív, eredményeink logikailag következetesek, így érdemes lenne azokat egy reprezentatív mintán is tesztelni. Jövőbeni kutatásoknak érdemes lenne a digitális megoldások marketinghatékonyására gyakorolt hatását is vizsgálni válság idején. A marketing stratégiáknak rugalmasnak kell lenniük a magas infláció időszakában. A vállalatoknak ki kell használniuk a digitalizáció adta lehetőségeket, meg kell őrizniük az átláthatóságot és hitelességet. Reméljük, hogy az inflációt kiváltó okok rövid időn belül megszűnnek, és Ukrajna újra a fejlődés útjára léphet.

Kulcsszavak: krízisek, infláció, 4P, etikus reklám, ár-érték arány, kiszereles, reklám stílus

Abstract. Our publication examines the relationship between marketing and crises during periods of high inflation. In the history of the third millennium in Europe, three significant crises have occurred: the 2007-2008 financial crisis, the economic crisis caused by the Covid-19 pandemic, and the inflation crisis exacerbated by the post-pandemic surge in demand and Russian aggression. Inflation has become a critical issue affecting economies worldwide. In Hungary, the energy sector is particularly impacted, leading to drastic price increases. The aim of this article is to examine the situation of the Hungarian economy and marketing activities during periods of high inflation and to define what constitutes ethical and effective marketing. Our research tasks were as follows: 1. Review the relationship between marketing and crises. 2. Data collection in North Transdanubia and the capital from December 2023 to January 2024. 3. Define ethical marketing practices. 4. Analyze changes in consumer behavior and preferences. 5. Develop strategic recommendations for companies.

Our research yielded several important findings: consumers prefer value for money, residents of larger cities stick to their favorite products. The packaging and portioning of products are important so that they are consumed before the expiration date. Humorous advertisements elicit mixed reactions, while rational, informative ads are preferred over annoying styles. Women are more likely to associate lower prices with poorer quality. Low-income consumers believe that cheaper products are of lower quality. Although our sample is not representative, our results are logically consistent, suggesting they should be tested on a representative sample. Future research should also examine the impact of digital solutions on marketing effectiveness during crises. Marketing strategies need to be flexible during periods of high inflation. Companies must leverage digital opportunities and maintain transparency and credibility. We hope that the causes of inflation will subside, and that Ukraine can resume its path to development.

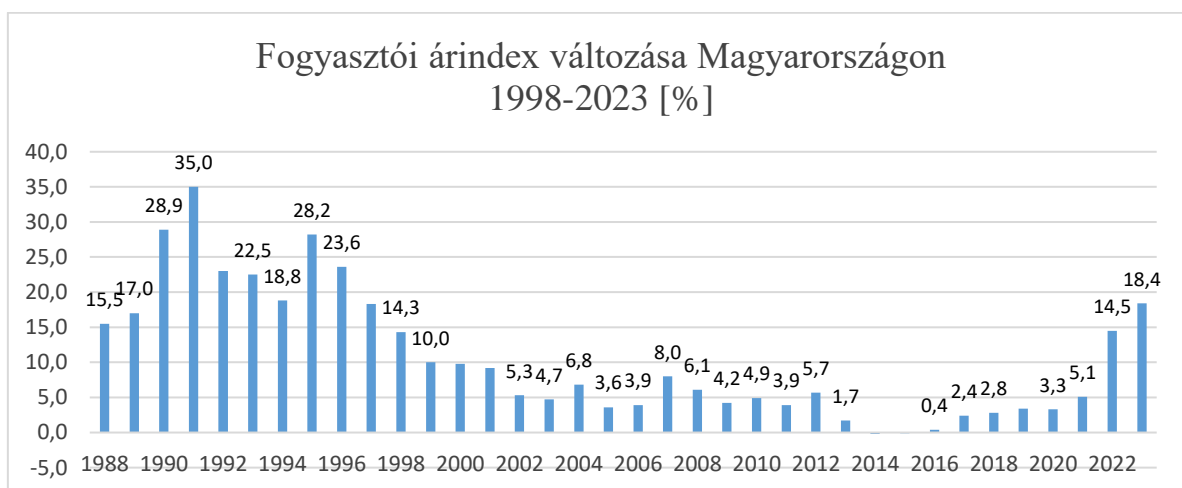
Keywords: crises, inflation, 4P, ethical advertising, value for money, packaging, advertising style

A probléma általános megfogalmazása. Tudjuk, hogy egy háborús helyzet legnagyobb tragédiája az elvesztett életekben és a szétbombázott vagyonokban nyilvánul meg, de tanulmányunkban erről nem írunk. Célunk a fegyveres konfliktussal érintett ország szomszédságában lévő Magyarország gazdaságának és az ehhez kapcsolódó marketing tevékenységnek a vizsgálata. A problémák által leginkább érintett az energiaszektor. Az energiapiacra kialakult egy kritikus helyzet, mely az árakat extrém módon növelte, és tudjuk, hogy az energiaárak növekedése tovább gyűrizik a termékek és szolgáltatások világába. Angliában és Németországban ezzel szemben úgy gondolják, hogy az infláció már a pandémia időszakában megkezdődött és az előbb felsorolt tényezők csak fokozták az árak emelkedését [1]. Az infláció valódi természetének megértéséhez a várakozások tanulmányozására az árképzési magatartás kutatására, valamint a monetáris politika mélyebb megértésére van szükség [2]. Reméljük, azoknak lesz igaza, akik ezt csak mikró krízisnek nevezik. Vizsgálatunk súlypontja az inflációs krízis és a marketing kapcsolata, de mivel még a témában túl sok publikáció nem született, olykor kénytelenek leszünk korábbi krízis időszakok tapasztalataira hivatkozni. Írásunkban elsőként az inflációnak és káros hatásainak bemutatása szerepel, majd a marketing részterületeire koncentrálnak. Megvizsgáljuk, hogy miként hat a folyamatos áremelkedés a termékpolitikára, árpolitikára, értékesítési módszerekre és a kommunikációs politikára.

Legfrissebb kutatások és publikációk elemzése. Magyarországon utoljára magas inflációt a rendszerváltás körüli időszakban mértek. 1990-ben 35%, illetve 1995-ben 28,2 %, mint az az első ábrán is látható. Ezekben az években a munkanélküliség is jelentősen megnövekedett, mint a 2. ábrán látható, 1993-ban 663 ezer fő volt munkanélküli. A munkájukat elvesztők körében jelentős, a többi foglalkoztatott esetében mérsékelt életszínvonal romlást lehetett felfedezni. A 2007-től 2012-ig elhúzódó pénzügyi válság csak mérsékelt inflációt váltott ki [3], de a munkájukat ezen időszakban is sokan elvesztették, az egészségügyi válság néhány szakma esetében járt csak elbocsátásokkal, csődökkel [4]. A Covid lezárások időszakában mérsékelt inflációval néztünk szembe [5] [6]. A 2022-ben kezdődő és a 2023-as évben végig húzódó magas infláció egyelőre nem járt együtt a munkanélküliség fokozódásával [7]. A vállalatok marketingtevékenysége krízisek idején mindenképp átalakul. A fenti áttekintés alapján négy esetet különböztethetünk meg.

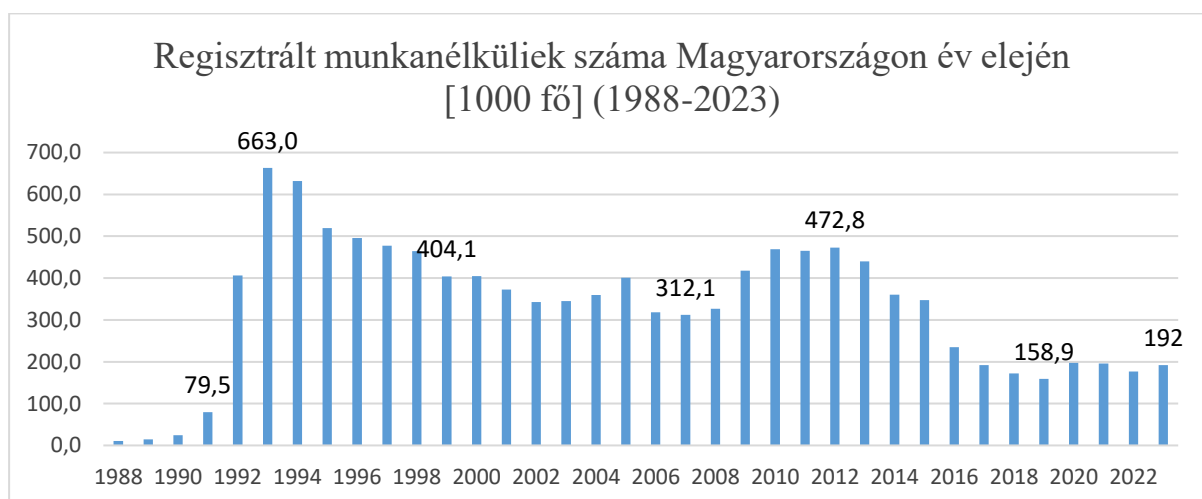
- A krízist mindenki megérzi, sokan átlagon felüli veszteségeket élnek át.
- Csak az állásukat elvesztők szenvednek a krízisben.
- Csak bizonyos szakmák képviselői kerülnek nehéz helyzetbe.
- Az infláció hatását mindenki megérzi, de nincsenek elbocsátások.

Az első és második ábra, melyeken néhány jellemző értéket is feltüntettünk, igazolja állításainkat az infláció és a munkanélküliség tekintetében

1. ábra. Fogyasztó árindex hosszútávú alakulása

Forrás: Saját szerkesztés [8] alapján. Megjegyzés: A 2023-as adat becsült érték.

2. ábra. Regisztrált munkanélküliek számának hosszútávú alakulása

Forrás: Saját szerkesztés [8] alapján. Megjegyzés: A 2023-as adat becsült érték.

A korábbi infláció hatásait vizsgálva arra jutottak, hogy a marketing az információs és kommunikációs technológia segítségével kerülheti el a veszteségeket. Egyértelmű, hogy a lakosság vásárlóereje az inflációs időszakban csökken. A vállalatok számára a marketing tervezése és a megtérülés átlátása bizonytalan [9].

Az inflációs időszak marketing költségeinek és eredményének számbavétele problémát rejt magában. Az előbb keletkezett költségek és a később jelentkező eredmények összevetése túlságosan pozitív képet mutathat. Ilyenkor a beruházások megtérülése (ROI) és az eszközök megtérülése (ROA) fontos meghatározó tényezővé válik. A megállapítások egy régebbi inflációs válsághoz kapcsolódnak. A 18%-os inflációt minősítették akkorának, amelyet már új módon kellett figyelembe venni a gazdasági és pénzügyi döntéshozatalban, illetve a marketing tevékenység értékelésében [10].

A geopolitikai helyzetből adódó bizonytalansággal, a magas inflációval, a rendelkezésre álló reáljövedelem csökkenésével megváltozott a fogyasztók termékválasztásának szerkezete és mintázata [11].

A megállapítás a háborús agresszor államában született, de valamennyi olyan államban érvényes, ahol az árak gyorsan emelkedtek. A vállalkozásoknak tudomásul kell vennie, hogy jelenleg kevesebb exkluzív terméket tudnak értékesíteni. A fogyasztók még nem az olcsó terméket keresik, inkább az ár-érték arányra ügyelnek. A megfizethetőség, az ár-érték arány a vevők körében egyre fontosabbá válik, s ez nemcsak a napi fogyasztási cikkekre igaz, hanem az ingatlanok esetén is érvényesül [12].

Élelmiszerek esetében sokan javasolják, hogy a csomagolás minőségét, mennyiségét csökkentjük és a kisebb ráfordítást építsük be a vállalatok az árakba. Ezzel az a probléma, hogy a csomagolás nem pusztán költség, hanem az élelmiszer eltarthatóságának és a termék marketingjének is meghatározó eszköze [13].

Az infláció erősödésével, a reáljövedelem csökkenésével egyidejűleg két másik folyamat is zajlik. A fogyasztó jobban odafigyel az ár/érték arányra és a számára megfelelőbb kiszerezésre. Ezt láthatjuk az 1. ábrán.

A termelők és szolgáltatók nagy része ismeri a fő fogyasztói szegmensek viselkedését. Többségüknek olyan termék vagy szolgáltatásválasztéka van, melyben megtalálhatók az exkluzív és a költséghatékony elemek is. A viselkedésváltozást is szükséges nyomon követni és az aktuális kínálatot annak megfelelően alakítani, hogy az 1. ábrán hova helyezhető el a fő fogyasztó viselkedése.

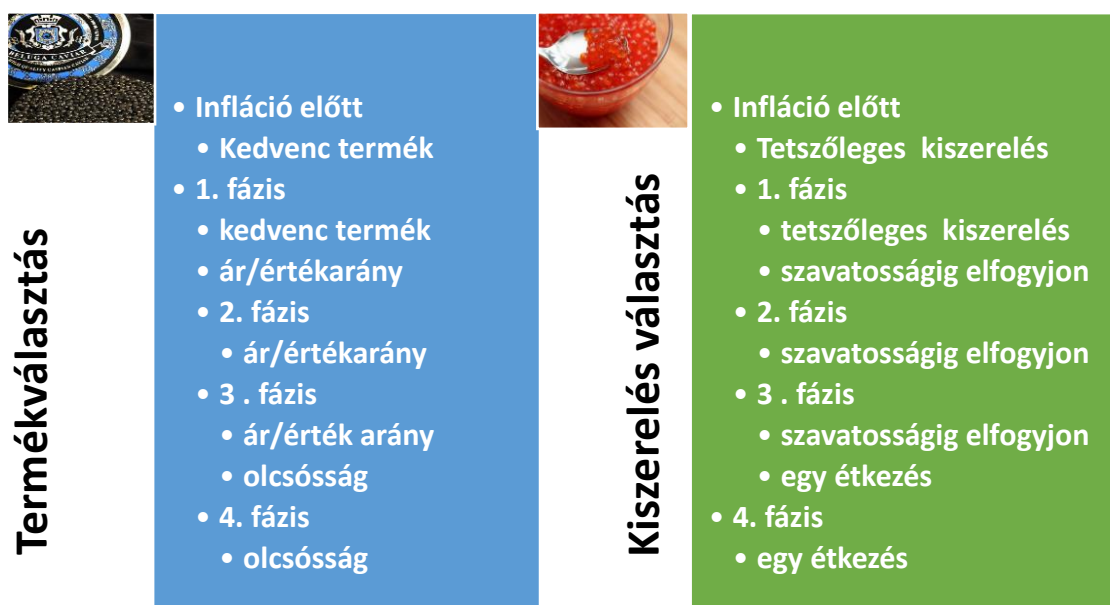
Egy magyar tanulmány a Z generáció értékrendjét és vásárlási szokásait vizsgálta. A marketingesek körükben akkor érhetnek el sikereket, ha olyan termékeket és szolgáltatásokat kínálnak, amelyek megfelelnek a Z generáció értékrendjének és boldogság fogalmának [14].

Érdemes lenne megvizsgálni, hogy ez utóbbi megállapítás a többi generációra mennyire érvényes. A vállalatok módosíthatják termékkínálatukat, hogy több költségbarát opciót vagy úgynevezett szükségességi termékeket helyezzenek előtérbe [15].

Az árképzésnél figyelembe kell venni az árérzékeny keresletet és a mennyiségi engedmények értékesítésre gyakorolt hatását [16]. Az árképzési stratégiákat négy kategóriába sorolhatjuk

- Költségelví árképzés
- Piaci cél típusú árképzés
- Kereslet alapú árképzés
- Versenytársakra alapozó árképzés [16].

Ha a költségekre alapozunk, ezek állandó növekedése szinte folyamatos árváltoztatást kíván meg. Ha a kereslet megtartása a célunk, akkor azonban mérsékelnünk kell az árnövelést. Inflációs időszakban legjobb a versenytársak árpolitikájának követése. Az árazásnál figyelembe kell venni a versenyképességi indexet, a márkaimázst, a piaci részesedést, a kapacitáskihasználást [17].

3. ábra Termékpoltika és az életszínvonal süllyedése

Forrás: Saját szerkesztés

A globális verseny inflációs környezetben kikényszerítheti a technológiai fejlődés új dimenzióját, kreatív új terméket hoz létre. Ez esetben nem szükséges a versenytársak áraihoz való igazodás. Az innovációhoz szinergia szükséges, melynek elemei a csapatmunka, az együttműködés és a tudásmegosztás [18].

A márkák megteremtése által lehetőség adódik magasabb árak érvényesítésére is. A márkának innovatívabbnak kell lennie a digitális élmények terén, figyelembe kell venni a fogyasztói viselkedést. A vállaltoknak átláthatónak és hitelesnek kell lenniük az áremelések kezelésében [19].

Indonéziában hazánkkal ellentétben az infláció az egészségügyi válság hatására, azzal egyidejűleg jött létre. Az elemzett publikációban megállapították, hogy az inflációs környezetben a vállalatoknak alkalmazkodniuk kell a digitális marketing stratégiákhoz, a fogyasztói elérés és az értékesítés növelése érdekében ki kell használniuk az online platformokat [20].

Magyarországon 2022-ben megjelent publikáció is a digitális marketing eszköztárát javasolja az egészségügyi járványt elszenvedő, de már az inflációtól is erősen terhelt turizmus és vendéglátás iparágban [21].

Magyarország a vállalati digitális érettség szempontjából a közepesen fejlett területekhez tartozik, bár cikkünk most nem foglalkozik a kérdéssel, de érdemes lenne azt is megvizsgálni, hogy a válság elősegítette-e a digitális megoldások felhasználását elősegítő értékesítési politikát [22].

A technológia és az infláció növekedése miatt a pénzügyi műveltség fontossága nő. Az üzleti, marketing és számviteli tárgyakat, vagy ismereteket tartalmazó tanterv a középiskolákban segít a jövő generációjának a valós világra való felkészülésben.

Az általunk elemzett egyik külföldi tanulmányban a képzések finanszírozását az állam vállalta. Egy ilyen előadás során nemcsak a fogalmak megértéséről, illetve azok

viselkedésben való beépítéséről esik szó. Az előadást tartó vállalkozás minimális költséggel reklám lehetőséghez is jut [23].

Hasonló stílusú kommunikációs politikára koncentráló előadásokkal tudatosítani lehetne az ifjúságban azt, hogy a reklámok bizonyos mértékig szükségesek a termékismerethez. Nem túlzás azt állítanunk, hogy az általános műveltséghez tartozik pl.: a tejipari, elektronikai márkák, gyártók és termékek ismerete.

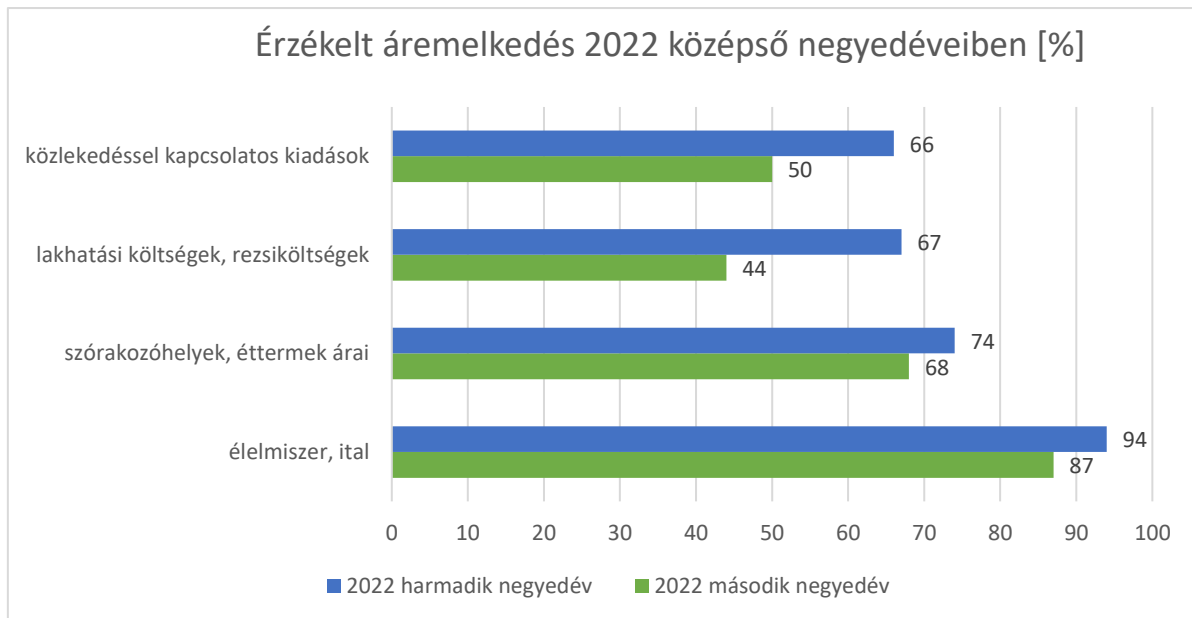
Fel kell azonban ismerni, hogy az érzelmekkel manipulálva a reklámok elérhetik, hogy olykor nem a legmegfelelőbb termék kerül a köztudatba.

A reklámok a márkaidentitást is hangsúlyozzák. Inflációs időszakban olyan marketinganyagot kell közvetíteni, amelyek a társadalmi és gazdasági tudatosságot, a segítségnyújtást, valamint a vidámságot és nevetést hangsúlyozzák [14].

Nemcsak a reklámokban feltűnő termékek és szolgáltatások árai növekedtek, hanem maguk a reklámköltségek is. A közvetlen reklámköltségek 2022-ben 12,6%-kal növekedtek. 2023-ban a tendencia folytatódott.

A szerzők megállapították, hogy a időszaki sikeres marketinghez alapos tervezés, stratégiai befektetés és a piaci dinamikák pontos megértése szükséges az infláció és emelkedő reklám költségek mellett [24].

Fontos bemutatnunk, hogy a fogyasztók által érzékelt infláció nagyobb, mint a valós. A 4. ábra értékeit kell megfigyelnünk. 2022 októberben átlagosan 21,1%-kal nőttek a fogyasztói árak hazánkban, az új évezredben nem mértünk ennél nagyobb 12 havi drágulást. Ehhez képest az érzékelt drágulás extrém magas [25].

4. Fogyasztók által érzett infláció mértéke

Forrás: Saját szerkesztés [25]. alapján

A cikk célja. A cikk célja, hogy átfogó képet nyújtson a magyar gazdaság és a marketing tevékenységek helyzetéről a magas infláció időszakában. Az infláció jelentős hatást gyakorol mind a fogyasztói magatartásra, mind a vállalati stratégiákra, ezért

különösen fontos megérteni, hogyan lehet a marketinget etikus és hatékony módon alkalmazni ilyen gazdasági környezetben. Ezzel a kutatással azt kívánjuk feltárni, milyen kihívásokkal és lehetőségekkel szembesülnek a vállalatok, valamint mely marketinggyakorlatok bizonyulnak sikeresnek és etikusnak ebben az időszakban. Kutatási feladataink a következők voltak:

1. A marketing és válságok kapcsolatának áttekintése: Elsődleges célunk a marketing és különböző gazdasági válságok közötti kapcsolat részletes áttekintése. Ez magában foglalja a korábbi pénzügyi válságok, a Covid-19 járvány okozta gazdasági krízis, valamint a jelenlegi inflációs válság tanulmányozását. Igyekszünk megérteni, hogyan reagáltak a vállalatok ezekre a kihívásokra, és milyen marketing stratégiák voltak sikeresek.

2. Adatgyűjtés Észak-Dunántúlon és a fővárosban 2023 december és 2024 január között: Empirikus kutatásunk keretében adatokat gyűjtöttünk Észak-Dunántúlon és Budapesten. Az adatgyűjtés célja, hogy felmérjük a helyi fogyasztók és vállalatok véleményét, tapasztalatait és reakcióit a magas inflációra. A gyűjtött adatok elemzése révén pontos képet kaphatunk arról, hogyan befolyásolja az infláció a különböző gazdasági szegmenseket és a fogyasztói magatartást.

3. Az etikus marketing gyakorlatainak meghatározása: Kutatásunk egyik központi eleme az etikus marketing gyakorlatainak feltárása és meghatározása. Vizsgáljuk, hogy milyen marketingstratégiák és -taktikák felelnek meg az etikai normáknak, különösen olyan válsághelyzetekben, amikor a fogyasztók fokozottan érzékenyek a vállalatok kommunikációjára és viselkedésére.

4. A fogyasztói magatartás és preferenciák változásának elemzése: Elemzést készítünk a fogyasztói magatartás és preferenciák változásáról a magas infláció hatására. Ez magában foglalja annak vizsgálatát, hogy a fogyasztók hogyan alkalmazkodnak az áremelkedésekhez, milyen termékeket és szolgáltatásokat részesítenek előnyben, és hogyan változnak vásárlási szokásaik.

5. Stratégiai ajánlások kidolgozása a vállalatok számára: Kutatásunk végső célja, hogy gyakorlati és stratégiai ajánlásokat dolgozzunk ki a vállalatok számára. Ezek az ajánlások segítenek a vállalatoknak abban, hogy hatékonyan alkalmazkodjanak az inflációs környezethez, és olyan marketingstratégiákat alakítsanak ki, amelyek nemcsak sikeresek, hanem etikusak is. Az ajánlások kidolgozásánál figyelembe vesszük a kutatás során szerzett tapasztalatokat és a legjobb gyakorlatokat.

Ezzel a kutatással hozzájárulunk a marketing és a gazdasági válságok közötti kapcsolat mélyebb megértéséhez, valamint segítjük a vállalatokat abban, hogy a nehéz gazdasági időkben is fenntartható és etikus marketingstratégiákat alkalmazzanak.

Módszertan és kutatási kérdések. A marketing és az infláció kapcsolatához kérdőívet szerkesztettünk. A kérdőívben arra törekedtünk, hogy választ kapjunk az előre megfogalmazott kutatási kérdésekre, melyek az árpolitikához, a termékpolitika egy bizonyos aspektusához, a kommunikációs politika legismertebb eleméhez kapcsolódnak. A lakosság körében sokszor kialakul egy szubjektív feltételezés, a vásárlók párosítják az olcsóbbat a gyengébb minőség fogalmával. Tudjuk, hogy bizonyos kapcsolat van a fogalmak között, de a jó költségviszonyokkal dolgozó

vállalatok minőséget is olcsón tudnak értékesíteni. A fenti gondolatok alapján a következő kutatási kérdéseket fogalmaztuk meg.

K₁: Az árérzékenység lépéseiként definiáltuk a kedvenc termék, ár/érték arány és az olcsóság kategóriákat. Úgy véltük, hogy érdemes megvizsgálni, hogy az egyes településtípusokon mi az elsődleges vásárlási szempont az ár tekintetében.

K₂: A termékpolitikával, pontosabban a kiszereléssel kapcsolatos vásárlási aspektusok sorban a következők: A szavatosság lejártáig elfogyjon, egy családi étkezéshez legyen elegendő, egy adagra legyen elegendő. A nagyobb adagok gazdaságosságát feltételező racionális fogyasztó legfontosabb szempontja, hogy a szavatosság lejártáig elfogyjon a termék. Megvizsgáljuk pénzügyi helyzete lehetővé teszi-e az ehhez az elvhez való ragaszkodást.

K₃: Harmadik kutatási kérdésünk a kommunikációs politika reklám kategóriájához illeszkedik, ellenőrizni kívánjuk milyen reklámstílus áll közel a fogyasztói ízléshez krízis időszakban.

K₄: Kérdés, hogy a nem, az életkor és a jövedelmi helyzet, illetve a végzettség befolyásolja-e egy sztereotípiát igazságértékével kapcsolatos meggyőződést. A kijelentés: ha egy áru jelentősen olcsóbb a vetélytársakhoz képest az azt jelenti, hogy rosszabb minőségű.

Számítógép által támogatott adatgyűjtést végeztünk, kényelmi mintavétel miatt mintánk nem reprezentatív. 207 választ tudtunk elemezni. Az adatgyűjtés területe Magyarországon az Észak-Dunántúl és a főváros voltak. Adatgyűjtő tevékenységünk 2024. január elsejétől a hónap közepéig tartott. Empirikus elemzésünket táblázatokkal és grafikonokkal támasztjuk alá, valamint egy korrelációs táblázatot is közlünk. A munkában az SPSS program volt a segítségünkre.

Elemzések. Mintánk demográfiai megoszlása nem tükrözi a társadalom valós megoszlását, a férfiak aránya 58,9%. Lakóhely esetében a kisváros és a nagyváros közel 30%-ot mutat. A kitöltők majdnem fele átlagos jövedelemmel rendelkezik. Végzettség tekintetében 30% feletti a 8 általánossal rendelkező és az érettségizett. Közel 30% felsőfokú végzettségű. A két leggyakoribb életkori csoport a 20 év alatti, illetve a 30-39 év közötti (1. táblázat).

2. táblázatunk egy kombinált vizsgálatot tartalmaz. A kijelentések és a lakóhely közötti kapcsolatot mutatja. A nagyvárosokban és a fővárosban élők számára több mint 40% -ban nagyon fontos, hogy a kedvenc termékét vásárolja. A falu, az agglomeráció és a kisváros lakosai ezt kevésbé tartják fontosnak. Az agglomerációban lakók számára 66,7%-ban rendkívül fontos az ár/érték arány. Ezt életformájuk igazolja, bizonyos időközönként a nagyvárosban bevásárolnak és ez esetben mindent a számukra kedvező áron szeretnének megvenni. A többi település lakosai számára is fontos az ár/érték arány, de bevásárlásaikat nem mindig tudják így intézni. A kisvárosok és a nagyvárosok, valamint a főváros lakosai közül körülbelül 50% állítja, hogy csak közepesen fontos, hogy az áru olcsó legye táblázatunk egy kombinált vizsgálatot tartalmaz. A kijelentések és a lakóhely közötti kapcsolatot mutatja. A nagyvárosokban és a fővárosban élők számára több mint 40% -ban nagyon fontos, hogy a kedvenc termékét vásárolja. A falu, az agglomeráció és a kisváros lakosai ezt kevésbé tartják fontosnak.

1.táblázat.

Demográfia megoszlás

Demográfiai megoszlás			Nem		
			Férfi	122	58,9%
Lakóhely			Nő	82	39,6%
Falu	28	13,5%	Nem nyilatkozik	3	1,4%
Agglomeráció	18	8,7%	Végzettség		
Kisváros	59	28,5%	8 általános	63	30,4%
Nagyváros	60	29,0%	Szakmunkás	18	8,7%
Főváros	40	19,3%	Érettségi	65	31,4%
Nem nyilatkozik	2	1,0%	Felsőfokú végzettség	61	29,5%
Jövedelmi helyzet			Életkor		
Erősen átlag alatti	22	10,6%	20 év alatti	78	37,7%
Átlag alatti	17	8,2%	20-29	39	18,8%
Átlagos	102	49,3%	30-39	45	21,7%
Átlag feletti	52	25,1%	40-49	16	7,7%
Erősen átlag feletti	9	4,3%	50-59	22	10,6%
Nem nyilatkozik	5	2,4%	60 vagy felette	7	3,4%

Forrás: Saját szerkesztés SPSS output alapján

Az agglomerációban lakók számára 66,7%-ban rendkívül fontos az ár/érték arány. Ezt életformájuk igazolja, bizonyos időközöként a nagyvárosban bevásárolnak és ez esetben mindent a számukra kedvező áron szeretnének megvenni.

A többi település lakosai számára is fontos az ár/érték arány, de bevásárlásaikat nem mindig tudják így intézni. A kisvárosok és a nagyvárosok, valamint a főváros lakosai közül körülbelül 50% állítja, hogy csak közepesen fontos, hogy az áru olcsó legye.

2. táblázat.

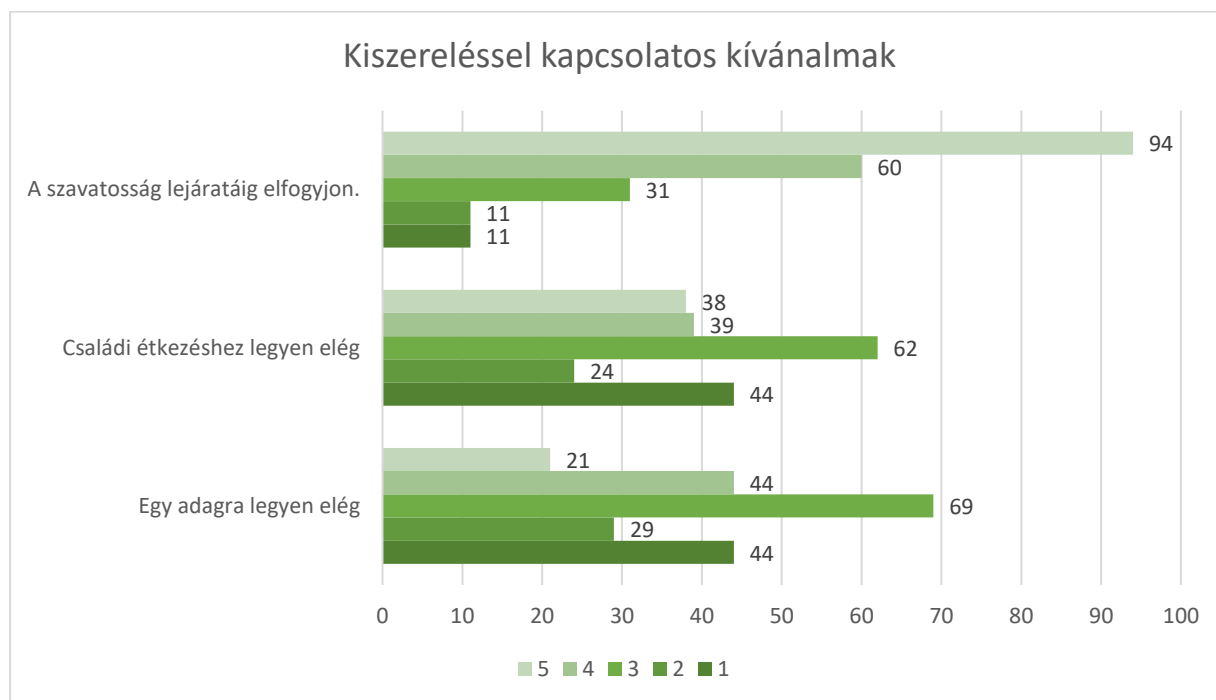
Ár szempontú vizsgálat

Mennyire fontos Önnek, hogy kedvenc termékét vásárolja?						
	1	2	3	4	5	Összesen
Falu	14,3%		17,9%	46,4%	21,4%	100,0%
Agglomeráció		22,2%		50,0%	27,8%	100,0%
Kisváros			15,3%	47,5%	37,3%	100,0%
Nagyváros		1,7%	18,3%	33,3%	46,7%	100,0%
Főváros	5,0%		10,0%	37,5%	47,5%	100,0%
Nem nyilatkozik					100,0%	100,0%
Összesen	2,9%	2,4%	14,0%	41,1%	39,6%	100,0%
Mennyire fontos Önnek az ár/érték arány?						
	1	2	3	4	5	Összesen
Falu			28,6%	32,1%	39,3%	100,0%
Agglomeráció			5,6%	27,8%	66,7%	100,0%
Kisváros			20,3%	35,6%	44,1%	100,0%
Nagyváros			30,0%	21,7%	48,3%	100,0%
Főváros			25,0%	37,5%	37,5%	100,0%
Nem nyilatkozik					100,0%	100,0%
Összesen			23,7%	30,4%	45,9%	100,0%
Mennyire fontos Önnek, hogy az áru olcsó legyen?						
	1	2	3	4	5	Összesen
Falu		7,1%	42,9%	21,4%	28,6%	100,0%
Agglomeráció	16,7%		11,1%	38,9%	33,3%	100,0%
Kisváros		11,9%	42,4%	27,1%	18,6%	100,0%
Nagyváros		13,3%	50,0%	10,0%	26,7%	100,0%
Főváros			52,5%	35,0%	12,5%	100,0%
Nem nyilatkozik					100,0%	100,0%
Összesen	1,4%	8,2%	43,5%	23,7%	23,2%	100,0%
1: egyáltalán nem fontos 5: rendkívül fontos						

Forrás: Saját szerkesztés SPSS output alapján

A megkérdezettek esetében a szavatosság lejártáig történő elfogyás rendkívül fontos. Közepesen fontos vagy egyáltalán nem számít, hogy a vásárolt mennyiség egy adagra elég legyen.

Ugyanezt állíthatjuk a csomag méretére vonatkozólag. Ez ellenőrizhető a 4. ábrán, melyen az 5-ös számérék jelenti a rendkívül fontosat. Ha a társadalom a kisebb háztartások irányában mozdul el, vagy a fogyasztók a gyermektelenek köréből kerülnek ki, akkor a kisebb adagok célszerűek. Nagycsaládosok által kedvelt termékekből nagyobb kiszéréselérés reális.

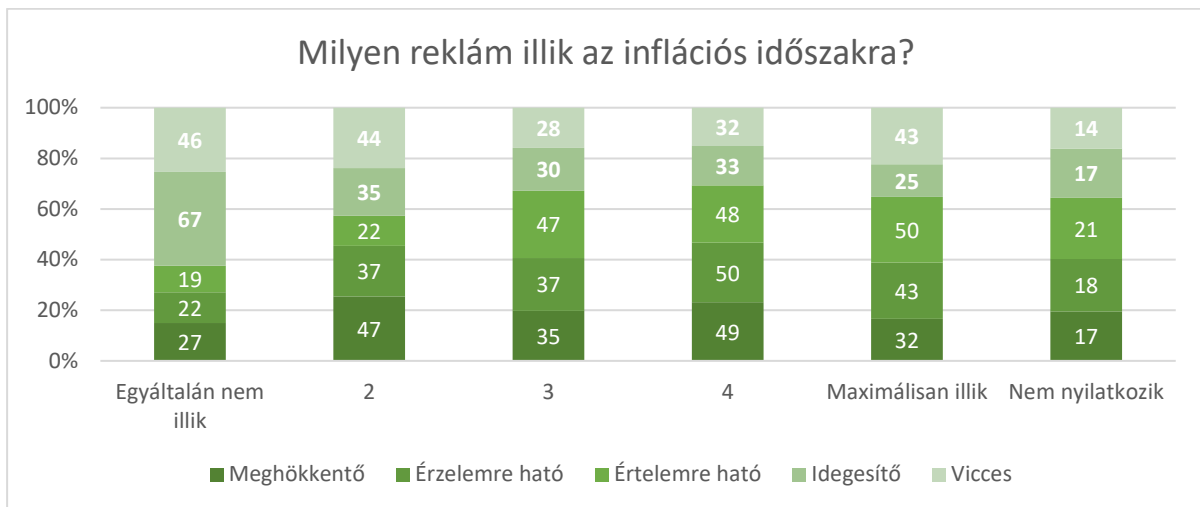
5. ábra Termék kiszéréselérésére vonatkozó vizsgálat

Forrás: Saját szerkesztés kérdőív alapján

Az 5. ábrán az inflációs időszakhoz illeszkedő reklámstílusokat ellenőrizhetjük. A maximálisan illik kategóriába csökkenő sorrendben a következő stílusok tartoznak: értelemre ható, érzelemre ható, valamint a vicces.

Az egyáltalán nem illik kategóriába szintén csökkenő sorrendben a következőket sorolták: idegesítő, vicces és a meghökkentő. Érdekes, hogy mindkét kategóriában előkelő helyen szerepel a vicces reklám.

Egyes emberek örülnek, ha a spotok oldják a feszültséget, míg másoknak már viccelődni sincs kedve. A vicces reklámok tehát a fogyasztói véleményekre megosztó hatással vannak.

6. ábra Reklámstílusok vizsgálata

Forrás: Saját szerkesztés kérdőív alapján

Erősen szignifikáns korrelációt találtunk a nem és az áru olcsóságához kapcsolódó kijelentés között. Ez a 3. táblázatban figyelhető meg. A nők jobban elhiszik azt, ha egy áru jelentősen olcsóbb a versenytársakhoz képest, az azt jelenti, hogy rosszabb minőségű.

Hasonló, bár nem erősen szignifikáns kapcsolat áll fenn a jövedelmi helyzet esetében. Minél rosszabb a válaszadó jövedelmi helyzete, annál inkább hisz a kijelentés igazságtartalmában. A rossz jövedelmi helyzetűek lehetőséget sem kapnak a drágább áruk kipróbálására, összehasonlítására.

3. táblázat.

Sztereotípiá vizsgálat

Korreláció					
		Neme?	Életkora?	Jövedelmi helyzete?	Végzettsége?
Ha egy áru jelentősen olcsóbb a versenytársakhoz képest, az azt jelenti, hogy rosszabb minőségű?	Pearson korreláció	,224**	0,062	-,178*	-0,039
	Szig. (2-oldali)	0,001	0,372	0,010	0,572
	N	207	207	207	207

Forrás: Saját szerkesztés SPSS output alapján

Következtetések: Az infláció zavarja a gazdaság működését, szegényebbé teszi a lakosság nagy részét. Fontos arra figyelni, hogy az érzékelt infláció mindig magasabb, mint a hivatalok által mért. Bármekkora reálbércsökkenésről is van szó, a fogyasztó ezt multiplikatívan érzékeli. A 6. ábrán a túlérzékelés figyelhető meg.

Publikációnkban az inflációs időszakban folytatott marketing tevékenységet vizsgáltuk. A szakirodalom áttanulmányozása után arra a megállapításra jutottunk, hogy a mikrokrízisek időszakában nagyobb rugalmasságra van szükség, a 4P minden elemén kissé változtatni kell. A digitalizáció adta lehetőségeket ki kell használni, fontos az

átláthatóság és a hitelesség. Primer kutatásunk eredményeiből a következőket emeljük ki:

- A jelen válságban az ár/érték arány fontosabb, mint hogy az áru olcsóbb legyen.
- Nagyobb településen lakók nem szívesen mondanak le kedvenc termékeikről.
- A kiszerelessel kapcsolatos legfontosabb kívánalom az, hogy a termék a család fogyasztása által még a szavatosság lejártáig elfogyjon.
- A vicces reklámok és az inflációs időszak kapcsolata megosztó kérdés.
- Előtérbe kerülnek az értelemre ható reklámok.
- Háttérbe szorulnak az idegesítő stílusú reklámok.
- A nők inkább elhiszik, hogy az olcsóbb árú gyenge minőségű.
- Az alacsony jövedelműek kénytelenek olcsóbb árut vásárolni, és abban hisznek, hogy ezáltal rosszabb minőséghez jutnak.

Megállapításaink a reprezentativitás hiánya miatt kizárólag a mintára érvényesek, de mivel logikailag magyarázhatóak, ezért érdemes lenne eredményeinket a valós demográfiai megoszlásnak megfelelő mintán tesztelni. Mindeközben bízunk abban, hogy az inflációt kiváltó okok rövid időn belül megszűnnek, és a szomszédunkban fekvő soknemzetiségű és termékeny földekkel, ipari tapasztalattal rendelkező Ukrajna újra a fejlődés útjára léphet.

A folyóiratcikk a Pallas Athéné Domus Meriti Alapítvány támogatásával valósult meg.

A felhasznált források listája

1. Grigoli, F. & Pugacheva, E. (2024). COVID-19 inflation weights in the UK and Germany., *Journal of Macroeconomics*, 79, art. no. 103543, DOI: 10.1016/j.jmacro.2023.103543
2. Skare, M., Gavurova, B. & Sinkovic, D., (2023). Unraveling the Dynamics of Inflation Persistence, A Long-Memory Analysis of Headline Inflation Convergence and Divergence in European Economies *Contemporary Economics*, 17 (4), pp. 406-423, DOI: 10.5709/ce.1897-9254.519
3. Miklós, G. (2020). A MAGYAR ELADÓSODÁS ÉS A VÁLSÁG HATÁSAI. *Köz-Gazdaság - Review of Economic Theory and Policy*, 8(1), 77-86.
4. Pirohov-Tóth, B., & Kiss, Z. D. (2020). A munkaerő-piaci szereplők által tapasztalt foglalkoztatási kihívások a koronavírus-járvány idején. *Opus et Educatio*, 7(4).
5. Kovács, L., Keller K., Tóth-Kaszás N., & Szőke V. (2021). A covid19-járvány hatása egyes turisztikai szolgáltatók működésére: azonnali válaszok és megoldások. *Tourism & Rural Development Studies/Turisztikai & Vidékfejlesztési Tanulmányok 2* DOI: 10.15170/TVT.2021.06.02.01
6. Tóth, A., Kálmán, B.G., Poór, J. & Cseh Papp I. (2023). Impact of the Covid-19 pandemic on unemployment in selected countries and country groups. *Regional Statistics* 13, no. 3
7. Hanusych, V. & Solnoki P. (2023). Az infláció és a munkanélküliség közti korreláció elemzés Ukrajnában és az Európai Unió országaiban. Кореляційний аналіз інфляції та безробіття в Україні та країнах Європейського союзу In *Acta Academiae Beregsasiensis. Economics*. 2023. 3. szám. pp. 25-38.
8. KSH hosszú idősorok. https://www.ksh.hu/stadat_hosszu
9. Damayanti, L. (2022). Handling Inflation In The World Of Marketing By Using Communication And Information Technology And Its Impact On Economic Growth, *Tamansiswa Management Journal International*, Vol. 4 No. 1, ISSN: 2775-166X
10. Webster F. E., Largay J. A. & Clyde P. Stickney, (1980) The Impact of Inflation Accounting on Marketing Decisions, *Journal of Marketing*, Vol.44 P.17-9, 1980

11. Semenova, E., (2023). Challenges of Organic Agricultural Marketing Smart Innovation, Systems and Technologies, 362, pp. 27-36. DOI: 10.1007/978-981-99-4165-0_3
12. Fragoso Januário, J., Oliveira Cruz, C., Varum, H., & Faria e Sousa, V., (2023). Is housing becoming less affordable? A study of affordability in the Portuguese housing market *Property Management*, 41 (5), pp. 698-728. DOI: 10.1108/PM-08-2022-0059
13. Jäckel, K. & Garai-Fodor, M. (2023), What Represents Value and Happiness for the Hungarian Generation Z in 2022-2023? IEEE 17th International Symposium on Applied Computational Intelligence and Informatics (SACI), Timisoara, Romania, pp.297-302, DOI: 10.1109/SACI58269.2023.10158648.
14. Marketing Trends: (2023). A spotlight on inflation, Mintel weboldal, Letöltve: 2023.04.15. <https://www.mintel.com/insights/advertising-and-marketing/2023-marketing-trends-a-spotlight-on-inflation/>
15. Hu, H., Guo, S., Zhen, L., Wang, S., & Bian, Y. A, (2024). Multi-product and multi-period supply chain network design problem with price-sensitive demand and incremental quantity discount, *Expert Systems with Applications*, Vol. 238, art. no. 122005, 2024, DOI: 10.1016/j.eswa.2023.122005
16. Agárdi I. (2017). Kereskedelmi marketing és menedzsment, Akadémiai Kiadó.
17. Frohmann, F. (2023). *Pricing Process Part 5: Monitoring Management for Professionals, Part F288*, pp. 305-317. DOI: 10.1007/978-3-031-24591-6_12
18. Taskovski, Filip, (2023). The Impact of the Energy Crisis On Inflation in the Republic of North Macedonia. *Southeast European Review of Business and Economics*, 4(1):80-101 DOI: 10.20544/SERBE.07.01.23. P03
19. Kearl, M. (2023). Top Effects of Inflation on Consumer Behavior: Inflation Trends, Medallia weblap Letöltve: 2023.04.02. <https://www.medallia.com/blog/inflation-effects-consumer-behavior-data-trends/>
20. Bintoro, S. G., Sari, K., Zubaidah, D.D. & Atif, R. M. (2023). Framework of Green Banking and Green Corporate Governance in Indonesian, Volume 5, Issue 6, November-December, DOI: 10.36948/ijfmr. 2023.v05i06.7847
21. Ebrahim, A.E. & Papp-Váry, Árpád Ferenc (2023) Tourism marketing and national parks. A systematic literature review. *E-CONOM*, 12 (1). pp. 24-35. ISSN 2063-644X
22. Pintér R. (2023). A magyar kis-és középvállalkozások digitális érettsége–a digiméter index: az eredmények ismertetése. *Vezetéstudomány/Budapest Management Review*, 54(10). DOI: 10.14267/VEZTUD.2023.10.06
23. Lam, I., Thompson, P., & Shuman, P., The Impact of Business, Marketing, and Accounting Courses on Financial Literacy in South Florida High Schools, *Journal of Student Research*, 11(4)., 2022, <https://doi.org/10.47611/jsrhs.v11i4.3142>
24. Gill Carrie, (2023) The impact of inflation on media buys in 2023 mmgy Global weblap Letöltve: 2024.03.13. <https://www.mmgyglobal.com/news/2023-media-inflation/>
25. K&H: Halvány optimizmus az inflációs porondon. Marketing weblap. Letöltve: 2024.04.01. <https://www.marketing.hu/cikkek/hirek/kh-halvany-optimizmus-az-inflacios-porondon>

DOI: 10.58423/2786-6742/2024-6-161-173
УДК 330.341.2

Юрій ПАСІЧНИК

доктор економічних наук, професор,
головний науковий співробітник відділу
соціально-економічного розвитку сільських територій,
Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки»,
м. Київ, Україна

ORCID ID: 0000-0001-9742-1378

Scopus Author ID 57207229041

Людмила ГОРДІЄНКО

доктор економічних наук, доцент,
завідувачка кафедри маркетингу,
фінансів, банківської справи та страхування
Східноєвропейський університет імені Рауфа Аблязова,
м. Черкаси, Україна

ORCID ID: 0000-0001-8979-8968

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ДОХОДІВ СІЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ КРАЇН ЄС ТА УКРАЇНИ

Анотація. У дослідженні викладено прагматику формування доходів сільського населення в окремих країнах ЄС та в Україні. Предметом є обсяги доходів у вибраних країнах ЄС у порівнянні із Україною. Метою роботи є виконання комплексного аналізу доходів мешканців сільських місцевостей у країнах ЄС та в Україні, а також виявлення відмінностей у рівнях цих доходів та формування ефективного механізму щодо України. Основним методом, який використано у дослідженні вибрано системний, який дає змогу отримання обґрунтованих результатів. Зіставлення у євро середньорічного доходу сільського населення у країнах ЄС та в Україні протягом 2017-2022 рр. дало змогу дійти висновку про суттєве відставання України. Основною причиною такого відставання є незначний рівень економічного розвитку в Україні від країн ЄС. Також виявлено перманентне зниження цього доходу в Україні протягом аналізованого періоду. За період 2017-2022 рр. зіставлено рівні інфляції у країнах ЄС та в Україні, де виявлено її перевищення щодо України у декілька разів. Така ситуація із інфляцією суттєво впливає на рівень реальних доходів сільського населення в Україні. Науковою новизною дослідження є розробка механізму підвищення доходів сільського населення, який включає такі складові: нормативно-правова база, господарюючі структури, ресурси, інфраструктура, врахування чинників впливу, використання сприятливого зарубіжного досвіду. Згідно експертного опитування серед 10 територіальних громад 5 областей дали змогу виявити домінанти формування цих доходів із відповідним градуванням. Респонденти вважали що найбільш вагомою домінантою є бізнес-середовище. Визначено, що результати дослідження будуть корисними при впровадженні на рівні сільських територіальних громад, що сприятиме підвищенню рівня доходів населення. Зроблено висновок, що визначальною умовою збільшення цих доходів має бути економічний розвиток сільських територій, для чого необхідно активізувати співробітництво керівництва сільських територіальних громад із місцевим бізнесом та залучати відповідних фахівців, зокрема із профільних аналітичних агенцій, наукових установ та закладів вищої освіти.

Ключові слова: бідність, домінанти, інфляція, механізм доходів, рівень доходів.

JEL Classification: G51

Absztrakt. A tanulmány felvázolja a vidéki lakosság jövedelmének alakulásának pragmatikáját egyes EU-országokban és Ukrajnában. A cikk tárgya az egyes EU-országokban lévő jövedelmek összehasonlítása az ukrainnaival. A kutatás célja, hogy átfogó elemzést végezzen az EU-országok és Ukrajna vidéki lakosainak jövedelméről, valamint azonosítsa e jövedelmek szintkülönbségeit és hatékony mechanizmust alakítson ki Ukrajna számára. A vizsgálat során alkalmazott fő módszer a szisztematikus módszer volt, amely lehetővé teszi ésszerű eredmények elérését. Az EU-országok és Ukrajna vidéki lakosságának 2017-2022 közötti átlagos éves jövedelmének euróban kifejezett összehasonlítása arra enged következtetni, hogy Ukrajna jelentős lemaradásban van. Ennek az elmaradásnak a fő oka az, hogy Ukrajna gazdasági fejlettsége az EU országaihoz képest komoly lemaradásban van. Ukrajnában a vizsgált időszakban ennek a bevételnek a tartós csökkenése volt jellemző. A 2017-2022. közötti időszakra vonatkozóan az EU-országok és Ukrajna inflációs szintjét hasonlítottuk össze, ahol azt láttuk, hogy többszöröse Ukrajnában. Ez az inflációs helyzet jelentősen befolyásolja az ukrainnai vidéki lakosság reáljövedelmének szintjét. A tanulmány tudományos újdonsága a vidéki lakosság jövedelmét növelő mechanizmus kidolgozása, amely a következő összetevőket tartalmazza: szabályozási keretek, gazdálkodási struktúrák, erőforrások, infrastruktúra, befolyásoló tényezők figyelembevételét, használható külföldi tapasztalatok implementálása. 5 megye 10 kistérségében végzett szakértői felmérése által sikerült megfelelő besorolással az ezeknek a bevételeknek a domináns forrásait. A válaszadók úgy vélték, hogy az üzleti környezet a legjelentősebb tényező. Megállapítást nyert, hogy a vizsgálat eredményei hasznosak lesznek a vidéki területi közösségek szintjén történő megvalósításakor, ami hozzájárul a lakosság jövedelmi szintjének emeléséhez. Arra a következtetésre jutottunk, hogy e bevételek növelésének meghatározó feltétele a vidéki térségek gazdasági fejlesztésének, amelyhez szükséges a vidéki területi közösségek vezetőségének a helyi vállalkozásokkal való együttműködésének aktiválása, a megfelelő szakemberek bevonása, különösen szakosodott elemző ügynökségektől, tudományos és felsőoktatási intézményektől.

Kulcsszavak: szegénység, dominánsok, infláció, jövedelemmechanizmus, jövedelemszint.

Abstract. The study outlines the pragmatics of the formation of rural population incomes in certain EU countries and in Ukraine. The subject is the volume of income in selected EU countries in comparison with Ukraine. The purpose of the work is to perform a comprehensive analysis of the incomes of residents of rural areas in the EU countries and in Ukraine, as well as to identify differences in the levels of these incomes and to form an effective mechanism for Ukraine. The main method used in the study was the systematic one, which allows obtaining reasonable results. A comparison of the average annual income of the rural population in EU countries and Ukraine during 2017-2022 in euros made it possible to conclude that Ukraine is significantly lagging behind. The main reason for this lag is the insignificant level of economic development in Ukraine compared to EU countries. A permanent decrease of this income in Ukraine during the analyzed period was also revealed. For the period 2017-2022, the levels of inflation in the EU countries and in Ukraine were compared, where it was found to be several times higher than in Ukraine. This situation with inflation significantly affects the level of real incomes of the rural population in Ukraine. The scientific novelty of the study is the development of a mechanism for increasing the incomes of the rural population, which includes the following components: regulatory framework, management structures, resources, infrastructure, taking into account influencing factors, using receptive foreign experience. According to an expert survey among 10 territorial communities of 5 oblasts, it was possible to identify the dominant sources of these incomes with the appropriate grading. The respondents believed that the business environment is the most important factor. It was determined that the results of the study will be useful when implemented at the level of rural territorial communities, which will contribute to increasing the level of income of the population. It was concluded that the determining condition for increasing these incomes should be the economic development of rural areas, for which it is necessary to activate the cooperation of the leadership of rural territorial communities with local businesses and to attract relevant specialists. in

particular, from specialized analytical agencies, scientific institutions and institutions of higher education.

Keywords: *poverty, dominants, inflation, income mechanism, income level.*

Постановка проблеми. Україна поступово торує шлях до європейського співтовариства, для чого необхідно виконати відповідні умови для вступу. Доходи населення, зокрема сільського, є визначальним критерієм розвитку будь-якої країни і щодо України, то вони є одними із найнижчих серед країн ЄС. Підписання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами спрямована на поліпшення якості життя та економічного благополуччя сільського населення і є частиною євроінтеграційних зобов'язань України [1]. Саме у цьому контексті актуалізується проблема підвищення рівня доходів сільського населення та пошуку напрямів, механізмів, моделей реалізації цього важливого національного завдання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Беручи до уваги загальноєвропейську та українську наукову зацікавленість у дослідженні цієї проблематики, відповідними науковцями розлого пропонуються різноманітні дослідження. Так, С. Meloni et all. щодо ЄС надали переконливі докази того, що сільські домогосподарства мають нижчий дохід, ніж несільські. Крім того, цей розрив зменшується, коли рівень доходу країни зростає [2]. V.-T. Esperanza et all. щодо Англії зауважують, що незвичним є те, що рівень бідності в сільській місцевості нижчий, ніж у містах [3]. S. Ananian, G. Dellaferrera проаналізувавши статистичні дані ООН за 2019 рік із 58 країн світу, дійшли висновку про те, що традиційно спостерігаються суттєві відмінності у рівнях існування між сільськими та міськими районами, зокрема рівень бідності в сільській місцевості оцінюється у 17,2 відсотка, що більш ніж у три рази перевищує рівень бідності у містах (5,3 відсотка). Це означає, що близько 79 відсотків бідного населення світу живуть у сільській місцевості [4].

Також розлогими є дослідження українських науковців. Р. Бачо та Г. Потокі, які на прикладі Закарпаття розробили комплексну стратегію розвитку території, в якій представлено проблеми об'єднаної територіальної громади, точки прориву та конкретні приклади секторів, у яких подальший розвиток буде доцільним, що забезпечуватиме підвищення доходів населення [5]. О. Поплавська та О. Шевчук особливу увагу приділили аналізу матеріального благополуччя сільського населення та його зайнятості як основи формування якості життя [6]. Г. Кукель, В. Роледерс та І. Семчук виявили особливості зайнятості в сільській місцевості, які включають обмежені можливості працевлаштування, низький рівень оплати праці, зростання соціальної напруги і трудової міграції та запропонували заходи щодо диверсифікації сільської економіки, які дадуть змогу розширити сферу прикладання праці, створити нові робочі місця, поліпшити стан соціальної інфраструктури [7].

Оцінюючи ці праці, доходимо висновку про актуальність цієї тематики, що підтверджується розлогістю висвітлення у фаховій літературі.

Виокремлення невіршених раніше частин загальної проблеми. Зважаючи на різноманітне висвітлення цієї проблематики, зокрема щодо України з врахуванням затяжної війни, залишаються недостатньо обгрунтованими такі аспекти, як нормативно- правове забезпечення цих доходів, механізми реалізації їх підвищення, роль чинників впливу, адаптація зарубіжного досвіду у теперішні українські реалії. Саме на цих важелях збільшення відповідних доходів зосередимо увагу у цьому дослідженні.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою дослідження є виконання комплексного аналізу доходів мешканців сільських місцевостей у країнах ЄС та в Україні, а завданнями: формування методичних підходів; оцінка основних положень нормативних актів щодо регулювання доходів в Україні; виявлення відмінностей у рівнях доходів країн ЄС та України; розробка дієвого механізму підвищення доходів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для оптимального виконання визначених завдань сформуємо такі методичні підходи:

Використання, як методу дослідження, системного, який дає змогу аналізувати складні неврівноважені системи, якою є сільські громади із специфічним складом населення та градуйованими доходами;

врахування умов воєнного стану щодо розміщення сільських територіальних громад, їх наближеності до зони бойових дій, залученості мешканців до Збройних Сил України, наявності переміщених осіб тощо;

орієнтація на вектори суспільного розвитку України, зокрема євроінтеграційний напрям;

виокремлення домінант підвищення доходів сільського населення;

врахування, із відповідною адаптацією, сприйнятливого зарубіжного досвіду, зокрема економічно розвинених країн ЄС.

Використання цих положень обумовлюватиме отримання найбільш оптимальних результатів дослідження.

Оцінимо досконалість нормативних актів щодо регулювання доходів сільського населення в Україні. Коли Європейський парламент 23 червня 2022 р. ухвалив резолюцію із закликом невідкладно надати статус кандидата на членство в Європейському Союзі для України, активізувалась робота по формуванню відповідних нормативно-правових актів, зокрема і щодо розвитку сільських територій із сприятливим рівнем забезпечення рівня життя сільських мешканців. Так у відповідності до Концепції сільського розвитку до 2030 року, проєкт якої був ще оприлюднений наприкінці 2020 р. передбачено такі критерії щодо доходів сільського населення: «...підвищення рівня якості життя сільського населення, передусім соціально-вразливих його верств – дітей, інвалідів та осіб похилого віку, скорегованого передусім на базовий (місцевий) рівень розвитку самоврядування; збільшення частки оплати праці та доходів від підприємницької діяльності у структурі грошових доходів сільських домогосподарств до 80 %;

щорічне зростання доходів сільських домогосподарств на рівні не менше рівня інфляції [8].

У Законі України «Про засади державної регіональної політики» передбачено стимулювання та підтримку місцевих ініціатив щодо ефективного використання внутрішнього потенціалу регіонів для створення та підтримання повноцінного життєвого середовища, підвищення якості життя людей [9].

Із 2024 р розпочалось виконання II етапу Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки, де передбачено: «Сприяння розвитку різних форм кооперації, фермерства, забезпечення доступності ринків збуту для малих та середніх виробників сільськогосподарської продукції, інфраструктури для зберігання сільськогосподарської продукції; запровадження нових технологій та обладнання для переробки сільськогосподарської сировини» [10], що має сприяти підвищенню доходів населення сільських регіонів.

Певне відношення до рівня доходів зазначеного населення має Національна стратегія доходів до 2030 року, де зокрема передбачено: «Відновити прогресивну шкалу ставок ПДФО у поєднанні з соціальною пільгою нейтральною до рівня доходів» [11].

Оцінюючи ці нормативні акти, зауважимо що в них, як і в інших дотичних до вирішення цієї проблеми документах, визначено лише окремі напрями цього підвищення, а формування конкретних механізмів має реалізовуватись безпосередньо на рівні відповідної громади.

Таблиця 1.
Середньорічний дохід сільського населення у країнах ЄС та в Україні, євро*

Країни	Роки						Відхилення	
	2017	2018	2019	2020	2021	2022	євро	%
Люксембург	41747	41192	42829	44197	48822	49044	7297	17,4
Швеція	24787	25412	24038	24216	25558	26840	2053	8,3
Румунія	2311	2820	3229	3621	3960	4679	2368	202,6
Єврозона	19400	19934	20623	21672	22155	22722	3322	17,1
Україна								
тис грн	58,80	58,48	58,13	57,38	56,81	44,88	- 13,92	0,76
курс, грн/євро	30,00	32,14	28,95	30,79	32,31	33,98	3,98	13,3
євро	1960	1880	2008	1864	1758	1321	- 639	0,67
Відхилення від Румунії								
євро	-351	-940	-1221	-1757	-2202	-3358	-3007	-856,6
%	84,8	67,7	62,2	51,5	44,4	28,3	x	x

*Сформовано авторами за джерелами [12; 13, с. 256; 14, с. 302; 15, с. 293; 16]

Виявимо основні відмінності у рівнях доходів сільського населення країн ЄС та України. Для виконання відповідного зіставлення скористаємось даними Eurostat та Державної служби статистики України, Міністерства фінансів України, Національного банку України із такими застереженнями: дані по Україні подані для домогосподарств, оскільки там є показники щодо сільського населення; дані

за 2022 рік подані орієнтовні згідно опитування виконаного фахівцями Національного банку України; при відповідному зіставленні доходів серед країн ЄС вибрано по одній країні із найбільшим, середнім та найменшим рівнем доходів у 2022 році; визначення відхилення здійснено у порівнянні 2022 щодо 2017 рр.

Аналізуючи ці показники, зробимо такі висновки:

- ✓ за цей період доходи перманентно зростали, як у вибраних країнах ЄС, так і середньозважене значення по країнах Єврозони, проте в Україні вони суттєво знизились;
- ✓ причиною такого зниження доходів в Україні було як їх незначне зростання, так і підвищення курсу грн/євро;
- ✓ рівень цих доходів у країнах ЄС суттєво варіюється, зважаючи на розбіжність у 2022 р. між Люксембургом та Румунією у 10,5 рази;
- ✓ Україна суттєво відстає від країни із найнижчими доходами – Румунії по 2022 р. у 3,54 рази і ця розбіжність збільшується.

Беручи до уваги, що одним із вагомих чинників, який суттєво впливає на формування цих доходів, є інфляція споживчих цін, проаналізуємо її значення у цих же країнах та Україні (табл. 2).

Таблиця 2.

Інфляція у країнах ЄС та в Україні, %*

Країни	Роки					
	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Люксембург	2,2	2,3	1,2	0,4	3,2	10,3
Швеція	1,9	2,0	1,7	0,7	2,7	8,1
Румунія	1,1	4,1	3,9	2,3	4,1	12,0
Єврозона	2,2	2,3	1,2	0,4	3,2	10,3
Україна	13,7	9,8	4,1	5,0	10,0	26,6

*Сформовано авторами за джерелами [18; 19]

Оцінюючи ці дані, зауважимо, що інфляція в Україні практично у кожному році у декілька разів перевищувала показники як в окремих країнах, так і середньозважене значення по Єврозоні, що є ще одним негативним чинником впливу на доходи сільського населення.

Зважаючи на виявлені відмінності між цими доходами, запропонуємо доміанти їх збільшення. Експертне опитування серед 10 територіальних громад 5 областей дали змогу градувати ці доміанти так (рис. 1)

Згідно досліджень серед мешканці сільських територіальних громад на перше місце висунуто бізнес-середовище, що є доволі ситуаційним явищем, особливо в умовах війни. Особливий акцент було зроблено на необхідність досконалої нормативно-правової бази, що регулює господарську діяльність, партнерство з місцевими органами, інформаційну та фінансову підтримку. Водночас, основним чинником, що найбільш впливає на ці доходи є соціально-економічний розвиток. Саме у поєднанні економічних та соціальних процесів залежать доходи сільського населення. У цьому контексті всі без виключення

сільські територіальні громади мають значний потенціал, який залишається невикористаним. До цього процесу, а саме відбудови, будуть також дотичні і ті громади, які тепер перебувають під тимчасовою окупацією. Зважаючи на доцільність підвищення цих доходів науковцями пропонуються різноманітні форми, схеми, механізми такого зростання. Подамо ці теоретичні конструкції у викладенні зарубіжних та українських дослідників.

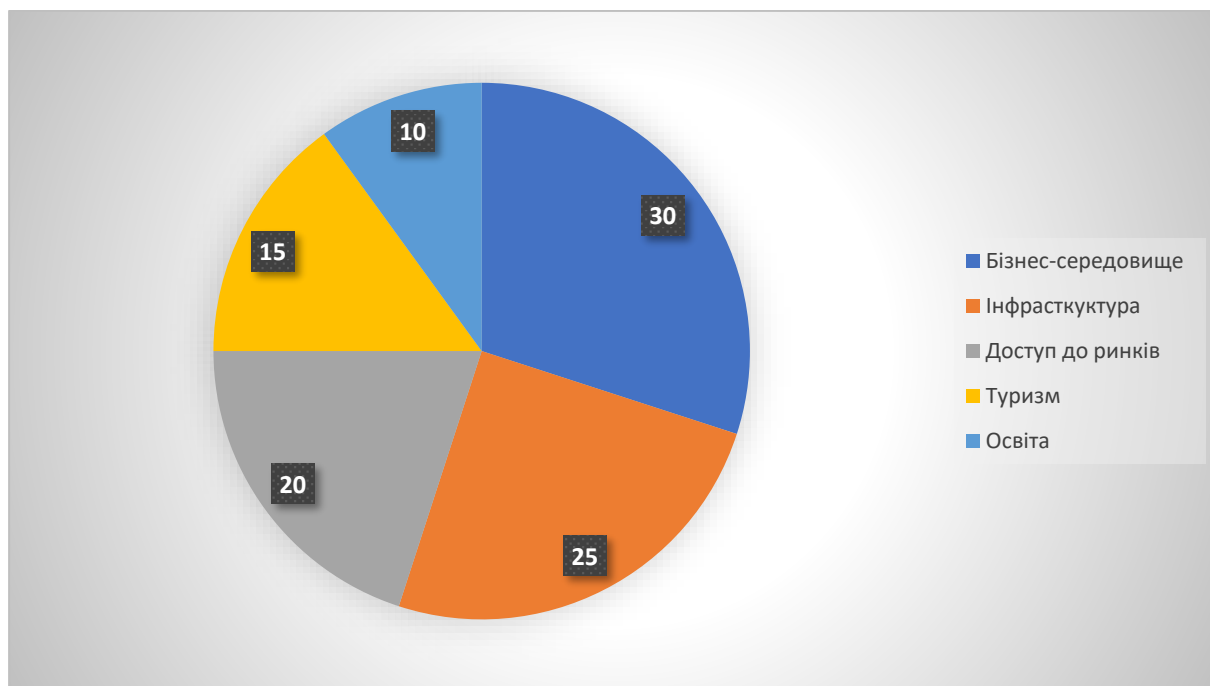

Рис. 1 Структура домінантів підвищення доходів населення, %*

*Сформовано авторами згідно власних досліджень

Yu. Peng et all. в універсальних рекомендаціях у світовому вимірі щодо покращення механізмів існування для фермерів зазначають: «Засоби до існування є основним регуляторним заходом, який запроваджує уряд для компенсації різниці між менш розвиненими сільськими районами та розвиненими територіями через надлишок споживачів у споживанні. Тепер основні інструменти компенсації засобів до існування включають субсидії соціального забезпечення та проекти соціального забезпечення, засновані на поточному стані розвитку сільської місцевості. Як складова одиниця села, сільське домогосподарство є найбільш критичною групою у виробленні стратегії засобів існування. Земля та природні ресурси стають орієнтиром для фермерських домогосподарств для розробки стратегій та засобів для існування. Впровадження плану сталого землеустрою в бідних сільських районах координує екологічну та сільськогосподарську політику, вирішує питання неефективного землекористування в сільській місцевості, гарантує права передачі землі бідним сільським домогосподарствам і повністю залучає малозабезпечені сільські сім'ї до процесу транзакцій. Заходи компенсації засобів до існування через органи місцевого самоврядування включають

підтримку промисловості, спільний розвиток багатьох видів продукції через контрактне фермерство, ринковий обіг сільськогосподарської продукції, комерціалізацію сільськогосподарської продукції, ринкові переваги глобалізації та маркетингації та підвищення доходів у сільській місцевості» [20].

Згідно замовлення Комітету по поточним питанням Конгресу регіональних та місцевих влад Ради Європи J. Glass було підготовлено Звіт «Майбутнє молоді у сільській місцевості: обов'язки місцевої та регіональної влади» у відповідності до якого було прийнято відповідну Резолюцію, де, зокрема обумовлено: «Цей звіт привертає увагу до конкретних проблем, із якими стикається молодь. людей, які ростуть у сільських громадах, у тому числі щодо доступу до освіти, зайнятості та доступного житла. У ньому наголошується, що молоді люди у сільській місцевості мають менше можливостей, ніж їхні міські однолітки, для участі у суспільному та політичному житті, і пропонується місцевій та регіональній владі основу для надання кращої підтримки молодим людям, щоб вони могли залишитись у сільській місцевості. У своїй резолюції Конгрес закликає місцеву та регіональну владу вирішити ці проблеми у своїй політиці, надати підтримку сільським молодіжним організаціям та визнати роль сільської молоді у збереженні культурної спадщини та сільських традицій. Він закликає їх заохочувати участь молоді, приділяючи особливу увагу молоді з уразливих груп та меншин. Він закликає асоціації місцевої та регіональної влади надавати підтримку сільським муніципалітетам у покращенні послуг, що надаються сільській молоді, та поінформованості молоді про них. У своїй рекомендації Конгрес закликає уряди держав-членів підтримати сільську молодь через національну молодіжну політику, політику зайнятості та житла, а також забезпечити відповідну інфраструктуру в сільських районах, щоб забезпечити справедливе надання державних послуг [21].

Серед українських учених заслуговує на увагу дослідження І. Дворник, де викладено із належним обґрунтуванням схему формування доходів сільського населення, основними складовими якої є методи впливу (законодавчі, адміністративні, економічні, ринкові), а також способи (офіційні й неофіційні) та інструменти (правові, методичні, організаційно-економічні, соціальної відповідальності) формування цих доходів, що сприяє їх зростанню, активізації підприємницької діяльності селян, детінізації доходів тощо [20, с.8].

Базуючись на теоретичному підґрунті та прагматичі формування цих доходів, сформуємо такі основні складові відповідного механізму доходів.

1. Нормативно-правова база.

Юридичні акти, що регламентують формування та диверсифікацію доходів сільського населення за ієрархічними рівнями економічної системи подамо так:

загальнодержавні: Податковий та Бюджетний кодекси; закони України – «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про Державний бюджет України», «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» та інші; розпорядження Кабінету Міністрів України та інших профільних міністерств та відомств;

регіональні: розпорядження державних (військових) обласних та районних адміністрацій;

місцеві: рішення виконавчих комітетів та рад депутатів сільських територіальних громад.

Ці нормативні акти є основою запровадження відповідних «правил гри» на рівні сільських територіальних громад та обумовлюють ефективність формування доходів населення цих громад. Зауважимо, що цими актами, зокрема загальнодержавного значення визначаються – мінімальні рівні заробітної плати та пенсій, різноманітні соціальні допомоги для малозабезпечених осіб, молодих сімей, інвалідів та інших груп.

2. Господарючі структури.

Як уже зазначалось, основою формування цих доходів, зокрема для осіб працездатного віку, є комерційна діяльність, як особиста, так і у бізнесових структурах. Саме тому, як місцеві органи влади так і підприємці, повинні спільно формувати та забезпечувати функціонування цих структур.

3. Ресурси.

У конкретній сільській територіальній громаді є в наявності відповідні земельні, лісові, водні, логістичні, трудові, фінансові, виробничі ресурси. У цьому контексті важливо згідно розроблених стратегій та планів розвитку їх ефективно використати.

4. Інфраструктура.

Для успішного функціонування економіки у сільських територіальних громадах має бути розвинена мережа закладів освіти, культури, медицини, побутового обслуговування тощо. Зауважимо, що навіть у довоєнні роки, зокрема до 2022 р. не у кожному селі цих закладів було достатньо. Процеси децентралізації внесли нові зміни у адміністративний устрій України і оптимізація використання бюджетних коштів обумовила нові проблеми щодо забезпечення їх функціонування, особливо у малочисельних селах. Водночас зауважимо, що роль інфраструктури у забезпеченні економічного розвитку є доволі вагомою, тому необхідно щодо цих проблем знаходити оптимальні рішення.

5. Врахування чинників впливу.

Згідно системного підходу, який у цьому дослідженні вибраний як основний, їх роль є значною. У теперішніх умовах суспільного розвитку України, зокрема на рівні сільських територіальних громад визначальним чинником на ці доходи є військовий. Також необхідно враховувати погодний чинник, який у останні роки вносив суттєві корективи у сільське господарство. Беручи до уваги євроінтеграційні прагнення України також доцільно брати до уваги відповідні дії політичних та комерційних структур ЄС, які у певний період можуть мати як позитивний так і негативний ефект, достатньо пригадати ситуацію із блокуванням кордону польськими фермерами протягом 2023-2024 рр.

6. Використання сприятливого зарубіжного досвіду.

Зарубіжні країни, зокрема ЄС, протягом багатьох років накопичили значний досвід щодо перманентного підвищення доходів сільського населення. У кожній країні ЄС сформована відповідна система забезпечення належного рівня

добробуту сільських мешканців, яка включає досконале нормативно-правове забезпечення, достатнє фінансування, належну підтримку всіх адміністративних державних структур, починаючи від органів ЄС до місцевої влади. Принагідно зауважимо, що і у них є певні проблеми, які вони намагаються вирішити. Для України позитивним буде взяти до використання ефективність управління наявними фінансовими ресурсами, громадський контроль за виконанням бюджетних програм, підтримка бізнесу.

Отже, формування зазначеного механізму має відбуватись спільними зусиллями всього українського народу.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Згідно виконаних аналітичних досліджень щодо формування зазначених доходів у окремих країнах ЄС та України зробимо такі висновки:

середньостатистичний рівень доходів сільського населення у вибраних країнах у порівнянні із Україною у декілька разів вищий, що є свідченням більш потужного економічного розвитку;

протягом 2017-2022 рр. в Україні у євровому еквіваленті відбувалось перманентне зниження цих доходів – із 1960 у 2017 р. до 1321 у 2022 р., що є сукупністю чинників економічного, демографічного, соціального впливу;

визначальною умовою суттєвого підвищення цих доходів є подальший економічний розвиток сільських територій, для чого необхідно активізувати співробітництво керівництва сільських територіальних громад із місцевим бізнесом, залучати відповідних консультантів, зокрема із профільних аналітичних агенцій, наукових установ та закладів вищої освіти;

запропонований відповідний механізм має сприяти більш ефективному формуванню цих доходів.

Зважаючи на особливу актуальність цієї проблематики, є доцільність подальших наукових розробок у таких напрямках: нормативно-правове забезпечення формування зазначених доходів; роль місцевих органів влади щодо створення сприятливих умов для підвищення рівня доходів; механізми співпраці місцевих органів управління територіальних громад із господарюючими структурами у контексті створення нових робочих місць, що буде забезпечувати зростання доходів.

Дослідження виконано в межах НДР 36.00.00.40.П «Організаційні засади забезпечення зайнятості населення сільських територій в умовах воєнного та повоєнного часу», № ДР 0124U000858.

Список використаних джерел

1. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. Документ 984_011, поточна редакція 30.11.2023, підстава - 845_003-23, 845_004-23. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text.
2. Cesare Meloni, Chiara Grazini, Maria Marino, Benedetto Rocchi, Simone Severini. Are rural households poorer than non-rural households in Europe? *Journal of Rural Studies*. V. 106. 2024. 103214. pp. 1-15. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2024.103214>.

3. Esperanza Vera-Toscano, Mark Shucksmith, David L. Brown, & Heather Brown. The rural-urban poverty gap in England after the 2008 financial crisis: exploring the effects of budgetary cuts and welfare reforms. *Regional Studies*. Received 07 Mar 2022, pp. 1-18. <https://doi.org/10.1080/00343404.2023.2235374>.
4. Sévane Ananian, Giulia Dellaferrera. Employment and wage disparities between rural and urban areas. International Labour Organization. 2024. URL: <https://www.ilo.org/static/english/intserv/working-papers/wp107/index.html>. <https://doi.org/10.54394/LNZZT9066>.
5. Bacsó R., Pataki G. A Kárpátaljai Kistérségek Gazdaságfejlesztési Stratégiájának Lehetséges Irányai, Kimelten a Mezőgazdasági Kistérség Példáján. *Acta Academiae Beregsasiensis. Economics*. 1 szám, 2022. oo. 13-33. DOI: <https://doi.org/10.58423/2786-6742/2022-1-13-33>.
6. Поплавська О. М., Шевчук О. В. Якість життя сільського населення: проблеми, перспективи покращення. *Економічний простір*, 2020, № 159, С. 41-146. <https://doi.org/10.32782/2224-6282/159-29>
7. Кукель Г. С., Роледерс В. В., Семчук І. В. Оцінка зайнятості в сільському господарстві України. *Демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика*. 2020. № 1(75), С. 47-51. DOI: <https://doi.org/10.32782/2520-2200/2020-1-30>.
8. Про схвалення концепції сільського розвитку до 2030 року. Проект розпорядження Кабінету Міністрів України. Міністерство розвитку економіки. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=a707d9ff-0c4b-4b8b-8d84-3f9a994ee729&title=ProektRozporiadzhenniaKabinetuMinistr>.
9. Про засади державної регіональної політики. Закон України. Документ 156-VIII, чинний, поточна редакція від 01.01.2024, підстава - 3460-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19#Text>.
10. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки. Постанова Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 р. № 695. Документ 695-2020-п, чинний, поточна редакція від 05.08.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text>.
11. Національна стратегія доходів до 2030 року. Міністерство Фінансів України. 8 грудня 2023 р. URL: <https://mof.gov.ua/storage/files>.
12. Mean and median income by degree of urbanisation. Rural areas. *Eurostat*. Last update:09/04/2024. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/ilc_di17__custom_10838887/default/table?lang=en. DOI:10.2908/ilc_di17.
13. Витрати і ресурси домогосподарств України у 2017 році. Статистичний збірник. Частина I. Державна служба статистики України. Відповідальний за випуск І. І. Осипова. 2018, Київ. 380 с.
14. Витрати і ресурси домогосподарств України у 2019 році. Статистичний збірник. Частина I. Державна служба статистики України. Відповідальний за випуск І. І. Осипова. 2020, Київ. 450 с.
15. Витрати і ресурси домогосподарств України у 2021 році. Статистичний збірник. Частина I. Державна служба статистики України. Відповідальний за випуск А. В. Солоп. 2022, Київ. 433 с.
16. Іванова К. Реальні доходи українців у 2022 році впали на 21% – ЦЕС. *PG*. 20 грудня 2022. URL: <https://thepage.ua/ua/news/realni-dohodi-ukrayinciv-v-2022-vpali-na-21percent-ces>.
17. Соколова Ю. Як зростатимуть доходи українців у найближчі роки: прогноз НБУ. *Факти*. 3 листопада 2023. URL: <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/ekonomika/20231103-yak-zrostatymut-dohody-ukrayinciv-u-najblyzhchi-roky-prognoz-nbu/>.
18. Індекс інфляції в Україні. Мінфін. 2024. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/index/inflation/>.
19. НІСР - inflation rate. Eurostat. last update:18/03/2024. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tec00118/default/table?lang=en>. DOI:10.2908/tec00118.

20. Peng Yu, Peng X, Yin M, He J. and Ma L. The welfare effects of impoverished rural areas: Review and research prospects. *Heliyon*. 2023. Sep., 9(9). doi: 10.1016/j.heliyon.2023.e19513. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC10558749/pdf/main.pdf>.
21. Glass J. The future of youth in rural areas: responsibilities of local and regional authorities: Expert report to the Council of Europe Congress of Regional and Local Authorities Current Affairs Committee. Council of Europe - Congress of Local and Regional Authorities. Rural Policy Centre. 24 Mar. 2022. URL: <https://pure.sruc.ac.uk/en/publications/the-future-of-youth-in-rural-areas-responsibilities-of-local-and->
22. Дворник І. В. Формування доходів сільського населення: Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук: 08.00.07. Київ, 2018. 23 с.

References

1. Uhoda pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu, z odniiei storony, ta Yevropeiskym Soiuzom, Yevropeiskym spivtovarystvom z atomnoi enerhii i yikhnimy derzhavamy-chlenamy, z inshoi storony. Dokument 984_011, potochna redaktsiia 30.11.2023, pidstava -845_003-23, 845_004-23. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text.
2. Cesare Meloni, Chiara Grazini, Maria Marino, Benedetto Rocchi, Simone Severini. Are rural households poorer than non-rural households in Europe? *Journal of Rural Studies*. V. 106. 2024. 103214 pp. 1-15. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2024.103214>
3. Esperanza Vera-Toscano, Mark Shucksmith, David L. Brown, & Heather Brown. The rural-urban poverty gap in England after the 2008 financial crisis: exploring the effects of budgetary cuts and welfare reforms. *Regional Studies*. Received 07 Mar 2022, pp. 1-18. <https://doi.org/10.1080/00343404.2023.2235374>.
4. Sévane Ananian, Giulia Dellaferrera. Employment and wage disparities between rural and urban areas. *International Labour Organization*. 2024. URL: <https://www.ilo.org/static/english/intserv/working-papers/wp107/index.html>. <https://doi.org/10.54394/LNZZT9066>
5. Bacsó R., Pataki G. A Kárpátaljai Kistérségek Gazdaságfejlesztési Stratégiájának Lehetséges Irányai, Kimelten a Mezőgazdasági Kistérség Példáján. *Acta Academiae Beregsasiensis. Economics*. 1 szám, 2022. oo. 13-33. DOI: <https://doi.org/10.58423/2786-6742/2022-1-13-33>
6. Poplavska O. M., Shevchuk O. V. Yakist zhyttia silskoho naseleattia: problemy, perspektyvy pokrashchennia. *Ekonomichnyi prostir*, 2020, № 159, S. 41-146. <https://doi.org/10.32782/2224-6282/159-29>
7. Kukel H. S., Roleders V. V., Semchuk I. V. Otsinka zainiatosti v silskomu gospodarstvi Ukrainy. *Demohrafiia, ekonomika pratsi, sotsialna ekonomika i polityka*. 2020. № 1(75), S. 47-51. DOI: <https://doi.org/10.32782/2520-2200/2020-1-30>.
8. Pro skhvalennia kontseptsii silskoho rozvytku do 2030 roku. Proiekt rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy. Ministerstvo rozvytku ekonomiky. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=a707d9ff-0c4b-4b8b-8d84-3f9a994ee729&title=ProektRozporiadzhenniaKabinetuMinistr>
9. Pro zasady derzhavnoi rehionalnoi polityky. Zakon Ukrainy. Dokument 156-VIII, chynnyi, potochna redaktsiia vid 01.01.2024, pidstava - 3460-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19#Text>.
10. Pro zatverdzhennia Derzhavnoi stratehii rehionalnoho rozvytku na 2021-2027 roky. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 5 serpnia 2020 r. № 695. Dokument 695-2020-p, chynnyi, potochna redaktsiia vid 05.08.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text>.
11. Natsionalna stratehiia dokhodiv do 2030 roku. Ministerstvo Finansiv Ukrainy. 8 hrudnia 2023 r. URL: <https://mof.gov.ua/storage/files>.
12. Mean and median income by degree of urbanisation. Rural areas. *Eurostat*. Last update:09/04/2024. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/ilc_di17__custom_10838887/default/table?lang=en. DOI:10.2908/ilc_di17.
13. Vytraty i resursy domohospodarstv Ukrainy u 2017 rotsi. *Statystychnyi zbirnyk*. Chastyna I.

- Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Vidpovidalnyi za vypusk I. I. Osypova. 2018, Kyiv. 380 s.
14. Vytraty i resursy domohospodarstv Ukrainy u 2019 rotsi. Statystychnyi zbirnyk. Chastyna I. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Vidpovidalnyi za vypusk I. I. Osypova. 2020, Kyiv. 450 s.
15. Vytraty i resursy domohospodarstv Ukrainy u 2021 rotsi. Statystychnyi zbirnyk. Chastyna I. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Vidpovidalnyi za vypusk A. V. Solop. 2022, Kyiv. 433 s.
16. Ivanova K. Realni dokhody ukrainsiv u 2022 rotsi vpaly na 21% – TsES. PG. 20 hrudnia 2022. URL: <https://thepage.ua/ua/news/realni-dohodi-ukrayinciv-v-2022-vpali-na-21percent-ces>.
17. Sokolova Yu. Yak zrostatymut dokhody ukrainsiv u naiblyzhchi roky: prohnnoz NBU. Fakty. 3 lystopada 2023. URL: <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/ekonomika/20231103-yak-zrostatymut-dohody-ukrayinciv-u-naiblyzhchi-roky-prognoz-nbu/>.
18. Indeks inflatsii v Ukraini Minfin. 2024. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/index/inflation/>.
19. HICP - inflation rate. Eurostat. last update:18/03/2024. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tec00118/default/table?lang=en>. DOI:10.2908/tec00118.
20. Peng Yu, Peng X, Yin M, He J. And Ma L. The welfare effects of impoverished rural areas: Review and research prospects. *Heliyon*. 2023. Sep., 9(9). doi:10.1016/j.heliyon.2023.e19513 <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC10558749/pdf/main.pdf>.
21. Glass J. The future of youth in rural areas: responsibilities of local and regional authorities: Expert report to the Council of Europe Congress of Regional and Local Authorities Current Affairs Committee. Council of Europe - Congress of Local and Regional Authorities .Rural Policy Centre. 24 Mar. 2022. URL: <https://pure.sruc.ac.uk/en/publications/the-future-of-youth-in-rural-areas-responsibilities-of-local-and->
22. Dvornyk I. V. Formuvannia dokhodiv silskoho naseleennia: Avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovooho stupenia kandydata ekonomichnykh nauk: 08.00.07. Kyiv, 2018. 23 s.

DOI: 10.58423/2786-6742/2024-6-174-191
UDC 338.262

Ihor REKUNENKO

Doctor of Economics, Professor,
Head of the Oleg Balatskyi Department of Management
Sumy State University,
Sumy, Ukraine
ORCID ID: 0000-0002-1558-629X
Scopus Author ID: 50162144800

Dmytro CHEREDNICHENKO

PhD student, Oleg Balatskyi Department of Management
Sumy State University,
Sumy, Ukraine
ORCID ID: 0000-0002-1558-629X

ECONOMIC ASSESSMENT OF RESOURCE ALLOCATION STRATEGIES IN UKRAINE

***Анотація.** Дане дослідження має на меті провести комплексну економічну оцінку стратегій розподілу ресурсів в Україні, оцінюючи їх ефективність, продуктивність і справедливість. Аналіз розпочинається з огляду економічного середовища України та важливості розподілу ресурсів для сприяння національному розвитку. Дослідження висвітлює поточні політики та механізми, що використовуються урядом України для розподілу ресурсів між різними секторами та регіонами, оцінюючи їх відповідність національним економічним цілям і планам розвитку. Методологічно дослідження застосовує змішаний підхід, використовуючи вторинні дані з урядових звітів, економічних баз даних та академічних публікацій. Статистичний аналіз, економічне моделювання та порівняльний аналіз використовуються для оцінки впливу існуючих стратегій розподілу ресурсів на економічне зростання, продуктивність та регіональний розвиток. Аналіз також включає оцінку справедливості та рівномірності розподілу ресурсів серед різних регіонів та груп населення. Результати показують, що хоча поточні стратегії розподілу ресурсів в Україні сприяли зростанню в деяких сферах економіки, значні диспропорції залишаються в регіональному розвитку та галузевій продуктивності. Дослідження виявляє неефективності та структурні виклики, які перешкоджають оптимальному використанню ресурсів, та підкреслює соціальні наслідки нерівномірного розподілу ресурсів. Порівняльний аналіз з іншими країнами розкриває кращі практики, які можна адаптувати для покращення структури розподілу ресурсів в Україні. Дослідження заглиблюється в політичні, економічні та соціальні фактори, що впливають на розподіл ресурсів в Україні. Воно визначає ключові обмеження, такі як політична нестабільність, економічний тиск та соціальні виклики, що перешкоджають ефективному управлінню ресурсами. Дослідження підкреслює необхідність комплексних реформ політики та адаптивних стратегій для подолання цих обмежень. Висновок містить практичні рекомендації політики, спрямовані на покращення ефективності та справедливості розподілу ресурсів в Україні. Ці рекомендації включають галузеві стратегії та рамки впровадження, призначені для підтримки стійкого економічного розвитку. Досягнення цілей дослідження сприяє глибшому розумінню динаміки розподілу ресурсів в Україні та забезпечує основу для більш ефективної та справедливої економічної політики.*

***Ключові слова:** розподіл ресурсів, економічна оцінка, Україна, рекомендації політики, регіональний розвиток, економічне зростання, соціальна справедливість, порівняльний аналіз.*

JEL Classification: C4, B41, F63, O10.

Absztrakt. Ez a tanulmány átfogó gazdasági értékelést kíván nyújtani az erőforrás-elosztási stratégiákról Ukrajnában, értékelve azok hatékonyságát, eredményességét és méltányosságát. Az elemzés Ukrajna gazdasági környezetének áttekintésével kezdődik, hangsúlyozva az erőforrás-elosztás fontosságát a nemzeti fejlődés előmozdításában. A kutatás kiemeli az ukrán kormány által alkalmazott jelenlegi politikákat és mechanizmusokat az erőforrások különböző szektorok és régiók közötti elosztására, értékelve azok összhangját a nemzeti gazdasági célokkal és fejlesztési tervekkel. Módszertanilag a tanulmány vegyes módszertani megközelítést alkalmaz, amely a kormányzati jelentésekből, gazdasági adatbázisokból és tudományos publikációkból származó másodlagos adatokat használ fel. Statisztikai elemzés, gazdasági modellezés és összehasonlító elemzés alkalmazásával értékeli a meglévő erőforrás-elosztási stratégiák gazdasági növekedésre, termelékenységre és regionális fejlődésre gyakorolt hatását. Az elemzés tartalmazza az erőforrások különböző régiók és lakossági csoportok közötti elosztásának méltányosságát és igazságosságát is. Az eredmények azt mutatják, hogy bár a jelenlegi erőforrás-elosztási stratégiák hozzájárultak bizonyos gazdasági növekedési területekhez, jelentős egyenlőtlenségek maradnak a regionális fejlődésben és az ágazati termelékenységben. A tanulmány azonosítja azokat a hatékonysági hiányosságokat és strukturális kihívásokat, amelyek akadályozzák az optimális erőforrás-felhasználást, és hangsúlyozza az egyenlőtlen erőforrás-elosztás társadalmi következményeit. Az összehasonlító elemzés más országokkal feltárja azokat a bevált gyakorlatokat, amelyeket Ukrajna erőforrás-elosztási keretének javítása érdekében lehetne adaptálni. A tanulmány részletesen tárgyalja azokat a politikai, gazdasági és társadalmi tényezőket, amelyek befolyásolják az erőforrás-elosztást Ukrajnában. Azonosítja a kulcsfontosságú korlátokat, mint a politikai instabilitás, gazdasági nyomás és társadalmi kihívások, amelyek akadályozzák az erőforrások hatékony kezelését. A tanulmány hangsúlyozza az átfogó politikai reformok és alkalmazkodó stratégiák szükségességét ezen korlátok kezelésére. A következtetések cselekvési javaslatokat tartalmaznak az erőforrás-elosztás hatékonyságának és méltányosságának javítása érdekében Ukrajnában. Ezek a javaslatok ágazatspecifikus stratégiákat és végrehajtási kereteket tartalmaznak, amelyek a fenntartható gazdasági fejlődést támogatják. A tanulmány célkitűzéseinek elérése révén hozzájárul az ukrán erőforrás-elosztás dinamikájának mélyebb megértéséhez és alapot nyújt a hatékonyabb és méltányosabb gazdaságpolitikákhoz.

Kulcsszavak: erőforrás-elosztás, gazdasági értékelés, Ukrajna, politikai javaslatok, regionális fejlődés, gazdasági növekedés, társadalmi igazságosság, összehasonlító elemzés.

Abstract. This study aims to conduct a comprehensive economic assessment of resource allocation strategies in Ukraine, evaluating their effectiveness, efficiency, and equity. The analysis begins with an overview of Ukraine's economic landscape and the importance of resource allocation in promoting national development. The research highlights the current policies and mechanisms used by the Ukrainian government for resource distribution across various sectors and regions, assessing their alignment with national economic goals and development plans. Methodologically, the study employs a mixed-method approach, utilizing secondary data from government reports, economic databases, and academic publications. Statistical analysis, economic modeling, and comparative analysis are used to evaluate the impact of existing resource allocation strategies on economic growth, productivity, and regional development. The analysis also includes an assessment of the equity and fairness of resource distribution among different regions and population groups. The results indicate that while current resource allocation strategies in Ukraine have contributed to certain areas of economic growth, significant disparities remain in regional development and sectoral productivity. The study identifies inefficiencies and structural challenges that hinder optimal resource utilization and highlights the social implications of unequal resource distribution. Comparative analysis with other countries reveals best practices that could be adapted to enhance Ukraine's resource allocation framework. The study delves into the political, economic, and social factors affecting resource allocation in Ukraine. It identifies key

constraints, such as political instability, economic pressures, and social challenges, that impede effective resource management. The study underscores the necessity for comprehensive policy reforms and adaptive strategies to address these constraints. The conclusion presents actionable policy recommendations aimed at improving the efficiency and equity of resource allocation in Ukraine. These recommendations include sector-specific strategies and an implementation framework designed to support sustainable economic development. By achieving its objectives, the study contributes to a deeper understanding of the dynamics of resource allocation in Ukraine and provides a foundation for more effective and equitable economic policies.

Keywords: resource allocation, economic assessment, Ukraine, policy recommendations, regional development, economic growth, social equity, comparative analysis.

Problem statement. The efficient allocation of resources is fundamental to the economic development and sustainability of any nation. In Ukraine, a country with a diverse economy and significant regional disparities, the strategies employed for resource allocation have critical implications for its overall economic growth, productivity, and social equity. Despite various reforms and policy adjustments, there remain significant challenges in effectively managing and distributing resources across different sectors and regions.

This article addresses the problem of suboptimal resource allocation strategies in Ukraine, which hinder the country's economic potential and contribute to regional inequalities. Current strategies often fail to maximize economic efficiency and productivity, leading to disparities in economic outcomes and quality of life among different regions and population groups. Furthermore, the lack of a comprehensive and adaptive resource allocation framework exacerbates these issues, limiting Ukraine's ability to respond effectively to both internal and external economic pressures.

The rationale for this study is grounded in the necessity to identify and analyze the weaknesses of existing resource allocation strategies and to propose actionable recommendations for improvement. By filling the gap in current knowledge and understanding of resource allocation in Ukraine, this research aims to provide policymakers with insights and tools to enhance economic efficiency, promote equitable growth, and ensure sustainable development. Addressing this problem is crucial for fostering a more balanced and resilient Ukrainian economy, capable of withstanding global economic fluctuations and improving the well-being of its citizens.

Literature review. The literature highlights the multifaceted nature of economic security and the critical role of effective resource allocation. Integrating international best practices, robust debt management, and targeted social programs are essential for enhancing Ukraine's economic stability.

Battistelli and Galantino present an alternative conceptualization to the catch-all concept of risk, emphasizing the importance of differentiating between dangers, risks, and threats [1]. Their work explores how these distinct concepts interact and impact societal and economic systems. This framework is relevant to understanding Ukraine's economic security, where various risks, including geopolitical tensions and economic instability, must be managed.

Heyerdahl contributes to the discourse by examining risk assessment methodologies in Norway, providing insights into the controversies surrounding security and risk [8]. This study highlights the complexities in risk management and the implications for policy-making, which can be extrapolated to the Ukrainian context, where accurate risk assessment is crucial for economic stability.

Chentukov, Marena, and Zakharova delve into the debt security of Central and Eastern European (CEE) countries, including Ukraine, by evaluating current approaches and methods [2]. Their research underscores the significance of robust debt management strategies to ensure economic security. This aligns with our study's findings on the need for enhanced fiscal stability and effective public investment strategies.

Kyzym, Ivanov, and Hubarieva evaluate the economic security of Ukraine and EU countries, offering a comparative perspective that highlights Ukraine's challenges in maintaining economic stability [11]. Their work provides a foundational understanding of the economic security indicators critical for assessing resource allocation strategies.

Elgin et al. provide a comprehensive overview of the informal economy [5]. Their research helps contextualize the shadow economy's role in Ukraine, which is significant for understanding the full scope of resource allocation and its impact on economic security. Medina and Schneider further explore the evolution of shadow economies, discussing the implications for inclusive growth [14]. These studies highlight the importance of addressing informal economic activities to ensure comprehensive and effective resource allocation.

Hrybinenko, Bulatova, and Zakharova evaluate the demographic components of economic security, emphasizing the role of population dynamics in resource allocation [7]. Their work highlights how demographic trends influence economic stability and security, which is crucial for developing targeted social programs in Ukraine.

Iefimova, Labartkava, and Pashchenko focus on the methodological support for assessing the development of economic security at the regional level [9]. Their research provides valuable methodologies that can be applied to evaluate and improve resource distribution across Ukraine's regions.

Kravchuk [12] and Lishchynskyi and Lyzun [13] offer comprehensive analyses of international economic security and conceptual visions of regional and global security, respectively. These works provide theoretical and methodological insights that underpin the strategies for enhancing Ukraine's economic security through effective resource allocation.

Mogyorósi et al. provide a comprehensive analysis of economic insecurity in the European Union from 2005 to 2020 [16]. Their study highlights the significant variations in economic insecurity across EU member states. They examine key indicators such as unemployment, income inequality, and social protection mechanisms, offering valuable insights into how different countries manage economic risks. This research is pertinent to Ukraine, which faces similar challenges in managing economic insecurity amidst political and economic instability. By understanding the strategies employed by EU countries, Ukraine can adopt best practices to mitigate economic risks and enhance economic security.

Osaulenko et al. focus on the productive capacity of countries through the lens of sustainable development goals (SDGs), discussing challenges to international economic security and competitiveness [20]. Their study underscores the importance of aligning national economic policies with global sustainability targets. They emphasize the need for countries to invest in sustainable infrastructure, education, and healthcare to improve their competitive edge and economic security. This aligns with our study's findings on the necessity for Ukraine to enhance fiscal stability and invest in critical sectors to drive sustainable economic growth.

Reznikova explores the concept of national resilience in a changing security environment, with a specific focus on Ukraine [21]. Her research highlights the importance of adaptive strategies to maintain economic security amidst evolving geopolitical threats and economic uncertainties. Reznikova emphasizes the need for robust national policies that enhance resilience, such as diversified economic activities, strong social protection systems, and efficient governance structures. These insights are crucial for Ukraine, which must navigate a complex security landscape while striving to improve its economic stability and resilience.

Schneider provides an analysis of the shadow economy in the global context, focusing on the impact of the COVID-19 pandemic in 2021 and 2022 [22]. His study reveals that the shadow economy remains a significant challenge for many countries, including Ukraine. Schneider discusses how the pandemic has exacerbated the size of the informal sector, highlighting the need for policies that bring informal economic activities into the formal economy. This is particularly relevant for Ukraine, where the shadow economy represents a substantial portion of economic activities. Addressing this issue is critical for improving fiscal revenue, enhancing economic security, and ensuring more effective resource allocation.

Research aim and objectives. The primary aim of this study is to conduct a comprehensive economic assessment of resource allocation strategies in Ukraine. The goal is to evaluate the effectiveness, efficiency, and equity of current strategies, identify key challenges and constraints, and provide evidence-based recommendations for policy improvement to enhance economic growth and social equity. To achieve this aim, the study focuses on three main objectives.

First, it aims to analyze the current resource allocation strategies in Ukraine by examining the policies and mechanisms employed by the government for resource distribution across various sectors and regions, and assessing the alignment of these strategies with national economic goals and development plans. Second, it seeks to evaluate the economic and social impact of existing resource allocation strategies by measuring their effects on economic growth, productivity, and regional development, and analyzing the distribution of resources among different regions and population groups, with a focus on equity and social implications. Third, the study intends to propose policy recommendations for improving resource allocation strategies, developing actionable recommendations for policymakers to enhance the efficiency and equity of resource allocation, and suggesting sector-specific strategies and an implementation framework to support sustainable economic development.

By achieving these objectives, this study aims to contribute to a deeper understanding of the dynamics of resource allocation in Ukraine and provide a foundation for more effective and equitable economic policies.

Results and discussions. Ukraine, a country rich in natural resources and possessing a diverse industrial base, has a complex economic landscape characterized by both significant opportunities and profound challenges [6]. As of recent data, Ukraine's GDP growth has been modest, with a growth rate of approximately 3.2% in 2023, following years of economic instability and conflict in the eastern regions [18]. The economy is heavily reliant on agriculture, which contributes about 12% to the GDP, and the industrial sector, which accounts for approximately 26% [18]. However, the service sector has been gradually increasing its share, reflecting a slow but steady transformation towards a more diversified economy.

Resource allocation plays a critical role in shaping Ukraine's economic trajectory [21]. Effective resource allocation ensures that resources such as capital, labor, and raw materials are distributed in a manner that maximizes economic efficiency, productivity, and social equity. In Ukraine, the significance of resource allocation is underscored by regional disparities and sectoral imbalances. For instance, western regions of Ukraine, which are more agrarian, often face underinvestment compared to the industrialized eastern regions. This uneven distribution exacerbates regional inequalities, affecting economic stability and growth prospects.

The current strategies for resource allocation in Ukraine involve a combination of government policies and market mechanisms. However, these strategies have often been criticized for lacking coherence and adaptability [20]. Government spending, which constitutes a significant portion of resource allocation, has been constrained by fiscal deficits and debt servicing, limiting the state's ability to invest in critical infrastructure and social services. In 2023, public debt stood at approximately 60% of GDP, further highlighting the fiscal challenges faced by the government [18].

Inefficiencies in resource allocation are evident in sectors such as healthcare and education. Despite considerable spending, outcomes remain suboptimal compared to other European countries. For example, healthcare expenditure per capita is significantly lower than the EU average, yet the sector struggles with issues of access and quality. Similarly, the education sector, while receiving substantial funding, faces challenges in terms of infrastructure and modernization, affecting the overall quality of education [16].

The significance of addressing these inefficiencies cannot be overstated. Improved resource allocation can enhance productivity, foster regional development, and promote social equity. For instance, targeted investments in underdeveloped regions can stimulate local economies, reduce unemployment, and improve living standards. Similarly, reallocating resources towards high-impact sectors like technology and renewable energy can drive innovation and sustainable growth.

The economic landscape of Ukraine is at a crucial juncture where effective resource allocation could significantly influence its future development [12]. Addressing the current challenges and optimizing resource distribution strategies are essential for achieving balanced and inclusive economic growth. By focusing on

efficiency, equity, and sustainability in resource allocation, Ukraine can enhance its economic resilience and improve the well-being of its population and [13]. To evaluate the effectiveness, efficiency, and equity of resource allocation strategies in Ukraine, the author developed an econometric model that quantifies the relationship between resource allocation and various economic outcomes. The model analyzed how resource distribution across different sectors and regions impacts economic growth, productivity, and social equity.

The primary econometric model can be specified as follows:

$$\begin{aligned} \text{GDP Growth}_{it} = & \beta_0 + \beta_1 \text{Public Investment}_{it} + \beta_2 \text{Private Investment}_{it} + \beta_3 \\ \text{Education Expenditure}_{it} + & \beta_4 \text{Healthcare Expenditure}_{it} + \beta_5 \text{Infrastructure Development}_{it} + \beta_6 \text{Labor Force Participation}_{it} + \beta_7 \text{Sectoral Allocation}_{it} + \beta_8 \text{Regional Disparities}_{it} + \varepsilon_{it} \end{aligned} \quad (1)$$

where:

- GDP Growth_{it} is the GDP growth rate for region *i* at time *t*.
- Public Investment_{it} represents government spending on public projects in region *i* at time *t*.
- Private Investment Private Investment_{it} captures the level of private sector investment in region *i* at time *t*.
- Education Expenditure_{it} is the government expenditure on education in region *i* at time *t*.
- Healthcare Expenditure_{it} is the government expenditure on healthcare in region *i* at time *t*.
- Infrastructure Development_{it} represents the spending on infrastructure projects in region *i* at time *t*.
- Labor Force Participation_{it} measures the proportion of the working-age population that is employed or actively seeking employment in region *i* at time *t*.
- Sectoral Allocation_{it} is a vector of variables capturing resource allocation to different economic sectors (e.g., agriculture, industry, services) in region *i* at time *t*.
- Regional Disparities_{it} is a measure of economic inequality between regions, such as the Gini coefficient or income per capita differences.
- ε_{it} is the error term.

Data for the model collected from various sources, including:

- government reports and budgets for public investment and expenditure data [3, 4, 19].
- national and regional economic databases for GDP growth, private investment, and labor force participation rates [15, 17, 18].
- statistical agencies and academic publications for sectoral allocation and regional disparity measures [10, 23, 24; 25, 26].

The model estimated using panel data regression techniques, which allow us to account for both cross-sectional (regional) and time-series variations. Fixed effects or random effects models will be considered based on Hausman test results to determine the most appropriate specification. The inclusion of lagged variables may also be explored to account for delayed effects of investments and expenditures.

To capture the dynamic nature of resource allocation and its impacts, the following extensions can be incorporated:

1. Dynamic panel model. Including lagged dependent variables to account for past economic performance influencing current outcomes.

$$\text{GDP Growth}_{it} = \alpha + \gamma \text{GDP Growth}_{i(t-1)} + \beta_1 \text{Public Investment}_{it} + \dots + \varepsilon_{it} \quad (2)$$

2. Interaction Terms. Examining the interaction effects between different types of investments (e.g., public and private) and their combined impact on economic growth.

$$\text{GDP Growth}_{it} = \alpha + \beta_1 \text{Public Investment}_{it} + \beta_2 \text{Private Investment}_{it} + \beta_3 (\text{Public} \times \text{Private Investment})_{it} + \dots + \varepsilon_{it} \quad (3)$$

3. Sector-specific models. Estimating separate models for different sectors to analyze sectoral-specific impacts of resource allocation.

$$\text{Sectoral Output Growth}_{it} = \alpha + \beta_1 \text{Sectoral Investment}_{it} + \dots + \varepsilon_{it} \quad (4)$$

The coefficients (β_i) in the model will provide insights into the marginal impacts of different types of investments and expenditures on GDP growth. Positive and significant coefficients will indicate that increases in those types of resource allocation are associated with higher economic growth, while negative coefficients will suggest inefficiencies or adverse effects. Interaction terms will help identify synergies or conflicts between different types of investments.

The results from the econometric analysis will inform policymakers about the most effective resource allocation strategies for promoting economic growth, reducing regional disparities, and enhancing social equity. Recommendations will be based on the estimated impacts of different types of investments and expenditures, guiding more targeted and efficient allocation of resources.

The econometric analysis of resource allocation strategies in Ukraine reveals several significant insights into their impact on economic growth (Fig. 1).

Public investment, with a coefficient of 0.0542 and significant at the 1% level (p-value = 0.000), suggests that a one-unit increase in public investment is associated with a 5.42% increase in GDP growth. This indicates that public investment plays a crucial role in driving economic growth, highlighting the importance of government spending on public projects.

Similarly, private investment shows a positive relationship with economic growth, with a coefficient of 0.0395, also significant at the 1% level (p-value = 0.000). This finding suggests that private sector investment contributes significantly to GDP growth, underscoring the need for policies that encourage private investment.

Education expenditure, with a coefficient of 0.0278 and significant at the 5% level (p-value = 0.039), implies that higher spending on education positively impacts GDP growth. This highlights the critical role of investing in human capital to enhance economic performance. Conversely, healthcare expenditure, although positive, is not

statistically significant (coefficient of 0.0194, p-value = 0.123), suggesting that, within this model, healthcare spending does not have a clear impact on GDP growth. This result might indicate inefficiencies in the healthcare sector that need to be addressed to realize its potential economic benefits.

```

. xtreg gdp_growth public_inv private_inv edu_exp health_exp infra_dev labor_part
      sector_alloc regional_disp, fe

Fixed-effects (within) regression      Number of obs   =   1,000
Group variable: region_id              Number of groups =    25

R-squared:                               Obs per group:
  Within = 0.6254                          min =    40
  Between = 0.3127                          avg =    40
  Overall = 0.4123                           max =    40

corr(u_i, Xb) = -0.3028                    F(8,967)       = 126.45
                                           Prob > F       = 0.0000

-----+-----
gdp_growth | Coefficient Std. err.   t   P>|t|   [95% conf. interval]
-----+-----
public_inv | 0.0542   0.0151   3.59 0.000   0.0245   0.0839
private_inv | 0.0395   0.0108   3.66 0.000   0.0184   0.0606
  edu_exp | 0.0278   0.0135   2.06 0.039   0.0013   0.0543
health_exp | 0.0194   0.0126   1.54 0.123  -0.0053   0.0441
infra_dev | 0.0461   0.0142   3.25 0.001   0.0183   0.0739
labor_part | 0.0675   0.0168   4.02 0.000   0.0345   0.1005
sector_alloc | 0.0824   0.0192   4.29 0.000   0.0448   0.1200
regional_disp | -0.0256  0.0105  -2.44 0.015  -0.0462  -0.0050
-----+-----
      _cons | -0.0321  0.0208  -1.54 0.124  -0.0730  0.0088
-----+-----
                                           sigma_u | 0.0842
                                           sigma_e | 0.0315
                                           rho | 0.2213 (fraction of variance due to u_i)
-----+-----
F test that all u_i=0: F(24, 967) = 2.43      Prob > F = 0.0012
  
```

Fig. 1. Output data

Infrastructure development is another key driver of economic growth, with a coefficient of 0.0461 and significant at the 1% level (p-value = 0.001). This demonstrates that investments in infrastructure are crucial for improving economic productivity and growth. Labor force participation also shows a strong positive impact on GDP growth, with a coefficient of 0.0675, significant at the 1% level (p-value = 0.000). This indicates that higher labor force participation rates are associated with

increased economic output, emphasizing the importance of policies that promote employment and workforce participation.

Sectoral allocation, represented by a coefficient of 0.0824 and significant at the 1% level (p -value = 0.000), highlights the importance of strategic resource distribution across different economic sectors. Effective allocation of resources to high-impact sectors can drive substantial economic growth. On the other hand, regional disparities negatively impact GDP growth, with a coefficient of -0.0256, significant at the 5% level (p -value = 0.015). This finding suggests that greater regional inequalities are associated with lower economic growth, indicating the need for more equitable resource distribution policies to foster balanced regional development.

The results from the fixed-effects model demonstrate that public and private investments, education and infrastructure expenditures, labor force participation, and strategic sectoral allocation significantly contribute to economic growth in Ukraine. However, regional disparities pose a challenge to economic development, highlighting the importance of addressing inequalities to achieve sustainable growth. These findings provide valuable insights for policymakers to optimize resource allocation strategies, enhancing economic efficiency and equity in Ukraine.

Ukraine's government has implemented various policies and strategies aimed at optimizing resource allocation to stimulate economic growth and address regional disparities. These policies include fiscal measures, targeted investment programs, and sector-specific initiatives. For instance, the government has prioritized infrastructure development through projects like the "Big Construction" program, which focuses on upgrading roads, bridges, and public facilities. This aligns with our model's findings that infrastructure development significantly impacts GDP growth, as evidenced by the positive and significant coefficient (0.0461) in our econometric analysis.

In addition to infrastructure, the government has also increased public spending on education and healthcare, though the effectiveness of these expenditures varies. The education sector, with a coefficient of 0.0278 in our model, shows a positive impact on GDP growth, indicating that investments in human capital are crucial for economic development. However, healthcare expenditure, despite substantial investment, does not show a clear impact on GDP growth (coefficient of 0.0194, p -value = 0.123), suggesting inefficiencies in this sector that need to be addressed to enhance its economic benefits.

Resource allocation in Ukraine is also influenced by the strategic importance of different economic sectors. The agricultural sector, contributing around 12% to GDP, receives significant investment due to its role in food security and export earnings. Policies such as subsidies for farmers and investment in agricultural technology aim to boost productivity. This sectoral focus is reflected in our model's sectoral allocation variable, which shows a strong positive impact on GDP growth (coefficient of 0.0824).

The industrial sector, which accounts for approximately 26% of GDP, benefits from investments in modernization and technological upgrades. Programs like the "Industry 4.0" initiative aim to enhance competitiveness through automation and digitalization. These investments are crucial for maintaining and expanding Ukraine's industrial base, aligning with our findings that private investment significantly contributes to GDP growth (coefficient of 0.0395).

The services sector is gradually increasing its share of the economy, driven by growth in IT services, finance, and tourism. Government policies supporting innovation and entrepreneurship, such as tax incentives for tech startups, have helped foster this growth. The labor force participation rate, which is positively correlated with GDP growth in our model (coefficient of 0.0675), is vital for the services sector, as it relies heavily on a skilled and active workforce.

Resource distribution across Ukraine's regions remains uneven, contributing to significant regional disparities. Western regions, predominantly agrarian, often face underinvestment compared to the industrialized eastern regions. For example, while cities like Kyiv and Kharkiv receive substantial investments in infrastructure and industry, rural areas in western Ukraine may lack access to modern amenities and public services. This imbalance is evident in our model's regional disparities variable, which shows a negative impact on GDP growth (coefficient of -0.0256), indicating that greater regional inequalities hinder overall economic development.

Government efforts to address these disparities include the decentralization reform, which aims to empower local governments with greater fiscal autonomy and responsibility for local development projects. Additionally, programs like the "Support for the Development of United Territorial Communities" seek to enhance the economic potential of less developed regions by providing targeted funding and resources.

The establishment of industrial parks in economically disadvantaged areas is intended to attract investment and create jobs. These initiatives are critical for reducing regional inequalities and fostering balanced economic growth, as supported by our econometric findings that highlight the need for equitable resource distribution.

Ukraine's current resource allocation strategies, shaped by government policies and sectoral priorities, play a pivotal role in its economic landscape. Investments in infrastructure, education, and targeted sectoral initiatives have shown significant positive impacts on GDP growth. However, addressing regional disparities remains a crucial challenge. By optimizing resource allocation strategies and ensuring more equitable distribution, Ukraine can enhance economic efficiency, promote social equity, and achieve sustainable growth, as demonstrated by our econometric model and results.

The impact of current resource allocation strategies on Ukraine's economic growth has been multifaceted. Government investments in infrastructure, such as the "Big Construction" program, have played a significant role in stimulating economic growth. Our econometric model confirms this, with infrastructure development showing a positive and significant coefficient (0.0461), indicating that increased spending in this area is associated with higher GDP growth. This aligns with observable improvements in transportation networks and public facilities, which enhance connectivity and economic activity across the country.

Both public and private investments have demonstrated substantial contributions to economic growth. Public investment, with a coefficient of 0.0542, and private investment, with a coefficient of 0.0395, are both significant at the 1% level in our model. This suggests that government spending on public projects and policies encouraging private sector investments are crucial for driving economic expansion. For

instance, incentives for private sector investments in technology and industry have led to modernization and increased output, further supporting economic growth.

The efficiency and productivity outcomes of Ukraine's resource allocation strategies vary across sectors. Investments in education, with a positive coefficient of 0.0278, indicate that spending on human capital development positively impacts economic performance. This reflects the broader trend of educational reforms and investments aimed at improving the quality of education and workforce skills. However, the healthcare sector presents a different picture. Despite significant government expenditure, healthcare spending does not show a clear impact on GDP growth in our model (coefficient of 0.0194, p-value = 0.123). This suggests inefficiencies within the healthcare system that need to be addressed to enhance its contribution to overall economic productivity.

Efficiency in resource utilization is also evident in the agricultural and industrial sectors. The agricultural sector, supported by subsidies and investments in technology, has seen productivity gains, contributing significantly to GDP. Similarly, the industrial sector benefits from modernization initiatives like "Industry 4.0," which have improved efficiency and output. These sector-specific investments are reflected in the positive impact of sectoral allocation on GDP growth (coefficient of 0.0824).

Evaluating the equity and fairness of resource distribution reveals significant regional and population disparities. Our model's regional disparities variable, with a negative coefficient of -0.0256, highlights the adverse impact of unequal resource distribution on GDP growth. Regions with better infrastructure and more investments, such as Kyiv and Kharkiv, experience higher economic growth, while rural and less developed areas lag behind. This imbalance exacerbates economic inequalities and hampers overall national development.

Efforts to promote equity, such as the decentralization reform and targeted funding programs for disadvantaged regions, aim to address these disparities. For example, the "Support for the Development of United Territorial Communities" program provides resources to local governments to stimulate regional development. However, achieving equitable resource distribution remains a challenge. Ensuring fairness requires continuous monitoring and adaptive policies that respond to the specific needs of different regions and population groups.

The current resource allocation strategies in Ukraine have had a mixed impact on economic growth, efficiency, and equity. While investments in infrastructure and certain sectors have driven economic expansion and improved productivity, inefficiencies in healthcare spending and significant regional disparities highlight areas needing improvement. By optimizing resource allocation and addressing inequities, Ukraine can enhance its economic performance and ensure more balanced and sustainable growth, as evidenced by our econometric model and results.

When comparing Ukraine's resource allocation strategies to those of other countries with similar economic profiles, several key differences and similarities emerge. For instance, countries like Poland and Romania have successfully leveraged EU funding to invest heavily in infrastructure and regional development, contributing to their robust economic growth. In contrast, Ukraine, while making strides in

infrastructure through initiatives like the "Big Construction" program, has faced challenges in achieving the same level of efficiency and impact. Our econometric model underscores the importance of infrastructure investment in driving GDP growth, as seen in Ukraine's significant positive coefficient (0.0461) for infrastructure development.

Countries with similar agricultural profiles, such as Brazil, have implemented advanced agricultural technologies and efficient subsidy programs, significantly boosting productivity. Ukraine has also invested in agricultural subsidies and technology, but the impact has been less pronounced, partly due to inefficiencies and regional disparities. This is reflected in the positive impact of sectoral allocation on GDP growth (coefficient of 0.0824) in our model, indicating that effective resource allocation to high-impact sectors is crucial for economic growth.

Several best practices from other nations could be adapted to enhance Ukraine's resource allocation strategies. For example, Poland's use of EU structural funds to reduce regional disparities through targeted investments in underdeveloped areas provides a valuable model. Similarly, Estonia's investment in digital infrastructure and e-governance has significantly improved public service efficiency and transparency, which could be highly beneficial for Ukraine. Additionally, South Korea's emphasis on education and vocational training has led to a highly skilled workforce, driving economic growth and innovation. Ukraine's positive coefficient for education expenditure (0.0278) in our model supports the idea that increased investment in education can significantly enhance economic performance.

Ukraine faces several challenges and constraints that affect its resource allocation strategies. Political stability and effective governance are critical for optimal resource allocation. Ukraine has experienced political instability and conflicts, particularly in the eastern regions, which disrupt economic activities and deter investment. Moreover, frequent changes in government policies and administrative inefficiencies hinder long-term planning and consistent resource allocation. For instance, the uncertainty surrounding policy continuity affects public and private sector confidence, as reflected in the significant impact of public (0.0542) and private (0.0395) investments on GDP growth in our model.

Ukraine's economic constraints, such as budget deficits and high debt levels, pose significant challenges. In 2023, Ukraine's public debt stood at approximately 60% of GDP, limiting the government's ability to invest in critical areas like infrastructure and social services. Additionally, external economic pressures, including fluctuating commodity prices and trade restrictions, further strain the economy. These constraints necessitate careful prioritization of resources to ensure maximum impact, as evidenced by our model's findings on the importance of strategic investments.

Social challenges, including population demographics, education levels, and workforce skills, also impact resource allocation. Ukraine's aging population and declining birth rates place additional pressure on social services and healthcare systems. Furthermore, disparities in education quality and access contribute to uneven workforce skills across regions. Our model's labor force participation coefficient (0.0675) highlights the significant impact of workforce engagement on economic growth, underscoring the need for policies that enhance workforce skills and participation.

Ukraine's resource allocation strategies face both opportunities and challenges. By learning from international best practices and addressing political, economic, and social constraints, Ukraine can optimize its resource allocation to drive sustainable economic growth and reduce regional disparities. Our econometric model provides valuable insights into the critical areas of investment, highlighting the importance of infrastructure, education, and equitable resource distribution. Adapting successful strategies from other countries and overcoming internal challenges will be key to enhancing Ukraine's economic resilience and growth prospects.

Table 1 outlines a comprehensive set of recommendations for improving resource allocation in Ukraine. These recommendations are categorized into policy changes, sector-specific strategies, and an implementation framework, each aimed at enhancing economic growth, productivity, and equity. The suggestions are grounded in the analysis of current practices, insights from international comparisons, and the results of our econometric model.

Table 1.

Recommendations for improving resource allocation in Ukraine

№	Category	Recommendation	Details
1.	Policy recommendations	Enhance fiscal stability	Implement policies to reduce budget deficits and manage debt levels, ensuring sustainable fiscal health.
		Promote policy continuity	Ensure consistency in economic policies to build investor confidence and enable long-term planning.
		Increase transparency and efficiency	Adopt e-governance practices to improve transparency and reduce administrative inefficiencies.
		Strengthen decentralization	Empower local governments with greater fiscal autonomy and resources for regional development.
		Encourage Public-private partnerships (PPPs)	Foster collaborations between government and private sector for infrastructure and industrial projects.
		Invest in human capital development	Increase funding for education and vocational training programs to enhance workforce skills.
		Enhance social equity	Implement targeted social programs to reduce regional disparities and support disadvantaged communities.
2.	Sector-specific strategies	Agriculture	Provide advanced agricultural technologies and efficient subsidy programs to boost productivity.
		Industry	Invest in modernization and technological upgrades to enhance competitiveness and output.
		Services	Support innovation and entrepreneurship, especially in IT and financial services, with tax incentives and grants.
		Healthcare	Address inefficiencies by improving management practices and increasing access to quality healthcare services.

N ^o	Category	Recommendation	Details
		Education	Focus on improving the quality of education and expanding vocational training programs.
		Infrastructure	Continue and expand infrastructure development projects, particularly in underdeveloped regions.
3.	Implementation framework	Stakeholder engagement	Engage stakeholders, including government agencies, private sector, and civil society, in the planning process.
		Phased implementation	Implement recommendations in phases, prioritizing high-impact areas and gradually expanding scope.
		Monitoring and evaluation	Establish a robust framework for monitoring and evaluating the impact of implemented policies and strategies.
		Capacity building	Provide training and resources to local governments and institutions to effectively implement changes.
		Data-driven decision making	Use data and evidence-based approaches to inform policy decisions and resource allocation.
		Continuous improvement	Regularly review and adjust strategies based on feedback and changing economic conditions.

Source: authors development.

By adopting these recommendations, Ukraine can optimize its resource allocation strategies to drive sustainable economic growth and reduce regional disparities. The proposed policy changes will enhance fiscal stability, promote policy continuity, and increase transparency. Sector-specific strategies will target key areas like agriculture, industry, services, healthcare, education, and infrastructure, ensuring targeted and effective investments. The implementation framework provides a structured approach to executing these recommendations, emphasizing stakeholder engagement, phased implementation, monitoring and evaluation, capacity building, data-driven decision making, and continuous improvement. Through these efforts, Ukraine can build a more resilient and equitable economy.

Conclusions and prospects for further research. The primary aim of this study was to conduct a comprehensive economic assessment of resource allocation strategies in Ukraine, evaluating their effectiveness, efficiency, and equity. The research sought to identify key challenges and constraints and provide evidence-based recommendations for policy improvement to enhance economic growth and social equity.

The analysis revealed that public and private investments, infrastructure development, education expenditure, labor force participation, and strategic sectoral allocation significantly contribute to GDP growth in Ukraine. Specifically, public investment (coefficient of 0.0542) and private investment (coefficient of 0.0395) are crucial for driving economic expansion. Infrastructure development has a substantial positive impact (coefficient of 0.0461), highlighting the importance of continued investment in this area. Education expenditure positively impacts GDP growth (coefficient of 0.0278), underscoring the importance of investing in human capital. However, healthcare expenditure, despite being significant, showed inefficiencies and lacked a clear positive impact on GDP growth. Regional disparities were found to have

a negative impact on economic growth (coefficient of -0.0256), indicating that more equitable resource distribution is needed to foster balanced development.

These findings have significant implications for policymakers and practitioners in Ukraine. Enhancing fiscal stability and promoting policy continuity are essential to build investor confidence and enable long-term economic planning. Increasing transparency and efficiency through e-governance can reduce administrative inefficiencies and improve public trust. Strengthening decentralization by empowering local governments with greater fiscal autonomy and resources is crucial for addressing regional disparities and fostering balanced development. Encouraging PPPs can leverage private sector expertise and resources for infrastructure and industrial projects, driving economic growth and modernization. Investments in human capital, particularly through education and vocational training, are critical for enhancing workforce skills and productivity. Additionally, targeted social programs are necessary to reduce regional inequalities and support disadvantaged communities, ensuring more equitable economic development.

While this study provides valuable insights, several areas warrant further exploration to deepen understanding and enhance the effectiveness of resource allocation strategies in Ukraine. Future research should consider investigating the long-term impacts of specific resource allocation strategies on economic growth and social equity, using longitudinal data to capture changes over time. Utilizing more granular data to capture regional and sectoral nuances will allow for a more detailed understanding of resource distribution and its effects. Examining the effectiveness of different public-private partnership models in Ukraine can provide practical insights into optimizing such collaborations for infrastructure and industrial development. Exploring the role of digital infrastructure and e-governance in improving resource allocation efficiency can offer innovative solutions for addressing administrative inefficiencies. Conducting comparative studies with a broader range of countries, including those outside the European context, can identify additional best practices and strategies that could be adapted to Ukraine's unique economic and social landscape.

By addressing these areas, future research can build on the findings of this study, providing deeper insights and more effective strategies for resource allocation in Ukraine. This will contribute to enhanced economic performance, social equity, and sustainable development, ultimately fostering a more resilient and prosperous economy.

References

1. Battistelli, F., & Galantino, M. G. (2019). Dangers, risks and threats: An alternative conceptualization to the catch-all concept of risk. *Current Sociology*, 67(1), 64–78. <https://doi.org/10.1177/0011392118793675>.
2. Chentukov, Y., Marena, T., & Zakharova, O. (2021). Debt security of CEE countries: Actual approaches and methods of evaluation. *Przegląd Strategiczny*, 14, 75-91. <https://doi.org/10.14746/ps.2021.1.5>.
3. Decree of the President of Ukraine No. 347/2021 of August 11, 2021 on the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine dated August 11, 2021 «On strategy of economic security of Ukraine up to 2025» [in Ukrainian]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2021#Text>.

4. Decree of the President of Ukraine No. 392/2020 of September 14, 2022 on the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine dated September 14, 2020 «On strategy of economic security of Ukraine» [in Ukrainian]. <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037>.
5. Elgin, C., Kose, M. A., Ohnsorge, F., & Yu., S. (2021). Understanding informality. (CERP Discussion Paper 16497). Centre for Economic Policy Research. <https://www.worldbank.org/en/research/brief/informal-economy-database>.
6. Hrybinenko, O. (2020). International economic security in the context of sustainable development [in Ukrainian]. Seredniak T.K.
7. Hrybinenko, O., Bulatova, O., & Zakharova, O. (2020). Evaluation of demographic component of countries' economic security. *Business, Management and Economics Engineering*, 18(2), 307-330. <https://doi.org/10.3846/jbem.2020.12309>.
8. Heyerdahl, A. (2022). Risk assessment without the risk? A controversy about security and risk in Norway. *Journal of Risk Research*, 25(2), 252-267, <https://doi.org/10.1080/13669877.2021.1936610>.
9. Iefimova, G., Labartkava, A., & Pashchenko, O. (2020). Methodical support of assessment of the development of economic security of the region. *Baltic Journal of Economic Studies*, 6(5), 113-117. <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2020-6-5-113-117>.
10. International Monetary Fund. (2024). The World Economic Outlook Database [Interactive Database]. <https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2019/01/weodata/index.aspx> (accessed May 19, 2024).
11. Kyzym, M., Ivanov, Yu., & Hubarieva, I. (2018). Evaluation of the level of economic security of Ukraine and EU countries [in Ukrainian]. *Finansy Ukrainy*, 4, 7-18. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fu_2018_4_3.
12. Kravchuk, P. Ya. (Ed.). (2020). International economic security of Ukraine: Theory, methodology, practice [in Ukrainian]. IVV Lutskoho NTU.
13. Lishchynskiy, I., & Lyzun, M. (2020). Conceptual visions of regional and global security [in Ukrainian]. *Herald of Economics*, 2, 148-161. <https://doi.org/10.35774/visnyk2020.02.148>.
14. Medina, L., & Schneider, F. (2021). The evolution of shadow economies through the 21st century. In C. Delechat & L. Medina (Eds.), *The global informal workforce: Priorities for inclusive growth* (pp. 11-70). *International Monetary Fund*. <https://www.imf.org/en/Publications/Books/Issues/2021/09/22/The-GlobalInformal-Workforce-49719>.
15. Ministry of Economy of Ukraine. (2020). Macroeconomic analysis and forecasting [in Ukrainian]. <https://cutt.ly/hhZEKR4>.
16. Mogyorósi, M., Máténé Bella, K., Ritzlné Kazimir, I., & Cseh, T. (2022). Measurement of economic insecurity in the European Union between 2005 and 2020. *Paper prepared for the 37th IARIW General Conference August 22- 26, 2022*. <https://iariw.org/wp-content/uploads/2022/08/Mogyorosi-et-allIARIW-2022.pdf>.
17. National Bank of Ukraine. (2021). *Inflation report* [in Ukrainian]. <https://bank.gov.ua/ua/news/all/ukrayinska-ekonomika-u-20212023-rokahzrostatime-tempami-narivni-blizko-4-a-inflyatsiya-pochne-spovilnyuvatisyavoseni-2021-roku--inflyatsiyniy-zvit>.
18. National Bank of Ukraine. (2023). *Inflation report* [in Ukrainian]. https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/IR_2023-Q1.pdf?v=4.
19. Order of the Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine No. 1277 of October 29, 2013 on approving methodical recommendations on calculating the level of economic security of Ukraine [in Ukrainian] <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13#n9>.
20. Osaulenko, O., Yatsenko, O., Reznikova, N., Rusak, D., & Nitsenko, V. (2020). The productive capacity of countries through the prism of sustainable development goals: Challenges to international economic security and to competitiveness. *Financial and credit activity problems of theory and practice*, 2(33), 492-499. <https://doi.org/10.18371/fcapt.v2i33.207214>.

21. Reznikova, O. (2022). National resilience in a changing security environment [in Ukrainian]. *National Institute for Strategic Studies*. <https://doi.org/10.53679/NISS-book.2022.01>.
22. Schneider, F. (2022). New COVID-related results for estimating the shadow economy in the global economy in 2021 and 2022. *International Economics and Economic Policy*, 19, 299–313. <https://doi.org/10.1007/s10368-022-00537-6>.
23. The World Bank. (2024). *World Bank Open Data* [Interactive Database]. <https://data.worldbank.org/> (accessed May 19, 2024).
24. UNCTADStat. (2024). *All datasets* [Interactive Database]. <https://unctadstat.unctad.org/EN/> (accessed May 19, 2024).
25. World Economic Forum. (2022). *The Global Risks Report 2022*. <http://surl.li/dpodc> (accessed May 19, 2024).
26. WIPO. (2021). *Global Innovation Index*. https://www.wipo.int/global_innovation_index/en/ (accessed May 19, 2024).

DOI: 10.58423/2786-6742/2024-6-192-206
УДК 656.025:658.1

Ольга СКЛАДАНІВСЬКА

аспірантка кафедри економіки
Національний транспортний університет,
м. Київ, Україна
ORCID ID: 0000-0003-0941-371X

АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ВАНТАЖНИХ АВТОТРАНСПОРТНИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню результатів діяльності суб'єктів господарювання, які здійснюють перевезення вантажів автомобільним транспортом. У статті проаналізовано сучасний стан підприємств автомобільного транспорту України та розглянуто перспективи його розвитку в умовах кризових змін. Досліджено динаміку зміни кількості діючих підприємств вантажного транспорту України протягом 2014-2022 рр. Проведено фінансово-аналітичну оцінку основних тенденцій розвитку цих підприємств, а також ефективності їх діяльності. У статті особливу увагу приділено оцінці фінансово-виробничих показників діяльності автотранспортних підприємств за 2014-2022 роки за допомогою методів горизонтального, вертикального та коефіцієнтного аналізу. Проаналізовано динаміку обсягів реалізованої продукції, фінансові результати, рентабельність основної та звичайної діяльності, собівартість підприємства, рентабельність капіталу та продуктивність праці. Проведено аналіз ділової активності підприємства, а саме: коефіцієнтів фінансової автономії, фінансового левериджу та оборотності власного капіталу. Визначено темпи оновлення та зносу основних засобів, які впливають на конкурентоспроможність підприємства, кінцеві результати діяльності підприємства, рівень технологічних ризиків та навантаження на екологічний стан навколишнього середовища. Зроблено висновки щодо динаміки змін основних показників та сучасного стану підприємств вантажного транспорту. Результати проведеного дослідження свідчать про наявність проблем у розвитку вантажних транспортних підприємств України. На основі отриманих результатів визначено низку основних заходів, які необхідно здійснити для забезпечення сталого розвитку підприємств вантажного транспорту. Враховуючи те, що діяльність підприємств вантажного транспорту здійснюється в умовах невизначеності, нестабільності та ризику, під час розробки пакету комплексних рекомендацій щодо стратегічного розвитку підприємств галузі, рекомендуємо реалізувати фінансово-аналітичну діагностику, окремі науково-методологічні підходи до яких представлено в даному дослідженні.

Ключові слова: вантажні автотранспортні підприємства, автомобільні перевезення, аналіз, динаміка, результативність.

JEL Classification: L 62, L 92

Absztrakt. A cikk a közúti áru fuvarozást végző gazdasági társaságok eredményeinek tanulmányozására szolgál. A cikk elemzi az ukrajnai közúti fuvarozási vállalkozások jelenlegi helyzetét, és megvizsgálja fejlődésének kilátásait a válságos változások körülményei között. Megvizsgálásra kerül az ukrajnai áru fuvarozási vállalkozások számában bekövetkezett változások dinamikája 2014-2022 között. Továbbá e vállalkozások fő fejlesztési irányainak, valamint tevékenységük hatékonyságának pénzügyi és elemzői értékelése. A cikkben különös figyelmet fordítanak az áru fuvarozási vállalkozások tevékenységének 2014-2022 közötti időszakra vonatkozó pénzügyi és termelési mutatóinak horizontális, vertikális és arányelemzési módszerekkel történő értékelésére. Elemzésre kerül az értékesített termékek mennyiségének dinamikáját, a pénzügyi eredményeket, a fő és a szokásos tevékenységek

jövedelmezőségét, a vállalati költségeket, a tőke jövedelmezőségét és a munkatermelékenységet. A cikk elemzi az eladott termékek mennyiségének dinamikáját, a pénzügyi eredményeket, a fő és szokásos tevékenységek jövedelmezőségét, a vállalati kiadásokat, a tőke jövedelmezőségét és a munka termelékenységét. A tanulmány a vállalkozás üzleti tevékenységét elemzi, nevezetesen a pénzügyi autonómia együtthatóit, a pénzügyi tőkeáttételt és a saját tőke forgalmát. A szerző meghatározza a tárgyi eszközök megújulásának és elhasználódásának mértékét, amelyek befolyásolják a vállalkozás versenyképességét, a vállalkozás végeredményét, a technológiai kockázatok mértékét és a környezet ökológiai állapotára nehezedő terhelést. Következtetések a főbb mutatók változásának dinamikájára és az áru fuvarozási vállalkozások jelenlegi helyzetére vonatkoznak. A tanulmány eredményei azt jelzik, hogy Ukrajnában problémák vannak az áru fuvarozási vállalkozások fejlesztésében. A kapott eredmények alapján számos olyan alapvető intézkedés került meghatározásra, amelyeket az áru fuvarozási vállalatok fenntartható fejlődése érdekében végre kell hajtani. Figyelembe véve azt a tényt, hogy az áru fuvarozási vállalkozások tevékenysége bizonytalan, instabil és kockázatos körülmények között folyik, az iparági vállalkozások stratégiai fejlesztését célzó átfogó ajánlás csomag kidolgozása során pénzügyi és elemző diagnosztika bevezetését javasoljuk, amelyhez a jelen tanulmány külön tudományos és módszertani megközelítést mutat be.

Kulcsszavak: áru fuvarozási vállalkozások, közúti szállítás, elemzés, dinamika, termelékenység.

Abstract. The article is devoted to the research of the results of the business entities that carry out the transportation of goods by road transport. The article analyzes the current state of truck transport enterprises of Ukraine and considers the prospects for its development in the context of crisis changes. The dynamics of changes in the number of operating freight transport enterprises of Ukraine from 2014 to 2022 were studied. A financial and analytical assessment of the main trends in the development of these enterprises, as well as the efficiency of their activities, was conducted. In the article, special attention is paid to the assessment of financial and production indicators of the activity of motor transport enterprises for 2014-2022, using the methods of horizontal, vertical and ratio analysis. The dynamics of the volumes of sold products, financial results, profitability of the main and ordinary activities, the cost of the enterprise, profitability of capital and labor productivity were analyzed. An analysis of the coefficients of financial autonomy, financial leverage and equity turnover was carried out. The rates of renewal and wear and tear of fixed assets, which affect the competitiveness of the enterprise, the final results of the enterprise, the level of technological risks and the burden on the ecological state of the environment, have been determined. Conclusions were made regarding the dynamics of changes in the main indicators and the current state of freight transport enterprises. The results of the conducted research testify to the existence of problems in the development of cargo transport enterprises of Ukraine. Based on the obtained results, a number of basic measures have been determined that must be taken to ensure the sustainable development of freight transport enterprises. Taking into account the fact that the activity of freight transport enterprises is carried out in conditions of uncertainty, instability and risk during development package of comprehensive recommendations on the strategic development of enterprises in the industry, we recommend the implementation of financial and analytical diagnostics, separate scientific and methodological approaches to which is presented in this study.

Keywords: freight transport companies, automobile transportation, analysis, dynamic, performance.

Постановка проблеми. Негативний вплив повномасштабної війни росії на території України обумовлюють погіршення результатів діяльності суб'єктів господарювання усіх секторів економіки, в тому числі транспортної галузі. Наявні логістичні проблеми, тимчасова окупація частини країни, зменшення обсягів транспортних послуг, зниження рівня доходів населення, безпекова та

енергетична загроза впливають на роботу вантажних автотранспортних підприємств. Отже, виявлення проблем, які виникають при здійсненні діяльності вантажних АТП та визначення шляхів їх усунення потребують проведення аналізу сучасного стану суб'єктів господарювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вплив стану транспортної галузі на економічне зростання країни вивчали такі зарубіжні вчені: П. Р. Агенор, Р. Дж. Барро, Е. Квон, Н. Міллер, В. Ромп, К. Футагамі. Питанню дослідження сучасного стану автотранспортних підприємств присвячено чимало праць вітчизняних економістів. Зокрема, Н.М. Бондар [1], Ю.О. Крихтіної [2], О.М. Ложачевської [3], Є.С. Чупріна, Д. В. Кондратенко, Є. М. Гелевері [4], Н.А. Хруща [5]. Незважаючи на наявність значної кількості публікацій, присвячених аналізу сучасного стану автотранспортних підприємств, процес дослідження цього питання є неперервним та потребує системного підходу.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Є необхідність визначення основних проблем функціонування для розроблення комплексних рекомендацій щодо стратегічного розвитку вантажних автотранспортних підприємств України на основі аналізу їх сучасного стану.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є аналіз сучасного стану вантажних автотранспортних підприємств України та розроблення рекомендацій щодо їх розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Транспортна галузь є однією з базових галузей економіки, стабільне та ефективне функціонування якої забезпечує підвищення рівня життя населення, а також необхідні умови обороноздатності, національної безпеки та цілісності держави. Негативний вплив зовнішніх факторів, до яких слід віднести наслідки пандемії, війну, нестабільність економіки значно вплинули на функціонування транспортного сектору. Питома вага транспортної галузі у валовому внутрішньому продукті України зменшилася з 6,36% у 2014 р. до 4,05% у 2022 р. [6]. Зниження вкладу транспортного сектору у структуру ВВП є цілком передбачений через погіршення логістики, скорочення обсягу вантажо- та пасажирообігу на всіх видах транспорту, що спричинили військові дії росії на території України.

Поточний стан та результативність діяльності вантажних автотранспортних підприємств можна оцінити на основі виробничого показника, а саме - обсягу реалізованих послуг, динаміка якого за 2014-2022 рр. представлена на рис. 1.

Впродовж 2014-2022 років у транспортній сфері України намітилася стійка тенденція до збільшення обсягів реалізованих послуг вантажних автотранспортних підприємств (далі – АТП). Незважаючи на військові дії на території України та дестабілізацію економіки в країні обсяг реалізованих транспортних послуг у 2022 році в 4,4 рази більший, ніж був у 2014 році.

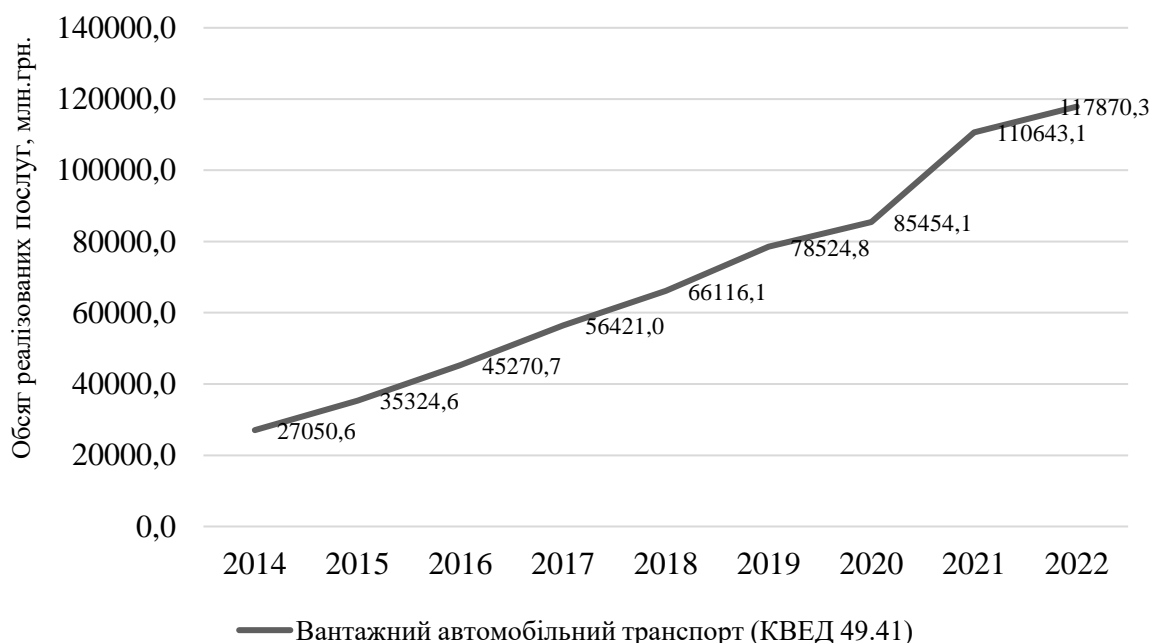

Рис. 1 Динаміка обсягу реалізованих послуг вантажними АТП
Сформовано автором за джерелами [7]

Для більшого уявлення про активність вантажних АТП здійснено аналіз кількості діючих АТП за розмірами та їх вагомистіюв обсязі реалізованих послуг. Статистичні дані щодо обсягів реалізованих послуг підприємств за їх розмірами розраховані за критеріями великих, середніх, малих та мікропідприємств, визначеними у Господарському кодексі України [8] наведені в табл. 1.

У табл. 1 представлена кількість підприємств (протягом 2014-2022 рр.) в розрізі великих, середніх і малих вантажних автотранспортних підприємств та їх питома вага. Наведено обсяг реалізованих транспортних послуг за групами підприємств.

Ринок вантажних автотранспортних перевезень представлений в основному малим та середнім підприємництвом. Так, питома вага малих підприємств в загальній кількості АТП складає в середньому 96%, при цьому питома вага обсягу послуг, які реалізувались даними підприємствами склала 52%. Питома вага середніх підприємств 4% при цьому вони забезпечили 42% обсягу наданих послуг.

Треба відзначити суттєвий вплив на діяльність підприємств повномасштабних воєнних дій на території країни. Згідно результатів опитування 2023 року фахівців сфери транспорту і логістики членських компаній Європейської бізнес-асоціації (ЕВА) щодо роботи транспортних підприємств отримані наступні результати: 79% не зупиняли своєї діяльності й продовжують працювати; 13% зупиняли роботу, але вже частково відновили; 6% зупиняли роботу, але вже повністю її відновили; 2% наразі зупинили свою діяльність [9].

Отже, середній бізнес відіграє важливу роль у розвитку вантажних автотранспортних підприємств.

Таблиця 1.

Обсяг реалізованих послуг в залежності від розмірів вантажного АТП*

Показники	Роки								
	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Великі підприємства									
кількість підприємств	3	2	1	1	1	1	1	1	3
питома вага, %	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Середні підприємства									
кількість підприємств	257	226	231	238	250	283	306	310	284
питома вага, %	0,4	0,4	0,4	0,5	0,5	0,5	0,5	0,6	0,5
обсяг послуг, млн. грн.	12504	16062	19847,9	25379,1	28633	34128,5	37510,4	51933,8	52294,5
питома вага, %	31,2	30,1	29,1	29,8	27,7	28,5	29,4	32,1	40,4
Малі підприємства									
кількість підприємств	57455	56320	55308	51606	51072	55149	56638	55933	53369
питома вага, %	99,6	99,6	99,6	99,5	99,5	99,5	99,5	99,4	99,5
- з них суб'єкти мікропідприємництва	55742	54892	53822	49942	49180	53096	54438	53696	51292
- питома вага, %	96,6	97,1	96,9	96,3	95,8	95,8	95,6	95,5	95,6
обсяг послуг, млн. грн.	24646,2	33913	43524,1	57360,2	73132,4	к/с	к/с	к/с	к/с
питома вага, %	61,6	63,6	63,7	67,3	70,6	к/с	к/с	к/с	к/с
- з них суб'єкти мікропідприємництва, млн. грн.	14016	20454,4	26344,1	33488,1	42554,9	49114,3	49909,1	61518	19701,1
- питома вага, %	35	38,4	38,7	39,3	41,1	41,0	39,2	38,0	15,2

* Сформовано автором за джерелами [7, 10-13]

Вирішення проблем даних суб'єктів господарювання в Україні повинно стати одним із ключових напрямків державної політики, адже саме вони сприяють підвищенню ефективності реалізації вітчизняного економічного потенціалу та посиленню конкурентоспроможності вітчизняних підприємств.

Тенденції формування результативності вантажних автотранспортних підприємств можна дослідити за показниками фінансових результатів їх діяльності (табл. 2).

Таблиця 2.

Фінансові результати діяльності підприємств транспорту*

Роки	Фінансовий результат (сальдо) до оподаткування, тис. грн.	Підприємства, які одержали прибуток		Підприємства, які одержали збиток	
		У % до загальної кількості підприємств	Фінансовий результат, тис.грн.	У % до загальної кількості підприємств	Фінансовий результат, тис.грн.
ВЕД «Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність»					
2014	-19703890,5	62,7	12775348,1	37,3	32479238,6
2015	-13921752,9	70,9	23093705,7	29,1	37015458,6
2016	12819710,8	71,7	28277970,2	28,3	15458259,4
2017	-16532602,7	71,5	28509063,3	28,5	45041666,0
2018	-22661627,1	74,1	31475404,5	25,9	54137031,6
2019	14414772,9	73,8	44391448,4	26,2	29976675,5
2020	17013333,8	71,7	67223530,7	28,3	50210196,9
2021	31246840,6	72,3	60112515,6	27,7	28865675,0
2022	-23035537,9	68,4	42554213,7	31,6	65589751,6
Вантажний автомобільний транспорт (КВЕД 49.41)					
2014	-2512675,3	64,0	920397,1	36,0	3433072,4
2015	-1775577,7	77,0	1229251,4	23,0	3004829,1
2016	-421219,4	78,0	1702112,8	22,0	2123332,2
2017	982715,4	77,9	2069916,3	22,1	1087200,9
2018	1300566,5	80,2	2736810,2	19,8	1436243,7
2019	2216582,0	80,5	3583847,4	19,5	1367265,4
2020	1964545,1	79,2	3265565,8	20,8	1301020,7
2021	2802852,0	78,9	4062370,2	21,1	1259518,2
2022	4370341,9	75,7	6798490,1	24,3	2428148,2

* Сформовано автором за джерелами [11-14]

У табл. 2 представлені фінансові результати діяльності підприємств транспорту України за 2014-2022 рр. в розрізі ВЕД «Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність» та КВЕД 49.41 (Вантажний автомобільний транспорт). Наведена частка підприємств, які одержали прибуток та частка збиткових підприємств, а також їх фінансові результати в грошовому вимірі. Частка збиткових підприємств за ВЕД «Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність» в середньому за період становила 30%, а на підприємствах вантажного автомобільного транспорту 20%, тобто рівень збитковості є нижчим, ніж в цілому на транспорті.

Відслідковуються зміни рентабельності операційної та всієї діяльності вантажних автотранспортних підприємств за табл. 3.

Таблиця 3.

**Рентабельність операційної
та всієї діяльності підприємств транспорту, %***

Показники	Роки									
	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	
ВЕД «Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність»										
Рівень рентабельності операційної діяльності	-1,7	1,1	5,1	-1,0	-1,6	4,1	4,4	5,8	2,7	
Рівень рентабельності всієї діяльності	-9,1	-4,9	1,8	-3,5	-4,3	1,4	1,6	3,7	-4,2	
Вантажний автомобільний транспорт (КВЕД 49.41)										
Рівень рентабельності операційної діяльності	-4,1	-1,2	1,3	2,8	3,3	2,7	3,4	3,3	5,1	
Рівень рентабельності всієї діяльності	-8,2	-4,5	-1,3	1,2	1,4	2,2	1,6	2,0	2,9	

* Сформовано автором за джерелами [11-13, 15]

Спостерігається неоднозначна динаміка рівня рентабельності операційної діяльності підприємств транспорту. За ВЕД «Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність» у 2014, 2017, 2018 рр. від'ємне значення, у підприємств вантажного автомобільного транспорту у 2014 та 2015 рр., а в наступних роках поступове зростання до 5,1% у 2022 р.

У табл. 3 наведена рентабельність від операційної та всієї діяльності підприємств транспорту України за 2014-2022 р., а саме рентабельність за ВЕД «Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність» та КВЕД 49.41 (Вантажний автомобільний транспорт).

Рівень рентабельності всієї діяльності на підприємствах вантажного автомобільного транспорту є вищим за рівень рентабельності підприємств ВЕД «Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність» і з 2017 р. має позитивне значення.

Кількість підприємств транспортної галузі, що зазнали прямих збитків внаслідок бойових дій у 2023 році становить 47% (з них 43% оцінюють рівень завданої шкоди як значний, і 2% вважають відновлення неможливим або недоцільним). Вже відновили свої потужності 41%, 11% - відновлять найближчим часом, 34% - планують відновлення після завершення війни і 14% - не планують відновлення [9].

Основні засоби відіграють вирішальну роль у діяльності транспортних підприємств. Стан основних засобів є важливим фактором, від якого залежать обсяг, якість, повнота та своєчасність виконання транспортних послуг та фінансовий стан підприємств в цілому. Тому враховуючи, що визначальне місце серед ресурсів транспортних підприємств належить основним засобам, здійснено аналіз стану та ефективності використання основних засобів вантажних АТП (табл. 4).

У табл. 4 наведені залишкова вартість основних засобів підприємств та

ступінь їх зносу за ВЕД «Транспорт, складське господарство, пошта та кур'єрська діяльність» та КВЕД 49.41 (Вантажний автомобільний транспорт) протягом 2014-2021 рр.

Таблиця 4.

Стан та ефективність використання основних засобів транспортної галузі України*

Показники	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
ВЕД «Транспорт, складське господарство, пошта та кур'єрська діяльність»								
Залишкова вартість основних засобів, млн. грн.	202913	684928	772139	671147	641924	544467	601893	621414
Ступінь зносу основних засобів, %	97,9	51,7	50,6	47,6	62,9	54,1	48,1	48,2
Вантажний автомобільний транспорт (КВЕД 49.41)								
Залишкова вартість основних засобів, млн.грн.	7447	9930	10741	13166	15606	19323	21431	23230
Ступінь зносу основних засобів, %	53,9	51,9	55,3	55,3	60,1	57,1	56,5	50,1
Коефіцієнт фондівдачі	3,6	3,6	4,2	4,3	4,2	4,4	4,0	4,8

* Сформовано автором за джерелами [11-13, 16-17]

Аналіз даних стану основних засобів транспортної галузі, показав, що залишкова вартість основних засобів у галузі має неоднозначну динаміку та тенденцію до зниження.

Залишкова вартість основних засобів вантажних АТП протягом 2014-2021 рр. має позитивну динаміку, у 2021 році в 3,1 рази більше, ніж в 2014 році. Нестабільна динаміка коефіцієнта фондівдачі пов'язана з тим, що темп росту доходів підприємств відмінний від темпу росту основних засобів. У 2021 році коефіцієнт фондівдачі збільшився в 1,3 рази, порівняно з 2014 роком.

Ступінь зносу основних засобів підприємств вантажного автомобільного транспорту вищий, ніж середній по галузі. У 2018 році даний показник був на рівні 60,1% (найбільше значення), з 2018 року темп старіння основних засобів уповільнився і у 2021 році становив 50,1%.

У табл. 5 представлено результати показників, які характеризують платоспроможність та ділову активність вантажних автотранспортних підприємств України, а саме, коефіцієнти поточної ліквідності, забезпечення власними засобами, фінансової автономності, фінансового левериджу, оборотності активів.

Таблиця 5.

Динаміка показників платоспроможності та ділової активності
вантажних автотранспортних підприємств*

Показники	Роки									
	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	
Коефіцієнт поточної ліквідності	0,90	0,87	0,89	0,88	0,94	0,89	0,91	0,94	1,11	
Коефіцієнт забезпечення власними засобами	0,48	0,64	0,62	0,60	0,41	0,45	0,49	0,52	-0,10	
Коефіцієнт фінансової автономії	0,05	0,04	0,05	0,07	0,17	0,22	0,23	0,23	0,51	
Коефіцієнт фінансового левериджу	18,5	23,2	18,5	13,7	4,8	3,6	3,3	3,4	1,0	
Коефіцієнт оборотності власного капіталу	31,6	33,9	32,2	27,2	13,3	9,9	8,2	9,5	1,8	

* Сформовано автором за джерелами [11-13, 17]

Одним із важливих показників платоспроможності підприємства в сучасному середовищі є коефіцієнт поточної ліквідності. Даний показник вантажних АТП з 2019 року має позитивну динаміку, проте значення не відповідають нормативному, лише у 2022 році платоспроможність підприємств, що здійснюють вантажні перевезення досягла прийняттого рівня (1,1).

Спостерігається суттєва залежність підприємств вантажного автомобільного транспорту від зовнішніх джерел фінансування. Протягом 2014-2021 років коефіцієнт фінансової автономії менший за граничне значення (0,5). Проте, варто зауважити, що спостерігається збільшення частки власного капіталу в загальній сумі засобів, авансованих у діяльність підприємства. У 2022 році даний показник на рівні 0,51, що свідчить про підвищення незалежності від зовнішніх джерел фінансування.

Високий рівень співвідношення між позиковим та власним капіталом підприємств характеризує значення коефіцієнту фінансового левериджу, проте позитивна динаміка свідчить про зменшення суми позикового капіталу підприємства у розрахунку на одиницю власного капіталу, хоча нормативним значенням не відповідає (<0,25).

Зниження ефективності використання активів характеризує динаміка їх оборотності, яка має негативну тенденцію. Негативну динаміку має оборотність власного капіталу, так у 2014 році – 31,6 об., а у 2022 році – 1,8 об.

Це пов'язано з тим, що темпи росту власного капіталу значно більші, ніж темпи росту доходу.

Для поглиблення визначення стану вантажних автотранспортних підприємств проаналізовано використання трудових ресурсів за динамікою: середньооблікової чисельності працівників, середньорічної заробітної плати, продуктивності праці працівників вантажних автотранспортних підприємств (табл. 6).

Таблиця 6.

Продуктивність праці, середньорічна заробітна плата та середньооблікова чисельність працівників вантажних АТП*

Показники	Роки								
	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Середньооблікова чисельність працівників, тис. осіб	78,9	74,7	67,3	70,4	72,2	81,7	85,3	88,9	79,7
Середньорічна заробітна плата працівників, тис. грн. на одну особу	23,66	33,73	35,29	53,5	65,85	78,81	87,65	98,45	99,53
Продуктивність праці працівника, тис. грн.	507,5	713,6	1012,0	1209,9	1434,5	1467,3	1494,2	1819,3	1624,9

* Сформовано автором за джерелами [7,11-13, 18-19]

У табл. 6 наведено середньооблікову кількість працівників вантажних автотранспортних підприємств, їх середньорічну заробітну плату та продуктивність праці працівника за 2014-2022 рр.

Так, середньооблікова чисельність працівників вантажних автотранспортних підприємств протягом 2014-2016 рр. скоротилась з 78,9 тис. осіб у 2014 р. до 67,3 тис. осіб у 2016 р., а з 2017 р. чисельність осіб почала збільшуватися щорічно до 2021 р. У 2022 році середньооблікова чисельність працівників вантажних АТП становила 79,7 тис. осіб, що на 10,3% менше ніж у 2021 році, такий відтік кадрів пов'язаний з початком масштабних військових дій росії на території України, загальною мобілізацією в країні та вимушеною міграцією населення.

Розмір середньорічної заробітної плати за аналізований період зріс у 4 рази з 26,66 тис. грн. у 2014 р. до 99,53 тис. грн. у 2022 р. Проте рівень заробітної плати не можна вважати високим, що непрямо свідчить про низький рівень кваліфікації персоналу.

З 2014 по 2021 рр. позитивну динаміку має також продуктивність праці працівників вантажного автомобільного транспорту, проте у 2022 році продуктивність праці становить 1625,9 тис. грн., що на 10,7% менше попереднього періоду.

На рис. 2 представлено динаміку ланцюгових індексів росту чисельності, продуктивності праці та заробітної плати працівників вантажних автотранспортних підприємств протягом 2014-2022 рр.

На фоні зменшення чисельності працівників спостерігається збільшення середньорічної заробітної плати працівників підприємств у 2022 році. Негативним явищем на вантажних автотранспортних підприємствах є порушення закономірності між зміною продуктивності праці і рівнем заробітної плати: протягом 2017-2020 рр., та у 2022 році рівень зростання заробітної плати

перевищував рівень підвищення продуктивності праці працівників. Темп приросту заробітної плати випереджає темп приросту продуктивності праці працівників, що свідчить про те, що додана вартість перерозподіляється на користь працівників підприємств, якщо темп приросту продуктивності праці вище за темп приросту заробітної плати – додана вартість перерозподіляється на користь власників підприємств.

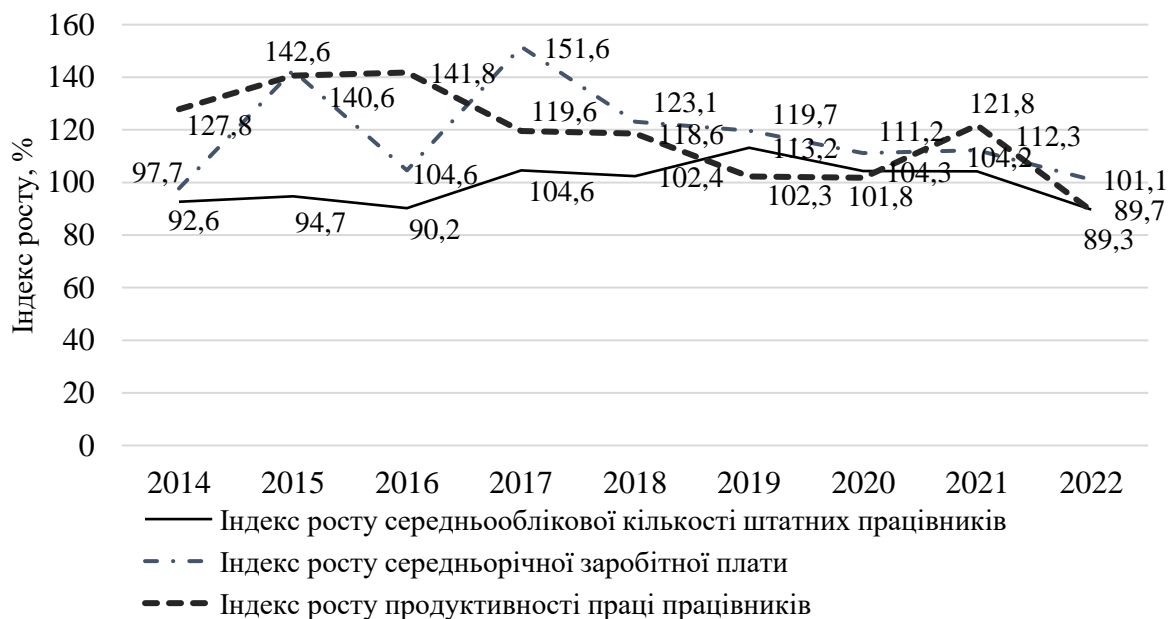

Рис. 2 Динаміка індексів росту чисельності, продуктивності праці ізаробітної плати працівників вантажних АТП

* Сформовано автором за джерелами [7,11-13, 18-19]

Результати здійснених досліджень свідчать про наявність проблем розвитку вантажних автотранспортних підприємств України. Зниження обсягів вантажних перевезень, підвищення цін на паливно-мастильні матеріали, збільшення витрат підприємств, брак кваліфікованого кадрового забезпечення, логістичні проблеми є причинами нестабільної роботи підприємств та зниження їх результативності.

Отже, проведений аналіз дозволяє встановити, що результати діяльності суб'єктів господарювання ринку вантажних автомобільних перевезень в Україні значною мірою визначаються наступними факторами:

- зменшення платоспроможного попиту;
- суттєвим фізичним зносом основних засобів;
- підвищенням цін на паливно-мастильні матеріали;
- дефіцитом коштів для фінансування діяльності підприємств;
- браком кваліфікованого кадрового забезпечення;
- логістичними проблемами.

Для стабілізації та розвитку ринку вантажних перевезень державна політика повинна сфокусуватися на:

- забезпеченні сталого фінансування транспортного комплексу, залученні

державних та приватних інвестицій;

- створенні належних умов для збільшення міжнародного вантажообігу, за рахунок спрощення митних процедур та розширенні можливостей пунктів пропуску;

- удосконаленні тарифного регулювання ринку транспортних послуг;
- розвитку ефективної транспортної логістики;
- розвитку різних регіонів України та відбудові постраждалих територій;
- підтримці освіти в галузі логістики та транспорті [9, 20].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Нестабільне зовнішнє середовище вимагає від вітчизняних автоперевізників постійного дослідження стану підприємства, ринку вантажних перевезень, пріоритетів споживачів при їх виборі, пропозиції конкурентів та постійне залучення інвестицій для надійного фінансового становища. Зібрана інформація дозволить підприємствам, що надають послуги у сфері автомобільних вантажних перевезень, визначити напрями посилення своїх конкурентних переваг через вдосконалення складових маркетингової діяльності на ринку [21]. Ефективна законодавча база, що стимулюватиме іноземні інвестиції та забезпечення розвитку конкурентного середовища, дозволять підвищити ефективність та результативність діяльності вантажних автотранспортних підприємств.

Список використаних джерел

1. Малиш Н. А., Бондар Н.М. Економічний аналіз транспортної інфраструктури України. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2016. Вип. 2. С. 50-57.
2. Крихтіна Ю. О. Державна політика розвитку транспортної галузі України: теорія, методологія, практика: монографія. Харків: «Діса плюс», 2022. 336 с.
3. Ложачевська О. М. Сучасні аспекти специфіки управління автотранспортними підприємствами України. *Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції «Національні економічні стратегії розвитку в глобальному середовищі»*. 2018. С. 45-47.
4. Чупрін Є.С., Кондратенко Д.В., Гелеверя Є.М. Аналіз та перспективи розвитку транспортної галузі України з позиції автотранспортних підприємств. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2019. Вип. 24. Ч. 3. С. 125-130.
5. Хрущ Н.А. Фінансово-аналітична діагностика діяльності підприємств автомобільного транспорту України. *Мукачівський державний університет. Економіка і суспільство*. Випуск 15. 2018. С. 494-501.
6. ВВП України за роками. URL: <https://nabu.ua/ua/vvp-2.html> (дата звернення: 01.05.2024)
7. Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) суб'єктів господарювання за видами економічної діяльності у 2010-2022 роках. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 02.05.2024)
8. Господарський кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення: 04.05.2024)
9. Транспортний бізнес найбільше потерпає від блокування судноплавства. URL: <https://www.ukrinform.ua/amp/rubric-economy/3788831-transportnij-biznes-najbilse-poterpaє-vid-blokvannya-sudnoplavstva-ta-cerg-na-kordoni.html> (дата звернення: 10.05.2024)
10. Кількість діючих підприємств за видами економічної діяльності з розподілом на великі, середні, малі та мікропідприємства за 2010–2022 роки. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 04.05.2024)
11. Статистичний збірник «Транспорт України» 2022 рік. URL:

- https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2023/zb/10/zb_Trans_22.pdf (дата звернення: 04.05.2024)
12. Статистичний збірник «Транспорт України» 2019 рік. URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2020/zb/10/zb_trans_19.pdf (дата звернення: 04.05.2024)
13. Статистичний збірник «Транспорт України» 2018 рік. URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2019/zb/08/zb_tr2018pdf.pdf (дата звернення: 04.05.2024)
14. Фінансові результати до оподаткування підприємств за видами економічної діяльності з розподілом на великі, середні, малі та мікропідприємства за 2010-2022 роки. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 06.05.2024)
15. Рентабельність операційної та всієї діяльності підприємств за видами економічної діяльності з розподілом на великі, середні, малі та мікропідприємства за 2010-2022 роки. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 06.05.2024)
16. Необоротні активи підприємств за видами економічної діяльності з розподілом на великі, середні, малі та мікропідприємства за 2013-2022 роки. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 07.05.2024)
17. Необоротні та оборотні активи, власний капітал та зобов'язання підприємств за видами економічної діяльності з розподілом на великі, середні, малі та мікропідприємства за 2013-2022 роки. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 07.05.2024)
18. Витрати на персонал суб'єктів господарювання за видами економічної діяльності. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 09.05.2024)
19. Кількість зайнятих працівників у суб'єктів господарювання за видами економічної діяльності (2010-2022). URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 09.05.2024)
20. Гнедіна К.В., Нагорний П.В. Ринок вантажних перевезень в Україні: аналіз сучасного стану, виклики воєнного часу та перспективи розвитку. *Підприємництво і торгівля*. 2023. № 38. С. 19-28.
21. Косар Н., Кузьо Н. Вплив війни на ринок автомобільних вантажних перевезень України та його подальший розвиток. *Вісник Львівського університету*. 2023. Вип. 65. С. 14-23. URL: <http://publications.lnu.edu.ua/bulletins/index.php/economics/article/viewFile/12025/12383> (дата звернення: 10.05.2024)

References

1. Malysh N. A., Bondar N. M. (2016). Ekonomichnyi analiz transportnoi infrastruktury Ukrainy [Economic analysis of transport infrastructure of Ukraine]. *Visnyk Natsionalnoi akademii derzhavnoho upravlinnia pry Prezydentovi Ukrainy - Bulletin of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine*, 2. 50-57 [in Ukrainian]
2. Krykhtina, Yu. O. (2022). Derzhavna polityka rozvytku transportnoi haluzi Ukrainy: teoriia, metodolohiia, praktyka: monohrafiia. Kharkiv: «Disa plus» [in Ukrainian]
3. Lozhachevska O. M. (2018) Suchasni aspekty spetsyfyky upravlinnia avtotransportnyh pidpriemstv Ukrainy [Modern aspects of the specifics of management of motor transport enterprises of Ukraine]. *Zbirnyk materialiv Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii «Natsionalni ekonomichni stratehii rozvytku v hlobalnomu seredovysshchi» - Proceedings of the International Scientific and Practical Conference "National Economic Development Strategies in a Global Environment"*, 45-47 [in Ukrainian]
4. Chuprin, Ye.S., Kondratenko, D.V., Heleveria, Ye.M. (2019). Analiz ta perspektyvy rozvytku transportnoi haluzi Ukrainy z pozytsii avtotransportnykh pidpriemstv [Analysis and prospects for the development of the transport industry of Ukraine from the standpoint of motor transport enterprises]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu - Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University*, 24. 125-130 [in Ukrainian]
5. Khrushch N.A. (2018). Finansovo-analitychna diahnozyka diialnosti pidpriemstv avtomobilnoho transportu Ukrainy [Financial and analytical diagnostics of the activities of road transport enterprises]

- of Ukraine]. *Mukachivskiy derzhavnyi universytet. Ekonomika i suspilstvo - Mukachevo State University. Economy and society*. Issue 15. 494-501 [in Ukrainian]
6. VVP Ukrainy za rokamy [GDP of Ukraine by years]. URL: <https://nabu.ua/ua/vvp-2.html> (Accessed 01 Desember 2023) [in Ukrainian]
 7. Obsiah realizovanoi produktsii (tovariv, posluh) subiektiv hospodariuvannia za vydamy ekonomichnoi diialnosti u 2010-2022 rokakh [Turnover of entities of large, medium, small and micro-entrepreneurship by type of economic activity in 2010-2022]. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 02 Desember 2023) [in Ukrainian]
 8. Hospodarskyi kodeks Ukrainy [Economic Code of Ukraine]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (Accessed 04 May 2024) [in Ukrainian]
 9. Transportnyi biznes naibilshe poterpaie vid blokuvannia sudnoplavstva [The transport business suffers the most from the blocking of shipping]. URL: <https://www.ukrinform.ua/amp/rubric-economy/3788831-transportnij-biznes-najbilshe-poterpae-vid-blokuvanna-sudnoplavstva-ta-cergna-kordoni.html> (Accessed 10 May 2024) [in Ukrainian]
 10. Kilkist diiuchykh pidpriemstv za vydamy ekonomichnoi diialnosti z rozpodilom na velyki, seredni, mali ta mikropidpriemstva za 2010–2022 roky. [Number of active enterprises by type of economic activity with a breakdown by large, medium, small and microenterprises in 2010–2022] (Accessed 04 May 2024) [in Ukrainian]
 11. Statystychnyj zbirnyk «Transport Ukrainy» 2022 rik [Statistical collection «Transport of Ukraine» 2022] URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2023/zb/10/zb_Trans_22.pdf (Accessed 04 May 2024) [in Ukrainian]
 12. Statystychnyj zbirnyk «Transport Ukrainy» 2019 rik [Statistical collection «Transport of Ukraine» 2019]. URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2020/zb/10/zb_trans_19.pdf (Accessed 04 May 2024) [in Ukrainian]
 13. Statystychnyj zbirnyk «Transport Ukrainy» 2018 rik [Statistical collection «Transport of Ukraine» 2018]. URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2019/zb/08/zb_tr2018pdf.pdf (Accessed 04 May 2024) [in Ukrainian]
 14. Finansovi rezultaty do opodatkuvannia pidpriemstv za vydamy ekonomichnoi diialnosti z rozpodilom na velyki, seredni, mali ta mikropidpriemstva za 2010-2022 roky [Financial results before taxation of enterprises by type of economic activity with a breakdown by large, medium, small and microenterprises in 2010-2022]. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 06 May 2024) [in Ukrainian]
 15. Rentabelnist operatsiinoi ta vsiiei diialnosti pidpriemstv za vydamy ekonomichnoi diialnosti z rozpodilom na velyki, seredni, mali ta mikropidpriemstva za 2010-2022 roky [Profitability of operating and all activities of enterprises by type of economic activity with a breakdown by large, medium, small and microenterprises in 2010-2022]. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 06 May 2024) [in Ukrainian]
 16. Neoborotni aktyvy pidpriemstv za vydamy ekonomichnoi diialnosti z rozpodilom na velyki, seredni, mali ta mikropidpriemstva za 2013-2022 roky [Noncurrent assets of enterprises by types of economic activity with a breakdown by large, medium, small and microenterprises in 2013-2022]. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 07 May 2024) [in Ukrainian]
 17. Neoborotni ta oborotni aktyvy, vlasnyi kapital ta zoboviazannia pidpriemstv za vydamy ekonomichnoi diialnosti z rozpodilom na velyki, seredni, mali ta mikropidpriemstva za 2013-2022 roky [Noncurrent and current assets, equity capital and liabilities of enterprises by types of economic activity with a breakdown by large, medium, small and microenterprises in 2013-2022]. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 07 May 2024) [in Ukrainian]
 18. Vytraty na personal subiektiv hospodariuvannia za vydamy ekonomichnoi diialnosti [Personnel costs of economic entities by types of economic activity]. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 09 May 2024) [in Ukrainian]
 19. Kilkist zainiatykh pratsivnykiv sub'iektiv hospodariuvannia za vydamy ekonomichnoi diialnosti (2010-2022) [Number of persons employed of business entities by type of economic activity (2010-2022)]. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 09 May 2024) [in Ukrainian]

20. Hnedina K.V., Nahorni P.V. Rynok vantazhnykh perevezen v Ukraini: analiz suchasnoho stanu, vyklyky voiennoho chasu ta perspektyvy rozvytku [The cargo transportation market in Ukraine: analysis of the current state, challenges of wartime and development prospects] *Pidpriemnytstvo i torhivlia – Entrepreneurship and trade*. 2023. № 38. P. 19-28. [in Ukrainian]
21. Kosar N., Kuzo N. (2023) Vplyv viiny na rynek avtomobilnykh vantazhnykh perevezen Ukrainy ta yoho podalshyi rozvytok [The impact of the war on the road freight transport market of Ukraine and its further development.]. *Visnyk Lvivskoho universytetu - Bulletin of Lviv University*, 65. 14-23. URL: <http://publications.lnu.edu.ua/bulletins/index.php/economics/article/viewFile/12025/12383> (Accessed 10 May 2024) [in Ukrainian]

DOI: 10.58423/2786-6742/2024-6-207-222
UDC 334.73:316.344.2(63)

Birhanu Daba CHALI

PhD Student, Ihrig Károly Doctoral School
University of Debrecen, Faculty of Economics and Business,
Debrecen, Hungary
ORCID ID: 0009-0001-8151-8105

Vilmos LAKATOS

PhD, Associate Professor, Department of Accounting and Finance
University of Debrecen, Faculty of Economics and Business,
Debrecen, Hungary
ORCID ID: 0000-0003-1727-334X

Gutama Namomsa DARAJE

PhD Student, Doctoral School of Public Administration Sciences
National University of Public Service
Budapest, Hungary
ORCID ID: 0000-0002-8179-9621

ENHANCING WELL-BEING THROUGH COOPERATIVE: STRENGTHENING SOCIAL CAPITAL FOR PUBLIC WELFARE IN ETHIOPIA

***Анотація.** Кооперативи залишаються важливим інструментом економічних і соціальних перетворень в Ефіопії, оскільки вони роблять значний внесок у боротьбу з бідністю, створюючи робочі місця, особливо серед маргіналізованих верств населення. Це дослідження вивчає вплив кооперативних підприємств в Ефіопії на добробут їхніх членів, зосереджуючи увагу на економічних, соціальних та екологічних факторах. У дослідженні використовувався якісний підхід для збору даних за допомогою анкетування, інтерв'ю та фокус-групових дискусій. У дослідженні взяли участь 122 респонденти з досвідом роботи в кооперативі щонайменше протягом п'яти років, які були відібрані методом цілеспрямованої вибірки. Зібрані дані були проаналізовані за допомогою описового методу аналізу даних. Результати показали, що кооперативні підприємства позитивно впливають на економічний, соціальний та екологічний добробут своїх членів, підвищуючи рівень доходів та фінансової стабільності, покращуючи стандарти життя, збільшуючи дохід, надаючи доступ до мікrokредитів, навчання та можливостей для самозайнятості. Дослідження також підкреслює важливість соціальної взаємодії всередині кооперативів, що сприяє створенню соціального капіталу та добробуту членів. Крім того, дослідження виявило, що участь у кооперативних послугах збільшує добровільні заощадження серед членів-бенефіціарів, але оцінка внеску послуг в умови добробуту відсутня. Загалом, особи, які беруть участь у кооперації, покращують свій економічний, людський та соціальний капітал, незважаючи на те, що цьому питанню приділяється недостатня увага. Дослідження підкреслює важливість заохочення добровільних членів кооперативів до надання послуг, надання їм освіти та підтримки, а також надання їм можливості купувати сільськогосподарські ресурси та розширювати бізнес. Рекомендації включають добровільну мобілізацію заощаджень населення, навчання щодо користування кредитами та співпрацю між політиками, донорами, керівниками програм, персоналом НУО та дослідниками. У роботі не розглядаються будь-які потенційні зовнішні фактори або*

контекстуальні впливи, які можуть вплинути на результати добробуту членів кооперативів в Ефіопії. Крім того, дослідження не містить комплексного аналізу довгострокової стійкості та тривалого впливу членства в кооперативі на індивідуальний добробут.

Ключові слова: покращення, кооператив, економічний, соціальний, добробут, член, заощадження, дохід

JEL Classification: A13, O35, B55, C71

Absztrakt. A szövetkezetek továbbra is kulcsfontosságú eszközei Etiópia gazdasági és társadalmi átalakulásának, mivel jelentősen hozzájárulnak a szegénység csökkentésére irányuló erőfeszítésekhez azáltal, hogy munkahelyeket teremtenek, különösen a marginalizált közösségek körében. Ez a tanulmány az etiópiai szövetkezeti vállalkozásoknak a tagok jólétére gyakorolt hatását vizsgálja, a gazdasági, társadalmi és környezeti tényezőkre összpontosítva. A tanulmány kvalitatív megközelítést alkalmazott a kérdőívekből, interjúkból és fókuszcsoportos beszélgetésekből álló adatgyűjtéshez. A kutatásban 122, legalább öt éves vállalati tagsággal rendelkező válaszadó vett részt, akiket célzott mintavételi módszerrel választottak ki. Az összegyűjtött adatokat leíró adatelemzési módszerrel elemezték. Az eredmények azt mutatták, hogy a szövetkezeti vállalkozások pozitívan befolyásolják a tagok gazdasági, társadalmi és környezeti jólétét a jövedelem és a pénzügyi stabilitás fokozása, az életszínvonal javítása, a jövedelem növelése, valamint a mikrohitelhez, a képzéshez és az önfoglalkoztatási lehetőségekhez való hozzáférés biztosítása révén. A tanulmány rávilágít a szövetkezeteken belüli társadalmi interakciók fontosságára is, amelyek hozzájárulnak a társadalmi tőke megteremtéséhez és a tagok jólétéhez. A tanulmány továbbá megállapította, hogy a szövetkezeti szolgáltatásokban való közreműködés növeli a kedvezményezett tagok önkéntes megtakarításait, de hiányzik a szolgáltatások jóléti feltételekhez való hozzájárulásának értékelése. Általánosságban elmondható, hogy a részt vevő egyén gazdasági, humán és társadalmi tőkéje összességében javul, annak ellenére, hogy az érintett szervre korlátozott figyelmet fordítanak. A tanulmány hangsúlyozza annak fontosságát, hogy az önkéntes szövetkezeti tagokat a szolgáltatásokban való részvételre ösztönözzék, oktatást és támogatást nyújtsanak, és lehetővé tegyék számukra a mezőgazdasági inputanyagok beszerzését és a vállalkozások kapacitásainak bővítését. Az ajánlások közé tartozik a nyilvános önkéntes megtakarítások mozgósítása, a hitelhasználatra vonatkozó képzés, valamint a politikai döntéshozók, adományozók, programvezetők, nem kormányzati szervezetek munkatársai és kutatók közötti együttműködés. A tanulmány nem tárgyalja azokat a lehetséges külső tényezőket vagy kontextuális hatásokat, amelyek befolyásolhatják a szövetkezeti tagok jóléti eredményeit Etiópiában. Emellett a tanulmány nem nyújt átfogó elemzést a szövetkezeti tagság hosszú távú fenntarthatóságáról és az egyéni jólétre gyakorolt tartós hatásáról.

Kulcsszavak: : javulás, szövetkezet, gazdasági, társadalmi, jólét, tag, megtakarítás, jövedelem

Abstract. Cooperatives remain a crucial tool in Ethiopia's economic and social transformation since they contribute significantly towards poverty reduction efforts by creating jobs especially among marginalized communities at large. This study investigates the impact of cooperative enterprises in Ethiopia on members' well-being, focusing on economic, social, and environmental factors. The study used a qualitative approach for collecting data from questionnaires, interviews, and focus group discussions. The research involved 122 respondents with at least five years of experience in a cooperative, which were selected using the purposive sampling method. The collected data was analyzed by descriptive data analysis method. The results showed that cooperative enterprises positively affect members' economic, social, and environmental well-being by enhancing income and financial stability, improving life standards, increasing income, and providing access to microloans, training, and self-employment opportunities. The study also highlights the importance of social interaction within cooperatives, contributing to the creation of social capital and members' well-being. Additionally, the study found that participation in cooperative services increases voluntary savings among beneficiary members, but the assessment of service contributions to well-being conditions is lacking. In general, the individual, which participates, has overall improvement in the economic, human, and social capital, despite there is limited attention given to the concerned body. The study emphasizes the importance of

encouraging voluntary cooperative members to engage in services, providing education and support, and enabling them to purchase agricultural inputs and expand businesses. Recommendations include public voluntary saving mobilization, training on loan usage, and collaboration between policymakers, donors, program managers, NGO personnel, and researchers. The paper does not discuss any potential external factors or contextual influences that may affect the well-being outcomes of cooperative members in Ethiopia. Additionally, the study does not provide a comprehensive analysis of the long-term sustainability and lasting impact of cooperative membership on individual well-being.

Keywords: *Improvement, Cooperative, Economic, Social, Welfare, Member, saving, Income*

Problem statement. Cooperative enterprises are now seen as potent mechanisms for socio-economic transformation, particularly in regions striving for such change. They play a significant role in strengthening and promoting economic independence in the country. Cooperatives operate in various sectors, including agriculture, finance, and consumer products, serving their members and making them a vital part of this transformative process [9,11,18].

Cooperatives, founded in the early 1900s by local communities, have become significant since then. They have expanded to numerous branches across various areas, catering to the needs of their members [23]. Their primary goal is to address issues faced by individuals with limited market access, inability to borrow or borrow, and limited information resources [11]. Cooperatives have a plethora of both direct and indirect effects on the economy, including the provision of opportunities to stimulate growth, create jobs, and pull people out of poverty [6,16]. The cumulative and all-encompassing result of cooperatives solidify the different resources and utilize economies of scale, elevating small producers, entrepreneurs, and the artisans who assist them, and in the end, they are now able to compete with their original limitations, and go to the market and receive decent prices for their products [1]. Cooperative monetary services like saving and borrowing of money form the capital for the good investments to establish and develop the national economy and wipe the poverty at the very least levels of social community [25].

Ethiopian cooperative groups play a role, in reducing poverty promoting self-reliance and fostering community growth through teamwork and a democratic approach. According to studies conducted by [5,15,24] cooperatives support individuals who lack access to markets, funding, or resources in restructuring their economic frameworks. These cooperatives also promote initiatives through practices empowering women, young people, and marginalized groups to attain self-sufficiency [12,20]. Despite facing challenges, like infrastructure, market presence and resources these cooperatives advocate for collaboration and participatory decision-making processes that enhance autonomy, self-reliance, and community advancement. They emphasize gender equality, youth empowerment and the inclusion of marginalized populations [8]. Regular gatherings and educational sessions strengthen community bonds, resilience-building efforts, and collective solidarity to ensure communities can withstand adversities [14,26]. Through exploration of the subtle dynamics and sources of cooperative achievement, this research lends to the debate of how to ensure long-term

growth and inclusiveness in Ethiopia and within the African continent on a large scale. This study aimed to collect and analyze qualitative data on the living conditions of cooperative enterprise members.

Literature review. The review of related literature uncovers two prominent theoretical frameworks, namely Social Capital Theory and Empowerment Theory, which both emphasize the positive impact of social connections and community engagement on collective well-being. In the context of Ethiopia, cooperatives possess the potential to cultivate social capital among their members by fostering community integration, trust, and collaboration [2, 5, 10, 20, 21, 24]. Consequently, this facilitates access to resources and support systems, ultimately leading to an improvement in individual well-being [23].

The Empowerment Theory emphasizes the importance of individuals and communities actively participating in decision-making processes and having control over their lives. In Ethiopia Cooperatives offer opportunities for members to engage in business activities and take on leadership roles [4]. Based on [4,14,] research idea, by being involved in the cooperative's operations members gain skills to increase self-confidence and attain independence leading to improved well-being and a stronger social fabric within the community. Previous research on cooperatives highlights their contribution to reducing poverty, empowering individuals economically and promoting cohesion. Cooperatives have a history dating back to the 1800s when pioneers laid down principles and practices. Social capital theory, agency theory and the capability approach are used as frameworks to analyze how cooperatives enhance the well-being of their members [3,25].

Cooperatives have a pivotal role in enhancing the economic well-being of members by granting access to markets, credit, and resources [10]. Research shows that cooperative members often earn higher incomes and experience greater financial security compared to non-members. Cooperatives also promote social unity, empowerment, and inclusive progress by facilitating democratic decision-making, gender equality, and community involvement [7]. According to a study conducted by [27] empower marginalized groups and advocate for social equity. However, challenges such as governance, leadership, and external market forces can hinder cooperatives from achieving their social objectives [19]. Government policies that provide legal support, financial aid, and training are nonessential for the development and sustainability of cooperatives.

Beneficiaries' wellbeing is a continuous dependent variable. According to study conducted by [2, 27] there are generally two broad categories of wellbeing – subjective and objective wellbeing. Subjective wellbeing considers an individual's satisfaction with their own life whereas objective wellbeing is concerned with the material conditions that affect a person's life such as access to education, employment opportunities and other facilities [17]. The intergenerational aspect of this does not feature greatly in the debate at present, apart from a general concern as to whether society is progressing [3]. Whilst the term 'happiness' is sometimes used interchangeably with 'wellbeing', it is more often used to refer specifically to subjective wellbeing. Subjective wellbeing can then be

broken down further. Daniel Kahneman (the 2002 Nobel Prize winner for economics) and Angus Keaton distinguish between:

1. Emotional wellbeing – the emotional quality of a person’s everyday experience; and

2. Life evaluation – the thoughts people have about their life.

Influence on well-being, depending on the nature of the relationships and the presence or absence of family. Families can also negatively affect one’s well-being if family members are ill, going through a bad time, or are emotionally upset. There are several independent variables, namely:

1. *Gender of member household head (GHH)* is a dummy: independent variable 1 if head of the member household head is male and 0 otherwise [7].

2. *Age (AG)* is a discrete explanatory variable and refer to, the age of member household family members measured in years. The other latent variable appears to be age; the groups of older people (45+) tend to put more emphasis on those factors that are related to their lives or pensions, an overall evaluation of the economy and the performance of the government. They see a quite close link between individual well-being and these external factors. Younger people see links between well-being and their financial situation, education possibilities and their employment status [10,27].

3. *Member Household Nutritional status (HNS)*: What one eats can influence diseases. the risk of getting diabetes, and on one’s physical conditions; and therefore, influences one’s health which in turn influences well-being [7,18].

4. *Economic situation (benefits)*: Importance of money to attain a state of well-being. [18]. Fulfilling basic needs (such as housing, food, heat, clothes) is a goal, but also makes it possible to have a peaceful family life as the stressors caused by lack of basic resources and needs are avoided [3,11,27].

5. *Educational attainment (EA)*: Continuous variable used to measure literacy status using complete year of schooling A person’s education level has an overall impact on society as investments in education translate into better societal conditions which in turn facilitate higher levels of well-being [26,27].

6. *Level of member Household income (HHI)*: Money is seen as the foundation of well-being and provides access to other factors that influence wellbeing, such as participating in cultural activities, buying books, buying a house, practicing hobbies etc. Money, it is felt, ‘can’t buy you happiness, but its help [7,25].

7. *Access to credit and saving (AC)*: It is a dummy variable, which takes value 1 if member have access to credit service and 0, otherwise [7,16].

8. *Access to training (AT)*: This is a dummy variable takes 1 if the member got training, otherwise 0. The training plays a vital role in creating awareness and educating people through promoting their participation in the supply of services [4,15,22]. Getting these services is hypothesized to have a positive relation with human wellbeing. It is measured by timely, frequently got advice and performance of member development and change of their living standards [14].

9. *Business Development Service*: This service is included in the non-finical service and its target is to educate beneficiaries’ basic skills that enhance their business

performance [14]. These incorporate topics such as setting prices and setting favorite places for selling and other important themes.

10. *Human Capital*: It includes member household knowledge, skill, and capability to improve their day-to-day living conditions this influences human wellbeing positively or negatively [10].

11. *Social Capital*: This includes social resources like networks, social claims, social relations, affiliations, and associate [14,25,27].The resources enhance peoples trust to each other and thereby reducing transactions and building an informal safety net among poor people [14].This affects beneficiaries' wellbeing differently.

Methodology. The data was collected through a sample survey, focus group discussion, and key informant interviews. The survey focused on income, saving, business activities, and social interactions to understand the program's impact and predict unanticipated consequences. Descriptive research was used to accurately depict participants, using observational methods and case studies. The researcher used employee descriptive studies, and triangulation was employed to increase the reliability of the results by comparing data from different sources. The data was collected from questionnaires and focus group discussions, with the questionnaires designed for members of the primary Cooperative enterprise in Burayu sub-city. The questionnaires contained both closed and open-ended questions to gauge the contributions of Cooperative to improving their wellbeing conditions. Interviews were designed to gauge management's views on the company's general conditions and beneficiaries. The study was conducted in Oromia, Burayu sub-city 15 km from Addis Ababa, capital city of Ethiopia in the Western direction (sub-city cooperative office).

Table 1.

List of Kebeles with their member household*

No	Name of Kebeles	Household (member)		
		Male	Female	Total
1	Burayu 01	82	27	109
2	Burayu 02	68	61	129
3	Burayu 04	42	46	88
4	Burayu 05	64	48	112
5	Burayu 06	68	59	127
Total		324	141	565

* Retrieved from: own survey and [x] cooperative sub city office (2024)

The target population for this study is Primary Cooperative located in Burayu sub-city Administration. According to sub-city Cooperative office record, there are **565** primary Cooperative members in Burayu sub-city Administration. Hence, beneficiaries who have at least five years of attachment to the institution were selected using purposive sampling technique, which corresponds to **122** members. Various studies have so far been done focusing on the contributions of cooperatives to their beneficiaries in wellbeing. This study will have been done by taking members that have five or more years of stay in the institution. These studies have been done by taking members that have five or more years of stay in the institution. The quantitative data for this study was

determined by using Yemane (1967) formula as cited in [7,25]. The study used the following formula to calculate the sample size.

$$n = \frac{N}{1 + N(e^2)} \quad (1)$$

The following steps used to determine sample size derived from the above formula to collect quantitative data using questionnaire,

Where,

n =designates the sample size the researcher uses.

N= designates total number of member households

e =designates maximum variability or margin of error **8% (0.08)** adapted by reviewing various literature).

1=designates the probability of the event occurring.

$$\text{Therefore, } n = \frac{565}{1+565x(0.08)^2} = \underline{122}$$

The primary Cooperatives in Burayu sub-city provides services to organized microenterprises groups and poor urban people in five out of six kebeles in the sub-city. A study was conducted using a semi-structured questionnaire, focus group discussions, key informant interviews, Cooperative recorded data, and direct observations. The data was collected through questionnaires, interviews, and fieldwork, with participants selected based on their social, intelligent, and educational backgrounds. Key informant interviews were conducted with five Cooperative members from different hierarchies, including boards with a history of reporting, monitoring, and evaluation works. Observations were made during fieldwork to probe issues beyond those covered in the questionnaires, interviews, and focus group discussions. Data processing and analysis involved extracting manually the data, analyzing quantitative data using simple statistical tools, and analyzing qualitative data using categorization, classification, and summarization techniques using SPSS software version 24. The findings were systematically organized, summarized, and presented in figures and Tables 2-3.

Table 2.

Member Household Sample Design*

No	Sample Kebeles	Total Number of HH						Sample HH		
		M	Prop.	F	Prop.	Total	Prop.	M	F	Total
1	Burayu 01	82	0.27*70=20	27	0.11*52=6	109	0.19*122=23	20	6	26
2	Burayu 02	68	0.2*70=14	61	0.25*52=13	129	0.23*122=28	14	13	27
3	Burayu 05	42	0.13*70=9	46	0.19*52=10	88	0.16*122=20	9	10	19
4	Burayu 06	64	0.19*70=13	48	0.2*52=10	112	0.2*122=24	13	10	23
5	Burayu 07	68	0.2*70=14	59	0.24*52=13	127	0.22*122=27	14	13	27
	Total	324	70	241	52	565	122	70	52	122

* Retrieved from: own survey

Table 3.

Categories of respondents and data Collection techniques*

S/N	Types of respondents	Method of data collection	No. of Respondents	Tools used to collect data
1	Members	Survey	122	Semi-structured interview schedule
2	Primary Cooperatives manager and boards	Key informant	5	Interview guide check list
Total			127	

* Retrieved from: own survey

To ensure reliability, key informant interview guides, focus group discussion guides, and questionnaires were designed with elaborate procedures and revisions Field notes were made and edited daily after data collection. Validity was ensured through the triangulation technique, which combined questionnaires, interviews, focus group discussions, and secondary data sources.

Data collection instruments were refined to ensure lucidity and measure respondents' attitudes and opinions.

A series of pre-tests were conducted before data entry into the computer. Ethical considerations were considered, including voluntary participation, confidentiality, and anonymity to protect respondents from potential harm.

Results and Discussion. Results and discussions were based on 122 responses, divided into chapters and sub-chapters, and analyzed using descriptive statistics. Data was collected through questionnaires, focus group discussions, interviews, and interviews with Cooperative managers and employees in Burayu sub-city.

Demographic Characteristics of Respondents are presented in Table 4.

Table 4.

Demographic characteristics of respondents*

Variables	Measuring Group	Frequency	Perc (%)
Gender	Male	62	50.8
	Female	60	49.2
	Total	122	100.0
Age	Less than 25	22	18
	26-45	72	59
	46-65	25	20.5
	Above 65	3	2.5
	Total	122	100.0
Educational Level	None	7	5.7
	Basic Education	34	27.9
	Highschool	32	26.2
	<i>Diploma</i>	32	26.2
	Degree	15	12.3
	Above degree	2	1.6
	Total	122	100.0

Variables	Measuring Group	Frequency	Perc (%)
Marital status	Single	27	22.1
	Married	80	65.6
	Divorced	15	12.3
	Total	122	100.0

* Retrieved from: SPSS output

The study analyzed demographic characteristics of survey respondents, including gender, age, and education level, to understand how these factors influenced contributions of Oromia credit and saving share company cooperative services. Participants varied in marital status, including single, married, widowed, and divorced.

This study analyzed the demographics of members in a Cooperative enterprise in the Burayu sub city. Most respondents were male, with 50.8% being male and 49.2% being female. The age group was predominantly between 26-45 years, with 59% of the sample beneficiaries being in this age group. The study found that vocational education had a stronger impact on employment in older individuals, as they had more job experience. Education was also a significant factor in the respondents' socio-economic development. Most respondents had a master's degree, 12.3% had a degree, and 26.2% had a diploma program. They attended high school, and basic education. Marital status was also a significant factor in the respondents' demographics. Most respondents were married, with a high percentage using this cooperative for financial services, including loans, to invest in development activities. The study also revealed that a large family size usually leads to higher expenses which is in line with [22]. In conclusion, the study found that most respondents were married and participate in Cooperative for their development activities. The study highlights the importance of education and marital status in determining the impact of Cooperative on member household welfare which is supported by previously conducted study [26].

The changes in the economic condition of respondents are compared in Table 5 for the respondents included in the analysis for their income before and after taking out a loan.

Table 5.

Income level of Respondents*

Income Level (In Birr)	Before Loan		After Loan	
	Frequency	Percent	Frequency	Percent
B Below 1000	70	57.4	1	0.8
1001-3000	31	25.4	29	23.8
3001-5000	16	13.1	28	23
5001-7000	3	2.5	46	37.7
7001-9000	1	0.8	12	9.8
Above 9000	1	0.8	6	4.9
Total	122	100	122	100

* Retrieved from: SPSS output

As shown in the above Table 5, those respondents their income was below Birr 1000 before receiving loan were (57.4%) n=70 of the sample beneficiaries. This figure

failed to (0.8%) n=1) after credit program participation. Before the credit program, majority of the respondents following the reported less than 1000 Birr was in the range of Birr 1001-3000. These respondents are (25.4%) n=31 of the sample beneficiaries. After the credit, this figure declined to (23.8%) n=29. Moreover, those respondents whose income was in the range of Birr 3001-5000 before loan were (13.1%) n=16 of the total respondents. This figure rose to (23%) n=28 of the total respondents after program participation. Those respondents whose income was in the range of 5001-7000 Birr before receiving loan were (2.5%) n=3. This figure highly increased to (37.7%) n=46 after receiving loan. Those respondents reported (0.8%) n=1 before receiving loan. This figure increased to (9.8%) n=12 after receiving loan. Likewise, those respondents whose income level was Birr 9001 and above were (0.8%) n=1 before the loan receiving, and this figure increased to (4.9%) n=6 after receiving loan.

The above data shows that the income level of the sample beneficiaries improved after credit program participation which is in line with previously conducted studies [16, 25]. It also statistically showed as Table 6, below:

Table 6.

**Destructive Statistics-
Indicators on income of members before and after join Cooperative ***

	Monthly income of members before join	Monthly income of members after join
Mean	1.66	3.47
Median	1.00	4.00
Std. Deviation	0.950	1.130
Variance	0.903	1.276

* Retrieved from: SPSS output

The study found that the intervention of a cooperative significantly increased the income of members in the study area. The high mean ($\mu = 3.47$) and standard deviation (std = 1.30) indicate that the cooperative has positively contributed to the income of beneficiaries. Focus group discussions revealed that many members have progressed in their income, children's educational conditions, business management, social performance, agricultural products, and productivity. This finding consistent with output of [16,17,18]. Many members are women who wanted to start their own income-generating activities, such as starting a small shop or owning a shop selling shoes and clothes since 2019. Key informant ideas support the focus group discussion idea and the analysis of questionnaire data results. A 29-year-old man FGD participant described how he secured loans from the cooperative and started his own business, buying agricultural inputs for his work. The manager supported this idea, stating that the members' life condition has improved due to the improvement in service. Some respondents also mentioned that the relative low loan interest rate is a reason to secure micro loans and invest in several income-generating activities. As an example, one FGD member noted that the interest rate of the loan from cooperative is relatively fair compared to local money lenders. This implies that the cooperative has a positive relationship with improving the beneficiaries' wellbeing in the study area which supported by previous studies [11,27]. However, some FGD members faced challenges

in repaying the loans due to lack of deep training on loan usage and business skill development. The manager and members confirmed the idea that many respondents could not participate more than once or many rounds due to factors like lack of knowledge gap and lack of deep training.

As shown in the above Table 6, those respondents their voluntarily saving amount was less than Birr 1000 after receiving loan were (40.2%) n=49 of the sample beneficiaries, while;(54.1%) n=66 of respondents replied that the voluntarily saving amount of them was in the range of Birr 1001-5000 after loan program (Table 7). And those respondents (2.5%) n=3 of the sample beneficiaries had voluntarily saved amount was in the range of Birr 5001-7000 after loan and those beneficiaries (2.5%) n=3 of them had voluntarily saving amount was in the range of Birr 7001-10000 after loan program.

Table 7.

Monthly saving amounts of Respondents in cooperative*

Amount of saving	Frequency	Percent
Less than 1000	49	40.2
1001-5000	66	54.1
5001-7000	3	2.5
7001-10000	3	2.5
10001 and above	1	0.8
Total	122	100.0

* Retrieved from: SPSS output

Likewise, the respondent who's their voluntarily saving amount was Birr 1001 and above after receiving loan. This indicates that the voluntary saving amount level of the sample beneficiaries improved after credit program participation. Therefore, the cooperative has a positive contribution in changing the saving condition of the beneficiaries in the study area. This finding is collaborated with [4,17,25].

As it is shown on above Table 8, (4.9%) n=6 of respondents was saved their money for earning interest income, while;(23%) n=28 of beneficiaries was saved their money to start a new business for their future living condition and (63.1%) n=77 of them save their money for buying agricultural inputs purposes. And the rest (9%) n=11 of the respondents was used their saving for safety purpose. This implies that most respondents were save their money for agricultural works.

Table 8.

Purpose of saving of respondents*

Descriptions	Frequency	Percent
To earn interest income	6	4.9
To start a new business	28	23
To pay for agricultural inputs	77	63.1
For safety purpose	11	9
Total	122	100.0

* Retrieved from: SPSS output

The findings of the survey indicated that cooperative scheme has a positive impact on the improvement of the purchasing power of its beneficiaries to buy different items.

From the survey also most of it was invested in a new business and expand existing business activities followed by agricultural activities.

As showed on the above Table 9, (46.7%) n=57 of the respondents reported that the social interaction within this cooperative was highly significant, while (51.6) n=63 of respondents said the social interaction within this cooperative was significant and the rest (1.6%) n=2 of respondents indicates that the social interaction within this cooperative was less significant.

Table 9.

Significance evaluation of cooperative by Respondents*

Description	Frequency	Percent
Highly significant	57	46.7
Significant	63	51.6
Less significant	2	1.6
Total	122	100.0

* Retrieved from: SPSS output

Therefore, the researcher confidentially concluded that social interaction of beneficiaries within cooperative has been seen at a better condition. Hence, cooperation has high value in social capital creation [10,14,27].

Social Capital. Investigation of social interactions within cooperative is presented in Table 10.

Table 10.

Importance of social interaction in Cooperative*

Respondents Response	Frequency	Percent
Yes	110	90.2
No	12	9.8
Total	122	100.0

* Retrieved from: SPSS output

The different functions of social interaction within the cooperative are presented in Table 11. Membership of a cooperative is not in itself a support for the members, but the social interactions within the cooperative can provide the knowledge, information and experience that can be used to effectively develop the members' own activities.

Table 11.

The function of social interaction of respondents*

Descriptions	Frequency	Percent
To create job opportunity	31	25.4
For confidence creation and capacity building	24	19.7
For business management development	8	6.6
For enhancing financial development	6	4.9
For social capital formation	44	36.1
No function	9	7.4
Total	122	100.0

* Retrieved from: SPSS output

As it is understood from Table 11 above, the advantages of social interaction within the members of this cooperative enterprise, among the respondents, (25.4%)

n=31 of respondents confirmed that their social interaction as members is functional in creating job opportunities, (19.7%) n=24 of respondents confirmed that they get confidence creation and capacity building from it, while; (6.6%)n=8 and (4.9%)n=6 of respondents said that social interaction within the members give a function of business development and enhancing financial development respectively. The others (36.1%) n=44 of them confirm that social interaction within the members of this cooperative institution functioned as social capital formation and the rest (7.4%) n=9 of participants responded as social interaction within the members of this cooperative institution has no function at all. This result indicated that social interaction within the members of beneficiaries in cooperative has a great function to develop human, social and financial capitals [13,26,27].

Beneficiaries' perception of Social Interaction within cooperative enterprise are presented in the Table 12. The benefits of cooperative membership lie not only in the different forms of social assistance, but also in their frequency and the importance and effectiveness they are perceived by members.

Table 12.

Measurement of social interactions*

Description	Frequency	Percent
Highly significant	57	46.7
Significant	63	51.6
Less significant	2	1.6
Total	122	100.0

* Retrieved from: SPSS output

As showed on the above Table 12, (46.7%) n=57 of the respondents reported that the social interaction in cooperative enterprise is highly significant, while (51.6) n=63 of respondents said that significant and the rest (1.6%) n=2 of respondents indicates that the social interaction within cooperative enterprise is Less significant. Therefore, the researcher confidentially concluded that social interaction of beneficiaries within cooperative has been seen at a better condition [6,8]. The perception of monthly meetings on the development of different skills is shown in Table 13. In addition to the specific business factors shown in Table 11, the cooperative enterprise can also help to develop other general skills, primarily in the area of social soft skills.

Table 13.

Regular meeting of respondents*

Description	Frequency	Percent
For social building	56	45.9
For capacity building	30	24.6
For business skill building	10	8.2
For all social, capacity and business skill building	23	18.9
Others	3	2.5
Total	122	100.0

* Retrieved from: SPSS output

According to the above Table 13, what respondents get from the center monthly meeting, (45.9%) of respondents n=56 achieved to have got social building, (24.6%) n=30 of respondents develop their capacity building, and (8.2%) n=10 of respondents

achieved better business skill building. (18.9%) n=23 of respondents develops all social, capacity and business building and (2.5%) n=3 of respondents said achieve others. As results of the focus group discussion reveal, the social capital of beneficiaries is enhanced by the experience of idea sharing among them. This experience of idea sharing has enabled beneficiaries to withstand challenges in their business and social experience. In addition, it has also helped them to effectively use opportunities in their business experiences. Besides, when one member of the beneficiaries“ faces risks in her business affairs, the others cooperate by covering her/his loan and thereby saving her/his from moral problems. Due to the improved social capital the members have developed among them, they have managed to avoid finical costs by using their own labor and local goods in the case of social celebration created among them. Additionally, on of cooperative management body said that he observed the fact that these beneficiaries hold a regular center meeting monthly and to discussion on capital usage, collection, and repayment as well as business encouragement issues and because of these activities better beneficiaries’ social interaction was created.

Conclusions and prospects for further research. Mainly, this study aimed to evaluate the impact of cooperatives on well-being of members in Burayu sub-city. The findings demonstrated a significant improvement in the living standards of most respondents, as their income increased after joining the cooperative. Participants reported various benefits such as micro loans, training, self-employment opportunities, and personal savings accounts, all of which were primarily obtained through their cooperative businesses. Empowering cooperative members encourages greater productivity, which in turn positively impacts the social and economic conditions of the members in a sustainable manner. The results regarding income status revealed a positive correlation between joining a cooperative and increased income. For instance, the percentage of respondents with an income ranging from 5001-7000 Birr increased from 2.5% to 37.7% after joining the cooperative. Furthermore, all members voluntarily saved, irrespective of their saving rates. The study found highly favorable conditions for the development of human capital among the beneficiaries, with the majority (60.7%) reporting equal participation in decision-making processes related to inputs and product sales. Consistent with a previous study by [6,27], most beneficiaries felt a strengthened position within their families and observed a significant improvement in their living conditions and self-esteem after joining the cooperative. The cooperative has a direct impact on the improvement of social capital, as members engaged in idea sharing, which in turn enhanced their resilience in both business and social aspects of life. By utilizing their own labor and local resources for social celebrations, members were able to mitigate financial risks.

The data obtained from in-depth group discussions indicated an overall improvement in the economic, human, and social capital of the beneficiaries, despite the limited attention given to training by the cooperative. The study highlights the importance of encouraging voluntary members who engage in cooperative services. It is essential to provide education and support to cooperative members, enabling them to purchase agricultural inputs and expand their businesses. However, further assessment is required to determine the full impact of these services on the well-being of the

beneficiaries. It is recommended to conduct beneficiary-focused studies and assessments to gain a comprehensive understanding of the contributions made by the credit program. Additionally, recommendations include the development of voluntary saving mobilization from the public, providing training on loan usage, saving, and marketing, as well as addressing member income, savings, nutritional status, medical facilities, decision-making processes, and educational resources. To further advance the cooperative, policymakers, donors, program managers, NGO personnel, and researchers should collaborate.

The study aims to evaluate the effects of cooperative membership on individual well-being are explored, focusing on the sustainability and lasting impact of cooperative enterprises. The paper does not discuss any potential external factors or contextual influences that may affect the well-being outcomes of cooperative members in Ethiopia. Additionally, the study does not provide a comprehensive analysis of the long-term sustainability and lasting impact of cooperative membership on individual well-being.

References

1. Agirre, A., Lizarralde, I., Altuna Erle, R., & Grellier, H. (2009). Building up an innovation region through cooperative experiences. *Pôle Sud*, n° 31(2), 71–86. <https://doi.org/10.3917/psud.031.0071>
2. Ahmed, M. H., & Mesfin, H. M. (2017). The impact of agricultural cooperatives membership on the wellbeing of smallholder farmers: empirical evidence from eastern Ethiopia. *Agricultural and Food Economics*, 5(1). <https://doi.org/10.1186/s40100-017-0075-z>
3. Andreas, B., & Therese, N. (2011). *Do Cooperatives Improve the Well-being of the Individual? -A Case Study of a Bolivian Farmers' Cooperative*.
4. Awoke, H. M. (2021). Member commitment in agricultural cooperatives: Evidence from Ethiopia. *Cogent Business and Management*, 8(1). <https://doi.org/10.1080/23311975.2021.1968730>
5. Biresaw, A. (2019). Role of Social Capital in Agricultural Producers' Cooperatives for Commercialization: In the Case of Ethiopia. <https://ssrn.com/abstract=3393202>
6. Borda-Rodriguez, A., & Johnson, H. (2020). Inclusive Development and Co-operatives. *European Journal of Development Research*, 32(4), 976–997. <https://doi.org/10.1057/s41287-019-00249-9>
7. Chali, B., Girma Gelalcha, W., Gelaye, Z. E., & Tyagi, D. (2022). Does Microfinance Really Help the Poor? Evidence from rural households in Ethiopia. In *Journal of Positive School Psychology* (Vol. 2022, Issue 5). <http://journalppw.com>
8. Cronery Rwekaza, G., & Mhihi, B. (2016). Co-Operative Development in Tanzania: A Tool for Equality and Socio-Economic Development. In *Journal of Economics and Sustainable Development* www.iiste.org ISSN (Vol. 7, Issue 6). Online. www.iiste.org
9. Daba Chali, B., Girma Gelalcha, W., Gelaye, Z. E., & Tyagi, D. (2022). Investment In Corporate Social Responsibility And Its Impact On Companies Financial Performance In Ethiopia. In *Journal of Positive School Psychology* (Vol. 2022, Issue 6). <http://journalppw.com>
10. Dodd, V. (2012). *TigerPrints Social Capital and Subjective Well-being: The Case of Rural Ethiopia*. https://tigerprints.clemson.edu/all_theses
11. Dogarawa, A. B. (2012). The Role of Cooperative Societies in Economic Development. *SSRN Electronic Journal*. <https://doi.org/10.2139/ssrn.1622149>
12. Dwivedit, R. C. (1996). Subject III Co-operatives in Rural Economy Role of Co-operatives in Rural Economy*. In *Jn. of Agri. Econ* (Vol. 51, Issue 4).
13. Endris, G. S., Kibwika, P., Hassan, J. Y., & Obaa, B. B. (2017). Harnessing Social Capital for Resilience to Livelihood Shocks: Ethnographic Evidence of Indigenous Mutual Support Practices among Rural Households in Eastern Ethiopia. *International Journal of Population Research*, 2017, 1–26. <https://doi.org/10.1155/2017/4513607>
14. Endris, G. S., Kibwika, P., Obaa, B. B., & Hassan, J. Y. (2020). How social capital can inform targeting formal social safety net interventions in vulnerable communities in eastern Ethiopia: an

- ethnographic case study. *Journal of International Humanitarian Action*, 5(1). <https://doi.org/10.1186/s41018-020-00075-3>
15. Gashaw, B. A., & Kibret, S. M. (2018). Factors Influencing Farmers' Membership Preferences in Agricultural Cooperatives in Ethiopia. *American Journal of Rural Development*, 6(3), 94–103. <https://doi.org/10.12691/ajrd-6-3-4>
16. Guyalo, A. K., & Ifa, L. T. (2023). Impact of agricultural cooperatives on the food security status of households in Oromia regional state, Ethiopia: The case of Halu Woreda. *Cogent Economics and Finance*, 11(2). <https://doi.org/10.1080/23322039.2023.2237716>
17. Lawal, M. O. (2022). How Cooperative Societies enhance General Wellbeing through Housing Provision and Services in Nigeria Issue 2/2021. *Annals of Spiru Haret University. Economic Series*, 21(2), 89–109. <https://doi.org/10.26458/2124>
18. Majee, W., & Hoyt, A. (2011). Cooperatives and community development: A perspective on the use of cooperatives in development. *Journal of Community Practice*, 19(1), 48–61. <https://doi.org/10.1080/10705422.2011.550260>
19. Mamo, Y. A. (2021). Challenges of Agricultural Cooperatives and their Impact on Profitability of Potato Growers in Eastern Ethiopia. *Review of Agricultural and Applied Economics*, 24(2), 62–77. <https://doi.org/10.15414/raae.2021.24.02.62-77>
20. Mengesha, E. W., Tessema, G. A., Assefa, Y., & Alene, G. D. (2023). Social capital and its role to improve maternal and child health services in Northwest Ethiopia: A qualitative study. *PLoS ONE*, 18(4 April). <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0284592>
21. Ruben, R., & Heras, J. (2012). Social capital, governance and performance of ethiopian coffee cooperatives. *Annals of Public and Cooperative Economics*, 83(4), 463–484. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8292.2012.00473.x>
22. Shirima, V. (2022). Critical Success Factors for the Better Performance of Agricultural Marketing Co-operative Societies in Rombo District, Tanzania: Are Members Aware of Them? *Cogent Business and Management*, 9(1). <https://doi.org/10.1080/23311975.2022.2144703>
23. Teshome, E., Zenebe, M., Metaferia, H., & Biadgilign, S. (2014). Participation and significance of self-help groups for social development: Exploring the community capacity in Ethiopia. *SpringerPlus*, 3(1), 1–10. <https://doi.org/10.1186/2193-1801-3-189>
24. Wassie, S. B., Kusakari, H., & Masahiro, S. (2019). Inclusiveness and effectiveness of agricultural cooperatives: recent evidence from Ethiopia. *International Journal of Social Economics*, 46(5), 614–630. <https://doi.org/10.1108/IJSE-07-2018-0340>
25. Wu, L., Gao, Y., Niu, Z., Fahad, S., Chen, R. J., & Nguyen-Thi-Lan, H. (2023). assessing the impact of income relative deprivation and cooperative membership on rural residents' health: A pathway towards improving the health status of rural residents. *One Health*, 16. <https://doi.org/10.1016/j.onehlt.2023.100494>
26. Wulandhari, N., Gölgeci, I., Mishra, N., Sivarajah, U., & Gupta, S. (2022). *Exploring the Role of Social Capital Mechanisms in Cooperative Resilience*.
27. Yuliarmi, N. N., Dunggio, M., & Yasa, I. N. M. (2020). Improving public welfare through strengthening social capital and cooperative empowerment. *Cogent Business and Management*, 7(1). <https://doi.org/10.1080/23311975.2020.1841075>

РОЗДІЛ 2. ОБЛІК ТА ФІНАНСИ

2.FEJEZET. SZÁMVITEL ÉS PÉNZÜGYEK

CHAPTER 2. ACCOUNTING AND FINANCE

DOI: 10.58423/2786-6742/2024-6-223-234
UDC 65.012.8:343.23

Nina POYDA-NOSYK

DSc in Economics, Professor, Professor at the Accounting and Auditing Department
Ferenc Rakoczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education,
Beregove, Ukraine

ORCID ID: 0000-0002-5378-8028

Scopus Author ID: 57223373444

Botond Géza KÁLMÁN

Associate Professor at the Department of Economics and Management
Janos Kodolany University
Budapest, Hungary

ORCID ID: 0000-0002-5378-8028

Scopus Author ID: 57215096515

Szilárd MALATYINSZKI

Associate Professor at the Department of Economics and Management
Janos Kodolany University
Budapest, Hungary

ORCID ID: 0000-0002-1624-4902

Scopus Author ID: 58992302300

THE HUMAN FACTOR OF INFORMATION SECURITY: PHISHING IN CYBERCRIME

***Анотація.** У даній статті досліджується обізнаність громадськості щодо практики фішингу в Угорщині, наголошується на мінливому розвитку кіберзлочинності та стратегічній важливості інформації в сучасному суспільстві. Дослідження вивчає методи та фактори, що сприяють успішним схемам фішингу, використовуючи статистичні дані для покращення розуміння та механізмів захисту від таких атак. Заглиблюючись у методи та психологічні тригери, які використовуються для обману жертв, дослідження має на меті забезпечити всебічне уявлення про фішингові загрози. Дослідження вивчає, чи впливають демографічні відмінності, освіта та використання Інтернету на сприйнятливість до фішингових атак. Перевіряються два основні припущення: 1) демографічні фактори впливають на знання та*

ставлення до фішингу та 2) люди часто не розпізнають спроби фішингу. Підкреслюючи важливість захисту на основі процесів над суто технічними інструментами, дослідження підкреслює, що рішення та знання користувача є вирішальними для захисту від фішингу. Безпека на основі процесів, включаючи блокування шкідливих сайтів і сповіщення користувачів, має важливе значення, причому значна відповідальність лежить на постачальниках послуг, державних і національних органах безпеки. Однак роль користувача є критично важливою як найслабша ланка в ланцюжку безпеки. Обговорюються технологічні досягнення в методах захисту, зазначається, що в міру того, як ці методи стають ефективнішими, зловмисники зміцнюють увагу з систем на персонал, який ними керує. Ця зміна підкреслює зростаюче значення людського фактору в безпеці в Інтернеті. Інциденти фішингу часто залишаються непоміченими, оскільки компанії вважають за краще компенсувати збитки, а не виявляти вразливі місця, побоюючись значної втрати клієнтів. Дослідження підкреслює цінність інформації як мішені для злочинців, так і як важливого знання для запобігання. Захист даних і поширення знань є важливими завданнями в боротьбі з IT-злочинністю, що підкреслює необхідність постійних досліджень і підвищення обізнаності.

Ключові слова: кібербезпека, користувач, фішинг, інформація, дані.

JEL Classification: L86, D83, K24, C88, L63

Absztrakt. Ez a tanulmány az adathalász gyakorlatok köztudatát vizsgálja Magyarországon, hangsúlyozva a kiberbűnözés változó környezetét és az információ stratégiai fontosságát a mai társadalomban. A kutatás a sikeres adathalász sémákhoz hozzájáruló módszereket és tényezőket vizsgálja, statisztikai adatok felhasználásával az ilyen támadások megértésének és védekezésének javítására. Az áldozatok megtévesztésére használt technikák és pszichológiai kiváltó okok megismerésével a tanulmány átfogó képet kíván nyújtani az adathalász fenyegetésekről. A kutatás azt vizsgálja, hogy a demográfiai különbségek, az iskolai végzettség és az internethasználat befolyásolja-e az adathalász támadásokra való hajlamot. Két elsődleges feltevést tesz felünk: a demográfiai tényezők befolyásolják az adathalászattal kapcsolatos ismereteket és attitűdöket, és hogy az egyének gyakran nem ismerik fel az adathalász kísérleteket. A tanulmány kiemeli a folyamatalapú védelem fontosságát a tisztán technikai eszközökkel szemben, és hangsúlyozza, hogy a felhasználói döntések és ismeretek kulcsfontosságúak az adathalászat elleni védekezésben. A folyamatalapú biztonság, beleértve a rosszindulatú webhelyek blokkolását és a felhasználók értesítését, alapvető fontosságú, amely jelentős felelősséggel tartozik a szolgáltatókra, az állami és nemzetbiztonsági szervekre. A felhasználó szerepe azonban kritikus, mivel a biztonsági lánc leggyengébb láncszeme. Megvitatják a védelmi módszerek technológiai fejlődését, megjegyezve, hogy amint ezek a módszerek egyre hatékonyabbak, a támadók figyelmüket a rendszerekről az azokat üzemeltető személyzetre helyezik át. Ez az elmozdulás aláhúzza az emberi tényező növekvő jelentőségét az internetes biztonságban. Az adathalász incidenseket gyakran nem jelentik be, mivel a vállalatok inkább vállalják a veszteségeket, mintsem felfedjék a sebezhetőséget, tartva attól, hogy jelentős ügyfélvesztést okoznak. A tanulmány hangsúlyozza az információ értékét, mind a bűnözők célpontjaként, mind pedig a megelőzés szempontjából kulcsfontosságú tudásként. Az adatok védelme és az ismeretek terjesztése alapvető feladat az informatikai bűnözés elleni küzdelemben, hangsúlyozva a folyamatos kutatás és tudatosság szükségességét.

Kulcsszavak: kiberbiztonság, felhasználó, adathalászat, információ, adatok.

Abstract. This study investigates public awareness of phishing practices in Hungary, emphasizing the evolving landscape of cybercrime and the strategic importance of information in contemporary society. The research examines the methods and factors contributing to successful phishing schemes, employing statistical data to enhance understanding and defense mechanisms against such attacks. By delving into the techniques and psychological triggers used to deceive victims, the study aims to provide a comprehensive view of phishing threats. The research explores whether demographic differences, education, and internet use influence susceptibility to phishing attacks. Two primary assumptions are

tested: that demographic factors affect knowledge and attitudes about phishing, and that individuals frequently fail to recognize phishing attempts. Highlighting the importance of process-based protection over purely technical tools, the study stresses that user decisions and knowledge are crucial in defending against phishing. Process-based security, including blocking malicious sites and notifying users, is essential, with a significant responsibility resting on service providers, state, and national security agencies. However, the user's role is critical as the weakest link in the security chain. Technological advancements in defense methods are discussed, noting that as these methods become more effective, attackers shift their focus from systems to the personnel operating them. This shift underscores the increasing significance of the human factor in internet security. Phishing incidents often go unreported as companies prefer to absorb losses rather than reveal vulnerabilities, fearing significant customer loss. The study emphasizes the value of information, both as a target for criminals and as crucial knowledge for prevention. Protecting data and disseminating knowledge are essential tasks in combating IT crime, underscoring the need for ongoing research and awareness.

Key words: cybersecurity, user, phishing, information, data.

Problem description. In the nearly half century since its publication, significant advancements have occurred in computer technology and computer networks. Presently, the Internet and digitization have permeated domains traditionally reliant on analog devices, spanning from timepieces to television broadcasting to telecommunication systems. The exponential growth is evidenced by the surge in Internet users from one hundred thousand in 1990 to 4.2 billion by 2018. Contemporary society heavily relies on mobile, hybrid, and web applications to enhance efficiency in both business operations and daily activities. Despite the convenience brought about by new devices such as smartphones and digital banking services, the evolution of the Internet is not devoid of challenges.

The Internet landscape also harbors detrimental aspects, exemplified by the proliferation of illicit activities within the gray or dark zones, including piracy, drug trafficking, pornography, and various forms of cybercrime. The financial gains from cybercrime are steadily increasing, propelled by technological advancements that equip malefactors with sophisticated tools at decreasing costs and the widespread adoption of the Internet, rendering cybercriminal activities lucrative investments.

The escalation of cybercrimes is exacerbated by misconceptions regarding online security, like the belief that sensitive data is primarily stored on well-secured corporate servers rather than on end-user devices. Recent incidents, such as the unauthorized access to over 1 billion official personal records from the Indian government database in 2018, debunk this notion. The World Economic Forum (WEF, 2019) has identified cybercrime as a prominent global risk with severe repercussions, particularly emphasizing the effectiveness of phishing and social engineering techniques in modern cybercriminal operations. Phishing, a prevalent cybercrime, poses threats to individuals, organizations, critical infrastructure, and national security. Its deceptive nature makes it challenging to detect well-crafted attacks, underscoring the pivotal role of user vigilance in thwarting cyber threats.

Malicious phishing is one of the most widespread cybercrimes [24, 28, 29, 30]. It equally threatens individuals, companies, the operation of critical infrastructure and the

state itself [33]. Its basic element is deception, so it is difficult to recognize well-prepared attacks. The responsible decision of the user is therefore the most critical element in any system [4, 6].

Analysis of recent research and publications. There are many examples of the typification of cybercrimes in the literature. The authors often list a large number of possible activities, from virus and worm attacks to e-mail messages all the way to identity theft, or following Z. Nagy [22], they talk about the indefinable scope, mass and high damage value of delicts.

The functional infrastructure is the primary basic service of the information society, which ensures the production, transmission, processing, acquisition and use of information [11]. The supporting infrastructure ensures its uninterrupted operation. The global IIS is a set of networks providing global information traffic, the best known of which is the Internet. Users are connected to the global network via the national infrastructure. The protection IIS ensures the protection of devices and networks used to store, manage, retrieve and display information [12]. However, this second definition of cybercrime ignores that in addition to/instead of IIS, the attack may also target the user. The entire range of targets is therefore fully formulated by Poonia [25].

Phishing, a form of cybercrime, involves perpetrators masquerading as reputable entities or organizations and initiating contact with their targets via email, phone, or text message. Through deceptive means, the criminals coax the targets into divulging "sensitive" information, including personal identification details, financial data (such as bank account and credit card information), and passwords. Subsequently, the acquired information is exploited to inflict financial harm or perpetrate identity theft [13, p. 3]. Hence, phishing can be construed as a type of social engineering tactic deployed to manipulate individuals into compromising their confidential data.

The definition of Whittaker et al. [32] approaches the problem of phishing sites in a similar way. According to them, the phishing site illegitimately presents itself as belonging to a trusted third party, inducing the user to behave in a way that he would only do at the request of the trusted third party. According to the division of the Europol European Cybercrime Center (2018), however, the social engineering is not a method of phishing, but a superordinate concept and hypernym. Kiss et al. [16] emphasize two characteristics of phishing. Firstly, the deception employed in phishing is indirect, implying that there is no direct interaction between the perpetrator and the victim. Secondly, the victim voluntarily furnishes the requested data to the phisher through online channels. The diverse terminology associated with the concept signifies the absence of a universally standardized definition. Nevertheless, it is unequivocal that phishing hinges on two essential components: the presence of a computer and access to the Internet. Furthermore, a third critical factor, termed the human factor, encompasses both the perpetrator and the user. Noteworthy common attributes of phishing include organizational structures, division of labor among perpetrators, and the utilization of automation in executing fraudulent activities.

Phishing and related research are based on scientific theories. Theoretical criminology deals not only with theories about the development and conditions of crimes, but also with victims and perpetrators. Since my own research related to this

thesis focuses primarily on the former, in this chapter I review the theories related to victimization. Early theories primarily dealt with the classification of phishing attack methods and their treatment as a process [14]. Later, theories describing and explaining circumstances, causes and motivations using the knowledge of related sciences appeared. One of these is the TTAT created by Liang and Xue [18]. The theory scrutinizes and elucidates potential strategies for mitigating technological hazards, with a primary focus on assessing what individual users can undertake to avert such dangers. The scrutiny of user behavior holds paramount importance, as it is evident that the user constitutes the most vulnerable link in information technology security [2].

Gupta et al. [9] classified the types of phishing as follows: technological and social an engineering type is separated.

Highlighting previously unresolved parts of the overall problem. An investigation conducted in Hungary in 2019 aimed to assess public awareness of malicious phishing practices, emphasizing the evolving landscape of cybercrime and the strategic importance of information in contemporary society.

The study delves into the morphology of cybercrime, focusing on the modus operandi and factors contributing to the success of phishing schemes. It elucidates the techniques and psychological triggers employed in deceiving victims, drawing insights from statistical data to enhance understanding and defense mechanisms against phishing attacks. Additionally, criminological theories pertaining to IT-related crimes and victimization are explored to elucidate the underlying causes and preventive measures against cyber threats.

Goals of the article. This article aims to explore whether demographic differences, education, and internet use are related to susceptibility to phishing attacks. To address this research question, data from the literature and original research results were utilized.

The objective was to test two initial assumptions: first that knowledge and attitudes about phishing exhibit demographic differences; and second, that individuals often fail to recognize phishing attacks. The idea of this paper was to highlight the importance of the topic and the need for appropriate and conscious defense against phishing. While technical tools such as spam filters, anti-viruses, and firewalls play a significant role, process-based protection is deemed more critical than technical security. Process-based security includes blocking malicious sites and notifying users, which is a responsibility of service providers, state, and national security agencies. However, the user is a crucial link in the security chain, as the success or prevention of a cyber attack in a phishing situation often depends on user decisions. In this context, the role of knowledge and information is paramount, enabling end users to make informed decisions.

Presentation of the main research material. Figure 1 shows the percentage of crime types using the world's 2018 cybercrime statistics [23].

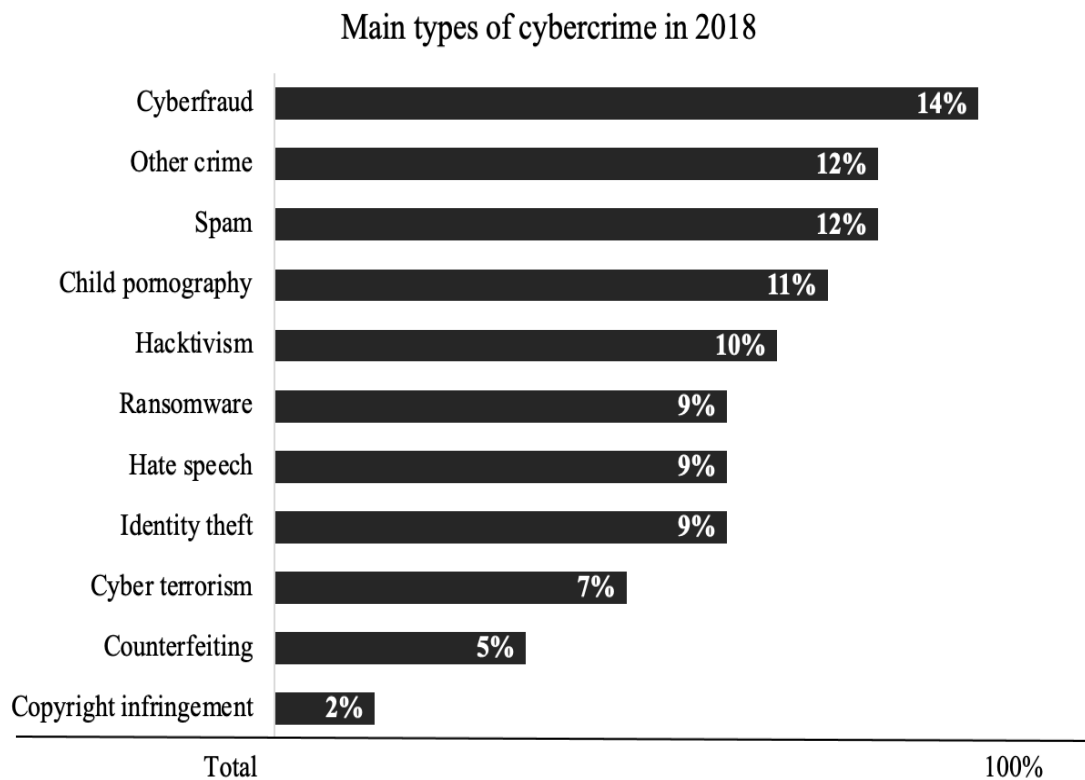

Fig. 1. Distribution of the main types of cybercrime in 2018*

*Source: own editing based on [23]

Phishing is not included as a separate category here, which can occur as part of many forms of crime, from identity theft to internet fraud and spamming to cyber terrorism. Based on the figure, among online crimes, cyber fraud and spamming are the most common, but from the point of view of social danger, child pornography and hate speech are the most important. Their frequency is not far behind spam. From the point of view of strategic-tactical danger, however, cyber terrorism should be highlighted, mainly due to the destruction of infrastructure and communication. However, since 2012, phishing has been listed separately in the FBI's cybercrime statistics. The number of victims and the financial loss caused by phishing is increasing every year, which clearly shows the topicality and importance of the topic.

Phislabs' statistical analysis [24], the most frequently affected target sector, e-mails, accounts for a quarter of all cases. However, actions related to financial matters and payment services together account for even more, more than a third of all cases (Figure 2).

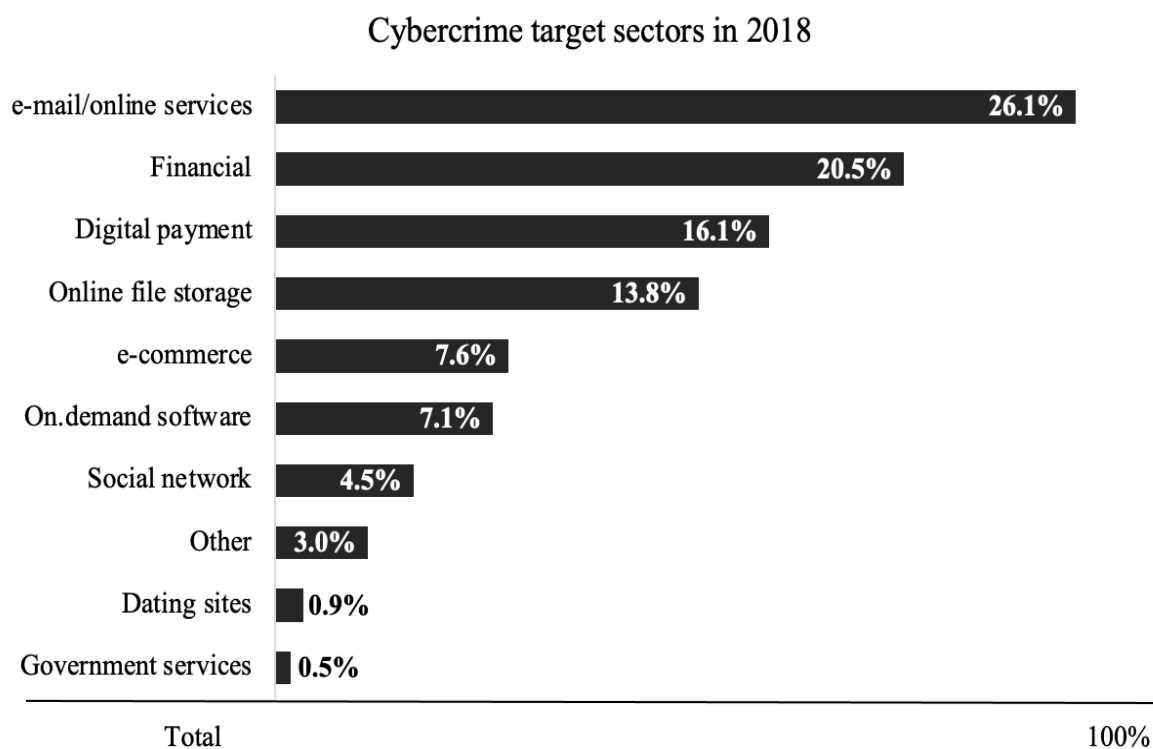

Fig. 2. Target sectors of cybercrime*

**Source: own editing based on [24].*

Among the traditional phishing attacks, those aimed at opening especially malicious attachments have increased significantly, also using attachment types such as pdf or arj, which were thought to be safe for a long time. Cybercriminals have also made significant improvements in phishing techniques implemented via mobile devices: 21% more clicks were made on links to phishing sites from Facebook pages optimized for mobile devices than in the case of the computer-optimized version [8].

Anti-phishing organisations regularly publish statistics on the topic of phishing. Also an international consortium called Working Group (hereinafter: APWG; 2010-2018), which was founded in 2003 and now has more than 3,000 members. Among others, they are members of world-famous security companies such as BitDefender, Symantec, McAfee, as well as business "giants" such as ING Group, VISA, MasterCard, or American Bankers. Association. Their quarterly publication describes not only the current involvement and risk statistics, but also the most common techniques, the most attacked sectors (currently the banking sector and e-commerce) and, for example, the domains that are most often used by phishing cybercriminals. The top 20 list of these countries, e.g. In the fourth quarter of 2018, ".com" sites were in the lead with an overwhelming advantage, but several African countries (Mali, Gabon, Central African Republic) also ranked high (just think of the "Nigerian letter" method). Comparing the data of older publications (Q4 2009) with the latest (Q4 2018), the trends are also clearly visible. Between 2009 and 2018, the number of phishing sites detected per month increased from 30,000 to 50,000. The most vulnerable sectors, however, have always

been financial and payment services that can be linked to money (almost 50% of all attacks target these, but this value is supplemented by the use of the webmail sector to obtain banking data, for example through phishing). The statistics also show that the goals have changed over the course of a decade, and instead of money, information has increasingly become the valuable "booty". PhishLabs [24] reported similar trends.

Finally, it is important to mention that Europol also has its own statistics. According to them, phishing has been reported in nearly 75% of EU member states, and phishing investigations are underway in 40%. Based on these data, the expected trend of phishing shows an increasing trend. Since the body's statistics only include closed - or ongoing - cases, the most frequently used technique is the installation of malware (malicious program) on the target person's device for the purpose of data theft. Although the trend of phishing is on the rise, fortunately most of the targeted people already recognize that something is wrong - and only 4% click on the link [7].

There are many theories related to cybercrime and phishing. Some theories focus on victims, specifically the causes and factors of victimization. These theories of victimization are the focus of this research as well, as it aims to understand why and how individuals become victims in cyberspace.

Criminological theories are categorized in various ways in the literature. From the system described by A. Borbíró [3], theories more closely related to phishing were highlighted. The foundation of this research on cybercrime is Cohen and Felson's [5] routine activity theory, which posits that three factors are necessary for a crime to occur:

- A motivated offender (capable and willing to commit the crime),
- An attractive target,
- Inadequate supervision/guarding (lack of personal or equipment protection).

The theory is also valid for online crime, as Pratt, Holtfreter and Reisig [26], Maimon et al. [20], and Jansen and Leukfeldt [15] have proven with their studies.

The diversity of cybercrimes that the perpetrators also act on the basis on multiple motivations [21]. The same can be said about the victims. Several factors contribute not only to becoming a criminal but also to becoming a victim, as outlined in [17]. For example, the desire for importance, fame or money can make individuals susceptible to frauds, such as the classic "Nigerian letter" scheme. The need to feel important can also manifest itself in self-indulgence. For this reason, someone can become a victim of phishing, identity thieves or cyberbullying due to their Facebook activities. Money is also the motivating factor when the user decides to download illegal content or hacked programs instead of legitimate content. This is because in general, not only does he infringe copyrights, but he also becomes a victim, for example, as a result of malicious programs being downloaded without his knowledge. A typical example of this is when installing a hacked antivirus actually installs malware, which even disables existing protection. Since money is the most important motivational factor, the attacks on it can be many. Any crime can occur, from phishing that obtains bank card data and online banking access to physical card theft [30]. It is much rarer, but it also happens that someone clicks on a phishing link out of a desire for knowledge. A much more common

motivation is curiosity. In addition to the desire for entertainment and ideological influences, comfort, laziness or impatience often override common sense.

From the early days of theoretical criminology, the researchers of crime theories investigating biological causes were and are still being investigated in many areas. Lombroso only studied anthropological characteristics, today the field of genetics and neurotransmitters is the target of the studies. Related to this is the description of the role of the amygdala and stress in relation to phishing [10]. In human decisions, behavior is controlled by ancient brain areas such as the limbic system and one of its areas, the so-called amygdala. The paths starting from here pass through areas of the brain that are developmentally ancient regions, older than the cortical fields responsible for logical thinking, and primarily play a role in triggering instinctive actions. However, instinctive decisions usually take place among the options that can be taken into account on average, the individual specification of the given situation is then completely left out of the calculation. Hadnagy and Fincher [10] list a number of manipulative techniques, all of which have in common that the adrenal glands release stress hormones into the blood, which raise the blood pressure, the heart rate accelerates, the pupil dilates, all the body's essential blood supply is reorganized to the muscles - in short, the body prepares to "run" or "hit" in response. This is the so-called Canon emergency response, which is extremely useful for survival, and then it goes off and everything goes back to rest. A constant state of excitement, on the other hand, damages the body - this is stress defined by János Selye.

Another modern offshoot of early biological theories is the theory of intelligence. The distribution of the population based on intelligence level follows a Gaussian curve. It can be assumed that the victims can be located in any part of the bell curve. However, as a result of the sophisticated methods of phishing, anyone can become a potential victim. The success achieved by the user in this area has two basic conditions: the perceived threat and the motivation that develops as a result. The relationship between these and the result of their combined effect on users is illustrated by the following matrix (Table 1)

Table 1.

TTAT¹ matrix*

<i>The nature of the threat</i>		
	<i>can be detected</i>	<i>not detectable</i>
<i>avoidable</i>	action	no action
<i>cannot be avoided</i>	no action	no action

*Source: own editing based on [18].

Routine action is suitable for explaining victimization. The third factor of the routine action theory, defense, is discussed in itself by Rogers' defense motivation theory of cognitive sociology [27]. According to this, he decides whether the subject implements defensive behavior based on the evaluation of two factors. One is the degree of threat, and the other is the assessment of whether it is worth protecting yourself. The extent of the threat is determined by the expected severity of the event and the

¹Technology Threat Avoidance Theory

vulnerability of the threatened party, as well as the advantage/disadvantage resulting from the situation. In judging the response, the decision is made on the basis of how effective the response is, as well as the defense itself and how big the victims are with the defense. These factors are described similarly to mathematical equations:

$$\text{severity} + \text{vulnerability} - \frac{\text{benefit}}{\text{drawback}} = \text{threat} \quad (1)$$
$$\frac{\text{efficiency} - \text{casualties}}{\text{threat} + \text{response}} = \text{response}$$

$$\text{threat} + \text{response} = \text{defense motivation}$$

As the end result of the "system of equations", the defense motivation level is determined. This level dictates whether individuals under attack will defend themselves and, if so, what method they will choose for their defense.

Conclusions and prospects for further research. Technological progress continues to develop new defense methods against online attacks. Many of these methods are so innovative and significant that they are protected by patent law, such as Gupta et al.'s method for filtering out phishing websites. As the effectiveness of defense methods increases, malicious attackers often shift their focus from targeting systems to targeting the personnel operating them. Consequently, the role of the human factor in internet security is becoming increasingly important.

Phishing, unfortunately, shares a high level of latency as a crime. Companies often choose to remain silent and absorb the losses rather than disclose their vulnerabilities, as admitting to such weaknesses can lead to significant customer loss.

Research indicates that information is a valuable asset. This applies to both the data targeted by criminals and the knowledge about prevention. Protecting data and disseminating knowledge are key tasks in efforts to combat IT crime, a point to be emphasised in further research.

References

1. Anti-Phishing Working Group (2009-2018) Phishing Activity Trends. Available from: <https://www.antiphishing.org/resources/apwg-reports/> (last accessed: February 2, 2024)
2. Arachchilage and Love, S. (2013). A game design framework to avoid phishing attacks. *Computers in Human Behavior* 29 (3), 706-714. DOI : <https://doi.org/10.1016/j.chb.2012.12.018>
3. Borbíró, A. (2016). *Kriminológiaelmélet: bűnözésmagyarázatok* (Theory of Criminology. Crime Explains – in Hungarian) In: Borbíró, A., Gönczöl, K., Kerezi, K., Lévy, M. (szerk.). *Kriminológia*. Budapest: Wolters-Kluwer, 29-313. o.
4. CERT Insider Threat Team (2013). *Unintentional Insider Threats: A Foundational Study*. Available from: <http://resources.sei.cmu.edu/library/asset-view.cfm?AssetID=58744> (last accessed: March 3, 2024)
5. Cohen, LE and Felson, M. (1979). Social Change and Crime Rate Trends : The Routine Activity Approach. *American Sociological Review*, 44 (4), 588-608. DOI : 10.2307/2094589
6. Cranor, LF (2008). Framework for Reasoning About the Human in the Loop. *Proceedings of Usability, Psychology & Security (UPSEC)*. Available at: https://www.usenix.org/legacy/event/upsec08/tech/full_papers/cranor/cranor.pdf (last accessed: April 4, 2024)

7. Europol (2018). Internet organised crime threat assessment (IOCTA). Available from: <https://www.europol.europa.eu/activities-services/main-reports/internet-organised-crime-threat-assessment-iocta-2018> (last accessed: May 5, 2024)
8. Gupta, S. and Kumaraguru, P. (2014). Emerging Phishing Trends and Effectiveness of the Anti-Phishing Landing Page. APWG Symposium you Electronic Crime Research (eCrime). 36-47. DOI: 10.1109/ecrime.2014.6963163
9. Gupta, BB, Nalin, A., & Kostas, P. (2017). Defending against Phishing Attacks: Taxonomy of Methods, Current Issues and Future Directions. Telecommunication Systems. DOI : 10.1007/s11235-017-0334-z
10. Hadnagy, C. & Fincher, M. (2015). Phishing Dark Waters – The Offensive and Defensive Sides of Malicious Emails, Indianapolis: Wiley. Available from: <https://the-eye.eu/public/Books/HumbleBundle/phishingdarkwaters.pdf> (last accessed: June 6, 2024)
11. Haig, Zs. & Várhegyi, I. (2005). Hadviselés az információs hadszíntéren (Warfare on the information battlefield – in Hungarian). Budapest: Zrínyi Kiadó.
12. Haig, Zs., Hajnal, B., Kovács, L., Muha, L. & Sik Z. N. (2009). A kritikus információs infrastruktúrák meghatározásának módszertana (Methodology for defining critical information infrastructures – in Hungarian). ENO Advisory Kft.
13. Jakobsson, M. & Myers S. (2007). Phishing and countermeasures: understanding the increasing problem of electronic identity theft John Wiley & Sons, Inc.
14. Jakobsson, M. (2005). Modeling and Preventing Phishing Attacks. In: Patrick A.S. & Yung M. szerk., Financial Cryptography and Data Security Berlin: Springer, 89-108. o. DOI: 10.1007/11507840_9
15. Jansen, J. and Leukfeldt, R. (2016). Phishing and Malware Attacks on Online Banking Customers in the Netherlands: A Qualitative Analysis of Factors Leading to Victimization. International Journal of Cyber Criminology, 10 (1), 79-91
16. Kiss, T. & Parti K., Prazsák G. (2019). Cyberdeviancia (Cyberdeviance – in Hungarian). Budapest: Dialóg Campus Kiadó, Budapest.
17. Kovács-Angel, M. (2019). 8 év börtönt kaphat az etikus hacker, aki szólt a Magyar Telekomnak egy biztonsági résről (The ethical hacker who told Magyar Telekom about a security hole could be jailed for 8 years – in Hungarian). 24.hu. január 27. Available: <https://24.hu/belfold/2019/01/27/etikus-hacker-telekom/>
18. Liang, H., & Xue, Y. (2009). Avoidance of Information Technology Threats: A Theoretical Perspective. MIS Quarterly 33 (1), 71-90. DOI: 10.2307/20650279
19. Long, RM (2013). Using Phishing to Test Social Engineering Awareness of Financial Employees. MSc. Eastern Washington University. doi : 10.13140/RG.2.1.3846.0565
20. Maimon, D., Kamerdze, A., Cukier, M., & Sobesto, B. (2013). Daily Trends and Origin of Computer-Focused Crimes Against a Large University Computer Network: An Application of the Routine-Activities and Lifestyle Perspective. British Journal of Criminology 53 (2), 319-343. doi : 10.1093/bjc /azs067
21. Mendi-Kozma, L. (2016). A kiberbűnözés egyes aspektusai – az online zaklatás (Some Aspects of Cybercrime - Online Bullying – in Hungarian). Károli Gáspár Református Egyetem Állam-és Jogtudományi Kar
22. Nagy, Z. A. (2009). Bűncselekmények számítógépes környezetben (Crimes in a computer environment – in Hungarian). Budapest: Ad Librum Kft.
23. Noah, M., Nurse, JRC, Webb, H., & Goldsmith, M. (2019). Cybercrime Investigators are Users too! Workshop on Usable Security (USEC 2019). San Diego: Internet Society, California, February 24. DOI : 10.14722/usec.2019.23032
24. PhishLabs (2019). 2018 phishing trends & intelligence report. Available from: https://info.phishlabs.com/hubfs/2018%20PTI%20Report/PhishLabs%20Trend%20Report_2018-digital.pdf (last accessed: 5 January 2024)

25. Poonia, AS (2014). Cyber Crime : Challenges and its Classification. International Journal of Emerging Trends & Technology in Computer Science 3 (6), 119-121. He. Available: <https://www.ijettcs.org/Volume3Issue6/IJETTCS-2014-12-08-96.pdf> (last accessed: 4 April 2024)
26. Pratt, TC, Holtfreter, K., & Reisig, MD (2017). Routine Online Activity and Internet Fraud Targeting : Extending the Generality of Routine Activity Theory. Journal of Research in Crime and Delinquency 47 (3), 267-296. He. doi : 10.1177/0022427810365903
27. Rogers, RW (1975). Protection motivation theory of fear appeals and attitudes change. Journal of Psychology 91 (1), 93-114. He. doi : 10.1080/00223980.1975.9915803
28. Scamwatch (2019). Scam statistics. Available: <https://www.scamwatch.gov.au/about-scamwatch/scam-statistics> (last accessed: January 1, 2024)
29. Symantec (2019). Internet Security Threat Report. Available from: <https://www.symantec.com/security-center/threat-report> (last accessed: February 2, 2024)
30. Verizon (2019). 2018 Data Breach Investigations Report Executive Summary. Available: https://enterprise.verizon.com/resources/reports/DBIR_2018_Report.pdf (last accessed: January 1, 2024)
31. World Economic Forum (WEF) (2019). The Global Risks Report 2019. Genf: WEF. Available: http://www3.weforum.org/docs/WEF_Global_Risks_Report_2019.pdf (last accessed: June 6, 2024)
32. Whittaker, C., Ryner, B., & Nazif, M. (2010). Large-scale automatic classification of phishing pages. *Proceedings of the Network and Distributed System Security Symposium (NDSS)*. San Diego, Feb. 28 - March 3. Internet Society.
33. Wueest, C. (2014). Targeted Attacks Against the Energy Sector. Symantec. Available: https://www.symantec.com/content/en/us/enterprise/media/security_response/whitepapers/targeted_attacks_against_the_energy_sector.pdf (last accessed: May 5, 2024)

DOI: 10.58423/2786-6742/2024-6-235-248
УДК 657.2.016

Вероніка ГАНУСИЧ

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри обліку і аудиту,
Закарпатський угорський інститут ім. Ф.Ракоці ІІ,
м. Берегове, Україна
ORCID ID: 0000-0001-6902-6303

Катерина ГАНУСИЧ

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
ІІ курс, спеціальність "Облік і оподаткування"
ДВНЗ "Ужгородський національний університет",
м. Ужгород, Україна
ORCID ID: 0009-0007-2770-3055

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК КРИПТОАКТИВІВ: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ТА ВІТЧИЗНЯНІ ПЕРСПЕКТИВИ

Анотація. Стрімкий розвиток криптовалют, зростання їх чисельності та популярності у учасників ринку вимагає їх нормативного врегулювання, визначення та розробки правил бухгалтерського обліку. У світі все більше компаній приймають оплату за свої послуги у криптовалюті. Україна потрапила у Топ-30 країн з найвищим рівнем володіння криптовалютою у 2024 році. Таке поширення відбувається на фоні практично відсутнього нормативного регулювання. В останні роки було розроблено декілька законопроектів, які так і не вдалося прийняти. Нормативний вакуум не дозволяє здійснити кроки у врегулюванні питань бухгалтерського обліку криптовалюти. Не врегульованим лишається термінологічний апарат. Серед термінів, які визначають інструменти, створені на базі блокчейну, застосовують: віртуальні активи, криптовалюта, токенизовані активи. Часто ці терміни використовуються як синоніми, хоча кожен з них має своє змістове забарвлення. У зарубіжних джерелах, присвячених бухгалтерському обліку найчастіше застосовують термін криптоактиви. Питання відсутності регулювання актуально не тільки для нашої країни. Європейський союз та Сполучені Штати Америки тільки в поточному році впроваджують нормативні акти щодо регулювання криптоактивів. Щодо бухгалтерського обліку криптоактивів, то за відсутності єдиної методології, окремі країни розробляють свої правила, в різних країнах криптовалюту в обліку вважають: приватними грошима валютою, об'єктом власності, придбаною дебіторською заборгованістю. МСФЗ не передбачають єдиних правил регулювання обліку криптоактивів. Натомість у Сполучених Штатах у GAAP прийнято наприкінці 2023 року відповідні зміни, які вступатимуть у силу з грудня 2024 року. Ці зміни стосуються обліку нематеріальних активів, до складу яких віднесено криптоактиви, які слід відображати окремо у звіті про фінансовий стан. Розроблено методичку обліку, характерною рисою якої є застосування деяких методів списання запасів. Це доцільно з огляду на високу волатильність криптовалют. Революційний прорив в обліку криптовалюти відбувся, але лишається ще багато роботи по вдосконаленню методики обліку. Зокрема не враховане питання неоднорідності криптоактивів, яке потребує подальшого дослідження і розробки.

Ключові слова: криптоактиви, криптовалюта, нематеріальні активи, бухгалтерський облік криптоактивів.

JEL Classification: M41, M 48, E 44.

Absztrakt. A kriptovaluták gyors fejlődése, növekvő száma és népszerűsége a piaci szereplők körében szükségessé teszi szabályozási felügyeletüket, meghatározásukat és számviteli szabályaik kidolgozását. Világszerte egyre több vállalat fogad el kriptovalutában történő fizetést a szolgáltatásaiért. Ukrajna bekerült a 30 legjobb kriptovaluta-tulajdonos ország közé 2024-ben. Ez az elterjedés gyakorlatilag szabályozási keret nélkül zajlik. Az elmúlt években számos törvénytervezetet dolgoztak ki, de azokat nem fogadták el. Ez a szabályozási vákuum nem teszi lehetővé, hogy lépéseket tegyenek a kriptopénzek számvitelének szabályozására. A terminológia továbbra is szabályozatlan. A blokklánc-alapú eszközök meghatározására használt kifejezések közé tartoznak a virtuális eszközök, a kriptovaluták és a tokenizált eszközök. Ezeket a kifejezéseket gyakran szinonimaként használják, bár mindegyiknek megvan a maga jelentése. A külföldi számvitelről szóló forrásokban leggyakrabban a kriptoeszközök kifejezést használják. A szabályozás hiányának kérdése nem csak hazánkban releváns. Az Európai Unió és az Amerikai Egyesült Államok csak idén vezet be szabályozást a kriptoeszközök kezelésére vonatkozóan. Ami a kriptoeszközök számvitelét illeti, egységes módszertan hiányában az egyes országok saját szabályokat dolgoztak ki, és a különböző országokban a kriptovalutákat magánpénznek, valutának, ingatlannak és vásárolt követelésnek tekintik. Az IFRS nem tartalmaz egységes előírásokat a kriptoeszközök számviteli elszámolásának szabályozására. Ellenben az Egyesült Államokban 2023 végén módosították a GAAP-ot, amely 2024 decemberétől lép hatályba. Ezek a módosítások az immateriális javak, köztük a kriptoeszközök számvitelére vonatkoznak, amelyeket a pénzügyi helyzetre vonatkozó kimutatásban elkülönítetten kell szerepeltetni. Kidolgoztak egy olyan számviteli módszertant, amelyet a készletek leírásának bizonyos módszereinek alkalmazása jellemez. Ez a kriptovaluták magas volatilitása miatt helyénvaló. A kriptovaluták számvitelében forradalmi áttörés történt, de még sok munka szükséges a számviteli módszertan tökéletesítéséhez. Különösen a kriptoeszközök különbözőségének kérdését nem veszik figyelembe, ami további kutatást és fejlesztést igényel.

Kulcsszavak: kriptoeszközök, kriptovaluta, immateriális javak, kriptoeszközök számvitele.

Abstract. The rapid development of cryptocurrencies, their growing number and popularity among market participants require their regulatory regulation, definition and development of accounting rules. More and more companies around the world accept payment for their services in cryptocurrency. Ukraine was ranked among the Top 30 countries with the highest level of cryptocurrency ownership in 2024. This growth is happening amid virtually no regulatory framework. In recent years, several bills have been drafted but have not been adopted. This regulatory vacuum does not allow for any steps to be taken to regulate cryptocurrency accounting. The terminology remains unregulated. The terms used to define blockchain-based tools include virtual assets, cryptocurrencies, and tokenised assets. These terms are often used synonymously, although each of them has its own meaning. The issue of lack of regulation is relevant not only for our country. The European Union and the United States of America are only this year implementing regulations on the regulation of crypto assets. As for the accounting of cryptoassets, in the absence of a unified methodology, individual countries have developed their own rules, and in different countries, cryptocurrencies are considered to be private money, currency, property, and purchased receivables. IFRS do not provide uniform rules for regulating the accounting of crypto assets. Instead, in the United States, GAAP was amended at the end of 2023 to become effective from December 2024. These amendments relate to the accounting for intangible assets, including crypto assets, which should be reported separately in the statement of financial position. An accounting methodology has been developed, which is characterised by the use of certain methods of inventory write-down. This is appropriate given the high volatility of cryptocurrencies. A revolutionary breakthrough in cryptocurrency accounting has taken place, but much work remains to be done to improve the accounting methodology. In particular, the issue of heterogeneity of crypto assets is not taken into account, which requires further research and development.

Keywords: cryptoassets, cryptocurrency, intangible assets, cryptoasset accounting.

Постановка проблеми. Криптоактиви стрімко завойовують ринок та здобувають все нових прихильників у реальному секторі бізнесу. Це виражається як у диверсифікації інвестицій у більш ризиковані інструменти, такі як криптовалюта, так і через токенизацію реальних активів. Зважаючи на те що реальний сектор економіки активно використовує криптовалютні розрахунки, гостро постає потреба їх нормативного врегулювання та законодавчого обґрунтування. Відсутність однозначного і чіткого трактування сутності криптовалюти меж її застосування класифікації на законодавчо нормативному рівні, відображення таких активів у бухгалтерському обліку пов'язано із суттєвими методологічними труднощами. Передусім необхідно визначити до якого типу активів відноситься криптовалюта та криптовалютні токени. Серед дослідників немає одностайності у визначенні типу таких активів, у різних країнах їх визначення та визнання в обліку суттєво відрізняється, зокрема криптоактиви визначають як фінансові інвестиції, нематеріальні активи і, навіть, дебіторська заборгованість. Складність визначення та зарахування до певного типу активів викликана тим, що ринок віртуальних активів дуже стрімко розвивається і видозмінюється, розширюються сфери застосування криптовалют та токенів..

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Новизна тематики зумовлює активізацію досліджень в цій сфері. Чисельні публікації присвячені визначенню правового статусу криптоактивів. Особливості розвитку ринку криптоактивів досліджуються у працях Ерастова В., Гудзь Г. [1], Муравського О. [3], Тригуб О., Пасевич Д. [7]. Над юридичним визначенням та питаннями регуляції криптоактивів працювали Логойда В. [2], Овчаренко А. [4, 5, 6], Яксун В. [8], Ушинкіна О. [9], Черних О. [10], Цукан С. [11].

Відображення операцій з криптоактивами в обліку вивчали Могил Л. [12], Ніфталієв С. [13], Августова О. [13], Тарасова Т. [15, 16], Макурін А. [15, 16, 17, 18, 19], Панасюк В., Мужевич Н., Мельничук І. [20], Костюченко В., Малиновська А., Мамонова А. [21, 22], Крупка Я., Окренець В. [23], Шевченко Л. [24], Ковалева Т. [25], Яцик Т. [26, 27], Спільник І., Палюх Н. [28], Назаренко О., Ликова В. [29]. Питання обліку криптовалюти та інших віртуальних активів вивчають також зарубіжні автори, зокрема Andrew B. Jackson, Steven Luu [30], Biróné Zeller Judit [32], Sinka Júlia [33]. Підходи до визначення в обліку криптоактивів суттєво різняться, тому не зважаючи на достатньо велику кількість публікацій по темі, питання лишається не до кінця вирішеним.

Формулювання цілей статті. Основною метою статті є представлення підходів до визнання криптоактивів та відображення їх в бухгалтерському обліку у міжнародній практиці та розгляд вітчизняних підходів до їх визначення. Складність питання пов'язана, передусім, з його неврегульованістю на загальному нормативному рівні та локальному рівні облікових стандартів. Наявні розробки

не охоплюють усього комплексу операцій з криптоактивами, які можуть різнитися в залежності від їх виду та напряму використання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Щодо регулювання криптовалют глобальне світове середовище не є однорідним. Є країни та регіони лояльні до криптовалюти, до них відносяться Дубай, Грузія та інші. В ряді країн використання криптовалютних розрахунків суворо забороняється. Україна відноситься до країн із відсутністю чіткої регуляції криптовалютних розрахунків. Два основні проекти законів так і не було прийнято. Проект Закону України "Про токенизовані активи та криптоактиви" від 05.11.2020 № 4328 [34] досі лишається на розгляді Верховної Ради. Закон України "Про віртуальні активи" №1953-IX [35] був проголосований Верховною Радою, але не підписаний президентом, відповідно так і не набув чинності. Наразі розглядається нова редакція цього закону від 01.01.2024 р. В нашій країні, як і у всьому світі, активно розширюється коло осіб, які мають зареєстровані криптовалютні гаманці та аккаунти на централізованих біржах, поширюються крипто-обмінники та криптомати, так як операції з криптовалютою не заборонені. Але, через відсутність нормативного регулювання, дії осіб, які володіють криптовалютою, є абсолютно не захищеними. Операції з криптовалютами потрапляють у "сіру зону", банки часто блокують картки, крипто-обмінники закриваються відповідними службами. Учасники вітчизняного ринку криптовалют не мають чітких правил роботи. Зрозуміло, що криптовалютні розрахунки часто застосовують для нелегальної торгівлі забороненими товарами, "відмивання грошей", уникнення оподаткування, тому фінансовий моніторинг цієї сфери має бути посилений. Чітке законодавче регулювання ринку криптовалют дозволить, з одного боку, посилити контроль над сумнівними операціями, з другого – отримувати додаткові податкові надходження. Крім того, впровадження в бухгалтерські стандарти методики обліку криптоактивів має базуватися в першу чергу на легалізації юридичного статусу таких активів. Доки їх статус не визначений – вони відсутні у правовому полі – не можна обліковувати те, чого "не існує".

За даними сайту TRIPLE-A [36], який щорічно наводить статистику поширення криптовалют в розрізі частин світу та країн, в Україні за останні два роки наступні показники поширення криптовалют (таблиця 1).

Таблиця 1
Показники поширення криптовалют в Україні у 2023-2024 рр.

Країна	Рік	Населення	Власники	Відсоток власників
Ukraine	2023	36,744,634.00	3,885,037.00	10.57%
Ukraine	2024	37,855,986.00	3,730,223.00	10.20%

Джерело: сформовано за даними Triple A. URL: <https://triple-a.io/cryptocurrency-ownership-data/>

В результаті, Україна потрапила у Топ-30 країн з найвищим рівнем володіння криптовалютою 2024 році (рис. 1).

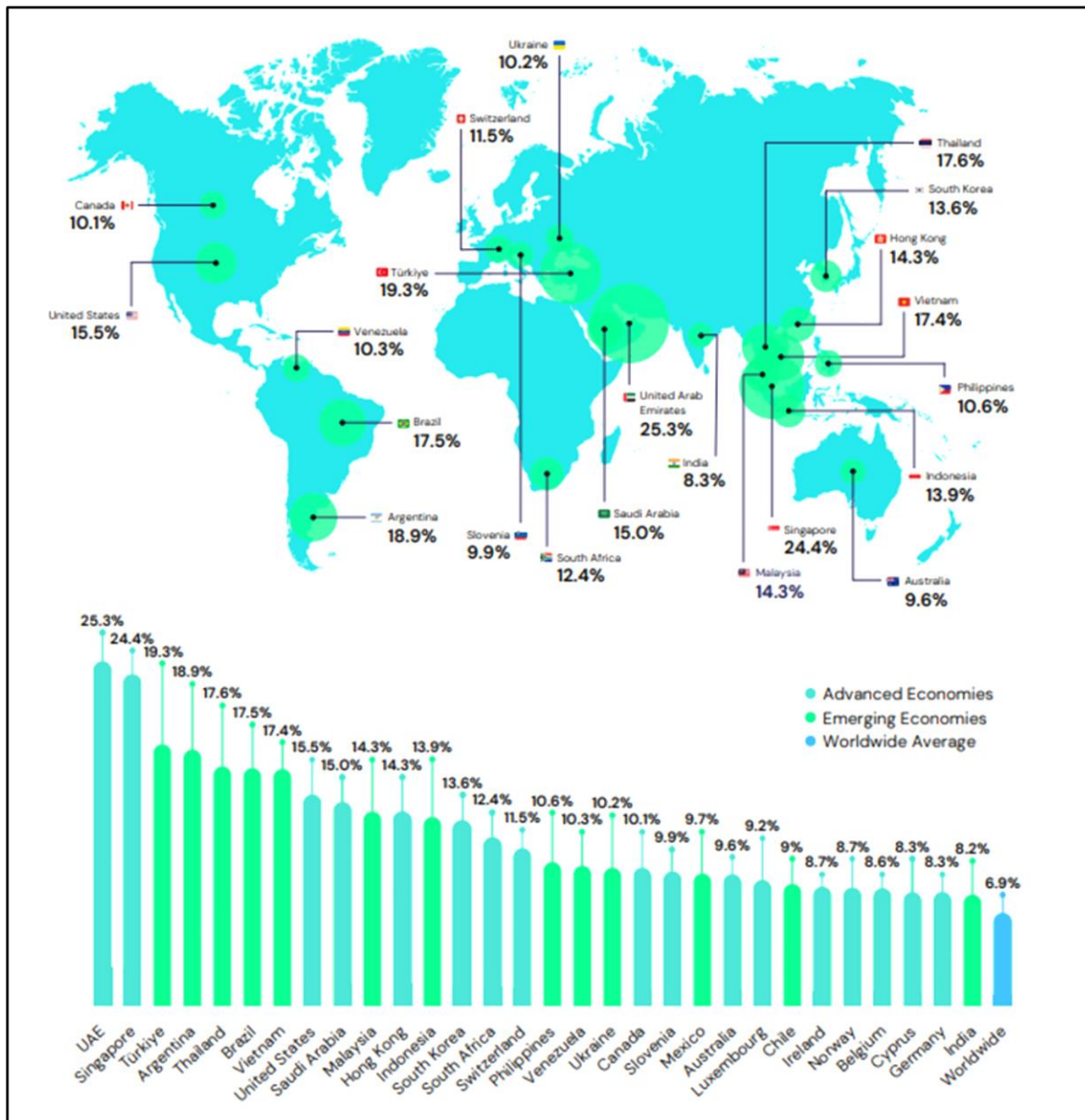

Рис 1. Топ-30 країн з найвищим рівнем володіння криптовалютою у 2024 році [37].

Не є остаточно визначеним питання термінології, наразі у законодавчих проєктах застосовуються терміни: віртуальні активи, токенизовані активи, криптоактиви.

Згідно Проєкту Закону України "Про токенизовані активи та криптоактиви" від 05.11.2020 № 4328 [34]:

✓ токенизований актив - вид віртуального активу, що існує виключно в системі обліку цифрових даних у вигляді запису з ідентифікатором інформації, що є похідною від первинного активу;

✓ криптоактив - вид віртуального активу, що існує виключно в системі обліку цифрових даних у вигляді запису з ідентифікатором інформації, що не є похідною від первинного активу.

Закон України "Про віртуальні активи" №1953-ІХ визначає віртуальний актив як нематеріальне благо, що є об'єктом цивільних прав, має вартість та виражене сукупністю даних в електронній формі. Існування та оборотоздатність віртуального активу забезпечується системою забезпечення обороту віртуальних активів. Віртуальний актив може посвідчувати майнові права, зокрема права вимоги на інші об'єкти цивільних прав [35].

Наразі термін криптовалюта не визначено законодавчими проектами. У науковій літературі та різноманітних інтернет-джерелах терміни криптовалюта, віртуальні активи, криптоактиви застосовують як синоніми, хоча зрозуміло, що кожен з них має своє змістове забарвлення. При чому, основні ресурси для статистичного спостереження, такі як CoinMarketCap, Coinglass, Coinmap, Investing, TradingView, використовують термін криптовалюта (cryptocurrency). Така неузгодженість термінології об'єктивно виникла по причині наявності різних видів криптоактивів. Вони різняться як за своєю природою виникнення, так і за способами використання.

В зарубіжній літературі присвяченій питанням обліку, найчастіше застосовується термін криптоактиви (Crypto Assets).

Проблеми з регуляцією та відображенням в обліку вирішуються переважно в рамках національного законодавства окремих країн. Наприклад, у Німеччині біткойн вважається приватними грошима, у Швейцарії - іноземною валютою, а в Австралії – власністю [38].

В Угорщині криптовалюта відображається в бухгалтерському обліку як придбана дебіторська заборгованість в частині фінансових інструментів. При оцінці на дату балансу її первісна (балансова) вартість порівнюється з ринковою вартістю на дату балансу і, якщо остання є нижчою, різниця визнається як збиток від зменшення корисності. На кінець року для цілей оцінки завжди використовується обмінний курс криптовалюти, а не валюта, за яку вона була придбана. Так, наприклад, якщо 100 біткойнів придбано за євро, то в кінці року ці 100 біткойнів слід переоцінювати не за курсом євро на 31 грудня, а за курсом біткойна, який може значно коливатися навіть протягом одного дня. [32]

Коли криптовалюта конвертується в грошові кошти, в обліку відображається реалізація дебіторської заборгованості. Якщо вона використовується для придбання товарів або послуг, відповідне зобов'язання погашається шляхом компенсації ціни продажу крипто валюти. При продажу придбаної дебіторської заборгованості різниця між балансовою вартістю та ціною продажу відображається у складі інших доходів від фінансових операцій та інших витрат відповідно, що є частиною прибутку до оподаткування.

Для цілей бухгалтерського обліку криптовалюта, отримана шляхом майнінгу, розглядається як інша дебіторська заборгованість, отримана безкоштовно. Тому вартість її придбання слід відображати у складі інших доходів, а згодом визнавати як доходи майбутніх періодів, які мають бути сторновані пропорційно понесеним витратам. [32]

Існує кілька критичних зауважень щодо цього підходу:

- криптовалюта не має терміну дії, як більшість дебіторської заборгованості;
- криптовалюта не є платіжним зобов'язанням, іншими словами, ця дебіторська заборгованість не може бути стягнута;

- найсерйозніша причина не відображати криптовалюту у складі придбаної дебіторської заборгованості полягає в тому, що емітенти криптовалют борються проти того, щоб розглядати криптовалюту як певний вид цінного паперу або фінансового інструменту. Так як в цьому випадку вони підпадають під дію Комісії з цінних паперів і бірж США (SEC). Наприклад, компанія ConsenSys, яка є емітентом криптовалюти Ethereum, подала позов проти SEC за те, що вона регулює ETH як цінний папір.

У МСФЗ наразі не існує стандарту, який би окремо розглядав облік та класифікацію криптовалют. Але на практиці більшість компаній відображають криптовалютні активи як нематеріальні активи з наступних причин:

- вони не мають фізичного змісту;
- їх можна класифікувати як нематеріальні активи з невизначеним строком використання, оскільки вони не мають встановленого строку корисного використання.

Цей підхід підтримується Радою зі стандартів фінансового обліку США. 13 грудня 2023 року Рада зі стандартів фінансового обліку США (FASB) випустила Поправки до стандартів бухгалтерського обліку (ASU) GAAP, які стосуються обліку та розкриття інформації про криптоактиви (Intangible Assets - Goodwill and Other - Cryptoassets (Subtopic 350-60): Accounting for and Disclosure of Cryptoassets) [39].

Метою поправок є надання інвесторам та іншим особам, які розподіляють капітал, більш корисної для прийняття рішень інформації, яка краще відображає базову економіку криптоактивів у межах сфери застосування та фінансовий стан суб'єкта господарювання.

Поправки в ASU застосовуються до всіх активів, які відповідають всім наступним критеріям:

1. Відповідають визначенню нематеріального активу, наведеному в Кодифікації стандартів бухгалтерського обліку FASB.

2. Не надають власнику активу захищених законом прав або вимог на базові товари, послуги чи інші активи.

3. Створені або знаходяться в розподіленому реєстрі, заснованому на блокчейні або подібній технології.

4. Захищені за допомогою криптографії.

5. Є взаємозамінними.

6. Не створені або випущені організацією, що звітує, або її пов'язаними сторонами.

Поправки в цьому оновленні вимагають, щоб компанія оцінювала криптоактиви, які входять у сферу застосування поправок, за справедливою вартістю в кожному звітному періоді, при цьому зміни справедливої вартості відображаються у чистому доході. Поправки також вимагають, щоб компанія розкривала інформацію про значущі активи, договірні обмеження на продаж та зміни протягом звітного періоду. Вони є чинними для всіх організацій для річних звітних періодів, що починаються після 15 грудня 2024 року, включаючи проміжні періоди в межах цих річних звітних періодів. Допускається дострокове застосування як для проміжної, так і для річної фінансової звітності, яка ще не була опублікована (або не була готова до публікації). Вимагається коригування нерозподіленого прибутку (або інших відповідних компонентів власного капіталу чи чистих активів) на початок річного звітного періоду, в якому суб'єкт господарювання застосовує ці поправки, з урахуванням кумулятивного ефекту на початок періоду.

Суб'єкт господарювання повинен оцінювати криптоактиви за справедливою вартістю у звіті про фінансовий стан. Криптоактиви слід відображати окремо від інших нематеріальних активів у звіті про фінансовий стан. Дозволяється представляти криптоактиви на більш дезагредованій основі (наприклад, за окремими криптоактивами або класами нематеріальних активів).

Прибутки та збитки від переоцінки криптоактивів повинні включатися до чистого прибутку та відображаються окремо від змін балансової вартості інших нематеріальних активів.

У проміжних та річних звітних періодах суб'єкт господарювання повинен розкривати таку інформацію для кожного значущого (визначеного за справедливою вартістю) утримуваного криптоактиву: а. назву криптоактиву; б. собівартість; с. справедливу вартість; d. кількість утримуваних одиниць.

Суб'єкт господарювання розкриває агреговану собівартість та справедливу вартість запасів криптоактивів, які не є суттєвими окремо.

Для річних звітних періодів суб'єкт господарювання повинен розкривати інформацію за двома пунктами: а. метод, використаний для визначення собівартості для обчислення прибутків та збитків (наприклад, FIFO; ідентифікована собівартість; середня собівартість; або інший використаний метод); б. якщо не подається окремо, то статтю, в якій прибутки та збитки відображаються у звіті про прибутки та збитки.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Відображення криптоактивів в якості нематеріальних активів є виправдним з точки зору їх неможливості включення до інших статей активів. Вони не можуть вважатися грошовими коштами, оскільки не є законним засобом платежу. Не можуть бути обліковані в якості фінансових інвестицій, оскільки не втілюють у собі корпоративних прав чи боргових зобов'язань.

У нових регламентах GAAP найцікавішим є те, що для обліку криптоактивів передбачено використання деяких методів списання запасів, зокрема FIFO,

ідентифікованої собівартості. Це виправдано з точки зору високої волатильності цих активів. З другого боку, це доводить незвичайність такого об'єкту обліку, який потребує комбінації різних методичних прийомів.

Незважаючи на позитивну оцінку факту введення методичних прийомів обліку операцій із криптоактивами, можна констатувати, що багато питань лишаються не вирішеними. Найбільш суттєве з них – наявність багатьох видів криптоактивів, які різняться за природою та характером використання. Серед них є такі, які не підпадають під визначення нематеріальних активів і питання їх обліку лишається неврегульованим (наприклад, токенизовані активи, NFT, стейблкойни та інші). Напрямом майбутніх досліджень є розробка системи бухгалтерського обліку усього комплексу криптоактивів, який враховуватиме різноманітність форм, підходів до оцінки при отриманні та вибутті, відображення на бухгалтерських рахунках та у фінансовій звітності.

Список використаних джерел

1. Ерастов В., Гудзь Г. Ринок криптоактивів в Україні: тенденції сучасності. Економіка та суспільство, 2023, № 50. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-50-1>
2. Логойда В. Перспективи врегулювання правового статусу криптовалюти в Україні. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2021. Т. 63. С. 152–157. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2021/08/29.pdf>
3. Муравський О. Основні тенденції розвитку ринку криптовалют. 2018. URL: <https://ir.kneu.edu.ua/handle/2010/34728.5>.
4. Овчаренко А. Правове регулювання віртуальних активів та криптовалют в Україні: сучасний стан і перспективи. Юридичний науковий електронний журнал. 2020. № 4. С. 200–202 URL: http://www.lsej.org.ua/4_2020/49.pdf
5. Овчаренко А. С. Віртуальні активи як об'єкти фінансового моніторингу. Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки. 2020. № 3. С. 98–103. URL: <https://law.journalsofznu.zp.ua/archive/visnik-3-2020/14.pdf>
6. Овчаренко А.С. Оподаткування операцій з криптовалютами в Україні: сучасний стан та перспективи. Юридичний науковий електронний журнал. №6. 2018. – С.112-116. Опанасюк В. Розбудова криптоіндустрії України: від практичного досвіду до цифрового лідерства. Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. 2022. № 1. С. 209–214. URL: <http://journals.khnu.km.ua/vestnik/?p=11594>
7. Тригуб О., Пасевич Д. Міжнародний досвід створення системи регулювання ринку криптоактивів. Регулювання та перспективи ринку криптоактивів: збірник матеріалів наукового форуму КНЕУ ім. Вадима Геть-мана. 2018. С. 86–89 URL: https://kneu.edu.ua/userfiles/Credit_Economics_Department/KBS+2020/Zbirnik_tez_23_10_18.pdf
8. Яксун В.С. Поняття цифрових активів та їх види. Тези III Міжнародної науково-практичної конференції «Сучасні виклики сталого розвитку бізнесу» 3-4 листопада 2022 року, Житомир. URL: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/12/208.pdf>.
9. Ушинкіна О.А. Концептуальні підходи до визначення поняття «віртуальні активи» в Україні та у світі. Юридичний вісник. 2022. № 3 (64). С. 70–76. URL: <https://doi.org/10.18372/2307-9061.64.16880>
10. Черних О.С. Класифікація віртуальних активів в Україні. URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/klasifikatsiya-virtualnyh-aktyviv-v-ukrayini>.
11. Цукан С. В. Поняття, правова природа та класифікація віртуальних активів. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2023, № 80, Том 1. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/297198>

12. Могил Л. С. Порядок обліку операцій з криптовалютою як різновидом віртуальних активів. Аналітично-порівняльне правознавство – електронне наукове фахове видання юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет» №02, 2023, с.168-174 URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2023/05/30.pdf>
13. Ніфталієв С. Г. Проблеми, що виникають в обліку криптовалют. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, 2023. 3(50), с. 76–86. URL: <https://doi.org/10.55643/fcapter.3.50.2023.4046>
14. Августова О.О. Економічний зміст криптовалюти та її облік в Україні, *Економіка і суспільство*, 2018. №18. С. 844-850 URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/18_ukr/117.pdf
15. Тарасова Т. О., Макурін А. А. Облік криптовалюти в розрахунках на підприємстві порівняно з реальними грошовими коштами. *Бізнес Інформ*. 2020. №8. С. 190–195. URL: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2020-8-190-195>
16. Tarasova T., Usatenkob O., Makurin A., Ivanenko V., Cherkhata A. Accounting and features of mathematical modeling of the system to forecast cryptocurrency exchange rate. *Accounting*. 2020. Vol. 6. No. 3. P. 357–364.
17. Макурін А.А. Легалізація криптовалюти та відображення в обліку цифрових активів. *Інфраструктура ринку*. 2020. Вип. 49. С. 319-323. URL: http://www.market-infr.od.ua/journals/2020/49_2020_ukr/58.pdf
18. Макурін А. А. Криптовалютні активи у системі фінансового обліку. *Проблеми економіки*. 2020. №3. С. 184–189. URL: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2020-3-184-189>
19. Макурін А. Відображення криптовалюти в бухгалтерському обліку. *Економічні горизонти*, 2021 (3(14)), 13–22. URL: [https://doi.org/10.31499/2616-5236.3\(14\).2020.224794](https://doi.org/10.31499/2616-5236.3(14).2020.224794)
20. Панасюк В., Мужевич Н., Мельничук І. Бухгалтерський аспект визнання криптовалюти активом підприємства в умовах цифровізації економічного простору. *Галицький економічний вісник*. Т. : ТНТУ, 2023. Том 81. № 2. С. 49–57. URL: <https://galicianvisnyk.tntu.edu.ua/pdf/81/1144.pdf>
21. Костюченко В. М., Малиновська А. М., Мамонова А. В. Облік криптовалют за міжнародними стандартами. *Modern Economics*. 2020. № 21(2020). С. 122-128. URL: [https://doi.org/10.31521/modecon.V21\(2020\)-19](https://doi.org/10.31521/modecon.V21(2020)-19)
22. Костюченко В. М., Малиновська А. М., Мамонова А. В. Передумови запровадження обліку та оподаткування операцій із криптовалютами в Україні. *Modern Economics*. 2017. № 6(2017). С. 94-102. URL: <https://modecon.mnau.edu.ua/peredumovy-zaprovadzhennia-obliku-ta-opodatkovannia-operatsii-iz-kryptovaliutamy/>
23. Крупка Я., Окренець В. Криптовалюта як об'єкт обліку і джерело економічних вигод. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. 2020. Вип. 3. С. 238–251. URL: <https://doi.org/10.35774/visnyk2020.03.238>
24. Шевченко Л. В. Методика обліку криптовалют в умовах нестабільності діючого законодавства. *Ефективна економіка*. 2020. № 1. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7616>
25. Ковалева Т. Становлення та шляхи удосконалення обліку криптовалют. *Проблеми і перспективи розвитку підприємництва*. 2020. № 24. С. 90–100. URL: <https://dspace.khadi.kharkov.ua/items/64a15999-b8ef-4a6f-be45-1b9a4fab61be>
26. Яцик Т. В. Поняття крипто-активів у системі фінансового обліку. 2019. № 2 (66). С. 385–390. URL: <https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/2960>
27. Яцик Т. В. Сутність криптовалюти та етапи її розвитку у фінансовому обліку. *Молодий вчений*. 2018. № 3 (55). С. 385–390. URL: <https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/4969>
28. Spilnyk I., Palukh M. Accounting in the digital economy conditions. *The institute of accounting, control and analysis in the globalization circumstances*. 2019. No. 1–2. P. 83–96. URL: <http://ibo.wunu.edu.ua/index.php/iboen/article/view/394>

29. Назаренко О. В., Ликова В. В. Криптовалюта: інтерпретація, організаційні аспекти державного регулювання та облікового відображення. Інвестиції: практика та досвід. 2019. № 24. С. 25–30. URL: <http://www.investplan.com.ua/?op=1&z=6942&i=3>
30. Andrew B. Jackson, Steven Luu, Accounting For Digital Assets. *Australian Accounting Review*, CPA Australia, 2023, vol. 33(3), pages 302-312. URL: <https://doi.org/10.1111/auar.12402>
31. Deloitte. Technology Industry Accounting Guide. Other Accounting and Financial Reporting Topics: Digital Assets. URL: <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/us/Documents/audit/us-technology-industry-accounting-guide-other-accounting-and-financial-reporting-topics-digital-assets.pdf>
32. Biróné Zeller Judit Kripto eszközök számviteli elszámolásának és szabályozásának kérdőjelei, 2021. Június 3. URL: <https://5percado.hu/kripto-eszkozok-szamviteli-elszamolasanak-es-szabalyozasanak-kerdojelei/>
33. Sinka Júlia Kripto valuták a cégnél: nyilvántartás, ügyletek elszámolása, év végi értékelés 2023.10.26 URL: https://adozona.hu/szamvitel/kripto valuta_fizetoeszkoz_bekerulesi_ertek_EXL9GN
34. Проект Закону України "Про токенизовані активи та криптоактиви" від 05.11.2020 № 4328 URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JI03596A?an=141>
35. Закон України "Про віртуальні активи" №1953-IX. (Не набрав чинності) Редакція від 01.01.2024 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20#Text>
36. TRIPLE-A URL: <https://triple-a.io/>
37. Report: The State of Global Cryptocurrency Ownership in 2024. May, 2024 URL: <https://triple-a.io/cryptocurrency-ownership-data/>
38. Matthias Langer Taxation of Cryptocurrencies in Europe. December 20, 2017 URL: <https://cryptoresearch.report/crypto-research/taxation-cryptocurrencies-europe/>
39. Financial Accounting Standards Board (FASB) Accounting Standards Update (ASU) Intangibles—Goodwill and Other—Crypto Assets (Subtopic 350-60): Accounting for and Disclosure of Crypto Assets.

References

1. Erastov V., Hudz H. (2023) Rynok kryptoaktyviv v Ukraini: tendentsii suchasnosti. *Ekonomika ta suspilstvo*, № 50. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-50-1> [Cryptoassets market in Ukraine: current trends.] [in Ukrainian]
2. Lohoida V. (2021) Perspektyvy vrehulivannia pravovoho statusu kryptovaliuty v Ukraini. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii: Pravo*. T. 63. S. 152–157. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2021/08/29.pdf> [Prospects for regulating the legal status of cryptocurrencies in Ukraine.] [in Ukrainian]
3. Muravskiy O. (2018) Osnovni tendentsii rozvytku rynku kryptovaliut. 2018. URL: <https://ir.kneu.edu.ua/handle/2010/34728.5>. [Main trends in the development of the cryptocurrency market.] [in Ukrainian]
4. Ovcharenko A. (2020) Pravove rehulivannia virtualnykh aktyviv ta kryptovaliut v Ukraini: suchasnyi stan i perspektyvy. *Yurydychni naukovyi elektronnyi zhurnal*. No 4. S. 200–202 URL: http://www.lsej.org.ua/4_2020/49.pdf [Legal Regulation of Virtual Assets and Cryptocurrencies in Ukraine: Current Status and Prospects] [in Ukrainian]
5. Ovcharenko A. S. (2020) Virtualni aktyvy yak obiekty finansovoho monitorynhu. *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu. Yurydychni nauky*. № 3. S. 98–103 URL: <https://law.journalsofznu.zp.ua/archive/visnik-3-2020/14.pdf> [Virtual assets as objects of financial monitoring] [in Ukrainian]
6. Ovcharenko A.S. (2018) Opodatkovannia operatsii z kryptovaliutamy v Ukraini: suchasnyi stan ta perspektyvy. *Yurydychni naukovyi elektronnyi zhurnal*. №6. 2018 . – S.112-116. URL: <http://journals.khnu.km.ua/vesnik/?p=11594> [Taxation of Cryptocurrency Transactions in Ukraine: Current Status and Prospects] [in Ukrainian]
7. Tryhub O., Pasevych D. (2018) Mizhnarodni dosvid stvorennia systemy rehulivannia rynku kryptoaktyviv. *Rehulivannia ta perspektyvy rynku kryptoaktyviv: zbirnyk materialiv naukovo*

- forumu KNEU im. Vadyma Het-mana. S. 86–89 URL: https://kneu.edu.ua/userfiles/Credit_Economics_Department/KBS+2020/Zbirnik_tez_23_10_18.pdf [International experience in creating a system for regulating the crypto asset market] [in Ukrainian]
8. Yaksun V.S. (2022) Poniattia tsyfrovyykh aktyviv ta yikh vydy. Tezy III Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii «Suchasni vyklyky staloho rozvytku biznesu» 3-4 lystopada 2022 roku, Zhytomyr. URL: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/12/208.pdf>. [The concept of digital assets and their types] [in Ukrainian]
 9. Ushynkina O.A. (2022) Kontseptualni pidkhody do vyznachennia poniattia «virtualni aktyvy» v Ukraini ta u sviti. Yurydychnyi visnyk. № 3 (64). S. 70–76. URL: <https://doi.org/10.18372/2307-9061.64.16880> [Conceptual approaches to defining the concept of "virtual assets" in Ukraine and globally] [in Ukrainian]
 10. Chernykh O.S. Klasyfikatsiia virtualnykh aktyviv v Ukraini. URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/klasyfikatsiya-virtualnyh-aktyviv-v-ukrayini>. [Classification of virtual assets in Ukraine] [in Ukrainian]
 11. Tsukan S. V. (2023) Poniattia, pravova pryroda ta klasyfikatsiia virtualnykh aktyviv. Naukovi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriya: Pravo. 2023, № 80, Tom 1. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/297198> [Concept, legal nature and classification of virtual assets] [in Ukrainian]
 12. Mohyl L. S. (2023) Poriadok obliku operatsii z kryptovaliutoiu yak riznovydom virtualnykh aktyviv. Analychno-porivnialne pravoznavstvo – elektronne naukove fakhove vydannia yurydychnoho fakultetu DVNZ «Uzhhorodskiy natsionalnyi universytet» №02, 2023, s.168-174 URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2023/05/30.pdf> [The procedure for accounting for transactions with cryptocurrency as a type of virtual asset.] [in Ukrainian]
 13. Niftaliiev S. H. (2023) Problemy, shcho vynykaiut v obliku kryptovaliut. Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice, 3(50), c. 76–86. URL: <https://doi.org/10.55643/fcaptop.3.50.2023.4046> [Problems arising in the accounting of cryptocurrencies] [in Ukrainian]
 14. Avhustova O.O. (2018) Ekonomichniy zmist kryptovaliuty ta yii oblik v Ukraini, Ekonomika i suspilstvo, 2018. №18. S. 844-850 URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/18_ukr/117.pdf [The economic content of cryptocurrency and its accounting in Ukraine] [in Ukrainian]
 15. Tarasova T. O., Makurin A. A. (2020) Oblik kryptovaliuty v rozrakhunkakh na pidpriemstvi porivniano z realnymy hroshovymy koshtamy. Biznes Inform. 2020. №8. C. 190–195. URL: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2020-8-190-195> [Accounting for cryptocurrencies in company settlements compared to real cash] [in Ukrainian]
 16. Tarasova T., Usatenkob O., Makurinb A., Ivanenkoc V., Cherchata A. (2020) Accounting and features of mathematical modeling of the system to forecast cryptocurrency exchange rate. Accounting. Vol. 6. No. 3. P. 357–364.
 17. Makurin A.A. (2020) Lehaliizatsiia kryptovaliuty ta vidobrazhennia v obliku tsyfrovyykh aktyviv. Infrastruktura rynku. 2020. Vyp. 49. S. 319-323. URL: http://www.market-infr.od.ua/journals/2020/49_2020_ukr/58.pdf [Legalisation of cryptocurrencies and accounting for digital assets. Market infrastructure] [in Ukrainian]
 18. Makurin A. A. (2020) Kryptovaliutni aktyvy u systemi finansovoho obliku. Problemy ekonomiky. 2020. №3. C. 184–189. URL: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2020-3-184-189> [Cryptocurrency assets in the financial accounting system.] [in Ukrainian]
 19. Makurin A. (2021) Vidobrazhennia kryptovaliuty v bukhholderskomu obliku. Ekonomichni horyzonty, 2021 (3(14), 13–22. URL: [https://doi.org/10.31499/2616-5236.3\(14\).2020.224794](https://doi.org/10.31499/2616-5236.3(14).2020.224794) [Recording cryptocurrency in accounting] [in Ukrainian]
 20. Panasiuk V., Muzhevych N., Melnychuk I. (2023) Bukhholderskyi aspekt vyznannia kryptovaliuty aktyvom pidpriemstva v umovakh tsyfrovizatsii ekonomichnoho prostoru. Halytskyi ekonomichniy visnyk. T. : TNTU, 2023. Tom 81. № 2. S. 49–57. URL: <https://galicianvisnyk.tntu.edu.ua/pdf/81/1144.pdf> [Accounting Aspect of Recognition of

- Cryptocurrency as an Enterprise Asset in the Context of Digitalisation of the Economic Space] [in Ukrainian]
21. Kostiuchenko V. M., Malynovska A. M., Mamonova A. V. (2020) Oblik kryptovaliut za mizhnarodnymy standartamy. *Modern Economics*. 2020. № 21. S. 122-128. URL: [https://doi.org/10.31521/modecon.V21\(2020\)-19](https://doi.org/10.31521/modecon.V21(2020)-19). [Accounting for cryptocurrencies according to international standards] [in Ukrainian]
 22. Kostiuchenko V. M., Malynovska A. M., Mamonova A. V. (2017) Peredumovy zaprovadzhennia obliku ta opodatkovannia operatsii iz kryptovaliutamy v ukraini. *Modern Economics*. 2017. № 6. S. 94-102. URL: <https://modecon.mnau.edu.ua/peredumovy-zaprovadzhennia-obliku-ta-opodatkovannia-operatsii-iz-kryptovaliutamy/> [Prerequisites for the introduction of accounting and taxation of cryptocurrency transactions in Ukraine] [in Ukrainian]
 23. Krupka Ya., Okrenets V. (2020) Kryptovaliuta yak obiekt obliku i dzherelo ekonomichnykh vyhod. *Visnyk Ternopilskoho natsionalnoho ekonomichnoho universytetu*. 2020. Vyp. 3. S. 238–251. URL: <https://doi.org/10.35774/visnyk2020.03.238> [Cryptocurrency as an object of accounting and a source of economic benefits] [in Ukrainian]
 24. Shevchenko L. V. (2020) Metodyka obliku kryptovaliut v umovakh nestabilnosti diuchoho zakonodavstva. *Efektivna ekonomika*. № 1. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7616> [Legal Regulation of Virtual Assets and Cryptocurrencies in Ukraine: Current Status and Prospects] [in Ukrainian]
 25. Kovaleva T. (2020) Stanovlennia ta shliakhy udoskonalennia obliku kryptovaliut. *Problemy i perspektyvy rozvytku pidpriemnytstva*. № 24. S. 90–100. URL: <https://dspace.khadi.kharkov.ua/items/64a15999-b8ef-4a6f-be45-1b9a4fab61be> [Formation and ways to improve cryptocurrency accounting] [in Ukrainian]
 26. Yatsyk T. V. (2019) Poniattia krypto-aktyviv u systemi finansovoho obliku. 2019. № 2 (66). S. 385–390. URL: <https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/2960> [The concept of crypto assets in the financial accounting system] [in Ukrainian]
 27. Yatsyk T. V. (2018) Sutnist kryptovaliuty ta etapy yii rozvytku u finansovomu obliku. *Molodyi vchenyi*. № 3 (55). S. 385–390. URL: <https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/4969> [The essence of cryptocurrency and stages of its development in financial accounting] [in Ukrainian]
 28. Spilnyk I., Palukh M. (2019) Accounting in the digital economy conditions. *The institute of accounting, control and analysis in the globalization circumstances*. No. 1–2. P. 83–96. URL: <http://ibo.wunu.edu.ua/index.php/iboen/article/view/394>
 29. Nazarenko O. V., Lykova V. V. (2019) Kryptovaliuta: interpretatsiia, orhanizatsiini aspekty derzhavnoho rehuliuвання ta oblikovoho vidobrazhennia. *Investytsii: praktyka ta dosvid*. № 24. S. 25–30. URL: <http://www.investplan.com.ua/?op=1&z=6942&i=3> [Cryptocurrency: interpretation, organisational aspects of state regulation and accounting] [in Ukrainian]
 30. Andrew B. Jackson, Steven Luu, Accounting For Digital Assets. *Australian Accounting Review*, CPA Australia, 2023, vol. 33(3), pages 302-312. URL: <https://doi.org/10.1111/auar.12402>
 31. Deloitte. Technology Industry Accounting Guide. Other Accounting and Financial Reporting Topics: Digital Assets. URL: <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/us/Documents/audit/us-technology-industry-accounting-guide-other-accounting-and-financial-reporting-topics-digital-assets.pdf>
 32. Biróné Zeller Judit Kripto eszközök számviteli elszámolásának és szabályozásának kérdőjelei, 2021. Június 3. URL: <https://5percado.hu/kripto-eszkozok-szamviteli-elszamolasanak-es-szabalyozasanak-kerdojelei/>
 33. Sinka Júlia Kripto valuták a cégnél: nyilvántartás, ügyletek elszámolása, év végi értékelés 2023.10.26 URL: https://adozona.hu/szamvitel/kripto_valuta_fizetoeszkoz_bekerulesi_ertek_EXL9GN
 34. Draft Law of Ukraine "On Tokenised Assets and Crypto Assets" dated 05.11.2020 No. 4328 URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JI03596A?an=141>
 35. The Law of Ukraine "On Virtual Assets" No. 1953-IX. (Not entered into force) Version of 01.01.2024 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20#Text>

36. TRIPLE-A URL: <https://triple-a.io/>
37. Report: The State of Global Cryptocurrency Ownership in 2024. May, 2024 URL: <https://triple-a.io/cryptocurrency-ownership-data/>
38. Matthias Langer Taxation of Cryptocurrencies in Europe. December 20, 2017 URL: <https://cryptoresearch.report/crypto-research/taxation-cryptocurrencies-europe/>
39. Financial Accounting Standards Board (FASB) Accounting Standards Update (ASU) Intangibles—Goodwill and Other—Crypto Assets (Subtopic 350-60): Accounting for and Disclosure of Crypto Assets.

DOI: 10.58423/2786-6742/2024-6-249-263
УДК 657:338.1:330.3

Василь ГИК

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри обліку та аналізу
Національний університет «Львівська політехніка»,
м. Львів, Україна
ORCID ID: 0000-0002-3008-9216
Scopus Author ID: 57221983969

Андрій ЧУЩАК

аспірант,
Національний університет «Львівська політехніка»,
м. Львів, Україна
ORCID ID: 0009-0003-3837-3267

ВПРОВАДЖЕННЯ ОБЛІКУ В КЛАСТЕРНИХ УТВОРЕННЯХ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Анотація. В умовах виконання концепції сталого розвитку кластери мають стати каталізатором формування інноваційної моделі національної економіки. Сталий розвиток на основі створення кластерів є безумовною альтернативою кризовим явищам, у результаті яких відбулася значна втрата економічного потенціалу та зниження рівня життя населення. При цьому особливої актуальності набувають питання щодо формування достовірної облікової інформації про фактори сталого розвитку. Метою статті є розробка пропозицій щодо впровадження обліку в кластерних утвореннях для досягнення Цілей сталого розвитку. Визначено, що бухгалтерський облік в кластері сприяє формуванню високого рівня взаємодії між учасниками з метою забезпечення економічних, соціальних, екологічних складових сталого розвитку. У роботі аргументовано, що безпосередній зв'язок з бухгалтерським обліком в кластерних утвореннях мають ЦСР 8 «Гідна праця та економічне зростання», 9 «Промисловість, інновації та інфраструктура», 11 «Сталий розвиток міст і громад», 12 «Відповідальне споживання та виробництво» та 17 «Партнерство заради сталого розвитку». Встановлено, що реалізація концепції сталого розвитку та поява нових інформаційних запитів зацікавлених осіб потребують детальнішого розкриття облікових даних та формують завдання зміни формату і доповнення переліку показників у звітності. Через це у звітності кластерних структур повинна узагальнюватися інформація про різні типи показників (абсолютні та відносні, кількісні та якісні). Структура звітності передбачає інтегрований формат як поєднання фінансових й нефінансових вимірів функціонування кластерних структур. Розвиток бухгалтерської практики в кластерних структурах повинен базуватися на формуванні та оприлюдненні публічних обліково-звітних даних щодо виконаних заходів для створення сталої інфраструктури, підтримки індустріалізації та впровадження інновацій, переходу до раціональних моделей споживання й виробництва, підвищення інвестиційної привабливості громад та територій.

Ключові слова: облік, кластер, інтегровані структури, мережі, міжорганізаційні відносини, сталий розвиток, інновації.

JEL Classification: O17, P30, M41

Absztrakt. A fenntartható fejlődés koncepciójának megvalósítása szempontjából a klasztereknek egy innovatív nemzetgazdasági modell kialakításának katalizátorává kell válniuk. A klaszterek létrehozására épülő fenntartható fejlődés a válságjelenségek pótolhatatlan alternatívája, amely jelentős gazdasági potenciálvesztéshez és a lakosság életszínvonalának csökkenéséhez vezetett. Ugyanakkor egyre nagyobb aktualitást kap a fenntartható fejlődés tényezőire vonatkozó megbízható számviteli információk létrehozásának kérdése. A tanulmány célja - javaslatok kidolgozása a klaszter entitásokon belüli elszámolás bevezetésére a Fenntartható Fejlődési Célok elérése érdekében. Megállapítást nyert, hogy a klaszterben történő elszámolás hozzájárul a résztvevők közötti magas szintű interakció kialakításához a fenntartható fejlődés gazdasági, társadalmi és környezeti összetevőinek biztosítása érdekében. A munka kifejti, hogy a klaszterképződések elszámolásához közvetlenül kapcsolódnak a következők: SDG 8. A tisztességes munka és gazdasági növekedés, 9. Az ipar, innováció és infrastruktúra, 11. A fenntartható városok és közösségek, 12. A felelős fogyasztás és termelés és 17. A partnerség a célok eléréseért. Megállapítást nyert, hogy a fenntartható fejlődés koncepciójának érvényesülése és az érdeklődők új információigényének megjelenése a számviteli adatok részletesebb nyilvánosságra hozatalát igényli, a feladat pedig a formátum megváltoztatása, az indikátorok listájának kiegészítése a jelentéstételi folyamatban. Emiatt a különböző típusú (abszolút és relatív, mennyiségi és minőségi) mutatókra vonatkozó információkat össze kell foglalni a klaszterstruktúrák jelentésében. A jelentési struktúra integrált formátumot biztosít a klaszterstruktúrák működésének pénzügyi és nem pénzügyi dimenzióinak kombinációjaként. A klaszterstruktúrákban a számviteli gyakorlat kialakításának a fenntartható infrastruktúra létrehozása érdekében hozott intézkedésekről szóló nyilvános számviteli és jelentési adatok kidolgozásán és közzétételén, az iparosodás és az innovációk bevezetésének támogatására, a racionális fogyasztási és termelési modellekre való átállásra, a közösségek és területek befektetési vonzerejének növelésére kell alapulnia.

Kulcsszavak: számvitel, klaszter, integrált struktúrák, hálózatok, szervezetközi kapcsolatok, fenntartható fejlődés, innovációk.

Abstract. In terms of implementing the concept of sustainable development, clusters should become a catalyst for the formation of an innovative model of the national economy. Sustainable development based on the creation of clusters is an unconditional alternative to crisis phenomena, as a result of which there was a significant loss of economic potential and a decrease in the standard of living of the population. At the same time, issues regarding the formation of reliable accounting information on the factors of sustainable development are gaining special relevance. The purpose of the article is to develop proposals for the implementation of accounting in cluster entities to achieve the Sustainable Development Goals. It was determined that accounting in the cluster contributes to the formation of a high level of interaction between participants to ensure the economic, social, and environmental components of sustainable development. It is argued in the work that SDG 8 «Decent work and economic growth», 9 «Industry, innovation, and infrastructure», 11 «Sustainable development of cities and communities», 12 «Responsible consumption and production» and 17 «Partnership for sustainable development» have a direct connection with accounting in cluster entities. It has been established that the implementation of the concept of sustainable development and the emergence of new information requests from interested parties require a more detailed disclosure of accounting data and the task of changing the format and supplementing the list of indicators in reporting. Because of this, information on different types of indicators (absolute and relative, quantitative and qualitative) should be summarized in the reporting of cluster structures. The reporting structure provides an integrated format as a combination of financial and non-financial dimensions of the functioning of cluster structures. The development of accounting practice in cluster structures should be based on the formation and publication of public accounting and reporting data on the measures taken to create sustainable infrastructure, support industrialization and the introduction of innovations, transition to rational models of consumption and production, and increase the investment attractiveness of communities and territories.

Keywords: accounting, cluster, integrated structures, networks, inter-organizational relations, sustainable development, innovations.

Постановка проблеми. 25 вересня 2015 р. Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй (ООН) було у затверджено резолюцію «Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку на період до 2030 року» (Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development), у якій визначено необхідність досягнення 17 цілей сталого розвитку (Sustainable Development Goals) і 169 завдань. Ключовою метою даного документу є направлення країн світу на траєкторію сталого та життєстійкого розвитку. Концепція сталого розвитку є сучасною моделлю для держав світу, які розпочали перехід від використання виключно економічного напрямку розвитку до пошуку оптимального співвідношення між трьома елементами – економічним, соціальним та екологічним. Концепція сталого розвитку спрямована на досягнення балансу між соціальними аспектами, економічною діяльністю та довкіллям. Таким чином, стійкий розвиток – одне з найважливіших завдань та пріоритетів сучасного світу, яке також розглядається як стратегічна тенденція у глобальній політиці в галузі охорони навколишнього середовища та соціально-економічного зростання.

Варто зазначити, що Україна ратифікувала та доєдналася до глобальних процесів забезпечення сталого розвитку. Важливим нормативним документом у цьому плані є Проект Стратегії сталого розвитку України на період до 2030 року [1], яким визначено стратегічні та операційні цілі переходу до інтегрованого економічного, соціального та екологічного розвитку країни. Проте військові дії, які спричинили зростання кількості руйнувань об'єктів інфраструктури, високу міграцію населення (зокрема кадрів з науково-технічним потенціалом) та інші події обумовили негативні тенденції розвитку економіки України. Стимулювання пріоритетних галузей вітчизняної економіки, на нашу думку, можливе за допомогою кластерного підходу. Сталий розвиток економіки країни неможливий без посилення кластерного розвитку, а тому підвищення останнього неминуче веде до прискорення трансформації економіки. Зважаючи на це, кластерну модель необхідно використовувати для підвищення конкурентоспроможності, стимулювання інноваційної діяльності, удосконалення загальнодержавної економічної політики, програм регіонального розвитку та взаємодії усіх форм підприємництва [2; 3].

У зв'язку з цим виняткової актуальності набувають питання забезпечення необхідною інформацією про чинники сталого розвитку, яку можна отримати на основі даних бухгалтерського обліку. Зростання вимог менеджменту в обліковій інформації з метою покращення рівня управління, удосконалення ефективності бізнес-процесів є одним із ключових моментів трансформації обліку і звітності. В умовах активного впровадження концепції сталого розвитку саме бухгалтерському обліку відводиться функція як важливого інструменту її ефективної реалізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Напрями розвитку бухгалтерського обліку у досягненні Цілей сталого розвитку (ЦСР) та роль бухгалтерів у цьому процесі активно обговорюється в науковій літературі. Так,

Грей Р. [4, С. 47-62] вказує на необхідність критичного підходу до розуміння ролі бухгалтерського обліку та бізнесу в контексті сталого розвитку. Беббінгтон Дж. і Ларрінага Ч. у своїй статті «Бухгалтерський облік і сталий розвиток: розвідка» (Accounting and sustainable development: An exploration) [5, С. 395-413] досліджують які можливості виникають для бухгалтерського обліку в світлі наукового підходу сталого розвитку. У іншій праці Беббінгтон Дж., Рассел Ш., Томсон І. «Бухгалтерський облік і сталий розвиток: роздуми та пропозиції» (Accounting and sustainable development: Reflections and propositions) [6, С. 21-34] наводять досягнення соціального та екологічного обліку, а також визначають виклики, які стоять попереду, оскільки сфера продовжує свою роботу з метою сталого розвитку.

Згідно з дослідження Міжнародної федерації бухгалтерів (International Federation of Accountants) [7] 8 із 17 ЦСР мають безпосередній зв'язок з бухгалтерським обліком. Бухгалтери можуть впливати на їх виконання та трансформувати бухгалтерський облік адекватно до сучасних викликів корпоративного сталого розвитку. Дещо іншого погляду притримуються Беббінгтон Дж. та Унерман Дж., які пишуть, що дослідження в галузі бухгалтерського обліку найбільш чітко стосуються ЦСР 5, 6, 10, 13, 14, 15, 16. Питання, охоплені іншими ЦСР, схоже, ще не спонукали до досліджень з бухгалтерського обліку, але цілком можуть потенційно розглядатися у майбутньому [8, С. 11-12].

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми. Варто зауважити, що системні дослідження відносно місця, ролі та підходів до створення облікової інформації в кластерних утвореннях в перетині економічних, соціальних та екологічних складових сталого розвитку практично відсутні, а тому потребують подальших напрацювань. Формування кластерної моделі сталого розвитку вимагає суттєвого перегляду функції та значення бухгалтерського обліку як дієвого та ефективного джерела задоволення інформаційних потреб бізнесу, держави та суспільства в економіко-соціально-екологічному середовищі.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є встановлення значення обліку в кластері у досягненні Цілей сталого розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Важливим завданням у даному контексті вважаємо встановлення характеру впливу ролі бухгалтерського обліку в процесах управління кластерними структурами та їх облікової практики на зміну окремих цілей сталого розвитку. На нашу думку, найбільш актуальними для бухгалтерського обліку в кластерних утвореннях вважаємо ЦСР 8 «Гідна праця та економічне зростання», 9 «Промисловість, інновації та інфраструктура», 11 «Сталий розвиток міст і громад», 12 «Відповідальне споживання та виробництво» та 17 «Партнерство заради сталого розвитку» (табл. 1).

ЦСР 8 «Гідна праця та економічне зростання» забезпечує стійкий розвиток, всеосяжне та гармонійне економічне зростання, отримання взаємної користі та покращення інтеграції політики та цілей у макроекономічній, інвестиційній галузі, у сфері зайнятості, соціального захисту та захисту навколишнього

середовища, загальне процвітання та гідну роботу для всіх з урахуванням різних рівнів національного розвитку та можливостей.

Таблиця 1.

Місце та роль бухгалтерського обліку в кластері у забезпеченні Цілей сталого розвитку

Назва Цілі сталого розвитку	Національні завдання сталого розвитку, визначені у Стратегії сталого розвитку України на період до 2030 [9]	Вплив ЦСР на розбудову обліку в кластерних утвореннях
	<ul style="list-style-type: none"> • Домогтися підвищення продуктивності в економіці шляхом диверсифікації, технічної модернізації, створення стимулів, у тому числі податкових, для інноваційної діяльності та збільшення кількості робочих місць. • Забезпечити реалізацію політики, яка сприяє продуктивній діяльності, створенню гідних умов праці, підприємництву, творчості та інноваційній діяльності, створити сприятливі умови для підвищення кваліфікації, мотиваційні стимули для професійної переорієнтації та розвитку самозайнятості населення. 	<ul style="list-style-type: none"> • Створення облікових та інституційних механізмів регулювання зайнятості, розвитку людського капіталу у кластерних структурах; • Ведення обліку в кластерних структурах сприятиме формуванню бізнес-середовища, створить умови для професійного зростання бухгалтерів у контексті сталого розвитку
	<ul style="list-style-type: none"> • Сформувати організаційну інфраструктуру підтримки підприємництва у вигляді технопарків, бізнес-інкубаторів, мереж надання послуг підприємствам, зокрема на засадах державно-приватного партнерства; сприяти розвитку кластерних мереж. • Модернізувати інфраструктуру і підприємства базових галузей промисловості, зробивши їх збалансованими за рахунок підвищення ефективності використання природних ресурсів та ширшого застосування енергоефективних і екологічно безпечних технологій чистого виробництва та інтегрованих систем управління згідно з міжнародними стандартами. • Активізувати наукові дослідження, нарощувати технологічний потенціал промислових секторів, зокрема шляхом стимулювання інноваційної діяльності. 	<ul style="list-style-type: none"> • Розроблення та підвищення інтересу до обліку інноваційної діяльності, включаючи еко-інновації, обмін знаннями між учасниками кластера та інститутами бізнес-середовища
	<ul style="list-style-type: none"> • Розвивати якісну інфраструктуру, включаючи регіональну й транскордонну 	<ul style="list-style-type: none"> • Формування системи обліку у регіональних

Назва Цілі сталого розвитку	Національні завдання сталого розвитку, визначені у Стратегії сталого розвитку України на період до 2030 [9]	Вплив ЦСР на розбудову обліку в кластерних утвореннях
	<p>та приділяючи особливу увагу забезпеченню недорогого і рівноправного доступу до неї для всіх.</p>	<p>та транскордонних кластерних структурах як інструменту підвищення інвестиційної привабливості громад, розвитку як регіональної, так і державної економіки</p>
	<ul style="list-style-type: none"> • Досягти збалансованого управління природними ресурсами та їх ефективного використання. • Удосконалити законодавчу базу у сфері поводження з відходами та створити сучасну інфраструктуру збирання, сортування, перероблення та утилізації відходів, у тому числі небезпечних промислових та електронних, як вторинної сировини, залучення інвестицій у сферу поводження з відходами. 	<ul style="list-style-type: none"> • Впровадження обліку у кластерних структурах на засадах циркулярної економіки за моделлю 3-R (Reduce – зменшення (економне) використання сировини; Reuse – повторне використання матеріалів; Recycle – переробка сировини
	<ul style="list-style-type: none"> • Забезпечити формування соціального діалогу, запровадження корпоративної соціальної відповідальності й державно-приватного партнерства з метою сприяння співпраці та виконання загальних зобов'язань для досягнення сталого споживання і виробництва. 	<ul style="list-style-type: none"> • Ведення бухгалтерського обліку в кластері на засадах довіри та партнерства, здатного інтегрувати економічні, соціальні й екологічні виміри сталого розвитку

Джерело: сформовано авторами на основі [9].

На міжнародному та національному рівнях концепцію гідної праці визнано ключовою інституційною основою, яка гарантує сталий суспільний розвиток. Пандемія, пов'язана з поширенням нової коронавірусної інфекції COVID-19, актуалізувала необхідність створення гідних умов трудової діяльності, соціальних прав та гарантій працівників.

Проблемні питання забезпечення гідної праці не можуть бути вирішені лише на рівні держави чи регіонів без безпосередньої участі бізнесу. Як вітчизняні, так і зарубіжні науковці зазначають, що гідна праця, виступаючи індикатором рівня розвитку та зрілості соціально-трудова відносин, можлива за умови кластерного підходу соціального партнерства на основі балансу інтересів держави, роботодавців та соціальних партнерів. Створюючи кластерну політику необхідно не тільки сформувати інституційні механізми регулювання зайнятості, розвитку

людського капіталу, гідної оплати за працю та безпеку праці, а й підвищити якість облікової інформації, зокрема у частині нефінансової звітності на підставі показників гідної праці.

У зв'язку з трансформацією трудових цінностей працівників, збільшенням соціальних ризиків, впливом стейкхолдерів зростає інтерес до процесів сталого розвитку. Ділове середовище вимагає, крім розкриття фінансових параметрів діяльності суб'єкта господарювання, опубліковувати інформацію про його внесок у сталий розвиток суспільства. Згідно з концепцією сталого розвитку, прагнення прибутку необхідно розглядати в контексті корпоративної соціальної відповідальності, а цілі сталого розвитку вбудовувати у стратегію та культуру кластерних структур. Оскільки звіти про сталий розвиток складаються компаніями у трьох аспектах: економічному, соціальному та екологічному, у них знаходять відображення питання накопичення людського капіталу, розвитку персоналу та гідної праці.

При прийнятті рішень великий інтерес проявляють зацікавлені особи (стейкхолдери), які потребують повної та своєчасної інформації. Це вказує на високу соціальну відповідальність бухгалтерів як перед власниками та правлінням суб'єктів господарювання, так і перед суспільством, та потребує перегляду і зміни призначення бухгалтерів та їх участі в процесах управління бізнесом й сталим розвитком. Разом з цим, обробка показників сталого розвитку вимагає наявності у бухгалтерів спеціальних знань, навичок та вміння щодо оцінювання впливу показників діяльності суб'єкта господарювання на оточуюче середовище.

У контексті цього проф. Шигун М.М. зазначає, що концепція сталого розвитку зміщує вектор та змінює роль професійної бухгалтерської спільноти та ставить бухгалтерський облік як окремий економічний інститут на службу глобальному суспільству [10, с. 86]. Проф. Макаренко І., Пластун А. [11] розглядають різні підходи до дослідження структурування ролі професійних бухгалтерів у сталому розвитку, серед них види ролей, які виконують бухгалтери, їх професійні функції, навички та компетенції в корпоративному середовищі. Представники організації Дипломованих глобальних бухгалтерів з менеджменту (Chartered Global Management Accountants – CGMA) та Асоціації міжнародних сертифікованих професійних бухгалтерів (Association of International Certified Professional Accountants – AICPA) у контексті ЦСР 8 констатують, що бухгалтери відіграють важливу роль в інституційній та архітектурній інтенсифікації, яка покращить рівень життя суспільства [12].

Таким чином, в умовах досягнення ЦСР 8 «Гідна праця та економічне зростання» до процесу ведення бухгалтерському обліку в кластерних структурах прикута особлива увага за рахунок зростання ролі бухгалтерів в системі управлінні як основних постачальників звітної інформації нового формату. Бухгалтери при прийнятті рішень повинні відігравати вагомий роль у впливі на стратегії сталого розвитку кластерних структур. Формуючи та подаючи звітність, бухгалтери роблять свій внесок у сталий розвиток. Вони також повинні підтримувати і просувати сталий розвиток шляхом аналізу екологічної та

соціальної складових факторів звітності. Підвищення професійних знань та активна участь бухгалтерів в управлінні ризиками, бізнес-аналізі, підтримці прийняття рішень, належній перевірці, антикорупційній діяльності, забезпеченні корпоративної прозорості в кластерних структурах сприятимуть досягненню корпоративної стійкості та ЦСР 8 «Гідна праця та економічне зростання».

ЦСР 9 «Промисловість, інновації та інфраструктура» окреслює досягнення сталої соціальної та економічної інфраструктури, підтримка сталої індустріалізації й розвиток інноваційних екосистем. Ключовий запит для досягнення даної цілі торкається керівництва та власників бізнесу, від яких суспільство очікує на інвестування у сектори промисловості та інфраструктуру, яке має стати основою економічного зростання й соціального розвитку.

Акімова Л. М., Левицька С. О. Павлов К. В., Купчак В. Р., Карпа М. І. при розгляді ролі бухгалтерського обліку в забезпеченні сталого розвитку і національної безпеки України зауважують, що ЦСР 9 «Промисловість, інновації та інфраструктура» є життєво важлива для сталого розвитку та тісно пов'язана з бухгалтерським обліком, служить потужним інструментом розвитку бізнесу та джерелом інвестицій [13, с. 59]. Про надзвичайну важливість ЦСР 9 «Промисловість, інновації та інфраструктура», виконання якої напряду стосується бухгалтерського обліку також наголошує Осадча О., яка пише, що належна інфраструктура сприяє економічній активності, є міцним знаряддям сприяння бізнесу та фактором надходження «зелених» інвестицій [14, с. 17].

На наш погляд, дана ціль є фундаментальною, оскільки сталий розвиток повинен відбуватися на основі використання ланцюгів «освіта-наука-виробництво» та кластерного підходу. Інноваційні кластери можуть бути визначені як мережі взаємозалежних суб'єктів господарювання, пов'язаних вертикально чи горизонтально у виробничому ланцюжку для створення доданої вартості. Для досягнення ЦСР 9 «Промисловість, інновації та інфраструктура» суб'єктами господарювання встановлено формування та подання інформації щодо ефективності використання природних ресурсів, запровадження енергоефективних і екологічно безпечних технологій виробництва. Окреме стратегічне завдання стосується сприяння бізнесу та підприємництва у вигляді технопарків, бізнес-інкубаторів, мереж надання послуг підприємствам, зокрема на засадах державно-приватного партнерства. Така інформація повинна відображатися в системі обліку та публічній звітності компаній.

Зростання соціальної відповідальності бізнесу потребує від організацій-учасників кластеру зосередження уваги на стратегії їх розвитку. Стратегічне управління вимагає формування ефективної системи облікової інформації про внутрішнє та зовнішнє середовище, трансформації у якому постійно вимагають реагування й пристосування бізнесу для підтримання його функціонування. Визначені у ХХІ ст. Цілі сталого розвитку не тільки актуалізують стратегічну орієнтацію управління суб'єктами господарювання, а й формулюють нові вимоги до транспарентності та прозорості бізнесу, відкритості облікової інформації про його діяльність та вплив на навколишнє середовище.

Таким чином, для забезпечення виконання ЦСР 9 «Промисловість, інновації та інфраструктура» потрібна якісна трансформація облікової методології в кластерних структурах, яка побудує основу для реалізації стандартів сталого розвитку й збалансованого управління економікою.

ЦСР 11 «Сталий розвиток міст і громад» направлена на поліпшення підходів до управління та розвитку міст та громад, зниження впливу викидів забруднюючих речовин у атмосферне повітря, тощо. При реалізації реформи з децентралізації влади та місцевого самоврядування особливої актуальності набувають питання функціонування регіональних кластерів у співробітництві з територіальними громадами. Регіональна економічна політика, спрямована на сталий розвиток територій, не може не враховувати як існуючі реалії, так і ті стратегічні можливості, які є системотворчим початком для регіональних кластерів. Кластери є генераторами економічного зростання та ефективним інструментом взаємодії між учасниками регіональних інноваційних систем у багатьох країнах світу.

В умовах забезпечення сталого розвитку органи місцевого самоврядування як активні учасники кластерних структур через консолідацію матеріальних, фінансових та людських ресурсів можуть досягнути нового рівня місцевого соціально-економічного розвитку, покращити якість надання послуг і підвищити рівень життя населення. На вагомому значенні кластерів у соціально відповідального розвитку територій та досягненні цілей сталого розвитку на регіональному рівні наголошував Кернасюк Ю. В. [15, с. 88]. Зарубіжні автори Фельдман М., Френсіста Й., Берковіц Дж. (США) також зауважують, що посилення регіональних конкурентних переваг та сталого розвитку стимулюється за рахунок формування кластерів [16, с. 132].

Варто зазначити, що окремі автори [18; 19; 20] у науковій літературі, досліджуючи кластер як інструмент забезпечення сталого розвитку підприємств та регіонів, навіть виділяють термін «соціально орієнтований кластер», під яким треба розуміти регіональну систему взаємодіючих та взаємодоповнюючих організацій, які забезпечують покращення стану соціальної сфери та здійснюють безпосередній вплив на збереження та інтенсивне нарощування джерел збалансованого соціально-економічного саморозвитку територій.

Управління розвитком процесу кластеризації неможливе без створення інструментарію оцінки внутрішньокластерної динаміки, що характеризує зміни економічних показників, пов'язаних зі економічною результативністю конкретних суб'єктів господарювання – учасників кластера. Формулюючи роль бухгалтерського обліку в кластерних структурах у досягненні ЦСР 11 «Сталий розвиток міст і громад» можна констатувати, що він може допомогти краще зрозуміти фінансові показники у контексті управління містами і громадами та на їх основі приймати управлінські рішення у коротко- та довгостроковій перспективі. Крім того, облік у досягненні даної ЦСР можна розглядати як інструмент для зрівняння можливостей між регіонами з високим потенціалом розвитку (зазвичай це великі міські агломерації) та територіями з нижчим потенціалом розвитку (наприклад, сільськими районами, менш індустріальними

регіонами тощо). Зокрема, Бекієр Дж., Парізі К. досліджують як створюються облікові записи на міському рівні в рамках спільних форм міжорганізаційного управління для ефективності сталого розвитку [20].

Таким чином, бухгалтерський облік в кластері сприяє формуванню високого рівня взаємодії між учасниками, які роблять свій внесок у забезпечення регіональної стійкості, яка стає інтегрованим станом, що залежить від економічних, соціальних, екологічних, кадрових, інтелектуальних та інших складових.

ЦСР 12 «Відповідальне споживання та виробництво» націлена на перехід до використання раціональних моделей та більш ресурсоощадної ефективної економіки. При цьому, корпоративна соціальна відповідальність бізнесу полягає у зменшенні впливу на екологію за рахунок впровадженню змін у виробництво та споживання ресурсів, зменшення обсягу відходів та їх переробки (повторного використання). Дана ЦСР змушує суб'єктів господарювання впроваджувати економічні моделі заощадливого виробництва та відображати у публічній звітності інформацію про індикатори управління природними ресурсами, зменшення розмірів відходів, використовуваних методів утилізації відходів, здійснених екологічних заходах. Тобто, можна констатувати, що на основі обліково-звітної інформації стейкхолдери визначають виконувану роль суб'єкта господарювання у процесі переходу до більш ресурсоефективної економіки.

На думку Костюченко В.М., Пащенко І.О., Саковець І.С. ЦСР 12 «Відповідальне споживання та виробництво» є базовою у корпоративному сталому розвитку, яка торкається включення параметрів сталого розвитку в місію, стратегію, тактичні рішення та операційну політику обліку та бізнесу. Як результат підвищується попит на прозору та якісну звітність про сталий розвиток [21, С. 121].

На нашу думку, роль бухгалтерського обліку у досягненні ЦСР 12 «Відповідальне споживання та виробництво» має бути акцентована на тому, щоб принципи сталого розвитку були інтегрованими в стратегічне управління, цілі та завдання кластерних структур та знайшли своє відображення у показниках звітності. Обліково-звітна інформація повинна надавати повне уявлення про бізнес-процеси та операційну діяльність кластерних структур, ризики та можливості інвестицій, розробку нових зелених технологій та методів виробництва, які мають вплив на навколишнє середовище.

ЦСР 17 «Партнерство заради сталого розвитку», яка окреслює підтримку у створенні мирного суспільства, забезпечення доступу до судочинства та формування продуктивних та інклюзивних інституцій на будь-яких рівнях, а також створення умов до рівноправного доступу до інформації та знань. У виконанні цієї цілі бухгалтерський облік як важливе інформаційне джерело повинен відігравати ключову функцію. Саме створення системи обліку в кластері на засадах довіри та партнерства, здатного інтегрувати економічні, соціальні й екологічні параметри є запорукою досягнення цілей сталого розвитку. Створення мережі та співробітництва сприяє позитивному ефекту для підприємств, що належать кластеру. Кластери як мережі створюють переваги для суб'єктів

господарювання, що знаходяться в цій структурі, за рахунок більш легкого доступу до засобів виробництва, каналів розподілу, людських ресурсів, знань та інновацій. Економічні та облікові вигоди для компаній у рамках кластера передбачають збільшення прибутку за рахунок нижчих витрат, більш високу інноваційність, краще поширення знань та технологічний прогрес, посилення конкурентних переваг, швидше зростання продуктивності, пов'язане з концентрацією ресурсів. Наявність мереж також забезпечує поділ ризиків, спільний аналіз ідей та ініціатив, поділ витрат на впровадження інновацій, доступність та можливість обміну досвідченими та спеціалізованими співробітниками. Ця довіра партнерів сприяє частим формальним та неформальним контактам між ними та обміну досвідом.

Каліо А. і Дітільо А. (2012) зазначають, що існує дуже мало компаній, які володіють усіма ресурсами та найкращими знаннями, необхідними для конкуренції на сучасному ринку. Набагато ймовірніше, що компаніям потрібно знайти партнерів, з якими вони можуть або формувати «кластери квазі-інтегрованих партнерів» (clusters of quasi-integrated partners), або до яких вони можуть «передати внутрішню діяльність» (outsource internal activities) [22, С. 58].

Бухгалтерський облік в міжорганізаційних відносинах між учасниками (партнерами) в кластері повинен будуватися на довірі як основному механізмі контролю. Томкінс К. наголошує на важливості врахування фактору довіри для обліку в міжорганізаційних відносинах. Він припускає, що потреба в більшій кількості облікової інформації буде тоді, коли є менше довіри, щоб зберегти певний контроль над відносинами з організаційним партнером [23]. Уддін М.Б. пише, що при розгляді кластеру як мережі міжорганізаційна довіра, взаємність, партнерство і безперервність є важливими для обліку. На думку автора в рамках обліку міжорганізаційних відносин надзвичайно важливо мати партнера, якому можна довіряти, оскільки навіть найкращі договірні угоди не захищають повністю [24, с. 102]. Карпенко О. О., Мандзюк Н. К. навіть пропонують ввести окремий термін «кластерна соціальна відповідальність» під яким автори розуміють усвідомлену відповідальність усіх суб'єктів кластера за гармонізацію соціально-економічних відносин учасників кластера, серед яких: беззаперечне дотримання законодавства України, повага, довіра, добропорядність, чесність, взаємовигідне співробітництво, захист навколишнього середовища та життя людини [25].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, на сьогодні концепція сталого розвитку набула всесвітнього характеру, перетворюючи стратегію розвитку бізнесу та формує якісно нові підходи до системи підготовки інформації щодо діяльності суб'єктів господарювання. Облікова інформація відіграє найголовнішу роль в системі управління кластерних структур, забезпечує виконання ЦСР та досягнення довгострокових завдань на основі активізації наявного потенціалу. Бухгалтерський облік як основа для прийняття управлінських рішень під впливом глобальних трансформацій зобов'язаний адекватно реагувати на сьогоднішні інформаційні запити внутрішніх і зовнішніх користувачів та пристосовуватися до них.

Зважаючи на розкриті цілі сталого розвитку та інформаційні потреби стейкхолдерів, розвиток бухгалтерської практики в кластерних структурах повинен базуватися на формуванні та оприлюдненні публічних обліково-звітних даних щодо виконаних заходів для створення сталої інфраструктури, підтримки індустріалізації та впровадження інновацій, переходу до раціональних моделей споживання й виробництва, підвищення інвестиційної привабливості громад і територій.

На основі проведеного дослідження базовими напрямками, що забезпечать формування облікових даних та звітності в умовах сталого розвитку можна визначити:

- впровадження в кластерних структурах принципів корпоративної соціальної відповідальності, які сприяють досягненню довгострокової перспективи діяльності;
- опрацювання новітньої методології з метою функціонування підсистеми стратегічного управлінського обліку для узагальнення у показниках звітності;
- створення в кластерних структурах окремих підрозділів (груп) на базі бухгалтерської служби для формування звітності сталого розвитку;
- перегляд значення та функцій бухгалтерів в управлінських процесах кластеризації, розширення їх ролі в інформаційній підтримці прийняття управлінських рішень з урахуванням створення сучасних форматів звітності.

Загалом значення та роль обліку для реалізації сталого розвитку полягає у здатності впливати на стратегічні цілі підприємств, організованих у кластери, розгляді обліку як інституту соціальної довіри між учасниками кластера у розробленні та підвищенні інтересу до інноваційної діяльності (включаючи еко-інновації, обмін знаннями). Наступні дослідження будуть направлені на удосконалення процесу теоретико-концептуальної розробки обліково-інформаційної структури системи управління в кластерних утвореннях в умовах економіки сталого розвитку.

Список використаних джерел

1. Проект Стратегії сталого розвитку України на період до 2030 року. URL: <https://www.sd4ua.org/wp-content/uploads/2015/02/Strategiya-stalogo-rozvytku-Ukrayiny-do-2030-roku.pdf> (дата звернення: 11.04.2024).
2. Гик В. В. Передумови формування обліково-інформаційного забезпечення управління кластером. *Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу*. 2018. 2(40). С. 7–11. URL: [https://doi.org/10.26642/pbo-2018-2\(40\)-7-11](https://doi.org/10.26642/pbo-2018-2(40)-7-11)
3. Гик В.В. Особливості кластера як організаційно-системного інституту та їх вплив на побудову бухгалтерського обліку. *Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу*. 2019. 3(44). С. 27–33. URL: [https://doi.org/10.26642/pbo-2019-3\(44\)-27-33](https://doi.org/10.26642/pbo-2019-3(44)-27-33)
4. Gray R. Is accounting for sustainability actually accounting for sustainability...and how would we know? An exploration of narratives of organisations and the planet. *Accounting, organizations and society*. 2010. 35(1). pp. 47-62. URL: <https://doi.org/10.1016/j.aos.2009.04.006>
5. Bebbington J., Larrinaga C. Accounting and sustainable development: An exploration. *Accounting, organizations and society*. 2014. 39(6). pp. 395-413. URL: <https://doi.org/10.1016/j.aos.2014.01.003>

6. Bebbington J., Russell Sh., Thomson I. Accounting and sustainable development: Reflections and propositions. *Critical Perspectives on Accounting*. 2017. 48. pp. 21-34. URL: <https://doi.org/10.1016/j.cpa.2017.06.002>
7. IFAC. The 2030 Agenda for sustainable development: a snapshot of the accountancy profession contribution. 2016. 31 p.
8. Bebbington J., Unerman J. Achieving the United Nations Sustainable Development Goals: An enabling role for accounting research. *Accounting, Auditing & Accountability Journal*. 2018. 31(1). pp. 2-24. URL: <https://doi.org/10.1108/AAAJ-05-2017-2929>
9. Національні завдання сталого розвитку, визначені у Стратегії сталого розвитку України на період до 2030. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JH6YF00A?an=411> (дата звернення: 11.04.2024).
10. Шигун М. М. Концептуальні зміни в бухгалтерському обліку під впливом сталого розвитку бізнесу. *Фінанси України*. 2019. 2. С. 82-98.
11. Makarenko I., Plastun A. The role of accounting in sustainable development. *Accounting and Financial Control*. 2017. 1(2). pp. 4-12. URL: [https://doi.org/10.21511/afc.01\(2\).2017.01](https://doi.org/10.21511/afc.01(2).2017.01)
12. Chartered Global Management Accountant – CGMA and Association of International Certified Professional Accountants – AICPA (2018). Creating a sustainable future – The Role of the accountant in implementing the Sustainable Development Goals. URL: <https://www.aicpa-cima.com/resources/article/sustainable-development-goals-the-implementation-role-of-the-accountant> (дата звернення: 11.04.2024).
13. Akimova L. M., Levytska S. O. Pavlov K. V., Kupchak V. R., Karpa M. I. The role of accounting in providing sustainable development and national safety of Ukraine. *Financial Credit Activity – Problems of Theory and Practice*. 2019. 3(30). pp. 56-61. URL: <https://doi.org/10.18371/fcaptr.v3i30.179501>
14. Osadcha O. Концепція сталого розвитку як інструмент модернізації обліково-аналітичної системи. *Prospektive globale wissenschaftliche Trends: Wirtschaft, Management, Pädagogik, Psychologie, Sport, Jurisprudenz, Kunstgeschichte. Monografische Reihe «Europäische Wissenschaft»*. Buch 7. Teil 9. 2021. pp. 9-24. URL: <https://doi.org/10.30890/2709-2313.2021-07-09-021>
15. Кернасюк Ю. В. Кластери як інноваційна організаційно-економічна форма ефективного аграрного виробництва в системі сталого розвитку. *Економіка АПК*. 2020. № 9. С. 86-94. URL: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202009086>
16. Feldman M. P., Francis J., Bercovitz J. Creating a Cluster While Building a Firm: Entrepreneurs and the Formation of Industrial Clusters. *Regional Studies*. 2005. 39(1). pp. 129–141. URL: <https://doi.org/10.1080/0034340052000320888>
17. Меліхов А.А., Дьяченко В.Р. Соціально орієнтований кластер як інструмент забезпечення сталого розвитку підприємств комунальної сфери. *Reporter of the Priazovskyi State Technical University. Section: Economic sciences*. 2018. № 35. С. 47–52.
18. Безус В. О. Кластерний підхід як інструмент управління розвитком житлово-комунальної сфери міста. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2022. № 6. С. 33-42. URL: <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2022.6.5>
19. Шпак Ю. В. Кластерний підхід в управлінні територіальним розвитком України. *Публічне управління та митне адміністрування*. 2020. 2(25). С. 187-191. URL: <https://doi.org/10.32836/2310-9653-2020-2.32>
20. Bekier J., Parisi C. Co-creating sustainability performance accounts in cities via tinkering and bricolage. *Journal of Public Budgeting, Accounting & Financial Management*. 2023. Vol. ahead-of-print No. ahead-of-print. URL: <https://doi.org/10.1108/JPBAFM-03-2023-0052>
21. Костюченко В.М., Пашенко І.О., Саковець І.С. Принципи ESG і цілі сталого розвитку: обліковий аспект. *Grail of Science*. 2023. (27). С. 117–123. URL: <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.12.05.2023.012>

22. Caglio, A., Ditillo, A. Interdependence and accounting information exchanges in inter-firm relationships. *Journal of Management and Governance*. 2012. 16. pp. 57-80. URL: <https://doi.org/10.1007/s10997-010-9136-3>
23. Tomkins C. Interdependencies, trust and information in relationships, alliances and networks. *Accounting, Organizations and Society*. 2001. 26(2). pp. 161-191. URL: [https://doi.org/10.1016/S0361-3682\(00\)00018-0](https://doi.org/10.1016/S0361-3682(00)00018-0)
24. Uddin, M.B. Techniques of interorganizational cost management: A review essay. *Journal of Statistics and Management Systems*. 2013. 16(1). pp. 89-108. URL: <https://doi.org/10.1080/09720510.2013.777577>
25. Карпенко О. О., Мандзюк Н. К. Соціальна відповідальність як чинник економічного розвитку вітчизняних підприємств. *Ефективна економіка*. 2018. № 4. – URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6219> (дата звернення: 11.04.2024).

References

1. Proekt Stratehii staloho rozvytku Ukrainy na period do 2030 roku. URL: <https://www.sd4ua.org/wp-content/uploads/2015/02/Strategiya-stalogo-rozvytku-Ukrayiny-do-2030-roku.pdf> [Project of the Sustainable Development Strategy of Ukraine for the period until 2030] [in Ukrainian]
2. Hyk V. V. Peredumovy formuvannya oblikovo-informatsiynoho zabezpechennia upravlinnia klasterom. *Problemy teorii ta metodologii bukhhalterskoho obliku, kontroliu i analizu*. 2018. 2(40). S. 7–11. URL: [https://doi.org/10.26642/pbo-2018-2\(40\)-7-11](https://doi.org/10.26642/pbo-2018-2(40)-7-11) [Prerequisites for the formation of accounting and information support for cluster management] [in Ukrainian].
3. Hyk V.V. Osoblyvosti klastera yak orhanizatsiino-systemnoho instytutu ta yikh vplyv na pobudovu bukhhalterskoho obliku. *Problemy teorii ta metodologii bukhhalterskoho obliku, kontroliu i analizu*. 2019. 3(44). S. 27–33. URL: [https://doi.org/10.26642/pbo-2019-3\(44\)-27-33](https://doi.org/10.26642/pbo-2019-3(44)-27-33) [Peculiarities of the cluster as an organizational and systemic institution and their influence on the construction of accounting] [in Ukrainian].
4. Gray R. Is accounting for sustainability actually accounting for sustainability...and how would we know? An exploration of narratives of organisations and the planet. *Accounting, organizations and society*. 2010. 35(1). pp. 47-62. URL: <https://doi.org/10.1016/j.aos.2009.04.006>
5. Bebbington J., Larrinaga C. Accounting and sustainable development: An exploration. *Accounting, organizations and society*. 2014. 39(6). pp. 395-413. URL: <https://doi.org/10.1016/j.aos.2014.01.003>
6. Bebbington J., Russell Sh., Thomson I. Accounting and sustainable development: Reflections and propositions. *Critical Perspectives on Accounting*. 2017. 48. pp. 21-34. URL: <https://doi.org/10.1016/j.cpa.2017.06.002>
7. IFAC. The 2030 Agenda for sustainable development: a snapshot of the accountancy profession contribution. 2016. 31 p.
8. Bebbington J., Unerman J. Achieving the United Nations Sustainable Development Goals: An enabling role for accounting research. *Accounting, Auditing & Accountability Journal*. 2018. 31(1). pp. 2-24. URL: <https://doi.org/10.1108/AAAJ-05-2017-2929>
9. Natsionalni zavdannia staloho rozvytku, vyznacheni u Stratehii staloho rozvytku Ukrainy na period do 2030. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JH6YF00A?an=411> [National tasks of sustainable development defined in the Sustainable Development Strategy of Ukraine for the period up to 2030] [in Ukrainian].
10. Shyhun M. M. Kontseptualni zminy v bukhhalterskomu obliku pid vplyvom staloho rozvytku biznesu. *Finansy Ukrainy*. 2019. 2. S. 82-98. [Conceptual changes in accounting under the influence of sustainable business development] [in Ukrainian].
11. Makarenko I., Plastun A. The role of accounting in sustainable development. *Accounting and Financial Control*. 2017. 1(2). pp. 4-12. URL: [https://doi.org/10.21511/afc.01\(2\).2017.01](https://doi.org/10.21511/afc.01(2).2017.01)
12. Chartered Global Management Accountant – CGMA and Association of International Certified Professional Accountants – AICPA (2018). Creating a sustainable future – The Role of the accountant in implementing the Sustainable Development Goals. URL: <https://www.aicpa->

- cima.com/resources/article/sustainable-development-goals-the-implementation-role-of-the-accountant
13. Akimova L. M., Levytska S. O. Pavlov K. V., Kupchak V. R., Karpa M. I. The role of accounting in providing sustainable development and national safety of Ukraine. *Financial Credit Activity – Problems of Theory and Practice*. 2019. 3(30). pp. 56-61. URL: <https://doi:10.18371/fcapter.v3i30.179501>
 14. Osadcha O. Концепція сталого розвитку як інструмент модернізації обліково-аналітичної системи. *Prospektive globale wissenschaftliche Trends: Wirtschaft, Management, Pädagogik, Psychologie, Sport, Jurisprudenz, Kunstgeschichte. Monografische Reihe «Europäische Wissenschaft»*. Buch 7. Teil 9. 2021. pp. 9-24. URL: <https://doi.org/10.30890/2709-2313.2021-07-09-021>
 15. Kernasiuk Yu. V. Klastery yak innovatsiina orhanizatsiino-ekonomichna forma efektyvnoho ahrarnoho vyrobnytstva v systemi staloho rozvytku. *Ekonomika APK*. 2020. № 9. S. 86-94. URL: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202009086> [Clusters as an innovative organizational and economic form of efficient agricultural production in the system of sustainable development] [in Ukrainian].
 16. Feldman M. P., Francis J., Bercovitz J. Creating a Cluster While Building a Firm: Entrepreneurs and the Formation of Industrial Clusters. *Regional Studies*. 2005. 39(1). pp. 129–141. URL: <https://doi.org/10.1080/0034340052000320888>
 17. Melikhov A.A., Diachenko V.R. Sotsialno orientovanyi klaster yak instrument zabezpechennia staloho rozvytku pidpriemstv komunalnoi sfery. *Reporter of the Priazovskyi Statavtore Technical University. Section: Economic sciences*. 2018. № 35. S. 47–52. [A socially oriented cluster as a tool for ensuring the sustainable development of utilities] [in Ukrainian].
 18. Bezus V. O. Klasternyi pidkhid yak instrument upravlinnia rozvytkom zhytlovo-komunalnoi sfery mista. *Dniprovskiyi naukovyi chasopys publichnoho upravlinnia, psykholohii, prava*. 2022. № 6. S. 33-42. URL: <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2022.6.5> [The cluster approach as a tool for managing the development of the city's housing and communal sphere] [in Ukrainian].
 19. Shpak Yu. V. Klasternyi pidkhid v upravlinni terytorialnym rozvytkom Ukrainy. *Publichne upravlinnia ta mytne administruvannia*. 2020. 2(25). S. 187-191. URL: <https://doi.org/10.32836/2310-9653-2020-2.32> [Cluster approach in the management of territorial development of Ukraine] [in Ukrainian].
 20. Bekier J., Parisi C. Co-creating sustainability performance accounts in cities via tinkering and bricolage. *Journal of Public Budgeting, Accounting & Financial Management*. 2023. Vol. ahead-of-print No. ahead-of-print. URL: <https://doi.org/10.1108/JPBAFM-03-2023-0052>
 21. Kostyuchenko V.M., Pashchenko I.O., Sakovets I.S. Pryntsypy ESG i tsili staloho rozvytku: oblikovyi aspekt. *Grail of Science*. 2023. (27). S. 117–123. URL: <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.12.05.2023.012> [ESG principles and sustainable development goals: an accounting aspect] [in Ukrainian].
 22. Caglio, A., Ditillo, A. Interdependence and accounting information exchanges in inter-firm relationships. *Journal of Management and Governance*. 2012. 16. pp. 57-80. URL: <https://doi.org/10.1007/s10997-010-9136-3>
 23. Tomkins C. Interdependencies, trust and information in relationships, alliances and networks. *Accounting, Organizations and Society*. 2001. 26(2). pp. 161-191. URL: [https://doi.org/10.1016/S0361-3682\(00\)00018-0](https://doi.org/10.1016/S0361-3682(00)00018-0)
 24. Uddin, M.B. Techniques of interorganizational cost management: A review essay. *Journal of Statistics and Management Systems*. 2013. 16(1). pp. 89-108. URL: <https://doi.org/10.1080/09720510.2013.777577>
- Karpenko O. O., Mandziuk N. K. Sotsialna vidpovidalnist yak chynnyk ekonomichnoho rozvytku vitchyznianskykh pidpriemstv. *Efektyvna ekonomika*. 2018. № 4. – URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6219> [Social responsibility as a factor of economic development of domestic enterprises] [in Ukrainian].

DOI: 10.58423/2786-6742/2024-6-264-280
УДК 338.001.36

Юлія ГРИБОВСЬКА

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансів та обліку
Дніпровський державний технічний університет,
м. Кам'янське, Україна
ORCID ID: 0000-0001-5205-9045
Scopus Author ID: 57220810422

Ангеліна ШИЛКО

здобувачка першого (бакалаврського) рівня
Дніпровський державний технічний університет
м. Кам'янське, Україна

ОЦІНКА ФІНАНСОВОГО СТАНУ ЛІКУВАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

Анотація. Стаття присвячена діагностиці фінансового стану лікувального закладу охорони здоров'я. Метою статті є представлення результатів аналізу фінансового стану комунального підприємства «Дніпропетровська обласна клінічна лікарня імені І. І. Мечникова» Дніпропетровської обласної ради за 2020 – 2022 рр. Авторами використано основні традиційні методичні прийоми фінансового аналізу: прийом порівняння, за допомогою якого проводився аналіз даних звітного року з базовим та попереднім роками; метод групування інформації – поділ сукупності досліджуваних фінансових показників на однорідні групи за єдиною ознакою для визначення структури та питомої ваги, установлення взаємозв'язку досліджуваних фінансових показників; табличний метод – відображення фінансових аналітичних даних у формі таблиць. Досліджено сучасні підходи до трактування сутності фінансового стану підприємства та сформовано узагальнене визначення даного поняття. Здійснено комплексний аналіз фінансового стану клінічної лікарні імені І. І. Мечникова та досліджено: динаміку і структуру майна, джерела формування капіталу, дебіторську заборгованість, зобов'язання і забезпечення, наведено показники оцінки ліквідності й платоспроможності, проведено аналіз фінансових результатів діяльності та елементів операційних витрат лікарні на основі зібраної інформації під час проходження виробничої практики у лікувальному закладі. Вихідними даними слугували баланси, звіти про фінансові результати та примітки до річної фінансової звітності комунального підприємства «Дніпропетровська обласна клінічна лікарня імені І. І. Мечникова». На основі проведеного аналізу розроблено рекомендації, направлені на покращення фінансово-господарського стану лікарні та розширення її грошових надходжень. Доцільно збільшити обсяг запасів лікарні, питома вага яких в оборотних активах зменшилася на кінець 2022 р., порівняно з 2020 р. Рекомендованим є розширення надання платних медичних послуг населенню, що забезпечить надходження додаткових грошових коштів на рахунки лікарні. Оскільки протягом 2021 – 2022 рр. відсутнє придбання основних засобів за власні кошти, доцільно в найближчі роки забезпечити їх надходження, враховуючи, що медичне обладнання та інструменти постійно оновлюються й удосконалюються, а наявні – застарівають та зношуються. Позитивним є нарощування капітального будівництва за рахунок розширення, переобладнання і капітального ремонту лікувальних приміщень. Впровадження наданих рекомендацій в практичну діяльність лікарні сприятиме покращенню показників її фінансово-господарського стану.

Ключові слова: лікувальний заклад охорони здоров'я, фінансовий аналіз, фінансова звітність, фінансовий стан.

JEL Classification: M49

Absztrakt. A cikk az egészségügyi intézmény pénzügyi helyzetének felmérésére szolgál. A cikk célja, hogy bemutassa a Dnyipropetrovszki Területi Tanács Mecsnikov I. I. Dnyipropetrovszki Megyei Klinikai Kórház c. kommunális vállalkozás pénzügyi helyzetének elemzésének eredményeit a 2020-2022 közötti időszakra. A szerzők a pénzügyi elemzés főbb hagyományos módszertani technikáit alkalmazták: az összehasonlító módszert, amellyel a beszámolási év adatait elemezték a bázis- és az előző évekkkel; az információcsoportosítás módszere – a vizsgált pénzügyi mutatók halmazának homogén csoportokba osztása egy jellemző alapján a szerkezet és a fajsúly meghatározásához, a vizsgált pénzügyi mutatók közötti kapcsolat megállapítása érdekében; táblázatos módszer - pénzügyi elemzési adatok bemutatása táblázatok formájában. Tanulmányozták a vállalkozás pénzügyi helyzete lényegének értelmezésének modern megközelítéseit, és kidolgozták a fogalom általános definícióját. Elkészült a Mecsnikov I. I. Klinikai Kórház pénzügyi helyzetének átfogó elemzése és a következők elemzése: a vagyon dinamikája és szerkezete, a tőkefelhalmozás forrásai, a követelések, a kötelezettségek és a biztosítékok, a likviditási és fizetőképességi értékelés mutatói, többek között a kórház működésének pénzügyi eredményeinek és a működési költségek elemeinek elemzése az egészségügyi intézményben végzett ipari gyakorlat során gyűjtött információk alapján. A forrásadatok a Mecsnikov I. I. Dnyipropetrovszki Megyei Klinikai Kórház c. kommunális vállalkozás mérlegei, a pénzügyi eredményekről szóló jelentések és az éves pénzügyi kimutatásokhoz fűzött megjegyzések voltak. Az elemzés alapján javaslatokat dolgoztak ki a kórház pénzügyi-gazdasági állapotának javítására, valamint bevételeinek növelésére. Célszerű növelni a kórház állományának volumenét, melynek forgóeszközökben fajlagos súlya 2022 végére csökkent 2020-hoz képest. Javasolt a lakossági fizetős egészségügyi szolgáltatások bővítése, amely biztosítja további pénzeszközök beérkezését a kórház számláira. Mivel a 2021-2022-es időszakban nincs önerőből tárgyi eszköz vásárlás, célszerű ezek beérkezéséről a következő években gondoskodni, tekintettel arra, hogy az orvosi eszközök és műszerek folyamatosan frissülnek, fejlesztenek, a meglévők pedig elavulnak, elhasználódnak. Pozitívum, hogy az egészségügyi létesítmények bővítése, átalakítása, tőkejavítása miatt megnövekedett a tőkeépítés. Az ajánlások megvalósítása a kórház gyakorlati munkájában hozzájárul a pénzügyi-gazdasági állapot mutatóinak javításához.

Kulcsszavak: egészségügyi intézmény, pénzügyi elemzés, pénzügyi beszámoló, pénzügyi helyzet.

Abstract. The article is dedicated to diagnosing the financial position of a healthcare institution. A purpose of the article is to present outcomes of the 2020-2022 financial position analysis for the I. I. Mechnykov Dnipro Regional Clinical Hospital Municipal Enterprise of the Dnipropetrovsk Regional Council. The authors have applied the main methodical approaches of the financial analysis: the comparison used to compare current year data with those of basic and previous years; the information grouping method - dividing a set of examined financial indices into homogenous groups by a single feature for determining the structure and a share, as well as establishing an interrelation between the examined financial indices; the table method - expressing financial analytical data in the table format. The authors have researched contemporary approaches to defining the enterprise financial position essence and have formulated a general definition for this notion. The authors have done the complex analysis of the financial position for the I. I. Mechnykov Clinical Hospital, have researched the dynamics and structure of property, equity sources, receivables, payables, and provisions, have disclosed liquidity and solvency ratios, have analysed profits and losses alongside elements of the hospital's operating expenses on the basis of collected information in the process of undergoing a practical training at the medical institution. Initial data have encompassed balance sheets, profit and loss statements, and annual financial report appendices of the I. I. Mechnykov Dnipro Regional Clinical Hospital Municipal Enterprise. Drawing on the above-mentioned analysis, the authors have developed recommendations aimed at enhancing the financial and economic position of the hospital and extending its monetary incomes. It is expedient to increase the amount of inventories since their share in current assets decreased as of the end of 2022 compared to 2020. The authors recommend extending a list of paid services delivered to the population. This step will ensure transferring additional monetary funds to the hospital's bank accounts. Within 2021-2022, the hospital hasn't been purchasing fixed assets at

the expense of its own funds. Hence, it is expedient to ensure their transfer in the coming years, taking into consideration that medical equipment and tools are permanently renovated and improved, and the possessed ones get depreciated and amortized. A positive tendency is the build-up of the capital construction at the expense of extension, alteration, and major repairs of the health care facilities. Implementing the suggested recommendations into the practical activity of the hospital will foster the improvement of its financial and economic position.

Keywords: *healthcare institution, financial analysis, financial statements, financial position.*

Постановка проблеми. Проведення аналізу фінансового стану підприємства є першим кроком для досягнення фінансової стабільності його діяльності. В іноземній літературі фінансовий стан як поняття майже не зустрічається, воно розглядається загалом як процес аналізу результатів діяльності підприємства, в деяких випадках лише зі сторони балансу фірми.

Фінансовий аналіз дає можливість досліджувати структуру та динаміку змін, що відбуваються у сфері активів, капіталу, витрат, грошових потоків і фінансового результату, а також зв'язки між змінами [1]. Отриманий фінансовий результат чи структура зобов'язань визначають стан суб'єктів охорони здоров'я та спосіб управління ними [2].

Медичні заклади у своїх періодичних звітах про діяльність ґрунтуються переважно на даних балансів, звітів про прибутки та збитки, звітів про фінансовий стан (у разі, коли звіт перевіряється державним аудитором), а також на аналізі економічних показників [3].

Коефіцієнтний аналіз дозволяє досліджувати взаємозв'язки між окремими елементами, включеними до фінансової звітності, що дає змогу оцінити фінансовий стан компанії [4]. Обчислюють зв'язок між даними, що містяться в балансі або звіті про прибутки та збитки з подальшим порівнянням отриманих значень з базовими значеннями або зі значеннями інших підприємств [5]. Значна увага оцінці фінансового стану галузі охорони здоров'я приділена науковцями з Польщі [6].

У вітчизняній науковій літературі провідні науковці по-різному трактують поняття «фінансовий стан». Черниш С. С. виокремлює фінансовий стан підприємства як комплексне поняття, що виникає як результат взаємодії всіх системних елементів фінансової діяльності суб'єкта господарювання [7].

Савицька Г. В. під фінансовим станом розуміє економічну категорію, яка відображає стан капіталу в процесі його кругообігу та спроможність суб'єкта до саморозвитку на фіксований момент часу [8]. Аналогічної думки дотримується й І. Ф. Прокопенко [9].

Білик М. Д., О. В. Павловська, Н. М. Притуляк та Н. Ю. Невмержицька фінансовий стан трактують як найважливішу характеристику економічної діяльності підприємства, яка визначає конкурентоспроможність підприємства, його потенціал у діловому співробітництві, оцінює ступінь гарантованості економічних інтересів самого підприємства та його партнерів із фінансових та інших відносин [10].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За визначенням І. О. Бланка фінансовий стан – це стан збалансованості й ефективного використання структурних елементів активів та капіталу господарюючого суб'єкта [11, с. 474]. Черненко К. П. фінансовий стан розуміє як комплексне поняття, що демонструє рівень реальної та потенційно можливої фінансової спроможності підприємства здійснювати свою операційну, фінансову й інвестиційну діяльність, що характеризується рядом показників та коефіцієнтів [12].

Чепка В. В., І. М. Свідерська та Ю. О. Гавриленко сформуvalи власне визначення поняття «фінансовий стан підприємства» – це система фінансових відносин, що визначається сукупністю виробничо-господарських факторів та характеризується комплексом показників, що відображають наявність, ефективність розміщення й використання фінансових ресурсів суб'єкта господарювання, а також його конкурентоспроможність та здатність підприємства фінансувати свою діяльність [13, с. 99].

Білик М. Д. та Котов І. Л [14, с. 87] пропонують розглядати фінансовий стан підприємства як реальну (фіксовану на момент часу) й потенційну фінансову спроможність підприємства забезпечити певний рівень фінансування поточної діяльності, саморозвитку та погашення зобов'язань перед підприємствами й державою. Подібної думки притримується також М. Я. Дем'яненко [15, с. 378].

Узагальнюючи різні визначення, сформулюємо власне. Фінансовий стан – це комплекс показників і коефіцієнтів, отриманих в ході проведення фінансового аналізу діяльності підприємства, які характеризують рівень реальної та потенційно можливої фінансової спроможності підприємства здійснювати свою операційну, фінансову та інвестиційну діяльність за аналізований період.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Враховуючи різні підходи до проведення фінансового аналізу у міжнародній та вітчизняній практиці, виникає потреба у їх систематизації, оптимізації та поєднанні при проведенні оцінки фінансового стану суб'єктів господарювання.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета статті полягає в проведенні аналізу показників фінансового стану комунального підприємства «Дніпропетровська обласна клінічна лікарня імені І. І. Мечникова» Дніпропетровської обласної ради за 2020 – 2022 рр. (далі – КП «ДОКЛ ІМ. МЕЧНИКОВА»).

Завдання дослідження:

- вивчення сутності поняття «фінансовий стан» та формулювання власного визначення;
- короткий огляд предмету діяльності лікарні;
- проведення оцінки фінансового стану досліджуваного підприємства;
- надання рекомендацій, втілення яких в практичну діяльність лікарні сприятиме покращенню показників її фінансово-господарського стану.

Наукова новизна полягає в проведенні аналізу фінансового стану КП «ДОКЛ ІМ. МЕЧНИКОВА» за 2020 – 2022 рр. на основі зібраної інформації під час проходження виробничої практики здобувачкою вищої освіти у лікувальному закладі.

Матеріали та методи. Вихідними даними слугували дані балансів, звітів про фінансові результати та приміток до річної фінансової звітності КП «ДОКЛ ІМ. МЕЧНИКОВА» за 2020 – 2022 рр.

Авторами використано основні традиційні методичні прийоми фінансового аналізу:

- прийом порівняння – для проведення аналізу даних звітного року з базовим та попереднім роками;

- метод групування інформації – для поділу сукупності досліджуваних фінансових показників на однорідні групи за єдиною ознакою для визначення структури та питомої ваги, установлення взаємозв'язку досліджуваних фінансових показників;

- табличний метод – для відображення фінансових аналітичних даних у формі таблиць.

Виклад основного матеріалу дослідження. З 2014 року лікарі КП «ДОКЛ ІМ. МЕЧНИКОВА» героїчно рятують бійців з передової, і виконують все можливе та неможливе задля порятунку життів. Медичний заклад був заснований у 1798 році для боротьби з холерою та тифом. На момент відкриття у лікарні працював лише один лікар.

КП «ДОКЛ ІМ. МЕЧНИКОВА» Дніпропетровської обласної ради є провідним лікувальним закладом охорони здоров'я – комунальним унітарним некомерційним підприємством, що надає послуги третинної/високоспеціалізованої допомоги будь-яким особам у порядку та на умовах, установлених законодавством України.

Предметом діяльності лікарні є, зокрема:

- створення умов, необхідних для забезпечення доступної та якісної медичної допомоги населенню, організація належного управління внутрішнім лікувально-діагностичним процесом та ефективне використання майна й інших ресурсів підприємства;

- надання пацієнтам відповідно до законодавства України на безоплатній та платній основі послуг третинної/високоспеціалізованої стаціонарної медичної допомоги, у тому числі екстреної (невідкладної), необхідної для забезпечення належних профілактики, діагностики і лікування хвороб, травм, отруєнь чи інших розладів здоров'я, медичного контролю за перебігом вагітності й ведення пологів і післяпологового періоду.

Фінансовий аналіз є важливим інструментом, який використовується для оцінки фінансового стану підприємства.

Першочерговим напрямом загального оцінювання діяльності КП «ДОКЛ ІМ. МЕЧНИКОВА» є аналіз його майнового стану за інформацією балансів, табл. 1.

Аналіз майнового стану показав, що у 2022 р. вартість майна лікарні, порівняно з 2020 р., збільшилася на 988958 тис. грн або у 2,8 рази. Вартість необоротних активів зросла на 912846 тис. грн, або у 3,3 рази, зокрема вартість основних засобів підвищилась на 875710 тис. грн або у 3,3 рази.

Таблиця 1.
Динаміка та структура майна КП «ДОКЛ ІМ. МЕЧНИКОВА» за 2020 – 2022 рр. (станом на кінець року)*

Види активів	2020 р.		2021 р.		2022 р.		Відхилення (+;-) 2022 р. до 2020 р	
	сума, тис. грн	у % до під- сумку	сума, тис. грн	у % до під- сумку	сума, тис. грн	у % до під- сумку	суми, тис. грн	у %
А	1	2	3	4	5	6	7	8
Майно – всього	53975 1	100,0	1236518	100,0	1528709	100,0	+988958	у 2,8 р. б.
1. Необоротні активи	39135 8	72,5	1123299	90,8	1304204	85,3	+912846	у 3,3 р. б.
1.1. Нематеріальні активи	-	-	-	-	50	0,0	+50	X
1.2. Незавершені капітальні інвестиції	15047	2,8	15738	1,3	52133	3,4	+37086	у 3,5 р. б.
1.3. Основні засоби	37631 1	69,7	1107561	89,5	1252021	81,9	+875710	у 3,3 р. б.
2. Оборотні активи	14839 3	27,5	113219	9,2	224505	14,7	+76112	у 1,5 р. б.
2.1. Запаси	87051	16,1	60722	4,9	116757	7,6	+29706	+134,1
2.2. Дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги	1457	0,3	-	-	-	-	-1457	X
2.3. Дебіторська заборгованість з бюджетом	14743	2,7	-	-	-	-	-14743	X
2.4. Інша поточна дебіторська заборгованість	312	0,1	2082	0,2	669	0,1	+357	у 2,1 р. б.
2.5. Грошові кошти і поточні фінансові інвестиції	44713	8,3	50415	4,1	106980	7,0	+62267	у 2,4 р. б.
2.6. Витрати майбутніх періодів	117	0,0	-	-	99	0,0	-18	-84,6

* Сформовано авторами на основі даних балансів КП «ДОКЛ ІМ. МЕЧНИКОВА» за 2020 – 2022 рр.

Вартість оборотних активів збільшилася на кінець 2022 р., порівняно з 2020 р., на 76112 тис. грн або у 1,5 рази. Зросла вартість запасів на 29706 тис. грн або на 34,1 %. Дебіторська заборгованість скоротилася: за надані послуги – на 1457 тис. грн, за розрахунками з бюджетом – на 14743 тис. грн. Динаміку та структуру джерел формування капіталу лікарні відображено у табл. 2.

Таблиця 2.

Динаміка та структура джерел формування капіталу
КП «ДОКЛ ІМ. МЕЧНИКОВА» за 2020 – 2022 рр. (станом на кінець року)*

Види пасивів	2020 р.		2021 р.		2022 р.		Відхилення (+;-) 2022 р. до 2020 р	
	сума, тис. грн	у % до суми	сума, тис. грн	у % до суми	сума, тис. грн	у % до суми	суми, тис. грн	у %
А	1	2	3	4	5	6	7	8
Джерела формування капіталу – всього	539751	100,0	1236518	100,0	1528709	100,0	+988958	у 2,8 р. б.
1. Власний капітал	470935	87,3	1190786	96,3	1329818	87,0	+858883	у 2,8 р. б.
1.1. Зареєстрований (пайовий) капітал	284017	52,6	-	-	-	-	-284017	X
1.2. Капітал у дооцінках	-	-	703251	56,9	702424	46,0	+702424	X
1.2. Додатковий капітал	169350	31,4	348870	28,2	410007	26,8	+240657	у 2,4 р. б.
1.3. Нерозподілений прибуток	17568	3,3	138665	11,2	217387	14,2	+199819	у 12,4 р. б.
2. Довгострокові зобов'язання і забезпечення	15047	2,8	19929	1,6	83132	5,4	+68085	у 5,5 р. б.
2.1. Цільове фінансування	15047	2,8	19929	1,6	83132	5,4	+68085	у 5,5 р. б.
3. Поточні зобов'язання і забезпечення	53769	9,9	25803	2,1	115759	7,6	+61990	у 2,2 р. б.
3.1. Поточна кредиторська заборгованість за розрахунками з бюджетом	53457	9,9	-	-	-	-	-53457	X
3.2. Поточна кредиторська заборгованість зі страхування	312	0,0	510	0,1	-	-	-312	X
3.3. Поточна кредиторська заборгованість за розрахунками з оплати праці	-	-	13	0,0	13	0,0	+13	X
3.4. Доходи майбутніх періодів	-	-	25271	2,0	115411	7,5	+115411	X
3.5. Інші поточні зобов'язання	-	-	-	-	335	0,1	+335	X

* Сформовано авторами на основі даних балансів КП «ДОКЛ ІМ. МЕЧНИКОВА» за 2020 – 2022 рр.

Результати проведеного аналізу підтвердили, що вартість джерел формування капіталу лікарні на кінець 2022 р., порівняно з 2020 р., зросла на

988958 тис. грн або у 2,8 разів.

Величина власного капіталу збільшилася на 858883 тис. грн або у 2,8 разів. Капітал у дооцінках зріс на 702424 тис. грн. Нерозподілений прибуток збільшився на 199819 тис. грн або у 12,4 рази.

Негативними змінами є збільшення на кінець звітного, порівняно з базовим роком, довгострокових зобов'язань і забезпечень на 68085 тис. грн або у 5,5 рази.

Наступним етапом аналізу є оцінка розміру, структури (за видами) і динаміки дебіторської заборгованості КП «ДОКЛ ІМ. МЕЧНИКОВА» з використанням прийомів горизонтального і вертикального аналізу, табл. 3.

Таблиця 3.

**Динаміка та структура дебіторської заборгованості
 КП «ДОКЛ ІМ. МЕЧНИКОВА» за 2020 – 2022 рр. (станом на кінець року)***

Види дебіторської заборгованості	2020 р.		2021 р.		2022 р.		Відхилення (+;-) 2022 р. до 2020 р.	
	сума, тис. грн	у % до під-сумку	сума, тис. грн	у % до під-сумку	сума, тис. грн	у % до під-сумку	суми, тис. грн	у %
А	1	2	3	4	5	6	7	8
Дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги	1457	8,8	-	-	-	-	-1457	X
Дебіторська заборгованість за розрахунками:								
З бюджетом	14743	89,3	-	-	-	-	-14743	X
Інша поточна дебіторська заборгованість	312	1,9	2082	100,0	669	100,0	+357	у 2,1 р. б.
Всього	16512	100,0	2082	100,0	669	100,0	-15843	-95,9

* Сформовано авторами на основі даних балансів КП «ДОКЛ ІМ. МЕЧНИКОВА» за 2020 – 2022 рр.

Аналіз даних табл. 3 підтвердив, що сума дебіторської заборгованості лікарні у 2022 р., порівняно з 2020 р., зменшилась на 15843 тис. грн або на 95,9 %.

Скоротилася дебіторська заборгованість з бюджетом на 14743 тис. грн та дебіторська заборгованість за надані послуги на 1457 тис. грн. Збільшилась інша поточна дебіторська заборгованість на 357 тис. грн або у 2,1 рази.

Склад та структуру поточних і довгострокових зобов'язань та забезпечень представлено у табл. 4.

З даних табл. 4 можна побачити, що на кінець 2022 р., порівняно з 2020 р., величина зобов'язань та забезпечень лікарні збільшилась на 130075 тис. грн або у 2,9 рази. При цьому сума довгострокових забезпечень (цільове фінансування) зросла на 68085 тис. грн або у 5,5 рази. Величина поточних зобов'язань і забезпечень збільшилася на 61990 тис. грн або у 2,2 рази за рахунок зростання доходів майбутніх періодів на 115411 тис. грн та інших поточних зобов'язань – на 335 тис. грн.

Таблиця 4.

**Динаміка і структура зобов'язань та забезпечень КП «ДОКЛ
ІМ. МЕЧНИКОВА» за 2020 – 2022 рр. (станом на кінець року)***

Види зобов'язань	2020 р.		2021 р.		2022 р.		Відхилення (+;-) 2022 р. до 2020 р.	
	сума, тис. грн	у % до суми	сума, тис. грн	у % до суми	сума, тис. грн	у % до суми	суми, тис. грн	у %
А	1	2	3	4	5	6	7	8
1. Довгострокові зобов'язання і забезпечення:	15047	21,9	19929	43,6	83132	41,8	+68085	у 5,5 р. б.
1.1. Цільове фінансування	15047	21,9	19929	43,6	83132	41,8	+68085	у 5,5 р. б.
2. Поточні зобов'язання і забезпечення, в т.ч. за:								
розрахунками з бюджетом	53769	78,1	25794	56,4	115759	58,2	+61990	у 2,2 р. б.
розрахунками зі страхування	53457	77,7	-	-	-	-	-53457	X
розрахунками з оплати праці	312	0,4	510	1,1	-	-	-312	X
Доходи майбутніх періодів	-	-	13	0,0	13	0,0	+13	X
Інші поточні зобов'язання	-	-	25271	55,3	115411	58,0	+115411	X
Всього:	68816	100,0	45723	100,0	198891	100,0	+130075	у 2,9 р. б.

* Сформовано авторами на основі даних балансів КП «ДОКЛ ІМ. МЕЧНИКОВА» за 2020 – 2022 рр.

Аналізуючи структуру поточних зобов'язань і забезпечень, можна зробити висновок, що на кінець 2022 р. найбільшу питому вагу займають доходи майбутніх періодів – 58,0 %, тоді як на кінець 2020 р. вони відсутні.

Ліквідність підприємства – це його здатність швидко продати активи й одержати кошти для оплати своїх зобов'язань. Ліквідність характеризує здатність лікарні швидко погасити свої фінансові зобов'язання.

Використаємо дані табл. 5 для оцінки платоспроможності лікарні за системою показників, які мають назву коефіцієнтів ліквідності.

Отримані значення коефіцієнта абсолютної ліквідності протягом досліджуваних 2020 – 2022 рр. перевищують нормативні значення і підтверджують спроможність лікарні погасити поточні зобов'язання високоліквідними оборотними активами.

Таблиця 5.

**Показники оцінки ліквідності та платоспроможності
 КП «ДОКЛ ІМ. МЕЧНИКОВА» за 2020 – 2022 рр. (станом на кінець року)***

Показники	Нормативне значення	Роки			Відхилення (+;-) 2022 р. до 2020 р.
		2020	2021	2022	
A	1	2	3	4	5
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	>0,2	2,760	4,388	1,940	-0,820
Проміжний коефіцієнт покриття	>0,7	1,141	2,035	0,931	-0,210
Загальний коефіцієнт покриття	>1,5	0,832	1,954	0,924	+0,092

* Сформовано авторами на основі даних балансів КП «ДОКЛ ІМ. МЕЧНИКОВА» за 2020 – 2022 рр.

Розраховані значення проміжного коефіцієнта покриття свідчать про спроможність лікувального закладу погасити поточні зобов'язання, використавши поряд з високоліквідними активами поточну дебіторську заборгованість.

За розрахованими коефіцієнтами КП «ДОКЛ ІМ. МЕЧНИКОВА» є платоспроможним та ліквідним.

Значення загального коефіцієнта покриття для 2020 р. та 2022 р. є меншими від нормативного: на 1 грн поточних зобов'язань припадало відповідно 0,83 грн. та 0,92 грн. оборотних активів лікарні (при нормативі > 1,5).

У цілому, КП «ДОКЛ ІМ. МЕЧНИКОВА» має високий рівень ліквідності та платоспроможності.

У фінансовій звітності суб'єктів сфери охорони здоров'я Польщі передбачено розрахунок двох коефіцієнтів ліквідності: поточної та швидкої. Показник поточної ліквідності надає інформацію про те, скільки разів поточні активи зможуть покрити поточні зобов'язання. Значення показника має бути в межах 1,3–2,0; окремі джерела визначають 1,5–2,0 [3, с. 511].

Коефіцієнт швидкої ліквідності, надає інформацію про можливість покриття короткострокових зобов'язань оборотними активами без запасів і короткострокових нарахувань, повинен коливатися в діапазоні 1–1,2 [16, с. 60-61].

Наступним етапом оцінки фінансового стану лікарняного закладу охорони здоров'я є аналіз фінансових результатів, табл. 6.

Аналіз фінансових результатів підтвердив, що чистий дохід від реалізації послуг у 2022 р., порівняно з 2020 р., збільшився на 815416 тис. грн або у 2,7 рази. Операційні витрати у 2022 р. відсутні, тоді як у 2020 р. склали 415230 тис. грн, а в 2021 р. – 675466 тис. грн.

Таблиця 6.
Аналіз фінансових результатів діяльності КП «ДОКЛ ІМ. МЕЧНИКОВА»
за 2020 – 2022 рр. (станом на кінець року)*

Показник	2020 р.		2021 р.		2022 р.		2022 р. у % до 2020 р.
	сума, тис. грн	час- тка, %	сума, тис. грн	час- тка, %	сума, тис. грн	час- тка, %	
А	1	2	3	4	5	6	7
Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	304505	X	-	X	815416	X	у 2,7 р. б.
Операційні витрати	415230	100	675466	100	-	-	X
у тому числі:							
а) собівартість реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг)	415230	100	675466	100	-	-	X
б) адміністративні витрати	-	-	-	-	-	-	-
в) витрати на збут	-	-	-	-	-	-	-
г) інші операційні витрати	-	-	-	-	-	-	-
Валовий збиток	110725	X	675466	X	815416	X	у 7,4 р. б.
Інші операційні доходи	128293	X	13957	X	206392	X	у 1,6 р. б.
Інші операційні витрати	-	X	-	X	943086	X	X
Фінансовий результат від операційної діяльності: прибуток (збиток)	17568	X	(661509)	X	78722	X	у 4,5 р. б.
Фінансові та інвестиційні доходи	-	X	-	X	-	X	-
Інші фінансові доходи	-	X	687210	X	-	X	-
Фінансовий результат до оподаткування: прибуток	17568	X	25701	X	78722	X	у 4,5 р. б.
Чистий фінансовий результат: прибуток	17568	X	25701	X	78722	X	у 4,5 р. б.
У % до чистого доходу від реалізації продукції	X	5,8	X	-	X	9,7	X

* Сформовано авторами на основі даних звітів про фінансовий стан КП «ДОКЛ ІМ. МЕЧНИКОВА» за 2020 – 2022 рр.

Протягом аналізованих років лікарня отримувала валовий збиток: у 2020 р. – 110725 тис. грн, у 2021 р. – 675466 тис. грн, у 2022 р. – 815416 тис. грн, величина якого зросла у 7,4 рази.

Позитивними змінами є збільшення інших операційних доходів у 1,6 рази. Фінансовий результат від операційної діяльності – прибуток, величина якого збільшилася у 4,5 рази. У 2021 р. були наявні інші фінансові доходи – 687210 тис. грн. Чистий фінансовий результат – прибуток: у 2020 р. – 17568 тис. грн, у 2021 р. – 25701 тис. грн, у 2022 р. – 78722 тис. грн.

Важливе значення має аналіз елементів операційних витрат, табл. 7.

Таблиця 7.

**Динаміка елементів операційних витрат КП «ДОКЛ ІМ. МЕЧНИКОВА»
 за 2020 – 2022 рр. (станом на кінець року)***

Назва статті	2020 р.	2021 р.	2022 р.	Відхилення (+,-) 2022 р від 2020 р.	
				тис. грн	у %
А	1	2	3	4	5
Матеріальні затрати	146698	253035	257418	+110720	у 1,8 р. б.
Витрати на оплату праці	191384	284193	487746	+296362	у 2,5 р. б.
Відрахування на соціальні заходи	42539	63014	105681	+63142	у 2,5 р. б.
Амортизація	30538	28035	74024	+43486	у 2,4 р. б.
Інші операційні витрати	4071	47189	18217	+14146	у 4,5 р. б.
Разом	415230	675466	943086	+527856	у 2,3 р. б.

* Сформовано авторами на основі даних звітів про фінансовий стан КП «ДОКЛ ІМ. МЕЧНИКОВА» за 2020 – 2022 рр.

З даних таблиці 7 можна побачити, що на кінець 2022 р., порівняно з 2020 р., збільшився підсумок елементів операційних витрат на 527856 тис. грн або у 2,3 рази.

Найбільшу величину в складі елементів операційних витрат займають витрати на оплату праці: у 2020 р. – 191384 тис. грн, у 2021 р. – 284193 тис. грн, у 2022 р. – 487746 тис. грн, сума яких зросла у 2,5 рази.

Найменші суми припадають на інші операційні витрати: у 2020 р. – 4071 тис. грн та в 2022 р. – 18217 тис. грн.

Одне з найважливіших значень в діяльності КП «ДОКЛ ІМ. МЕЧНИКОВА» відіграє забезпечення основними засобами.

У 2018 році лікарню оснастили великою кількістю сучасного обладнання з Японії, завдяки чому з'явилися можливості проводити всі види операцій. Медичний комплекс став одним з найпрогресивніших в Україні.

Лікарня у короткостроковій перспективі планує відкрити реабілітаційний центр для тяжко травмованих військових.

Проведемо аналіз показників функціонального стану основних засобів, табл. 8.

Як свідчать дані таблиці 8, у 2022 р., порівняно з 2020 р., у лікарні загальна вартість основних засобів, що надійшли збільшилася на 138101 тис. грн або в 2,7 рази, що відбулося переважно за рахунок збільшення вартості машин та обладнання на 124332 тис. грн або в 2,6 рази.

Таблиця 8.
Динаміка формування основних засобів у КП «ДОКЛ ІМ. МЕЧНИКОВА»
за 2020 – 2022 рр. (станом на кінець року)*

Групи основних засобів	Надійшло						Зміни (+,-) 2022 р. до 2020 р.		
	2020 р.		2021 р.		2022 р.		суми, тис. грн	пито- мої ваги пунк- тів	у %
	сума, тис. грн	у % до під- сумку	сума, тис. грн	у % до під- сумку	сума, тис. грн.	у % до під- сум- ку			
А	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Машини та обладнання	79903	98,5	73725	90,7	204235	93,2	+124332	-5,3	у 2,6 р. б.
Транспортні засоби	-	-	6260	7,7	2411	1,0	+2411	+1,0	X
Інструменти, прилади, інвентар (меблі)	103	0,1	28	0,1	52	0	-51	-0,1	-50,5
Малоцінні необоротні матеріальні активи	979	1,2	1064	1,3	6277	2,9	+5298	+1,7	у 6,4 р. б.
Інші необоротні матеріальні активи	150	0,2	174	0,2	6261	2,9	+6111	+2,7	у 41,7 р. б.
Разом	81135	100,0	81251	100,0	219236	100,0	+138101	X	у 2,7 р. б.

* Сформовано авторами на основі даних приміток до річної фінансової звітності КП «ДОКЛ ІМ. МЕЧНИКОВА» за 2020 – 2022 рр.

Рух основних засобів крім надходження, передбачає ще й їх вибуття, що й проаналізуємо в наступній табл. 9.

Таблиця 9.
Динаміка вибуття основних засобів у КП «ДОКЛ ІМ. МЕЧНИКОВА»
за 2020 – 2022 рр. (станом на кінець року)*

Групи основних засобів	Вибуло						Зміни (+,-) 2022 р. до 2020 р.		
	2020 р.		2021 р.		2022 р.		суми, тис. грн	пито- мої ваги, пунк- тів	у %
	сума, тис. грн	у % до підсумк у	сума, тис. грн	у % до підсумк у	сума, тис. грн	у % до підсумк у			
А	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Будинки, споруди, передавальні пристрої та	90	9,2	129	1,3	-	-	-90	-9,2	-100
Машини та обладнання	695	70,9	1349	14,0	378	50,3	-317	+20,6	-45,6
Транспортні засоби	4	0,4	7874	81,9	-	-	-4	-0,4	-100
Інструменти,	4	0,4	3	0	6	0,8	+2	+0,4	+50

Групи основних засобів	Вибуло						Зміни (+,-) 2022 р. до 2020 р.		
	2020 р.		2021 р.		2022 р.		суми , тис. грн	пито- мої ваги, пунк- тів	у %
	сума, тис. грн	у % до підсумк у	сума, тис. грн	у % до підсумк у	сума , тис. грн	у % до підсумк у			
А	1	2	3	4	5	6	7	8	9
прилади, інвентар (меблі)									
Бібліотечні фонди	-	-	5	0	-	-	-	-	-
Малоцінні необоротні матеріальні активи	128	13,1	189	1,9	226	30,0	+98	+16,9	у 1,8 р. б.
Інші необоротні матеріальні активи	59	6,0	81	0,9	142	18,9	+83	+12,9	у 2,4 р. б.
Разом	980	100,0	9630	100,0	752	100,0	-228	0	-23,3

* Сформовано авторами на основі даних приміток до річної фінансової звітності КП «ДОКЛ ІМ. МЕЧНИКОВА» за 2020 – 2022 рр.

Згідно даних табл. 9, на кінець 2022 р., порівняно з 2020 р., спостерігається зменшення вартості вибуття основних засобів на 228 тис. грн або 23,3 %. Вартість машин та обладнання, що вибули скоротилася на 317 тис. грн або на 45,6 %. Збільшилася величина вибуття малоцінних необоротних матеріальних активів на 98 тис. грн або у 1,8 рази, інших необоротних матеріальних активів – на 83 тис. грн або у 2,4 рази, інструментів, приладів, інвентарю (меблів) – на 2 тис. грн або 50 %.

Важливе значення має аналіз показників руху основних засобів, табл. 10.

За даними таблиці 10 можна побачити позитивну тенденцію щодо переважання надходження над вибуттям основних засобів протягом 2020 – 2022 рр. Річний приріст збільшився на 138329 тис. грн або у 2,7 рази. Коефіцієнт вибуття зменшився на 0,0023.

Негативними змінами є зменшення значення коефіцієнта оновлення на 0,041, який характеризує частку нових засобів у загальній їхній масі на кінець року Сума нарахованого зносу зростає: на початок року – на 57988 тис. грн, а на кінець – на 99710 тис. грн.

Коефіцієнт вибуття – характеризує частку вибутих протягом року основних засобів, до повної вартості їх на початок року, його значення зменшилося на 0,0023, що є позитивним результатом використання основних засобів.

Для покращення функціонального стану основних засобів лікарні необхідно збільшити надходження основних засобів, що сприятиме покращенню значень коефіцієнта оновлення.

Таблиця 10.

**Динаміка руху та функціонального стану основних засобів
КП «ДОКЛ ІМ. МЕЧНИКОВА» за 2020 – 2022 рр. (станом на кінець року)***

Показники	2020 р.	2021 р.	2022 р.	Оцінка за динамікою (+,-) 2022 р. від 2020 р.	
				абсолютне , тис. грн	відносне, %
А	1	2	3	4	5
Вихідна інформація тис. грн.					
Залишкова вартість основних засобів на початок року	327259	376311	1107561	+780302	у 3,4 р. б.
Надійшло за рік	81135	81251	219236	+138101	у 2,7 р. б.
Уцінка зносу	565	701627	7183	+6618	у 12,7 р. б.
Вибуло за рік	980	9630	752	-228	-23,3
Залишкова вартість основних засобів на кінець року	376311	1107561	1252021	+875710	у 3,3 р. б.
Нарахована амортизація за рік	30538	419998	66841	+36303	у 2,2 р. б.
Знос основних засобів:					
а) на початок року	188810	218693	246798	+57988	у 1,3 р. б.
б) на кінець року	218693	246798	318403	+99710	у 1,5 р. б.
Показники руху основних засобів					
Річний приріст (+) або зменшення (-), тис. грн.	+80155	+71621	+218484	+138329	у 2,7 р. б.
Коефіцієнт оновлення	0,216	0,073	0,175	-0,041	-19,0
Коефіцієнт вибуття	0,003	0,026	0,0007	-0,0023	-76,7
Коефіцієнт приросту	0,245	0,190	0,197	-0,048	-19,6

* Сформовано авторами на основі даних приміток до річної фінансової звітності КП «ДОКЛ ІМ. МЕЧНИКОВА» за 2020 – 2022 рр.

Будівництво будинків і споруд, придбання основних засобів, інших об'єктів нерухомості, а також нематеріальних активів здійснюють за рахунок капітальних інвестицій. Проаналізуємо динаміку та структуру капітальних інвестицій лікарні, табл. 11.

Таблиця 11.

**Динаміка капітальних інвестицій КП «ДОКЛ ІМ. МЕЧНИКОВА»
за 2020 – 2022 рр. (станом на кінець року)***

Найменування показника	2020 р.		2021 р.		2022 р.		Відхилення (+;-) 2022 р. до 2020 р.	
	сума, тис. грн	у % до підсумку	сума, тис. грн	у % до підсумку	сума, тис. грн	у % до підсумку	суми, тис. грн	у %
А	1	2	3	4	5	6	7	8
Капітальне будівництво	-	-	15738	100,0	52133	100,0	+52133	X
Придбання (виготовлення) основних засобів	15047	100,0	-	-	-	-	-15047	X
Всього	15047	100,0	15738	100,0	52133	100,0	+37086	у 3,5 р. б.

* Сформовано авторами на основі даних приміток до річної фінансової звітності КП «ДОКЛ ІМ. МЕЧНИКОВА» за 2020 – 2022 рр.

Аналіз динаміки капітальних інвестицій дає змогу зробити висновок, що на кінець 2022 р., порівняно з 2020 р., обсяг капітальних інвестицій КП «ДОКЛ ІМ. МЕЧНИКОВА» збільшився на 37086 тис. грн. або в 3,5 рази.

Позитивним є здійснення капітального будівництва протягом 2021 – 2022 рр., обсяг якого на кінець 2022 р. склав 52133 тис. грн.

Негативним є відсутність придбання основних засобів за власні кошти протягом 2021 – 2022 рр., що пов'язано з отриманням медичного обладнання, інструментів, меблів у вигляді благодійної й гуманітарної допомоги від вітчизняних та іноземних благодійних організацій, великих українська мереж супермаркетів, банків та інших суб'єктів господарювання.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Проведений аналіз показав, що КП «ДОКЛ ІМ. МЕЧНИКОВА» є прибутковим, фінансово стійким та платоспроможним лікувальним закладом охорони здоров'я із досить високим рівнем забезпечення основними засобами, які займають найбільшу питому вагу в структурі його майна. Протягом 2021 – 2022 рр. відсутнє придбання основних засобів за рахунок власних коштів. З метою поповнення основних засобів, зокрема медичного обладнання доцільно нарощувати обсяги грошових коштів, у тому числі від надання платних медичних послуг. Позитивним фактором є здійснення та збільшення капітального будівництва протягом 2021 – 2022 рр., що позитивно впливає на економічний розвиток лікарні.

Подяки. Висловлюємо щирі подяки Сергію Риженку, гендиректору КП «Дніпропетровська обласна клінічна лікарня ім. І. Мечникова» за надану можливість проходження виробничої практики в бухгалтерії лікарні та дозвіл на використання даних фінансової звітності лікувального закладу під час написання Звіту з практики та підготовки даної статті.

Список використаних джерел

1. Wrzosek, S. (2006). Zarządzanie finansami w przedsiębiorstwie. Wrocław: Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu.
2. Krakowińska, E. (2006). Analiza wydatków na ochronę zdrowia w Polsce i w wybranych krajach Unii Europejskiej. *Studia i Materiały – Wydział Zarządzania UW*, 1, 37 – 49.
3. Wielicka-Gańczarczyk, K. (2015). Problematyka stosowania wskaźników ekonomicznych w ocenie kondycji finansowej podmiotów leczniczych. *Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej*, 78.
4. Pomykalska, B., Pomykalski, P. (2007). Analiza finansowa przedsiębiorstwa. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
5. Kotowska, B., Uziębło, A., Wyszowska-Kaniewska, O. (2013). Analiza finansowa w przedsiębiorstwie. Warszawa: CeDeWu.
6. Romanowska M, Kowalik J. (2017). «Ocena kondycji finansowej sektora ochrony zdrowia». *Studia i Prace*. URL: <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=589368> (дата звернення: 15.04.2024).
7. Черниш С. С. Проблеми застосування методик аналізу фінансового стану на вітчизняних підприємствах. *Інноваційна економіка*. 2012. № 5. С. 142 – 146.
8. Савицька Г. В. Економічний аналіз діяльності підприємства: навч. посіб. К.: КНЕУ, 2010. 662 с.
9. Прокопенко І. Ф., Ганін В. І., Петряєва З. Ф. Курс економічного аналізу: підручник для студентів ВНЗ. Харків: Легас, 2004. 266 с.
10. Фінансовий аналіз: [навч. посіб.] / М. Д. Білик, О. В. Павловська, Н. М. Притуляк, Н. Ю. Невмержицька; вид. 2-е, без змін. К.: КНЕУ, 2009. 592 с.

11. Бланк І. О. Основи фінансового менеджменту. Київ: Ніка-Центр: Ельга, 1999. Т. 2. 512 с.
12. Черненко К. П., Семенов Г. М., Луконін О. В. Оцінка фінансового стану медичного закладу в умовах реформи фінансування системи охорони здоров'я. *Ефективна економіка*. 2020. № 12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8449> (дата звернення: 15.04.2024).
13. Чепка В. В., Свідерська І. М., Гавриленко Ю. О. Фінансовий стан підприємства: теоретичні основи. *Інвестиції: практика та досвід*. 2020. № 19 – 20. С. 96 – 102
14. Білик М. Д., Котов І. Л. Фінансовий стан підприємства: теорія, методика. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2013. № 5. С. 86 – 92.
15. Дем'яненко М. Я., Лузан Ю. Я. та ін. Фінансовий словник-довідник / за редакцією Дем'яненка М. Я. К.: ІАЕУААН, 2005. 507 с.
16. Gabrusewicz, W. (2014). *Analiza finansowa przedsiębiorstwa. Teoria i zastosowanie*. Warszawa: PWE.

References

1. Wrzosek, S. (2006). *Zarządzanie finansami w przedsiębiorstwie*. Wrocław: Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu.
2. Krakowińska, E. (2006). Analiza wydatków na ochronę zdrowia w Polsce i w wybranych krajach Unii Europejskiej. *Studia i Materiały – Wydział Zarządzania UW, 1*, 37–49.
3. Wielicka-Gańczarczyk, K. (2015). Problematyka stosowania wskaźników ekonomicznych w ocenie kondycji finansowej podmiotów leczniczych. *Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej, 78*.
4. Pomykalska, B., Pomykalski, P. (2007). *Analiza finansowa przedsiębiorstwa*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
5. Kotowska, B., Uziębło, A., Wyszowska-Kaniewska, O. (2013). *Analiza finansowa w przedsiębiorstwie*. Warszawa: CeDeWu.
6. Romanowska M, Kowalik J. (2017). «Ocena kondycji finansowej sektora ochrony zdrowia». *Studia i Prace WNEIZ US 47/1:251-260*. available at: <https://www.cceol.com/search/article-detail?id=589368>.
7. Chernysh, S. S. (2012). Problems with applying methodical tools for the financial position analysis at domestic enterprises. *Innovative economy, 5*, 142–146.
8. Savytska, H. V. (2010). *Economic analysis of enterprises' activities*. Kyiv: Kyiv National Economic University.
9. Prokopenko, I. F., Hanin, V. I., & Petriaieva, Z. F. (2004). *The economic analysis coursebook*. Kharkiv: Lehas.
10. Bilyk, M. D., Pavlovska, O. V., Prytuliak, N. M. & Nevmerzhytska, N. Yu. (2009). *Financial analysis*. Kyiv: Kyiv National Economic University.
11. Blank, I. O. (1999). *Financial management basics*. Kyiv: Nika-Tsentr: Elga.
12. Chernenok, K., Semenenko, H. & Lukonin, A. (2020). Assessment of the financial condition of a medical institution in the context of health care financing reform. *Efektivna ekonomika, 12*. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8449>.
13. Chepka, V. V., Sviderska, I. M., & Havrylenko, Yu. O. (2020). Financial status of the enterprise: theoretical basis. *Investytsiyi: praktyka ta dosvid, 19-20*, 96-102.
14. Bilyk, M. D., & Kotov, I. L. (2013). Financial position of enterprises: the theory and methodical tools. *Marketing Relations Development in Ukraine, 5*, 86–92.
15. Demianenko, M. Ya., & Luzan, Yu. Ya (Eds.). (2005). *Financial reference book*. Kyiv: Institute of Agrarian Economics, the National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine.
16. Gabrusewicz, W. (2014). *Analiza finansowa przedsiębiorstwa. Teoria i zastosowanie*. Warszawa: PWE.

DOI: 10.58423/2786-6742/2024-6-281-299
УДК 657.3+657.6:351.82(355/359)

Олена ДУБИНСЬКА

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри обліку, оподаткування та економічної безпеки
Донбаська державна машинобудівна академія,
Тернопіль (Краматорськ), Україна
ORCID ID: 0000-0001-9699-107X

Олександр ФОКІН

кандидат економічних наук,
заступник генерального директора з економіки та фінансів ПрАТ НКМЗ,
Краматорськ, Україна
ORCID ID: 0009-0006-4428-3374

МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ АУДИТУ ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ ЯК СКЛАДНИКА ФІНАНСОВОЇ ТА ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

***Анотація.** На сучасному етапі розвитку української економіки підприємства вимушені враховувати наслідки впливу активних бойових дій на території України на результативність фінансової діяльності. Відповідно, виникає необхідність постійного вдосконалення системи фінансової та економічної безпеки і виявлення загроз, які впливають на рівень фінансової безпеки підприємства, що може бути здійснено лише шляхом проведення регулярного аудиту фінансової звітності. Мета дослідження полягає в узагальненні теоретичних основ та розробленні практичних рекомендацій щодо здійснення аудиту фінансової звітності для забезпечення фінансової та економічної безпеки в умовах воєнного стану. У результаті дослідження встановлено, що проведення аудиту фінансової звітності підприємств повинно ставити на меті задоволення потреб керівників у необхідній інформації для ухвалення управлінських рішень, які можуть бути ключовими для забезпечення стабільного розвитку бізнесу. Для конкретизації основних сфер застосування аудиту фінансової звітності у формуванні оптимальних умов для забезпечення фінансової та економічної безпеки було застосовано метод аналізу ієрархій, за допомогою якого встановлено, що для сучасних українських підприємств пріоритетним напрямом аудиту має стати аналіз можливостей використання енергоефективних технологій для зменшення витрат. Відповідно, під час проведення аудиту фінансової звітності українських підприємств увага спеціалістів має зосереджуватися на можливостях впровадження технологій, що дозволяють економити різні види ресурсів, зокрема енергетичні. Аудит базується на аналізі фінансової звітності, проте його роль та призначення набагато більш широкі, а результати аудиту можуть бути застосовані для розроблення напрямів стратегічного розвитку підприємства.*

***Ключові слова:** аудит фінансової звітності, фінансова безпека підприємства, економічна безпека підприємства, захист від загроз, аналіз альтернатив, розвиток бізнесу, енергоефективність.*

JEL Classification: D81

***Absztrakt.** Az ukrán gazdaság fejlődésének jelenlegi szakaszában az üzleti vállalkozások kénytelenek figyelembe venni az Ukrajna területén lezajlott aktív ellenségeskedések hatását a pénzügyi tevékenységek hatékonyságára. Ennek megfelelően szükséges a pénzügyi-gazdasági biztonság*

rendszerének folyamatos fejlesztése, a vállalkozás pénzügyi biztonságát érintő veszélyek azonosítása, amely csak a pénzügyi kimutatások rendszeres ellenőrzésével valósítható meg. A tanulmány célja az elméleti alapok általánosítása és gyakorlati ajánlások kidolgozása a pénzügyi kimutatások könyvvizsgálatához a pénzügyi és gazdasági biztonság biztosítása érdekében a hadiállapot körülményei között. A vizsgálat eredményeként megállapítást nyert, hogy a vállalkozások pénzügyi kimutatásainak könyvvizsgálatának arra kell irányulnia, hogy a vezetői szükségletek olyan információkkal szolgáljanak a vezetői döntések meghozatalához, amelyek kulcsfontosságúak lehetnek a stabil üzletfejlesztés biztosításában. A pénzügyi-gazdasági biztonság optimális feltételeinek kialakításában a pénzügyi kimutatások könyvvizsgálatának főbb alkalmazási területeinek pontosítása érdekében a kutatás során a hierarchiák elemzésének módszere került alkalmazásra, melynek segítségével megállapítást nyert az, hogy a modern ukrán vállalkozásoknál a könyvvizsgálat elsődleges iránya az energiahatékony technológiák költségcsökkentési lehetőségeinek elemzése kell, hogy legyen. Ennek megfelelően az ukrán vállalkozások pénzügyi kimutatásainak könyvvizsgálata során a szakemberek figyelmét a különféle erőforrások, különösen az energia megtakarítását lehetővé tevő technológiák megvalósítási lehetőségeire kell összpontosítani. A könyvvizsgálat alapja a pénzügyi kimutatások elemzése, de szerepe és célja ennél jóval tágabb, és a könyvvizsgálat eredményei alapján meghatározhatóak a vállalat fejlesztésének stratégiai irányai.

Kulcsszavak: pénzügyi kimutatások könyvvizsgálata, vállalkozás pénzügyi biztonsága, vállalkozás gazdasági biztonsága, veszélyek elleni védelem, alternatívák elemzése, vállalkozásfejlesztés, energiahatékonyosság.

Abstract. At the current stage of development, the Ukrainian economy is characterized by the need for enterprises to take into account the effects of active hostilities on the territory of Ukraine on the effectiveness of their financial activities. Accordingly, there is a need to constantly improve the system of financial and economic security and identify threats that can affect the level of financial security, which can only be done by conducting a regular audit of financial statements. Based on the relevance of the research, it becomes possible to formulate a goal, which consists in the implementation of the generalization of theoretical foundations and the development of practical recommendations, regarding the implementation of the audit of financial statements, to ensure financial and economic security in the conditions of martial law. As a result of the research, it was established that the audit of financial statements should be aimed at meeting the needs of managers in the necessary information for making management decisions, which can be key to ensuring stable business development. To specify the main areas of application of the audit of financial statements in the formation of optimal conditions for ensuring financial and economic security, the method of analysis of hierarchies was used. With the application of this method, it was established that for modern Ukrainian enterprises, the audit should focus on the analysis of the possibilities of using energy-efficient technologies to reduce costs. Accordingly, when conducting an audit of the financial statements of Ukrainian enterprises, the attention of specialists should be focused on the possibilities of implementing technologies that allow saving various types of resources, in particular energy. The audit is based on the analysis of financial statements, but its role and purpose is much broader, and the results of the audit can be used to develop directions for the company's strategic development.

Keywords: audit of financial statements, financial security of the enterprise, economic security of the enterprise, protection against threats, analysis of alternatives, business development, energy efficiency.

Keywords: audit of financial statements, financial security of the enterprise, economic security of the enterprise, protection against threats, analysis of alternatives, business development, energy efficiency.

Постановка проблеми. Для українського бізнесу, що продовжує функціонувати в умовах дії воєнного стану, актуальним стає формування такого набору дієвих інструментів аналізу та управління, якій дозволив би ухвалювати ефективні управлінські рішення, зважаючи на реальний стан навколишнього середовища. Аудит фінансової звітності може стати одним із таких інструментів, виступаючи базисом та джерелом інформації подальшого розвитку та забезпечення захисту підприємств від загроз щодо їх фінансової та економічної безпеки. Проте слід усвідомлювати, що аудит як такий не є інструментом управління чи забезпечення фінансової та економічної безпеки, він лише створює інформаційне підґрунтя для подальшого забезпечення захищеності підприємства від загроз зовнішнього та внутрішнього середовища. Відповідно, необхідно застосовувати сучасні методи аналізу даних, які допоможуть визначити, на дослідження яких саме матеріалів має бути спрямований аудит, наприклад, метод аналізу ієрархій, який дозволяє визначити пріоритетні напрями застосування аудиту фінансової звітності.

Варто також ураховувати, що в умовах війни не можна говорити виключно про економічну безпеку, оскільки вона тісно пов'язана із забезпеченням силової безпеки і воєнним захистом територій та активів підприємств. Загалом, розвиток соціально-економічної діяльності людства, формування окремих економічних систем та всебічне наукове дослідження різних аспектів економічних процесів зумовили зближення понять економічної безпеки та аудиту фінансової звітності, оскільки визначення стану економічної безпеки базується на аналізі фінансової звітності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Новітні реалії української економіки в умовах дії воєнного стану вимагають від науковців підвищеної уваги до проблем розвитку бізнесу під впливом нестабільного зовнішнього середовища. Крім того, для сучасних учених питання забезпечення фінансової та економічної безпеки бізнесу стають широким полем для наукового пошуку. Наприклад, у роботах О. Губарик, А. Юрченко, Н. Краснікової, А. Любенка, О. Кундрі-Висоцької, І. Демко, І. Вагнер [1; 6; 8] основну увагу зосереджено на визначенні напрямів оцінювання рівня фінансової безпеки, при цьому акцент зроблено на тому, що фінансова безпека є комплексним та системним поняттям, яке потребує аналізу значної кількості інформації про функціонування підприємства. Інші науковці [7; 11; 14; 19] відзначають, що аудит фінансової звітності є джерелом інформації для визначення стану фінансової та економічної безпеки, а також підґрунтям для розроблення заходів щодо забезпечення захисту від загроз як внутрішнього, так і зовнішнього середовища фінансовій та економічній безпеці підприємств.

Науковці, зокрема І. Нестеренко, Є. Чміль, С. Онешко, Н. Хомяк, Н. Томілова-Яремчук, Д. Кобець [10; 14; 16], також підкреслюють, що забезпечення фінансової та економічної безпеки підприємств є надзвичайно важливим питанням і для держави загалом, оскільки від результативності та ефективності

роботи бізнесу залежить здатність до розвитку всієї економіки, що особливо актуалізовано в умовах дії воєнного стану.

Варто також підкреслити, що в останні роки дедалі більше дослідників [11; 15; 17; 18; 20] акцентують увагу на потребі застосування сучасних цифрових інструментів та неординарних методів у процесі забезпечення фінансової та економічної безпеки підприємств.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. З огляду на досить суттєво розроблену тему аудиту фінансової звітності та забезпечення економічної та фінансової безпеки підприємств залишається багато відкритих питань, які стосуються поєднання сучасних підходів до аудиту фінансової звітності саме для розроблення напрямів та інструментів забезпечення фінансової та економічної безпеки підприємств в умовах воєнного стану.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою дослідження є узагальнення теоретичних основ та розроблення практичних рекомендацій щодо здійснення аудиту фінансової звітності для забезпечення фінансової та економічної безпеки підприємств в умовах воєнного стану.

Для досягнення мети дослідження необхідно розв'язати низку задач, зокрема:

- конкретизувати загрози фінансовій безпеці українських підприємств в умовах дії воєнного стану;
- здійснити аналіз статистичного матеріалу щодо реального впливу загроз зовнішнього середовища на розвиток українського бізнесу;
- застосувати метод аналізу ієрархій для конкретизації основної спрямованості аудиту фінансової звітності для забезпечення фінансової та економічної безпеки українських підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. В умовах ринкової економіки, й особливо в умовах воєнного стану, виникає велика кількість джерел загроз різного ступеня впливу та його інтенсивності. Основний критерій, за яким розділяють загрози, – це їх виникнення у внутрішньому чи зовнішньому середовищі підприємств.

Здебільшого відбувається так, що зовнішні загрози стають джерелом виникнення і внутрішніх загроз. У цьому контексті можна навести приклад української компанії ТОВ «Сільпо-Фуд», яка володіє однією з найбільших мереж супермаркетів у країні. З початком повномасштабних воєнних дій фінансовий стан компанії погіршився, що пояснюється окупацією частини територій і втратою значної кількості супермаркетів, а відповідно, і ринків збуту. Також було зруйновано частину супермаркетів у результаті воєнних дій та обстрілів, постраждало торговельне обладнання. Через дефіцит енергоресурсів також виникає потреба закупати нове обладнання для забезпечення автономної роботи супермаркетів в умовах відсутності енергопостачання (дизельні генератори). Так, проведений аудит фінансової звітності, що представлений на офіційному сайті ТОВ «Сільпо-Фуд» [23], показав, що у 2022 році рентабельність активів скоротилася з 6,7% до –8,9%, а через зменшення фінансового результату діяльності підприємства спостерігається зменшення загальної ефективності всієї

компанії. Також, наприклад, коефіцієнт фінансового ризику зріс із 0,43 до 0,59, що також є негативною тенденцією і свідчить про високі ризики втрати платоспроможності.

Система фінансової безпеки повинна насамперед реагувати на загрози зовнішнього середовища. Доцільно виділити серед цих основних загроз свідомі чи несвідомі дії окремих посадових осіб і суб'єктів господарювання (органів державної влади, міжнародних організацій, підприємств-конкурентів) та збіг об'єктивних обставин, що можуть прямо вплинути на рівень фінансової та економічної безпеки. Основними є загрози, які носять системний характер та можуть виникати як у зовнішньому, так і у внутрішньому середовищі кожного конкретного підприємства. Слід аналізувати загрози за напрямом діяльності суб'єкта підприємництва. Загалом, варто відзначити, що переважна більшість дослідників [2; 3; 7] спільна в думці, що необхідно окремо розглядати загрози зовнішнього та внутрішнього середовища. А поняття «загроза фінансовій безпеці підприємства» слід трактувати як подію, ситуацію чи процес у зовнішньому чи внутрішньому середовищі суб'єкта підприємництва, яка в разі настання може перешкоджати стабільному функціонуванню та розвитку суб'єкта підприємництва, а також створювати умови, за яких неможливе досягнення стратегічної мети діяльності суб'єкта підприємництва.

Дослідники О. Губарик, А. Юрченко, С. Онешко, Н. Хомяк, Н. Томілова-Яремчук, Д. Кобець, Л. Франко [1; 14; 20; 22] у своїх наукових працях детально розглянули основні загрози, що виникають унаслідок фінансової діяльності підприємств, отже, можна стверджувати, що в умовах воєнної економіки провідними для підприємств є загрози, наведені в табл. 1.

Таблиця 1.

Перелік основних загроз фінансовій безпеці суб'єктів підприємництва в українській економіці

Зовнішні загрози (макрорівень)	Внутрішні загрози (мікрорівень)
1. Глобальні кризи. Причини виникнення: фінансова глобалізація; зменшення обсягів виробництва, погіршення платоспроможності підприємств-позичальників; надмірна кредитна експансія під час тривалого економічного підйому; стрімке зростання інфляції; різке коливання товарних цін, цін на фінансові активи процентних ставок (особливо для суб'єктів підприємництва, що суттєво залежать від позикового капіталу); зростання боргового навантаження на державу і, як наслідок, підвищення податкового навантаження на суб'єкти підприємництва	1. Недосконалість організації системи фінансового менеджменту, некваліфікований персонал, помилки в стратегічному плануванні та прогнозуванні діяльності суб'єктів підприємництва
2. Невиважена бюджетна, фіскальна, грошово-кредитна політика держави, що створює перепони для стабільного розвитку суб'єктів підприємництва	2. Значна залежність суб'єктів підприємництва від контрагентів унаслідок недостатньої розгалуженості зв'язків чи відсутності запасів та резервів формування і використання основних засобів

Зовнішні загрози (макрорівень)	Внутрішні загрози (мікрорівень)
3. Інтеграція України у світові організації (зокрема, СОТ), як наслідок – стрімке посилення конкуренції на внутрішньому ринку	3. Схильність керівництва суб'єкта підприємництва до прийняття ризикованих рішень (особливо коли можливі негативні наслідки, не виправдані очікуваним результатом, а можливий позитивний результат не настільки суттєвий для суб'єкта підприємництва)
4. Значний рівень тіньової економіки в державі, що призводить до більш жорсткого регулювання діяльності підприємств, які функціонують офіційно	4. Нераціональна для суб'єкта підприємництва структура капіталу (велика доля позикового капіталу)
5. Законодавство, що стрімко змінюється, внаслідок чого підприємства вимушені витратити додаткові ресурси для адаптації до нових умов	5. Недостатня кваліфікованість працівників у кожному структурному підрозділі суб'єкта підприємництва
6. Погіршення значень макроекономічних показників (зниження темпів зростання ВВП, зростання інфляції, збільшення державного боргу, безробіття, брак кваліфікованих спеціалістів в інженерній сфері)	
7. Низька купівельна спроможність населення, що може суттєво знизити попит на продукцію, яку виробляє суб'єкт підприємництва	6. Відсутність обґрунтованих та виважених прогнозів показників фінансової безпеки суб'єкта підприємництва
8. Відсутність у державі чітких механізмів протидії рейдерським посяганням, як наслідок, підприємства, що ефективно функціонують, насамперед можуть стати об'єктом недружніх посягань	
9. Загальна низька конкурентоспроможність, інвестиційна привабливість і технологічна спроможність українських суб'єктів підприємництва внаслідок загальної застарілості обладнання, його енергоємності, моральної застарілості	

Складено автором на основі [1; 9; 12; 14; 20; 22]

За джерелами виникнення загрози можна розподілити таким чином:

- загрози з боку керівництва підприємства;
- загрози, зумовлені діями конкурентів;
- загрози з боку працівників фірми;
- загрози, зумовлені діями посадових осіб державних органів;
- загрози з боку постачальників та інших суб'єктів ринкового середовища.

Враховуючи те, що практично кожен суб'єкт, з яким підприємство здійснює економічні відносини, може бути джерелом загрози, його необхідно розглядати не тільки з точки зору отримання потенційної вигоди, але й з точки зору тих загроз, які він може нести.

Оскільки для суб'єктів підприємництва зовнішнє середовище є не досить прогнозованим, а загрози інформаційно не детермінованими, для розроблення заходів щодо запобігання можливим загрозам необхідно детально розглянути суб'єкти загроз із зовнішнього середовища та їх джерела (табл. 2).

Таблиця 2.

Деталізація зовнішніх загроз фінансовій безпеці суб'єктів підприємництва

Суб'єкт загрози ФБСП	Джерело загрози
Органи державної влади	збільшення податкового навантаження на суб'єкт підприємництва; політичний тиск на власників суб'єктів підприємництва; державна підтримка монопольних структур; жорстке регулювання діяльності комерційних банків; зміна курсу національної валюти
Фінансові установи	зміна умов надання позикових коштів; зміна строків та вартості страхування; невиконання умов обслуговування в банківських установах
Постачальники сировини та матеріалів	банкрутство постачальників; невиконання умов договорів на постачання сировини; незадовільна якість отриманих матеріалів; підвищення ціни сировини
Споживачі	зменшення купівельної спроможності населення; велика кількість відмов від готової продукції (рекламацій); банкрутство дебіторів
Конкуренти	промислове шпигунство; звуження сегменту ринку для збуту продукції; загроза рейдерських посягань із боку конкурентів; посилення монополізму; більша гнучкість конкурентів в адаптації до потреб ринку

Складено автором на основі [6; 10; 14; 19; 20]

Для суб'єктів підприємництва, що функціонують в умовах ринкової економіки та конкурентного середовища, надзвичайно важливо потрапити в зону допустимого ризику, тобто в зону, де величина можливих втрат від прийняття того чи іншого рішення не перевищує прогнозованого прибутку. Різноманіття процесів, які відбуваються на підприємстві, визначає широкий спектр загроз, які впливають на його функціонування. Загрозу в широкому розумінні визначено як сукупність умов, процесів, чинників, які перешкоджають реалізації фінансових інтересів суб'єктів підприємництва чи створюють небезпеку для них. По суті, загроза фінансовій безпеці не дає можливості досягнути гіпотетичного (прогнозованого) стану суб'єкта підприємництва, а прийняття стратегічних і тактичних фінансових та науково-технічних рішень не призводить до отримання очікуваного результату.

Ще одним ключовим показником, який відображає стан економіки та потенціал її розвитку, є чистий фінансовий результат, що отримують підприємства всередині держави (табл. 3). За 2023–2024 роки офіційної статистики за цим показником не представлено, проте варто зосередити увагу на тому, що у 2020 році, коли розвиток економіки України був обмежений пандемією, суттєвого скорочення чисельності прибуткових підприємств та загального чистого фінансового результату не відбулося, що можна характеризувати як позитивний аспект для податкової системи держави,

оскільки здебільшого саме від чистого фінансового результату залежать надходження в бюджет за податком на прибуток.

Таблиця 3.

Чистий прибуток (збиток) підприємств, що функціонують на території України

Роки	Усього				
	чистий прибуток (збиток), тис. грн	підприємства, які одержали прибуток		підприємства, які одержали збиток	
		у % до загальної кількості підприємств	фінансовий результат, тис. грн	у % до загальної кількості підприємств	фінансовий результат, тис. грн
2010	13906129,7	57,3	155197596,8	42,7	141291467,1
2011	67797898,9	63,5	208896289,9	36,5	141098391,0
2012	35067276,8	63,0	210607600,6	37,0	175540323,8
2013	-22839743,6	65,0	179259608,7	35,0	202099352,3
2014	-590066944,5	65,5	202704533,9	34,5	792771478,4
2015	-373516013,2	73,3	352980433,4	26,7	726496446,6
2016	29705020,1	73,0	396745355,6	27,0	367040335,5
2017	168752792,7	72,4	515460600,5	27,6	346707807,8
2018	288305468,1	73,9	584358002,5	26,1	296052534,4
2019	523779001,5	73,6	772019623,4	26,4	248240621,9
2020	68054905,5	71,0	599404728,4	29,0	531349822,9
2021	885276479,5	72,9	1117131352,8	27,1	231854873,3
2022	748964762,7	44,1	489522635,8	55,9	678976546,3

Джерело: [21]

Очевидно, можна припустити, що за результатами 2023 та 2024 років ситуація із прибутковістю українських підприємств буде більш складнішою, оскільки багато підприємств лишилися без ринків збуту, зазнали руйнування внаслідок обстрілів, опинилися повністю або частково на окупованих територіях тощо. Тому треба усвідомлювати, що виникає більше загроз фінансовій та економічній безпеці підприємств, відповідно, і питанням аудиту фінансової звітності слід приділяти більше уваги, оскільки результати аудиту можуть стати джерелом корисної інформації для подальшого ухвалення управлінських рішень у контексті забезпечення фінансової та економічної безпеки. Отже, фінансово-економічна діяльність українських підприємств у 2022–2023 роках характеризується значними проблемами, спричиненими початком повномасштабної війни, особливо це характерно для підприємств, активи яких знаходяться в місцях безпосереднього ведення бойових дій, в окупації та під періодичними ракетними обстрілами.

За результатами проведення аудиту вітчизняних підприємств можна звернути увагу на проблеми, що виявлені за результатами їх фінансової звітності за 2022 рік, як-от:

- 1) зниження суми чистого доходу від реалізації продукції;

- 2) скорочення фінансових результатів унаслідок зростання показників собівартості реалізованої продукції та скорочення чистого доходу;
- 3) значна сума непокритого збитку в структурі власного капіталу;
- 4) відсутність або брак власного оборотного капіталу внаслідок зниження суми власного капіталу відносно необоротних активів.

Для вибору заходів щодо зміцнення фінансового стану і покращення фінансової та економічної безпеки варто скористатися методом аналізу ієрархій, який дозволить визначити, на яких саме аспектах фінансової діяльності треба зосередити увагу спеціалістам під час проведення аудиту фінансової звітності задля забезпечення фінансової та економічної безпеки підприємства. Метод аналізу ієрархій (далі – АІ) є інструментом прийняття рішень, який дозволяє зіставити різні критерії та визначити їх відносну важливість. Метод полягає в розбитті складного завдання на менші підзадачі з їх ієрархічним упорядкуванням.

Використання методу АІ для вибору заходів щодо зміцнення фінансового стану підприємства для забезпечення фінансової та економічної безпеки можна розглянути на певному прикладі.

Спочатку необхідно визначити мету прийняття рішення, наприклад, зміцнення фінансового стану підприємства. Потім треба скласти ієрархію критеріїв. Наприклад, для зміцнення фінансового стану підприємства можуть бути визначені такі критерії: збільшення прибутку, зниження витрат, збільшення обсягів продажу, підвищення ефективності управління фінансами тощо.

Після визначення критеріїв необхідно оцінити їх важливість, порівнюючи один з одним. Це можна зробити шляхом попарного порівняння кожного з критеріїв і присвоєння їм числових значень на основі шкали відношення важливості (наприклад, від 1 до 9).

Після визначення важливості критеріїв можна перейти до оцінювання альтернативних заходів щодо зміцнення фінансового стану підприємства. Наприклад, можна розглянути такі заходи, як підвищення ціни на продукцію, зниження витрат на виробництво, розширення ринків збуту, підвищення ефективності управління фінансами.

Далі необхідно оцінити кожен із запропонованих заходів щодо зміцнення фінансового стану підприємства за кожним із визначених критеріїв. Для цього можна використати матрицю ваг альтернатив за критеріями. У матриці кожен елемент є числом, яке відображає вагу кожної альтернативи за кожним критерієм.

Після того, як всі альтернативи оцінено, можна обчислити загальну вагу кожної альтернативи шляхом додавання значень ваг альтернативи за кожним критерієм [8].

На основі результатів аналізу ієрархії можна визначити найкращу альтернативу для зміцнення фінансового стану підприємства з метою забезпечення фінансової та економічної безпеки підприємства.

Крім того, метод АІ дозволяє провести аналіз чутливості рішення до змін ваг критеріїв та ваг альтернатив. Це може допомогти визначити ризики та потенційні проблеми, які можуть виникнути в разі зміни умов [4].

Таким чином, метод AI може бути дуже корисним інструментом для вибору заходів щодо зменшення ризиків для фінансової та економічної безпеки підприємства, яке функціонує в умовах воєнного стану та нестабільного зовнішнього середовища. Він дозволяє систематизувати й порівняти різні критерії та альтернативи, що допомагає підприємцям зробити об'єктивний та ефективний вибір.

Нижче наведено перелік заходів, які можуть стати універсальним напрямом забезпечення фінансової та економічної безпеки для українських підприємств, тоді як конкретні заходи з реалізації запропонованих напрямів діяльності треба забезпечувати на основі проведеного аудиту фінансової звітності певного підприємства з урахуванням специфіки його діяльності та фінансового стану. Отже, основні заходи щодо забезпечення фінансової та економічної безпеки підприємства можна сформулювати таким чином:

1. Пошук нових джерел фінансування та кредитування для відновлення капіталу (A1).

2. Зміна організаційної структури управління, реструктуризація заборгованості, зниження дебіторської заборгованості, зменшення величини основних виробничих фондів (A2).

3. Використання енергоефективних технологій для зменшення витрат (A3).

4. Скорочення персоналу підприємства (A4).

Ці заходи є універсальними, оскільки дозволяють покращити фінансовий стан та зміцнити захист підприємства від негативного впливу зовнішніх факторів на його фінансову та економічну безпеку. Важливо зазначити, що успішне виконання таких заходів залежить від багатьох факторів, як-от: відновлення матеріально-технічної бази підприємств, якщо її було пошкоджено, якість управління та кваліфікації працівників, ефективність використання ресурсів тощо. Тому для успішного виконання запропонованих заходів необхідно провести аудит фінансової звітності підприємства, розробити детальний план дій, визначити необхідні інвестиції та залучити компетентних фахівців для його реалізації.

Крім того, для створення надійного захисту від загроз фінансовій та економічній безпеці підприємства важливо забезпечити стабільність енергопостачання і підтримувати взаємовигідні відносини з партнерами та клієнтами. Також необхідно виконувати всі законодавчі та регуляторні вимоги щодо діяльності підприємства в умовах дії воєнного стану.

Альтернативні заходи будуть оцінюватися за такими критеріями, як:

1) необхідні кошти для реалізації заходу (E1);

2) очікувана прибутковість заходу за визначений період часу (E2);

3) можливі ризики та загрози під час реалізації заходу (E3);

4) термін реалізації та окупності заходу (E4).

Отже, забезпечення захисту від загроз фінансовій та економічній безпеці підприємства можливе за умови комплексного підходу та реалізації запропонованих заходів, які спрямовані на зменшення витрат, підвищення ефективності роботи та розширення ринків збуту.

Декомпозицію задачі ієрархії вибору заходу із забезпечення захищеності від загроз фінансовій та економічній безпеці підприємства наведено в табл. 4.

Таблиця 4.

Декомпозиція задачі ієрархії вибору сценарію розвитку

Мета	Пошук оптимального заходу забезпечення захищеності від загроз фінансовій та економічній безпеці підприємства			
Критерії	Необхідні кошти (E1)	Очікувана прибутковість (E2)	Можливі ризики та загрози (E3)	Термін реалізації та окупності (E4)
Альтернативи	Пошук нових джерел фінансування та кредитування для відновлення капіталу (A1)	Зміна організаційної структури управління, реструктуризація заборгованості, зниження дебіторської заборгованості, зменшення величини основних виробничих фондів (A2)	Використання енергоефективних технологій для зменшення витрат (A3)	Скорочення персоналу підприємства (A4)

У результаті визначення задачі ієрархії вибору сценарію розвитку процесу захисту від загроз фінансовій та економічній безпеці підприємства формується пріоритетність критеріїв для вибору альтернатив на основі бінарних рішень, а отримані дані представляються у вигляді оберненої симетричної матриці, що подано в табл. 5.

Таблиця 5.

Матриця попарних порівнянь елементів аналізу альтернатив за методом аналізу ієрархії Т. Сааті

Критерії	E1	E2	E3	E4
E1	1	1/3	3	5
E2	3	1	3	7
E3	1/3	1/3	1	3
E4	1/5	1/7	1/3	1

Елемент матриці $a(i, j)$ визначається шляхом порівняння важливості i -го фактора з j -м за шкалою інтенсивності від 1 до 9, де оцінки мають таке визначення [5; 17]:

- 1 – рівна важливість;
- 3 – помірне домінування i -го фактора над j -м;
- 5 – істотна перевага i -го фактора над j -м;
- 7 – значна перевага i -го фактора над j -м;

9 – дуже сильна перевага i -го фактора над j -м;
2, 4, 6, 8 – відповідні проміжні значення.

Як можна стверджувати за результатами аналізу табл. 5, критерій E1 має значно більшу вагу в порівнянні з критерієм E4, тоді як критерій E2 має значно більшу вагу в порівнянні з критерієм E4; критерій E3 помірно домінує над критерієм E4; відповідно, критерій E4 не домінує над жодним із критеріїв, що цілком логічно, оскільки в умовах війни важко прогнозувати показники окупності вкладень.

Наступним кроком логічно має стати розрахунок пріоритетності критеріїв обґрунтування напрямів забезпечення фінансової та економічної безпеки підприємств в умовах дії воєнного стану – табл. 6.

Таблиця 6.

Матриця та результати парних порівнянь для критеріїв

Критерій	E1	E2	E3	E4	W_i	$W_{\text{норм}}$
E1	1	0,333333	3,0000	5	1,4953	0,2777
E2	3,0000	1	3,0000	7,0000	2,8173	0,5232
E3	0,333333	0,333333	1	3,0000	0,7598	0,1411
E4	0,2	0,142857	0,333333	1	0,3124	0,0580
Σ	4,5333	1,8095	7,3333	16,0000	5,3849	1,0000

У табл. 6 наведено показники W_i та $W_{\text{норм}}$, які визначаються за представленими нижче формулами (1, 2)

$$w_i = \sqrt[n]{\prod_{y=1}^n a_{iy}}, \quad (1)$$

$$w_{\text{норм}} = w_i / \sum_{i=1}^n w_i, \quad (2)$$

де W_i – компонента власного вектору матриці (середнє значення оцінок пріоритетності),

$W_{\text{норм}}$ – нормований вектор матриці попарних порівнянь (вектор пріоритетів),

a_{ij} – значення елементів матриці [13].

Отже, необхідно розрахувати такі показники для кожної альтернативи, включеної до моделі аналізу.

E1:

$$W_1 = \sqrt[4]{1 \times 0,3333 \times 3 \times 5} = 1,4953$$
$$W_{\text{норм.}} = \frac{1,4953}{5,3849} = 0,2777$$

E2:

$$W_2 = \sqrt[4]{3 \times 1 \times 3 \times 7} = 2,8173$$

$$W_{\text{норм.}} = \frac{2,8173}{5,3849} = 0,5232$$

E3:

$$W_3 = \sqrt[4]{0,3333 \times 0,3333 \times 1 \times 3} = 0,7598$$

$$W_{\text{норм.}} = \frac{0,7598}{5,3849} = 0,1411$$

E4:

$$W_4 = \sqrt[4]{0,2 \times 0,1429 \times 0,3333 \times 1} = 0,3124$$

$$W_{\text{норм.}} = \frac{0,3124}{5,3849} = 0,058$$

$$\sum W_i = 1,4953 + 2,8173 + 0,7598 + 0,3124 = 5,3849$$

За результатами розрахунків найбільш пріоритетним критерієм, що визначає потенційні напрями забезпечення фінансової та економічної безпеки підприємства, є другий критерій – очікувана прибутковість, що є цілком логічним, оскільки в умовах нестабільності підприємства самі зацікавлені в забезпеченні власної ефективної діяльності.

Далі треба перейти до визначення пріоритетів альтернатив за кожним із критеріїв (рис. 1).

E1							E3						
	A1	A2	A3	A4	WI	Wнорм		A1	A2	A3	A4	WI	Wнорм
A1	1	3	7	1/5	1,4316	0,2354	A1	1	1/3	3	5	1,4953	0,2634
A2	1/3	1	5	1/5	0,7598	0,1249	A2	3	1	5	7	3,2011	0,5638
A3	1/7	1/5	1	1/7	0,2528	0,0416	A3	1/3	1/5	1	3	0,6687	0,1178
A4	5	5	7	1	3,6371	0,5981	A4	1/5	1/7	1/3	1	0,3124	0,0550
Σ	6,48	9,20	20,00	1,54	6,0813	1,0000	Σ	4,53	1,68	9,33	16	5,6776	1,0000
E2							E4						
	A1	A2	A3	A4	WI	Wнорм		A1	A2	A3	A4	WI	Wнорм
A1	1	3	1/3	7	1,6266	0,2847	A1	1	7	5	1/3	1,8481	0,3119
A2	1/3	1	1/5	1	0,5081	0,0889	A2	1/7	1	1/3	1/7	0,2872	0,0485
A3	3	5	1	7	3,2011	0,5602	A3	1/5	3	1	1/5	0,5886	0,0993
A4	1/7	1	1/7	1	0,3780	0,0661	A4	3	7	5	1	3,2011	0,5403
Σ	4,48	10	1,68	16	5,7138	1,0000	Σ	4,34	18,00	11,33	1,6762	5,9250	1,0000

Рис. 1 Значення пріоритетності альтернатив за кожним із критеріїв

За критерієм E1 найбільш високий пріоритет має альтернатива A4. Відповідно до критерію E2 найбільший пріоритет – в альтернативи A3, для E3 – A2, а для E4 – A4.

Оптимальна для підприємства альтернатива з визначення напрямів забезпечення фінансової та економічної безпеки розраховується шляхом перемноження матриці пріоритетів альтернатив за кожним критерієм на матрицю пріоритетів критеріїв (рис. 2).

	E1	E2	E3	E4			
Пошук нових джерел фінансування та кредитування для відновлення капіталу (A1).	0,2354	0,2874	0,2634	0,3119		0,2777	=МУМНОЖ(C2:F5;H2:H5)
Зміна організаційної структури управління, реструктуризація заборгованості, зниження дебіторської заборгованості, зменшення величини основних виробничих фондів (A2).	0,1249	0,0889	0,5638	0,0485		0,5232	0,1636
Використання енергоефективних технологій для зменшення витрат (A3).	0,0416	0,5602	0,1179	0,0993		0,1411	0,327
Скорочення персоналу підприємства (A4).	0,5981	0,0661	0,055	0,5403		0,058	0,2398

Рис. 2 Визначення пріоритетного сценарію напрямів забезпечення фінансової та економічної безпеки підприємства

Також пріоритетність сценаріїв напрямів забезпечення фінансової та економічної безпеки підприємства логічно навести у вигляді діаграми для наочності – рис. 3.

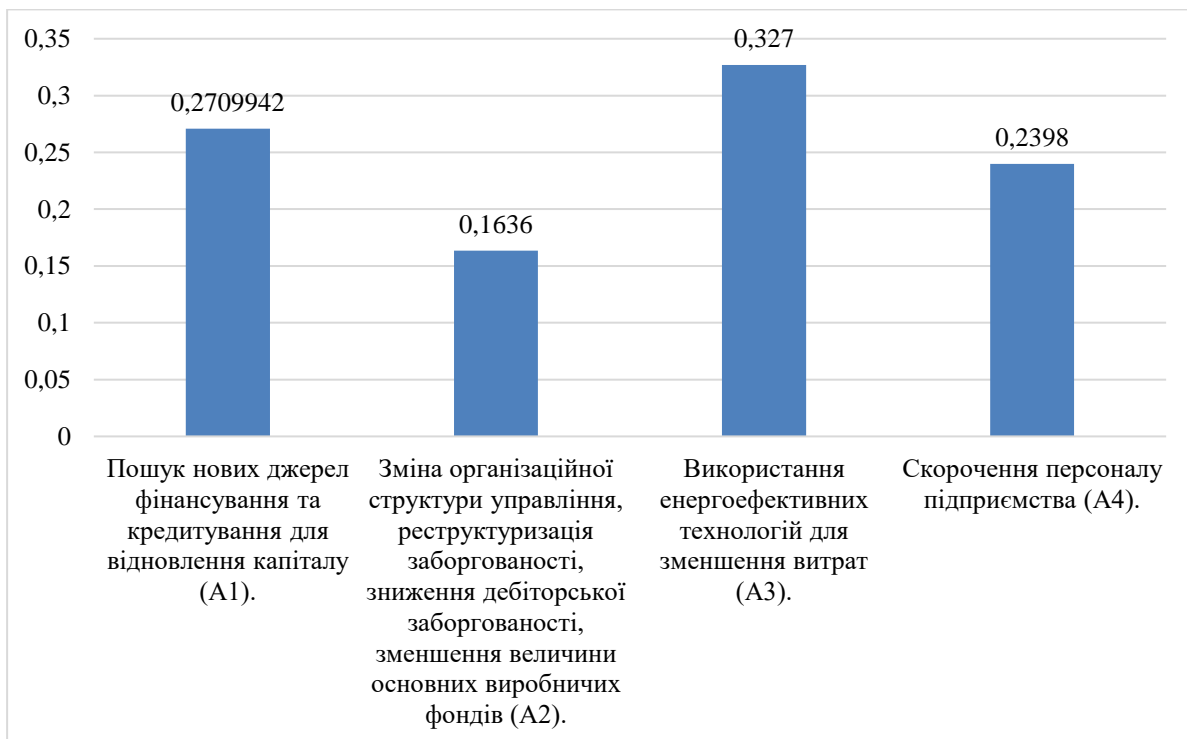

Рис. 3 Показники пріоритетності сценаріїв напрямів забезпечення фінансової та економічної безпеки підприємства

Методом аналізу ієрархій визначено найбільш прийнятну альтернативу – 0,3270 для заходу А3 «Використання енергоефективних технологій для

зменшення витрат». Відповідно, під час здійснення аудиту фінансової звітності в умовах воєнного стану доцільно приділяти увагу аналізу можливостей та доцільності впровадження енергоефективних технологій на підприємстві. Оскільки аудит може ґрунтуватися на розгляді річних звітів, рахунків та інших даних, наданих сектором безпеки в рамках регулярного аналітичного процесу, він дає змогу досить глибоко й системно аналізувати стан підприємства і створювати інформаційну базу для подальшого ухвалення управлінських рішень у сфері забезпечення фінансової та економічної безпеки.

Висновки та перспективи подальших досліджень. На основі проведеного аналізу основних підходів до визначення ролі аудиту в забезпеченні фінансової та економічної безпеки підприємства можна стверджувати, що аудит сьогодні виконує багато функцій і може забезпечувати менеджерів достатньою кількістю інформації для ухвалення управлінських рішень.

При цьому в процесі дослідження необхідно було визначити, на що саме має бути спрямований аудит фінансової звітності в процесі пошуку шляхів захисту сучасних підприємств від загроз зовнішнього та внутрішнього середовища. Застосування методу аналізу ієрархій дозволило сформулювати основний перелік пріоритетних напрямів використання аудиту й зазначити, що однією з найважливіших задач натеper має стати визначення фінансової готовності підприємства до впровадження енергоефективних технологій. Такий результат актуалізується в умовах значних руйнувань національної енергетичної інфраструктури та необхідності вживати заходів для економії енергоресурсів.

Перспективами подальших досліджень питань поєднання фінансової звітності й забезпечення фінансової та економічної безпеки можна визначити оцінку втрат і збитків підприємств від воєнних дій, що може бути корисним для відновлення українського бізнесу із залученням міжнародної макрофінансової допомоги та отримання репарацій від країни-агресора.

Список використаних джерел

1. Губарик О., Юрченко А. Обліково-аналітичне забезпечення діагностики функціонування підприємства та удосконалення системи економічної безпеки на основі покращення фінансового стану. *Економіка та суспільство*. 2021. № 32. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-32-26>. (дата звернення: 17.04.2024).
2. Іщенко Я. П. Особливості організації обліку витрат органічного сільськогосподарського виробництва. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2019. № 7. С. 122–132.
3. Карпенко О. В., Карпенко В. Д., Плікус І. Й. Цифровізація як чинник стійкого розвитку бізнесу. *Перспективи розвитку бухгалтерського обліку, аналізу та аудиту в умовах інноваційних інформаційних технологій*: монографія. Полтава: ПУЕТ, 2021. 183 с.
4. Клименко К. В. Діджиталізація як інноваційний розвиток підприємств: досвід України. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2020. № 4. Т. 3. С. 13–18.
5. Коваль О. В. Діджиталізація як вектор сучасного розвитку бізнес-процесів. *Глобалізація та розвиток інноваційних систем: тенденції, виклики, перспективи*: матеріали міжнародної науково-практичної конф. (м. Харків, 3–4 листопада 2022 р.). Харків : Державний біотехнологічний університет, 2022. С. 29–31.

6. Краснікова Н. Г. Теоретико-методичні засади обліково-аналітичного забезпечення внутрішнього аудиту доходів і витрат комунальних некомерційних підприємств охорони здоров'я. *Науковий погляд: економіка та управління*. 2020. № 3. С. 139–144.
7. Лазебник Л. Л. Діджиталізація економічних відносин як фактор удосконалення бізнес-процесів підприємства. *Економічний вісник*. 2018. № 2. С. 69–74.
8. Любенко А., Кундря-Висоцька О., Демко І., Вагнер І. Маркери розширення інформаційної інфраструктури облікової системи сучасних бізнес-комунікацій. *Вісник економіки*. 2021. № 3. С. 125–136. URL: <https://doi.org/10.35774/visnyk2021.03.125> (дата звернення: 17.04.2024).
9. Мулик Я. І. Методичні та організаційні підходи до системи внутрішнього контролю на підприємстві. *Агросвіт*. 2020. № 17–18. С. 28–38
10. Нестеренко І. В., Чміль Є. Л. Моделювання облікової політики в контексті забезпечення інноваційного розвитку підприємства. *Цифрова економіка та економічна безпека*. 2022. № 1 (01). С. 93–99.
11. Нечипоренко Т. Д. Теоретичний акцепт діджиталізації у контексті оподаткування. *Облік, аналіз, аудит та оподаткування: сучасна парадигма в умовах сталого розвитку*: зб. матеріалів VI міжнар. наук.-практ. конф., 10 грудня 2020 р. Київ, КНЕУ. 2020. С. 443–446.
12. Овчарова Н. В., Горбань П. М. Організаційні засади проведення внутрішнього аудиту доходів підприємства. *Сучасні проблеми економіки, обліку, фінансів і права*: збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції. Полтава : ЦФЕНД, 2022. 131 с.
13. Онегіна В. М. Діджиталізація та її виклики для підприємництва. *Digital Business transformation: challenges and opportunities for partnership: Materials of International scientific-practical conference*, 9–10 вересня 2021 р. Мелітополь : ТДАТУ, 2021. С. 144–146.
14. Онешко С., Хомяк Н., Томілова-Яремчук Н., Кобець Д. Розвиток цифрових інструментів бухгалтерської (фінансової) звітності та її роль у забезпеченні фінансової безпеки економічного суб'єкта. *Академічні візії*. 2022. № 10–11. С. 29–37. DOI: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.7147303>.
15. Познякова О. І., Мацьків Л. Б. Удосконалення бізнес-процесів підприємств в умовах діджиталізації. *Управління інноваційним процесом в Україні: розвиток співпраці*: тези доп. VIII міжнар. наук.-практ. конф., 18–20 червня 2020 р Львів. 2020. С. 144–146.
16. Потриваєва Н. В., Недбайло І. І., Нестерчук І. В. Цифровий облік в аграрній сфері. *Бухгалтерський облік, оподаткування, аналіз і аудит: сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку*: тези доповідей VII міжнар. наук.-практ. конф., 27 листопада 2021 р. Чернігів : НУ «Чернігівська політехніка», 2021. С. 142–143.
17. Сокіл О. Г. Методологічна основа обліково-аналітичного забезпечення формування звітності сільськогосподарських підприємств про сталий розвиток. *Науковий вісник Національної академії статистики, обліку та аудиту*. 2018. № 1–2. С. 47–56.
18. Тенюх З. І., Пелех У. В. Діджиталізація бухгалтерського обліку в Україні: стан та перспективи розвитку. *Економіка та суспільство*. 2022. № 41. URL : <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-41-66> (дата звернення: 17.04.2024).
19. Ткачук В. О., Обіход С. В., Зіміна Н. П. Цифровізація бізнес-процесів підприємства в умовах переходу в діджитал-середовище. *Інфраструктура ринку*. 2020. № 47. URL : <https://doi.org/10.32843/infrastructure47-22> (дата звернення: 17.04.2024)
20. Трушлякова А. Б. Розвиток діджиталізації в Україні: фактори впливу, переваги та виклики сьогодення. *Економічні горизонти*. 2018. № 4 (7). С. 186–191.
21. Чистий прибуток (збиток) підприємств. Офіційний сайт служби статистики України. URL: https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2021/fin/chpr/chpr_reg/chpr_reg_u/arh_chpr_reg2021_u.htm (дата звернення: 17.04.2024)
22. Франко Л. С. Роль цифрової трансформації інновацій у підвищенні конкурентоспроможності України: сучасний стан та перспективи. *Економіка та суспільство*. 2022. № 42. URL : <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-42-63> (дата звернення: 17.04.2024)
23. Фінансова звітність ТОВ «Сільпо-Фуд». *Офіційний сайт ТОВ «Сільпо-Фуд»*. URL: <https://silpo.ua/reports> (дата звернення: 17.04.2024).

24. Шишкова Н. Л. Перспективи ІТ-модернізації бухгалтерського обліку: актуалізація теорії і практики. *Економічний вісник*. 2019. № 3. С. 146–159. URL: <https://doi.org/10.33271/ev/67.146> (дата звернення: 17.04.2024).

References

1. Hubaryk, O. & Yurchenko, A. (2021). Oblikovo-analitychne zabezpechennia diahnostryki funkcionuvannia pidpryemstva ta udoskonalennia systemy ekonomichnoi bezpeky na osnovi pokrashchennia finansovoho stanu [Accounting and analytical support for diagnostics of the functioning of the enterprise and improvement of the economic security system based on the improvement of the financial condition]. *Ekonomika ta suspilstvo - Economy and society*, 32. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-32-26> [in Ukrainian]
2. Ishchenko, Ya.P. (2019). Osoblyvosti orhanizatsii obliku vytrat orhanichnogo silskohospodarskoho vyrobnytstva. [Peculiarities of organization of cost accounting of organic agricultural production]. *Ekonomika, finansy, menedzhment: aktualni pytannia nauky i praktyky – Economics, finance, management: topical issues of science and practice*, 7, 122–132. [in Ukrainian]
3. Karpenko O. V., Karpenko V. D., Plikus I. J. (2021). Cyfrovizacija jak chynnyk stijkogho rozvytku biznesu [Digitization as a factor of sustainable business development]. *Perspektyvy rozvytku bukhhalterskogo obliku, analizu ta audytu v umovakh innovacijnykh informacijnykh tekhnologij – Prospects for the development of accounting, analysis and audit in the context of innovative information technologies* (ed. by Je. A. Karpenko, O. V. Karpenko, A. I. Miljka etc.). Poltava: PUET [in Ukrainian]
4. Klymenko K. V. (2020). Didzhytalizacija jak innovacijnyj rozvytok pidpryemstv: dosvid Ukrainy. [Digitization as an innovative development of enterprises: the experience of Ukraine]. *Visnyk Khmeljnyckogho nacionaljnogho universytetu – Bulletin of Khmelnytsky National University*, 4(3), 13–18. [in Ukrainian]
5. Kovalj O. V. (2022). Didzhytalizacija jak vektor suchasnogho rozvytku biznes-procesiv [Digitization as a vector of modern development of business processes]. *Proceedings of the Ghlobalizacija ta rozvytok innovacijnykh system: tendenciji, vyklyky, perspektyvy – Globalization and Development of Innovation Systems: Trends, Challenges, Prospects: Proceedings of the International Scientific and Practical Conference* (Kharkiv, November 3-4, 2022) (pp. 29-31). Kharkiv: State Biotechnology University. [in Ukrainian]
6. Krasnikova N. H. (2020) Teoretyko-metodychni zasady oblikovo-analitychnogho zabezpechennia vnutrishnogo audytu dokhodiv i vytrat komunalnykh nekomertsiiynykh pidpryemstv okhorony zdorovia [Theoretical and methodological principles of accounting and analytical support of internal audit of revenues and expenses of communal non-commercial health care enterprises]. *Naukovyi pohliad: ekonomika ta upravlinnia – Scientific view: economics and management*, 3, 139–144 [in Ukrainian].
7. Lazebnyk L. L. (2018). Didzhytalizacija ekonomichnykh vidnosyn jak faktor udoskonalennja biznesprocesiv pidpryemstva [Digitalization of economic relations as a factor in improving business processes of an enterprise]. *Ekonomichnyj visnyk – Economic Herald*, 2, 69–74. [in Ukrainian].
8. Ljubenko A., Kundrja-Vysocjka O., Demko I., Vaghner I. (2021). Markery rozshyrennja informacijnoji infrastruktury oblikovoji systemy suchasnykh biznes-komunikacij [Markers of expansion of the information infrastructure of the accounting system of modern business communications]. *Visnyk ekonomiky – Bulletin of Economics*, 3, 125–136. DOI: <https://doi.org/10.35774/visnyk2021.03.125> [in Ukrainian].
9. Mulik Ya. I. (2020) Metodichni ta organizacijni pidhodi do sistemi vnutrishnogo kontrolyu na pidpryemstvi [Methodical and organizational approaches to the internal control system at the enterprise]. *Agrosvit*, 17–18, 28–38. [in Ukrainian].
10. Nesterenko I. V., Chmilj Je. L. (2022). Modeljuvannja oblikovoji polityky v konteksti zabezpechennja innovacijnogho rozvytku pidpryemstva [Modeling of accounting policy in the context of ensuring innovative development of the enterprise]. *Cyfrova ekonomika ta ekonomichna bezpeka – Digital economy and economic security*, 1(01), 93–99. [in Ukrainian].

11. Nechyporenko T. D. (2020). Teoretychnyj akcept didzhitalizaciji u konteksti opodatkuwannja [Theoretical acceptance of digitization in the context of taxation]. Proceedings of the Oblik, analiz, audyt ta opodatkuwannja: suchasna paradyghma v umovakh stalogho rozvytku – *Accounting, analysis, audit and taxation: a modern paradigm in the context of sustainable development: proceedings of the VI International Scientific and Practical Conference*, December 10, 2020). (pp. 443–446). Kyiv, KNEU. [in Ukrainian].
12. Ovcharova N. V., Horban P. M. (2022) Orhanizatsiini zasady provedennia vnutrishnoho audytu dokhodiv pidpryiemstva [Organizational principles of conducting an internal audit of the company's income]. *Suchasni problemy ekonomiky, obliku, finansiv i prava: zbirnyk tez dopovidei mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii–Modern problems of economics, accounting, finance and law: collection of abstracts of reports of the international scientific and practical conference*. Poltava: Center for Financial and Economic Research. [in Ukrainian].
13. Oneghina V. M. (September 9–10, 2021) Didzhitalizacija ta jiji vyklyky dlja pidpryjemnyctva [Digitalization and its challenges for entrepreneurship]. *Digital Business transformation: challenges and opportunities for partnership* (pp. 144–146). Melitopol: TSATU. [in Ukrainian].
14. Oneshko S., Khomjak N., Tomilova- Jaremchuk N., Kobecj D. (2022). Rozvytok cyfrovjkh instrumentiv bukhghaltersjkoji (finansovoji) zvitnosti ta jiji rolj u zabezpechenni finansovoji bezpeky ekonomichnogho sub'jekta [The development of digital tools of accounting (financial) reporting and its role in ensuring the financial security of an economic entity]. *Akademichni viziji – Academic visions*, 10–11. DOI: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.7147303>. P. 29–37.
15. Poznjakova O. I., Macjkiv L. B. (2020). Udoskonalennja biznes-procesiv pidpryjemstv v umovakh didzhitalizaciji [Improvement of business processes of enterprises in conditions of digitalization]. Proceedings of the Upravlinnja innovacijnym procesom v Ukraini: rozvytok spivpraci – *Management of the innovation process in Ukraine: development of cooperation: abstracts of the VIII international scientific and practical conference* (pp. 144-146). (June 18-20, 2020, Lviv). Lviv: Lviv Polytechnic Publishing House. [in Ukrainian].
16. Potryvajeva N. V., Nedbajlo I. I., Nesterchuk I. V. (2021). Cyfrovij oblik v aghrarnij sferi [Digital accounting in the agricultural sector]. *Bukhghaltersjkyj oblik, opodatkuwannja, analiz i audyt: suchasnyj stan, problemy ta perspektyvy rozvytku – Accounting, taxation, analysis and audit: current state, problems and prospects for development: abstracts of the VII International Scientific and Practical Conference* (November 27, 2021, Chernihiv) (pp. 142-143). Chernihiv: National University "Chernihiv Polytechnic". [in Ukrainian].
17. Sokil, O. H. (2018) Metodolohichna osnova oblikovo-analitychnoho zabezpechennia formuvannja zvitnosti silskohospodarskykh pidpryjemstv pro stalji rozvytok [The methodological basis of accounting and analytical support for the formation of reports of agricultural enterprises on sustainable development]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoi akademii statystyky, obliku ta audytu – Scientific Bulletin of the National Academy of Statistics, Accounting and Auditing*, 1–2, 47–56. [in Ukrainian].
18. Tenjukh Z. I., Pelekh U. V. (2022). Didzhitalizacija bukhghaltersjkojgo obliku v Ukraini: stan ta perspektyvy rozvytku [Digitization of accounting in Ukraine: status and development prospects]. *Ekonomika ta suspiljstvo–Economy and society*, 41. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-41-66> [in Ukrainian].
19. Tkachuk V. O., Obikhod S. V., Zimina N. P. (2020). Cyfrovizacija biznes-procesiv pidpryjemstva v umovakh perekhodu v didzhital-seredovyshhe [Digitization of the enterprise's business processes in the conditions of the transition to the digital environment]. *Infrastruktura rynku –Market infrastructure*, 47. DOI: <https://doi.org/10.32843/infrastruct47-22> [in Ukrainian].
20. Trushljakova A. B. (2018). Rozvytok didzhitalizaciji v Ukraini: faktory vplyvu, perevahy ta vyklyky sjoghodennja [Development of digitalization in Ukraine: influencing factors, advantages and challenges of today]. *Ekonomichni ghoryzonty–Economic horizons*, 4(7), 186–191. [in Ukrainian].

21. Statistics Service of Ukraine (2024). Net profit (loss) of enterprises. URL: https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2021/fin/chpr/chpr_reg/chpr_reg_u/arh_chpr_reg2021_u.htm [in Ukrainian].
 22. Franko L. S. (2022). Rolj cyfrovoji transformaciji innovacij u pidvyshhenni konkurentospromozhnosti Ukrainy: suchasnyj stan ta perspektyvy [The role of digital transformation of innovations in increasing the competitiveness of Ukraine: current state and prospects]. *Ekonomika ta suspiljstvo – Economy and society*, 42. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-42-63>. [in Ukrainian].
 23. Official website of Silpo-Food LLC. (n.d.). *Finansova zvitnist TOV «Silpo-Fud»* [Financial statements of Silpo-Food LLC] URL: <https://silpo.ua/reports> [in Ukrainian].
- Shyshkova N. L. (2019). Perspektyvy IT-modernizaciji bukhghaltersjogho obliku: aktualizacija teoriji i praktyky [Prospects for IT-modernization of accounting: actualization of theory and practice]. *Ekonomichnyj visnyk– Economic Herald*, 3, 146–159. DOI: <https://doi.org/10.33271/ev/67.146> [in Ukrainian].

DOI: 10.58423/2786-6742/2024-6-300-306
UDC 338.45:621-047.44(477)

Essia Ries AHMED

Ph.D, Assist Prof, Accounting
Karabuk University,
Karabuk, Turkey

ORCID ID: 0000-0002-5723-0718

Scopus Author ID: 56275650900

THE IMPACT OF DIGITAL PROCEDURES IN ACCOUNTING AND AUDITING ON TAX COLLECTION EFFICIENCY

Анотація. У минулому аудиторі переглядали фінансові звіти та інші документи наприкінці звітного періоду як частину своєї звичайної аудиторської діяльності. Тим не менш, через доступність даних у реальному часі та складних методів моніторингу в епоху цифрових технологій аудиторі можуть проводити безперервний аудит. Постійний аудит дозволяє аудиторам виявляти порушення або можливі небезпеки, коли вони виникають, шляхом постійного моніторингу фінансових операцій. Використовуючи технологію, аудиторі можуть покращити внутрішній контроль, надати оперативний зворотний зв'язок і завчасно зменшити ризики. Таким чином, це дослідження спрямоване на вивчення цифрових процедур обліку та аудиту ефективності збору податків. У дослідженні використовується кількісний підхід шляхом опитування 150 осіб, які працюють у сфері податкових інспекторів Податкового управління Оману. Це дослідження використовує Smart-PLS як статистичні інструменти для аналізу своїх гіпотез. Результати продемонстрували, що цифрові процедури бухгалтерського обліку та аудиту мають значний позитивний вплив на ефективність збору податків у податковій службі Оману. Теоретична основа цієї роботи може бути корисною для розуміння цифрових факторів зростання активного збору податків. Для аудиторів цифрова ера створила цілий світ можливостей, які дозволяють їм надавати своїм клієнтам більшу ефективність, точність і цінність. Завдяки постійному аудиту та аналізу даних аудиторі можуть отримати цінну інформацію, мінімізувати ризики та оптимізувати свої процедури. Однак аудиторі повинні бути в курсі цих технічних розробок, постійно оновлювати свої знання та стежити за зміною цифрового ландшафту. Новизна поточної роботи полягає в дослідженні зв'язку між аудитом і цифровою трансформацією, розглядаючи використання різних факторів та їх внесок у посилення податкових органів. Він також підкреслює роль аналізу даних у режимі реального часу в покращенні здатності аудиторів приймати рішення. Це дослідження особливо унікальне в контексті країн, що розвиваються, особливо в Перській затоці, і зокрема в Омані.

Ключові слова: цифровий бухгалтерський облік, аудит, оподаткування, технології.

JEL Classification: H83, M4

Absztrakt. Korábban a könyvvizsgálók szokásos könyvvizsgáló tevékenységük részeként a beszámolósi időszak végén áttekintették a pénzügyi kimutatásokat és egyéb dokumentumokat. A digitális korban elérhető valós idejű adatokkal és kifinomult monitorozási technikákkal azonban a könyvvizsgálók folyamatos auditálást végezhetnek. A folyamatos könyvvizsgálat lehetővé teszi a könyvvizsgálók számára, hogy a pénzügyi tranzakciók folyamatos nyomon követésével észleljék a jogsértéseket vagy potenciális fenyegetéseket. A technológia használatával a könyvvizsgálók javíthatják a belső ellenőrzéseket, azonnali visszajelzést adhatnak, és korán csökkenthetik a kockázatokat. Ezért jelen kutatás célja a digitális számviteli eljárások tanulmányozása és az adóbeszedés hatékonyságának ellenőrzése. A tanulmány kvantitatív megközelítést alkalmaz 150, az ománi Adószolgálatnál

adóellenőrök területén dolgozó személy megkérdezésével. Ez a tanulmány a Smart-PLS-t statisztikai eszközként használja hipotéziseinek elemzéséhez. Az eredmények azt mutatták, hogy a digitális számviteli és könyvvizsgálati eljárások jelentős pozitív hatással vannak az Omán Adószolgálat adóbeszedési hatékonyságára. Ennek a munkának az elméleti kerete hasznos lehet az aktív adóbeszedés növekedésének digitális mozgatórugóinak megértésében. A könyvvizsgálók számára a digitális kor olyan lehetőségek világát teremtette meg, amelyek lehetővé teszik számukra, hogy nagyobb hatékonyságot, pontosságot és értéket biztosítsanak ügyfeleiknek. A folyamatos könyvvizsgálat és adatelemzés révén az auditorok értékes információkhoz juthatnak, minimalizálhatják a kockázatokat és optimalizálhatják eljárásaikat. A könyvvizsgálóknak azonban lépést kell tartaniuk ezekkel a technikai fejlesztésekkel, folyamatosan frissíteniük kell tudásukat, és figyelemmel kell kísérniük a változó digitális tájat. A munka újdonsága az ellenőrzés és a digitális átalakulás kapcsolatának vizsgálatában rejlik, figyelembe véve a különböző tényezők felhasználását és azok hozzájárulását az adóhatóság megerősítéséhez. A tanulmány arra is rávilágít, hogy a valós idejű adatelemzés milyen szerepet játszik a könyvvizsgálók döntéshozatali képességének javításában. Ez a tanulmány egyedülálló a fejlődő országok kontextusában, különösen a Perzsa-öbölben és Ománban.

Kulcsszavak: digitális számvitel, könyvvizsgálat, adózás, technológiák.

Abstract. In the past, auditors would review financial statements and other documents at the conclusion of an accounting period as part of their routine auditing activity. Nonetheless, because of the availability of real-time data and sophisticated monitoring methods in the digital age, auditors may do continuous auditing. Continuous auditing allows auditors to spot irregularities or possible hazards as they arise by continuously monitoring financial transactions. Using technology, auditors can improve internal controls, give prompt feedback, and proactively reduce risks. Thus, this study aims at examining the digital procedures accounting and auditing on tax collection efficiency. The study uses the quantitative approach through survey of 150 persons work in the field of tax inspectors of Oman Tax Authority. This study uses Smart-PLS as statistical instruments to analyses its hypotheses. The results demonstrated digital procedures accounting and auditing has a significant and positive influence on tax collection efficiency in Tax Authority in Oman. The theoretical framework of this work could be helpful to understand digital factors to growing active tax collection. For auditors, the digital era has created a world of opportunities that allow them to provide their clients with more efficiency, accuracy, and value. Through continuous auditing and data analytics, auditors can find valuable insights, minimize risks, and optimize their procedures. However, auditors need to keep up with these technical developments, update their knowledge, and keep a close eye on how the digital world is changing. The novelty of the current work lies in examining the link between auditing and digital transformation, taking into account the utilization of factors and their contribution to the enhancement of tax authorities. It also highlights the role of real-time data analysis in improving auditors' decision-making abilities. This study is particularly unique in the context of developing countries, especially in the Arabian Gulf, and specifically within Oman.

Key words: Digital accounting, auditing, taxation, technology.

Problem description. In today's rapidly evolving business landscape, where technology plays a pivotal role in almost every aspect of our lives, it comes as no surprise that the field of auditing has also undergone a transformation [1]. The digital tools have provided auditors and accountants with a multitude of powerful tools and technologies, enabling them to streamline processes, enhance accuracy, and achieve greater efficiency in their work. Technology has also revolutionized the way auditors conduct their work, particularly in the wake of the COVID-19 pandemic [2]. Remote auditing is considered important tool for making auditors to achieve their responsibilities

from everyplace in the world. According to Bakarich and O'Brien [3], two of the most recent innovations, machine learning (a subset of artificial intelligence) and robotic process automation (RPA), are becoming more and more common in the public accounting sector due to a variety of ongoing use cases. Nonetheless, Moll and Yigitbasioglu [4] draw attention to the need for more research to clarify the new roles and competencies in accounting. In a similar vein, others contend that insufficient research has been done on how cutting-edge digital technology will affect the auditing profession [5, 6, and 7]. Because of this, the reality of audit firms is that they must quickly and aggressively change the accounting and auditing system by utilizing digital and electronic technology in accordance with the methods and guidelines that industrialized and non-industrialized nations have shown effective.

Literature review. The effects of emerging technology, including robotic process automation and artificial intelligence, on auditing firms were examined by Vitali and Giuliani [8]. They pay particular attention to the day-to-day operations, hiring procedures, organizational structure, and the disparity in pricing between Big4 and non-Big4 auditing firms. To do this, field research comprising 14 auditing firms both Big4 and non-Big4 from Consob's list served as the basis for the study. The findings show that auditors will benefit from the new technologies since they will be able to concentrate on tasks that offer value. Tenyukh et al., [9] investigation into the application of digital technologies in taxation and accounting at Ukrainian businesses allowed for the conclusion that, given the current situation in which Ukraine has chosen the path of digitalization, their use is a requirement for enhancing it and, consequently, improving the general efficiency of business processes. The management of Ukrainian firms will be able to select digital technologies based on the assigned tasks by using the proposed flowchart for digital technology selection in accounting and auditing. It is determined that the most common digital technologies in accounting at Ukrainian enterprises are cloud technologies and technologies for working with large data sets. Syrtseva et al., [10] identified areas and developed mechanisms to enhance the accounting system's organization and control over tax liability calculations for budgetary institutions. The study demonstrated how the development of a cutting-edge information and analytical resource for the tax service optimizes the accounting and control system, paving the way for the introduction of more potent mechanisms for tax administration, economic de-shadowing, and enhanced cash flow management. Uzhva et al., [11] examine the characteristics of accounting and analytical assistance in the digital economy; consider the applications of IT in accounting and auditing. According to the research, untapped potential might be uncovered thanks to the way accounting and IT systems are structured. According to Iansiti and Lakhani [12], the incorporation of Blockchain technology has led to increased transparency and trust in accounting procedures. Because of its decentralized ledger structure, which guarantees transaction immutability, fraud risk is lower and financial record authenticity is increased.

Hypothesis 1: There is a positive relationship between digital procedures of accounting and tax collection efficiency.

Hypothesis 2: There is a positive relationship between digital procedures of auditing and tax collection efficiency.

Research aims and objectives. The main goal of this study is to examine the digital procedures of accounting and auditing on tax collection efficiency.

Methods. The current study, in its methodology, is based on a cross-sectional design that takes into account the quantitative approach. Questionnaires were distributed and data were collected according to these questionnaires based on a study

[13]. The focus of the analysis of the current study is those currently working in the Tax Department, specifically the inspectors in Amman at the General Tax Authority. The number of people targeted by the study reached 75 people, including 60 tax inspectors. The data collected was analyzed using the Smart-PLS software. One of the probability sampling methods, a random sample, was used as the sampling approach. Random sampling is the most widely used technique for sampling. By adopting random sampling, bias is minimized. Because individual variance within the sample is a trustworthy predictor of variance in the population, estimation of findings is more accurate. Within the parameters of the sample size, this sample gives the study additional information [14].

Results and discussions. According to Hair et al. [15], discriminant validity indicates the extent to which a construct differs from other constructs. Therefore, there are a few conditions that need to be verified to verify it utilizing PLS analysis. This means that the square root of any average variance extracted (AVE) construct must exceed the range of correlations for the relevant construct. Table 1. demonstrates that when compared to other constructs that convey appropriate information regarding the validity of the discriminant, the AVE square root is greater than the correlation of the construct.

Table 1.

Discriminant validity constructs and variance explanation

	Digi-pr-Accounting	Digi-pr-Auditing	Tax-Co-Eff
Digi-pr-Accounting	1		
Digi-pr-Auditing	0.767	1	
Tax-Co-Eff	0.773	0.538	1

Testing the coefficient was one of the evaluation's criteria, and it was carried out to verify the structural model (R2). In the current study, the endogenous variable's R2 value was 0.172, indicating that all the independent factors could account for 17% of the variance in tax collecting efficiency. Table 2 below displays the variance explained for the endogenous construct. To comprehend multidisciplinary challenges, this study used condition indices and variance inflation factors (VIFs) to assess independent variables, or digital accounting and auditing systems. It means that the independent variables (digital procedures of accounting and auditing) are correlated with dependent variable, tax collection efficiency.

Table 2.

Variance Explanation

	R-square	R-square adjusted
Tax-Co-Eff	0.172	0.128

In order to test the hypothesis that there would be a positive relationship between tax collection efficiency and digital accounting and auditing procedures, two factors H1 and 2 were examined using a process known as bootstrapping. A coefficient is considered acceptable if its range is greater than 0.1[16]. Following the generation of the path, the primary set is assessed; three factors were found to be significant, while one was deemed to be unimportant. Table 3 explains the possible outcomes of the assessment of the hypothesis; the findings indicated that there is a positive relationship between tax collection efficiency and digital accounting procedures, where the value was $p < 0.05$, $t = 0.686$. As a result, H1 is supported. The findings demonstrated a favorable correlation between the digital auditing methods and the efficiency of tax collection, with a p-value of less than 0.01, $t = 0.439$. H2 is therefore supported. Utilizing digital tools for accounting and auditing operations has revolutionized the field by offering a plethora of efficient resources and technologies to enhance precision and streamline processes.

Table 3.

Path coefficient

	Original sample	Sample Mean (M)	Standard Deviation (STDEV)	T Statistics ((O/STDEV))	P Values	Results
Digi-pr-Acco	0.125	0.091	0.174	0.686	0.002**	Accepted
Digi-pr-Audi	0.139	0.164	0.269	0.439	0.001***	Accepted

The findings of this study provide essential new insights into the trans-formative effect of digital accounting and auditing procedures on tax collection efficiency in Omani Taxation Authority. Tax authorities must consider supporting state-of-the-art digital and electronic systems and educational and training programs to equip auditors with the abilities and knowledge essential to use tools of technological advances effectively. Additionally, by offering empirical proof of the advantages of digital processes, the current study makes theoretical contributions to the body of knowledge on accounting's digital revolution. Through the use of statistical tools from Smart-PLS and a quantitative methodology, the research expands on the knowledge of how real-time monitoring and continuous auditing can improve tax collection. This is consistent with other research, which suggests that digitization enhances organizational efficacy and efficiency by enabling faster, more accurate information processing. Additionally, by showing how digital innovations can cause a change from conventional retroactive auditing to a further dynamic and ongoing process, this study advances the theory. This transformation not only modifies the function of accountants but also amplifies their ability to offer strategic benefit to their companies.

Conclusions and prospects for further research. In light of technological advancements and intense competition in both developed and developing economies, accountants and auditors can benefit from available data, information, and advanced monitoring technology. Their ability to identify challenges and risks before and as they

occur has been significantly enhanced and strengthened. Their skills in proactively mitigating risks have also improved. The current study took into account investigating the impact of practices related to digital auditing and accounting on the efficiency of tax collection in the Omani context. The current study used a quantitative approach and selected data from 150 tax inspectors. The results of the current study indicate that digital procedures enhance the efficiency of tax collection, as the current study used Smart technology to analyze the data SmartPLS. The study also demonstrated with regard to auditors that attention to keeping pace with technology and its development is essential in raising value by enhancing accuracy and efficiency. The research is limited to the Omani Tax Power, which could restrict the applicability of the results to other areas with dissimilar technology and regulatory landscapes. Subsequent investigations may reproduce this study in various settings to investigate the applicability of the noted impacts. Furthermore, this study did not analyze the effects of certain digital tools and platforms employed in the auditing process.

References

1. Alabdullah, T. T. Y., Hussein, Z. A. A. (2023). Risk Management, Female Leadership and Project Management Performance: A study in Oman. *International Journal of Scientific and Management Research*, 6(6), 77-94.
2. Alabdullah, T. T. Y., Awang, M. I., Sobirov, B., Multazam, M. T., & Wardana, M. D. (2023). of the International Conference on Intellectuals' Global Responsibility (ICIGR 2022).
3. Oleiwi, R. (2023). The extent to which textbooks fulfill the requirements of digital transformation in accounting and auditing. *International Journal of Professional Business Review: Int. J. Prof. Bus. Rev.*, 8(5), 18.
4. Farcane, N., Bunget, O. C., Blidisel, R., Dumitrescu, A. C., Deliu, D., Bogdan, O., & Burca, V. (2023). Auditors' perceptions on work adaptability in remote audit: a COVID-19 perspective. *Economic Research-Ekonomska Istraživanja*, 36(1), 422-459.
5. Bakarich, K. M., & O'Brien, P. E. (2021). The robots are coming ... but aren't here yet: The use of artificial intelligence technologies in the public accounting profession. *Journal of Emerging Technologies in Accounting*, 18(1), 27-43. <https://doi.org/10.2308/JETA-19-11-20-47>
6. Moll, J., & Yigitbasioglu, O. (2019). The role of internet-related technologies in shaping the work of accountants: New directions for accounting research. *The British Accounting Review*, 51(6), 100833.
7. Appelbaum, D. A., Kogan, A., and Vasarhelyi, M. A. (2018). Analytical Procedures in External Auditing: A Comprehensive Literature Survey and Framework for External Audit Analytics. *Journal of Accounting Literature*, 40, 83-101.
8. Hussain, H. N., Alabdullah, T. T. Y., & Jamal, K. A. M. (2023). Time Management as a Critical Success Factor in the Oil Industry of Basra Governorate: An Accounting Information Systems Study. *International Journal of Scientific and Management Research*, 6(6), 59-76.
9. Hussain, H. N., Alabdullah, T. T. Y., Ries, E., & Jamal, K. A. M. (2023). Implementing Technology for Competitive Advantage in Digital Marketing. *International Journal of Scientific and Management Research*, 6(6), 95-114.
10. Krieger, F., Drews, P., and Velte, P. (2021). Explaining the (Non-) Adoption of Advanced Data Analytics in Auditing: A Process Theory. *International Journal of Accounting Information Systems*, 41(100511).
11. Lamboglia, R., Lavorato, D., Scornavacca, E., and Za, S. (2020). Exploring the Relationship Between Audit and Technology: A Bibliometric Analysis. *Meditari Accountancy Research*, 29(5), 1233-1260.
12. Vitali, S., & Giuliani, M. (2024). Emerging digital technologies and auditing firms: Opportunities and challenges. *International Journal of Accounting Information Systems*, 53, 100676.

13. Tenyukh, Z., Pelekh, U., & Khocha, N. (2022). Application of Digital Technologies in Accounting and Auditing at Enterprises of Ukraine. *Scientific Bulletin of Mukachevo State University. Series "Economics"*, 4(9), 46-55.
14. Syrtseva, S., Burlan, S., Katkova, N., Cheban, Y., PISOCHENKO, T., & Kostyrko, A. (2021). Digital technologies in the organization of accounting and control of calculations for tax liabilities of budgetary institutions. *Studies of Applied Economics*, 39(7).
15. Uzhva, A., Belinska, S., & Lazarieva, O. (2022). Accounting and analytical support of enterprises in the digital economy. *Scientific Bulletin of National Mining University*, (3).
16. Iansiti, M., & Lakhani, K. R. (2017). The Truth About Blockchain. *Harvard Business Review*, 95(1), 118-127.
17. Alsarmi, Y. N. A., & Ahemed, E. R. (2022). Determinants of Efficiency of Tax's Collection in Oman. *JABE (Journal of Accounting and Business Education)*, 7(1), 59-71.
18. Sekaran, U. (2003), *Research Methods for Businesses*, 4th ed., John Wiley and Sons, Hoboken, New Jersey.
19. Hair, J.F., Black, W.C., Babin, B.J. and Anderson, R.E. (2010), *Multivariate Data Analysis*, 7th ed., Prentice-Hall, Englewood Cliffs.
20. Lohmöller, J.B. (1989), "Predictive vs. structural modeling: PLS vs. ML", *Latent Variable Path Modeling with Partial Least Squares*, Physica, Heidelberg, pp. 199-226.

DOI: 10.58423/2786-6742/2024-6-307-321
УДК 336.1:338.2(477)

Сергій КРИНИЦЯ

к.е.н., доцент, докторант кафедри публічних фінансів
Державний податковий університет, Ірпінь, Україна
ORCID ID: 0000-0002-5569-4682
Scopus Author ID: 57203150237

СТРАТЕГІЇ ЦИФРОВІЗАЦІЇ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ПУБЛІЧНИМИ ФІНАНСАМИ В УКРАЇНІ: АНАЛІЗ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Анотація. У статті досліджуються особливості та проводиться аналіз діючих стратегій цифровізації системи управління публічними фінансами в Україні. Метою дослідження є обґрунтування удосконалення стратегій цифровізації та цифрової трансформації системи управління публічними фінансами. У роботі використано методи аналізу (для аналізу наукових джерел) та узагальнення (виділення завдань та напрямів реалізації стратегій цифрової трансформації у публічних фінансах), графічний (для графічного представлення тенденцій). Проаналізовано 3 стратегічних документи, які містять цілі та завдання цифровізації державних фінансів, зокрема Стратегію здійснення цифрового розвитку, цифрових трансформацій і цифровізації системи управління державними фінансами на період до 2025 року, Стратегію реформування системи управління державними фінансами на 2022-2025 роки та Національну стратегію доходів до 2030 року. Відмічено, що серед завдань чільне місце посідають такі як здійснення переходу на безпаперове середовище та електронний документообіг, впровадження інформаційних систем обробки даних та їх обміну між різними органами виконавчої влади, централізацію управління ІТ-системами тощо. Ці завдання є необхідними для створення міцної бази щодо подальшого впровадження більш складних цифрових технологій у майбутньому. Визначено, що зазначені стратегічні документи зосереджуються головним чином на оцифруванні та автоматизації системи управління публічними фінансами, не зачіпаючи власне технологій та процесів цифровізації та цифрової трансформації. Однак стрімкий розвиток цифрових технологій не дає можливості зволікати з виконанням стратегічних завдань щодо їх впровадження в систему управління публічними фінансами України. Успішна реалізація цілей згаданих стратегій до 2025 року створить гарне підґрунтя для цифрових трансформацій державного управління загалом та управління публічними фінансами зокрема. В оновлених стратегіях, що передбачатимуть цілі та напрямки цифровізації системи управління публічними фінансами після 2025 року, варто запланувати впровадження власне цифрових технологій, таких як штучний інтелект, машинне навчання, аналіз великих даних тощо.

Ключові слова: стратегія, публічні фінанси, цифровізація, цифрова трансформація, оцифрування, автоматизація

JEL Classification: A10, G28, H20, H30, H72, O33

Absztrakt. A tanulmány az ukrajnai államháztartási irányítási rendszer digitalizálásának jellemzőit és jelenlegi stratégiáit elemzi. A tanulmány célja a digitalizációs stratégiák kidolgozásának és az államháztartási irányítási rendszer digitális átalakításának megalapozása. A munka során elemző (tudományos források elemzéséhez), általánosító (az államháztartás digitális átalakítási stratégiáinak feladatainak és megvalósítási területeinek meghatározása) és grafikus (a trendek grafikus ábrázolásához) módszerek kerültek alkalmazásra. Három, az államháztartás digitalizálásának céljait és célkitűzéseit tartalmazó stratégiai dokumentum elemzésére került sor, így különösen: Az

államháztartási rendszer digitális fejlesztésének, digitális átalakításainak és digitalizálásának megvalósítási stratégiája a 2025-ig tartó időszakra, Az államháztartási irányítási rendszer reformjának stratégiája 2022-2025-re, valamint a 2030-ig tartó Nemzeti Bevételi Stratégia. Megállapítást nyert, hogy a feladatok között kiemelt helyet foglal el: a papírmentes környezetre és az elektronikus dokumentumforgalomra való átállás megvalósítása, az adatfeldolgozáshoz és a különböző végrehajtó hatóságok közötti cseréjéhez szükséges információs rendszerek megvalósítása, az informatikai rendszerkezelés központosítása stb. Ezek a feladatok szükségesek ahhoz, hogy szilárd alapot teremtsünk a kifinomultabb digitális technológiák jövőbeli elfogadásához. Megállapítást nyert, hogy ezek a stratégiai dokumentumok elsősorban az államháztartás irányítási rendszerének digitalizálására és automatizálására irányulnak, nem érintve a digitalizáció és a digitális átalakulás tényleges technológiáit és folyamatait. A digitális technológiák gyors fejlődése azonban nem teszi lehetővé a stratégiai feladatok végrehajtásának késleltetését az ukrain államháztartási rendszerbe történő bevezetésükkel kapcsolatban. Az említett stratégiák céljainak sikeres megvalósítása 2025-ig jó alapot teremt a közigazgatás és azon belül is az államháztartás digitális átalakulásához. A frissített stratégiákban, amelyek az államháztartás irányítási rendszerének 2025 utáni digitalizálásának céljait és irányait vetítik előre, érdemes tervezni a digitális technológiák bevezetését, mint például a mesterséges intelligencia, a gépi tanulás, a big data elemzés stb.

Kulcsszavak: stratégia, állami pénzügyek, digitalizáció, digitális átalakulás, automatizálás

Abstract. The characteristics and analysis of current strategies for digitalizing the public finance management system in Ukraine are examined. The research aims to justify the improvement of digitalization and digital transformation strategies in the public finance management system. The study uses analysis methods (for analyzing scientific sources) and generalization (identifying tasks and directions for implementing digital transformation strategies in public finance), as well as graphical methods (for graphical representation of trends). Three strategic documents containing the goals and tasks of digitalizing public finance are analyzed, including the Strategy for Digital Development, Digital Transformations and Digitalization of the Public Finance Management System for the Period Until 2025, the Strategy for Reforming the Public Finance Management System for 2022-2025, and the National Revenue Strategy until 2030. It is noted that among the tasks, a prominent place is occupied by the transition to a paperless environment and electronic document management, the implementation of information systems for data processing and their exchange between various executive bodies, the centralization of IT systems management, etc. These tasks are necessary for creating a strong foundation for the further implementation of more complex digital technologies in the future. It is determined that the mentioned strategic documents mainly focus on digitizing and automating the public finance management system, without addressing the technologies and processes of digitalization and digital transformation per se. However, the rapid development of digital technologies does not allow for delays in the strategic tasks of their implementation in the public finance management system of Ukraine. The achievement of the goals of these strategies by 2025 will create a good foundation for digital transformations in public administration in general and public finance management in particular. In the updated strategies, which will outline the goals and directions for the digitalization of the public finance management system after 2025, it is worth planning the implementation of digital technologies such as Artificial Intelligence, Machine Learning, Big Data analysis, etc.

Keywords: strategy, public finance, digitalization, digital transformation, digitization, automation

Постановка проблеми. Стратегічне планування є ключовим елементом в управлінні публічними фінансами, оскільки воно забезпечує довгострокову стабільність та ефективність використання державних ресурсів. Без чітко визначених стратегічних цілей та напрямків розвитку урядові установи ризикують

втратити контроль над бюджетом та фінансовими потоками, що може призвести до неефективного використання коштів і зниження економічного зростання. Наукові дослідження свідчать про те, що стратегічне планування допомагає державам краще реагувати на економічні виклики та досягати стабільного розвитку [1]. Особливої актуальності стратегічне планування набуває в контексті цифровізації та цифрової трансформації публічних фінансів, яка не тільки передбачає впровадження новітніх інформаційно-комунікаційних технологій у сферу державних фінансів, але і загалом зміну моделі управління публічними фінансами [2].

На думку І. Струтинської досягнення цілей цифровізації і цифрової трансформації можливе лише, коли «ідеї, дії, ініціативи та програми, які стосуються цифровізації, будуть інтегровані, зокрема, в національні, регіональні, галузеві стратегії і програми розвитку» [3]. Успішна цифровізація публічних фінансів вимагає чіткого стратегічного бачення та плану дій, які враховують специфіку національної фінансової системи, наявні ресурси та можливі ризики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у дослідження проблематики формування цифрових стратегій зробили такі зарубіжні та вітчизняні науковці як П. Вейл, О. Вишневський, С. Гупта, В. Дергачова, М. Кіржецька, Ю. Кіржецький, Л. Лігоненко, І. Струтинська та ін. Проблемам управління публічними фінансами присвячені наукові праці Р. Балакіна, Т. Єфименко, О. Кириленко, І. Малого, О. Молдована та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. У цілому, визнаючи цінність наукових досягнень науковців та їх вагомий внесок у розвиток підходів до формування цифрових стратегій, слід відмітити, що питання формування стратегій цифровізації у публічних фінансах залишаються недостатньо вивченими і потребують подальших досліджень.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є обґрунтування удосконалення стратегій цифровізації та цифрової трансформації системи управління публічними фінансами України.

Виклад основного матеріалу дослідження. В публічному секторі стратегію розглядають «як довгостроковий концептуальний план органів публічної влади, які володіють достатніми ресурсами та повноваженнями щодо втілення його в життя» [4]. Стратегії цифровізації фокусуються на технологіях [5], а отже визначення стратегії цифровізації є ключовим компонентом процесу цифрової трансформації публічного сектору та гарантує, що технології впроваджуються таким чином, щоб підтримувати стратегічні цілі, покликані вирішити ті чи інші проблеми у публічному секторі.

Система управління публічними фінансами стикається з цілим рядом проблем, які стають на заваді ефективній цифровізації державних фінансів, серед яких, зокрема:

- відсутність інтеграції між інформаційними системами системи управління публічними фінансами у режимі он-лайн;
- відсутність єдиного хмарного сховища даних, одночасно доступного всім органам державної та місцевої влади;

- застарілість деяких ІТ платформ, які забезпечують автоматизацію системи управління публічними фінансами, що обмежує їх подальший розвиток;
- відсутність електронного обміну інформацією між різними ланками державного управління та висока частка використання паперових носіїв;
- відсутність єдиної методології, стандартів та підходів до проектування таких ІТ платформ, що стоїть на заваді ефективній інтеграції розрізнених інформаційних систем управління публічними фінансами в єдину систему;
- відсутність автоматизації у сфері державного внутрішнього фінансового контролю, моніторингу та оцінки фіскальних ризиків, процесів проведення стрес-тестування фіскальних ризиків тощо;
- відсутність комплексної системи захисту інформації деяких ІТ платформ управління публічними фінансами;
- неузгодженість розвитку інформаційних систем різних центральних державних органів влади, що призводить до часткового дублювання інформаційних потоків, функціоналу тощо;
- критично недостатнє кадрове забезпечення супроводження і розвитку інформаційних систем управління публічними фінансами [6].

З метою вирішення цих проблем 17 листопада 2021 року Кабінетом Міністрів України було затверджено Стратегію здійснення цифрового розвитку, цифрових трансформацій і цифровізації системи управління державними фінансами на період до 2025 року [6], де основним підходом є «централізація ІТ-ресурсів та ІТ-функцій Мінфіну і центральних органів виконавчої влади, діяльність яких спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра фінансів, з пріоритетним використанням хмарних технологій, створенням єдиного сховища даних, поступовим переходом на новий рівень сервісно орієнтованих систем шляхом забезпечення доступності державних послуг у режимі он-лайн» [6]. Ця Стратегія декларує мету – «побудову сучасної та ефективної системи управління інформаційними технологіями для забезпечення підтримки і подальшого цифрового розвитку ефективної та прозорої системи управління державними фінансами» [6]. Її Цілі та завдання реалізації подано на рис. 1.

Отже, виходячи з завдань та очікуваних результатів Стратегії здійснення цифрового розвитку, цифрових трансформацій і цифровізації системи управління державними фінансами на період до 2025 року бачимо, що цей стратегічний документ акцентує увагу передусім на автоматизації та оцифруванні процесів.

Серед завдань чільне місце посідають такі як здійснення переходу на безпаперове середовище та електронний документообіг, впровадження інформаційних систем обробки даних та їх обміну між різними органами виконавчої влади тощо.

Централізація управління ІТ	Впровадження електронних послуг	Реалізація першочергових проектів
<ul style="list-style-type: none">• створення єдиного сховища даних Мінфіну• автоматизація усіх бізнес-процесів• забезпечення надійного захисту інформації• запровадження ІТ-централізації	<ul style="list-style-type: none">• здійснення переходу на безпаперове середовище• забезпечення електронної інформаційної взаємодії• розширення використання хмарних послуг	<ul style="list-style-type: none">• розроблення ІС бюджетного планування• впровадження ІС управління плануванням та виконанням місцевих бюджетів• удосконалення інформаційно-телекомунікаційної системи “Податковий блок”
Унеможливлення впливу людського фактора	Посилення кадрового потенціалу	Інформаційна безпека
<ul style="list-style-type: none">• створення нових ІС управління, які враховують особливості взаємодії бізнес-процесів• забезпечення розмежування прав доступу та надання контрольованого доступу	<ul style="list-style-type: none">• дотримання принципу забезпечення рівних прав• впровадження спеціальних курсів, спрямованих на удосконалення якості підготовки в галузі прийняття рішень• забезпечення професійного розвитку	<ul style="list-style-type: none">• побудова комплексної системи захисту інформації• впровадження застосування сучасних засобів боротьби з кіберзагрозами• впровадження системи управління інформаційною безпекою

Рис. 1 Стратегічні цілі та завдання для їх досягнення в Стратегії здійснення цифрового розвитку, цифрових трансформацій і цифровізації системи управління державними фінансами на період до 2025 року*

*Розроблено автором на основі [6].

Безперечно, ці завдання є необхідними для створення міцної бази щодо подальшого впровадження більш складних цифрових технологій у майбутньому.

Так централізація управління ІТ та впровадження єдиних ІТ-стандартів є основою для ефективної цифровізації, вона дозволяє стандартизувати процеси та забезпечити їхню взаємодію. Впровадження єдиних ІТ-стандартів та розбудова Єдиної інформаційно-телекомунікаційної системи управління державними фінансами спрямовані на усунення розрізненості існуючих систем. Це критично

важливо для забезпечення надійного та безпечного обміну даними між різними державними органами.

Впровадження електронних послуг і перехід на безпаперове середовище є ключовими кроками для автоматизації адміністративних процесів. Електронний документообіг значно скорочує час і витрати на обробку документів, підвищує прозорість та знижує ризики людських помилок. Це дозволяє створити більш ефективну та прозору систему управління публічними фінансами.

Зосередження на розробці та впровадженні інформаційних систем для бюджетного планування, моніторингу виконання бюджетів, удосконаленні системи "Податковий блок" тощо є критично важливим для автоматизації основних фінансових процесів. Унеможливлення впливу людського фактору на автоматичну обробку інформації мінімізує ризики корупції та помилок, що виникають внаслідок людського втручання.

Важливість кадрового потенціалу та інформаційної безпеки полягає у забезпеченні надійного функціонування цифрових систем. Підготовка кваліфікованих кадрів та захист інформаційних ресурсів є фундаментальними елементами для підтримки та розвитку цифрової інфраструктури.

Інший стратегічний документ Стратегія реформування системи управління державними фінансами на 2022-2025 роки приймалася в майже один і той самий час, тому в контексті завдань цифровізації публічних фінансів фактично повторює Стратегію здійснення цифрового розвитку, цифрових трансформацій і цифровізації системи управління державними фінансами на період до 2025 року. Питанням цифровізації в Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2022-2025 роки присвячена друга підціль «Інформаційні технології в управлінні державними фінансами» 4ї стратегічної цілі «Підвищення рівня прозорості та підзвітності в управлінні державними фінансами». Метою цієї підцілі є «побудова сучасної та ефективної системи управління інформаційними технологіями для забезпечення підтримки і подальшого цифрового розвитку ефективної та прозорої системи управління державними фінансами» [7]. Перелік напрямів реалізації Стратегії в контексті цієї підцілі фактично дублює цілі та напрями, викладені в Стратегії здійснення цифрового розвитку, цифрових трансформацій і цифровізації системи управління державними фінансами на період до 2025 року, тобто вони є узгодженими, оскільки обидві стратегії мають однаковий термін реалізації.

Поряд з тим варто звернути увагу на загальну стратегічну ціль - Підвищення рівня прозорості та підзвітності в управлінні державними фінансами, складовою якої є підціль «Інформаційні технології в управлінні державними фінансами». З одного боку, як вірно зауважують дослідники, цей напрям має однакове відношення до всіх інших стратегічних цілей і напрямів їхньої реалізації, оскільки цифрові трансформації охоплюють усі сфери економічної системи України [8]. З іншого боку віднесення питань цифровізації публічних фінансів саме до сфери прозорості та підзвітності в управлінні ними вказує на головний напрям цифрового розвитку в публічних фінансах в реалізації поточних стратегій. Головним індикатором прогресу у досягненні запланованих результатів за цією

ціллю визначена кількість балів у рейтингу Open Budget Index. Даний індекс є одним з показників Open Budget Survey - незалежного огляду прозорості національного бюджету, контролю та участі в 120 країнах, який щодва роки формує міжнародна неурядова організація International Budget Partnership. Open Budget Index (або ж Transparency) визначається на основі доступності бюджетної інформації, як от 8 основних бюджетних документів: попередній бюджет (Pre-Budget Statement – в українській практиці «бюджетна резолюція»), проект бюджету (Executive's Budget Proposal), затверджений бюджет (Enacted Budget), громадський бюджет (Citizens Budget), піврічний огляд (In-Year Reports), середньостроковий звіт (Mid-Year Review), річний звіт (Year-End Report), аудиторський звіт (Audit Report). Кожен з восьми основних бюджетних документів оцінюється на предмет вичерпності інформації, яку він містить. Оцінка проводиться за допомогою понад 100 детальних питань, що стосуються конкретних аспектів прозорості, включаючи доходи, витрати, фінансові зобов'язання, макроекономічні прогнози, оцінку ризиків, інвестиційні програми та інші ключові елементи бюджетного процесу. На основі оцінки всіх цих аспектів кожній країні присвоюється бал за прозорість, що відображає рівень відкритості бюджетного процесу. Цей бал виражається у вигляді відсотків, де 100% означає повну прозорість, а 0% – повну відсутність прозорості [9]. Динаміку Open Budget Index в Україні у 2015-2023 роках продемонстровано на рис. 2.

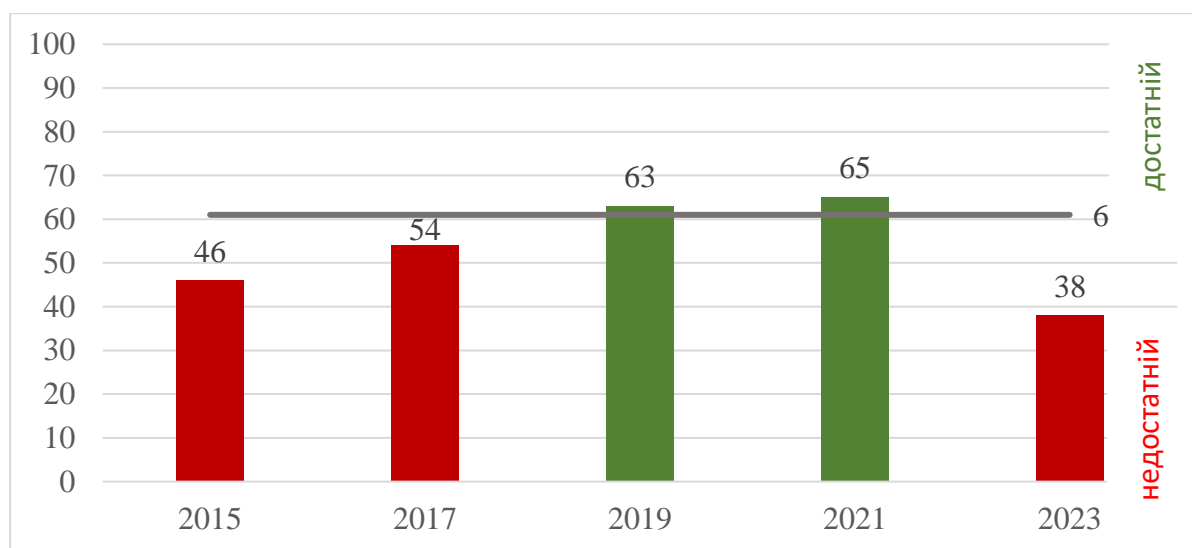

Рис. 2 Open Budget Index України у 2015-2023 рр.*

*Побудовано автором на основі [10].

Як бачимо з даних рис. 2 протягом 2015-2021 років Україна демонструвала стійкий прогрес щодо збільшення бюджетної прозорості, і в 2019-2021 роках цей показник перевищив порогове значення в 61 бал, визначене International Budget Partnership як достатній рівень бюджетної прозорості. І хоча в Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2022-2025 роки передбачалося значення цього індикатора на 2021 рік на досягнутому рівні 2019

року (63 бали) з огляду на можливий вплив обмежень, пов'язаних з поширенням гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2 [7], вже у 2021 році Україні вдалося досягти запланованого рівня 2023 року (65 балів). Однак фактична величина Open Budget Index у 2023 році різко скоротилася до 38 балів. Пояснюється це виключно повномасштабною агресією Росії проти України і, як наслідок, зупинкою Україною стандартних бюджетних процедур щодо оприлюднення бюджетної звітності, на що International Budget Partnership вказує в своїй особливій примітці щодо показників України в Open Budget Survey 2023 [11]. Крім того у своєму Звіті про хід виконання Плану заходів з реалізації Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2022 – 2025 роки за 9 місяців 2023 року Міністерство фінансів вказує, що обидві сторони (International Budget Partnership та Україна) «розуміють, що дане дослідження (за 2023 р.) прозорості бюджету матиме більше статистичний характер, ніж буде мірилом вимірювання прогресу України в рейтингу прозорості бюджету ОБІ» [12]. Отже, незважаючи на тимчасове скорочення значення індикатора Open Budget Index у 2023 році через війну, прогрес у цифровому розвитку державних фінансів в Україні є очевидним і стійким. Цей прогрес створює міцну основу для швидкого відновлення та подальшого вдосконалення після завершення військових дій, забезпечуючи підвищення прозорості та підзвітності у майбутньому.

Ще одним стратегічним документом, який зачіпає питання цифровізації публічних фінансів є Національна стратегія доходів до 2030 року (НСД) схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України 27 грудня 2023 року.

Одна з 5 стратегічних цілей НСД – «Створення та впровадження сучасних цифрових рішень податкового та митного адміністрування» [13]. Для досягнення цієї цілі передбачається реалізувати наступні завдання:

в галузі податкового адміністрування:

- ІТ-консолідація інформаційних ресурсів суб'єктів системи управління державними фінансами, зокрема ДПС, на рівні Мінфіну та забезпечення адміністрування цих інформаційних ресурсів незалежним адміністратором (ІТ-установою);

- впровадження системи управління інформаційної безпеки в ІТ-установі, впровадження стандартів ISO/IEC 27001:2005;

- впровадження заходів, спрямованих на безпеку використання даних та доступ до інформації про обсяг та обіг коштів платників податків на їх рахунках у банках. Розробка концепції та політики безпеки використання податковими органами (персоніфікованої) деперсоніфікованої інформації про платників податків;

- створення в єдиній інформаційно-комунікаційній системі системи управління державними фінансами окремого захищеного контуру, з кодуванням (декодуванням) відкритих на сьогодні персональних ідентифікаторів платників податків з метою забезпечення функціонування інформаційних систем контролюючих органів в режимі обробки деперсоніфікованої інформації;

- забезпечення інтеграції з європейськими системами ПДВ, відшкодування ПДВ, моніторингу руху акцизних товарів, системами платіжної інформації тощо згідно з Графіком виконання зобов'язань щодо вступу до ЄС, після його затвердження;

в галузі митного адміністрування:

- розвиток ІТ та діджиталізація Держмитслужби, зокрема, здійснити уніфікацію автоматизованих систем митного оформлення та управління ризиками, удосконалити ІТ-рішення для цілей захисту прав інтелектуальної власності;

- удосконалити управління інформаційними системами та технологіями Держмитслужби, що дозволить підвищити якість виконання Держмитслужбою основних функцій, мінімізувати корупційні ризики та зменшити витрати часу на проведення митного контролю та оформлення;

- розробити та впровадити нові ІТ-системи, сумісні з ІТ-рішеннями ЄС. Затвердити довгостроковий національний стратегічний план цифрового розвитку, цифрових трансформацій і цифровізації Держмитслужби та її територіальних підрозділів на основі багаторічного стратегічного плану митниці ЄС (multi-annual strategic plan for customs, MASP-C) [13].

Порівняно зі згаданими вище 2 стратегічними документами - Стратегією реформування системи управління державними фінансами на 2022-2025 роки та Стратегією здійснення цифрового розвитку, цифрових трансформацій і цифровізації системи управління державними фінансами на період до 2025 року в частині цифрового розвитку НСД передбачає забезпечення інтеграції з європейськими системами управління публічними фінансами, а крім того акцентується на впровадженні європейського досвіду безпеки використання даних та захисту персональних даних. Такий підхід узгоджується з вимогами ЄС щодо знеособлення персональних даних на принципах визначених в Загальному регламенті про захист даних (General Data Protection Regulation - GDPR). GDPR забезпечує високий рівень цілісності та конфіденційності даних за допомогою комбінації технічних та організаційних заходів, спрямованих на захист персональних даних на всіх етапах їх обробки. Зокрема GDPR вимагає використання шифрування як засобу для захисту даних під час їх зберігання та передачі. Це гарантує, що навіть у разі несанкціонованого доступу дані залишаються недоступними для злоумисників, заохочує використання анонімізації та псевдонімізації даних, щоб знизити ризик ідентифікації особи у разі несанкціонованого доступу, передбачає використання багатофакторної аутентифікації (MFA) тощо [14]. Застосування принципів GDPR створює надійний фундамент для безпечного використання ІТ-рішень у сучасному цифровому світі. Їх впровадження змусить органи влади застосовувати більш надійні системи безпеки та управління даними. Це, в свою чергу, зменшить ризики фінансових зловживань і корупції, оскільки доступ до інформації стане більш контрольованим і прозорим. Крім того, підвищена довіра громадян до державних фінансових інститутів сприятиме зростанню податкової дисципліни,

що позитивно вплине на доходи державного та місцевих бюджетів та дозволить ефективніше розподіляти ресурси на соціальні та економічні потреби країни.

Однак інші завдання НСД до 2030 року, які стосуються цифровізації системи управління публічними фінансами, як то наприклад уніфікація та стандартизація автоматизованих систем, ІТ-консолідація інформаційних ресурсів суб'єктів системи управління державними фінансами тощо фактично повторюють завдання двох попередніх стратегічних документів з періодом дії до 2025 року. Зрозуміло, що не всі завдання, реалізацію яких передбачено Стратегією реформування системи управління державними фінансами на 2022-2025 роки та Стратегією здійснення цифрового розвитку, цифрових трансформацій і цифровізації системи управління державними фінансами на період до 2025 року, які затверджувалися ще до повномасштабного вторгнення Росії, вдасться вчасно виконати в передбачений термін через корективи, які вносять воєнні дії. Проте незмінність стратегічних цілей протягом різних періодів фактично не передбачає подальшого розвитку. Ця ситуація свідчить про певну стагнацію у стратегічному плануванні цифровізації, адже основні цілі залишаються незмінними, незважаючи на продовження терміну їх дії на 5 років у рамках Національної стратегії доходів до 2030 року. Такий підхід обмежує потенціал розвитку публічних фінансів, не враховуючи швидкі технологічні зміни та можливості, які вони відкривають.

Усі три стратегічних документи зосереджуються на фактично оцифровці та автоматизації системи управління публічними фінансами, і незважаючи на гучні словосполучення в назвах та описах залишають поза увагою дійсно процеси цифровізації та цифрової трансформації системи управління публічними фінансами. Але впровадження безпаперового середовища та електронного документообігу, ІТ-систем обробки даних та їх консолідація не є процесами цифровізації чи цифрової трансформації. Багато в чому це є процесами автоматизації, що відповідає укладу 3ї (інформаційної) індустріальної революції і не зачіпає технологій та процесів, властивих 4й (цифровій) індустріальної революції. Більше того цифрова трансформація виходить і за рамки простого переходу до використання цифрових інструментів (власне цифровізації). Це – переосмислення і реінжиніринг процесів на основі цифрових технологій, таких як цифрові платформи, штучний інтелект, машинне навчання, великі дані, смарт-контракти і т.ін. [15].

Отже, розглянуті стратегічні документи, що передбачають питання цифровізації системи публічних фінансів, зосереджуючись на автоматизації та оцифруванні, поки що не охоплюють повною мірою питання власне цифровізації та цифрової трансформації. Це обумовлено кількома причинами:

1. Потреба у фундаментальній підготовці: Впровадження передових технологій, таких як штучний інтелект, машинне навчання та аналіз великих даних, вимагає наявності міцної базової інфраструктури. Перш ніж здійснювати складні трансформаційні проекти, необхідно забезпечити оцифрування базових процесів та стандартизацію ІТ-систем.

2. Етапність процесу: Автоматизація та оцифрування є початковими етапами цифровізації, які закладають основу для подальшого впровадження більш

складних технологій. Такий поетапний підхід дозволяє мінімізувати ризики та забезпечити поступове освоєння нових технологій.

3. Фокус на актуальних потребах: Наразі основні проблеми системи управління публічними фінансами пов'язані з низькою ефективністю, корупцією та неефективною взаємодією між різними органами. Автоматизація та оцифрування спрямовані на вирішення цих нагальних проблем, створюючи прозорі та ефективні процеси.

Таким чином для ефективного впровадження цифрових технологій в управління публічними фінансами та цифрової трансформації цієї сфери необхідно пройти етап автоматизації та оцифрування процесів, передбачених розглянутими вище стратегіями. Однак стрімкий розвиток цифрових технологій і їх впровадження у всі сфери життя не дає можливості зволікати з виконанням цих стратегічних завдань. Успішна їх реалізація до 2025 року створить гарне підґрунтя для цифрових трансформацій державного управління загалом та управління публічними фінансами зокрема. І в оновлених стратегіях, що передбачатимуть цілі та напрямки цифровізації системи управління публічними фінансами після 2025 року, варто запланувати впровадження власне цифрових технологій.

Адже цифрові технології, такі як штучний інтелект (ШІ), машинне навчання, аналіз великих даних (Big Data) та смарт-контракти, можуть суттєво покращити систему управління публічними фінансами, забезпечуючи більшу ефективність, прозорість та точність. ШІ та машинне навчання дозволяють автоматизувати багато рутинних процесів, таких як обробка транзакцій та виявлення аномалій у фінансових даних. Це зменшує ймовірність людських помилок та підвищує швидкість обробки фінансових операцій. Використання цих технологій також сприяє створенню інтелектуальних систем прогнозування, що можуть допомогти в ефективнішому плануванні бюджету та управлінні бюджетними ресурсами. Крім того штучний інтелект та машинне навчання можуть використовуватися для виявлення шаблонів поведінки, які вказують на ймовірність податкового шахрайства, аналізувати ризики, пов'язані з трансферним ціноутворенням тощо [16].

Аналіз Big Data є ще одним потужним інструментом, що може значно покращити управління публічними фінансами. За допомогою аналізу великих обсягів даних урядові установи можуть отримувати глибші інсайти щодо витрат і доходів, виявляти тенденції та аномалії, а також робити більш обґрунтовані рішення. Наприклад, аналіз даних може допомогти виявити неефективні витрати та сфери, де можна зекономити кошти. Крім того, великі дані дозволяють покращити податковий контроль, забезпечуючи точніше і швидше виявлення податкових зловживань та ухиляння від сплати податків [17].

Смарт-контракти, що працюють на основі блокчейн-технології, можуть значно підвищити прозорість та підзвітність у сфері державних закупівель та контрактів. Смарт-контракти автоматично виконуються при виконанні певних умов, що зменшує ймовірність шахрайства та корупції [18]. Вони також дозволяють спростити процес моніторингу та аудиту державних контрактів, оскільки всі дії записуються у незмінний блокчейн. Це підвищує довіру до

державних фінансових процесів та забезпечує ефективніше використання бюджетних коштів.

У цілому, інтеграція цифрових технологій у систему управління публічними фінансами створює умови для більш прозорого, ефективного та підзвітного управління державними ресурсами. Це не лише підвищує ефективність роботи урядових установ, але й сприяє зростанню довіри громадян до державних інститутів, що є ключовим фактором у розвитку стабільної та процвітаючої економіки.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, чинні в Україні стратегічні документи, що зачіпають питання цифровізації та цифрової трансформації системи управління публічними фінансами акцентують увагу передусім на автоматизації та оцифруванні процесів. Серед завдань чільне місце посідають такі як здійснення переходу на безпаперове середовище та електронний документообіг, впровадження інформаційних систем обробки даних та їх обміну між різними органами виконавчої влади, централізацію управління ІТ-системами тощо. Ці завдання є необхідними для створення міцної бази щодо подальшого впровадження більш складних цифрових технологій у майбутньому. Проте незмінність стратегічних цілей протягом різних періодів фактично не передбачає подальшого розвитку. Ця ситуація свідчить про певну стагнацію у стратегічному плануванні цифровізації. Однак стрімкий розвиток цифрових технологій і їх впровадження у всі сфери життя не дає можливості зволікати з виконанням цих стратегічних завдань. Успішна їх реалізація до 2025 року створить гарне підґрунтя для цифрових трансформацій державного управління загалом та управління публічними фінансами зокрема. І в оновлених стратегіях, що передбачатимуть цілі та напрямки цифровізації системи управління публічними фінансами після 2025 року, варто розробити підходи та запланувати впровадження власне цифрових технологій, таких як штучний інтелект, машинне навчання, аналіз великих даних тощо.

Без оновлення та адаптації стратегічних документів до сучасних умов і технологічних тенденцій, Україна ризикує залишитися позаду у світовому процесі цифрової трансформації, що може негативно вплинути на ефективність управління публічними фінансами та економічне зростання загалом.

Список використаних джерел

1. Dalal-Clayton B., Bass S. National Strategies for Sustainable Development: the Challenge Ahead. 2011. URL: https://www.researchgate.net/publication/237290946_National_Strategies_for_Sustainable_Development_the_Challenge_Ahead
2. Криниця С. Концептуальні засади цифрової трансформації в публічних фінансах. Зб. наук. праць з матер. V Міжнар. наук. конф. «Розвиток наукової думки постіндустріального суспільства: сучасний дискурс», 31 травня 2024 р., м. Черкаси. 306 с., С. 39-41.
3. Струтинська І. В. Дефініції поняття «цифрова трансформація». *Причорноморські економічні студії*. 2019. Вип. 48-2. С. 91-96. URL: http://bses.in.ua/journals/2019/48_2_2019/19.pdf

4. Бліщук К. (2021) Стратегії вдосконалення управління публічними фінансами. *Ефективність державного управління*. 2021. вип. 2 (67). Ч. 2 URL: <https://doi.org/10.33990/2070-4011.67.2021.240248>
5. Reyes Ch. What is Digital Strategy? Liferay. URL: <https://www.liferay.com/resources/1/digital-strategy>
6. Стратегія здійснення цифрового розвитку, цифрових трансформацій і цифровізації системи управління державними фінансами на період до 2025 року. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 листопада 2021 року № 1467-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1467-2021-%D1%80#Text>
7. Стратегія реформування системи управління державними фінансами на 2022-2025 роки. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 року № 1805-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-2021-%D1%80>
8. Дем'янишин В., Лободіна З., Костецький В. Напрями розвитку інформаційних технологій в управлінні публічними фінансами, державними фінансовими ресурсами та фінансовою безпекою суб'єктів господарювання державного сектору. *Інноваційна економіка*, 2023. 1, С. 58-70. URL: <http://inneco.org/index.php/innecoen/article/view/1037>
9. Open Budget Survey. International Budget Partnership. 2021. URL: <https://internationalbudget.org/open-budget-survey>
10. Ukraine. Open Budget Survey. International Budget Partnership. 2021. URL: <https://internationalbudget.org/open-budget-survey/country-results/2021/ukraine>
11. A note on Ukraine's performance on the Open Budget Survey. <https://internationalbudget.org/a-note-on-ukraines-performance-on-the-open-budget-survey/>
12. Звіт про хід виконання Плану заходів з реалізації Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2022-2025 роки за 9 місяців 2023 року. Міністерство фінансів України. URL: https://mof.gov.ua/storage/files/Звіт_про_хід_виконання_Плану_заходів_з_реалізації_Стратегії_реформування_СУДФ_2022_-_2025_9_міс_2023.pdf
13. Національна стратегія доходів до 2030 року. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2023 року № 1218-р. URL: https://mof.gov.ua/storage/files/Національна_стратегія_доходів_2030.pdf
14. General Data Protection Regulation. Intersoft Consulting. URL: <https://gdpr-info.eu/>
15. Криниця С. Поняття та сутність цифрової трансформації у публічних фінансах. *Науковий вісник Одеського національного економічного університету*. 2024, № 3-4 (316-317). С. 63-70. URL: <https://doi.org/10.32680/2409-9260-2024-3-4-316-317-63-70>
16. Криниця С. Сучасні тренди розвитку цифрових технологій та їх вплив на публічні фінанси. *Збірник наукових праць Державного податкового університету*. 2023, №2, С. 82- 120. URL: <https://doi.org/10.33244/2617-5940.2.2023.82-120>
17. Collosa A. Use of Big Data in Tax Administrations. CIAT – Inter-American Center of Tax Administration. 2021. URL: <https://www.ciat.org/use-of-big-data-in-tax-administrations/?lang=en>
18. Farooq Kh., Solowiej B. J. Artificial Intelligence in the Public Sector : Maximizing Opportunities, Managing Risks (English). Equitable Growth, Finance and Institutions Insight Washington, D.C. : World Bank Group. URL: <http://documents.worldbank.org/curated/en/809611616042736565/Artificial-Intelligence-in-the-Public-Sector-Maximizing-Opportunities-Managing-Risks>

References

1. Dalal-Clayton, B. & Bass, S. (2011). National Strategies for Sustainable Development: the Challenge Ahead. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/237290946_National_Strategies_for_Sustainable_Development_the_Challenge_Ahead
2. Krynytsia, S. (2024) Kontseptual'ni zasady tsyfrovoyi transformatsiyi v publichnykh finansakh [Conceptual Foundations of Digital Transformation in Public Finance]. *Zbirnyk naukovykh prats' z materialamy V mizhnarodnoyi naukovoyi konferentsiyi «Rozvytok naukovoyi dumky postindustrial'noho suspil'stva: suchasnyy dyskurs»*. May 31, 2024, Cherkasy. 39-41 [in Ukrainian].

3. Strutyns'ka, I. (2019) Definiitsiyi ponyattya «tsyfrova transformatsiya» [Definitions of the Concept of "Digital Transformation"]. *Prychornomors'ki ekonomichni studiyi*. 48-2. 91-96. Retrieved from http://bses.in.ua/journals/2019/48_2_2019/19.pdf [in Ukrainian].
4. Blischuk, K. (2021) Stratehiyi vdoskonalennya upravlinnya publichnymy finansamy [Strategies for Improving Public Financial Management]. *Efektivnist' derzhavnoho upravlinnya*. 2 (67). Retrieved from <https://doi.org/10.33990/2070-4011.67.2021.240248> [in Ukrainian].
5. Reyes, Ch. What is Digital Strategy? *Liferay*. Retrieved from <https://www.liferay.com/resources/1/digital-strategy>
6. Strategiya zdiysnennya tsyfrovogo rozvytku, tsyfrovyykh transformatsiy i tsyfrovizatsiyi systemy upravlinnya derzhavnymy finansamy na period do 2025 roku [Strategy for implementing digital development, digital transformations, and digitization of the state financial management system for the period until 2025]. *Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated November 17, 2021. # 1467-p*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1467-2021-%D1%80#Text> [in Ukrainian].
7. Stratehiya reformuvannya systemy upravlinnya derzhavnymy finansamy na 2022-2025 roky [Strategy for Reforming the Public Financial Management System for 2022-2025]. *Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated December 29, 2021. # 1805-p*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-2021-%D1%80> [in Ukrainian].
8. Dem'yanishyn, V., Lobodina, Z., Kostets'kyi, V., & Dem'yanishyn, V. (2023). Napryamy rozvytku informatsiynykh tekhnolohiy v upravlinni publichnymy finansamy, derzhavnymy finansovymy resursamy ta finansovoyu bezpekooyu sub'yektiv hospodaryuvannya derzhavnoho sektoru [Directions for the Development of Information Technologies in the Management of Public Finances, State Financial Resources, and Financial Security of State Sector Economic Entities]. *Innovatsiyna ekonomika*. 0 (1). 58-70. Retrieved from <http://inneco.org/index.php/innecoen/article/view/1037> [in Ukrainian].
9. Open Budget Survey (2021). *International Budget Partnership*. Retrieved from <https://internationalbudget.org/open-budget-survey>
10. Ukraine. Open Budget Survey (2021). *International Budget Partnership*. Retrieved from <https://internationalbudget.org/open-budget-survey/country-results/2021/ukraine>
11. A note on Ukraine's performance on the Open Budget Survey. Retrieved from <https://internationalbudget.org/a-note-on-ukraines-performance-on-the-open-budget-survey/>
12. Zvit pro khid vykonannya Planu zakhodiv z realizatsiyi Stratehiyi reformuvannya systemy upravlinnya derzhavnymy finansamy na 2022 – 2025 roky za 9 mitsyatsiv 2023 roku [Report on the Progress of the Action Plan Implementation for the Strategy for Reforming the Public Financial Management System for 2022-2025 for the 9 Months of 2023]. *Ministry of Finance of Ukraine*. Retrieved from https://mof.gov.ua/storage/files/Zvit_pro_khid_vykonannya_Planu_zakhodiv_z_realizatsiyi_Stratehiyi_reformuvannya_SUDF_2022_-_2025_9_mis_2023.pdf [in Ukrainian].
13. Natsionalna stratehiya dokhodiv do 2030 roku [National Revenue Strategy until 2030]. *Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated December 27, 2023. # 1218-p*. Retrieved from https://mof.gov.ua/storage/files/Національна_стратегія_доходів_2030.pdf [in Ukrainian].
14. General Data Protection Regulation. Retrieved from <https://gdpr-info.eu/>
15. Krynytsia, S. (2024) Ponyattya ta sutnist tsyfrovoyi transformatsiyi u publichnykh finansakh [The Concept and Essence of Digital Transformation in Public Finance]. *Naukovyy visnyk Odes'koho natsional'noho ekonomichnoho universytetu*. 3-4 (316-317). 63-70. Retrieved from <https://doi.org/10.32680/2409-9260-2024-3-4-316-317-63-70> [in Ukrainian].
16. Krynytsia, S. (2023). Suchasni trendy rozvytku tsyfrovyykh tekhnolohiy ta yikh vplyv na publichni finansy [Modern trends in the development of digital technologies and their impact on public finances]. *Zbirnyk naukovykh prats Derzhavnoho podatkovoho universytetu*. 2(2023), 82-120. Retrieved from <https://doi.org/10.33244/2617-5940.2.2023.82-120> [in Ukrainian].

17. Collosa, A. (2021) Use of Big Data in Tax Administrations. CIAT – Inter-American Center of Tax Administration. Retrieved from <https://www.ciat.org/use-of-big-data-in-tax-administrations/?lang=en>
18. Farooq, Kh., Solowiej, B. J. Artificial Intelligence in the Public Sector : Maximizing Opportunities, Managing Risks. *Equitable Growth, Finance and Institutions Insight Washington, D.C. : World Bank Group*. Retrieved from <http://documents.worldbank.org/curated/en/809611616042736565/Artificial-Intelligence-in-the-Public-Sector-Maximizing-Opportunities-Managing-Risks>

DOI: 10.58423/2786-6742/2024-6-322-332
УДК 368.914

Інна ЛЕПЕТАН

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри обліку і оподаткування,
Вінницький національний аграрний університет,
Вінниця, Україна
ORCID ID: 0000-0003-1135-4755
Scopus Author ID: 57203191146

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ НЕДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО СТРАХУВАННЯ: АНАЛІЗ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ УКРАЇНСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

***Анотація.** Одним із найважливіших елементів діяльності держави у сфері соціальної політики є регулювання та організація діяльності органів пенсійного забезпечення. Державні пенсійні фонди, недержавні пенсійні фонди, компанії страхування життя та пенсійні страхові компанії є основними складовими сучасних пенсійних систем. Кожен із цих елементів має свої переваги та недоліки та відіграє різну роль у пенсійній системі. На сучасному етапі економічного розвитку в Україні існує багато проблем соціально-економічного характеру, а система недержавного пенсійного забезпечення знаходиться на початковому етапі свого розвитку. Основною метою функціонування систем недержавного пенсійного забезпечення є підвищення рівня життя населення та забезпечення стабільності пенсійної системи. Розвиток і вдосконалення систем недержавного пенсійного забезпечення потребує таких заходів: створення сприятливого податкового середовища; залучення додаткових коштів для фінансування пенсійних виплат з метою зменшення різниці в доходах працюючого населення та пенсіонерів; зростання довіри до недержавних пенсійних фондів (НПФ), страхових компаній та банківських установ, які беруть участь у схемах недержавного пенсійного забезпечення.*

Метою статті є дослідження особливостей та тенденцій розвитку недержавного пенсійного страхування в Україні, а також виявлення можливостей поширення корпоративного пенсійного страхування як складової мотиваційного пакету вітчизняних підприємств. У статті досліджено особливості недержавного пенсійного страхування в Україні. Окреслено тенденції розвитку недержавного пенсійного страхування, що здійснюють Недержавні пенсійні фонди та страхові компанії зі страхування життя. Виявлено можливості поширення корпоративного пенсійного страхування як складової мотиваційного пакету вітчизняних підприємств.

***Ключові слова:** страхування, пенсійне страхування, корпоративне страхування, недержавне пенсійне страхування.*

JEL Classification: G 22

***Absztrakt.** Az állam szociálpolitikájának egyik legfontosabb eleme a nyugdíjintézetek tevékenységének szabályozása, valamint szervezése. Az állami nyugdíjalapok, a nem állami nyugdíjalapok, az életbiztosító társaságok és a nyugdíjbiztosító társaságok a modern nyugdíjrendszerek fő alkotóelemei. Ezen elemek mindegyikének megvannak a maga előnyei és hátrányai, valamint más-más szerepet töltenek be a nyugdíjrendszerben. Ukrajnában a gazdasági fejlődés jelenlegi szakaszában számos társadalmi-gazdasági jellegű probléma van, és a nem állami nyugdíjellátás rendszere a fejlődés kezdeti szakaszában van. A nem állami nyugdíjrendszerek működésének fő célja a lakosság életszínvonalának emelése és a nyugdíjrendszer stabilitásának biztosítása. A nem állami*

nyugdíjrendszerek fejlesztése és javítása a következő intézkedéseket igényli: kedvező adózási környezet megteremtése; további források bevonása a nyugdíjkifizetések finanszírozására a dolgozó lakosság és a nyugdíjasok jövedelme közötti különbség csökkentése érdekében; a nem állami nyugdíjalapok (NPF), biztosítótársaságok és a nem állami nyugdíjrendszerekben részt vevő bankok iránti növekvő bizalom. A cikk célja, hogy megvizsgálja a nem állami nyugdíjbiztosítás fejlődésének sajátosságait és irányzatait Ukrajnában, valamint a vállalati nyugdíjbiztosítás elterjedésének lehetőségeit a hazai vállalkozások motivációs csomagjának elemeként. A cikk a nem állami nyugdíjbiztosítás sajátosságait vizsgálja Ukrajnában. A tanulmány felvázolja a nem állami nyugdíjbiztosítások fejlődésének trendjeit, amelyeket a nem állami nyugdíjpénztárak és életbiztosítók nyújtanak. Továbbá feltárul a hazai vállalkozások motivációs csomagjának elemeként a vállalati nyugdíjbiztosítás bővítésének lehetősége.

Kulcsszavak: biztosítás, nyugdíjbiztosítás, vállalkozásbiztosítás, nem állami nyugdíjbiztosítás.

Abstract. One of the most important elements of the state's activity in the field of social policy is the regulation and organization of the activities of pension provision bodies. State pension funds, non-state pension funds, life insurance companies and pension insurance companies are the main components of modern pension systems. Each of these elements has its own advantages and disadvantages and plays a different role in the pension system. At the present stage of economic development in Ukraine, there are many problems socio-economic nature, and the system of non-state pension provision has just begun to develop. The main purpose of the functioning of non-state pension systems is to improve the standard of living of the population and ensure the stability of the pension system. The development and improvement of non-state pension systems requires the following measures: creation of a favorable tax environment; attraction of additional funds to finance pension payments in order to reduce the difference in incomes of the working population and pensioners; increasing confidence in non-state pension funds (NPFs), insurance companies and banking institutions participating in non-state pension schemes. The aim of the article is to study the features and trends in the development of non-state pension insurance in Ukraine, as well as to identify opportunities for the spread of corporate pension insurance as a component of the motivational package of domestic enterprises. The article examines the features of non-state pension insurance in Ukraine. The tendencies of development of non-state pension insurance, carried out by non-state pension funds and life insurance companies, are outlined. The possibilities of spreading corporate pension insurance as a component of the motivational package of domestic enterprises have been identified.

Keywords: insurance, pension insurance, corporate insurance, non-state pension insurance.

Постановка проблеми. У сучасному світі конкуренція на ринку праці зростає і підприємства шукають нові способи привернути та утримувати кваліфікованих працівників. Однією з ключових складових такого мотиваційного пакету є корпоративне пенсійне страхування. Ця форма соціального захисту не тільки підвищує конкурентоспроможність підприємства, але і допомагає забезпечити фінансову стабільність працівників на пенсії.

Корпоративне пенсійне страхування – це система, при якій підприємство вносить фінансовий внесок у пенсійний фонд своїх працівників. Ця система спрямована на забезпечення додаткових пенсійних виплат своїм працівникам, які допомагають забезпечити їм фінансову стабільність після завершення кар'єри.

Корпоративне пенсійне страхування виступає не лише як форма соціального захисту працівників, але й як потужний мотиваційний інструмент. Підприємства, які надають можливість своїм працівникам брати участь в такій програмі, створюють позитивне сприйняття на ринку праці та підвищують свою

привабливість для потенційних співробітників.

Зокрема, корпоративне пенсійне страхування може бути використане як частина компенсаційного пакету, що надається працівникам разом із зарплатою. Це допомагає зберегти мотивацію працівників на високому рівні, оскільки вони бачать, що їхнє підприємство дбає про їхню майбутню фінансову безпеку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останні дослідження щодо елементів сучасних пенсійних систем та корпоративного страхування свідчать про те, що проблеми функціонування пенсійної системи є дуже важливими.

Питання недержавного пенсійного забезпечення у своїх наукових дослідженнях розглядали багато вітчизняних учених, серед яких Брагін С. [3], Коніна М.О. [9], Макаренко О. [3], Терещенко Г.М. [10], Третяк Д. [4] та ін. Вони досліджували різні аспекти функціонування пенсійних систем в Україні. Однак, багато теоретичних та практичних аспектів у питанні розвитку структури елементів пенсійної системи залишаються недостатньо дослідженими.

Формування цілей статті. Метою статті є дослідження особливостей та тенденцій розвитку недержавного пенсійного страхування в Україні, а також виявлення можливостей поширення корпоративного пенсійного страхування як складової мотиваційного пакету вітчизняних підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. З метою задоволення встановлених потреб підприємства, серед основних функцій управління персоналом важливе місце займає мотивація персоналу, тобто спонукання працівників серйозно та ініціативно працювати для досягнення цілей організації.

Сьогодні для залучення та утримання необхідних кваліфікованих працівників необхідні не тільки матеріальні стимули у вигляді заробітної плати, а й розроблені комплексні збалансовані програми стимулювання. Такі заохочувальні пакети мають передбачати матеріальні стимули, соціальне забезпечення, включаючи охорону здоров'я та пенсійне страхування, корпоративну культуру, навчання та розвиток, просування по службі та участь у прийнятті рішень, а також відповідну оцінку ефективності. Європейський досвід показує практику підприємств у забезпеченні медичного та пенсійного страхування своїх працівників. На жаль, в Україні ситуація зовсім інша. Не всі наші підприємства мають необхідні стимули для працівників і надають корпоративне страхування своїм працівникам. Коли держава неспроможна забезпечити необхідні кошти для заходів соціального захисту населення та вирішення соціальних проблем, важливим завданням служб управління персоналом має стати вдосконалення механізму стимулювання запровадження пенсійного страхування працівників підприємства. Низький рівень страхової грамотності працівників та відносно молодий ринок недержавного пенсійного страхування становить стримуючий фактор позитивного розвитку корпоративного пенсійного страхування в Україні. Це визначає актуальність дослідження.

Відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» [1] система пенсійного забезпечення в Україні складається з трьох рівнів:

Перший рівень – солідарна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, що базується на засадах солідарності і субсидування та здійснення виплати пенсій і надання соціальних послуг за рахунок коштів Пенсійного фонду на умовах та в порядку, передбачених законодавством.

Другий рівень – накопичувальна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, що базується на засадах накопичення коштів застрахованих осіб у Накопичувальному фонді або у відповідних недержавних пенсійних фондах - суб'єктах другого рівня системи пенсійного забезпечення та здійснення фінансування витрат на оплату договорів страхування довічних пенсій і одноразових виплат на умовах та в порядку, передбачених законом.

Третій рівень – система недержавного пенсійного забезпечення, що базується на засадах добровільної участі громадян, роботодавців та їх об'єднань у формуванні пенсійних накопичень з метою отримання громадянами пенсійних виплат на умовах та в порядку, передбачених законодавством про недержавне пенсійне забезпечення.

Перший та другий рівні системи пенсійного забезпечення в Україні становлять систему загальнообов'язкового державного пенсійного страхування.

Другий та третій рівні системи пенсійного забезпечення в Україні становлять систему накопичувального пенсійного забезпечення.

Важливим елементом у цьому плані є система недержавного пенсійного забезпечення, яка базується на принципі добровільної участі громадян, роботодавців та їх об'єднань у формуванні пенсійних накопичень з метою отримання громадянами пенсій на умовах та в порядку, визначених законодавством щодо призначення недержавних пенсій.

До переваг недержавного пенсійного страхування для громадян є:

1. Індивідуальний вибір і контроль. Громадяни мають можливість самі вибирати страховика та стратегію інвестування свого пенсійного капіталу, що дає їм більше контролю над власними пенсійними активами.

2. Додатковий дохід на пенсії. Недержавне пенсійне страхування дозволяє громадянам отримувати додатковий дохід на пенсії, що значно підвищує їхню фінансову стабільність і покращує якість життя.

3. Належна фінансова дисципліна. Оскільки громадяни регулярно вносять внески на свої пенсійні рахунки, це стимулює фінансову дисципліну та збереження.

4. Зменшення навантаження на державну пенсійну систему. Недержавне пенсійне страхування допомагає зменшити навантаження на державну пенсійну систему, що важливо в умовах демографічного виклику та зростаючої тривалості життя.

5. Захист від інфляції. Інвестування пенсійних коштів може допомогти зберегти їхню реальну вартість в умовах інфляції.

Недержавне пенсійне забезпечення здійснюється:

– пенсійними фондами шляхом укладення пенсійних контрактів між адміністраторами пенсійних фондів та вкладниками таких фондів;

– страховими організаціями шляхом укладення договорів страхування

довічної пенсії з учасниками фонду, страхування ризику настання інвалідності або смерті учасника фонду;

– банківськими установами шляхом укладення договорів про відкриття пенсійних депозитних рахунків для накопичення пенсійних заощаджень у межах суми, визначеної для відшкодування вкладів Фондом гарантування вкладів фізичних осіб [6].

Система недержавного пенсійного забезпечення (далі – НПЗ) становить третій рівень пенсійної системи. Основу такої системи становлять недержавні пенсійні фонди. Основною метою інвестування пенсійних активів є отримання учасниками недержавного пенсійного забезпечення додаткових до загальнообов’язкового державного пенсійного страхування пенсійних виплат разом із забезпеченням дохідності пенсійних активів вище рівня інфляції та залучення довгострокових інвестиційних ресурсів, необхідних для модернізації економіки. Станом на перше півріччя 2023 року в Державному реєстрі фінансових установ містилася інформація про 63 недержавні пенсійні фонди (далі – НПФ) та 19 адміністраторів НПФ. Основні показники діяльності НПФ, згідно з поданими звітними даними, та темпи їх приросту наведені в таблиці 1.

Таблиця 1.

Динаміка основних показників діяльності недержавних пенсійних фондів*

Показник	2021 р.	2022 р.	2023 р.	Темпи, приросту % 2023 р до 2021 р.
Кількість укладених пенсійних контрактів, тис. шт.	95,5	96,1	96,3	0,84
Загальна кількість учасників НПФ, тис. осіб	890,7	887,8	886,5	-0,47
Загальна вартість активів НПФ, млн. грн	3 874,7	4 146,0	4 481,9	15,67
Пенсійні внески, всього, млн. грн.	2 618,3	2 819,0	2 923,8	11,67
у тому числі:				
- від фізичних осіб	425,2	506,7	555,5	30,64
- від фізичних осіб-підприємців	0,3	0,3	0,3	-
- від юридичних осіб	2 192,4	2 299,6	2 355,5	7,44
Пенсійні виплати, млн. грн.	1 287,2	1 461,1	1 558,0	21,04
Кількість учасників, що отримали/отримують пенсійні виплати, тис. осіб	90,0	91,9	92,8	3,11
Сума інвестиційного доходу, млн. грн.	2 957,4	3 285,6	3 654,3	23,56
Прибуток від інвестування активів недержавного пенсійного фонду, млн. грн.	2 428,7	2 683,6	3 012,1	24,05
Сума витрат, що відшкодовуються за рахунок пенсійних активів, млн. грн.	528,7	602,0	642,2	21,47

*Сформовано автором за джерелом [2]

Станом на 2023 р. адміністраторами недержавних пенсійних фондів укладено 96,3 тис. шт. пенсійних контрактів, що більше на 0,2% (0,2 тис. шт.) порівняно зі станом на 2022 р.

Структура пенсійних контрактів станом на 2023 р.:

- з вкладниками – фізичними особами – 89,5 тис. шт.;
- з вкладниками фізичними особами-підприємцями – 0,1 тис. шт.;
- з вкладниками – юридичними особами – 6,7 тис. шт.

Збільшення кількості пенсійних контрактів у 2023 р. порівняно із 2021 роком пов'язане зі збільшенням пенсійних контрактів з фізичними особами на 4,7% (4,0 тис. шт.).

Пенсійні контракти станом на 2023 р. укладено з 88,9 тисячі вкладників, з яких:

- юридичні особи – 2,0 тисячі, або 2,2% від загальної кількості вкладників,
- фізичні особи – 86,9 тисячі, або 97,8%.

Кількість вкладників станом на 2023 р. збільшилася порівняно з аналогічним періодом 2022 року на 0,2% (0,2 тис. вкладників) та станом на 2022 р. порівняно з аналогічним періодом 2021 року кількість вкладників збільшилася на 2,9% (2,5 тис. вкладників).

Сьогодні до основних причин недостатнього розвитку недержавного пенсійного забезпечення в Україні можна віднести [3, с. 44]:

- низький рівень дохідності пенсійних активів;
- законодавчу неврегульованість окремих питань діяльності ринку недержавного пенсійного забезпечення;
- низький рівень довіри населення до недержавного пенсійного забезпечення, банківської системи та інших фінансових установ;
- недостатню заінтересованість роботодавців у фінансуванні недержавних пенсійних програм для працівників;
- низький фінансовий рівень спроможності громадян для участі у системі недержавного пенсійного забезпечення;
- обмежений вибір фінансових інструментів, придатних для інвестування в них пенсійних коштів, унаслідок відставання розвитку ринку капіталу від потреб інституційних інвесторів;
- низький рівень роз'яснювальної роботи щодо змісту та ролі системи накопичувального пенсійного забезпечення в суспільстві та недостатність її фінансування.

З метою сприятливого розвитку систем недержавного пенсійного забезпечення в Україні на законодавчому рівні запроваджено систему гарантій щодо забезпечення державного контролю та нагляду.

На сьогодні українські працівники повинні усвідомлювати, що вид пенсії, яку вони отримуватимуть у майбутньому, залежатиме від внесків, які вони будуть робити в активи недержавного пенсійного забезпечення.

Проте ми вважаємо, що в Україні необхідно створювати та розвивати культуру особистих заощаджень.

Поширеною формою недержавного пенсійного забезпечення є страхові організації та банківські установи (табл. 2).

Таблиця 2.

Порівняльна характеристика здійснення НПЗ різними фінансовими інститутами*

Фінансовий інститут	НПФ	Страховик життя	Банк
Вид договору	Пенсійний контракт або пенсійна схема	Договір пенсійного страхування	Пенсійний депозитний рахунок
Фізична особа, на користь якої сплачуються пенсійні внески	Учасник недержавного пенсійного фонду	Застрахована особа	Вкладник
Пенсійні кошти	Сума зобов'язань в грошовому виразі пенсійного фонду перед його учасником	Страхові резерви з договорів пенсійного страхування	Розмір вкладів
Види пенсійних виплат	1. пенсія на визначений строк; 2. одноразова пенсійна виплата; 3. учасник фонду у разі обрання довічного ануїтету укладає договір страхування довічної пенсії із страховиком життя	1. довічна пенсія (довічний ануїтет) 2. пенсія на визначений строк (страховий ануїтет). Може бути з гарантованим строком виплати і без. 3. Одноразова пенсійна виплата	1. Одноразова пенсійна виплата Закон «Про банки та банківську діяльність»
Вид забезпечення	«пенсійний контракт» як вид пенсійного забезпечення шляхом укладання пенсійного контракту із НПФ.	«пенсійне страхування» як вид пенсійного забезпечення шляхом укладання договору пенсійного страхування із страховиком життя.	«пенсійний вклад» як вид пенсійного забезпечення шляхом відкриття пенсійного рахунку у банку.

*Сформовано автором за джерелом [4]

Ощадні вклади (депозитні пенсійні рахунки) громадян є прямим способом накопичення пенсійних коштів у банківській системі шляхом їх відкриття безпосередньо через банки.

Згідно з Податковим Кодексом «доходи у вигляді процентів на поточні банківські рахунки, за якими на користь фізичних осіб здійснюються виключно виплати заробітної плати, стипендій, пенсій, соціальної допомоги та інших передбачених законом соціальних виплат» не включаються до розрахунку

оподаткованого доходу [7]. Таким чином, пенсійні депозитні рахунки є привабливим засобом накопичення недержавних пенсій.

Основним недоліком банківських пенсійних депозитних рахунків є те, що вони відкриваються разом з іншими депозитними рахунками, і тому кількість клієнтів, які мають пенсійні депозитні рахунки, неможливо відстежити.

Нерозвиненість фінансового ринку в Україні, особливо страхового ринку, призвела до довгострокового дефіциту фінансових ресурсів у банківському секторі. Тому деякі банки почали створювати страхові компанії та НПФ.

Страхові установи здійснюють недержавне пенсійне забезпечення шляхом укладення договорів страхування довічної ренти або договорів страхування від ризику настання інвалідності або смерті учасників фонду.

Пенсійне страхування передбачає, що страхова організація здійснює застрахованій особі виплати, які пов'язуються з виходом на пенсію (страхування додаткової пенсії) або віком, установленим договором страхування. Найважливішою перевагою страхових організацій порівняно з недержавними пенсійними фондами та банками є можливість виплачувати довічні ануїтети (що є більш доступним для нас і, за самою природою пенсійного забезпечення, єдино правильним рішенням).

Адже ніхто не хоче витратити свої пенсійні заощадження за короткий проміжок часу і прожити решту життя на державну пенсію.

Недержавні пенсійні фонди можуть запропонувати лише строкові пенсії, які виплачуються протягом певної кількості років і припиняються після закінчення цього періоду.

Протягом 2023 року ринок страхування життя демонструє відновлення показників діяльності. Ринок страхування життя України закінчив 1 півріччя 2023 року з преміями у розмірі 2,25 млрд грн. Від страхувальників – фізичних осіб отримано 2,1 млрд грн. Перестраховикам – нерезидентам було передано 71 млн. грн. премій.

Кількість договорів страхування, укладених страховиками життя протягом звітного періоду склала 788 274, у тому числі укладених на користь страхувальників 788 274 шт. Кількість фізичних осіб, застрахованих упродовж звітного періоду – 707 264 чол. Кількість фізичних осіб, застрахованих на кінець звітного періоду перевищила 3,95 млн чоловік.

Страхові виплати та страхові відшкодування клієнтам перевищили в 1 півріччі 2023 року 576 млн грн., у т.ч. виплати викупних сум склали 139 млн грн. Відрахування у резерви із страхування життя 692,2 млн грн.

Резерви із страхування життя на кінець звітного періоду перевищили 17,6 млрд грн.

ТОП-10 страховиків життя за виплатами у 2023 році наведено у таблиці 3.

Таблиця 3.

ТОП-10 страховиків життя за страховими виплатами за 2023 р.*

№	Страховик	Страхові виплати, тис. грн.
1	МЕТЛАЙФ	516 664
2	ТАС	261 618
3	ГРАВЕ УКРАЇНА СТРАХУВАННЯ ЖИТТЯ	214 659
4	УНІКА ЖИТТЯ	82 965
5	ARX LIFE	68 796
6	PZU УКРАЇНА ЖИТТЯ	46 403
7	КНЯЖА ЛАЙФ	34 352
8	ФОРТЕ ЛАЙФ	11 147
9	ГРІНВУД ЛАЙФ ІНШУРАНС	9 759
10	КД-ЖИТТЯ	9 727
11	АСКА-ЖИТТЯ	6 754
	Всього	1 262 844

* Сформовано автором за джерелом [5]

Перевагами страхових організацій є відсутність прив'язки до пенсійного віку, а також широкий асортимент продуктів та доступність страхового захисту, що є важливим як для роботодавців, так і для працівників.

Також важливо, що страхова компанія може гарантувати майбутню мінімальну пенсію. Крім того, купуючи страхування життя до пенсійного віку, клієнти точно знають, скільки і як часто будуть здійснюватися їхні виплати, а також яку саме допомогу можуть розраховувати їхні сім'ї в разі їхньої смерті. І якщо клієнт збереже своє здоров'я, він буде отримувати довічну пенсію від страхової компанії, не думаючи, що через деякий час ці виплати припиняться. Недержавні пенсійні фонди такої можливості не мають. Крім того, немає інструменту навіть для оцінки майбутніх розмірів пенсій, які безпосередньо залежать від прибутковості пенсійних фондів, якими керують компанії з управління активами.

Нині, удосконалюючи відповідну законодавчу базу, в державі мають створюватися сприятливі можливості для формування додаткових пенсійних накопичень та отримання вищих пенсій за рахунок пенсійних накопичень та приросту капіталу від їх розміщення. Недержавні пенсії повинні доповнювати пенсії, що виплачуються за національною солідарною та обов'язковою накопичувальною схемами.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Попит на послуги корпоративного пенсійного страхування в Україні залишається незначним. Лише невелика кількість вітчизняних компаній включає страхування, окрім державних пенсій, у свої пакети стимулів. Особливий інтерес до програм корпоративного страхування виявляють великі вітчизняні компанії, які роблять великі внески в пенсійні та інші соціальні фонди.

На цьому фоні страхування, відмінне від державної пенсії, стало своєрідною

альтернативною соціальною програмою, яка підтримує працівників і дозволяє роботодавцям досягти позитивних результатів, таких як:

– зменшити плинність кадрів, оскільки договір страхування життя та додаткової пенсії укладається мінімум на 10 років, а страхову суму працівник отримує лише по закінченню строку дії договору.

– підвищення мотивації працівників, які після досягнення пенсійного віку отримують матеріальну винагороду за сумлінну працю у вигляді щомісячної додаткової пенсії або одноразової страхової суми.

– залучення висококваліфікованих спеціалістів за рахунок матеріального заохочення (додаткових пенсій).

– покращити імідж компанії як роботодавця, що використовує світові передові досягнення для підвищення ефективності роботи компанії.

Відродження корпоративного пенсійного страхування в Україні збільшить прибутки компаній, стимулюватиме податкову політику в цій сфері, максимізує приріст капіталу від коштів вкладників, мінімізує інвестиційні ризики, а також покращить стабільність НПФ та страхових компаній.

Подальшим напрямом дослідження є аналіз діяльності страхових організацій на ринку пенсійного страхування та вивчення методичного забезпечення недержавного пенсійного страхування.

Список використаних джерел

1. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закону України від 09.07.2003 р. № 1058-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15#Text> (дата звернення: 30.03.2024)
2. Підсумки розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення станом на 2023 рік. URL: https://www.nssmc.gov.ua/wp-content/uploads/2023/09/npf_2_kv-2023.pdf (дата звернення: 30.03.2024)
3. Брагін С., Макаренко О. Недержавні пенсійні фонди на неефективному фондовому ринку: приклад України. *Вісник НБУ*. 2011. № 2. С.44-47
4. Третяк Д. Суперечності розвитку недержавного пенсійного забезпечення в Україні. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Економіка*. 2014. № 1 (154). С. 89-93
5. Рейтинг компаній України страхування життя за 2023 р. URL: <https://forinsurer.com/ratings/life/23/12/6> (дата звернення: 30.03.2024)
6. Про недержавне пенсійне страхування: Закон України від 09.07.2003 р. № 1057-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1057-15#Text> (дата звернення: 30.03.2024)
7. Податковий Кодекс України від 02.12.2010 № 2755-17. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення: 02.03.2024)
8. Дзямулич М.І., Чиж О.М., Потьомкіна О.В. Необхідність формування системи недержавного пенсійного страхування в Україні. *Економічний форум*. 2019. № 2. С. 229-232.
9. Коніна М.О., Реха К.З. Недержавне пенсійне страхування в Україні: перешкоди розвитку та шляхи їх подолання. *Молодий вчений*. 2017. № 12. С. 651-654
10. Терещенко Г.М. Становлення та розвиток системи недержавного пенсійного забезпечення в Україні. *Наукові праці НДФІ*. 2009. Вип. 1. С. 51-57.

References

1. Pro zahalnooboviazkove derzhavne pensiine strakhuvannia: Zakon Ukrainy vid 09.07.2003 r. № 1058-IV. (2003). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15#Text>
2. Pidsumky rozvytku systemy nederzhavnoho pensiinoho zabezpechennia stanom na 2023 rik. URL: https://www.nssmc.gov.ua/wp-content/uploads/2023/09/npf_2_kv-2023.pdf
3. Bragin, S., Makarenko, O. (2011). Nederzhavni pensiini fondy na neefektyvnomu fondovomu rynku: pryklad Ukrainy. *Visnyk NBU – Bulletin of the NBU*. № 2, 44-47 [in Ukrainian]
4. Tretiak, D. (2014). Superechnosti rozvytku nederzhanoho pensiinoho zabezpechennia v Ukraini. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Seria: Ekonomika – Bulletin of Taras Shevchenko Kyiv National University. Series: Economy*, 1 (154), 89-93
5. Reitynh kompanii Ukrainy strakhuvannia zhyttia za 2023 r. URL: <https://forinsurer.com/ratings/life/23/12/6>
6. Pro nederzhavne pensiine strakhuvannia: Zakon Ukrainy vid 09.07.2003 r. № 1057-IV. (2003)/ URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1057-15#Text>
7. Podatkovyi Kodeks Ukrainy vid 02.12.2010 № 2755-17. (2010). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>
8. Dzyamulych, M.I., Chizh, O.M. & Potemkina, O.V. (2019). Neobkhdnist' formuvannia systemy nederzhavnoho pensiynoho strakhuvannia v Ukrayini. *Ekonomichnyy forum – Economic Forum*. № 2, 229-232 [in Ukrainian]
9. Konina, M.O., Reha, K.Z. (2017). Nederzhavne pensiine strakhuvannia v Ukrayini: pereshkody rozvytku ta shlyakhy yikh podalannia. *Molodyy vchenyy - Young scientist*. № 12, 651-654 [in Ukrainian]
10. Tereshchenko, G.M. (2009). Stanovlennya ta rozvytok systemy nederzhavnoho pensiynoho zabezpechennia v Ukrayini. *Naukovi pratsi NDFI - Scientific works of NDFI*. Issue 1, 51-57 [in Ukrainian]

DOI: 10.58423/2786-6742/2024-6-333-345
ETO 658.012.12

Gábor PATAKI

PhD hallgató, adjunktus
Debreceni Egyetem,
Ihrig Károly Gazdálkodás- és Szervezéstudományok Doktori Iskola
Számvitel és Auditálás Tanszék adjunktusa,
II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola,
Beregszász, Ukrajna
ORCID ID: 0000-0001-6761-7732

Sándor VIRLICS

„EX-IM Zakarpátya” Kft. vezetője, Kárpátaljai Magyar Líceum gyakorlati pszichológusa,
II Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola
Beregszász, Ukrajna
ORCID ID: 0009-0006-3007-1207

EGY MIKRÓ VÁLLALAT MENEDZSMENT SAJÁTOSÁGAINAK ÉRTÉKELÉSE A „GERA KFT” PÉNZÜGYI ÉS STATISZIKAI ELEMZÉSÉN KERESZTÜL

Анотація. Визначення діяльності підприємства в бізнес-процесах є ключовим кроком у розробці моделі управлінських процесів, оскільки без точної класифікації неможливо створити модель. Управління бізнес-процесами підприємства має вирішальне значення для успішного функціонування підприємства, включаючи використання різних методів і інструментів, таких як бізнес-аналіз, моделювання процесів, автоматизація, контроль та оцінка ефективності. Ці інструменти сприяють зниженню ризиків, підвищенню продуктивності та ефективності процесів, а також підвищенню задоволеності клієнтів і досягненню конкурентних переваг.

Успішне функціонування підприємства вимагає ретельного планування, контролю та аналізу, а також гнучкої реакції на зміни ринкових та соціальних умов. Використання системи управління та аналізу даних є ключовим інструментом управління, що дозволяє вести різні види обліку та забезпечувати точність і надійність фінансової звітності. ТОВ «GERA» - це роздрібний магазин продуктів харчування, розташований у місті Берегове. Підприємство має більш ніж 30-річний досвід діяльності. Основна діяльність – торгівля. У цьому дослідженні ми проаналізували організаційну структуру ТОВ «GERA», що дозволило зробити висновки про бізнес-процеси, які є основою діяльності. На основі цього ми визначили п'ять ключових аспектів, які визначають основні напрями діяльності підприємства. Узагальнюючи ці фактори, ми спершу встановили, що управління статутним капіталом відображає фінансову основу підприємства та розподіл прав власності між засновниками. По-друге, управління організаційною структурою оптимізує робочі процеси та використання ресурсів малого підприємства. Визначена структура відповідає розміру та типу підприємства, а також його унікальним функціональним потребам. По-третє, управління діяльністю підприємства зосереджується на визначенні стратегічних напрямків та розподілі прав прийняття рішень і впливу між засновниками. По-четверте, управління податками підкреслює важливість дотримання чинного законодавства щодо сплати податків і ПДВ. Цей аспект визначає фінансову дисципліну та відповідальність підприємства перед державними органами. І нарешті, управління бухгалтерськими послугами будується на централізованій структурі з головним бухгалтером, відповідальним за фінансовий облік та звітність. Ця система підкреслює важливість і відповідальність головного бухгалтера за забезпечення точності та надійності фінансових даних.

Ключові слова: фінансовий аналіз, фінансові результати, оцінка діяльності, SWOT, ситуаційний аналіз, мікропідприємство.

JEL Classification: M41

Absztrakt. A vállalkozás tevékenységének üzleti folyamatokban történő meghatározása kulcsfontosságú lépés a menedzsment folyamatok modelljének kidolgozásában, mivel pontos osztályozás nélkül lehetetlen modellt létrehozni. A vállalati üzleti folyamatok kezelése kritikus fontosságú a vállalat sikeres működése szempontjából, ideértve a különböző módszerek és eszközök alkalmazását, mint például az üzleti elemzés, folyamatmodellezés, automatizálás, ellenőrzés és hatékonyságvértékelés. Ezek az eszközök hozzájárulnak a kockázatok csökkentéséhez, a folyamatok termelékenységének és hatékonyságának növeléséhez, valamint az ügyfelek elégedettségének növeléséhez és a versenylényök eléréséhez. A vállalat sikeres működése elkötelezett tervezést, ellenőrzést és elemzést igényel, valamint a piaci és társadalmi feltételek változásaira való rugalmas reagálást. Az adatkezelő és elemző rendszer használata kulcsfontosságú irányítási eszköz, amely lehetővé teszi különböző típusú számvitel vezetését és a pénzügyi jelentések pontosságának és megbízhatóságának biztosítását. A "GERA" Kft. Beregszászban található élelmiszer kiskereskedelmi üzlet. Több, mint 30 éves működés van mögötte. Fő tevékenységük a kereskedelem. A tanulmányban a "GERA" Kft. szervezeti struktúráját elemeztük, melyből következtetéseket lehet levonni az üzleti folyamatokról, amelyek a tevékenység alapját képezik. Ezek alapján megállapítottunk öt kulcsfontosságú aspektust, amelyek meghatározzák a vállalat működésének fő irányait. Összefoglalva ezeket a tényezőket, először is megállapítottuk, hogy a jegyzett tőke kezelése tükrözi a vállalat pénzügyi alapját és a tulajdonosi jogok eloszlását az alapítók között. Másodsor, a szervezeti struktúra kezelése optimalizálja a munkafolyamatokat és a kisvállalkozás erőforrásainak felhasználását. A meghatározott struktúra megfelel a vállalat méretének és típusának sajátosságainak és egyedi funkcionális igényeinek. Harmadszor, a vállalat tevékenységének kezelése a stratégiai irányok meghatározására és a döntési jogok és befolyás elosztására az alapítók között összpontosul. Negyedszer, az adómenedzsment kiemeli az adófizetési kötelezettségnek a jelenlegi törvényeknek való megfelelés fontosságát az adózás és az ÁFA tekintetében. Ez az aspektus meghatározza a vállalat pénzügyi fegyelmét és felelősségét az állami szervek előtt. Végül, a könyvelési szolgáltatások kezelése egy központosított struktúrára épül egy főkönyvelővel, aki felelős a pénzügyi nyilvántartásokért és beszámolókért. Ez a rendszer hangsúlyozza a vezetőkönyvelő fontosságát és felelősségét a pénzügyi adatok pontosságának és megbízhatóságának biztosításában.

Kulcsszavak: pénzügyi elemzés, pénzügyi eredmények, teljesítmény-értékelés, SWOT, helyzetelemzés, mikro vállalat.

Abstract. Determining the business activities in business processes is a crucial step in developing a management process model, as it is impossible to create a model without precise classification. Managing business processes is critical for the successful operation of a company, including the application of various methods and tools such as business analysis, process modeling, automation, control, and performance evaluation. These tools help reduce risks, increase the productivity and efficiency of processes, enhance customer satisfaction, and achieve competitive advantages. Successful business operation requires dedicated planning, control, and analysis, as well as a flexible response to changes in market and social conditions. Using a data management and analysis system is a key management tool that allows for various types of accounting and ensures the accuracy and reliability of financial reports. "GERA Kft." is a food retail store located in Berehove. It has over 30 years of operation. Their main activity is trading. In this study, we analyzed the organizational structure of "GERA Kft.", from which conclusions can be drawn about the business processes that form the basis of its activities. Based on this, we identified five key aspects that determine the main directions of the company's operations. Summarizing these factors, we first established that the management of registered capital reflects the company's financial foundation and the distribution of ownership rights among the founders. Secondly, managing the organizational structure optimizes workflows and the use of resources for the small enterprise. The defined structure corresponds to the size and type of the company, as well

as its unique functional needs. Thirdly, the management of the company's activities focuses on defining strategic directions and the distribution of decision-making rights and influence among the founders. Fourthly, tax management emphasizes the importance of complying with current laws regarding tax and VAT payments. This aspect determines the company's financial discipline and responsibility to the state authorities. Finally, the management of accounting services is based on a centralized structure with a chief accountant responsible for financial records and reports. This system highlights the importance and responsibility of the chief accountant in ensuring the accuracy and reliability of financial data.

Keywords: financial analysis, financial results, performance evaluation, SWOT, situation analysis, micro-enterprise.

A probléma általános megfogalmazása. A mai gyors fejlődési körülmények között, amikor az üzleti életben és a piacokon fokozott verseny zajlik, a könyvelés meghatározó eszközzé válik a vállalatok hatékonyságának és stabilitásának biztosításában. Az üzleti folyamatok elemzése és modellezése, amelyek a könyvelésre összpontosítanak, kulcsfontosságú összetevői a stratégiai irányításnak, amelyek a pénzügyi mutatók optimalizálására és a magas szintű pénzügyi jelentések biztosítására irányulnak. Ez a tanulmány az üzleti folyamatok modellezésének lényegét kívánja feltárni a könyvelési aspektusában, és átfogó elemzést végezni a vállalat összes tevékenységének, hogy hatékony irányítási stratégiák kidolgozását teszi lehetővé a pénzügyi stabilitás és az ellenálló képesség támogatása érdekében a modern üzleti környezetben. A kutatás hangsúlyt helyez majd a könyvelési folyamatok fejlesztésére, az előrehaladott modellezési módszerek és innovatív technológiák alkalmazásának révén, ami hozzájárulhat a vállalat piaci versenyképességének növekedéséhez, s mikrovállalkozás korszerű menedzsment mechanizmusának eléréséhez.

Ez a megközelítés kiemeli a kutatás aktualitását a piaci verseny intenzív nyomása és a vállalatoknak az üzleti környezet gyors változásaihoz való alkalmazkodásának szükségessége között. Időszerűségét tovább erősíti a vállalati folyamatok kulcsfontosságú hatása a vállalat stratégiai fejlődésére és hatékonyságára.

A vállalati folyamatok menedzselésének folyamatközpontú megközelítése különösen hatékony az erősödő versenykörnyezetben, elősegítve a gyors reakciót a változásokra és növelve az érdekelt felek érdeklődését a végső eredmények iránt. Jelen háborús körülmények között a versenyhelyzet ugyan gyengült, illetve más kihívások adódnak, viszont lehet rá számítani, hogy a háború után a megnövekedett kárpátaljai vállalkozói létszám nagyobb konkurenciát fog eredményezni. Ezért mindenképp aktuális erre már most felkészülni.

A vállalati folyamatok modellezése elengedhetetlen eszköz a vállalat tevékenységének optimalizálásához és a reorganizációs kockázatok minimalizálásához. Különböző módszertanok alkalmazása, például a vállalati folyamatmodellezés, munkafolyamatok modellezése és adatfolyamok modellezése, az informatikai technológiák együttes alkalmazásával lehetővé teszi a vállalatok tevékenységének teljes körű optimalizálását. Ez lehetővé teszi a piaci változások hatékonyabb kontrollálását és alkalmazkodást. Ennek eredményeként, a piaci verseny kontextusában, az üzleti

folyamatok megértésének és irányításának fontossága kiemelkedik, mint stratégiai tényező a maximális produktivitás és vállalati versenyképesség eléréséhez.

Legújabb kutatások és publikációk elemzése. A kutatások, amelyeket végzünk, számos érdekes eredményt hoztak, amelyekben a vállalkozások üzleti folyamatainak elemzése mellett a válaszok keresésére is összpontosítottunk. Ezekben a vizsgálatokban számos hazai és nemzetközi szakember járult hozzá az ismeretek bővítéséhez. Például, olyan elismert szakemberek, mint *Morozenko*, *Demidenko*, *Csornobáj* és *Duma*, valamint *Netepchuk*, *Onishenko* is intenzíven foglalkoztak az üzleti folyamatokkal kapcsolatos információk feltárásával és megértésével. Munkájuk kiemelkedő fontosságú az üzleti világ számára [6; 8; 10; 11; 12].

Ezen felül, megjelent olyan cikkek között is tankönyv, amely kifejezetten az üzleti folyamatok irányításával foglalkozik, és amely széles körben hasznosítható. Ez a könyv hozzájárul az üzleti folyamatok hatékonyabb irányításához és optimalizálásához. [1]

Páár Dávid és *Dr. Bíró Tibor* neve is említésre méltó, mivel kutatásaikban az üzleti folyamatok és vállalkozások komplex elemzésére összpontosítottak. A kutatók hangsúlyt fektettek az üzleti folyamatok és vállalkozások mélyebb megértésére és összetett vizsgálatára, ami fontos lépés a modern üzleti világ kihívásainak felismerésében és kezelésében. [2; 7]

Környező országok vállalati értékelésében alapul vettem *Illés, B. C., Dunay, A., & Jelonek, D.* 2015-ös magyar és lengyel vállalkozások összehasonlító elemzését. [3] Továbbá *Fenyves et.al* 2018-as kutatását, amely a családi vállalkozások hatékonyságát vizsgálta [4]. Helyi kutatók pedig a vizsgált térségben elemezték a digitalizáció hatását a vezetői számvitel árképzési mechanizmusa mentén. [5]

Ezen szakemberek kutatási eredményei és közzétett munkái segítenek a vállalkozásoknak és szervezeteknek hatékonyabban működni, optimalizálni az üzleti folyamatokat és növelni a versenyképességet. Ezek az eredmények segítik a vállalkozások mindennapi döntéshozatalát és stratégiáinak kialakítását, hozzájárulva a gazdasági és társadalmi fejlődéshez egyaránt.

A cikk céljainak megfogalmazása. A kutatás célja a Kárpátalján működő vállalkozások üzleti folyamatainak elemzési módszertanának általánosítása és rendszerezése, azaz az üzleti folyamatok elemzésének általánosított módszertanának létrehozása. Ezt a célt a hazai és nemzetközi tapasztalatok összehasonlításával és modellezési technikák alkalmazásával kívánjuk elérni.

A fő kutatási anyag bemutatása. Üzleti folyamatok egy láncolatát jelentik összekapcsolt tevékenységeknek és műveleteknek, melyek egy vállalati irányítási tevékenység során egy konkrét cél vagy eredmény elérésére irányulnak. Ezek magukban foglalhatják a gyártási, marketing, értékesítés, logisztika, pénzügyek, erőforrás-tervezés, ügyfélszolgálat és más területek folyamatait. Az üzleti folyamatok optimalizálhatók és automatizálhatók a vállalat hatékonyságának és termelékenységének növelése érdekében. Az üzleti folyamatok irányítása lehetővé teszi a vállalat számára, hogy csökkentse költségeit, növelje terméke vagy szolgáltatása minőségét és versenyképességét.

Egy üzleti folyamatot meghatározhatunk egy sor olyan tevékenységnek és műveletnek, amelyek egy konkrét cél elérésére irányulnak a vállalat működése keretein

belül. Ezek a folyamatok különböző összetevőkből állnak, mint például anyagok, technológiák, emberi erőforrások, berendezések és információs technológiák.

Az üzleti folyamatok irányítása kulcsfontosságú szerepet játszik a vállalati irányításban, mivel segíti az üzleti folyamatok optimalizálását és hatékonyságának javítását, biztosítva ezáltal azok megfelelőségét a vállalat céljaival és céloival szemben.

A vállalat üzleti folyamatainak irányításához különböző eszközöket és módszereket használhat, mint például az üzleti elemzés, folyamatmodellezés, üzleti folyamatok automatizálása, ellenőrzés és hatékonyságvértékelés. Ezek a módszerek bevezetése lehetővé teszi a vállalat számára, hogy optimalizálja munkafolyamatait és növelje a munka termelékenységét.

Az ISO 9000-2001 szabvány szerint a "folyamat" fogalmát "az összekapcsolt vagy összefüggő lépések komplexusaként határozzák meg, amelyek a bemeneti elemeket kimeneti elemekké alakítják át."

Az üzleti folyamatok fogalmának tanulmányozása során megállapíthatjuk, hogy ennek a fogalomnak sokféle értelmezése van. A 1.1. táblázatban különböző meghatározások találhatók, amelyek széles körű értelmezést mutatnak e fogalomra.

1. táblázat

Az üzleti folyamatok tolmácsolása más kutatók által.

Nr	Fogalom
1	Üzleti folyamat - ez egy rendszeres, célirányos és szabályozott tevékenység sorozat. Ezek a lépések átalakítják a folyamat bemeneteit kimenetekké (folyamat eredményei), az irányítás és erőforrások felhasználásával, és a kapott eredmények értékesek a fogyasztók számára.
2	Üzleti folyamat - ez bármilyen szervezett és stabil tevékenység a vállalatban belül, amely átalakítja az objektumokat bármilyen szabályok szerint.
3	Üzleti folyamat - ez egy sor meghatározott, mérhető feladat, amelyet emberek és rendszerek végrehajtanak, és célja egy előre meghatározott eredmény elérése.
4	Üzleti folyamat - ez egy stabil, összetett tevékenység sorozat, amely a funkciók létrehozására irányul, és az eredmény értékes a fogyasztók számára.
5	Üzleti folyamat - ez egy különféle tevékenységek összessége, amelyek egy vagy több típusú erőforrást (bemeneti adatokat) használnak fel, és ennek a tevékenységnek az eredményeként egy olyan termék jön létre, amely értéket képvisel a fogyasztó számára.
6	Üzleti folyamat - ez egy logikusan rendezett művelet sorozat, amely egy adott üzleti cél elérésére irányul.

Forrás: [8] alapján összeállítva.

Ezek a definíciók eltérnek egymástól hangsúlyok vagy alapvető funkciók leírása révén, amelyek, amúgy, a konkrét üzleti folyamat típusától függenek, amelyről később részletesen lesz szó. Például a 3, 4 és 5 definíciókban nagyobb hangsúlyt kapnak a strukturális szempontok, míg a 2 és 4 definíciók a folyamat transzformációjára összpontosítanak, és kevésbé a strukturális komponensekre - a folyamat határai és az időbeli és térbeli cselekvéssorrendre. Az 1, 3, 4 definíciókban nagyobb hangsúlyt kapnak a ügyfelek - mind belső, mind külső - míg mindegyikük megegyezik a főbb vonásokban [8].

A fenti definíciók összefoglalásaként az alábbi jellemzők listáját készíthetjük a vállalati folyamatokra:

Definíció tisztasága: A vállalati folyamatnak tisztán kell meghatározott határai, bemeneti és kimeneti adatoknak kell lennie a világosság és a strukturáltság érdekében.

Sorrend: Ez a folyamat rendezett tevékenységekből kell álljon, amelyek időben és térben következnek egymás után.

Ügyfélközpontúság: Az a vevő, aki a folyamat eredményét kapja, határozza meg annak végrehajtásának sikerességét.

Érték hozzáadása: A folyamatban bekövetkező átalakulásnak növelnie kell a vevő értékét, és meg kell felelnie az igényeinek.

Beágyazottság: A vállalati folyamat nem létezhet elszigetelten, hanem be kell épülnie a szervezeti struktúrába a hatékony működés érdekében.

Többfunkcióság: Ez a folyamat több funkcionális területet is magába foglalhat, de nem feltétlenül [8].

Gyakran a folyamat tulajdonosának meghatározása szükséges feltétele annak hatékony kezelésének és folyamatos javításának. Néha a folyamat tulajdonosa ugyanaz lehet, aki végzi azt [8].

A különböző üzleti folyamatok definícióinak további tanulmányozása mélyebb megértést nyújt ennek a fogalomnak a lényegéről különböző kontextusokban és iparágakban. Fontos megjegyezni, hogy különböző szerzők és szakértők eltérő hangsúlyokat és szempontokat adhatnak meg az üzleti folyamatok meghatározásakor, ami hangsúlyozza ennek a fogalomnak a dinamizmusát és fejlődését a modern üzleti környezetben.

Ezen adatok alapján az alábbi definíciót javasoljuk az üzleti folyamatokra:

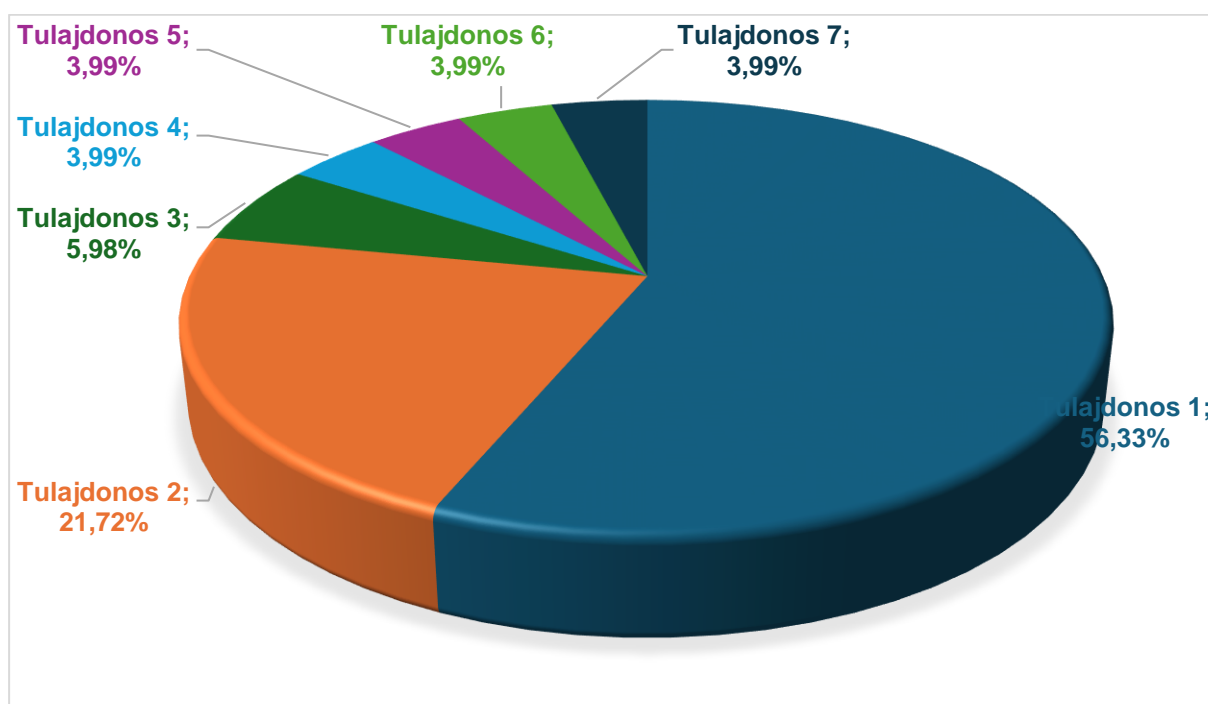
Az üzleti folyamat egy olyan rendszer, amely a vállalaton belüli szervezett, következetes és célirányos tevékenységeket használja fel az irányítás és az erőforrások segítségével, hogy a bemeneti anyagokat értékes kimenetekké (eredményekké) alakítsa, amelyek jelentőséggel bírnak a fogyasztók számára.

A "GERA" Korlátolt Felelősségű Társaság egy kiskereskedelmi üzlet, amely élelmiszerek területén specializálódott, Beregszászon található. Létezésének története tanúskodik elkötelezettségéről és kitartásáról számos kihívás közepette, ideértve a hadiállapotot és a koronavírus-járványt is.

A jogi személy székhelye Ukrajna, 90202, Beregszász, Iván Frankó utca 7. A vállalat irányítása és stratégiai döntéseinek meghozatala az alapítók által képviselt vagy felhatalmazott részvényesek közgyűlésének hatáskörébe tartozik.

Az alaptőke megosztása tanúskodik az alapítók egyenetlen részvételéről a társaság tevékenységében. Az első alapító birtokolja a legnagyobb részt, mögötte a második alapító 21,72%-os részesedéssel következik, valamint más alapítók, akik hozzájárultak a tőkéhez, azok részesedése a befizetésük arányában van elosztva.

Az 1. ábrán bemutatott adatok alapján megállapítható, hogy a társaság tevékenységének vezetése gyakorlatilag teljes egészében az 1. alapító hatáskörébe tartozik, aki ügyvezetőként működik és személyesen írja alá a dokumentumokat, jelentős döntési befolyással rendelkezik.

1. ábra: A részvénytőke megoszlása.

Forrás: [9] alapján összeállítva.

Ez az alapító nemcsak az ügyvezető kinevezési jogával rendelkezik, hanem közvetlenül meghatározza a vállalat kulcsfontosságú stratégiai irányait is.

A társaság általános adózási rendszerben működik, és alkalmazottai vannak. Az adók fizetése a hatályos jogszabályoknak megfelelően történik, különösen az eredményadó és az ÁFA vonatkozásában.

Az ügyviteli szervezet struktúrája központosított formában van meghatározva, ahol az egyetlen dolgozó ezen a területen a vezetőkönyvelő, aki a könyvelés és a jelentések vezetésének kulcsfontosságú feladatait végzi. Ez az egyéni struktúra hangsúlyozza a vezetőkönyvelő fontosságát és felelősségét a pénzügyi nyilvántartások vezetésében és helyességének biztosításában.

A GERA Kft. pénzügyi elemzése a 2018–2022-es időszakra vonatkozóan.

A jelentés összeállítása során az egyensúlylapot (pénzügyi helyzetjelentés), a eredménykimutatást (eredménykimutatás), valamint a GERA Kft. más pénzügyi jelentéseinek elemeit használják.

Az Ukrajnai Állami Statisztikai Szolgálat által nyújtott gazdasági adatok, pénzügyi mutatók és egyéb információk felhasználásra kerülnek annak érdekében, hogy átfogó következtetéseket lehessen levonni a vállalkozás jelenlegi pénzügyi helyzetéről és hatékonyságáról.

Az elemzés időtartamaként a 2018–2022-es időszakot használják.

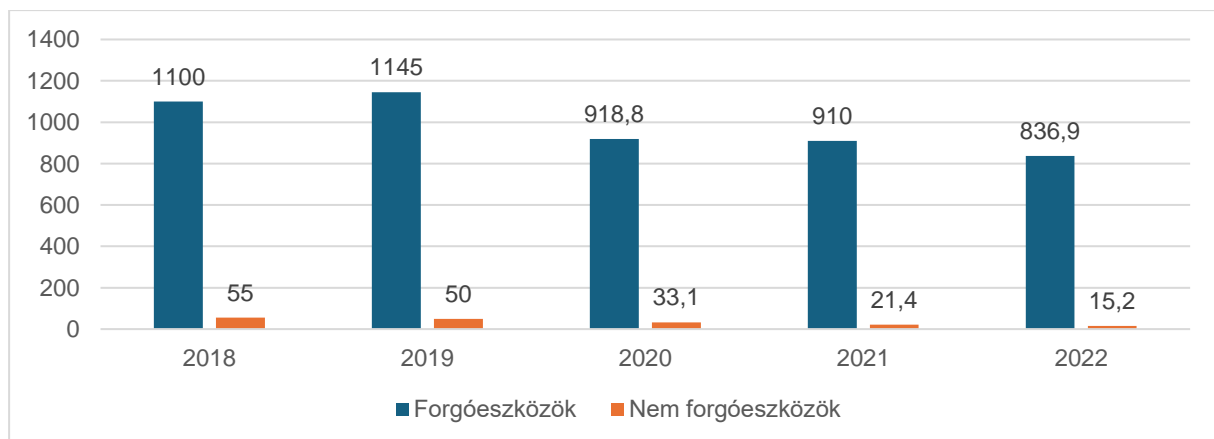
2. táblázat

Az "GERA" Kft. eszközeinek dinamikája 2018 és 2022 között, ezer hrvnyva.

Mutatók	Év					Abszolút növekedés (eltérés), +, -		Relatív növekedés (eltérés), %	
	2018	2019	2020	2021	2022	2022 / 2018	2022 / 2021	2022 / 2018	2022 / 2021
Tárgyi eszközök:	55	50	33,1	21,4	15,2	-39,8	-6,2	-72,36	-28,97
Nemforgó eszközök	55	50	33,1	21,4	15,2	-39,8	-6,2	-72,36	-28,97
Késztermékek	1 085	0	0	0	0	-1 085	0	-100	0
Készletek	1 085	1 100	911,2	884,8	829,3	-255,7	-55,5	-23,57	-6,27
Kintlévőség termékekért, árukért, szolgáltatásokért	5	0	0	0	0	-5	0	-100	0
Kintlévőség költségvetési elszámolásokért	5	0	0	0	0	-5	0	-100	0
Egyéb folyó kintlévőség	0	30	6,2	10	4,8	4,8	-5,2	0	-52
Pénz és pénzeigenértékűek	15	15	1,4	15,2	2,8	-12,2	-12,4	-81,33	-81,58
Forgó eszközök	1 110	1 145	918,8	910	836,9	-273,1	-73,1	-24,6	-8,03
Mérleg	1 165	1 195	951,9	931,4	852,1	-312,9	-79,3	-26,86	-8,51

Forrás: Az "GERA" Kft. pénzügyi jelentése alapján készült [9].

Az "GERA" Kft. eszközeinek összege csökkent, és 2022-ben 852,1 ezer hrvnyára esett vissza, szemben a 2018-as 1 165 ezer hrvnyával. Mind a forgó, mind a nem forgó eszközök hatással voltak az eszközállomány 26,86%-os csökkenésére. Az elsők 24,6%-kal csökkentek, míg a másodikkak 72,36%-kal a 2018 és 2022 között.

2. ábra „GERA” KFT Aktívainak dinamikája.

Forrás: Az "GERA" Kft. pénzügyi kimutatásainak alapján készült [9].

A „GERA” Kft. aktívainak következő elemei ösztönző hatást gyakoroltak az összesített összegre:

- Egyéb folyószámla-tartozások (+4,8 ezer hrvnyva) Negatív hatást gyakoroltak az összegre a „GERA” Kft. aktívumainak következő elemei:

- Késztermékek (-100%)

- Készletek (-23,57%)
- Vevői tartozások termékekért, árukért, munkákért, szolgáltatásokért (-100%)
- Vevői tartozások állami szervezetek felé (-100%)
- Készpénz és pénzeszközök (-81,33%)
- Befektetett eszközök (-72,36%)

3. táblázat

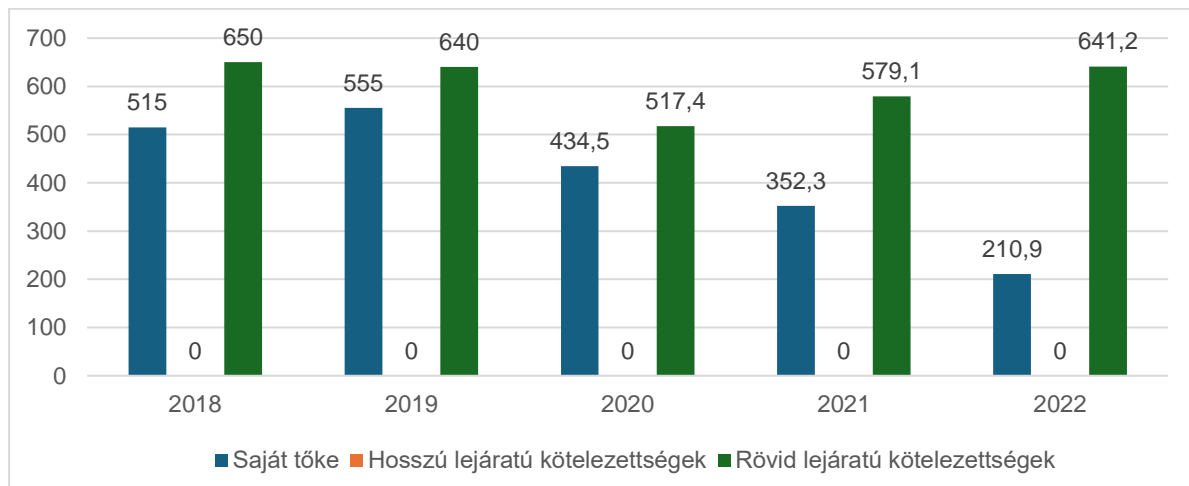
Az "GERA" Kft. eszközeinek dinamikája 2018 és 2022 között, ezer hrvnyia.

Mutatók	Év					Abszolút növekedés (eltérés), +, –		Relatív növekedés (eltérés), %	
	2018	2019	2020	2021	2022	2022 2018	2022 2021	2022 2018	2022 2021
Jegyzőtőke	15	55	52,1	52,1	52,1	37,1	0	247,33	0
Elszámolatlan nyereség (nem fedezett veszteség)	460	500	382,4	300,2	158,8	-301,2	-141,4	-65,48	-47,1
Saját tőke	515	555	434,5	352,3	210,9	-304,1	-141,4	-59,05	-40,14
Szállítói tartozások árukra, szolgáltatásokra	240	150	24,5	36	32,1	-207,9	-3,9	-86,63	-10,83
Szállítói tartozások állami szervezetek felé	30	15	5,4	1,9	5,7	-24,3	3,8	-81	200
Szállítói tartozások biztosítási díjakra	10	7,5	1	0,8	1,8	-8,2	1	-82	125
Szállítói tartozások bérek kifizetésére	10	7,5	4,7	3,6	7,5	-2,5	3,9	-25	108,33
Egyéb rövidlejáratú kötelezettségek	350	420	481,8	536,8	594,1	244,1	57,3	69,74	10,67
Rövidlejáratú kötelezettségek és tartozékok	650	640	517,4	579,1	641,2	-8,8	62,1	-1,35	10,72
Mérleg	1 165	1 195	951,9	931,4	852,1	-312,9	-79,3	-26,86	-8,51

Forrás: "GERA" Kft. pénzügyi jelentése alapján készült [9].

Minden kereskedelmi vállalkozás fő célja az tulajdonosok által meghatározott célok elérése. Általában ezek a célok a nyereség generálására irányulnak. A saját tőke 59,05%-os csökkenése 2018 és 2022 között arra utal, hogy a „GERA” Kft. nem képes elérni ezt a célt, és hogy vállalatának pénzügyi potenciálja gyengül. A „GERA” Kft. saját tőkéje 2022 végén 210,9 ezer hrvnyia volt, szemben az 515 ezer hrvnyival 2018-ban.

A rendelkezésre álló finanszírozási források csökkenése 26,86%-kal korlátozza a „GERA” Kft. lehetőségeit a vállalkozás eszközeinek növelésére a saját tőke (59,05%-os csökkenés) és a rövid távú kötelezettségek (1,35%-os csökkenés) értékcsökkenése miatt 2018 és 2022 között. Ez a lehetőségek korlátozása növekedésre és aktív üzleti tevékenység folytatására azért, hogy növelje piaci részesedését.

3. ábra: A "GERA" Kft. forrásainak dinamikája

Forrás: "GERA" Kft. pénzügyi jelentése alapján készült [9].

A "GERA" Kft. vonatkozásában a bevont források értékének növekedésének legfontosabb tényezői:

- jegyzett (tőkés) tőke (+247,33%)
- egyéb folyó kötelezettségek (+69,74%) A bevont források értékének csökkenésének legfontosabb tényezői a "GERA" Kft. esetében:

- tőkeemelés (-100%)
- osztatlan eredmény (nem fedezett veszteség) (-65,48%)
- rövid távú banki kölcsönök (-100%)
- készletekkel, munkával, szolgáltatásokkal kapcsolatos folyó kötelezettségek (-86,63%)

- kölcsönökkel, munkával, szolgáltatásokkal kapcsolatos folyó kötelezettségek (-81%)

- biztosítással kapcsolatos folyó kötelezettségek (-82%)

- fizetéssel kapcsolatos folyó kötelezettségek (-25%) A "GERA" Kft. fizetésektelenségének kockázata egy hónapig terjedő időtávon megfigyelhető, mivel az első csoport eszközei és kötelezettségei nem egyensúlyban vannak. A vállalatnak 44,3 ezerrel kevesebb likvid eszköze van, mint a legtöbb esetben azonnal fizetendő kötelezettségei. Ennek a helyzetnek a megoldása érdekében szükséges rövid távú banki finanszírozást igénybe venni, más pénzügyi forrásokkal pótolni a pénzhíányt. Emellett azonban egyensúlyhiány is megfigyelhető a második csoport esetében, ami szintén negatív hatással lehet a vállalat stabilitására.

Fontos egy kiegyensúlyozottabb politika kialakítása az eszközök és kötelezettségek terén, ami lehetővé teszi a kockázat minimalizálását a kapcsolatok romlása miatt a kötelezettségek időben történő rendezése nélkül. A vállalat képességének mélyebb megértése érdekében, hogy időben teljesítse kötelezettségeit beszállítói, hitelezői, alkalmazottai és más érintett felek felé, érdemes részletesebben elemezni a likviditási mutatókat.

4. táblázat

"GERA" Kft. mérlegének likviditási értékelése 2018 és 2022 között.

Mutatók	Év					Abszolút növekedés (eltérés), +, –		Relatív növekedés (eltérés), %	
	2018	2019	2020	2021	2022	2022/2018	2022/2021	2022/2018	2022/2021
A1 (készpénz és rövid távú pénzügyi befektetések)	15	15	1,4	15,2	2,8	-12,2	-12,4	-81,33	-81,58
A2 (rövid távú követelések)	10	30	6,2	10	4,8	-5,2	-5,2	-52	-52
A3 (készletek, aktuális biológiai eszközök, egyéb forgóeszközök, jövőbeli időszakok költségei)	1085	1100	911,2	884,8	829,3	-255,7	-55,5	-23,57	-6,27
A4 (nem forgóeszközök)	55	50	33,1	21,4	15,2	-39,8	-6,2	-72,36	-28,97
P1 (rövid távú szállítói kötelezettségek)	290	180	35,6	42,3	47,1	-242,9	4,8	-83,76	11,35
P2 (rövid távú banki hitelek, jövőbeli időszakok bevétel, egyéb rövid távú kötelezettségek)	360	460	481,8	536,8	594,1	234,1	57,3	65,03	10,67
P4 (saját tőke és egyéb)	515	555	434,5	352,3	210,9	-304,1	-141,4	-59,05	-40,14

Forrás: "GERA" Kft. pénzügyi jelentése alapján készült [9].

5. táblázat

"GERA" Kft. mérlegének likviditási értékelése 2018 és 2022 között.

Mutatók	Év					Abszolút növekedés (eltérés), +, –	
	2018	2019	2020	2021	2022	2022 / 2018	2022 / 2021
Arányos likviditási mutató	1,71	1,79	1,78	1,57	1,31	-0,4	-0,26
Gyors likviditási mutató	0,04	0,07	0,01	0,04	0,01	-0,03	-0,03
Abszolút likviditási mutató	0,02	0,02	0	0,03	0	-0,02	-0,03
Rövid lejáratú követeléseket és kötelezettségeket arányosító mutató	0,03	0,17	0,17	0,24	0,1	0,07	-0,14

Forrás: "GERA" Kft. pénzügyi jelentése alapján készült [9].

2018 és 2022 között a GER Ltd. nem aktívan lépett fel a rövid távú kockázatok csökkentése érdekében, és a vezetés nem fordított figyelmet a rövid távú finanszírozási források és a forgóeszközök kiegyensúlyozására. Ez arra utal, hogy az aktuális likviditási mutató romlott 1,71-gyel 1,31-re.

Összehasonlítva azt az előírással (≥ 2), arra a következtetésre juthatunk, hogy a vállalatnak nehézségei lehetnek az anyagi erőforrások, szolgáltatások, pénzügyi források és egyéb szállítók előtti kötelezettségek kifizetésével. Az utolsó pénzügyi jelentés idején, 2022-ben ez a mutató szintén túllépte a normákat, mivel minden rövid lejáratú kötelezettségre csak 0,01-es forgóeszköz jutott, amelyet gyorsan értékesíthetők a piacon.

Az "GER Ltd." kötelezettségének időben történő teljesítésének kockázata egy hónap alatt nyilvánvaló volt, mivel a vállalatnak nem volt készpénze a 2022-es pénzügyi évben a rövid lejáratú kötelezettségek teljes összegének 0%-ával. Ez a mutató alacsonynak tekinthető a normákkal összehasonlítva.

A vállalkozás pénzügyi, gazdasági elemzésének a végső célja az, hogy segítse a vállalkozás menedzsment döntéshozatalát. A tanulmány záró részeként a fenti elemzési adatok felhasználásával, valamint egyéb értékteremtési folyamat (beszerzés, kereskedelem, marketing stb.) területét alapul véve egy jól ismert menedzsment eszköz, a SWOT elemzés segítségével kívánom összefoglalni a GERA Kft. helyzetét.

6. táblázat

"GERA" Kft. helyzetelemzése a SWOT analízis segítségével.

S (Erősségek)	W (Gyengeségek)
Jó árfekvés Stabil vevőkör (lojalitás) Központi elhelyezkedés Szakmai hozzáértés Kevés alkalmazottal működik Válságálló pénzügyi, likviditási helyzet	Kicsi az alapterület Nem képes a menedzsment a terjeszkedésre Nincs változatos beszállítói kör Kevés a személyzet bizonyos időszakban Nincs megfelelő marketing Raktárkapacitás alacsony szintje
O (Lehetőségek)	T (Veszélyek)
Könyvelői program területén való fejlesztés Terjeszkedés (több növelni a kereskedést) Beszállítói kör bővítése Akciók szervezése időszakosan Kedvező adórendszer	Járványhelyzet újra megjelenése Áramkimaradás miatti rendszertelen üzemelés Háború elhúzódása Negatív demográfiai hatások

Forrás: Saját szerkesztés.

Összességében elmondható, hogy a mikro vállalkozás jó lehetőség nyújt a tulajdonosok számára, hogy egy stabil, állandó jövedelemhez jussanak. A kis volta még egy kezelhető menedzsment tevékenységet jelent, viszont ez az előnye egyben hátrány is, ugyanis ilyen méretben nem várható, hogy dinamikus növekedést érjen el.

Következtetések és további kutatások kilátásai. A fentiek elemzése alapján következtetéseket vonhatunk le az "GER Kft." üzleti folyamatmodelljéről. Nyilvánvaló, hogy a vállalat magasra értékeli az üzleti folyamatok kezelésének szerepét, mint a stratégiai fejlesztés kulcsfontosságú elemét. Az első elemzési fázis lehetővé teszi számunkra, hogy megállapítsuk, hogy az "GER Ltd." üzleti folyamatait alapvető, támogató, vezetői és fejlesztési folyamatokra osztályozzuk. Ez arra utal, hogy a vállalat strukturált és komplex megközelítést alkalmaz az üzleti folyamatok kezelésében. A második elemzési fázis azt mutatja, hogy az "GER Kft." üzleti folyamatainak modellezése különböző módszerekkel történik, mint például a üzleti folyamat modellezés, munkafolyamat modellezés és adatfolyam modell. Ezeknek a módszereknek a alkalmazása hozzájárul a vállalat tevékenységének rendszeres és komplex optimalizálásához. A különböző módszertanok kombinálása és információs technológiák, például az ARIS használata a vállalat magas technológiai orientációját jelzi. Emellett a kutatás tárgya az üzleti folyamatok megértése és kezelése, ami kulcsfontosságú a "GER Kft." stratégiai fejlődéséhez és hatékonyságának támogatásához a megerősített verseny és dinamikus gazdasági környezetben.

Általánosságban elmondható, hogy az "GER Kft." magas szintű felkészültséget mutat az üzleti folyamatok hatékony kezelésére, modern módszertanok és információs rendszerek segítségével. A kutatás továbbvitele szempontjából fontosnak tartjuk, hogy

több hasonló tőkeszerkezettel rendelkező vállalkozást is megvizsgáljunk az itt használt pénzügyi és statisztikai mutatók értékelésével, ezáltal egy komparatív elemzést kapunk, mely alkalmas lehet általános következtetések levonására a hasonló mikrovállalkozások menedzsment döntéstámogatása érdekében.

A felhasznált források listája

1. Berecz, P. (2009). Üzleti folyamatok modellezésének eszközei. Agrártudományi közlemények, 34, 19-25.
2. Paár, D., Ambrus, R. A., & Szóka, K. Gazdasági elemzés a beszámolóik információi alapján. Sopron: Soproni Egyetemi Kiadó. 2022. 153 p.
3. Illés, C. B., Dunay, A., & Jelonek, D. (2015). The entrepreneurship in Poland and in Hungary. Future entrepreneurs education perspective. POLISH JOURNAL OF MANAGEMENT STUDIES. Vol.12.No1.48-58p.
4. Tobak, J., Nagy, A., Pető, K., Fenyves, V., & Nábrádi, A. (2018). The main factors determining effective operation in case of a family business. International Journal of Entrepreneurial Behavior & Research, 24(6), 1065-1074.
5. Poyda-Nosyk, N., Borkovska, V., Bacho, R., Loskorikh, G., Hanusych, V., & Cherkes, R. (2023). The role of digitalization of transfer pricing in the company's management accounting system. International Journal of Applied Economics, Finance and Accounting, 17(1), 176-185.
6. Demidenko, V. V. (2015). Business process management as a component of process approach to enterprise management. Efektivna Economica, (11).
7. Dr. Bíró, T., & mások (2016). A vállalkozások tevékenységének komplex elemzése. Budapest, Perfekt Kiadó.
8. Komandrovskaya, V. E., & Morozenko, O. Yu. (2011). Biznes-prosesi pidpriemstva: sutnist ta metodi udoskonalennya. Problemi pidvishennya efektyvnosti infrastrukturi.
9. „GERA” Kft. értékelés youcontrol rendszeren keresztül (2023) URL: https://youcontrol.com.ua/dashboard/?utm=serv_nooli&uol=plivd_ouks_1768746&poSl=university&utmShft=3&utmIrr=4&urm=plo_03i9
10. Netepchuk, V. V. (2014). Upravlinnya biznes-prosesami: navch. posibnik. Rivne: NUVGP, 158.
11. Onishenko, V. (2019). Analiz finansovix rezulativ pidpriemstva. URL: <https://www.golovbukh.ua/article/7128-analz-fnansovih-rezultatv-dyalnostpdprimstva>.
12. Chernobay, L., & Duma, O. (2015). Biznes-prosesi pidpriemstva: kvalifikasiya ta strukturno-ierarxichna model. Ekonomichnyi analiz, Tom 22(2), C. 171-182.

DOI: 10.58423/2786-6742/2024-6-346-360
UDC 657:334.722

Waleed Khalid SALIH

Doctor of science in Accounting and Auditing,
Associate Professor, Department of Accounting,
College of Administration and Economics, University of Anbar,
Anbar, Iraq
ORCID ID: 0000-0003-0176-3395
Scopus Author ID: 57208532571

Tariq Tawfeeq Yousif ALABDULLAH

PhD, Associate Professor,
Department of Management Information System,
College of Administration and Economics, & Economic Studies
Department - Basrah & Arab Gulf Studies Center,
University of Basrah,
Basrah, Iraq
ORCID ID: 0000-0003-1494-6983
Scopus Author ID: 56275199100

DOES AUDIT COMMITTEE EFFECT ON RELATION BETWEEN EFFECTIVENESS AND EFFICIENCY OF AUDITING AND SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN PRIVATE SECTOR COMPANIES

***Анотація.** Сучасне економічне середовище зосереджено на сталому розвитку як розвитку, який відповідає потребам сьогодення, не ставлячи під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти свої потреби. У цьому дослідженні була зроблена спроба вивчити вплив найважливіших факторів, які сприяють сталому розвитку, в середовищі компаній приватного сектору Іраку. Концептуальну основу цього дослідження було розроблено з використанням теорії управління, а також пояснення зв'язку між досліджуваними змінними. Наукові основи, застосовані в цьому дослідженні, спрямовані на те, щоб зрозуміти, що означає концепція сталого розвитку для ряду інших бенефіціарів, які несуть відповідальність за оцінку важливості сталого розвитку в приватному секторі Іраку. Цільова група в поточному дослідженні стосується зовнішнього аудитора в іракському приватному секторі. У цьому дослідженні було запропоновано чотири гіпотези з метою перевірки зв'язку між досліджуваними змінними. Популяція дослідження складалася з 362 зовнішніх аудиторів, а вибірка дослідження становила 186 із рівнем відповідей 72%. Анкета була роздана особисто цільовій вибірці з метою допомоги відібраній вибірці в інтерпретації деяких неоднозначних питань. У дослідженні використовувалася технологія Smart PLS4 для перевірки даних, отриманих з вибірки дослідження. Модель дослідження показала високу пояснювальну силу. Виявилось, що три шляхи від моделі дослідження були значущими в напрямку, запропонованому дослідженням у його гіпотезах. У цьому дослідженні вдалося продемонструвати найважливіші фактори, які можуть сприяти сталому розвитку іракських компаній, що працюють у приватному секторі. Результати дослідження показали, що аналіз шляхових коефіцієнтів показав, що комітети з аудиту, ефективність та результативність аудиту та культура організації позитивно впливають на сталий розвиток. Дослідження показало, що основними факторами, які можуть*

сприяти сталому розвитку приватного сектора в Іраку, є необхідність посилення роботи аудиторських комітетів і проведення аудитів з високим рівнем ефективності та результативності. У цьому контексті це дослідження передбачає, що особи, які приймають рішення, повинні серйозно поставитися до згаданих факторів для досягнення важливих результатів у процесі аудиту.

Ключові слова: Аудиторська комісія, ефективність та результативність аудиту, сталий розвиток.

JEL Classification: M42

Absztrakt. A jelenlegi gazdasági környezet a fenntartható fejlődésre összpontosít, mint olyan fejlődésre, amely a jelen szükségleteire válaszol anélkül, hogy veszélyeztetné a jövő nemzedékeinek azon képességét, hogy kielégítsék szükségleteiket. Ez a tanulmány megkísérelte tanulmányozni a fenntartható fejlődést elősegítő legfontosabb tényezők hatását az iraki magánszektor vállalatainak környezetében. Ebben a tanulmányban a fogalmi keretet a kormányzás elméletének felhasználásával, valamint a vizsgálati változók közötti kapcsolat magyarázatával dolgoztuk ki. A kutatásban alkalmazott tudományos alapok célja, hogy betekintést nyújtsanak abba, hogy mit jelent a fenntartható fejlődés fogalma számos más kedvezményezett számára, akik felelősséggel tartoznak a fenntartható fejlődés fontosságának értékeléséért az iraki magánszektorban. A jelenlegi tanulmány célcsoportja az iraki magánszektor külső auditorához kapcsolódik. Ebben a tanulmányban négy hipotézist javasoltak a kutatási változók közötti kapcsolat tesztelésére. A vizsgálati populáció 362 külső auditor, a vizsgálati minta pedig 186 volt, a válaszadási arány 72%. A kérdőívet személyesen juttattuk el a megcélzott mintához, hogy segítsük a kiválasztott mintát néhány félreérthető kérdés értelmezésében. A vizsgálat során Smart PLS4 technológiát használtak a kutatási mintából nyert adatok tesztelésére. A vizsgálati modell nagy magyarázóerőt jelzett. Úgy tűnt, hogy a kutatási modelltől három út volt jelentős abban az irányban, amelyet a tanulmány hipotéziseiben javasolt. A tanulmányban sikerült bemutatni azokat a legfontosabb tényezőket, amelyek elősegíthetik a fenntartható fejlődést a magánszektorban működő iraki vállalatoknál. A tanulmány eredményei azt mutatták, hogy az ütegyütthetők elemzése azt mutatta, hogy az audit bizottságok, az ellenőrzés hatékonysága és eredményessége, valamint a szervezeti kultúra pozitívan befolyásolja a fenntartható fejlődést. A kutatás rámutatott, hogy az iraki magánszektor fenntartható fejlődését elősegítő fő tényezők az auditbizottságok munkájának megerősítése és az ellenőrzések magas szintű hatékonysága és eredményessége. Ebben az összefüggésben ez a tanulmány azt sugallja, hogy a döntéshozóknak komolyan kell venniük az említett tényezőket, hogy fontos eredményeket érjenek el az ellenőrzési folyamatból.

Kulcsszavak. Audit Bizottság, Az ellenőrzés hatékonysága és eredményessége, fenntartható fejlődés.

Abstract. The current economic environment has focused on sustainable development as development that responds to the needs of the present without compromising the ability of future generations to meet their needs. This study attempted to study the impact of the most important factors that promote sustainable development in the environment of Iraqi private sector companies. The conceptual framework in this study was developed using governance theory as well as explaining the relationship between the study variables. The scientific foundations applied in this research aim to provide insight into what the concept of sustainable development means to a number of other beneficiaries who bear the responsibility of evaluating the importance of sustainable development in the Iraqi private sector. The target population in the current study relates to the external auditor in the Iraqi private sector. In this study, four hypotheses were proposed for the purpose of testing the relationship between the research variables. The study population was 362 external auditors, and the study sample was 186, with a response rate of 72%. The questionnaire was distributed personally to the targeted sample for the purpose of helping the selected sample in interpreting some ambiguous questions. The study used Smart PLS4 technology to test the data obtained from the research sample. The study model

indicated high explanatory power. It appeared that three paths from the research model were significant in the direction suggested by the study in its hypotheses. This study succeeded in showing the most important factors that can help promote sustainable development in Iraqi companies operating in the private sector. The results of the study indicated that the analysis of path coefficients indicated that audit committees, the efficiency and effectiveness of auditing, and the culture of the organization positively affect sustainable development. The research indicated that the main factors that can promote sustainable development in the private sector in Iraq are the need to strengthen the work of audit committees and conduct audits with a high level of efficiency and effectiveness. In this context, this study suggests that decision makers should take seriously the factors mentioned to achieve important results from the audit process.

Keywords: Audit Committee, Efficiency and Effectiveness of Auditing, sustainable development.

Problem description. Applying governance in organizations and companies requires some principles, such as granting the Board of Directors the right to manage in the long term, as well as establishing controls to ensure that the best organized elements are selected to the Board of Directors [14]. The supervision of the Audit Committee of the Board of Directors, in addition to the cooperation of the external auditor in auditing the company's annual financial statements and setting internal controls over financial reports, is considered one of the guiding principles in applying corporate governance [8].

Audit committees play a crucial role in enhancing independence and transparency within organizations and also contribute to enhancing the effectiveness of auditing. These committees are responsible for overseeing the financial reporting process, ensuring the integrity of the organization's financial statements, and maintaining effective internal controls [4]. One of the primary responsibilities of the audit committee is to enhance the independence and effectiveness of the external auditors. This can be achieved by selecting and appointing auditors who have sufficient expertise and experience to complete the work. Audit committees also help maintain objectivity and integrity in the audit process [3].

Audit committees are responsible for reviewing the effectiveness of the organization's internal controls, which are designed to protect assets, prevent fraud, and ensure the accuracy of financial reporting [2]. By actively participating in evaluating and improving these controls, audit committees help reduce the risks of material errors in the financial statements and thus achieve the efficiency and effectiveness of the audit [18]. Many organizations suffer from a clear weakness in managing their wealth, which causes the company to lose or become unable to compete. The depletion of non-renewable natural resources also limits the amount of natural capital that future generations inherit, which jeopardizes their ability to satisfy their basic needs [23].

In relation to the above studies, the corporate management crisis continues, researchers are trying to propose solutions to it that differ according to their intellectual references, doctrinal and ideological affiliations, and political orientations. Looking at some successful models of countries that were able to achieve prosperity and stability for their people, we will find that the common factor among them is their adoption of

successful development experiences, regardless of the nature of their political system [42].

As is known, the United Nations put forward the Millennium Sustainable Development Goals a few years ago. It likely forms the basis for ensuring the stability and prosperity of companies. It can be said that achieving sustainable development is considered the most important factor in the growth of private companies [19]. The absence of sustainable development leads to an inevitable result, which is an increase in non-traditional risks to the economy, and this would pose a threat to the lives, success or continuity of companies [15].

Literature Review. This section is categorized into two; first, a review of the literature findings of the audit committee, and second, a discussion of literature findings concerning the efficiency and effectiveness of auditing.

Audit Committee and Efficiency and Effectiveness of Auditing. Manipulation and fraud in financial reports are among the most important reasons that led to the establishment of audit committees in companies, as the role of audit committees focuses on reducing cases of fraud and manipulation, increasing the effectiveness of internal control systems, strengthening the independence of the auditors, and thus strengthening confidence in the process of preparing and auditing financial statements [22].

The continuous improvement in the efficiency and effectiveness of auditing lies in the audit committees' follow-up of the work of the external auditor, as the audit committees focus on meeting with the external auditors individually and periodically to discuss issues that the committee or auditors believe should be discussed confidentially [20].

Moreover, audit committees are considered one of the important mechanisms in assisting the Board of Directors in carrying out its responsibilities related to supervising the process of preparing and presenting financial statements [22]. It also helps in reviewing important accounting issues and matters and financial reports. In addition, reviewing the audit results in cooperation with management and external auditors will improve the efficiency and effectiveness of the audit [4].

Lastly, the continuous improvement in the efficiency and effectiveness of auditing lies in the audit committees' follow-up of the work of the external auditor, as the audit committees focus on meeting with the external auditors individually and periodically to discuss issues that the committee or auditors believe should be discussed confidentially [32]. In this regard, the following hypothesis is proposed.

H1: The audit committees positively influence on efficiency and effectiveness of auditing.

Audit Committee and Sustainable Development. The Audit Committee is one of the important committees because of the role it plays in supervising and controlling the process of preparing the financial statements, evaluating the internal control systems, and strengthening the independence of the internal auditor, which increases the quality and integrity of the financial statements [36], which will be reflected in the efficiency of the Board of Directors in strengthening the company's position by increasing the confidence of users of financial Statements [4].

Moreover, prior research lends mixed support for the association between the characteristics or effectiveness of the audit committee, and outcomes related to sustainable development [34]. Overall, past studies have documented inconclusive evidence on the association between Audit Committee and sustainable development. The existence of an audit committee is one of the main features that indicate the application of good governance rules, as this committee works to establish a culture of commitment and accountability within any institution, regardless of the nature of its activity or size [20]. The authors [24] also found an existence of a good relationship between the audit committee and the effectiveness of the effectiveness of external and internal audit is important for both parties. While ensuring the need for internal audit departments to adhere to the laws and implement the tasks and responsibilities specified in accordance with regulations and instructions [19]. In addition to the existence of a role for the audit committee in improving the internal audit work plan in companies.

In a related study, H.Bin-Abbas & S.H.Bakry [10] documented mixed associations between the proxies of audit quality, AC characteristics and financial reporting quality in many countries. Specifically, they examined whether Audit committees must play a preventive role in the control and risk management system [36], improve audit effectiveness, and ensure that attention is directed toward control mechanisms and policies that prevent financial and operational disasters and achieving sustainable development. Based on the above, the following hypothesis will be tested:

H2: There is a positive association between audit committee and sustainable development.

Efficiency and Effectiveness of Auditing and Sustainable Development. The efficiency and effectiveness of auditing is of particular importance in the private sector in general and in joint-stock companies in particular, as it is the first line of defense to protect private funds and investors, ensure their optimal use, and provide the best services to members of the community that deals with the company, and because it is an effective and efficient tool in developing policies and increasing production efficiency. In order to enhance sustainable development by preserving the company's funds [12].

Moreover, the need for oversight emerged because goals, plans, and studies are performed by individuals, and they may perform them under different circumstances and tools [7]. The reason for establishing a control system in organizations is to help them achieve their goals [36]. The system contains a set of policies and procedures that are designed to provide management with appropriate assurance that the objectives it deems essential for the organization will be achieved by enhancing the efficiency and effectiveness of auditing [1].

It was only recently, that auditing efficiency and effectiveness have risen to the positions of top mechanisms utilized to assess adherence with the established quality standards and enhance sustainable development. Added to this, Hence the idea that administrative support, efficiency and effectiveness have a significant impact on the performance of organizations operating in the private sector [29].

Theoretically, the issue of the efficiency and effectiveness of auditing and its impact on sustainable development is indispensable because companies, especially in the private sector, still face many challenges. Therefore, in this context, the effectiveness

and efficiency of auditing should be seen as playing a major role in private companies by helping them achieve the goals of the organizations, especially in an unstable work environment, as happens in the Iraqi environment [5]. In this issue, the following hypothesis has been assumed:

H3: Efficiency and effectiveness of auditing has a positive effect on sustainable development.

Organizational Culture and Sustainable Development. Organizational culture is considered one of the challenges that organizations face because it has a positive impact on employee performance. Creating a successful organizational culture improves recruitment efforts and also raises the company's success rates [34]. Some see the organization's culture as focusing on the values, beliefs, and meanings that the organization's members use in order to understand how the organization's success and uniqueness over competitors are generated [40].

The culture of the organization is important in many practical and professional fields in various sectors of work, especially in the private sector, far from the control of the state and the public sector [26], as the culture of the organization is considered a clear and comprehensive guide for managers and employees [35], as it helps them formulate a set of ideas that are appropriate to the nature of work in the organization as well. These ideas greatly enhance the achievement of the organization's goals, which helps in achieving sustainable development [6].

In a related study, [23]. The principles, dimensions of organizational culture and its goals are an important basis in the process of building organizational goals and their success, which is the essence of sustainable development[36]. The success of the organization, its continuous development, and the management of change in it cannot be applied in isolation from the understanding [18], behaviour, and beliefs of its individuals and from the values and dimensions of the prevailing organizational culture within the organization. There is integration and connection between all of them [34].

Working to develop the dimensions of organizational culture within the organization is necessary and very important because of its role in achieving the organization's goals and its impact on achieving sustainable development [38]. As such, the following hypothesis is proposed:

H4: There is a positive relationship between organizational culture and sustainable development.

Governance Theory. "Corporate governance" is the internal policies in any organization that include the system and people, and which serve the needs of shareholders and third parties by directing and monitoring the organization's management activities [31].

It is also a system for organizing, operating and controlling the company with the aim of achieving long-term strategic goals (in a sustainable manner) to satisfy shareholders, creditors, employees [34], customers and suppliers. Governance theory seeks to comply with legal and regulatory requirements, as well as meet local environmental requirements and community needs [21].

Governance theory focuses on the positive impact of corporate governance on various stakeholders (beneficiary parties) by strengthening the economy, and thus sound corporate governance as a tool for economic and social development [27].

In addition to the above, this theory explains the following point of view. All parties in corporate management have an interest [36], whether direct or indirect, in the actual performance of the organization. Managers and managing employees receive salaries, benefits and reputation, while they receive a return on shareholders' capital [2]. For customers obtaining goods and services is important. Suppliers receive compensation for their goods or services. In return these individuals provide value in the form of natural, human, social and other forms of capital [30].

It is clear from reviewing previous studies that governance theory has been able to prove its success in explaining and analysing the basic factors affecting the governance structure in private companies [18].

The theory can be used to highlight the existence and role of the efficiency and effectiveness of auditing in achieving sustainable development. There is a significant impact of audit committees on the efficiency of auditing and sustainable development, as well as the importance of the organization's culture because of its role in enhancing the success of any organization [31].

Conceptual Framework. In light of governance theory discussed, the following framework are developed. Governance theory is used to develop the theoretical framework and all relation between dependent variables and independent variables in this paper. In this research, governance theory explains why sustainable development is so important and how it can be enhanced by finding the factors that most influence it [19].

In the proposed study model, there are several relationships, the first of which is the impact of the efficiency and effectiveness of auditing on achieving sustainable development. Secondly, the impact of audit committees in promoting sustainable development and the efficiency and effectiveness of auditing [18].

The last relationship is the impact of the organization's culture on achieving sustainable development. Figure 1 explains the details of the relationship between the research variables, which were not discussed previously.

Methodology. The conceptual framework in this study was developed using governance theory as well as explaining the relationship between the study variables. The scientific foundations applied in this research aim to provide insight into what the concept of sustainable development means to a number of other beneficiaries who bear the responsibility of evaluating the importance of sustainable development in the Iraqi private sector [35].

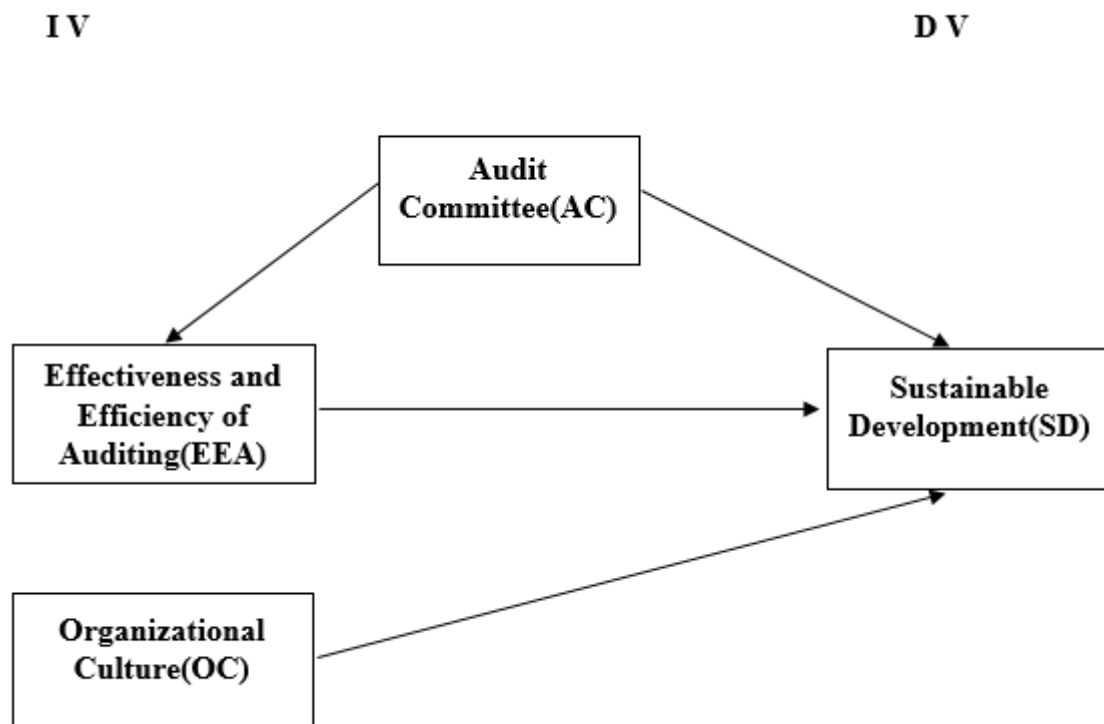

Fig.1. Conceptual Framework of Governance Theory.

Source: own editing.

The research targeted 362 external auditors in Iraq. A random sample of 186 external auditors was followed [37]. The questionnaire was collected through a questionnaire that contains indicators to measure the impact of the study variables. 134 of them were received. That is, a response rate of 72%. The next step was to ensure the validity and reliability of the questionnaire.

The questionnaire was distributed personally to the targeted sample for the purpose of helping the selected sample in interpreting some ambiguous questions. The current research used the quantitative approach to data analysis, where the data was analyzed using Smart PLS 4. This program was used for the purpose of conducting statistical analysis and obtaining accurate and fast results.

Research results.

The study focuses on **Inner VIF Values**. It is a measure of the degree of multicollinearity in a set of multiple regression variables. Essentially, it evaluates the extent to which each independent variable in the model is linearly related to the other independent variables. Overall, understanding (VIF) and its role in determining multicollinearity is an important aspect of regression analysis that can help ensure accurate and reliable results [28].

A high (VIF) value indicates that the independent variable may be redundant and may be dropped from the model. (VIF) is calculated as the ratio of the variance of the estimated regression coefficient of the independent variable divided by the variance of

the estimated coefficient assuming that the independent variables are uncorrelated with each other [16]. (VIF) values can be calculated for each independent variable in a model, allowing variables that may contribute to multicollinearity to be identified.

[16] have explained that the (VIF) value should be less than 5. In this study, the results ranged between 1.000 and 1.038 which indicates that (VIF) has a good level (Table 1).

Table 1.

	AC	EEA	OC	SD
AC		1.000		1.019
EEA				1.038
OC				1.019
SD				

Coefficient of determination (R-square). The coefficient of determination is used in statistical models whose main goal is to predict the results that will appear in the future or the process of testing hypotheses, on the basis of other relevant information and data obtained. The coefficient of determination provides an important measure of the reproducibility of the results obtained in the model [9].

Table 2.

	R-square	R-square adjusted
EEA	0.019	0.007
SD	0.530	0.513

The coefficient of determination is explained by the percentage of variance in the dependent variable, which in this research is represented by sustainable development, which can be predicted through the independent variable (or variables), which are the efficiency and effectiveness of auditing, in addition to the audit committees and finally the culture of the organization.

In this research, SmartPLS was used to obtain R2 values. Based on the shape? The results of this research appear that the internal structure has an R2 value that was, according to the results, 0.530. [13]. revealed that when R2 values are higher than 0.26, this indicates that the study model fits the data. Hence, we note that the results obtained conformed to scientific standards.

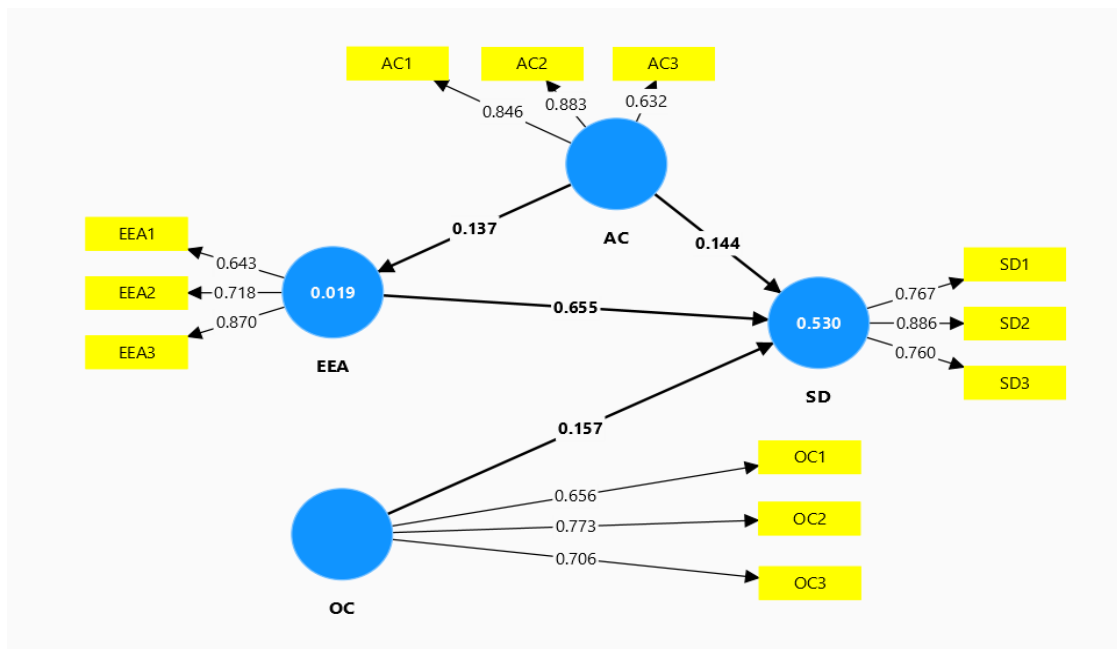

Fig.2. R-square values

Model Fit. There are several method to evaluate the criteria provided of the model, including SRMR. The former refers to the difference between the model implied correlation matrix and the observed correlation. [17]. stated that a value that is less than 0.10 reflects a good fit, also he indicated that a value that would be less than 0.10 would indicate good fit. Here, the results of the study are consistent with what was stated above.

In addition, the second refers to NFI, which is the standard suitability index and is the result of 1 minus the χ^2 . The results must be between 0 and 1, and the closer to one the better [25]. The result was closer to one as it shown in the table (3).

Table 3.

Model fit

Criteria	Saturated Model
SRMR	0.083
NFI	0.562

Effect Size f^2 . In statistical operations, we note that the effect size is a value through which the strength of the relationship between two variables in a population is measured, that is, between the independent variable and the dependent variable.

Likewise, in statistical models, including the multiple regression model, where the dependent and independent variables are continuous, one of the important and most common methods for calculating the effect size of each variable or structure is Cohen's f^2 . The size of the effect was classified as small effect, medium effect, or large effect, as shown in the table (4).

Table 4.

Effect Size f^2

Effect Size	f^2
Small	≥ 0.02
Medium	≥ 0.15
Large	≥ 0.35

The results of the statistical analysis of the research were as shown in the table (4) the effect size f^2 exceeding 0.35 is being large [13].

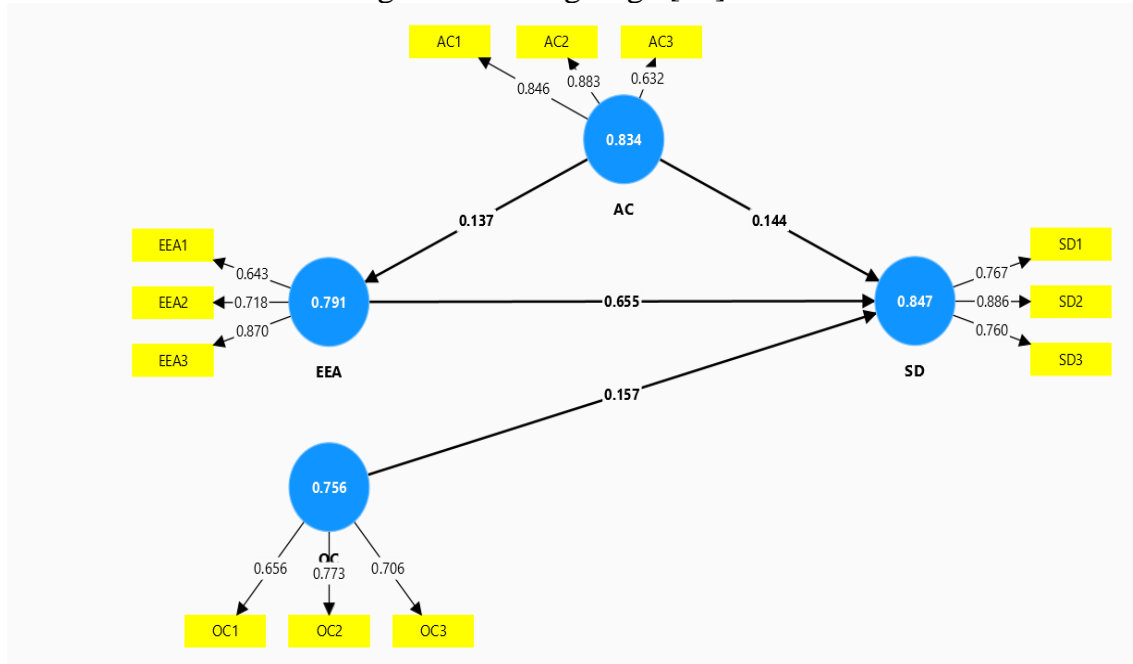

Fig.3. Effect Size f^2

Path Coefficients and Hypotheses Testing. Path analysis is a form of statistical analysis that examines the effect of independent variables on the dependent variable. This method allows us to estimate the importance and size of causal links between variables. Through the structural model, each path linking two variables will be represented by a hypothesis. It was confirmed through the research results that the path coefficients are statistically significant through the use of smoothing techniques.

Table 5.

Structural model assessment

	Hypothesis Pathway	Path coefficients	STDEV	T-values	P values	Decision
H1	AC - > EEA	0.137	0.115	1.188	0.235	Not supported
H2	AC - > SD	0.144	0.078	1.847	0.065	Supported
H3	EEA - > SD	0.655	0.058	11.234	0.000	Supported
H4	OC - > SD	0.157	0.081	1.947	0.052	Supported

Note: * $p < 0.1$, ** $p < 0.05$, *** $p < 0.01$

Table (5) shows the four direct proposed hypotheses tested and the results reveal that audit committee (AC) had no significant effect on Effectiveness and Efficiency of Auditing (EEA) at the level of significance of 0.01 ($\beta = 0.137, t = 1.188, p > 0.1$), indicating that H1 is rejected.

Moreover, audit committee (AC) had a significant effect on sustainable development (SD) ($\beta = 0.144, t = 1.847, p < 0.1$), supporting H2. Also effectiveness and efficiency of auditing (EEA) was found to have a significant effect on sustainable development (SD) at the level of significance of 0.01 ($\beta = 0.655, t = 11.234, p < 0.01$) and therefore, the third hypothesized relationship H3 is supported. Lastly, Organizational culture (OC) had a significant effect on sustainable development (SD) ($\beta = 0.157, t = 1.947, p < 0.1$), supporting H4.

To summarize, the examination of the effects of audit committee (AC), efficiency and effectiveness of auditing (EEA), organizational culture (OC) on sustainable development (SD) showed that it was significant and Hypothesis H2, H3, H4 were accepted.

On the other hand, hypotheses H1 are rejected as audit committees (AC) had not significant effect on efficiency and effectiveness of auditing (EEA). Table 6 contains the summary of the results obtained in testing the proposed hypotheses.

Table 6.

Summary of hypotheses analysis

Hypotheses		Results
H1	<i>The audit committees positively influence on efficiency and effectiveness of auditing.</i>	Not Supported
H2	<i>There is a positive association between audit committee and sustainable development</i>	Supported
H3	<i>Efficiency and effectiveness of auditing has a positive effect on sustainable development.</i>	Supported
H4	<i>There is a positive relationship between organizational culture and sustainable development.</i>	Supported

Conclusions and prospects for further research. The current economic environment has focused on sustainable development as development that responds to the needs of the present without jeopardizing the ability of future generations to meet their needs.

Sustainable development research and the factors affecting it are new relative to other topics, and are still in their infancy and require extensive exploration by researchers. Based on this fact, the current study works to study and test the important determinants that can affect the promotion of sustainable development, especially in private companies in Iraq.

The study model indicated high explanatory power. It appeared that three paths from the research model were significant in the direction suggested by the study in its hypotheses. The research indicated that the main factors that can promote sustainable development in the private sector in Iraq are the need to strengthen the work of audit committees and conduct audits with a high level of efficiency and effectiveness, and

finally with the spread of a cultural environment towards achieving the organization's goals.

This study succeeded in showing the most important factors that can help promote sustainable development in Iraqi companies operating in the private sector.

The results of the study indicated that the analysis of path coefficients indicated that audit committees, the efficiency and effectiveness of auditing, and the culture of the organization positively affect sustainable development. In this context, this study suggests that decision makers should take seriously the factors mentioned to achieve important results from the audit process.

This research has future implications and requires more studies. In the context of the private sector, it could include more studies, as the literature has shown that it is full of determinants, for example (strategic planning, enhancing supervision and leadership of all kinds, and finally administrative motivation and justice), as the current study was not able to study them. Testing these other factors enables the formation of a broad framework to enhance the sustainable development process.

References

1. Abdelrahim, A., & Al-Malkawi, H. A. N. (2022). The influential factors of internal audit effectiveness: a conceptual model. *International Journal of Financial Studies*, 10(3), 71.
2. Alabdullah, T. T. Y., Hussein, Z. A. A. (2023). Risk Management, Female Leadership and Project Management Performance: A study in Oman. *International Journal of Scientific and Management Research*, 6(6), 77-94.
3. Alabdullah, T. T. Y., Awang, M. I., Sobirov, B., Multazam, M. T., & Wardana, M. D. (2023). Proceedings of of the International Conference on Intellectuals' Global Responsibility (ICIGR 2022).
4. Alabdullah, T. T. Y., Ibrahim, S., Ahmed, E. R., & Salih, W. K. (2023). Exploring the Relationship of Audit Committee Meetings, Independency, CEO Duality, and Firm Performance: A Study in Kuwait. *International Journal of Business and Technology Management*, 5(S5), 127-144.
5. Alodat, A. Y., Al Amosh, H., Khatib, S. F., & Mansour, M. (2023). Audit committee chair effectiveness and firm performance: The mediating role of sustainability disclosure. *Cogent Business & Management*, 10 (1), 2181156.
6. Al-taee, S. H. H., & Flayyih, H. H. (2022). The impact of the audit committee and audit team characteristics on the audit quality: Mediating impact of effective audit process. *International Journal of Economics and Finance Studies*, 14(03), 249-263.
7. Asnaashari, H., & Khodabandehlou, F. (2023). Lean Six Sigma, effectiveness, and efficiency of internal auditing. *International Journal of Lean Six Sigma*. DOI: 10.1108/IJLSS-03-2023-0058
8. Assoratgoon, W., & Kantabutra, S. (2023). Toward a sustainability organizational culture model. *Journal of Cleaner Production*, 400, 136666.
9. Baatwah, S. R., & Aljaaidi, K. S. (2021). Dataset for audit dimensions in an emerging market: Developing a panel database of audit effectiveness and efficiency. Data in Brief, 36.
10. Bin-Abbas, H., & Bakry, S. H. (2014). Assessment of IT governance in organizations: A simple integrated approach. *Computers in Human Behavior*, 32, 261-267.
11. Cameron, A. C. & Windmeijer, F. A. (1997). An R-squared measure of goodness of fit for some common nonlinear regression models. *Journal of Econometrics*, 77(2), 329-342.
12. Cheung, K. Y., & Adelopo, I. (2022). Audit committee financial expertise, accrual, and real earnings management. *Journal of Corporate Accounting & Finance*, 33(3), 102-118.

13. Chin, W. W. (2009). Bootstrap cross-validation indices for PLS path model assessment. In Handbook of partial least squares: Concepts, methods and applications (pp. 83-97). Berlin, Heidelberg: Springer Berlin Heidelberg.
14. Coetzee, P., & Lubbe, D. (2014). Improving the efficiency and effectiveness of risk-based internal audit engagements. *International Journal of Auditing*, 18(2), 115-125.
15. Cohen, J. (2013). Statistical power analysis for the behavioral sciences. Routledge.
16. Edelenbos, J., & van Meerkerk, I. (Eds.). (2016). Critical reflections on interactive governance: Self-organization and participation in public governance. Edward Elgar Publishing.
17. Elmashtawy, A., Che Haat, M. H., Ismail, S., & Almaqtari, F. A. (2023). Audit committee effectiveness and audit quality: the moderating effect of joint audit. *Arab Gulf Journal of Scientific Research*. <https://doi.org/10.1108/AGJSR-09-2022-0202>
18. Hair, J. F. (2014). AMOS covariance-based structural equation modeling (CB-SEM): guidelines on its application as a marketing research tool.
19. Henseler, J., Hubona, G. & Ray, P. A. (2016). Using PLS path modeling in new technology research: updated guidelines. *Industrial Management & Data Systems*, 116(1), 2-20.
20. Hussain, H. N., Alabdullah, T. T. Y., & Jamal, K. A. M. (2023). Time Management as a Critical Success Factor in the Oil Industry of Basra Governorate: An Accounting Information Systems Study. *International Journal of Scientific and Management Research*, 6(6), 59-76.
21. Hussain, H. N., Alabdullah, T. T. Y., Ries, E., & Jamal, K. A. M. (2023). Implementing Technology for Competitive Advantage in Digital Marketing. *International Journal of Scientific and Management Research*, 6(6), 95-114.
22. Kalembe, D., Kaawaase, T. K., Nkundabanyanga, S. K., & Kayongo, I. N. (2023). CEO power, audit committee effectiveness and earnings quality. *Journal of Accounting in Emerging Economies*. DOI: 10.1108/JAEE-09-2022-0277
23. Kapucu, N., & Hu, Q. (2020). Network governance: Concepts, theories, and applications. Routledge.
24. Komal, B., Ye, C., & Salem, R. (2022). The impact of audit committee effectiveness on firms' outcomes in China: a systematic review. *International Journal of Accounting & Information Management*, 30(5), 583-599.
25. Kurylo, L., Kurylo, I., Shulga, I., & Horodetska, I. (2020). Environmental legal culture as a factor in ensuring sustainable development of society. *European Journal of Sustainable Development*, 9(1), 220-220.
26. Liu, X., Lobo, G. J., Yu, H. C., & Zheng, Z. (2023). Multiple directorships and audit committee effectiveness: Evidence from effort allocation. *European Accounting Review*, 32(5), 1273-1306.
27. Lohmoller, J. B. (1989). Latent Path Modeling with Partial Least Squares. Heidelberg: Physica-Verlag.
28. Lubis, F. R., & Hanum, F. (2020, December). Organizational culture. In 2nd Yogyakarta International Conference on Educational Management/Administration and Pedagogy (YICEMAP 2019) (pp. 88-91). Atlantis Press.
29. Michaud, M., & Audebrand, L. K. (2022). One governance theory to rule them all? The case for a paradoxical approach to co-operative governance. *Journal of Co-operative Organization and Management*, 10(1), 100151.
30. Murray, L., Nguyen, H., Lee, Y. F., Remmenga, M. D. & Smith, D. W. (2012). variance inflation factors in regression models with dummy variables. Annual Conference on Applied Statistics in Agriculture. Kansas State University.
31. Murthy, U. S., Park, J. C., Smith, T., & Whitworth, J. (2023). Audit efficiency and effectiveness consequences of accounting system homogeneity across audit clients: A new form of knowledge spillover? *The Accounting Review*, 98(2), 389-418.
32. Nguyen, T. T. U., Nguyen, P. V., Huynh, H. T. N., Vrontis, D., & Ahmed, Z. U. (2024). Identification of the determinants of public trust in e-government services and participation in social media based on good governance theory and the technology acceptance model. *Journal of Asia Business Studies*, 18(1), 44-61.

33. Partelow, S., Schlüter, A., Armitage, D., Bavinck, M., Carlisle, K., Gruby, R. L. etc. (2020). Environmental governance theories: a review and application to coastal systems.
34. Qaderi, S. A., Ali Ghaleb, B., Qasem, A., & Waked, S. S. S. (2024). Audit committee effectiveness and integrated reporting quality: Does family ownership matter? *Cogent Economics & Finance*, 12 (1), 2291893.
35. Sachs, J. D., Kroll, C., Lafortune, G., Fuller, G., & Woelm, F. (2022). Sustainable development report 2022. Cambridge University Press.
36. Salih, W. K., Hla, D. T., & Khamis, A. H. (2017). An Empirical Analysis on the Impact of Internal Review (IR) on Efficiency and Effectiveness of Audit (EEA): An Insight into Iraqi Federal Board of Supreme Audit. *International Journal of Business Research*. DOI: 10.18374/IJBR-17-3.7
37. Salih, W. K., Hla, D. T., & Ahmed, E. R. (2015). Peer Review Effectiveness on Quality Assurance Review Programs by auditors in Public Sector. In International Conference on Contemporary Issues in Accounting and Finance (CoCIAF) (Vol. 8, p. 10).
38. Sekaran, U. (2003). Research methods for business: A skill building approach. New York: John Wille, y pp.-311.
39. Shenzhen, S. T., Nnawulezi, U., Abakporo, P. C., Adenikiju, O. etc. (2024). Managing Africa's cultural institutions for global impact and sustainable development. *Journal of Infrastructure, Policy and Development*, 8 (4), 3168.
40. Singhanian, A. K., & Panda, N. M. (2023). Does an effective audit committee influence firm performance?—The moderation role of knowledge intensity. *Corporate Governance: The International Journal of Business in Society*.
41. Teasley, M. L. (2017). Organizational culture and schools: A call for leadership and collaboration. *Children & Schools*, 39 (1), 3-6.
42. Widyanti, R., Rajiani, I., & Basuki, B. (2023). Green knowledge management to achieve corporate sustainable development. *Journal of Infrastructure, Policy and Development*, 8(2).
43. World Health Organization (2020). Ending the neglect to attain the Sustainable Development Goals: a road map for neglected tropical diseases 2021–2030. World Health Organization

DOI: 10.58423/2786-6742/2024-6-361-372
УДК 657.433

Igor ORЛОВ

доктор економічних наук, професор,
професор кафедри обліку і аудиту,
Закарпатський угорський Інститут імені Ференца Ракоці II
м. Берегове, Україна
ORCID ID: 0000-0003-3119-0698

УМОВНІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ В СИСТЕМІ ОБ'ЄКТІВ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ: ПИТАННЯ РОЗКРИТТЯ ІНФОРМАЦІЇ

Анотація. В статті вивчаються теоретико-методологічні питання, пов'язані з визначенням умовних зобов'язань у системі обліку об'єктів бухгалтерського обліку. Засновуючись на проведенні порівняльного аналізу критеріїв визнання фактичних зобов'язань, умовних зобов'язань та забезпечень, в статті розглянуто різноманітні аспекти цього питання. Недосконалість стандартів бухгалтерського обліку та складність застосування міжнародних стандартів у зв'язку з відсутністю методичних роз'яснень від регуляторних органів призводять до недостовірного розкриття такої інформації у фінансовій звітності. Дослідження аргументує перелік подій, які можуть стати підставою для визнання в бухгалтерському обліку умовних зобов'язань, та надається детальний опис підходів до їх оцінки. Розкрито питання доцільності визнання умовних зобов'язань з метою дотримання принципів бухгалтерського обліку. Розглянуто аналітичні аспекти відображення умовних зобов'язань, зокрема їх потенційне використання для підвищення фінансової стійкості та ефективності управління підприємством. Дослідження показало відмінності умовних зобов'язань в порівняльному аспекті з реальними зобов'язаннями, такими як кредиторська заборгованість та забезпечення. Обґрунтовано доцільність ведення розширеного аналітичного обліку умовних зобов'язань за орієнтованим терміном погашення зобов'язання після дати балансу та за видом господарської діяльності. Це дозволить оцінити вплив умовних зобов'язань на фінансовий стан підприємства та результативність його діяльності. Надано обґрунтування та описано методологічний підхід до ідентифікації та визначення умовних зобов'язань, що може послужити основою для подальших досліджень. Стаття розширює розуміння та способи використання умовних зобов'язань у бухгалтерському обліку й управлінні. Дослідження сприяє розвитку теорії та практики бухгалтерського обліку, а також створює основу для подальших наукових досліджень в частині розробки рекомендацій щодо використання умовних зобов'язань метою підвищення ефективності управління ресурсами підприємства.

Ключові слова: зобов'язання, умовні зобов'язання, фінансова звітність, розкриття інформації, забезпечення

JEL Classification: M40

Absztrakt. A cikk a függő kötelezettségek meghatározásával kapcsolatos elméleti és módszertani kérdéseket vizsgálja a számviteli objektumok számviteli rendszerében. A cikk a tényleges kötelezettségek, a függő kötelezettségek és a céltartalékok kimutatására vonatkozó kritériumok összehasonlító elemzése alapján vizsgálja a kérdés különböző aspektusait. A számviteli standardok tökéletlensége és a nemzetközi standardok alkalmazásának bonyolultsága a szabályozó hatóságok módszertani tisztázásának hiánya miatt az ilyen információk pontatlan közzétételéhez vezet a pénzügyi kimutatásokban. A tanulmány felsorolja azokat az eseményeket, amelyek a függő kötelezettségek számviteli kimutatására adhatnak okot, és részletesen ismerteti az értékelésükre vonatkozó

megközelítéseket. Feltárásra kerül a függő kötelezettségek kimutatásának célszerűségének kérdése a számviteli elveknek való megfelelés érdekében. A függő kötelezettségek elszámolásának analitikai szempontjait vizsgáljuk, különös tekintettel azok potenciális felhasználására a pénzügyi stabilitás és a vállalatirányítás hatékonyságának javítására. A tanulmány bemutatja a függő kötelezettségek közötti különbségeket a valós kötelezettségekhez képest, mint például a szállítói kötelezettségek és a biztosítékok. A függő kötelezettségek kibővített analitikus nyilvántartásának fenntartása a kötelezettség mérlegfordulónap utáni becsült lejárata és az üzleti tevékenység típusa szerint indokolt. Ez lehetővé teszi a függő kötelezettségeknek a gazdálkodó pénzügyi helyzetére és teljesítményére gyakorolt hatásának értékelését. A cikk alátámasztja és leírja a függő kötelezettségek azonosításának és meghatározásának módszertani megközelítését, amely további kutatások alapjául szolgálhat. A cikk bővíti a függő kötelezettségek számvitelben és a vezetésben való felhasználásának megértését és módjait. A tanulmány hozzájárul a számvitel elméletének és gyakorlatának fejlesztéséhez, valamint alapot teremt a további kutatásokhoz a függő kötelezettségek felhasználására vonatkozó ajánlások kidolgozásához a vállalati erőforrás-gazdálkodás hatékonyságának javítása érdekében.

Kulcsszavak: kötelezettségek, függő kötelezettségek, pénzügyi kimutatások, közzétételek, biztosítékok

Abstract. The article examines theoretical and methodological issues related to the identification of contingent liabilities in the accounting system. Based on a comparative analysis of the criteria for recognizing actual liabilities, contingent liabilities, and provisions, the article explores various aspects of this topic. The imperfection of accounting standards and the complexity of applying international standards due to the lack of methodological guidance from regulatory authorities lead to unreliable disclosure of such information in financial statements. The study outlines a list of events that may serve as a basis for recognizing contingent liabilities in accounting and provides a detailed description of approaches to their assessment. The appropriateness of recognizing contingent liabilities to adhere to accounting principles is discussed. Analytical aspects of representing contingent liabilities, including their potential use for enhancing financial stability and effective enterprise management, are examined. The research highlights the differences between contingent liabilities and actual liabilities, such as accounts payable and provisions, in a comparative aspect. The feasibility of maintaining an extended analytical account of contingent liabilities by the expected maturity date after the balance sheet date and by the type of economic activity is substantiated. This will allow for assessing the impact of contingent liabilities on the financial condition of the enterprise and its performance. The justification and methodological approach to the identification and determination of contingent liabilities, which can serve as a basis for further research, are provided. The article expands the understanding and methods of using contingent liabilities in accounting and management. The research contributes to the development of accounting theory and practice and creates a foundation for further scientific research in developing recommendations for using contingent liabilities to improve enterprise resource management efficiency.

Keywords: liabilities, contingent liabilities, financial statements, disclosure, provisions.

Постановка проблеми. Необхідність посилення інвестиційної привабливості вітчизняних підприємств на основі розкриття ними достовірної фінансової інформації набуває вирішального значення в умовах економічної невизначеності, яка панує в Україні. Погіршення рейтингів нашої держави на світових ринках можна прослідкувати виходячи з позиції України, зокрема, у Рейтингу економічної свободи у 2021 році вона опинилася на 127 місці зі 178 країн світу (зокрема, вкрай низький рівень демонструють показники інвестиційної свободи, свободи права власності, фінансової свободи) [1]. В цьому

випадку слід назвати серед причин такої ситуації недосконалість механізмів формування фінансової інформації, що подається інвесторам як основній групі користувачів, які в умовах невизначеності ринкового середовища прагнуть отримати якомога більше релевантної інформації про стан об'єкта інвестування. Впровадження Міжнародних стандартів фінансової звітності для розкриття інформації про діяльність вітчизняних підприємств суттєво ситуацію не змінило, оскільки багато об'єктів, передбачених цією концептуальною основою, залишається поза увагою науковців з точки зору формування науково-обґрунтованих рекомендацій з удосконалення практики їх застосування. Разом з тим, потреба методичного забезпечення облікових процедур саме в практиці підприємств, зобов'язаних оприлюднювати свою звітність, а отже і складати її за МСФЗ (переважно, акціонерних товариств), обумовлює потребу більш глибокого дослідження нормативного регулювання професійними стандартами складних та нетипових для української практики об'єктів та операцій. Одним з таких об'єктів обліку, який, хоча і регламентований системою нормативно-правових документів з питань бухгалтерського обліку, разом з тим, залишається виключно теоретизованим для облікової практики, є умовні зобов'язання. Їх виникнення пов'язується, перш за все, з невизначеністю економічного середовища функціонування підприємства, а інформація про них у фінансовій звітності потенційно може допомогти інвестору уникнути ризикованих вкладень та сприяти більш об'єктивній оцінці потенційних зобов'язань підприємства.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню умовних зобов'язань, методичних засад їх відображення в бухгалтерському обліку та звітності досліджували такі вітчизняні та зарубіжні вчені, як Т.В. Асмолова [2], С.Ф. Голов [3], О.І. Коблянська [5], В.М. Костюченко [3], О.Д. Ляхова [7], І. Нагорна [11], Г.В. Нашкерська [12], С.В. Сирцева [2], М.О. Цибульник [5] та інші. Однак результати досліджень зазначених вчених та науковців характеризуються переважно теоретичним спрямуванням та фрагментарністю. Це зумовлює актуальність розвитку методологічних положень бухгалтерського обліку умовних зобов'язань та вимагає аналізу офіційних документів, зокрема, Концептуальної основи фінансової звітності та Міжнародних стандартів фінансової звітності, а також нормативно-правових документів України з питань бухгалтерського обліку та звітності.

Мета дослідження. Метою дослідження є уточнення теоретико-методичного підходу до розкриття інформації про умовні зобов'язання у фінансовій звітності підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Невизначеність умов економічного середовища, в якому функціонує підприємство та ухвалюють інвестиційні рішення постачальники капіталу, обумовлює підвищення значення фінансової звітності як джерела інформації про потенційні ризики фінансового стану підприємства як сторони зобов'язань, зокрема в частині умовних зобов'язань. Потребу розкриття інформації про них у фінансовій звітності можна пояснити необхідністю дотриманням таких принципів бухгалтерського обліку, як:

- принцип повного висвітлення – всі зобов'язання підприємства (як фактичні, так і потенційні – умовні) повинні знайти відображення у фінансовій звітності підприємства, оскільки інформація про них або її відсутність може вплинути на ухвалення рішення користувачем фінансової інформації;

- принцип обачності – умовні зобов'язання, хоча і є ймовірними відносно майбутньої діяльності підприємства, однак потенційно можуть зумовлювати відтік з підприємства економічних вигід, а отже в даному випадку слід керуватися вимогою щодо уникнення заниження зобов'язання під час ведення бухгалтерського обліку та розкриття фінансової інформації;

- превалювання сутності над формою – не дивлячись на те, що за своєю юридичною формою фактичних зобов'язань підприємства у вигляді його кредиторської заборгованості ще немає, як навіть і юридичних зобов'язань (ні за договором, ні за законом, ні деліктних), однак виходячи з сутності потенційного відтоку економічних ресурсів, в обліку слід визнавати умовні зобов'язання.

Вітчизняна наука та практика бухгалтерського обліку все ж визначає умовні зобов'язання як новий об'єкт, хоча по факту він і врегульований Міжнародним стандартом бухгалтерського обліку 37 “Забезпечення, умовні зобов'язання та умовні активи” (Reserves, contingent liabilities and assets) (далі – МСБО 37). Проте, удосконалення організації і методики бухгалтерського обліку умовних зобов'язань суттєво ускладнюється наявністю дискусій з приводу чіткого розмежування понять “умовне (непередбачене) зобов'язання”, “забезпечення” та “резерв”. В свою чергу, Г.В. Нашкерська до умовних зобов'язань відносить «зобов'язання, визнання та оцінка яких залежить від настання (ненастання) у майбутньому неконтрольованих або частково контрольованих підприємством подій» [12]. «Непередбачені зобов'язання, - пишуть Т.В. Асмолова та С.В. Сирцева, - відносять до умовних – це неіснуючі зобов'язання, але вони є потенційними, тому що залежать від майбутніх подій, які можуть виникнути в результаті минулої події» [2, с. 20].

Разом з тим, у ідентифікації умовних зобов'язань слід спиратися на нормативні визначення, дані у концептуальній основі та відповідних МСФЗ. Так, у МСФЗ 37 “Забезпечення, умовні зобов'язання та умовні активи” наведено визначення терміну “умовне зобов'язання”, під яким слід розуміти «а) можливе зобов'язання, яке виникає внаслідок минулих подій і існування якого підтвердиться лише після того, як відбудеться або не відбудеться одна чи кілька невизначених майбутніх подій, не повністю контрольованих суб'єктом господарювання, або б) існуюче зобов'язання, яке виникає внаслідок минулих подій, але не визнається, оскільки: і) немає ймовірності, що вибуття ресурсів, котрі втілюють у собі економічні вигоди, буде необхідним для погашення зобов'язання, або ii) суму зобов'язання не можна оцінити достатньо достовірно» [10]. Таке визначення, хоча і є достатньо вичерпним з точки зору критеріїв для визнання, на практиці вимагає уточнення в контексті відображення в обліку та оцінки у конкретних господарських операціях. Однак, загалом у випадку майже безсумнівної або високої ймовірності настання події, яка тягне відповідну ймовірність вибуття економічних вигід, в бухгалтерському обліку визнається

оціночне зобов'язання, яке прийнято називати забезпеченням. Таке оціночне зобов'язання визнається як балансовий об'єкт та відображається відповідним чином у балансі (звіті про фінансовий стан). У випадку нижчої ймовірності можуть розраховуватися умовні зобов'язання. Детальніше аналіз критеріїв розмежування забезпечень та умовних зобов'язань продемонстровано у табл.1.

Таблиця 1.

Критерії розмежування забезпечень та умовних зобов'язань виходячи з ймовірності настання події, яка спричиняє виникнення зобов'язань

Показник	Ймовірність події			
	Майже безсумнівна ймовірність	Дуже висока ймовірність	Низька ймовірність	Дуже низька ймовірність
Вид зобов'язання, відповідно до п. 13 МСБО 37	Забезпечення	Забезпечення	Умовне зобов'язання	X
Відображення на рахунках бухгалтерського обліку	Відображається на балансових рахунках обліку	Відображається на балансових рахунках обліку	Відображається на позабалансових рахунках обліку	X
Розкриття інформації в Балансі (Звіті про фінансовий стан)	Розкривається інформація про суми забезпечень та їх розподіл за строками погашення (ймовірного вибуття економічних вигід)		Інформація про умовні зобов'язання у балансі не розкривається	X
Розкриття інформації в Примітках до фінансової звітності	Розкривається інформація про: а) балансову вартість на початок і кінець періоду; б) додаткові забезпечення, здійснені протягом періоду, включаючи збільшення існуючих забезпечень; в) використані суми забезпечення протягом періоду; г) невикористані суми, сторновані протягом періоду; г) збільшення протягом періоду дисконтованої суми, яка виникає з плином часу, і вплив будь-якої зміни ставки дисконту. Крім того, відлягає розкриттю: а) стислий опис сутності зобов'язання і визначення очікуваного часу будь-якого вибуття економічних вигід; б) інформацію про невизначеність щодо суми або часу такого вибуття; в) суму будь-якої очікуваної компенсації		Розкривається стисла інформація про сутність умовного зобов'язання і, якщо можливо: а) наближена оцінка його фінансового впливу; б) інформація про невизначеність щодо суми або часу будь-якого вибуття; та в) можливість будь-якої компенсації	X

* Сформовано автором за джерелами [10].

Зазначимо, що на практиці визначити більш-менш точно ймовірність настання події достатньо складно та вимагає застосування професійного судження, як правило, працівників юридичних та фінансових підрозділів.

Проблемою практичного характеру є те, що у вітчизняній обліковій практиці (в тому числі практиці обліку підприємств, які складають звітність за МСФЗ) відсутні законодавчо закріплені підстави для визнання умовних зобов'язань. У зв'язку з цим вважаємо, що на рівні облікової політики підприємства такі факти слід визначити. За результатами власних досліджень сформовано орієнтовний перелік підстав, що можуть стати індикаторами для прийняття бухгалтером рішення про розкриття інформації про умовні зобов'язання у фінансовій звітності підприємства (табл. 2).

Таблиця 2.

Приклади подій до дати балансу, які визначають потребу визнання умовного зобов'язання на дату балансу*

№ з/п	Приклади подій до дати балансу, які визначають потребу визнання умовного зобов'язання на дату балансу	Питання, які повинні бути розкриті у звітності
1	Судові справи, за яким на дату балансу підприємство є відповідачем, однак рішення не прийнято	1) Величина потенційних зобов'язань за їх строками, які виникають за кожною існуючою судовою справою. 2) Орієнтовні терміни вирішення судової справи
2	Гарантії, поруки та інші види забезпечення зобов'язань на користь третіх осіб, які видані до дати балансу та строки виконання яких не настали	1) Перелік гарантій та забезпечень виконання зобов'язань за окремими сторонами договірних відносин. 2) Величина потенційних зобов'язань за їх строками, які виникають за кожним виданим забезпеченням виконання зобов'язань. 3) Орієнтовні терміни ймовірного виконання забезпечення
3	Гарантійні зобов'язання щодо компенсації вартості поверненої покупцями продукції або товарів, щодо яких існували домовленості щодо гарантованого зворотного викупу	1) Перелік гарантій за окремими покупцями. 2) Величина потенційних зобов'язань з компенсації вартості товарів та продукції за їх строками, відповідно до окремих договорів. 3) Терміни ймовірного виконання зобов'язання з компенсації вартості реалізованих товарів та послуг

* Сформовано автором

Зазначимо при цьому, що дані приклади не формують вичерпний перелік, адже складність господарських зв'язків та нестабільність ринкового середовища, динамічність ринків товарів та послуг, а також існування інших непередбачуваних обставин в діяльності підприємства виявляються у нестандартних та непередбачуваних фактах господарського життя.

Разом з тим, керуючись вказаними вище обставинами бухгалтер повинен визнавати умовні зобов'язання. Однак, на практиці часто виникають проблеми розмежування умовних зобов'язань та забезпечень. Аналіз вимог МСБО 37

дозволив структурувати критерії визнання та відображення в обліку різних видів зобов'язань та ідентифікувати умовні зобов'язання у порівняльному контексті (табл. 3).

Таблиця 3.

Ідентифікація сутності умовних зобов'язань як об'єкту бухгалтерського обліку (порівняльний аспект)

№ з/п	Питання для порівняння	Види зобов'язань		
		Умовні зобов'язання	Забезпечення	Зобов'язання
1	Чи існує на дату балансу зобов'язання, що виникло в результаті минулих подій?	Ні	Так	Так
2	Чи існує ймовірність вибуття ресурсів, що містять в собі економічні вигоди?	Ні	Так	Так
3	Чи можна надійно оцінити зобов'язання на дату балансу?	Ні	Так (виходячи з найбільш обґрунтованих припущень)	Так
4	Рахунки, на яких відображається зобов'язання	Позабалансові	Балансові	Балансові
5	Розкриття інформації про зобов'язання	Примітки до фінансової звітності	Баланс (в частині величини забезпечень) Звіт про фінансові результати (в частині витрат на створення забезпечення)	Баланс (в частині величини зобов'язань) Звіт про фінансові результати (в частині витрат при визнанні зобов'язання)

* Сформовано автором за джерелами [10]

Іншим проблемним питанням облікової практики є оцінка умовних зобов'язань. Наприклад, Коблянська О.І. та М.О. Цибульник визначають умовні зобов'язання, пов'язані з економічною діяльністю, тобто коли «підприємство в майбутньому буде змушене здійснювати природоохоронні заходи через забруднення, здійснене сьогодні». Вони вказують: «Такі зобов'язання важко піддаються підрахунку у зв'язку з: труднощами встановлення джерел викидів або скидів і вжиття заходів для виправлення ситуації; технологічними невизначеностями, що ускладнюють визначення рівня забруднення та рівня витрат, пов'язаних із проведенням заходів для виправлення ситуації; відсутності порядку розподілу витрат між забруднювачами; неналагодженим екологічним законодавством» [5, с. 96].

Відповідно, на підприємстві на рівні облікової політики слід передбачати типові алгоритми реагування облікового персоналу на такі події та визначення

відповідних методичних підходів до облікового відображення відповідних умовних зобов'язань.

З точки зору практики застосування МСФЗ та існуючих вимог чинного законодавства щодо змісту облікової політики підприємства (Методичні рекомендації щодо облікової політики підприємства [8]), вважаємо за доцільне закріпити у ній не тільки критерії визнання умовних зобов'язань (перелік подій, які можуть до них призвести), але й підходи до оцінки умовних зобов'язань, зокрема:

1) розрахунок середньозваженого показника умовних зобов'язань, який можна визначити шляхом множення ймовірної величини потенційних зобов'язань на ймовірність їх настання. Даний підхід слід використовувати тоді, коли величина потенційних зобов'язань може варіювати в залежності від події, яка їх провокує;

2) розрахунок середнього арифметичного показника умовних зобов'язань, який можна визначити як середнє значення між максимально та мінімально очікуваною величиною зобов'язань. Це доцільно робити у випадку однакової ймовірності виникнення зобов'язань у такому інтервалі значень;

3) комбінований розрахунок величини умовного зобов'язання (здійснюється шляхом визначення середнього арифметичного значення показника величини потенційних зобов'язань в інтервалі значень, які відповідають окремим подіям, які до них призведуть).

В цілому ж результати порівняльного аналізу понять «зобов'язання», «умовні зобов'язання» та «забезпечення» дозволяють говорити про те, що зобов'язання за їх видами суттєво різняться за критеріями визнання їх об'єктами бухгалтерського обліку. Зокрема, основною відмінною рисою умовних зобов'язань є невизначеність їх вартісного вимірювання (навіть в частині формування оціночних тверджень щодо ймовірної величини майбутніх зобов'язань), визначенні моменту виникнення реального зобов'язання підприємства. Так, як вказує І. Нагорна, «у випадках, коли суб'єкт господарювання є солідарно і окремо відповідальним за зобов'язання, та частина зобов'язання, яка, за очікуванням, буде погашена іншими сторонами, розглядається як умовне зобов'язання. Умовні зобов'язання можуть змінюватися не так, як очікувалося на початку, тому вони регулярно оцінюються, щоб визначити, чи стало ймовірним вибуття ресурсів, які втілюють у собі економічні вигоди» [11, с. 224].

Однак, діалектичний характер визначених відмінностей полягає в тому, що часто забезпечення майбутніх витрат та платежів створюється у випадку підвищення ймовірності умовних зобов'язань за результатами минулих подій. При цьому, обмежена невизначеність щодо використання таких забезпечень все ж зберігається, оскільки остаточна сума та точний термін визнання та погашення реальних зобов'язань невизначена. В цьому аспекті слід зробити важливе зауваження: на практиці не слід забувати про події після дати балансу (тут слід керуватися, в першу чергу, МСБО 10 «Події після звітного періоду», який визначає події після звітного періоду як «події (сприятливі і несприятливі), які

відбуваються в період між закінченням звітнього періоду і датою затвердження фінансової звітності до випуску» [9]).

Це означає, що, якщо підприємство визначило ймовірність настання події як низьку та відповідно розкрило на дату балансу інформацію про умовні зобов'язання, а негативна подія все ж таки відбулася, - з'являються підстави для визнання реальних зобов'язань. У зв'язку з цим, дотримуючись вимог МСФЗ, зокрема, МСБО 37 та МСБО 10, а також виходячи з трактування зобов'язань, які дані в п. 4.15-4.19 Концептуальної основи фінансової звітності [6], підприємство вносить до звітності наступні коригування: коригується будь-яке попередньо визначене умовне зобов'язання, пов'язане з цією подією та визнає:

- реальне зобов'язання, якщо його сума ідентифікована під час настання події;

- забезпечення, якщо його сума буде визначена в подальшому після розкриття інформації, а на дату затвердження звітності вона може бути оцінена приблизною.

В цілому, виходячи з сутності умовних зобов'язань та враховуючи їх відмінні характеристики від усіх інших видів зобов'язань, вважаємо за доцільне формувати інформацію про них в бухгалтерському обліку на основі системи аналітичних розрізів, до яких слід віднести:

- орієнтовні терміни погашення умовного зобов'язання у випадку настання прогнозованої події після дати балансу. В цьому аспекті слід виділити умовні зобов'язання до 1 року з дати балансу (такі зобов'язання слід відображати за приблизно визначеною величиною, виходячи з прогнозованої вартості їх погашення), а також умовні зобов'язання понад 1 рік з дати балансу (такі зобов'язання слід відображати за приблизно визначеною величиною, виходячи теперішньої вартості їх погашення, тобто з використанням інструментарію приведеної вартості). Це дозволяє оцінювати потенційний вплив умовних зобов'язань на баланс ліквідності в звітному або в наступному періоді, за умов настання відповідної події;

- види господарської діяльності, провадження яких викликало виникнення умовних зобов'язань. Це дозволить прогнозувати величину витрат у випадку настання події, з якою пов'язується виникнення умовних зобов'язань.

Специфіка визначення місця умовних зобов'язань у системі об'єктів бухгалтерського обліку полягає у тому, що будучи по своїй економічній сутності зобов'язанням, умовні зобов'язання не мають місця в балансі у зв'язку з їх ймовірнісним характером. Це можна прослідкувати і з Інструкції про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій, де вказано, що умовні зобов'язання (або, як зазначено у самій Інструкції, непередбачені (потенційні) зобов'язання) відображаються на рахунку 04 «Непередбачені активи й зобов'язання», зокрема, субрахунку 042 «Непередбачені зобов'язання». При цьому вказано, що такі зобов'язання «виникли при узгодженні минулих господарських операцій та стануть реальними, якщо відбудеться або не відбудеться в майбутньому одна чи кілька невизначених подій» і можуть

«вимагати витрачання ресурсів (але повної впевненості щодо цього зобов'язання немає) в сумі очікуваних збитків» [4].

І не дивлячись на те, що умовні зобов'язання відображаються на позабалансових рахунках, відповідно до Інструкції щодо застосування діючого в Україні Плану рахунків бухгалтерського обліку [4], інформація про них є надзвичайно важливою для розуміння потенційного фінансового стану підприємства та дозволяє оцінити можливі ризики у результаті інвестування.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Дослідження теоретичних та методологічних засад бухгалтерського обліку умовних зобов'язань як складової частини зобов'язань підприємства дозволило сформулювати наступні висновки:

1. Умовні зобов'язання, будучи відносно новим об'єктом у вітчизняній обліковій практиці, призводять до виникнення численних проблем з їх відображення в обліку та звітності. При цьому нерозробленість вітчизняних стандартів бухгалтерського обліку з питань умовних зобов'язань та складність застосування Міжнародних стандартів фінансової звітності у зв'язку з відсутністю будь-яких належних методичних роз'яснень з боку регуляторних органів, обумовлюють і недостовірність розкриття відповідної інформації в фінансовій звітності або взагалі ігнорування необхідності розкриття інформації про такий об'єкт.

2. Визначено, що вимоги щодо визнання умовних зобов'язань в бухгалтерському обліку та розкриття відповідної інформації у фінансовій звітності підприємства продиктовано потребою дотримання принципів бухгалтерського обліку, зокрема, принципів обачності, повного висвітлення та превалювання сутності над формою. У зв'язку з цим обґрунтоване визнання, оцінка та класифікації умовних зобов'язань в системі бухгалтерського обліку дозволять на належному рівні розкрити достатньо аналітичну та релевантну інформацію про них у примітках до фінансової звітності, а в подальшому визначити обґрунтованість формування прогнозів підприємства щодо майбутніх зобов'язань.

3. За результатами проведеного дослідження встановлено відмінні риси умовних зобов'язань в порівняльному аспекті з реальними зобов'язаннями у вигляді кредиторської заборгованості та забезпеченнями.

4. Обґрунтовано доцільність ведення розширеного аналітичного обліку умовних зобов'язань за ознаками орієнтовного терміну погашення зобов'язання у випадку настання прогнозованої події після дати балансу, а також виду господарської діяльності, в межах якої виникло умовне зобов'язання. Це дозволить оцінити потенційний вплив умовних зобов'язань на фінансовий стан підприємства (зокрема, баланс його ліквідності) та результативність його діяльності на основі побудови прогнозу величини витрат у випадку настання події, з якою пов'язується виникнення умовних зобов'язань.

Подальші дослідження визначення умовних зобов'язань у системі бухгалтерського обліку мають бути спрямовані на вдосконалення системи контролю і регулювання, а також на аналіз впливу умовних зобов'язань на

фінансовий стан підприємства. Таким чином, дослідження дозволятимуть розвивати більш ефективні підходи до обліку, управління та регулювання умовних зобов'язань, що сприятиме надійності та прозорості фінансової звітності підприємств.

Список використаних джерел

1. The Index of Economic Freedom: UKRAINE. The Heritage Foundation. URL: https://www.heritage.org/index/pdf/2021/book/index_2021.pdf.
2. Асмолова Т.В., Сирцева С.В. Особливості обліку зобов'язань за національними та міжнародними стандартами бухгалтерського обліку: порівняльний аспект. *Економічні науки. Серія : Облік і фінанси*. 2015. Вип. 12(1). С. 15-22. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecnof_2015_12\(1\)_4](http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecnof_2015_12(1)_4).
3. Голов С.Ф., Костюченко В.М. Бухгалтерський облік і фінансова звітність за міжнародними стандартами. Харків: Фактор, 2007. 976 с.
4. Інструкція «Про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій» № 291. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0893-99>.
5. Коблянська О. І., Цибульник М. О. *Екологічні витрати та зобов'язання в системі бухгалтерського обліку*. *Економічні науки. Серія: Облік і фінанси*. 2012. Вип. 9 (33). Ч.2. С. 93-98.
6. Концептуальна основа фінансової звітності від 01.09.2010 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_009#Text.
7. Ляхова О.Д., Івакіна І.І. Визнання оціночних зобов'язань, умовних зобов'язань і активів. *Економічні науки. Серія : Облік і фінанси*. 2013. Вип. 10(2). С. 151-155. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecnof_2013_10\(2\)_21](http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecnof_2013_10(2)_21).
8. Методичні рекомендації щодо облікової політики підприємства, затверджені Наказом Міністерства фінансів України від 27 червня 2013 р. № 635. URL: <http://zakon.golovbukh.ua/regulations/1521/8199/8200/461833/>
9. Міжнародний стандарт бухгалтерського Обліку 10 (МСБО 10) «Події після звітного періоду» / Рада з МСБО (офіційний переклад українською). URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/929_024
10. МСБО 37 Забезпечення, умовні зобов'язання та умовні активи». URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/929_051
11. Нагорна І. В. Облікова політика щодо умовних об'єктів (активи і зобов'язання) за МСБО. *Трансформаційні перетворення обліково-аналітичного забезпечення управління в умовах євроінтеграційних процесів: збірник матеріалів IV Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 25 листопада 2016 р.)* Київ: КНЕУ, 2016. С. 223–226
12. Нашкерська Г.В. Особливості визнання та оцінювання умовних зобов'язань. *Регіональна економіка*. 2008. Вип. 4. С. 141-150. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/5475/19-Nashkerska.pdf?sequence=1>.

References

1. The Index of Economic Freedom: UKRAINE. The Heritage Foundation. URL: https://www.heritage.org/index/pdf/2021/book/index_2021.pdf.
2. Asmolova T.V., Syrtseva S.V. Osoblyvosti obliku zoboviazan za natsionalnymy ta mizhnarodnymy standartamy bukhgalterskoho obliku: porivnialnyi aspekt. *Ekonomichni nauky. Seriiia : Oblik i finansy*. 2015. Vyp. 12(1). S. 15-22. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecnof_2015_12\(1\)_4](http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecnof_2015_12(1)_4).
3. Holov S.F., Kostiuchenko V.M. Bukhhalterskyi oblik i finansova zvitnist za mizhnarodnymy standartamy. Kharkiv: Faktor, 2007. 976 s.

4. Instruktsiia «Pro zastosuvannia Planu rakhunkiv bukhhalterskoho obliku aktyviv, kapitalu, zoboviazan i hospodarskykh operatsii pidpriemstv i orhanizatsii» № 291. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0893-99>.
5. Koblianska O. I., Tsybulnyk M. O. Ekolohichni vytraty ta zoboviazannia v systemi bukhhalterskoho obliku. *Ekonomichni nauky. Ceriia: Oblik i finansy*. 2012. Vyp. 9 (33). Ch.2. S. 93-98.
6. Kontseptualna osnova finansovoi zvitnosti vid 01.09.2010 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_009#Text.
7. Liakhova O.D., Ivakina I.I. Vyznannia otsinochnykh zoboviazan, umovnykh zoboviazan i aktyviv. *Ekonomichni nauky. Ceriia : Oblik i finansy*. 2013. Vyp. 10(2). S. 151-155. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecnof_2013_10\(2\)_21](http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecnof_2013_10(2)_21).
8. Metodychni rekomendatsii shchodo oblikovoi polityky pidpriemstva, zatverdzeni Nakazom Ministerstva finansiv Ukrainy vid 27 chervnia 2013 r. № 635. URL: <http://zakon.golovbukh.ua/regulations/1521/8199/8200/461833/>
9. Mizhnarodnyi standart bukhhalterskoho Obliku 10 (MSBO 10) «Podii pislia zvitnoho periodu» / Rada z MSBO (ofitsiinyi pereklad ukrainskoiu). URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/929_024
10. MSBO 37 Zabezpechennia, umovni zoboviazannia ta umovni aktyvy». URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/929_051
11. Nahorna I. V. Oblikova polityka shchodo umovnykh obektiv (aktyvy i zoboviazannia) za MSBO. Transformatsiini peretvorennia oblikovo-analitychnoho zabezpechennia upravlinnia v umovakh yevrointehratsiinykh protsesiv: zbirnyk materialiv IV Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (Kyiv, 25 lystopada 2016 r.) Kyiv: KNEU, 2016. S. 223–226
12. Nashkerska H.V. Osoblyvosti vyznannia ta otsiniuvannia umovnykh zoboviazan. *Rehionalna ekonomika*. 2008. Vyp. 4. S. 141-150. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/5475/19-Nashkerska.pdf?sequence=1>.

DOI: 10.58423/2786-6742/2024-6-373-391
УДК 330.3:657:658

Юлія СЕРПЕНІНОВА

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри обліку та оподаткування,
Сумський державний університет
м. Суми, Україна
ORCID ID: 0000-0002-4448-3484
Scopus Author ID: 36070084600

Інна МАКАРЕНКО

доктор економічних наук, професор,
професор кафедри обліку та оподаткування,
Сумський державний університет
м. Суми, Україна
ORCID ID: 0000-0001-7326-5374
Scopus Author ID: 56088567300

Роман ФОМІНОВ

аспірант кафедри обліку та оподаткування,
Сумський державний університет
м. Суми, Україна
ORCID ID: 0000-0002-0192-8383

Сергій МАКАРЕНКО

аудитор,
м. Суми, Україна
ORCID ID: 0000-0001-6455-3585

ЦІЛІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ЯК ФАКТОР УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ

***Анотація.** Принципи сталого розвитку та відповідні цілі сталого розвитку здійснюють трансформаційний вплив на бізнес-процеси в компаніях. Невід'ємною частиною цієї трансформації є професійні бухгалтери, які відіграють вирішальну роль. Ця стаття має на меті окреслити внесок бухгалтерського обліку в досягнення Цілей сталого розвитку і відстоювати загальну концепцію сталого розвитку, досліджуючи звіти авторитетних видань, що в сукупності підкреслюють багатогранну роль професійних бухгалтерів у сприянні сталому розвитку, узгодженні їхніх навичок і компетенцій із ширшими цілями ЦСР і стимулюванні позитивних змін в організаціях і суспільстві. Автори використовують різні підходи, щоб окреслити роль професійних бухгалтерів у сталому розвитку, охоплюючи різні аспекти, такі як типи ролей, які виконують бухгалтери, їхні професійні функції, а також навички та компетенції, необхідні в корпоративному середовищі. Результатом є всебічне розуміння ролі бухгалтерського обліку в сталому розвитку в контексті нових економічних умов. Розглянуто потенціал МСФЗ S1 і МСФЗ S2 діяти як каталізатор сталого розвитку бізнесу. Крім того, у статті пропонується панорамний погляд на трансформацію професії бухгалтера відповідно до корпоративного сталого розвитку. Він підкреслює необхідність подальшого прогресу в інформаційній та аналітичній підтримці сталого розвитку, наголошуючи на обговоренні*

професійних компетенцій, необхідних для бухгалтерів у цій галузі. Підсумовуючи, результати дослідження можуть стати каталізатором позитивних змін в економічному ландшафті України, керуючи процесами прийняття рішень, формуючи політику, сприяючи професійному розвитку та корпоративній стійкості, заохочуючи міжнародне співробітництво, впливаючи на освіту та зміцнюючи довіру зацікавлених сторін.

Ключові слова: бухгалтерський облік, професія бухгалтера, звітність про сталій розвиток, цілі сталого розвитку, корпоративна стійкість, зацікавлені сторони.

JEL Classification: G02, G14, M41

Absztrakt. A fenntartható fejlődés elvei és a megfelelő fenntarthatósági célok átalakító hatással vannak a vállalatok üzleti folyamataira. A szakképzett könyvelők szerves részét képezik ennek az átalakulásnak, és döntő szerepet játszanak. E cikk célja, hogy felvázolja a számvitel hozzájárulását a fenntartható fejlődési célokhoz, és a fenntartható fejlődés átfogó koncepciója mellett érveljen olyan neves kiadványok jelentéseinek vizsgálatával, amelyek együttesen kiemelik a szakképzett könyvelők sokrétű szerepét a fenntartható fejlődés előmozdításában, készségeik és kompetenciáik összehangolásában a tágabb értelemben vett fenntartható fejlődési célokkal, valamint a szervezetek és a társadalom pozitív változásainak előmozdításában. A szerzők különböző megközelítésekkel vázolják fel a szakképzett könyvelők szerepét a fenntartható fejlődésben, kitérve különböző szempontokra, például a könyvelők által betöltött szerepek típusaira, szakmai funkcióikra, valamint a vállalati környezetben szükséges készségekre és kompetenciákra. Az eredmény a számvitel fenntartható fejlődésben betöltött szerepének átfogó megértése az új gazdasági környezet összefüggésében. Megvizsgáljuk az IFRS S1 és az IFRS S2 azon lehetőségét, hogy a fenntartható üzleti fejlődés katalizátoraként működjenek. A cikk emellett panorámaképet nyújt a számviteli szakma átalakulásáról a vállalati fenntarthatósággal összhangban. Hangsúlyozza, hogy további fejlődésre van szükség a fenntartható fejlődés információs és analitikai támogatása terén, a könyvelőktől e téren megkövetelt szakmai kompetenciák megvitatására összpontosítva. Összefoglalásként elmondható, hogy a tanulmány megállapításai katalizátorként szolgálhatnak a pozitív változásokhoz Ukrajna gazdasági környezetében a döntéshozatal irányítása, a politika alakítása, a szakmai fejlődés és a vállalati fenntarthatóság előmozdítása, a nemzetközi együttműködés ösztönzése, az oktatás befolyásolása és az érdekelt felek bizalmának növelése révén.

Kulcsszavak: számvitel, számviteli szakma, fenntarthatósági jelentés, fenntarthatósági célok, vállalati fenntarthatóság, érdekelt felek

Abstract. The principles of sustainable development and the corresponding goals of sustainable development have a transformative effect on business processes in companies. Integral to this transformation are professional accountants who play a critical role. This article aims to outline the contribution of accounting to the achievement of the Sustainable Development Goals and to advocate the overall concept of sustainable development by examining reports from authoritative publications that collectively highlight the multifaceted role of professional accountants in promoting sustainable development, aligning their skills and competencies with the broader SDG goals and stimulating positive changes in organizations and society. The authors use different approaches to outline the role of professional accountants in sustainable development, covering different aspects such as the types of roles accountants perform, their professional functions, and the skills and competencies required in the corporate environment. The result is a comprehensive understanding of the role of accounting in sustainable development in the context of new economic conditions.

In addition, the article offers a panoramic view of the transformation of the accounting profession in accordance with corporate sustainable development. It highlights the need for further progress in information and analytical support for sustainable development, emphasizing the discussion of the professional competencies required for accountants in this field.

In summary, the results of the study can become a catalyst for positive changes in the economic landscape of Ukraine, guiding decision-making processes, shaping policies, promoting professional

development and corporate sustainability, encouraging international cooperation, influencing education and strengthening the trust of stakeholders.

Key words: *accounting, accounting profession, sustainability reporting, sustainable development goals, corporate sustainability, stakeholders.*

Постановка проблеми. Цілі сталого розвитку (ЦСР) представляють глобальний порядок денний для вирішення актуальних екологічних, соціальних та економічних проблем. У міру того, як компанії прагнуть узгодити ці цілі, роль бухгалтерського обліку в сприянні, вимірюванні та звітності про стійкі практики стає першорядною. Однак існує критична прогалина в розумінні того, як ЦСР впливають на існуючі системи бухгалтерського обліку. Проблема, яка розглядається в цій статті, полягає у відсутності всебічного розуміння трансформаційного впливу ЦСР на практику бухгалтерського обліку, що перешкоджає здатності компаній, політиків і спеціалістів з бухгалтерського обліку адаптуватися до нових вимог сталого розвитку. Щоб подолати цю прогалину, було проведено ретельний аналіз авторитетних публікацій ключових організацій, таких як Асоціація присяжних сертифікованих бухгалтерів (ACCA), Міжнародна федерація бухгалтерів (IFAC), Міжурядова робоча група експертів з міжнародних стандартів бухгалтерського обліку та звітності (ISAR) та ін., щоб розкрити складність інтеграції цілей сталого розвитку в системи бухгалтерського обліку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання вивчення ролі бухгалтерського обліку в контексті ЦСР досліджували як вітчизняні, так і зарубіжні вчені. Так, у статті Шигун М. [1] розкрито характер впливу окремих ЦСР на зміну ролі бухгалтерського обліку в процесах управління стійкістю бізнесу, навівши перелік новацій у обліковій практиці, що забезпечать підготовку звітності нових форматів для ЦСР, щоб докорінно змінити мислення власників бізнесу, менеджерів і всіх залучених фахівців, включаючи бухгалтерів компаній.

У роботі Гавриленко В.О. [2] розглядається ключова роль бухгалтерського обліку в сприянні комунікаційним зв'язкам для досягнення ЦСР, з особливим акцентом на Україні, підкреслюючи на необхідності глибоких соціально-економічних перетворень та інтеграції національних ЦСР для сприяння економічному зростанню, соціальній справедливості та сталому природокористуванню. Крім того, стаття виступає за визнання «обліку сталого розвитку» як окремого поняття в теорії бухгалтерського обліку, закликаючи до регулятивної та організаційної уваги до його побудови.

Зарубіжні вчені також вклали вагомий внесок у вивчення даного питання. Так, приміром, Коен С., Манес-Россі Ф., Бруска І. [3] у своєму доробку ґрунтовно проаналізували, як рамки та практика використовують інформацію систем бухгалтерського обліку для оцінки та звітування про досягнення ЦСР, наголосивши на необхідності працювати над інтеграцією бухгалтерського обліку в службу ЦСР. У статті Каруана Дж., Даббікко Г. [4] розглядається легітимізуюча

роль професії бухгалтера як установника стандартів у контексті звітності про сталий розвиток, зокрема те, як системи бухгалтерського обліку можуть бути використані для досягнення ЦСР ООН шляхом відходження професії бухгалтера від стандартного фінансового звіту, а зосередженні на управлінському обліку та використанні Глобальної ініціативи зі звітності (GRI).

Хоппер Т. [5] у свою чергу закликав до того, щоб бухгалтерський облік був більш пов'язаний із суспільством та його потребами, а також закликав бухгалтерів розширити своє бачення бухгалтерського обліку та підзвітності за межами фінансової підзвітності організацій, а також обслуговування корпоративних інтересів і інтересів ринку капіталу, щоб розглянути, як це може допомогти досягти ЦСР.

Серед академічних кіл роль професійних бухгалтерів також є предметом детального вивчення Беббінгтона Я., Ларрінага К. [6], О'Двайера Б., Унермана Д. [7], Шалтеггера Ш., Етчеберрія І.А, Ортаса Е. [8], а також Хана Т., Грея Р. [9], які підкреслюють виключну важливість формування компетенції сталого розвитку для нового покоління професійних бухгалтерів. Наведений доробок засвідчує важливість ролі бухгалтерів у формуванні обліково-аналітичного забезпечення сталого розвитку компаній, незважаючи на різноплановість фокусів, під якими вчені досліджують напрями розвитку облікової професії.

Разом ці дослідження підкреслюють еволюцію бухгалтерського обліку у сприянні сталому розвитку та закликають до комплексного підходу, який узгоджується з ширшими суспільними цілями.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Інтеграція ЦСР була відзначена недослідженими аспектами та проблемами, які не отримали повної уваги, що спонукало до необхідності детального вивчення даного питання для сприяння гармонізації ЦСР.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою дослідження є формулювання комплексного розуміння цілей і викликів, пов'язаних з інтеграцією ЦСР в практику бухгалтерського обліку, досліджуючи різноманітні перспективи, ролі професійних бухгалтерів і потенційні трансформації в глобальному та регіональному контекстах, з особливим акцентом на Україні; розробка пропозицій щодо підтримки інтеграції ЦСР у практику бухгалтерського обліку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як зазначається у звіті АССА «The Sustainable Development Goals: redefining context, risk and opportunity» [10], ЦСР – це 17 цілей, спрямованих на розв'язання основних світових проблем, погоджених 193 державами-членами Організації Об'єднаних Націй (ООН), які мають бути досягнуті до 2030 року. Ця амбітна глобальна програма, встановлена ООН у 2015 році, надає уряду, бізнесу та громадянському суспільству універсальну дорожню карту для вирішення нагальних викликів, суттєвої роботи з виникаючими ризиками та відкриття нових можливостей.

Основні сфери, охоплені ЦСР, включають викорінення бідності та голоду, сприяння здоров'ю та добробуту, забезпечення якісної освіти, досягнення гендерної рівності, підтримку чистої води та санітарії, сприяння доступній і

чистій енергії, підтримку гідної праці та економічного зростання, зменшення нерівності, а також вжиття заходів для боротьби зі зміною клімату. Звідси, ЦСР спрямовані на те, щоб бути інтегрованими та неподільними, визнаючи необхідність цілісного підходу до сталого розвитку, який спрямований на вирішення складних і взаємопов'язаних проблем, з якими стикається світ.

В останньому звіті ООН щодо ЦСР підкреслюється зменшення прогресу та нагальна необхідність фундаментальних змін у відданості, солідарності, фінансуванні та діях, щоб перенаправити світ на кращий шлях. Попередня оцінка ООН щодо приблизно 140 цілей показує, що лише 12% з них мають помітний результат, а приблизно половина демонструє різний ступінь відхилення від плану. Примітно, що глобальний голод повернувся до рівня 2005 року, а ціни на продукти харчування залишаються високими в багатьох країнах порівняно з періодом між 2015 і 2019 роками.

У звіті наголошується на тривалості термінів усунення гендерних розривів і дискримінаційних законів, а також висвітлюються значні проблеми в освіті, прогнозуючи, що у 2030 році 84 мільйони дітей можуть не відвідувати школу, а 300 мільйонів можуть не мати базових навичок грамотності [11].

Джеремі Ніколлс, член групи експертів A4S, керівник системи гарантій щодо стандартів впливу ЦСР Програми розвитку ООН і співголова комісії з цінностей Коаліції капіталів, наголосив на необхідності змін у стандартах фінансової звітності для кращого узгодження з ЦСР. Він критикує поточну практику бухгалтерського обліку, заявляючи, що існуючі стандарти бухгалтерського обліку не враховують витрати інших людей або самого бізнесу, особливо в контексті зміни клімату.

Автор виступає за переоцінку стандартів фінансового обліку з метою врахування екологічних і соціальних наслідків з метою підвищення прозорості та підзвітності. Відзначаючи прогрес у судових справах і вдосконалення стандартів нефінансової звітності, підкреслює важливість еквівалентного аудиту сталого розвитку для забезпечення ефективного прийняття рішень і сприяння стійкості та добробуту. Тим самим, науковець закликає до фундаментальної зміни практики бухгалтерського обліку для кращої підтримки та просування ЦСР [11].

Натомість ЦСР були узгоджені національними урядами та включені до розробки політики, міжнародних угод і конвенцій. Вони формують потужний новий спосіб мислення про виклики, з якими стикається наша планета, з високим рівнем підтримки на різних рівнях – від окремих спільнот до міжнародних альянсів [12].

У свою чергу, Звіт Комісії з питань бізнесу та сталого розвитку «Better business better world» [13] є закликом до дії для нинішніх і майбутніх бізнес-лідерів та пояснює, чому вони повинні розвиватися відповідно до Глобальних цілей і як очолити ці зміни у власному бізнесі та за його межами. Згідно з ним, якщо до 2030 року лише чотири сектори досягнуть цілей, ринкові можливості можуть становити 12 трильйонів доларів на рік.

Вивчення питання щодо значення узгодження систем бухгалтерського обліку з ЦСР займалась докторка філософії Адамс К., написавши статтю [14],

опубліковану American Institute of Certified Public Accountants & Chartered Institute of Management Accountants (AICPA & CIMA). У ній науковиця стверджує, що бухгалтери можуть допомогти досягти ЦСР.

У статті підкреслюється необхідність того, щоб бухгалтери та фінансисти відігравали ключову роль в інтеграції ЦСР в організаційні стратегії, особливо в державному секторі, де процес прийняття рішень ретельно перевіряється на довгострокові соціальні та екологічні наслідки.

Крім того, стаття проливає світло на недооцінку ЦСР в університетах, які здебільшого прагнуть отримати доходи від досліджень і публікацій, а не вирішити глобальні проблеми.

Так, у доробку описані конкретні дії бізнес-професіоналів, особливо бухгалтерів, для досягнення цільових показників ЦСР до 2030 року, що включають:

1. Розширення інформації, яку отримують особи, які приймають рішення, щодо ризиків і можливостей сталого розвитку.
2. Підвищення надійності процесів і протоколів збору нефінансових даних.
3. Перегляд підходів до прийняття рішень щодо капітальних інвестицій з метою врахування довгострокових соціальних та екологічних наслідків.
4. Перегляд бюджетних положень для інновацій у товарах і послугах, які сприяють сталому розвитку.
5. Розширення сфери внутрішнього аудиту на процеси управління для визначення ризиків сталого розвитку та вимірювання нефінансових даних і управління ними.

Крім того, унікальний набір навичок бухгалтерів виходить за рамки фінансового менеджменту та охоплює стратегічні внески, узгоджені з найбільш відповідними ЦСР. У табл. 1 розглянуто особливості внеску професійних бухгалтерів у розрізі найбільш релевантних ЦСР, проливаючи світло на їхню багатогранну роль у сприянні інклюзивній освіті, гендерній рівності, економічному зростанню, інноваціям, відповідальному споживанню, кліматичним діям, інституційній силі та співпраці.

Звідси, основоположною серед 17 ЦСР для розвитку облікової спільноти є Ціль 12 «Відповідальне споживання та виробництво» та її таргет 12.6 «Рекомендувати компаніям, особливо великим і транснаціональним, застосовувати стійкі методи виробництва та відображати інформацію про раціональне використання ресурсів у своїх звітах» як основа для реалізації сталого розвитку та мінімізації ризиків через інкорпорацію критеріїв сталого розвитку в місію, стратегію, тактичні рішення та операційну політику бізнесу. Звідси впливає й посилення попиту на більш прозору та якісну звітність зі сталого розвитку з інкорпорованими ЦСР як свідчення раціонального виробництва і споживання, створення нової довгострокової цінності для стейкхолдерів за збереження й відтворення природного, фінансового, виробничого, соціального, інтелектуального та комунікаційного капіталів [15].

Таблиця 1.

Інтеграція ЦСР – стратегічний внесок бухгалтера*

ЦСР	Внесок бухгалтерів
Ціль 4: Якісна освіта	Започаткування ініціативи з підвищення талантів у професії, визначивши інноваційні методи досягнення соціальних цілей, зокрема підвищення фінансової грамотності та усунення показників нерівності
Ціль 5: Гендерна рівність	Сприяння різноманітності, особливо гендерній, на керівних посадах, підтримання ініціативи щодо збільшення кількості жінок у бухгалтерському обліку та фінансах
Ціль 8: Гідна праця та економічне зростання	Підвищення обізнаності спеціалістів з бухгалтерського обліку про їхній унікальний внесок у досягнення ЦСР, сприяння економічному зростанню, зокрема завдяки використанню дистанційних технологій, і зосереджені на розбудові потенціалу в юрисдикціях, які стикаються з економічними проблемами, допомога у розробці та впровадженні загальновизнаних стандартів у фінансовій звітності та стійкості, заохочуючи транскордонні інвестиції та загальну світову практику аудиту та етики
Ціль 9: Промисловість, інновації та інфраструктура	Розвиток інтегрованої звітності, прискорення зусилля щодо впливу на прозоре управління, оцінка можливості інвестування в нові технології та інфраструктуру, зрештою підвищуючи стійкість організації
Ціль 12: Відповідальне споживання та виробництво	Упровадження механізмів прозорості, інтеграція інформації про сталий розвиток в управління та звітність, поглиблення розуміння та прозорості, сприяння більш поінформованій та інклюзивній системі ринків капіталу шляхом стимулювання реальних змін у довгострокових процесах прийняття рішень організаціями, підтримка практики сталого бізнесу
Ціль 13: Пом'якшення наслідків зміни клімату	Підтримка ринкових ініціатив, зокрема ціноутворення на викиди вуглецю, стимулюючи необхідну ефективність та інвестиції у нові технології та екологічно чисту енергію; заохочення послідовності і доступності у розкритті інформації та звітності щодо зміни клімату
Ціль 16: Мир, справедливість та сильні інститути	Сприяння мирним і інтегрованим суспільствам для сталого зростання, забезпечення доступу до правосуддя, створення ефективних, підзвітних та інклюзивних інституцій на різних рівнях, сприяння належному управлінню, зосереджуючись на розумному регулюванні, законності та належному функціонуванні національних установ, а також розвитку спроможності навчальних закладів виконувати та контролювати угоди, запобігаючи шахрайству, корупції та відмиванню грошей; підвищення прозорості зовнішнього аудиту державного сектору
Ціль 17: Партнерство заради сталого розвитку	Посилення впливу професії, розвиток партнерських відносин та співпраці, щоб збільшити внесок

* Сформовано авторами за джерелом [15]

Отже, на професійних бухгалтерів покладаються значні обов'язки, які посилюють їхню роль у досягненні ЦСР, а саме:

– Визнання цінності професійних бухгалтерських компетенцій для підвищення значущості компанії в сталому розвитку, вирішення соціальних і екологічних проблем, а також створення можливостей для посилення стійкості компанії проти нових ризиків.

– Формулювання методології для прийняття стійких нефінансових управлінських рішень та підвищення фінансової грамотності на основі критеріїв ESG (environmental, social, governance – це екологічні, соціальні та корпоративні критерії оцінки управління бізнесом).

– Дослідження параметрів для управління впливом та розробка методологій для їх представлення у звітах.

– Застосування аналітичних навичок для збору, з'ясування та інтерпретації розширеного набору даних, пов'язаних з екологічною та соціальною діяльністю компанії.

– Розвиток «soft skills» і здібностей для покращення співпраці в міжфункціональних внутрішніх і зовнішніх багатосторонніх групах.

Цей внесок професійних бухгалтерів у сталий розвиток найбільш помітно демонструється через аналітику даних, вимірювання впливу соціальних та екологічних аспектів на відповідальне інвестування (як тематично, так і відповідно до ЦСР), а також забезпечення довіри зацікавлених сторін шляхом надання надійної інформації про сталий розвиток.

26 червня 2023 року з метою запобігання «greenwashing» (процес передачі хибного враження або оманливої інформації про екологічність продукції) та надання зацікавленим сторонам надійної інформації про діяльність компаній у сферах ESG та клімату Міжнародна рада зі стандартів сталого розвитку (ISSB) випустила свої вступні стандарти – МСФЗ S1 [16] та МСФЗ S2 [17].

МСФЗ S1 пропонує структуровані рекомендації для компаній, щоб з'ясувати виклики, пов'язані зі сталим розвитком, і перспективи, які вони прогнозують у коротко- та довгостроковій перспективі. Навпаки, МСФЗ S2, призначений для доповнення МСФЗ S1, містить точні критерії розкриття інформації щодо питань клімату. І МСФЗ S1, і S2, зокрема, інтегрують пропозиції Цільової групи з розкриття фінансової інформації, пов'язаної з кліматом. Ця інноваційна ініціатива сигналізує про ключовий перехід, об'єднуючи сфери фінансів та екологічної відповідальності.

Вивчивши успішний досвід впровадження стандартизації звітності серед бізнесменів та офіційні коментарі голів Консультативної групи інвесторів ISSB, Ради з фінансової стабільності [18] та ін., щодо впроваджених стандартів, ми можемо резюмувати ключові сильні сторони МСФЗ S1 та МСФЗ S2:

– надійне, порівнянне та перевірене розкриття інформації. Стандарти були створені, щоб дати компаніям можливість надавати інформацію про сталий розвиток у послідовний спосіб, який можна перевірити. Така надійність і порівнянність допоможуть краще приймати інвестиційні рішення;

– надання глобально порівнянної інформації про сталий розвиток. Стандарти, підтримані Великою Двадцяткою – G20 – та іншими, мають за мету запропонувати глобально послідовне розкриття інформації щодо сталого розвитку, зменшивши дублювання звітності та надавши більш чітку інформацію для інвесторів та зацікавлених сторін.

– полегшення визначення цін і формування капіталу. Високоякісні дані стандартів ISSB допоможуть у визначенні цін і формуванні капіталу, тим самим сприяючи ефективності ринків капіталу;

– мінімізація фрагментації та підвищення порівнянності. Глобальна економіка виграє від єдиних стандартів звітності, зменшуючи фрагментацію та сприяючи порівнянності фінансових даних, пов'язаних із кліматом;

– повне розуміння діяльності компанії. Стандарти пропонують узгоджену та порівнянну інформацію про сталий розвиток, яка в поєднанні з фінансовими деталями дає цілісне уявлення про результати діяльності компанії та її прагнення до створення сталої вартості.

– сприяння глобальній координації та запобігання подвійному звітуванню. Загальноприйнятий стандарт має важливе значення для чіткого розуміння показників сталого розвитку компанії. Це забезпечує порівнянність розкриття інформації в усьому світі та запобігає можливості подвійного звітування в різних юрисдикціях, що може призвести до непотрібних витрат і зниження порівнянності;

– інтеграція в нормативно-правову базу. Існує рішучий заклик до юрисдикцій у всьому світі прийняти та інтегрувати стандарти ISSB у свої нормативні рамки для забезпечення послідовності та порівнянності.

Зрештою, запровадження МСФЗ S1 та МСФЗ S2 призведе до помітних змін у розкритті фінансової інформації. У міру зростання парадигми ESG більшість компаній зазнають метаморфоз звітності, по суті, створюючи заново фінансові звіти, пов'язані зі сталим розвитком. Основна проблема полягає у кількісній оцінці наслідків стійкості та кліматичних ризиків і переваг цих заяв. Це вимагає удосконалення методологій оцінки ризиків і впровадження цілісної системи звітності. Значущість бухгалтерської діяльності для досягнення ЦСР визнають відомі міжнародні організації, зокрема IFAC, ACCA, ISAR, Fauna & Flora International, Всесвітній бізнес-форум зі сталого розвитку, KPMG (Klynveld Peat Marwick Goerdeler), PwC (PricewaterhouseCoopers) та ін. Розуміння та вивчення досліджень ACCA щодо сталого розвитку має першочергове значення в розрізі даної тематики з тієї причини, що ACCA має глобальне визнання, значний галузевий досвід і технічні знання, відданість професійним стандартам, тісну співпрацю із зацікавленими сторонами, практичну доречність рекомендацій, а також постійне навчання та розвиток. ACCA – є всесвітньо визнаною професійною бухгалтерською організацією, що займається розвитком і просуванням бухгалтерів, пропонуючи кваліфікацію, підтримку та відповідні ресурси. Кваліфікація ACCA широко визнана та поважається, а її члени працюють у різних секторах та галузях промисловості по всьому світу.

Так, дослідження ACCA «The Sustainable Development Goals: redefining context, risk and opportunity» [10] підкреслює, що унікальні навички професійних бухгалтерів, зокрема щодо інтегрованої звітності, управління ризиками, прозорості та адвокації, позиціонують їх як ключових учасників досягнення ЦСР. Оскільки компанії та організації все більше усвідомлюють важливість сталого

розвитку, бухгалтери відіграють ключову роль у спрямуванні їх до практик, які відповідають глобальним ЦСР. У табл. 2 наведено низку причин щодо цього.

Таблиця 2.

Причини узгодження систем бухгалтерського обліку з ЦСР*

№ з/п	Причини	Особливості
1	Майбутні можливості для зростання бізнесу	Ці проблеми, ймовірно, виникнуть у країнах із економікою, що розвивається. Професійні бухгалтери відіграють вирішальну роль в оцінці та реалізації цих можливостей, вимагаючи глибокого розуміння складних ринкових контекстів, де питання сталого розвитку є центральними для створення вартості. Концепція, реалізація та визначення вартості нових стратегій значною мірою залежатимуть від досвіду бухгалтерської професії
2	Зростаючі екологічні та соціальні ризики	Експоненціальне зростання екологічних і соціальних ризиків, пов'язаних із ЦСР, викликає серйозне занепокоєння для бізнесу. Зміна клімату, зокрема, вимагає точності в аналізі, моніторингу та звітності. Соціальні ризики також зростають у порядку денному залів засідань, що вимагає точного розуміння. Професійні бухгалтери мають хороші можливості для задоволення зростаючого попиту на інклюзивну оцінку ризиків, наголошуючи на зв'язках між створенням соціальних, екологічних і фінансових цінностей, використовуючи такі інструменти, як інтегрована система звітності
3	Цифрові технології та аналіз даних	Розвиток цифрових технологій, аналітики даних і штучного інтелекту впливає на професію бухгалтера, особливо в питаннях ЦСР. У поєднанні з основними технічними професійними компетенціями, пов'язаними з такими сферами, як етика, судження, звітність і аудит, знайомство зі зростаючим набором цифрових інструментів, які підтримують збір і аналітику екологічних і соціальних даних, є сферами зростання для професійних бухгалтерів майбутнього
4	Уподобання інвестора, узгоджені з ЦСР	Нові переваги інвесторів, узгоджені з ЦСР, сприятимуть підвищенню попиту компаній на краще розкриття інформації, пов'язаної з ЦСР. Від основного інвестування, де ESG стає все більш поширеним, до постійного розширення ефективного інвестування, яке підтримує компанії, що керують місією. ЦСР мають потенціал створити просту для розуміння структуру для цілого ряду інвесторів у різних тематичних сферах, коли вони прагнуть майбутнє зростання в поєднанні з позитивною соціальною та екологічною віддачею. Надійність якісної інформації буде критично важливою для інвесторів і створює простір, де професійні обліковці можуть використовувати свої навички
5	Звітність уряду та обговорення регуляторних питань	Уряди, які звітують перед ООН про свій прогрес у досягненні ЦСР, вимагають скоординованих підходів, покращеного збору даних і розширення співпраці з приватним сектором. ЦСР не тільки будуть інтегровані в рамки урядових дій, але й будуть ставати дедалі помітнішими в регуляторних дискусіях. Професійні бухгалтери відіграватимуть важливу роль у зборі даних, вимірюванні та сприятимуть вирішенню наскрізних питань у співпраці з приватним сектором

* Сформовано авторами за джерелом [1]

Отже, роль професійних бухгалтерів як стратегічних бізнес-лідерів – з унікальним поєднанням розуміння контексту, оцінки ризику, впровадження та операційних знань, а також технічними та етичними компетенціями, дає їм хороші можливості для підвищення ЦСР, щоб вони стали стандартним інструментом для

вимірювання успіху уряду, бізнесу, фінансів і громадянського суспільства. Від аналізу впливу проблем обмеження ресурсів до впровадження нових бізнес-моделей, які радикально змінюють способи надання продуктів і послуг, професійні бухгалтери вже роблять свій внесок у Порядок денний до 2030 року в усьому світі.

Цілі розвитку можуть стати частиною щоденної роботи нового покоління професійних бухгалтерів. Поліпшення управління, зростаюче використання цифрових технологій, зростання очікувань щодо ролі професійних бухгалтерів і більша глобалізація були визначені АССА як чотири всеосяжні чинники змін, які повинні трансформувати професію до 2025 року [11].

Крім того, під час нещодавнього опитування понад 18 000 професійних бухгалтерів-міленіалів АССА (millennial accountants – «самосвідомих» бухгалтерів) виявила, що найважливішим фактором залучення та утримання була можливість отримати нові навички. Попри бажання їх отримати, лише 38% вважають, що їх поточне місце роботи пропонує їм достатньо можливостей для досягнення своїх цілей [20].

АССА визначила сім коефіцієнтів, які професійні бухгалтери повинні розвивати, щоб вони могли процвітати в середовищі, яке складається з цих чотирьох взаємопов'язаних рушійних сил змін (рис. 1).

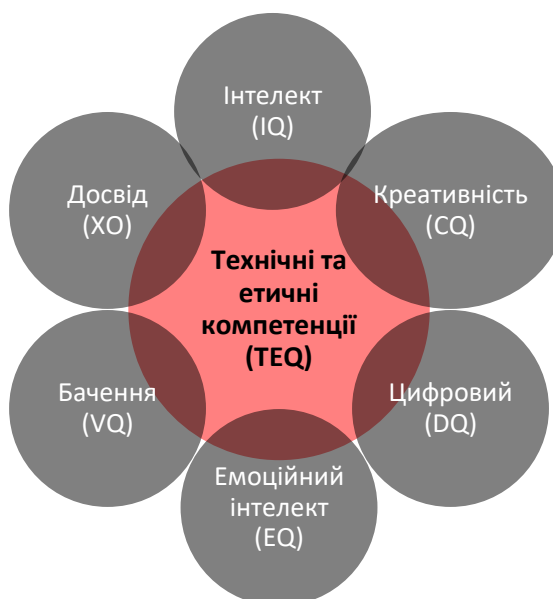

Рис. 1 Професійні коефіцієнти успіху

Джерело [20]

Навчання щодо ЦСР для підтримки розвитку кар'єри може стати ключовим інструментом у формуванні професії бухгалтера, яка потрібна світові, виходячи за рамки основних технічних та етичних компетенцій і досягаючи нових сфер. ЦСР можуть надати професійним бухгалтерам цілеспрямовані цифрові можливості для розвитку навичок на початку ділової практики, у

швидкозростаючих секторах економіки, вирішуючи деякі з найбільших світових проблем і сприяючи успішній діяльності їхніх організацій.

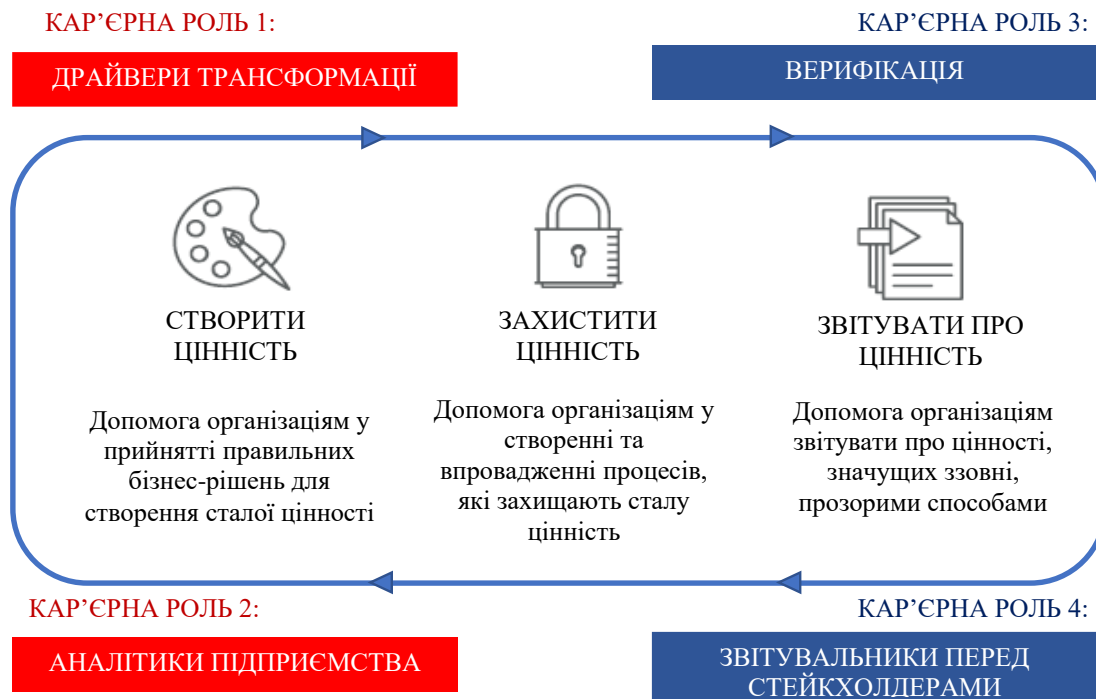

Рис. 2 Кар'єрні ролі професійних бухгалтерів, їх професійні можливості
Джерело [21]

У дослідженні АССА «Professional accountants at the heart of sustainable organization» [21] також виокремлено кар'єрні ролі професійних бухгалтерів, серед яких виділяють: драйвери трансформації, аналітики, аудитори, верифікатори та звітувальники перед стейкхолдерами (рис.2).

Зазначені ролі кореспондують із ролями, що описані у звітах IFAC «Competent and versatile: How Professional Accountants in Business Drive Sustainable Organizational Success») [22] та «Accounting for Sustainability: From Sustainability to Business Resilience» [23]: творців, хранителів, провідників цінності та звітувальників про неї, однак вони є більш комплексними та агрегованими.

У цьому дослідженні також говориться про те, що очікування роботодавців щодо професійних бухгалтерів впливають із ролей і дій, які вони повинні вміти виконувати, щоб підтримувати та сприяти розвитку сталого успіху організації. У контексті рушійних сил сталого організаційного успіху, очікувані ключові сфери компетенції виділені і детально описані в матриці звіту IFAC під кожною з чотирьох основних ролей бухгалтерів, які згадувались вище (табл. 3).

У порівнянні зі звітом АССА, матриця IFAC пропонує порівняти освітні рамки (включаючи кваліфікацію та навчання), програми та оцінювання, вимоги до практичного досвіду та продовження професійної діяльності тощо. Крім того, Комітет професійних бухгалтерів у бізнесі (РАІВ) IFAC проводить тематичні

дослідження, щоб підкреслити, як професійні бухгалтери підтримують свої організації на практиці в цих ключових сферах компетенції РАІВ.

Таблиця 3.

Ключові ролі професійних бухгалтерів у стабільному бізнесі*

Посада	Опис	Посадові функції
Творці цінності	Виконання керівних функцій у розробці та впровадженні стратегій, політики, планів, структур і заходів управління, які встановлюють курс на забезпечення сталого створення цінності	Лідерство/управління: головний виконавчий директор (CEO); головний фінансовий директор (CFO)/фінансовий директор (FD); головний операційний директор; директор з управління або операцій; скарбник
Провідники цінності	Інформування та керівництво прийняттям управлінських та оперативних рішень та реалізацією стратегії для досягнення стійкого створення цінності, а також планування, моніторинг та вдосконалення допоміжних процесів	Оперативний: контролер підрозділу; фінансовий аналітик або аналітик ефективності; бухгалтер з обліку витрат; менеджер ресурсів; менеджер із супроводу бізнесу; системний аналітик
Хранителі цінностей	Забезпечення захисту стратегії сталого створення вартості від стратегічних, операційних і фінансових ризиків, а також забезпечення дотримання нормативних актів, стандартів і належної практики	Управлінський контроль: менеджер із забезпечення бізнесу; ризик-менеджер; менеджер з відповідності; внутрішній ревізор
Звітувальники про цінність	Забезпечення прозорості комунікації щодо надання стійкої цінності зацікавленим сторонам	Бухгалтерський облік та комунікації із зацікавленими сторонами: контролер групи; начальник відділу звітності; менеджер по роботі з інвесторами; фінансовий або управлінський бухгалтер

* Сформовано авторами за джерелами [22;23;24]

Таке бачення функціональних ролей професійних бухгалтерів та їхніх позицій чітко корелює з градаціями корпоративного сталого розвитку. На стратегічному рівні бухгалтери виконують свої повноваження як творці цінностей, на операційному рівні вони діють як постачальники цінностей сталого розвитку, а на рівні звітності вони діють як хранителі та звітники [24].

Таким чином, спільність між точками зору звітів ACCA, IFAC і CIMA очевидна у визнанні ними ключової ролі, яку відіграють професійні бухгалтери в досягненні ЦСР. Усі звіти підкреслюють необхідність для бухгалтерів і фінансистів активно інтегрувати ЦСР в організаційні стратегії. Вони підкреслюють важливість включення ЦСР у процеси прийняття рішень, особливо в державному секторі, де критично досліджуються довгострокові соціальні та екологічні наслідки.

Звіти підкреслюють унікальний набір навичок професійних бухгалтерів, що виходить за межі фінансового управління та включає стратегічні внески, узгоджені з найбільш відповідними ЦСР. Вони забезпечують комплексну основу для внеску бухгалтерів у конкретні ЦСР, такі як освіта, гендерна рівність, економічне зростання, інновації, відповідальне споживання, боротьба з кліматом, інституційна міцність і співпраця.

Крім того, звіти наголошують на необхідності визнавати цінність своїх власних компетенцій, сприяти прийняттю стійких нефінансових рішень, вивчати параметри для управління впливом, застосовувати аналітичні навички для інтерпретації екологічних і соціальних даних і розвивати «soft skills» для ефективної співпраці.

Щоб підтримати інтеграцію ЦСР у практику бухгалтерського обліку, зокрема в Україні, можна розглянути кілька рекомендацій, які описано у табл. 4.

Таблиця 4

Рекомендації щодо підтримки інтеграції ЦСР у практику бухгалтерського обліку

№ з/п	Рекомендації	Особливості рекомендацій	
1	Освіта та навчання	Сприяння грамотності щодо ЦСР	Упровадження грамотності щодо ЦСР у освітні та навчальні програми бухгалтерського обліку
		Постійний професійний розвиток	Заохочення бухгалтерів брати участь у програмах Continuing professional development (CPD), орієнтованих на ЦСР, щоб бути в курсі нових практик сталого розвитку
2	Нормативне узгодження	Інтеграція ЦСР у стандарти звітності	Виступати за інтеграцію ЦСР у національні стандарти фінансової звітності, гарантуючи, що компанії розкривають відповідну нефінансову інформацію, яка відповідає вимогам сталого розвитку
3	Співпраця уряду	Взаємодія з урядовими ініціативами	Співпраця з державними установами для узгодження практики бухгалтерського обліку з національними стратегіями, пов'язаними зі сталим розвитком
		Просування стимулів	Просування фінансових стимулів або визнання компаній, які ефективно інтегрують ЦСР у свою фінансову звітність
4	Співпраця в галузі	Створення галузевих інструкцій	Співпраця з галузевими асоціаціями над розробкою конкретних інструкцій для інтеграції ЦСР у практику бухгалтерського обліку
		Обмін найкращими практиками	Створення платформи для обміну історіями успіху та найкращими практиками щодо інтеграції ЦСР
5	Впровадження технологій	Використання технологій	Заохочення використання цифрових інструментів і технологій для збору даних, аналізу та звітності, пов'язаної з ЦСР
		Навчання програмному забезпеченню	Проведення навчання програмному забезпеченню сталого розвитку, яке може допомогти у відстеженні показників, пов'язаних із ЦСР, і звітування про них

№ з/п	Рекомендації	Особливості рекомендацій	
6	Мережа та обізнаність	Професійні мережі	Сприяння створенню професійних мереж і форумів, де бухгалтери можуть обговорювати проблеми, ділитися досвідом і вчитися один в одного щодо інтеграції ЦСР
		Підвищення обізнаності	Проведення інформаційних кампаній, щоб підкреслити важливість і переваги інтеграції ЦСР у практику бухгалтерського обліку
7	Зацікавлені сторони	Залучення зацікавлених сторін	Сприяння взаємодії з різними зацікавленими сторонами, включаючи інвесторів, регуляторів, неурядових організацій та громадськості для розуміння їх очікувань та занепокоєнь щодо звітування про ЦСР
		Оцінка суттєвості	Проведення оцінки суттєвості для визначення найбільш відповідних ЦСР для кожної організації, забезпечуючи цілеспрямований і змістовний підхід
8	Схеми звітності	Використання GRI	Спонування компаній використовувати стандарти GRI для звітності про сталий розвиток, які містять вказівки щодо включення ЦСР у звітність
		Схеми звітності щодо ЦСР	Розробка та прийняття рамок звітності, орієнтованих на ЦСР, які відповідають міжнародним стандартам, але адаптовані до українського бізнес-середовища
9	Дослідження та практичні приклади	Підтримка досліджень	Заохочення дослідницьких ініціатив щодо інтеграції ЦСР у практику бухгалтерського обліку, надаючи науково обґрунтовану інформацію для постійного вдосконалення
		Кейси	Розробка та поширення тематичних досліджень, що демонструють успішні приклади інтеграції ЦСР у бухгалтерський облік в українському контексті

Впроваджуючи ці рекомендації, бухгалтерська спільнота в Україні може відігравати вирішальну роль у просуванні сталого розвитку, сприяючи досягненню національних і глобальних цілей, сприяючи відповідальній і прозорій бізнес-практиці.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, інтеграція ЦСР у системи бухгалтерського обліку має намір принести трансформаційні зміни, змінивши підхід компаній до звітності, управління ризиками та практики сталого розвитку. Ця еволюція включає прийняття розширених структур звітності, включення нефінансових показників, узгоджених із ЦСР, і прийняття інтегрованої звітності, яка поєднує фінансову та нефінансову інформацію. Очікується, що системи бухгалтерського обліку включатимуть ризики сталого розвитку в управління ризиками, узгоджуватимуть стратегічне планування з ЦСР і використовуватимуть технології для ефективної аналітики даних. Залучення зацікавлених сторін, оцінка суттєвості та нові показники для вимірювання ефективності набудуть особливого значення. Регуляторні зміни можуть запровадити обов'язкове розкриття інформації про сталий розвиток, реагуючи на зростаючий попит на прозору інформацію ESG, викликаний сталим

інвестуванням. Професійним бухгалтерам знадобиться розширена компетенція, а громадська підзвітність зростатиме, оскільки організації будуть перевірятися на предмет їхнього внеску в сталий розвиток. Ці зміни означають перехід до більш комплексного та взаємопов'язаного підходу до фінансового успіху та стабільності.

Для компаній вкрай важливо прийняти стійку практику бухгалтерського обліку як фундаментальний компонент відповідального ведення бізнесу. Терміновість вирішення глобальних проблем, як зазначено в ЦСР, вимагає активного переходу до стійкого обліку. Це передбачає інтеграцію ESG у фінансову звітність, впровадження прозорих механізмів розкриття інформації та узгодження бізнес-стратегій з ЦСР. Компанії покликані визнати взаємозв'язок між фінансовою діяльністю та сталим розвитком, наголошуючи на довгостроковій цінності етичної, соціально відповідальної та екологічно свідомої практики. Захищаючи стійкий бухгалтерський облік, компанії роблять внесок не тільки в досягнення глобальних цілей, але й зміцнюють свою стійкість, сприяють інноваціям і зміцнюють довіру зацікавлених сторін.

Крім того, переваги МСФЗ S1 та МСФЗ S2 включають надання надійної, порівнянної та перевіреної інформації про сталий розвиток, що покращує процес прийняття інвестиційних рішень, сприяння глобальній узгодженій звітності, пов'язаній із сталим розвитком, що зменшує дублювання, допомогу у визначенні цін та формуванні капіталу, сприяння прозорості в кліматично-пов'язані фінансові дані, створення універсальної мови для звітності про сталий розвиток, пропонування всебічного розуміння діяльності компанії в поєднанні з фінансовими даними, підтримка азійських ринків капіталу шляхом стандартизованого розкриття інформації, забезпечення глобального узгодження звітності про сталий розвиток та запобігання потенційній подвійній звітності в різних юрисдикціях, усе кульмінацією яких є загальновизнаний стандарт, необхідний для чітких і порівнянних поглядів на ефективність сталого розвитку компаній.

Подальші дослідження у сфері сталого бухгалтерського обліку є надзвичайно актуальними, оскільки вони знаходяться на перетині корпоративної відповідальності, фінансової чесності та глобальних імперативів сталого розвитку. Крім того, вивчення конкретних контекстів, зокрема щодо України, дозволить зрозуміти, як адаптувати стійку практику бухгалтерського обліку до різноманітних економічних і нормативних умов. Актуальність таких досліджень виходить за межі академічних кіл, пропонуючи практичні ідеї для політиків, компаній і спеціалістів з бухгалтерського обліку, які прагнуть орієнтуватися в складному просторі сталого розвитку. Поглиблюючи знання в цій галузі, ми прокладаємо шлях до прийняття обґрунтованих рішень і трансформаційних практик, які узгоджують фінансову діяльність із суспільним і екологічним добробутом.

Список використаних джерел

1. Шигун М. Концептуальні зміни в бухгалтерському обліку під впливом сталого розвитку бізнесу. *Фінанси України*. 2019. № 2. С. 82–98. URL: https://scholar.googleusercontent.com/scholar?q=cache:VfyCMqCMoG4J:scholar.google.com/+ЦІЛІ+СТАЛОГО+РОЗВИТКУ+УДОСКОНАЛЕННЯ++БУХГАЛТЕРСЬКОГО+ОБЛІКУ&hl=uk&as_sdt=0,5.
2. Гавриленко В. Облік як засіб забезпечення комунікативних зв'язків у досягненні цілей сталого розвитку. *Облік, аналіз, аудит та оподаткування: сучасна парадигма в умовах сталого розвитку* : Зб. матеріалів VI Міжнар. науково-практ. конф., присвяч. 20-й річниці створення каф. аудиту, м. Київ, 10 груд. 2020 р. Київ, 2020. С. 43–44.
3. Cohen S., Manes-Rossi F., Brusca I. Are SDGs being translated into accounting terms? Evidence from European cities. *Public Money & Management*. 2023. P. 1–10. URL: <https://doi.org/10.1080/09540962.2023.2243543>.
4. Caruana J., Dabbicco G. New development: The role of the accountancy profession in saving our planet. *Public Money & Management*. 2022. P. 1–4. URL: <https://doi.org/10.1080/09540962.2022.2073062>.
5. Hopper T. Stop accounting myopia: – think globally: a polemic. *Journal of Accounting & Organizational Change*. 2019. Vol. 15, no. 1. P. 87–99. URL: <https://doi.org/10.1108/jaoc-12-2017-0115>.
6. Bebbington J., Larrinaga C. Accounting and sustainable development: An exploration. *Accounting, Organizations and Society*. 2014. No. 39 (6). P. 395–415.
7. O'Dwyer B., Unerman J. Fostering rigour in accounting for social sustainability. *Accounting, Organizations and Society*. 2016. Vol. 49. P. 32–40.
8. Schaltegger S., Etxeberria I. Á., Ortas E. Innovating Corporate Accounting and Reporting for Sustainability – Attributes and Challenges. *Sustainable Development*. 2017. Vol. 25 (2). P. 113–122.
9. Khan T., & Gray R. Accounting, identity, autopoiesis + sustainability: A comment, development and expansion on Lawrence, Botes, Collins and Roper (2013). *Meditari Accountancy Research*. 2016. Vol. 24 (1). P. 36–55.
10. The Sustainable Development Goals: redefining context, risk and opportunity. London : ACCA, 2017. 28 p.
11. Must accounting standards change to meet SDG targets?. *Welcome to ICAEW.com | ICAEW*. URL: <https://www.icaew.com/insights/viewpoints-on-the-news/2023/sep-2023/must-accounting-standards-change-to-meet-sdg-targets> (date of access: 29.01.2024).
12. Sustainability and business - Environmental Issues brief: Accounting for the Sustainable Development Goals. 2021. 60 p. URL: <https://www.aicpa-cima.com/resources/article/accounting-for-the-sustainable-development-goals>.
13. Better business better world / J. Oppenheim et al. London : International Federation of Accountants, 2017. 122 p.
14. Adams C. Accountants can help meet the Sustainable Development Goals. *AICPA & CIMA / AICPA & CIMA*. URL: <https://www.aicpa-cima.com/resources/article/accountants-can-help-meet-the-sustainable-development-goals> (date of access: 22.01.2024).
15. Макаренко І., Бойко А. Інновації в обліку, звітності та аудиті в умовах цифровізації національної економіки : навч. посіб. Суми : Сум. держ. ун-т, 2021. 400 p.
16. IFRS - IFRS S1 General Requirements for Disclosure of Sustainability-related Financial Information. *IFRS - Home*. URL: <https://www.ifrs.org/supporting-implementation/supporting-materials-for-ifrs-sustainability-disclosure-standards/ifrs-s1/> (date of access: 01.04.2024).
17. IFRS - IFRS S2 Climate-related Disclosures. *IFRS*. URL: <https://www.ifrs.org/issued-standards/ifrs-sustainability-standards-navigator/ifrs-s2-climate-related-disclosures/> (date of access: 01.04.2024).
18. IFRS - ISSB issues inaugural global sustainability disclosure standards. *IFRS*. URL: <https://www.ifrs.org/news-and-events/news/2023/06/issb-issues-ifrs-s1-ifrs-s2/> (date of access: 01.04.2024).

19. Professional accountants – the future: Drivers of change and future skills. London : ACCA, 2016. 88 p.
20. Professional accountants – the future: Generation Next. London : ACCA, 2016. 48 p.
21. Professional accountants at the heart of sustainable organization. London : ACCA, 2021. 107 p.
22. Competent and versatile: How Professional Accountants in Business Drive Sustainable Organizational Success. New York, : International Federation of Accountants, 2011. 27 p.
23. Accounting for Sustainability/ From Sustainability to Business Resilience. New York, : International Federation of Accountants, 2015. 28 p.
24. Makarenko I., Plastun A. The role of accounting in sustainable development. *Accounting and Financial Control*. 2017. Vol. 1, no. 2. P. 7–9.

References

1. Shigun, M. (2019). Conceptual changes in accounting under the influence of sustainable business development. *Finances of Ukraine*, (2), 82–98. https://scholar.googleusercontent.com/scholar?q=cache:VfyCMqCMoG4J:scholar.google.com/+goals+for+sustainable+development+improvement+of+accounting&hl=uk&as_sdt=0.5
2. Gavrylenko, V. (2020). Accounting as a means of ensuring communication links in achieving the goals of sustainable development. In *Accounting, analysis, auditing and taxation: a modern paradigm in the context of sustainable development* (pp. 43–44). KNEU.
3. Cohen, S., Manes-Rossi, F., & Brusca, I. (2023). Are SDGs being translated into accounting terms? Evidence from European cities. *Public Money & Management*, 1–10. <https://doi.org/10.1080/09540962.2023.2243543>
4. Caruana, J., & Dabbicco, G. (2022). New development: The role of the accountancy profession in saving our planet. *Public Money & Management*, 1–4. <https://doi.org/10.1080/09540962.2022.2073062>
5. Hopper, T. (2019). Stop accounting myopia: – think globally: a polemic. *Journal of Accounting & Organizational Change*, 15(1), 87–99. <https://doi.org/10.1108/jaoc-12-2017-0115>
6. Bebbington, J., & Larrinaga, C. (2014). Accounting and sustainable development: An exploration. *Accounting, Organizations and Society*, (39 (6)), 395–415.
7. O'Dwyer B., & Unerman J. (2016). Fostering rigour in accounting for social sustainability. *Accounting, Organizations and Society*. Vol. 49. P. 32–40.
8. Schaltegger S., Etzeberria I. Á., & Ortas E. (2017). Innovating Corporate Accounting and Reporting for Sustainability – Attributes and Challenges. *Sustainable Development*. Vol. 25 (2). P. 113–122.
9. Khan T., & Gray R. (2016). Accounting, identity, autopoiesis + sustainability: A comment, development and expansion on Lawrence, Botes, Collins and Roper (2013). *Meditari Accountancy Research*. Vol. 24 (1). P. 36–55.
10. *The Sustainable Development Goals: redefining context, risk and opportunity* (ACCA report). (2017). ACCA.
11. *Must accounting standards change to meet SDG targets?* (2023, 18 вересня). Welcome to ICAEW.com | ICAEW. <https://www.icaew.com/insights/viewpoints-on-the-news/2023/sep-2023/must-accounting-standards-change-to-meet-sdg-targets>
12. *Sustainability and business - Environmental Issues brief: Accounting for the Sustainable Development Goals* (AICPA & CIMA). (2021). <https://www.aicpa-cima.com/resources/article/accounting-for-the-sustainable-development-goals>
13. Oppenheim, J., Boyd, O., Dewan, N., & Evans, A. (2017). *Better business better world* (The report of the Business & Sustainable Development Commission). International Federation of Accountants.
14. Adams, C. (2020, 21 листопада). *Accountants can help meet the Sustainable Development Goals*. AICPA & CIMA | AICPA & CIMA. <https://www.aicpa-cima.com/resources/article/accountants-can-help-meet-the-sustainable-development-goals>
15. Makarenko, I., & Boyko, A. (2021). *Innovations in accounting, reporting and auditing in the conditions of digitalization of the national economy*. Sumy State University.

16. IFRS - IFRS S1 General Requirements for Disclosure of Sustainability-related Financial Information. (б. д.). IFRS - Home. <https://www.ifrs.org/supporting-implementation/supporting-materials-for-ifrs-sustainability-disclosure-standards/ifrs-s1/>
17. IFRS - IFRS S2 Climate-related Disclosures. (б. д.). IFRS. <https://www.ifrs.org/issued-standards/ifrs-sustainability-standards-navigator/ifrs-s2-climate-related-disclosures/>
18. IFRS - ISSB issues inaugural global sustainability disclosure standards. (2023, 26 червня). IFRS. <https://www.ifrs.org/news-and-events/news/2023/06/issb-issues-ifrs-s1-ifrs-s2/>
19. Professional accountants – the future: Drivers of change and future skills (ACCA report). (2016). ACCA.
20. Professional accountants – the future: Generation Next (ACCA report). (2016). ACCA.
21. Professional accountants at the heart of sustainable organization (ACCA Report). (2021). ACCA.
22. Competent and versatile: How Professional Accountants in Business Drive Sustainable Organizational Success (IFAC report). (2011). International Federation of Accountants.
23. Accounting for Sustainability/ From Sustainability to Business Resilience (IFAC report). (2015). International Federation of Accountants.
24. Makarenko, I., & Plastun, A. (2017). The role of accounting in sustainable development. *Accounting and Financial Control*, 1(2), 7–9.

DOI: 10.58423/2786-6742/2024-6-392-403
УДК 657.6:368

Андрій МАКСИМЮК

аспірант кафедри обліку та аналізу
Національний університет «Львівська політехніка»,
м. Львів, Україна
ORCID ID:0009-0008-4678-9429

АУДИТ СТРАХОВИХ КОМПАНІЙ В УКРАЇНІ

Анотація. Страхова галузь розглядається як невід'ємна частина ринкової економіки в аспекті акумуляції вільних коштів споживачів страхового продукту та створенні фінансового резерву від непередбачуваних подій. Досліджено рівень збільшення та зменшення валових страхових премій, валових страхових виплат, чистих страхових премій і чистих страхових виплат, обсяг страхових резервів, резервів зі страхування життя, технічних резервів. Здійснений аналіз страхового ринку надав змогу зробити висновки щодо його поточного стану. Доведено, що аудит повинен слугувати важливим механізмом контролю ефективності для страхових компаній, адже він підтримує і регулює управлінські процеси, зокрема, в галузі фінансів, бухгалтерського обліку та управління ризиками. В дослідженні пропонується визначення місця та ролі зовнішнього і внутрішнього аудиту в системі ефективного управління страховою компанією для використання потенціалу страхових компаній і створення позитивного впливу на фінансовий ринок України. Автори розглядають внутрішній аудит страхових компаній як специфічний напрям аудиторської діяльності, оскільки фінансова неспроможність страхової компанії стосується інтересів значної кількості осіб – страхувальників і застрахованих. Зовнішній аудит страховиків описано, як одним із методів захисту прав споживачів страхових послуг та прав власників страхової компанії. Зазначено, що у 2024 році набрав чинність новий Закон про страхування, який ґрунтується на вимогах Solvency II, а також Національний банк України з метою проведення оцінки якості активів страхових компаній запровадив вимогу про додатковий аудиторський звіт щодо страховика та затвердив порядок його подання. В дослідженні пропонується шляхи підвищення ефективності страхової діяльності, також перспективними дослідженнями є розроблення шляхів реалізації пріоритетних напрямів аудиту під час дії воєнного стану в Україні.

Ключові слова: страхові компанії, страховик, страхові премії, страхові виплати, закони, положення, аудит, регулятор.

JEL Classification: K 10, L 10, G 18, G 28, G 22, C 42, E 66

Absztrakt. A biztosítási ágazatot a piacgazdaság szerves részének tekintik a biztosítási termékek fogyasztóinak szabad pénzeszközeinek felhalmozása és az előre nem látható események elleni pénzügyi tartalék létrehozása szempontjából. A bruttó biztosítási díjak, a bruttó biztosítási kifizetések, a nettó biztosítási díjak és a nettó biztosítási kifizetések növekedésének és csökkenésének szintjét, a biztosítási tartalékok, az életbiztosítási tartalékok és a biztosítástechnikai tartalékok volumenét vizsgálják. A biztosítási piac elemzése lehetővé tette, hogy következtetéseket vonjunk le annak jelenlegi állapotáról. Bebizonyosodott, hogy a könyvvizsgálatnak a biztosítótársaságok hatékonyságának fontos ellenőrzési mechanizmusaként kell szolgálnia, mivel támogatja és szabályozza a vezetési folyamatokat, különösen a pénzügyek, a számvitel és a kockázatkezelés területén. A tanulmány javasolja a külső és belső könyvvizsgálat helyének és szerepének meghatározását a biztosítótársaság hatékony irányítási rendszerében annak érdekében, hogy kihasználja a biztosítótársaságok potenciálját, és pozitív hatást gyakoroljon Ukrajna pénzügyi piacára. A szerzők a biztosítótársaságok belső ellenőrzését a

könyvvizsgálói tevékenység sajátos területének tekintik, mivel egy biztosító pénzügyi fizetésképtelensége jelentős számú személy - a biztosítók és a biztosítottak - érdekeit érinti. A biztosítók külső könyvvizsgálatát a biztosítási szolgáltatások fogyasztóinak és a biztosítótársaság tulajdonosainak jogai védelmének egyik módszereként írják le. Megjegyzendő, hogy 2024-ben új, a Szolvencia II. követelményein alapuló biztosítási törvény lépett hatályba, és az Ukrán Nemzeti Bank bevezette a biztosítókról szóló kiegészítő könyvvizsgálói jelentés követelményét, és jóváhagyta a benyújtásának eljárását a biztosítótársaságok eszközeinek minőségének értékelése érdekében. A tanulmány javaslatokat tesz a biztosítási tevékenységek hatékonyságának javítására, valamint ígéretes kutatásokat dolgoz ki az ukrajnai hadi törvények során a könyvvizsgálat kiemelt területeinek megvalósítására.

Kulcsszavak: biztosítótársaságok, biztosító, biztosítási díjak, biztosítási kifizetések, törvények, rendeletek, könyvvizsgálat, szabályozó hatóság

Abstract. The insurance industry is considered as an integral part of the market economy in terms of accumulation of free funds of consumers of the insurance product and creation of a financial reserve against unforeseen events. The level of increase and decrease in gross insurance premiums, gross insurance payments, net insurance premiums and net insurance payments, the amount of insurance reserves, life insurance reserves, and technical reserves is studied. The analysis of the insurance market made it possible to draw conclusions about its current state. It is proved that audit should serve as an important mechanism for controlling efficiency for insurance companies, as it supports and regulates management processes, in particular, in the field of finance, accounting and risk management. The study proposes to define the place and role of external and internal audit in the system of effective management of an insurance company to utilize the potential of insurance companies and create a positive impact on the financial market of Ukraine. The authors consider the internal audit of insurance companies as a specific area of audit activity, since the financial insolvency of an insurance company affects the interests of a significant number of persons - insurers and insureds. The external audit of insurers is described as one of the methods of protecting the rights of consumers of insurance services and the rights of owners of an insurance company. It is noted that in 2024, a new Insurance Law based on Solvency II requirements came into force, and the National Bank of Ukraine introduced a requirement for an additional audit report on the insurer and approved the procedure for its submission in order to assess the quality of insurance companies' assets. The study suggests ways to improve the efficiency of insurance activities, and also promising research is the development of ways to implement the priority areas of audit during martial law in Ukraine.

Keywords: insurance companies, insurer, insurance premiums, insurance payments, laws, regulations, audit, regulator.

Постановка проблеми. Війна, яка триває в Україні, завдає великих руйнувань і спричиняє кризові явища в економіці. Фізичні та юридичні особи заздалегідь прагнуть уникнути збитків, спричинених зовнішніми обставинами, зокрема війною, яка у свою чергу суттєво коригує стан страхових компаній, що належить до ризикових фінансових установ. Сьогодні страхова галузь змушена працювати в дуже невизначених реаліях.

Зростання потреби в незалежній оцінці страхових компаній обумовлене необхідністю задоволення потреб зацікавлених суб'єктів в достовірній інформації щодо результатів аудиту страховиків, оскільки лише на підставі такої інформації можливо приймати вірні та зважені рішення.

Аудит страхових компаній і спеціалізованих перестраховиків є складовою частиною нагляду за їх діяльністю, а специфіка діяльності страхових компаній

визначає зміст, методи і процедури аудиту. Національний банк України (далі – НБУ), як регулятор страхового ринку, здійснює регулювання та нагляд за сферою страхування з метою формування платоспроможного, стабільного, конкурентного ринку, на якому дотримуються права споживачів страхових послуг.

НБУ заклав правові основи для формування ефективного, стабільного та конкурентного страхового ринку в Україні, належним чином захищаючи права споживачів страхових послуг. З цією метою запроваджено нову модель регулювання страхового ринку, яка враховуватиме положення директив Європейського Союзу, міжнародні принципи IAIS, світову практику та буде впроваджуватися поступово протягом перехідного періоду, який буде визначено після детального аналізу стану страхового ринку України. Таким чином, збалансована та комплексна модель аудиту може вивести страховий сектор із стагнації.

Одними з найважливіших факторів, що впливають на задоволення потреб зацікавлених сторін, є: рівень прозорості і інформаційної відкритості страховиків та результати аудитів.

Основними напрямками державного регулювання діяльності страхових компаній є підготовка нормативно-правових актів та методичних рекомендацій щодо проведення зовнішнього та внутрішнього аудиту страховиків; ліцензування страхової діяльності; підготовка та подача звітності для страхових та перестрахових брокерів; збір даних звітності страховиків; облік та підготовка страхових резервів зі страхування життя та інших видів страхування, крім страхування життя; визначення професійних вимог до керівників та головних бухгалтерів страховиків та кваліфікаційних вимог до осіб, які можуть проводити актуарні розрахунки; методичні рекомендації щодо прозорості діяльності страхових компаній тощо.

Рекомендації та положення повинні вводитися для забезпечення правомірного зовнішнього і внутрішнього аудиту страховиків та здійснення зовнішніх перевірок якості аудиторських послуг, а також запобіганню у діяльності аудиторів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням питань аудиту страхових компаній займалася велика кількість вітчизняних науковців, а саме: В.Бондар, О.Бондаренко, М.Базась, В.Бігдаш, О.Гаманкова, Т.Гарматій, О.Гунчик, Т.Калінська [13], Г.Кулагіна, О.Кушнір, М.Мних, І.Мельничук, О.Скаска [9], Т.Слюніна [10], Я.Самчинська [13], О.Сарахман [14], В.Френзель [10], В. Хижняк, В.Шірінян [12] тощо. Проте, сьогодні в умовах війни, широта й неоднозначність різних питань цієї проблеми визначили вибір авторами теми дослідження, його ціль, завдання й структуру.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Розвиток стабільного та надійного страхового ринку потребує значних зусиль як з боку регулятора, так і з боку зовнішніх і внутрішніх аудиторів, особливо у воєнний час, зумовлюють поглиблення даного дослідження.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження страхового ринку України за основними показниками, які дають змогу визначити його сучасний

стан функціонування та обґрунтувати роль внутрішнього і зовнішнього аудиту страхових компаній, які сприятимуть підвищенню якості їх роботи, особливо у нинішній ситуації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Війна в Україні стала випробуванням страхового ринку на витривалість. Як і в інших сферах економіки, у 2022 році перший і другий квартали стали найскладнішими для страхових компаній. У 2022 році (січень – березень) ринок скоротився на 20 %, а до червня 2022 року страховий ринок скоротився майже на 30%. Проте наприкінці 2022 року почалося поступове відновлення страхового сектору, і загалом річне падіння сягнуло 20%. Війна відкинула ринок приблизно на 5 років назад до рівня 2017 року. Водночас чисті страхові внески у 2022 році зменшилися на 16% до 38,6 млрд грн. Загальні страхові виплати у 2022 році досягли 13 млрд грн., чисті – 12,8 млрд грн., що на 27% менше (за обома показниками) порівняно з 2021 роком [1].

У 2022 році активи страховиків, що спеціалізуються на страхуванні ризиків, зросли на 6%, компаній зі страхування життя – на 18%. За цей рік ринок залишили 27 компаній, їх кількість скоротилася до 128. Проаналізувавши динаміку окремих сегментів страхування, ми побачили що вона була неоднорідною. Наприклад, обсяги страхування КАСКО скоротилися на 21%, медичного страхування – на 24%, ринок «автоцивілки» скоротився лише на 1%, а сегмент міжнародного страхування «Зелена карта» в цілому зріс більш ніж удвічі.

Страхування майна та страхування фінансових ризиків суттєво знизилися – удвічі і більше. У 2022 році обсяг валових премій, переданих на перестраховування, скоротився більш ніж вдвічі, а виплат – на 60 %. Важливо те, що порівняно з аналогічним періодом минулого року резерви збитків (заявлених до відшкодування, але ще не виплачених відшкодувань за страховими випадками) як за добровільним, так і за обов'язковим видами страхування зросли на 36% [2]. Загалом і страховики ризиків, і компанії зі страхування життя завершили 2022 рік із чистим прибутком, а рентабельність капіталу на кінець 2022 року для ризикових страховиків досягла 15%, для компаній зі страхування життя – 13% (нормальне значення не менше 10-12%).

У 2023 році після початку року ситуація на ринку почала покращуватися, і за підсумками першого кварталу українські страховики збільшили загальні премії на 4% - до 10,1 млрд грн. Обсяг чистих премій зріс на 6 %, сума валових страхових премій у першому кварталі 2023 року склала 3,8 млрд грн., а сума чистих внесків – 3,7 млрд грн. Обидва показники були на 19% вищими, ніж за аналогічний період 2022 року.

Також спостерігається тенденція до зниження ставок премій за основними видами страхування, а в деяких сегментах зафіксовано значне зростання. Наприклад, валові премії за договорами добровільного страхування автотранспорту в I кварталі (рік до року) зросли на 25,4%, премії з ОСАЦВ, вона ж «обов'язкова страховка» – це форма державного захисту потерпілих при ДТП – на 31%, за «Зеленою картою» – на 80% [2].

За перші два місяці 2024 року українські страхові компанії уклали 1124,1 тис. договорів страхування, що на 2,37% більше, ніж за аналогічний період, 74%

полісів страхування ОСЦПВ оформлено в електронному вигляді, тобто 830 тис. договорів із загальної кількості. У порівнянні з 2023 роком за відповідний період питома вага таких договорів, укладених у цифровому форматі, зросла на 17 відсоткових пункта (табл. 1).

Таблиця 1.

Питома вага укладених договорів страховими компаніями у цифровому форматі*

Договора	2023 (січень-лютий)	2024 (січень-лютий)	Темп приро- сту %
Кількість укладених договорів страхування ОСЦПВ, шт.	1 098 074	1 124 103	2.37
<i>в.т.ч. електронних договорів страхування, шт.</i>	708 766	830 085	17.12
Сума нарахованих страхових премій за договорами ОСЦПВ, тис. грн.	1 170 787,9	1 435 420,3	22,6
<i>в.т.ч за електронними договорами страхування, тис. грн.</i>	832 413	1 139 270	36,86
Середній розмір страхової премії, тис. грн.	1 066,21	1 276,94	16

*Сформовано авторами за джерелом [4]

За січень-лютий 2024 року загальна сума страхових платежів становила 1,43 млрд. грн., що на 22,6% більше за аналогічний період минулого року. Розмір середньої страхової премії за договором ОСЦПВ становить - 1 276,94 гривні (+16% у порівнянні з аналогічним періодом 2023 року. Від початку року страхові компанії виплатили постраждалим у ДТП 802,8 млн. грн. компенсацій та врегулювали 24 928 вимог. Порівняно з показниками 2023 року кількість розглянутих заяв зросла на 23,8 %, а загальна сума страхових виплат – на 41 %. Частота настання страхового випадку становить 2,2% (+20% до попереднього періоду) (табл. 2).

Згідно з даними таблиці 2, порівняно з 2023 роком кількість задоволених позовів за європротоколом зросла на 8,5 %. З початку року за допомогою цього інструменту страхові компанії розкрили 8987 випадків, постраждалим виплатили 161,7 мільйона гривень компенсації.

НБУ постійно переглядає чинне законодавство страхового ринку та готує закони та інші нормативно-правові акти. У 2024 році набув чинності новий Закон про страхування [6] (далі – Закон), який базується на вимогах Solvency II. Концепція регулювання та нагляду за платоспроможністю страховиків Європейського Союзу – «Платоспроможність II» яка враховує різноманітні умови та ризики діяльності страховиків, а також встановлює нову парадигму платоспроможності страховиків, яка вимагає впровадження процесів і процедур як від страхових організацій, так і від наглядового органу [5].

Таблиця 2.

Страхові платежі за січень-лютий 2023-2024 роки*

Договора	2023 (січень-лютий)	2024 (січень-лютий)	Темп прирост у %
Кількість вимог, за якими прийнято рішення про виплату, шт. <i>в.т.ч. врегульованих з використанням «європротоколу», шт.</i>	20 132	24 928	23,82
Нарахована сума страхового відшкодування, тис. грн. <i>в.т.ч. врегульованих з використанням «європротоколу», тис. грн.</i>	569 499	802 826	40,97
Частота настання страхового випадку (за врегульованими вимогами), %	1,83	2,2	20,2

*Сформовано авторами за джерелом [4]

Закон змінює ряд вимог до страхових компаній, а саме: страховики повинні мати прозорі структури власності, розкривати інформацію про всіх власників істотної участі та ключових учасників компанії; при реєстрації страхові компанії повинні будуть подати трирічні бізнес-плани; введено вимоги до системи корпоративного управління товариства (особливо до роботи ради та правління). Керівники страхових компаній та особи, відповідальні за ключові функції, повинні відповідати кваліфікаційним вимогам професійної придатності та професійної репутації, а погоджувати їхнє призначення буде НБУ[7].

Як бачимо з вище наведеного, діяльність страхових компаній є ризикованою справою, особливо у воєнний час. Тому розвиток стабільного та надійного страхового ринку потребує значних зусиль як з боку регулятора, так і з боку аудиторів. Що стосується страховика, то розрізняють внутрішній (всередині страхової компанії) і зовнішній аудит.

Метою внутрішнього аудиту страхової компанії є, перш за все, контроль і попередження, а також нагляд за дотриманням контрольних функцій керівниками, спеціалістами, матеріально відповідальними особами, працівниками бухгалтерії та іншими працівниками страхової компанії. Внутрішній аудит необхідний для забезпечення ефективності системи внутрішнього контролю та запобігання порушенням.

За внутрішній аудит відповідає сама страхова компанія або один з її підрозділів, тобто орган контролю в самій компанії. Орган внутрішнього контролю може проводити перевірку в самій страховій компанії або в її підрозділах. Страховик повинен забезпечити створення і ефективного виконання функцій внутрішнього аудиту в страховій компанії відповідно до вимог Закону про страхування та Положення про вимоги до системи управління страховиком [8].

Відповідно до функцій страхової компанії основними завданнями внутрішнього аудиту є: запобігання страховому шахрайству; ефективність функції управління ризиками; достатність формування страхових резервів; обґрунтованість актуарного ціноутворення; розмежування коштів акціонерів і

страхувальників; ведення проміжних рахунків; обґрунтованість визнання доходу; державна компетенція; забезпечення дотримання нормативної бази.

Основними об'єктами внутрішнього аудиту є: аудит страхових внесків; аудит страхових виплат; аудит страхових резервів; агентська податкова перевірка; аудит коштів і перевірка банківських операцій. Внутрішній аудит доходів і витрат страхової організації - це формування висновку про достовірність показників звіту про фінансову діяльність. Як джерела аудиторських доказів використовуються: звіт про прибутки (збитки) та інший сукупний дохід; договори страхування, загального страхування, перестрахування; договори оренди; облікова політика, облікові регістри для рахунків; оригінали документів, що підтверджують доходи.

Внутрішній аудит обґрунтованості складу доходу по горизонталі дозволяє оцінити, в якій частині складових доходу відбулися найбільші відхилення, які темпи зростання та який коефіцієнт зростання пропорційний формуванню доходу. Внутрішній аудит обґрунтованості складу доходів за вертикалями дозволяє сформулювати професійну думку про те, яка складова має найбільшу питому вагу в загальній сумі доходів. При проведенні аудиту внутрішніх витрат аудитор насамперед визначає доцільність вибуття активів за рахунок коштів страхової компанії.

У процесі аудиту важливо визначити правильність співвідношення витрат з відповідною групою, що має місце за основними видами діяльності страховика, передбачених документами, встановленими нормативно-правовими актами. Процедури аудиту витрат залежать від положень облікової політики, які визначають: методику розрахунку собівартості страхових продуктів, порядок розподілу загальновиробничих та адміністративних витрат. Внутрішній аудит витрат проводиться після перевірки обґрунтованості понесених страховиком витрат та документального оформлення витрат, якщо вони понесені в процесі діяльності, спрямованої на отримання доходу.

У цьому випадку, на наш погляд, принципове значення має класифікація витрат. В якості вихідної інформації для перевірки обґрунтованості витрат використовується матеріал горизонтального і вертикального аналізу складу і структури витрат страхової організації. Внутрішній аудит зобов'язань включає перевірку як зобов'язань інших організацій і громадян перед страховою організацією (дебіторська заборгованість), так і зобов'язань страховика перед іншими організаціями і особами (кредиторами). Дебіторська заборгованість організації, обґрунтованість якої визначена аудитором, відображається в розрізі очікуваних платежів по її поверненню.

Метою зовнішнього аудиту є перевірка законності господарських операцій, достовірності фінансової звітності, бухгалтерського балансу, а також визначення, наскільки відповідає ведення бухгалтерського обліку встановленим стандартам і процедурам.

З метою оцінки якості активів страхових компаній НБУ ввів вимогу щодо надання страховиком додаткового аудиторського звіту та затвердив порядок його подання. Відповідна вимога передбачена Положенням про вимоги до додаткового

звіту суб'єкта аудиторської діяльності щодо страховика та порядку його подання, затвердженим постановою Правління НБУ від 15 лютого 2024 року № 20, яке набирало чинність з 17 лютого 2024 року [17].

Метою надання додаткового звіту по страховику за 2023 рік є перевірка стану активів, які будуть використовуватися при розрахунку статутного капіталу за новими правилами, а також підтвердження наявності у страховика документів на право власності та оцінка розмір страхової компанії. До переліку активів, про які буде потрібна додаткова інформація, в першу чергу входять нерухомість, цінні папери, залишки на банківських рахунках і дебіторська заборгованість, термін оплати якої ще не настав.

Аудитор має подати додатковий звіт до НБУ не пізніше 30 червня 2024 року. Затвердження Положення та виконання вимог до складання додаткового звіту аудитором є першим кроком у напрямі проведення повноцінної регулярної оцінки якості активів (AQR) страховиків. Її упровадження відбуватиметься після приведення страховиками своєї діяльності у відповідність до нових вимог, передбачених Законом України «Про страхування» та відповідних регуляцій НБУ [17].

При проведенні зовнішнього аудиту аудитор зазвичай реалізовує програму послідовно за списком питань, який він готує перед початком аудиту. При цьому аудитор використовує формат аудиторського звіту, рекомендований Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг України [11].

Під час аудиту страховики перевіряються як за загальними питаннями, характерними для діяльності юридичних осіб багатьох галузей економіки, так і за конкретними операціями, притаманними тільки страховим компаніям. Поширені питання включають перевірку операцій з основними, матеріальними та нематеріальними активами, дотримання законодавства про працю та нарахування заробітної плати, виставлення рахунків і платежів, казначейські операції, взаєморозрахунки з боржниками та кредиторами та багато інших. Контроль цих операцій і розрахунків у страховиків принципово не відрізняється від подібних перевірок в інших сферах діяльності, оскільки в обох випадках суб'єкти господарювання в своїй роботі керуються одними і тими ж нормативними документами.

Особливості перевірок страховиків визначаються характерними рисами страхової діяльності, і як наслідок, наявністю спеціального страхового законодавства, відмінностями в обліку, звітності, визначенні фінансових результатів і податках.

Крім того, під час перевірки має бути встановлено відповідність здійснюваної діяльності вимогам нормативно-правових актів, відповідність видів страхування, які здійснюються та дозволені за ліцензією. Перевіряючи правильність застосування плану рахунків бухгалтерського обліку фінансово-господарської діяльності страхових організацій, необхідно враховувати особливості організації бухгалтерського обліку та звітності страховика.

При проведенні зовнішнього аудиту варто звернути пильну увагу на моніторинг правильності укладення договорів страхування, правового оформлення та обліку, а також виконання та обліку операцій зі страхування, загального страхування та перестраховування.

Основною статтею витрат страховика є страхові виплати. Тому багато уваги та часу приділяється обґрунтованості та своєчасності сплати страхових внесків та перевірки обґрунтованості відмов у виплаті страхових виплат страхувальникам. Специфіка страхування визначає необхідність формування страховими організаціями спеціальних резервів. Під час перевірки необхідно визначити обґрунтованість сформованих страхових резервів та їх відповідність прийнятим зобов'язанням, дотримання умов розміщення страхових резервів, наданих органом страхового нагляду.

Страховики мають істотні особливості складу витрат, що включаються до собівартості страхових послуг, що також визначає їх відмінності у формуванні фінансових результатів. Тому під час аудиту має бути встановлено доцільність включення окремих витрат до собівартості страхових послуг та правильність формування фінансових результатів [13].

Зовнішній аудит дозволяє власникам і керівникам бізнесу переконатися, що існуючі страхові рішення дійсно забезпечують надійний захист від несподіваних фінансових витрат, а тим більше від нечесного страховика.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Взаємозв'язок між внутрішніми та зовнішніми аудиторами полягає в тому, що, незважаючи на відмінності в цілях і обов'язках, деякі способи досягнення цілей часто схожі, і тому аспекти внутрішнього аудиту можуть бути корисними для визначення характеру, часу та масштабу зовнішнього аудиту. аудиторські процедури.

Принципи та масштаби співпраці між внутрішнім і зовнішнім аудитом вимагають розробки певних кращих практик, які обов'язково будуть впроваджені з часом – внутрішній аудит є відносно новим механізмом контролю в страхових організаціях, і як методологія його роботи, так і його зміст є ще в процесі формування. Слід підкреслити, що цілі внутрішнього аудиту відрізняються від цілей зовнішнього аудиту, який визначається як фінансовий аудит. Безсумнівно, така співпраця є корисною як з точки зору внутрішнього, так і зовнішнього аудиту, оскільки може сприяти досягненню завдань аудиту та сприяти підвищенню ефективності відповідних механізмів контролю.

Доведено, що аудит страхових компаній має слугувати важливим механізмом моніторингу ефективності, оскільки він підтримує та регулює процеси управління, зокрема, у сфері фінансів, бухгалтерського обліку і управління ризиками.

Перспективами подальших досліджень у даному напрямку є розробка шляхів реалізації пріоритетних напрямків аудиту в умовах воєнного стану в Україні.

1. Дотримання страховиками вимог щодо належного та своєчасного оприлюднення інформації про свій фінансовий стан: подання нормативної звітності; розкриття інформації щодо дотримання фінансових нормативів; виконання окремих операцій; формування показників звітності.

2. Дотримання страховиками обов'язкових фінансових нормативів/здійснення ризикової діяльності.

4. Належне виконання страховиками своїх зобов'язань за укладеними договорами страхування: динаміка та формування кредиторської заборгованості зі страхових виплат та резерву заявлених, але неоплачених збитків.

5. Оперативний моніторинг критичних показників діяльності страховиків (cash-flow).

Список використаних джерел

1. Рейтинг надійності страхових компаній України 2023. URL: <https://mind.ua/publications/20258307-rejting-nadijnosti-strahovih-kompanij-ukrayini-2023> (дата звернення: 18.11.2023).
2. Страхові компанії України 2023. URL: <https://insurancebiz.org/discuss/rating/detail.php?ID=9321> (дата звернення: 23.12.2023).
3. Найкращі страхові компанії України 2024 за версією Delo.ua URL: <https://delo.ua/finance/naikrashhi-strahovi-kompaniyi-ukrayini-2024-golosuvannya-428418/> (дата звернення: 12.01.2024).
4. Від початку року страхові компанії уклали понад 1,1 млн. договорів ОСЦПВ. URL: <https://www.mtsbu.ua/news/post/vid-pochatku-roku-strahovi-kompaniyi-uklali-ponad-11-mln-dogovoriv-oscpv> (дата звернення: 16.02.2024).
5. Юхименко В. М. Концепція SOLVENCY II в системі нагляду за платоспроможністю страхових організацій в нових економічних умовах. URL: http://www.confcontact.com/2017-ekonomika-i-menedzhment/4_yuhimenko.htm (дата звернення: 04.02.2024).
6. Про страхування: Закон України про страхування від 18.11.2021 р. № № 1909-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1909-20/ed20211118#Text> (дата звернення: 04.09.2023).
7. Страхові компанії працюватимуть за новим Законом із 2024 року. URL: https://buh.ligazakon.net/news/208279_strakhov-kompan-pratsyuvatimut-za-novim-zakonom-z-2024-roku (дата звернення: 21.02.2023).
8. Положення про вимоги до системи управління страховика від 27 грудня 2023 р., № 194. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0194500-23#Text> (дата звернення: 17.04.2024).
9. Сарахман, О. М., Скаско, О. І., Вовчак, О. Д., Волкова, О. К. (2015). Внутрішній аудит у банку: навч. посібник. К.: УБС НБУ. С. 239. URL: http://lpkafoa.lviv.ua/wp-content/uploads/2011/12/AUDYT_2015.pdf (дата звернення: 15.07.2023).
10. Френзель, В., Слюніна, Т. Оптимізація діяльності страхового сектору через впровадження ефективної системи внутрішнього аудиту. Економіка та суспільство, (31). URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-31-32> (дата звернення: 18.09.2024).
11. Сарахман О.М., Шурпенкова Р. К. Вплив війни на аудиторську професію. Перспективи розвитку обліку, аналізу та аудиту в контексті євроінтеграції: матеріали XI міжн. наук. конф. Одеса: ОНЕУ, 2023. С. 233-234. URL: https://repo.btu.kharkov.ua/bitstream/123456789/35505/1/S_MEYNSTRYM-TENDENTSIYI_267 (дата звернення: 15.04.2024).
12. Шірінян Л. В. Фінансовий аудит страховика як метод контролю і регулювання діяльності страхової компанії / Л. В. Шірінян // Формування ринкових відносин в Україні. - 2012. - № 7. - С. 114-119. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/frvu_2012_7_27 (дата звернення: 26.12.2023).
13. Самчинська Я.Б., Калінська Т.А. Методичні аспекти аудиту діяльності страхових компаній. URL: [file:///C:/Users/%D0%9E%D0%BA%D1%81%D0%B0%D0%BD%D0%B0/Downloads/Vchnu_ekon_2014_2\(1\)_30.pdf](file:///C:/Users/%D0%9E%D0%BA%D1%81%D0%B0%D0%BD%D0%B0/Downloads/Vchnu_ekon_2014_2(1)_30.pdf) (дата звернення: 27.03.2024).
14. Сарахман О.М., Шурпенкова Р.К. Діяльність і звітування учасників ринку небанківських фінансових послуг регулятора під час дії воєнного стану. Проблеми сучасних трансформацій.

- електрон. наук. фахове вид. 2022. Серія: економіка та управління (6). URL: <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2022-6-08-01> (дата звернення: 22.01.2024).
15. Сарахман О.М. Сучасні реалії аудиторської діяльності в період воєнного стану і післявоєнного відновлення економіки: збірник тез доповідей між. наук.практ. конф., (Київ, 30 лист. 2022 р.). Київ: 2022. С. 229-232. URL: <http://e.ieu.edu.ua/bitstream/123456789/524/1/Panchenko%20marketing.pdf> (дата звернення: 15.01.2024).
16. Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність: Закон про аудит від 21.12.2017 р. № № 2258-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2258-19#Text> (дата звернення: 11.04.2024).
17. Положення про вимоги до додаткового звіту суб'єкта аудиторської діяльності щодо страховика та порядку його подання від 15.03.2024 р. № 20. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0020500-24#Text> (дата звернення: 17.03.2024).
18. Вимоги про додатковий аудиторський звіт щодо страховика (за даними НБУ). URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/natsionalniy-bank-zaprovadiv-vimogu-pro-dodatkoviy-auditorskiy-zvit-schodo-strahovika> (дата звернення: 12.03.2023).

References

1. Reitynh nadiinosti strakhovykh kompanii Ukrainy 2023. URL: <https://mind.ua/publications/20258307-rejting-nadiinosti-strahovih-kompanij-ukrayini-2023> [in Ukrainian].
2. Strakhovi kompanii Ukrainy 2023. URL: <https://insurancebiz.org/discuss/rating/detail.php?ID=9321> [in Ukrainian].
3. Naikrashchi strakhovi kompanii Ukrainy 2024 za versiieiu Delo.ua URL: <https://delo.ua/finance/naikrashhi-straxovi-kompaniyi-ukrayini-2024-golosuvannya-428418/> [in Ukrainian].
4. Vid pochatku roku strakhovi kompanii ukladly ponad 1,1 mln. dohovoriv OSTsPV URL: <https://www.mtsbu.ua/news/post/vid-pochatku-roku-strahovi-kompaniyi-uklali-ponad-11-mln-dogovoriv-ospv> [in Ukrainian].
5. Iukhymenko V. M. (2017). Kontseptsiiia SOLVENCY II v systemi nahliadu za platospromozhnistiu strakhovykh orhanizatsii v novykh ekonomichnykh umovakh. URL: http://www.confcontact.com/2017-ekonomika-i-menedzhment/4_yuhimenko.htm [in Ukrainian].
6. Zakon Ukrainy pro strakhuvannia. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1909-20#Text>
7. Strakhovi kompanii pratsiuvatymut za novym Zakonom iz 2024 roku. URL: https://buh.ligazakon.net/news/208279_strakhov-kompan-pratsiyuvatimut-za-novim-zakonom-z-2024-roku [in Ukrainian]
8. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro vymohy do systemy upravlinnia strakhovyka vid 27 hrudnia 2023 roku № 194. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0194500-23#Text>
9. Sarahman, O. M., Skasko, O. I., Vovchak, O. D., Volkova, O. K. (2015). Vnutrishnii audyt u banku: navch. posibnyk. K.: UBS NBU [in Ukrainian].
10. Frenzel V., Sliunina T. (2021). Optyimizatsiia diialnosti strakhovoho sektoru cherez vprovadzhennia efektyvnoi systemy vnutrishnoho audytu. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-31-32> [in Ukrainian].
11. Sarahman O.M., Shurpenkova R. K. (2023). Vplyv viiny na audytorsku profesiю. URL: https://repo.btu.kharkov.ua/bitstream/123456789/35505/1/S_MEYNSTRYM-TENDENSIYI_267-268.pdf [in Ukrainian].
12. Shirinian L. V. (2012). Finansovi audyt strakhovyka yak metod kontroliu i rehuliuвання diialnosti strakhovoi kompanii. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/frvu_2012_7_27 [in Ukrainian].
13. Samchynska I.B., Kalinska T.A. (2014). Metodichni aspekty audytu diialnosti strakhovykh kompanii. URL: [file:///C:/Users/%D0%9E%D0%BA%D1%81%D0%B0%D0%BD%D0%B0/Downloads/Vchnu_ekon_2014_2\(1\)_30.pdf](file:///C:/Users/%D0%9E%D0%BA%D1%81%D0%B0%D0%BD%D0%B0/Downloads/Vchnu_ekon_2014_2(1)_30.pdf) [in Ukrainian].

14. Sarakhman O.M., Shurpenkova R.K. (2022). Diialnist i zvituvannia uchasnykiv rynku nebankivskykh finansovykh posluh rehuliatoru pid chas dii voiennoho stanu. Problemy suchasnykh transformatsii. Seria: ekonomika ta upravlinnia, (6). <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2022-6-08-01> [in Ukrainian].
15. Sarakhman O. (2022). Suchasni realii audytorskoi diialnosti v period voiennoho stanu i pisliavoiennoho vidnovlennia ekonomiky. URL: http://e.ieu.edu.ua/bitstream/123456789/485/1/Conf_IEU_2022 [in Ukrainian].
16. Zakon pro audyt. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2258-19#Text> [in Ukrainian]
17. Polozhennia pro vymohy do dodatkovoho zvituvannia subiekta audytorskoi diialnosti shchodo strakhovyka ta poriadku yoho podannia vid 15 liutoho 2024 roku № 20 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0020500-24#Text> [in Ukrainian]
18. Natsionalnyi bank zaprovadyv vymohu pro dodatkovyi audytorskyi zvit shchodo strakhovyka. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/natsionalniy-bank-zaprovadiv-vimogu-pro-dodatkoviy-auditorskiy-zvit-schodo-strahovika> [in Ukrainian]

DOI: 10.58423/2786-6742/2024-6-404-418
УДК 330.1:336.7

Ірина ТЯЖКОРОБ

доктор економічних наук, професор,
професор кафедри фінансових технологій та консалтингу
Львівський національний університет імені Івана Франка,
Львів, Україна
ORCID ID: 0000-0002-8260-5999

ПОДОЛАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ АСИМЕТРІЇ В УПРАВЛІННІ ПЕРСОНАЛЬНИМИ ФІНАНСАМИ: ТЕХНОЛОГІЇ ФІНАНСОВО- ІНВЕСТИЦІЙНОГО КОНСАЛТИНГУ

Анотація. Акцентовано, що в умовах асиметричності інформації послуги фінансових консультантів стають зручним, об'єктивним інструментом для вирішення численних фінансових завдань. Визначено, що фінансово-інвестиційний консалтинг є інноваційною соціальною технологією, яка являє собою систему практичних знань у галузі фінансів та інвестицій, а також способів вирішення завдань з управління фінансовою поведінкою людей для досягнення окреслених фінансових цілей. Запропоновано послідовність вибору фінансового консультанта, яка складається з восьми етапів: визначення власних фінансових цілей та потреб; вибір типу фінансового консультанта; перевірка рівня кваліфікації фінансового консультанта; вивчення досвіду та репутації фінансового консультанта; ознайомлення зі структурою оплати послуг фінансового консультанта; налагодження відкритих та довірчих відносин з фінансовим консультантом; укладання контракту з фінансовим консультантом та оцінювання результативності намічених фінансових цілей. Зазначено, що розвиток вітчизняного інституту незалежних фінансових консультантів потребує державної підтримки, яка полягатиме у впорядкуванні на законодавчому рівні термінології консалтингу, як виду професійної діяльності; стимулюванні впровадження в закладах вищої освіти освітніх програм підготовки персональних фінансових консультантів, а також у введенні обов'язкової сертифікації діяльності фінансових консультантів для підвищення рівня кваліфікації консультантів та забезпечення високої якості послуг консалтингу. Зроблено висновок, що активне користування послугами фінансових консультантів забезпечить подвійний ефект: з одного боку, фінансовий консалтинг сприятиме ефективному використанню персональних фінансів, формуванню та раціональному використанню заощаджень населення, зростанню їх добробуту; з іншого боку, з'являється можливість створення додаткових грошових потоків за рахунок залучення грошових активів населення, трансформація їх в інвестиційні ресурси для розвитку економіки країни, що також позитивно відобразиться на фінансовому благополуччі громадян.

Ключові слова: інформаційна асиметрія, персональні фінанси, фінансові знання, фінансовий консультант, фінансово-інвестиційний консалтинг.

JEL Classification: D 19, D 83, L 84.

Absztrakt. Hangsúlyozzuk, hogy információs aszimmetria körülményei között a pénzügyi tanácsadói szolgáltatások kényelmes, objektív eszközzé válnak számos pénzügyi feladat megoldásában. Megállapítást nyert, hogy a pénzügyi és befektetési tanácsadás egy innovatív társadalmi technológia, amely gyakorlati ismeretek rendszere a pénzügyek és a befektetések területén, valamint az emberek pénzügyi magatartásával kapcsolatos problémák megoldási módjai meghatározott pénzügyi célok elérése érdekében. Javasoljuk a pénzügyi tanácsadó kiválasztásának sorrendjét, amely nyolc szakaszból

áll: saját pénzügyi célok és szükségletek meghatározása; a pénzügyi tanácsadó típusának kiválasztása; a pénzügyi tanácsadó képesítési szintjének ellenőrzése; pénzügyi tanácsadó tapasztalatának és hírnevének tanulmányozása; a pénzügyi tanácsadó szolgáltatásaiért fizetendő fizetés szerkezetének megismerése; nyílt és bizalmi kapcsolat kialakítása pénzügyi tanácsadóval; pénzügyi tanácsadóval szerződés-kötés és a kitűzött pénzügyi célok eredményességének értékelése. Megjegyzendő, hogy a független pénzügyi tanácsadók hazai intézetének fejlesztése állami támogatást igényel, amely a tanácsadás, mint szakmai tevékenységi forma terminológiájának jogalkotási szintű racionalizálását jelenti; a felsőoktatási intézményekben a személyes pénzügyi tanácsadó képzésére irányuló oktatási programok megvalósításának ösztönzése, valamint a pénzügyi tanácsadói tevékenység kötelező minősítésének bevezetése a tanácsadók képzettségi szintjének javítása és a tanácsadói szolgáltatások magas színvonalának biztosítása érdekében. Megállapítást nyert, hogy a pénzügyi tanácsadói szolgáltatások aktív igénybevétele kettős hatást fejt ki: egyrészt a pénzügyi tanácsadás hozzájárul a személyes pénzügyek hatékony felhasználásához, a lakosság megtakarításainak kialakításához és ésszerű felhasználásához, valamint a pénzügyi tanácsadás növekedéséhez. jólétük; másrészt a lakosság monetáris eszközeinek vonzása, az ország gazdaságának fejlesztését szolgáló befektetési forrásokká alakítása révén további pénzáramlások teremtésére nyílik lehetőség, ami a pénzügyi jólétet is kedvezően befolyásolja. polgárok lévén.

Kulcsszavak: információs aszimmetria, személyes pénzügy, pénzügyi tudás, pénzügyi és befektetési tanácsadás, pénzügyi tanácsadó.

Abstract. It is emphasized that in conditions of information asymmetry, the services of financial consultants become a convenient, objective tool for solving numerous financial tasks. It was determined that financial and investment consulting is an innovative social technology, which is a system of practical knowledge in the field of finance and investments, as well as ways to solve problems of managing people's financial behavior to achieve defined financial goals. The sequence of choosing a financial consultant is proposed, which consists of eight stages: determining one's own financial goals and needs; choosing the type of financial consultant; verification of the financial consultant's qualification level; studying the experience and reputation of a financial consultant; familiarization with the structure of payment for the services of a financial consultant; establishing an open and trusting relationship with a financial consultant; concluding a contract with a financial consultant and evaluating the effectiveness of intended financial goals. It is noted that the development of the domestic institute of independent financial consultants requires state support, which will consist in streamlining the terminology of consulting as a type of professional activity at the legislative level; stimulating the implementation in institutions of higher education of educational programs for the training of personal financial consultants, as well as the introduction of mandatory certification of the activities of financial consultants to improve the level of qualifications of consultants and ensure the high quality of consulting services. It was concluded that the active use of the services of financial consultants will provide a double effect: on the one hand, financial consulting will contribute to the effective use of personal finances, the formation and rational use of the population's savings, and the growth of their well-being; on the other hand, there is an opportunity to create additional cash flows due to the attraction of monetary assets of the population, their transformation into investment resources for the development of the country's economy, which will also have a positive effect on the financial well-being of citizens.

Keywords: information asymmetry, personal finance, financial knowledge, financial consultant, financial and investment consulting.

Постановка проблеми. Термін «інформаційна асиметрія», відомий також як «недосконала або неповна інформація», став активно використовуватись в кінці ХХ ст. – на початку ХХІ ст. До того часу поширеною була думка, згідно якої доступ до ринкової інформації є вільним, безкоштовним і рівним для всіх

економічних суб'єктів. Цієї точки зору дотримувались представники неокласицизму Л. Вальрас, А. Маршалл, Дж. Хікс [1-3] та інші вчені, які вважали, що на ринках з досконалою конкуренцією покупці та продавці володіють однаковою інформацією про наявні товари. Такі характеристики ринку, як невизначеність та різна інформованість учасників, не брались до уваги. Це відбувалось до тих пір, поки частка інформації у структурі сукупних витрат залишалася незначною, та інформація не мала істотного впливу на економічні процеси, за виключенням окремих галузей та ринків. Посилення проблем щодо кількості та якості інформаційного ресурсу, необхідність врахування витрат на його придбання, зокрема, витрат, пов'язаних із проведення досліджень, аналізом альтернативних варіантів інвестування та можливостей придбання нової технології, вказали на недосконалість існуючого на той час ринкового механізму. У свою чергу, це спричинило, як зазначив Дж. Стігліц, перехід від «конкурентної парадигми» в ринковій економіці на «інформаційної парадигму» [4].

У сучасному постіндустріальному суспільстві інформація є важливим активом у конкуренції. При цьому інформаційна асиметрія є об'єктивним явищем у конкурентному середовищі. Наприклад, у персональних інвесторів можуть бути відсутні або обмежені правдиві дані про реальний стан справ в інвестиційних інститутах з управління активами. На відміну, менеджери інвестиційних компаній володіють повною інформацією та можуть використати її в особистих цілях, зокрема, розпродати власний пакет акцій при виникненні у компанії фінансових труднощів. Ще одним прикладом впливу асиметричності інформації на персональні фінанси є вибір індивідом закладу вищої освіти для отримання у майбутньому гарантованого робочого місця та прийняттого рівня заробітної плати, що потребує оцінювання перспективності обраної для вступу професії та правильного визначення популярності диплома певного навчального закладу у потенційних роботодавців. Процес управління персональними фінансами ускладнює й існування на сьогодні доволі великої кількості різноманітних фінансових послуг, які пропонують фінансові інститути та про які може не знати потенційний клієнт або їх використання вимагає часу, знань, викликає певні труднощі, зокрема, у людей старших вікових груп – при придбанні медичного страхування.

Отже, ефективність ухвалення рішень щодо характеру трудової діяльності, необхідного рівня заощаджень, управління персональними інвестиціями визначається ступенем прозорості, доступності і достатності інформації, якою володіє конкретний індивід, та пов'язано із значним моральним і матеріальним ризиком. Відповідно знизити негативні наслідки ефекту асиметричності інформації є можливим на основі забезпечення задовільного обсягу відомостей, необхідних індивідам в процесі прийняття рішень у сфері персональних фінансів. У цьому зв'язку вагому роль у наданні персональним інвесторам об'єктивних даних про реальний стан справ у фінансових інститутах, допомога у правильній інтерпретації персональних потреб у постпенсійному віці та в управлінні індивідуальними інвестиційними портфелями відіграють фінансові та інвестиційні радники або консультанти. Послуги фінансових консультантів

стають зручним, об'єктивним інструментом для вирішення численних фінансових завдань.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Розуміння доцільності використання технологій фінансово-інвестиційного консалтингу для подолання диспропорцій у розповсюдженні інформації в управлінні персональними фінансами найбільш стрімко формувалось з розвитком теорії асиметричності інформації. Так, якщо до 30-х років XIX ст. відбувалось зародження консалтингу та ініціація перших консалтингових фірм, то 60-ті роки характеризуються професіоналізацією консалтингової діяльності. Зокрема, одним із перших закономірність, пов'язану із властивістю невизначеності, виявив К. Ерроу у 1963 р. [5]. Вчений зауважив, що існування невизначеності обумовлює перетворення інформації або знань на товар, який, як і будь-який товар, має свою цінність. Для подолання інформаційної нерівності щодо якості продукту чи послуги К. Ерроу запропонував здійснювати ліцензування професійної діяльності та використовувати освітні стандарти для сертифікації фахівців. Зазначені пропозиції втілено у консалтинговій діяльності західних країн, що стало підтвердженням легітимності консалтингу як професії та послугувало одним із способів захисту клієнтів від неякісних послуг. До прикладу, у Великобританії Інститутом консультантів з питань управління запроваджено різні ступені членства (асоційований, повний, почесний), що дозволяє вносити консультантів, які отримали ступень повних та почесних членів, до професійного реєстру. Американським інститутом консультантів надається посвідчення консультанта при наявності у претендента відповідної освіти, певного досвіду та позитивних рекомендацій від клієнтів.

Необхідність застосування технологій консалтингу для усунення інформаційної асиметрії прослідковується у дослідженнях Дж. Акерлофа [6]. У 1970 р. він математично довів, що інформаційна асиметрія виникає при взаємодії між двома суб'єктами і являє собою ситуацію, за якої продавець і покупець мають різну інформацію про об'єкт угоди. Розглядаючи характеристики інформації як економічного ресурсу, Дж. Акерлоф виділив набір факторів, що призводять до виникнення інформаційної невизначеності: необхідність додаткових витрат для отримання більш достовірної інформації; недостатність коштів для збору та накопичення інформації, висока ймовірність вибору нерелевантної інформації; неоднакові можливості у суб'єктів для збору, відбору, аналізу та накопичення всієї інформації, з якою вони стикаються у своїй діяльності. Якраз уникнути негативного впливу цих факторів дозволяє спеціалізований консалтинг. Тому у 70-ті роки консультанти зосереджувались на наданні такої інформації або таких видах консалтингових послуг, стосовно яких мали знання та більш низькі витрати на їх отримання, серед них – пенсійне інвестування, стратегічний операційний менеджмент, біржова торгівля.

Значимість фінансового консультанта як посередника у підвищенні ефективності діяльності будь-якого економічного агента довів П. Хейне. У своїй книзі «Економічний спосіб мислення» американський економіст зазначив, що фахівцями у створенні цінної інформації є посередники, брокери та професійні

торговці. Вони можуть забезпечувати як продавця, так і покупця, найкращими варіантами вирішення проблеми, надаючи додаткову інформацію. Посередник виробляє інформацію «так само як брокер з торгівлі нерухомістю допомагає потенційним продавцям і покупцям знайти один одного, звичайний роздрібний торговець надає покупцям інформацію про запропоновані виробниками товари, зводить між собою виробників і тих, хто потребує їхньої продукції». П. Хейне зауважив, що посередники, виконуючи свою основу функцію щодо більш дешевого виробництва цінної інформації відносно інших учасників ринку, тим самим сприяють ефективності і збільшенню багатства: «...найкраща інформація означає більшу ефективність, оскільки вона становить ширший діапазон можливостей і тим самим розширює перспективи використання порівняльних переваг...» [7].

В нашій країні також представлена ціла когорта вітчизняних вчених, які займаються пошуком шляхів вирішення проблеми підвищення добробуту населення на основі його більшої поінформованості. Зокрема, одним з таких шляхів вбачають використання переваг фінансового та інвестиційного консалтингу. Наприклад, аналізу зарубіжного досвіду незалежного фінансового консультування фізичних осіб та перспективам його розвитку в Україні присвячено публікацію Т. Кизими. Безсумнівним є твердження професорки, що «сумлінні фахівці з бізнес-планування, побудови інвестиційної чи кредитної стратегії для постійного клієнта, розробки плану використання фінансових продуктів (депозитів, вкладів, паїв, іпотеки, лізингу тощо) завжди користувалися особливою повагою серед населення» [8, с. 51].

Теоретико-організаційні аспекти фінансового консультування населення висвітлено С. Жукевич та Н. Карпишин [9]. Економісти доречно вказують на низький рівень популярності послуг особистих фінансових консультантів серед українців, що обумовлено причинами матеріального та ментального характеру. Вони слушно наголошують на необхідності забезпечення якості консалтингових послуг шляхом ліцензування і сертифікації консультаційної діяльності як пріоритетних напрямків розвитку держави та бізнесу.

Автором даної статті також опубліковано наукові праці, в яких обґрунтовується корисність консультування у підвищенні добробуту громадян нашої країни: з одного боку, доведено вагомість розвитку консалтингових відносин для постійного оновлення фінансової екосистеми, що, поміж іншого, проявлятиметься у запровадженні нових фінансових інструментів та кредитних продуктів [10], а з іншого – значимість консалтингу у фінансово-інвестиційному забезпеченні зростання регіональних економік в умовах інноватизації та інформатизації, що, передусім, уможливить реалізацію соціально-економічних програм розвитку територій [11].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Водночас питання щодо підвищення ефективності інвестиційної участі населення в економіці України залишається на порядку денному. Інвестиційна активність громадян безпосередньо залежить від їх готовності та здібностей сприймати фінансові технології, з вигодою для себе використовувати нові фінансові

продукти. Як показали опитування, українці порівняно із населенням країн ОЕСР ще відстають у рівні обізнаності про фінансові продукти: станом на 2021 р. 43% опитаних взагалі не користувалась фінансовими продуктами, а 32 % – тільки одним фінансовим продуктом [12]. Відтак в українському суспільстві потребують подальшої популяризації фінансово-інвестиційний консалтинг як інструмент зменшення або подолання інформаційної асиметрії і на цій основі підвищення фінансової грамотності населення, зростання інвестиційного потенціалу домогосподарств, зміцнення економіки регіонів та країни у цілому.

Формулювання цілей статті. Метою статті є висвітлити сутність та переваги фінансово-інвестиційного консалтингу як інноваційної соціальної технології, запропонувати технологічну процедуру вибору фінансового консультанта.

Виклад основного матеріалу дослідження. Останніми десятиліттями в Україні практика використання консалтингу для вирішення особистих фінансових проблем набуває все більшого поширення, проте вона ще не стала усталеною звичкою для громадян. Так, результати загальнонаціональних опитувань в рамках проекту USAID «Трансформація фінансового сектору» показали, що протягом 2010-2021 рр. спостерігається загальна тенденція до зростання кількості громадян, які зверталися за рекомендаціями до незалежних фінансових консультантів при виборі фінансової установи для придбання фінансової послуги, – в 1,6 рази (рис. 1).

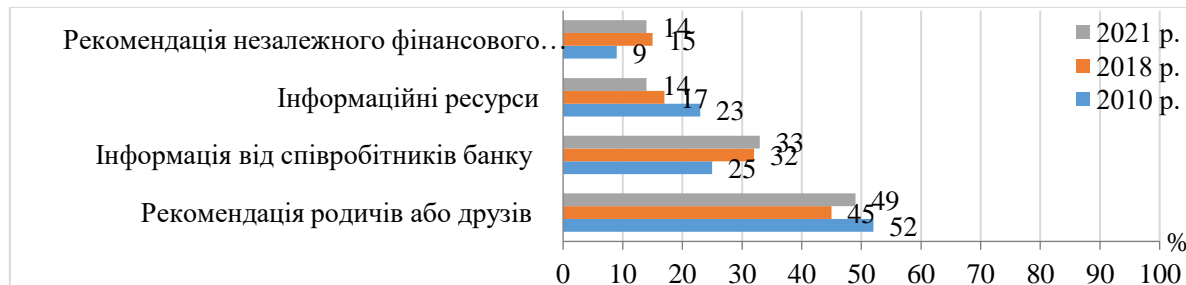

Рис. 1. Джерела інформації, до яких звертали громадяни України при виборі фінансової установи для придбання фінансової послуги у 2010-2021 рр.*

*Побудовано за даними [12, с. 32; 13, с. 12].

Формування фінансової звички удаватись до послуг фінансового консультанта та чималі зусилля Національного банку України щодо підвищення фінансової грамотності, які полягали у проведенні регулярних просвітницьких заходів, сприяли зростанню чисельності поінформованого населення країни щодо використання різноманітних фінансових продуктів. Наприклад, станом на 2021 р. українці виявились найбільш обізнаними стосовно умов користування кредитною банківською картою (79%), певних видів кредиту (іпотека – 75%, на автомобіль – 73%), умов забезпечення кредиту (під заставу – 77% та без застави майна – 69%), страхування (69%), а також стану поточного / платіжного та ощадного рахунків,

72%, відповідно [12, с. 41]. Зазначена пріоритетність у використанні фінансових продуктів обумовлена, передусім, необхідністю забезпечення сучасних умов життєдіяльності людини.

Позитивно на рівень застосування новітніх фінансових продуктів справив й розвиток фінансового ринку та норм законодавчо-правового регулювання його функціонування, особливо у 2019-2021 рр. Зокрема, завдяки удосконаленню законодавства щодо захисту прав споживачів фінансових послуг (посилення захисту прав позичальників та захисту від дій колекторських компаній; уможливлення банкрутства фізичної особи; вдосконалення системи гарантування вкладів фізичних осіб; вдосконалення регуляторного поля для небанківських фінансових установ), з одного боку, та внаслідок дії обмежень, запроваджених через пандемію COVID-19, – з іншого, відбулось зростання обізнаності населення стосовно використання криптоактивів (на 15%); мікрофінансового кредитування (на 10%), мобільного банкінгу (на 7%) [12, с. 41-42] та активізувало попит на відповідне їх консалтингове забезпечення.

Крім того, у 2021 р. порівняно із 2010 р. кількість громадян, які стали більш компетентними в інвестиційних питаннях щодо видів цінних паперів, зростає у середньому з 40% до 43,5% (до 46% – по акціях та до 41% – по облігаціях) [12, с. 41-42; 13, с. 20]. Проте, якщо порівнювати ці показники із даними за 2018 р., то динаміка рівня обізнаності є негативною, він зменшився на 1% по акціях та на 2% по облігаціях [12, с. 42]. Це свідчить про доцільність продовження проведення роз'яснювальної та консультативної роботи серед різних верств населення, усіх вікових груп та незалежно від місцевості проживання щодо переваг інвестиційних операцій з цінними паперами, як одного з можливих напрямків підвищення добробуту.

Свідченням необхідності використання незалежних джерел інформації при виборі фінансового продукту, є й високий рівень довіри до порад родичів або друзів, на що вказала майже половина українських респондентів (рис. 1). В цьому зв'язку також необхідно враховувати наявність такої людської якості, як фінансова сміливість. Зокрема, переважаюча більшість опитаних представників покоління Z (молодь у віці 18-25) Угорщини готова консультувати з фінансових питань родину, партнерів, друзів, не дивлячись на наявність лише середнього (достатнього) рівня фінансових знань [14], що в умовах впровадження нових фінансових технологій може бути недостатнім при управлінні персональними фінансами. Відтак можливим способом уникнути хибних фінансових рішень є звернення до професіонала – фінансового консультанта, який володіє спеціалізованими знаннями, навичками та досвідом у цій сфері.

У сучасних довідниках, енциклопедіях та статтях періодичних видань поняття «фінансовий консалтинг» трактується по-різному. При цьому спільним є акцент на численні переваги цього виду інформаційних послуг та всебічні можливості професії фінансового консультанта у підвищенні фінансового добробуту населення. Так, згідно Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» консалтингова діяльність відноситься до посередницьких послуг на ринках фінансових послуг. Вона

визначається як діяльність юридичних осіб чи фізичних осіб-підприємців, якщо інше не передбачено законом, що включає консультування, експертно-інформаційні послуги, роботу з підготовки, укладення та виконання (супроводження) договорів про надання фінансових послуг, інші послуги, визначені законами з питань регулювання окремих ринків фінансових послуг [15].

Слід зазначити, що поняття «фінансова консультація» застосовується до багатьох організаційно-управлінських аспектів фінансової діяльності, що свідчить про його комплексність та взаємопов'язаність з іншими її складовими. Наприклад, до фінансових консультацій відносять фінансове планування, фінансову службу, фінансовий менеджмент, постачання фінансових послуг, фінансове постачання або консультування — усі вони означають приблизно той самий процес поглиблених і всебічних консультацій щодо фінансових справ клієнта.

Близьким за змістом до фінансового консультування, однак не тотожним видом діяльності у сфері фінансів, є фінансовий аналіз [16]. Відмінності полягають у характері інвестиційної інформації, яка надається чи опрацьовується, та особливостях відносин з клієнтами. Так, фінансові аналітики є представниками певних організацій, зокрема, банків, страхових компаній, пайових інвестиційних фондів тощо. Вони вирішують питання великого та середнього масштабу, аналізуючи котирування цінних паперів, ціни на нерухомість, стан та тенденції розвитку галузі, бізнесу або окремих його фінансових складових, займаючись прогнозуванням майбутніх грошових потоків конкретних компаній та їх конкурентного положення на ринку.

На противагу, незалежні фінансові радники самостійно знаходять клієнтів та проводять з ними персональні консультації з метою з'ясувати цілі та завдання клієнтів, їх матеріальні можливості з подальшим визначенням ризик-профілю клієнта та можливостей досягнення поставлених завдань. Фізичним особам фінансові радники допомагають розібратися в питаннях, скласти фінансовий план або сімейний бюджет, сприяють в управлінні капіталом. Фінансові радники в процесі консультування можуть користуватись результатами досліджень фінансових аналітиків або самі надавати консультаційні послуги у формі аналітики – на основі обробленого масиву даних формувати гіпотези та підбирати варіанти оптимальних рішень.

У довіднику професій зазначено, що фінансовий консультант – це фахівець, який займається або винятково пошуком вигідних варіантів інвестицій та роботою з цінними паперами, або може надавати багатопрофільну комплексну допомогу у різних напрямках фінансової сфери. Підкреслено також, що фінансовий консультант є аналітичною професією, яка вимагає всебічних навичок у захисті активів клієнта та забезпеченні його фінансової стабільності. Зокрема, в обов'язки фінансового консультанта входить: інформування клієнта про особливості запропонованих послуг, майбутніх фінансових операцій; консультування з питань збереження та збільшення бюджету; складання та підбір інвестиційних програм; вибір найбільш сприятливих фінансових стратегій; аналіз ефективності використовуваних управлінських методів; оцінювання ризиків та розробка схем

їх мінімізація; розробку економічних програм та аналіз отриманих результатів тощо [16].

Вітчизняні дослідники намагаються розмежувати коло зобов'язань фінансових консультантів та інвестиційних радників, наголошуючи при цьому, що діяльність фінансового консультанта зосереджена на аналізі фінансового становища клієнта та створенні стратегії для отримання пасивного доходу, впровадженням якої у майбутньому й займатимуться інвестиційні радники, які надаватимуть всебічні інвестиційні рекомендації [17].

Зарубіжні фінансові консультанти теж дотримуються точки зору, що фінансове консультування, консультації з управління активами та інвестицій відрізняються ступенем свободи дій та колом завдань, які підлягають розв'язанню [18]. Зокрема, професіонали акцентують увагу на тому, що управління активами передбачає наявність повноважень в ухваленні рішень відносно активів клієнта, на противагу фінансові консультанти не можуть діяти незалежно від імені клієнта. Щодо інвестиційних порад, то вони стосуються лише сфери інвестицій, а фінансові консультації мають достатньо комплексний характер та охоплюють аналіз загальної фінансової ситуації клієнта з подальшим її покращенням, тобто включають формування рішень не тільки стосовно капіталовкладень, а й фінансування, боргів, страхування та фінансових ризиків.

Водночас практика показує, що фінансові консультації у вигляді доручення щодо надання вичерпної консультації про фінансове становище клієнта у чистому вигляді надаються рідко. Зазвичай існують проміжні форми фінансового консультування, які виникають внаслідок прагнення консультанта задовольнити потреби клієнта та фактично включають, окрім фінансового консультування, й консультаційну діяльність з управління активами та інвестицій [18]. Отже, фінансові та інвестиційні консультації є взаємопов'язаними та взаємодоповнюючими видами діяльності у сфері управління персональними фінансами.

Організаційно консультаційна діяльність є доволі складною та колективною діяльністю, оскільки передбачає взаємодію двох сторін: з одного боку, консультанта – постачальника консалтингових послуг, а з іншого – бенефіціара, тобто отримувача консалтингових послуг. При цьому ефективність такої співпраці забезпечується виконанням основного завдання консультанта, яке полягає не тільки у завоюванні довіри бенефіціара, а й у визначенні проблеми та обґрунтуванні напрямків її вирішення [19]. При цьому часові рамки співпраці незалежного фінансового консультанта з клієнтом можуть бути різними: як на тимчасовій (2–3 зустрічі-консультації) основі, так і на довгостроковій основі.

Фінансові консультації можуть надаватись консалтинговими компаніями (фірмами); фінансовими, науково-дослідницькими та освітніми організаціями, а також індивідуальними самостійними консультантами. Зокрема, фахівці, які надають послуги фінансового консалтингу населенню можуть представляти певні фінансові установи (банки, страхові компанії, установи накопичувального пенсійного забезпечення, інвестиційні фонди і компанії тощо), або незалежні фахівці у конкретній галузі фінансового планування (страхування, інвестиційне

планування, пенсійне управління тощо), або багатопрофільні незалежні фахівці з фінансового планування, які працюють з клієнтами за повним циклом управління приватними фінансами з метою визначення напрямів раціоналізації їх фінансової поведінки за певних умов.

Так, у закладах вищої освіти (ЗВО) надання фінансових консультацій здійснюється окремими підрозділами – центрами (лабораторіями) консалтингу, де консалтинговою підтримкою на комерційній основі забезпечуються усі, хто зацікавлений у зростанні своїх професійних компетенцій і навичок, зокрема, як фахівці певних сфер фінансової діяльності, так і цілі колективи та компанії. Основними формами навчання є семінари-практикуми, тренінги, майстер-класи, вебінари за напрямками: особливості фінансів для керівників і нефінансових менеджерів; управлінський облік; управління проектами; відкриття бізнесу та ін.

Дії фінансового консультанта-фахівця банку спрямовані на підвищення ліквідності активів, оцінку ризиків, аналіз потреби в банківських продуктах, супровід клієнта й ін. Перевагою надання консультаційних банківських послуг є й те, що надаватись такі послуги можуть усно або письмово, в деяких випадках не вимагається навіть додаткової оплати за них, оскільки витрати, пов'язані із консалтингом, включатимуться в оплату основного виду послуги банку – так зване «перехресне фінансування». На відміну від незалежної консультації, консультація співробітника банку називається залежною консультацією, оскільки пов'язана із зобов'язанням щодо розкриття інформації клієнту, наприклад, як формуються витрати на продукт продажу, яка модель заощаджень для приватного забезпечення старості.

На ринку цінних паперів працюють фінансові консультанти, які мають ліцензії на здійснення брокерської та дилерської діяльності, що полягає у розпорядженні грошовими коштами клієнтів. Ліцензуванню підлягає й такий вид послуг фінансового консалтингу, як аудиторські послуги та послуги, пов'язані з оцінкою майна, що здійснюється Аудиторською палатою України. До того ж, експерти з нерухомості мають регіональний компонент спеціалізації, зокрема, консультанти працюють у великих містах і добре знайомі з місцевим фінансовим та інвестиційним світом. Така експертиза є незамінною, оскільки постачання фінансових продуктів/послуг адаптовано до запитів клієнтів і таким чином стає частиною їх фінансового планування.

Фінансове консультування, здійснюване недержавними пенсійними фондами також має вагомий роль у задоволенні потреб населення соціального характеру. Можливість вибору контрагента Недержавного пенсійного фонду (НПФ), як і в системі медичного страхування, стає тим чинником, який визначає ринкову конкурентоспроможність послуг пенсійного страхування. Проте, трохи більше половини населення (52%) знають про можливості недержавного пенсійного забезпечення [12, с. 41]. Водночас фінансовий консультант-експерт з пенсійних питань надає рекомендації фізичним особам стосовно перспектив збільшення розміру їх пенсії. При цьому рішення про переведення накопичувальної частини до НПФ та доцільність участі у системі державної підтримки формування пенсійних накопичень фізична особа приймає самостійно.

Таким чином, фінансовий консалтинг виконує одразу кілька функцій: підвищує рівень «пенсійної» грамотності населення; допомагає застрахованій особі визначитися з вибором організації, яка формує накопичувальну частину її пенсії; роз'яснює механізм участі у державному співфінансуванні. Завдання фінансового консалтингу полягає у консультації та допомозі населенню в укладанні договорів обов'язкового пенсійного страхування та недержавного пенсійного забезпечення. Важливим для населення є консультування з оподаткування. Потреба у компетентних порадах обумовлена динамічністю, складністю вітчизняного податкового законодавства та необхідністю виконувати громадянські обов'язки щодо сплати встановлених податків та зборів. При цьому основною функцією податкового консалтингу є допомога населенню в оптимізації податкових платежів з метою зниження податкового навантаження. До таких послуг належать консультування та розробка рекомендацій; допомога у виборі системи податкового обліку; врегулювання податкових спорів; підготовка податкових документів; представлення інтересів та ведення справ платника податків. Податкове консультування проводиться добровільно, на основі договору між податковим консультантом та конкретною фізичною особою. Розповсюдженою на сьогоднішній день практикою є надання онлайн-консультацій на базі сервісних платформ, які передбачають реалізацію широкого спектру фінансових консалтингових послуг. Зокрема, на фінансовому порталі Fibi акцентується увагу на тому, що фінансовий консультант бере безпосередню участь у фінансовому житті свого клієнта, допомагаючи йому керувати грошима з метою примноження наявного капіталу [20], що, у свою чергу, підкреслює можливість консалтингового супроводу економічних агентів протягом їх економічного життя. Сучасною формою фінансових інтернет-консультацій є також послуги автоматизованого «робо-консультанта», який запрограмований на максимально можливе уникнення конфлікту інтересів у схемі «принципал-агент» та забезпечення якомога більшої незалежності консультацій.

Отже, обговорення та планування будь-яких власних фінансових потреб – чи то інформація про пенсійні схеми, страхування на випадок інвалідності, фінансування будівництва або інвестиції в нерухомість – вже є предметом фінансової консультації на основі точної та вичерпної інформації, обсяг і глибину якої зможуть забезпечити лише кваліфіковані спеціалісти.

Вибір професійного та надійного консультанта є непростим завданням, вирішення якого потребує певних знань, зусиль, часу, навичок. Важливими аспектом при виборі є й довіра до консультанта, адже йдеться про персональне або сімейне фінансове благополуччя сьогодні й у майбутньому. Тому, перш, ніж доручити будь-якому фінансовому консультанту захищати свої фінансові інтереси, рекомендується виконати декілька послідовних дій (рис. 2).

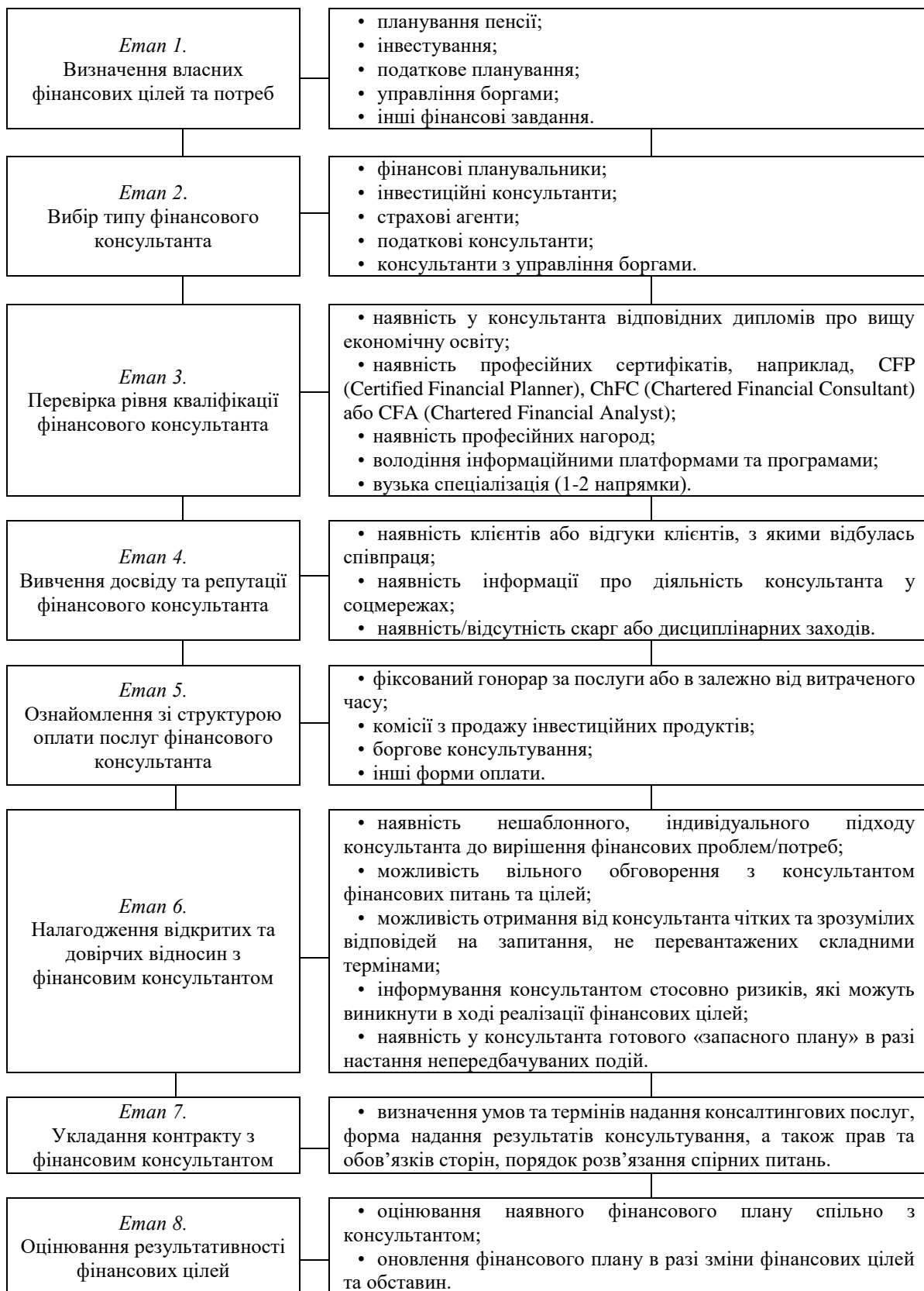

Рис. 2. Технологічна послідовність вибору фінансового консультанта*

*Складено автором на основі [9; 16-18; 20].

Відтак, чим конкретнішим є питання щодо фінансового майбутнього, тим більша ймовірність того, що спеціалізовані професійні консультації будуть кращими за загальні поради. У свою чергу, розвиток вітчизняного інституту незалежних фінансових консультантів потребує державної підтримки, одним з перших кроків якої є впорядкування на законодавчому рівні термінології консалтингу, як виду професійної діяльності. Ще одним кроком може стати стимулювання впровадження в закладах вищої освіти освітніх програм підготовки персональних фінансових консультантів. В цьому зв'язку зазначимо, що у теперішній час у багатьох університетах країни, зокрема, у Києві, Львові, Одесі, Харкові, вже пропонуються магістерські програми підготовки фінансових консультантів бізнесу.

Не менш важливим у підвищенні рівня кваліфікації консультантів та відповідному забезпеченні високої якості послуг консалтингу є й введення обов'язкової сертифікації діяльності фінансових консультантів.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, фінансово-інвестиційний консалтинг є інноваційною соціальною технологією, яка являє собою систему практичних знань у галузі фінансів та інвестицій, а також способів вирішення завдань з управління фінансовою поведінкою людей для досягненнями окреслених ними фінансових цілей. Активне користування послугами фінансових консультантів у довгостроковій перспективі матиме подвійний ефект, який полягатиме у підвищенні рівня доходів громадян. Зокрема, з одного боку, фінансовий консалтинг сприятиме ефективному використанню персональних фінансів, формуванню та раціональному використанню заощаджень населення і на цій основі зростанню їх добробуту. З іншого боку, з'являється можливість створення додаткових грошових потоків за рахунок реального залучення грошових активів населення, трансформація їх в інвестиційні ресурси для розвитку економіки країни, що у підсумку також позитивно відобразиться на фінансовому благополуччі громадян.

Перспективами подальших досліджень є розробка організаційно-економічного та правового механізму розвитку вітчизняного інституту незалежних фінансових консультантів, формування шляхів щодо удосконалення управління персональними фінансами в умовах екзистенціального ризику.

Список використаних джерел

1. Walras L. Elements of Theoretical Economics or The Theory of Social Wealth / D. A. Walker & J. van Daal (Trans. and ed.). 2th ed. Cambridge: Cambridge University Press, 1896. 510 p. URL: <http://digamo.free.fr/walras96.pdf>.
2. Marshall A. Principles of Economics. 8th ed. London: Palgrave macmillan. 1890. 706 p. URL: <http://digamo.free.fr/marshall90.pdf>.
3. Hicks J. R. Value and Capital: an inquiry into some fundamental principles of economic theory. 2th ed. Oxford: Clarendon Press, 1939. 340 p. URL: <http://digamo.free.fr/hicks39.pdf>.
4. Stiglitz J. Information and the change in the paradigm in economics. *The American Economic Review*. 2002. Vol. 92, No. 3, June. P. 466-468. URL: https://edisciplinas.usp.br/pluginfile.php/17485/mod_resource/content/1/CHY%20-%20Stiglitz%20-%20Aula%205.pdf.

5. Arrow K. Uncertainty and the welfare economics of medical care. *The American Economic Review*. 1963. Vol. 53. Issue 5. P. 941–973. URL: https://web.stanford.edu/~jay/health_class/Readings/Lecture01/arrow.pdf.
6. Akerlof G. A. The Market for 'Lemons': Quality Uncertainty and the Market Mechanism. *Quarterly Journal of Economics (The MIT Press)*. 1970. No. 84 (3). P. 488–500. URL: <https://www.sfu.ca/~wainwrig/Econ400/akerlof.pdf>.
7. Heyne P. T. The Economic Way of Thinking / P. J. Boettke & D. L. Prychitko (Ed.). USA: Science Research Associates. 1973. P. 289. 13th ed. URL: https://www.academia.edu/75622963/The_Economic_Way_of_Thinking.
8. Кізіма Т. О. Незалежне фінансове консультування фізичних осіб: зарубіжний досвід та перспективи розвитку в Україні. *Методологічні проблеми фінансової теорії і практики в умовах проведення системних реформ: матеріали загальноунівер. наук. конф. проф. викл. складу* (Тернопіль, 10 квіт. 2013 р.). Тернопіль: Вектор, 2013. С. 49-52.
9. Жукевич С. М., Карпишин Н. І. Фінансове консультування населення: теоретико-організаційні аспекти діяльності. *Економічний аналіз*. 2017. Т. 27, № 2. С. 91-97.
10. Тяжкороб І.В. Розвиток консалтингових відносин у фінансовій екосистемі. *Фінансовий простір*. 2023. №1 (49). С. 81-96. URL: <http://fp.lnu.edu.ua/index.php/fp/article/view/891/1123>
11. Тяжкороб І. В., Пшик Б. І., Циганчук Р. О., Халабова О. О., Сокирка Д. С. Консалтинг у фінансово-інвестиційному забезпеченні розвитку регіональної економіки. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2021. № 6 (41). С. 147-160.
12. Фінансова грамотність, фінансова інклюзія та фінансовий добробут в Україні у 2021: звіт за результатами дослідження. Київ. 2021. 83 с. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Research_Financial_Literacy_Inclusion_Welfare_2021.pdf?v=4 (дата звернення: 15.04.2024).
13. Бонд Р., Куценко О., Лозицька Н. Фінансова грамотність та обізнаність в Україні: факти та висновки. Київ. 2010. 36 с. URL: https://www.uaib.com.ua/files/articles/1369/84/finlit_survey_6dec2010_ua.pdf (дата звернення: 15.04.2024).
14. Budai E., Denich E. The financial bravery of generation Z. *Acta Academiae Beregsasiensis. Economics*. 2023. № 3. PP. 227-241.
15. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг: Закон України від 12.07.2001 р. № 2664-III (зі змінами і доповненнями). URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2664-14> (дата звернення: 15.04.2024).
16. Фінансовий консультант. URL: <https://profitworks.com.ua/professii/finansy-i-bukhgalteriya/finansovuj-konsultant> (дата звернення: 15.04.2024).
17. Зубковський Є. Як обрати фінансового консультанта. URL: <https://e-zubkovskiy.com/blog/yak-obrati-finansovogo-konsultanta> (дата звернення: 15.04.2024).
18. Deutsche Vermögensberatung DVAG. URL: <https://www.dvag.de/dvag/index.html> (дата звернення: 15.04.2024).
19. Greenwald B. C. Adverse selection in the labour market. *The Review of Economic Studies*. 1986. Vol. 53. No. 3. P. 325–347.
20. Петрова К. Хто такий фінансовий радник і в яких випадках його варто наймати? URL: <https://fibi.tech/news/poradi/hto-takij-finansovij-radnik-i-v-yakih-vipadkah-jogo-var-to-najmati> (дата звернення: 15.04.2024).

References

1. Walras, L. (1896). *Elements of Theoretical Economics or The Theory of Social Wealth*. D. A. Walker & J. van Daal (Trans. and ed.). Cambridge: Cambridge University Press. URL: <http://digamo.free.fr/walras96.pdf>.
2. Marshall, A. (1890). *Principles of Economics*. London: Palgrave macmillan. URL: <http://digamo.free.fr/marshall90.pdf>.
3. Hicks, J. R. (1939). *Value and Capital: an inquiry into some fundamental principles of economic theory*. Oxford: Clarendon Press. URL: <http://digamo.free.fr/hicks39.pdf>.

4. Stiglitz, J. (2002). Information and the change in the paradigm in economics. *The American Economic Review*. Vol. 92, 3, 466-468.
URL: https://edisciplinas.usp.br/pluginfile.php/17485/mod_resource/content/1/CHY%20-%20Stiglitz%20-%20Aula%205.pdf.
5. Arrow, K. (1963). Uncertainty and the welfare economics of medical care. *The American Economic Review*. Vol. 53, 5, 941–973. URL: https://web.stanford.edu/~jay/health_class/Readings/Lecture01/arrow.pdf.
6. Akerlof, G. A. (1970). The Market for 'Lemons': Quality Uncertainty and the Market Mechanism. *Quarterly Journal of Economics (The MIT Press)*, 84 (3), 488–500. URL: <https://www.sfu.ca/~wainwrig/Econ400/akerlof.pdf>.
7. Heyne, P. T. (1973). The Economic Way of Thinking. P. J. Boettke & D. L. Prychitko (Ed.). USA: Science Research Associates. URL: https://www.academia.edu/75622963/The_Economic_Way_of_Thinking.
8. Kizyma, T. O. (2013). Nezalezhne finansove konsultuvannia fizychnykh osib: zarubizhnyi dosvid ta perspektyvy rozvytku v Ukrainin. *Metodolohichni problemy finansovoi teorii i praktyky v umovakh provedennia systemnykh reform: proceedings of the Scientific and Practical Conference*. Ternopil: Vektor, 49-52 [in Ukrainian].
9. Zhukevych, S. M., & Karpysyn, N. I. (2017). Finansove konsultuvannia naselennia: teoretyko-orhanizatsiini aspekty diialnosti. *Ekonomichnyi analiz – Economic analysis*. Vol. 27, 2, 91-97 [in Ukrainian].
10. Tiazhkorob, I. V. (2023). Rozvytok konsaltnykh vidnosyn u finansovii ekosystemi. *Finansovyi prostir – Financial space*, 1 (49), 81-96. URL: <http://fp.lnu.edu.ua/index.php/fp/article/view/891/1123> [in Ukrainian].
11. Tiazhkorob, I. V., Pshyk, B. I., Tsyhanchuk, R. O., Khalabova, O. O., & Sokyryka, D. S. (2021). Konsaltnykh u finansovo-investytsiinomu zabezpechenni rozvytku rehionalnoi ekonomiky. *Finansovo-kredytna diialnist: problemy teorii ta praktyky – Financial and credit activity: problems of theory and practice*, 6 (41), 147-160 [in Ukrainian].
12. Finansova hramotnist, finansova inkluziia ta finansovyi dobrobut v Ukraini u 2021: zvit za rezultaty doslidzhennia. (2021). Kyiv. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Research_Financial_Literacy_Inclusion_Welfare_2021.pdf?v=4 [in Ukrainian].
13. Bond R., Kutsenko O., & Lozytska N. (2010). Finansova hramotnist ta obiznanist v Ukraini: fakty ta vysnovky. Kyiv. URL: https://www.uaib.com.ua/files/articles/1369/84/finlit_survey_6dec2010_ua.pdf [in Ukrainian].
14. Budai, E., Denich, E. (2023). The financial bravery of generation Z. *Acta Academiae Beregsasiensis. Economics*, 3, 227-241 [in Ukrainian].
15. Pro finansovi posluhy ta derzhavne rehuliuвання ryнкiv finansovykh posluh: Zakon Ukrainy vid 12.07.2001 r. № 2664-III (zi zminamy i dopovnenniamy) (2001). URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2664-14> [in Ukrainian].
16. Finansovyi konsultant [Financial consultant]. URL: <https://profitworks.com.ua/professii/finansy-i-bukhgalteriya/finansovij-konsultant> [in Ukrainian].
17. Zubkovskiy, Ye. Yak obraty finansovoho konsultanta. URL: <https://e-zubkovskiy.com/blog/yak-obrati-finansovogo-konsultanta> [in Ukrainian].
18. Deutsche Vermögensberatung DVAG. URL: <https://www.dvag.de/dvag/index.html>
19. Greenwald, B. C. (1986). Adverse selection in the labour market. *The Review of Economic Studies*. Vol. 53, 3, 325–347.
20. Petrova, K. Khto takyi finansovyi radnyk i v yakykh vypadkakh yoho varto naimaty? URL: <https://fibi.tech/news/poradi/hto-takij-finansovij-radnyk-i-v-yakih-vypadkah-jogo-varto-najmati> [in Ukrainian].

DOI: 10.58423/2786-6742/2024-6-419-435
УДК 330.322:620.9

Андрій ФРОЛОВ

к. держ. упр., завідувач сектору зелених фінансів
Державне спеціалізоване господарське
підприємство «Ліси України»,
Київ, Україна
ORCID ID: 0000-0003-3972-0702

ОЦІНЮВАННЯ ЗВІТНОСТІ ЕМІТЕНТІВ ЗЕЛЕНИХ ОБЛІГАЦІЙ

Анотація. Подання звітності емітентами є одним з основоположних принципів на ринку зелених облігацій. Розкриття інформації в звітах допомагає емітентам запевнити інвесторів, що залучені від випуску зелених облігацій кошти, використовуються ефективно та сприяють досягненню екологічних цілей. Але для цього емітентам потрібно вибудувати внутрішню систему звітування, бути обізнаними в деталях проєктів, і знати як оцінювати їх можливий екологічний та соціальний вплив. Метою статті є формування методологічних підходів оцінювання звітності емітентів зелених облігацій відповідно до міжнародних стандартів і вимог. В статті досліджено світові практики подання звітності на ринку зелених облігацій. Охарактеризовано види звітності, які подаються емітентами зелених облігацій. Узагальнено принципи на міжнародному та європейському ринках, яких рекомендовано дотримуватись емітентам зелених облігацій під час підготовки звітів. Проведене дослідження дало можливість виокремити 4 критерії розкриття інформації емітентами зелених облігацій під час подання звітів: періодичність, достовірність, прозорість та деталізація. На основі обраних критеріїв запропоновано методологію здійснення бальної оцінки розкриття інформації в звітності емітента і дотримання принципів, викладених в міжнародних рекомендованих актах. В статті представлено «матрицю відповідності», що містить вимоги яким повинен відповідати емітент зелених облігацій. Перевірка звітів на предмет виконання встановлених вимог дозволяє встановити рівень розкриття інформації емітентом. Запропонована методологія оцінювання розкриття інформації може бути корисною емітентам зелених облігацій для здійснення оцінки власних звітів та розуміння їх відповідності міжнародним стандартам. Разом з тим, застосування методології може бути корисним третім сторонам під час незалежної експертизи випусків зелених облігацій та оцінки повноти подання звітів. Методологічні підходи дослідження матимуть особливу користь під час розробки принципів звітності для національної рамки, регламенту або стандарту зелених облігацій.

Ключові слова: зелені облігації, емітенти зелених облігацій, інвестори зелених облігацій, прийнятні екологічні проєкти, принципи розкриття інформації, критерії розкриття інформації, звітність на ринку зелених облігацій, оцінювання звітності емітента.

JEL Classification: G 11, G 15, G 20, G 30

Absztrakt. Hangsúlyozzuk, hogy információs aszimmetria körülményei között a pénzügyi tanácsadói szolgáltatások kényelmes, objektív eszközzé válnak számos pénzügyi feladat megoldásában. Megállapítást nyert, hogy a pénzügyi és befektetési tanácsadás egy innovatív társadalmi technológia, amely gyakorlati ismeretek rendszere a pénzügyek és a befektetések területén, valamint az emberek pénzügyi magatartásával kapcsolatos problémák megoldási módjai meghatározott pénzügyi célok elérése érdekében. Javasoljuk a pénzügyi tanácsadó kiválasztásának sorrendjét, amely nyolc szakaszból áll: saját pénzügyi célok és szükségletek meghatározása; a pénzügyi tanácsadó típusának kiválasztása; a pénzügyi tanácsadó képesítési szintjének ellenőrzése; pénzügyi tanácsadó tapasztalatának és

hirnevének tanulmányozása; a pénzügyi tanácsadó szolgáltatásaiért fizetendő fizetés szerkezetének megismerése; nyílt és bizalmi kapcsolat kialakítása pénzügyi tanácsadóval; pénzügyi tanácsadóval szerződés kötés és a kitűzött pénzügyi célok eredményességének értékelése. Megjegyzendő, hogy a független pénzügyi tanácsadók hazai intézetének fejlesztése állami támogatást igényel, amely a tanácsadás, mint szakmai tevékenységi forma terminológiájának jogalkotási szintű racionalizálását jelenti; a felsőoktatási intézményekben a személyes pénzügyi tanácsadó képzésére irányuló oktatási programok megvalósításának ösztönzése, valamint a pénzügyi tanácsadói tevékenység kötelező minősítésének bevezetése a tanácsadók képzettségi szintjének javítása és a tanácsadói szolgáltatások magas színvonalának biztosítása érdekében. Megállapítást nyert, hogy a pénzügyi tanácsadói szolgáltatások aktív igénybevétele kettős hatást fejt ki: egyrészt a pénzügyi tanácsadás hozzájárul a személyes pénzügyek hatékony felhasználásához, a lakosság megtakarításainak kialakításához és ésszerű felhasználásához, valamint a pénzügyi tanácsadás növekedéséhez. jólétük; másrészt a lakosság monetáris eszközeinek vonzása, az ország gazdaságának fejlesztését szolgáló befektetési forrásokká alakítása révén további pénzáramlások teremtésére nyílik lehetőség, ami a pénzügyi jólétet is kedvezően befolyásolja. polgárok lévén.

Kulcsszavak: információs aszimmetria, személyes pénzügy, pénzügyi tudás, pénzügyi és befektetési tanácsadás, pénzügyi tanácsadó.

Abstract. Reporting by issuers is one of the fundamental principles in the green bond market. Disclosures in reports help issuers to assure investors that funds raised from issuing green bonds are used efficiently and contribute to achieving environmental goals. But for this, issuers need to build an internal reporting system, navigate the details of projects, and know how to assess their possible environmental and social impact. The purpose of the article is the formation of methodological approaches for evaluating the reporting of issuers of green bonds in accordance with international standards and requirements. The article examines global reporting practices on the green bond market. The types of reporting submitted by green bond issuers are characterized. The principles on the international and European markets, which are recommended to be followed by issuers of green bonds during the preparation of reports, are summarized. As a result of the research, 4 criteria for disclosure of information by green bond issuers during the submission of reports were identified: periodicity, reliability, transparency and detail. On the basis of the selected criteria was proposed a methodology for scoring the disclosure of information in the issuer's reporting and compliance with the principles set forth in international recommended acts. The article presents a "compliance matrix" contained the requirements that the issuer of green bonds must meet. Checking reports for compliance with established requirements allows establishing the level of information disclosure by the issuer. The proposed disclosure assessment methodology can be useful for green bond issuers to evaluate their own reports and understand their compliance with international standards. However, the application of the methodology can be useful to third parties during the independent examination of green bond issues and the assessment of reporting completeness. The methodological approaches of the study will be particularly useful when developing reporting principles for a national framework, regulation or standard for green bonds.

Key words: green bonds, green bond issuers, green bond investors, acceptable environmental projects, information disclosure principles, information disclosure criteria, reporting on the green bond market, evaluation of the issuer's reporting.

Постановка проблеми. Динамічний розвиток світового ринку зелених облігацій довів важливу роль, яку фінансові ринки можуть відігравати у вирішенні екологічних проблем. Ринок зелених облігацій допоміг мобілізувати інвестиції приватного сектору в кліматичні й екологічно стійкі проєкти та сприяв

підвищенню прозорості зеленого фінансування. Чітка прив'язка зелених облігацій до фінансування проектів із захисту довкілля дала можливість інвесторам направляти капітал в екологічно стійкі активи.

Принциповою особливістю ринку зелених облігацій є те, що емітенти інформують інвесторів про розподіл надходжень, залучених від випуску цих цінних паперів, та регулярно звітують про їх обіг. Але одночасно емітентам зелених облігацій рекомендують розкривати інформацію про вплив проектів на довкілля. Для учасників ринку зелених облігацій вже розроблені інструменти та рекомендації щодо оцінки впливу для різних проектів і секторів.

Розкриття інформації в звітах дає підстави для кваліфікації облігацій як «зелених», що важливо для захисту інтересів соціально-відповідальних інвесторів. При цьому наявність інструментів вимірювання впливу, інструкцій подання звітності, методологій і показників, не гарантує розкриття інформації емітентом відповідно загальноприйнятих вимог. Неналежне розкриття інформації в звітах емітентів стримує зростання інвестицій в зелені облігації. Це і актуалізує проведення даного наукового дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемні аспекти на ринку зелених облігацій вивчали як зарубіжні так і вітчизняні вчені, серед яких Т. Белінський, М. Мосьонек-Шведа, С. Парк, П. Дешрайвер, Фредерік де Маріс, Дж. Банга, Ж. Маццакураті, В. Паріс, А. Бісултанова, М. Хуторна, М. Руденко, М. Дибя, Ю. Гернего, Т. Орехова, Н. Рязанова та інші. Зокрема, Дж. Банга [3] розглядаючи потенціал зелених облігацій у мобілізації фінансування проектів з адаптації та пом'якшення наслідків клімату, визначає ключові рушійні сили ринку зелених облігацій і бар'єри, які заважають його розвитку (Дж. Банга, 2019). Поліна Дешрайвер, Фредерік де Маріс [4] розробили методологію, яка пояснює бар'єри на шляху масштабування ринку зелених облігацій, та сформуvalи рекомендації щодо їх подолання за рахунок потенціалу ринку зелених облігацій в фінансуванні цілей сталого розвитку (Поліна Дешрайвер, Фредерік де Маріс, 2020). Досліджуючи вплив ринку зелених облігацій, Жульєн Маццакураті [5], довів, що емітенти, які в повній мірі розкривали інформацію про вплив проектів на навколишнє середовище, в результаті більше знизили свою вуглецеву інтенсивність, ніж ті, які лише брали на себе відповідні зобов'язання (Жульєн Маццакураті, 2021).

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Інвестори хочуть мати можливість оцінювати та відслідковувати вплив вкладених в зелені облігації інвестицій для розуміння реалізму та досяжності екологічних цілей. Їм важливо отримувати всю необхідну інформацію в звітах емітента, яка б пояснювала його дії. Недослідженою залишається проблема вимірювання чіткості, повноти і достатності розкриття інформації в звітності емітента на ринку зелених облігацій.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження світових практик і стандартів подання звітності на ринку зелених облігацій та формування наукових підходів щодо оцінки розкриття емітентами інформації у відповідності до міжнародних вимог.

Виклад основного матеріалу дослідження. В міжнародній практиці на ринку зелених облігацій є два типи звітності: звітність про розподіл надходжень від випуску зелених облігацій і звітність про вплив проєктів на довкілля. Інформацію про розподіл надходжень емітенти зелених облігацій подають з метою підтвердження, що залучені кошти використовуються ефективно і спрямовуються у прийнятні екологічні проєкти. Метою ж звітування про вплив є надання чіткого розуміння екологічної ефективності проєктів, які можуть як повністю, так і частково фінансуватися, а також рефінансуватися за рахунок емісії зелених облігацій [13]. Відповідно визнаних на міжнародному рівні Принципів зелених облігацій (Green Bond Principles – GBP) емітенти повинні належним чином розкривати відповідну інформацію, своєчасно надавати, зберігати та щорічно поновлювати її до повного розподілу коштів або у разі суттєвих змін.

Прозорість має особливу цінність при розкритті інформації на ринку зелених облігацій [14]. Інвестори в зелені облігації хочуть максимізувати позитивний вплив від інвестицій і мінімізувати ризики. Вони хочуть бачити очікуваний екологічний ефект від проєктів ще до розподілу надходжень від емісії зелених облігацій. Тому підготовка звітності про вплив вимагає від емітентів ще більших зусиль.

Міжнародна спільнота відреагувала на запит учасників ринку і видала рекомендації щодо звітності про вплив. За ініціативи Міжнародної асоціації ринків капіталу (ICMA) було утворено робочу групу, до складу якої увійшли різні наднаціональні структури: Світовий банк, Міжнародна фінансова корпорація, Європейський інвестиційний банк, Європейський банк реконструкції та розвитку, Африканський банк розвитку та інші [15]. В результаті спільної діяльності у 2015 році було розроблено та опубліковано першу узгоджену структуру звітності про вплив, яку пізніше переглянули та перевидали 11 міжнародних фінансових установ. В цій структурі були окреслені рекомендації емітентам зелених облігацій щодо розробки власної звітності про вплив, а також інструкції щодо визначення основних показників. Там же містились шаблони звітності для проєктів з енергоефективності та відновлюваних джерел енергії.

Згодом були випущені узгоджені рамки для звітування про вплив щодо інших прийнятних GBP категорій екологічних проєктів. Зокрема, у 2017 році були випущені узгоджені рамки для проєктів сталого водопостачання та водовідведення, у 2018 – для проєктів сталого управління відходами та ресурсоефективності, проєктів чистого транспорту, у 2019 – для проєктів зеленого будівництва, у 2020 – для проєктів біорізноманіття. Наприкінці 2020 року усі узгоджені рамки зібрали в спільному документі ICMA – Handbook Harmonized Framework for Impact Reporting (HFIR) [15].

В інструктивних актах GBP та HFIR містяться рекомендації емітентам зелених облігацій, які слід врахувати при підготовці звітності про вплив. Зокрема, в звітах про вплив пропонується відображати наступну інформацію:

- перелік проєктів, на які спрямовуються надходження від емісії зелених облігацій;
- короткий опис проєктів із зазначенням категорії кожного проєкту та іншої загальної інформації;

– коротку інформацію щодо обсягів фінансування, спрямованого на проекти або портфель проектів, а також залишків ще не розподілених надходжень від емісії зелених облігацій;

– конкретні показники очікуваного впливу проектів на довкілля [14;15].

Подання звітності про вплив проектів на довкілля іноді розпочинають зі стислого звіту. При цьому емітент зелених облігацій повинен оцінити можливості в подальшому подавати більш деталізовану інформацію. Перші відгуки інвесторів на початковий звіт продемонструють рівень їх задоволення деталізацією і ясністю поданої інформації.

З метою належного звітування щодо впливу проектів на довкілля емітент повинен:

- знати, з чого складається інформація про вплив проектів на довкілля;
- бути достатньо обізнаним в особливостях розкриття такої інформації, розуміти як її показувати або деталізувати для окремих проектів або портфелю;
- добре орієнтуватися у технічних деталях проектів;
- знати як оцінювати їх можливий екологічний вплив [16].

ІСМА відмічає, що інвестиційні проекти, які фінансуються за рахунок надходжень від випуску зелених облігацій, одночасно можуть нести потенційні супутні соціальні вигоди [13]. Тому в ринкових практиках емітенти зелених облігацій в звітах про вплив проектів на довкілля додають соціальний вплив якщо це можливо та доречно. Заохочується також додавання в звітності короткого опису політик щодо управління екологічними і соціальними ризиками по відповідних проектах або посилання на внутрішні документи, що стосуються цих питань.

Емітенту зелених облігацій потрібно регулярно збирати дані, необхідні для підготовки звітності про вплив. Причому будуть потрібні дані не тільки щодо обсягів будівництва, виробництва, продажу товарів і послуг. Для оцінок екологічного та соціального впливу проектів емітенту знадобляться дані щодо викидів в атмосферне повітря, відходів, якості води або ґрунтів, життєдіяльності тощо.

ІСМА рекомендує вибудовувати внутрішню систему звітування про вплив на основі вже існуючих систем звітності. Для цього емітентам зелених облігацій варто:

- зібрати наявну по проекту або портфелю проектів інформацію та оцінити можливості її адаптації для звітності про вплив;
- призначити відповідальну особу за подання звітності про вплив;
- встановити процес збору, передачі та обробки даних, необхідних для звіту про вплив;
- забезпечити навчання персоналу, що стане відповідальним за збір, обробку та передачу даних для звіту про вплив;
- встановити ключові показники ефективності для персоналу, що відповідатиме за збір, обробку та передачу відповідних даних [16].

У звітах про вплив проєктів на довкілля рекомендується застосовувати якісні та, по можливості, кількісні показники ефективності, розкривати методологію їх розрахунку, у тому числі і припущень, на основі яких формувались кількісні показники [14]. Наприклад, якщо проєкти, для фінансування яких здійснюється випуск зелених облігацій, направлені на підвищення ресурсоефективності, може розраховуватися показник що вимірює кількість очищеної або заощадженої води. А якщо ці проєкти направлені на підвищення енергоефективності – показник, що вимірює кількість виробленої та збереженої енергії.

Оскільки проєкти можуть як повністю так і частково фінансуватися, а також рефінансуватися за рахунок надходжень від випуску зелених облігацій, належна оцінка впливу цих проєктів передбачає якісне агрегування усіх показників і їх узгодженість з методами розрахунку. Все це забезпечуються коректністю методологій обчислення, вихідних даних та бенчмарків.

Бенчмарки – це вихідні дані, що використовуються для порівняння, контрольні показники, цільові індикатори. Рекомендується щоб емітент надавав протоколи перевірки цих даних або посилання на джерела їх отримання, методи розрахунку [16]. Достовірність звітів про вплив значно підвищується будь-якою незалежною оцінкою, проведеною органами перевірки або інституціями, що мають визнаний досвід у сфері екологічної стійкості.

Емітент може взяти за основу інструкції та шаблони звітності про вплив, надані в HFIR, і використовувати їх, якщо це можливо. Ці шаблони містять посилання на найбільш часто використовувані індикатори в розрізі секторів. Разом з тим, емітенту дозволяється використовувати і інші показники, які він вважає актуальними та доцільними.

Звіти про розподіл і про вплив емітенту радять подавати принаймні раз на рік. Перш ніж оприлюднювати ці звіти, керівний орган емітента має їх схвалити. Звітність повинна подаватись до повного погашення зелених облігацій або до завершення реалізації відповідних проєктів. Це залежатиме від того, що буде останнім. У разі виявлення суттєвих відхилень по зелених проєктах, емітенту потрібно повідомляти які саме відхилення було помічено порівняно з попереднім звітним періодом.

В ЄС вирішили не відходити від ринкової практики та дали чітке роз'яснення емітентам зелених облігацій щодо розкриття інформації в звітах. Під час розробки стандарту ЄС по зеленим облігаціям (EU-GBS) Група технічних експертів з питань сталого фінансування також рекомендувала два типи звітності. При цьому, звіт про розподіл має складатись з таких компонентів:

- заяви про відповідність EU-GBS;
- інформації щодо розподілу коштів від випуску зелених облігацій, виділених на прийнятні проєкти (принаймні на рівні сектору, однак більш детальна звітність заохочується);
- інформації щодо географічного розподілу прийнятних проєктів (рекомендовано на рівні країни) [17].

Разом з тим, емітентам рекомендується включати інформацію про відповідність екологічним цілям, досягненню яких безпосередньо сприяють

екологічні проекти. А для проектів, які сприяють пом'якшенню наслідків зміни клімату, ще і інформацію про те, чи наближають ці проекти до нульового рівня викидів вуглецю, та чи сприяють зеленому переходу. Ці звіти емітенти повинні подавати щонайменше раз на рік до повного розподілу надходжень від зелених облігацій, а також у разі будь-яких істотних змін у цьому розподілі. Зовнішня перевірка потрібна лише для остаточного звіту, який має бути опублікований після повного розподілу коштів, виділених на екологічні проекти.

При цьому, в ЄС вирішили, що звіт про вплив варто подавати принаймні раз протягом терміну обігу зеленої облігації: після повного розподілу надходжень залучених від випуску зелених облігацій; і оновлений – у разі істотних змін. Перевірка звіту про вплив не є обов'язковою, однак в ЄС радять все ж таки доручити перевірку цього звіту незалежній третій стороні.

Звіт про вплив повинен містити:

- опис екологічних проектів;
- інформацію про відповідність цих проектів екологічним цілям;
- інформацію про розподіл проектів за характером того, що фінансується (активи, капітальні витрати, операційні витрати тощо), часткою фінансування (обсяг коштів, що виділено на екологічні проекти після випуску облігацій) та рефінансування (обсяг коштів, що виділено на екологічні проекти до випуску облігацій),
- інформацію про вплив проектів на довкілля (по можливості в розрізі показників);
- інформацію про методологію та припущення, використані для оцінки впливу екологічних проектів [17].

Звіт про розподіл, як і звіт про вплив можуть бути на рівні проекту або на рівні портфелю проектів. При цьому можна подавати і окремі звіти про вплив для окремих категорій проектів. Варто зауважити, що обидва звіти можуть бути представлені окремо або разом – в комбінованому звіті. ЄС розробив уніфіковані форми. Звітність має залишатися відкритою для громадськості до повного погашення зелених облігацій. Її можуть тільки оновлювати новими звітами у разі істотних змін в розподілі. Оприлюднюється звітність на веб-сайті емітента або в будь-який інший спосіб.

В той же час, для емітентів зелених облігацій у державному секторі Північної Європи було випущено додатковий практичний посібник для оцінки впливу – Nordic Public Sector Issuers: Position Paper on Green Bonds Impact Reporting (NPSIP) [13]. Цей документ посилається на інструкції ICMA та ЄС зі звітування про вплив, але рекомендує емітентам оцінювати і рівень сприяння проектів низьковуглецевому та стійкому розвитку. Емітентам зелених облігацій рекомендують розміщувати інформацію в контексті загальних цілей або процесів, пов'язаних із екологічною стійкістю та Цілями сталого розвитку. Проекти з пом'якшення наслідків зміни клімату домінують у портфелях зелених облігацій публічних емітентів цього регіону, тож це вплинуло на структуру цього документа.

Узагальнюючи практику ЄС з міжнародною можна виокремити ряд принципів, яких слід дотримуватись емітентам зелених облігацій під час подання звітів. Для поліпшення прозорості розкриття інформації емітентам зелених облігацій рекомендують:

1. Звітувати по кожному проєкту, на які спрямовуються надходження від випуску зелених облігацій, або в цілому по портфелю проєктів [14]. Зазвичай, звітування по портфелю проєктів обирають якщо за рахунок надходжень від випуску зелених облігацій фінансують велику кількість малих проєктів. Але емітент може прийняти таке рішення і з міркувань захисту комерційної таємниці та забезпечення конкурентоспроможності, або наприклад, якщо укладені договори про конфіденційність. В таких випадках емітенту дозволяється обмежувати деталізацію інформації при поданні звіту та подавати інформацію узагальнено у формі зведених даних – портфелю проєктів.

2. Зазначати та розкривати період і процес додавання та вилучення проєктів у звіті. Додавати у звітність проєкт можна з того часу як емітент визначив і затвердив цей проєкт як прийнятний, або відтоді, коли надходження від випуску зелених облігацій, розподілені на відповідні статті проєкту. В свою чергу, вилучати зі звіту проєкт можна, якщо по цьому проєкті у звітному періоді не використовувались надходження, або якщо було погашено відповідну позику [15]. Також проєкт або проєкти можуть бути вилучені за результатами деталізованої незалежної перевірки. У такому випадку звітування про такі проєкти може бути припинено до прийняття рішення, що ці проєкти можуть відповідати критеріям прийнятності. Емітент також може вилучити проєкт у разі його скасування або реструктуризації, в результаті чого він перестає відповідати критеріям прийнятності [16]. Але в такому випадку емітенту рекомендується пояснити в звіті підхід, яким він керувався.

3. Вказувати загальний обсяг коштів, які передбачається виділити на прийнятні проєкти [15]. У разі якщо до фінансування проєктів за програмою зелених облігацій належить лише частина витрат, то у звіті має бути відображена лише ця частина. Водночас, проєкти можуть бути комплексними, і не кожний їх блок може бути віднесено до прийнятної категорії. У такому випадку емітенту зелених облігацій рекомендується пояснити порядок віднесення витрат до цих блоків [16]. В звіті рекомендується доступно надавати інформацію щодо термінів проєкту, зазначаючи рік старту проєкту або інші характеристики, як наприклад тривалість проєкту. Так само важливо чітко відображати етапи фінансування проєкту в розрізі певних стадій (наприклад: схвалення, сплата, погашення).

4. Запровадити внутрішній порядок розподілу коштів, залучених від емісії зелених облігацій, та гармонізувати його з інвестиційними операціями для прийнятних проєктів, а також процедурами звітування про розподіл коштів [15]. Емітент позиціонує себе вигідно, коли пояснює свій підхід щодо розподілу коштів залучених від розміщення зелених облігацій. Насамперед потрібно слідувати ключовому принципу зелених облігацій – кошти від випуску цих цінних паперів спрямовуються виключно на ті проєкти, які відповідають встановленим емітентом

критеріям прийнятності. У разі проведення зовнішнього аудиту або верифікації можна посилатись на відповідні висновки щодо критеріїв розподілу надходжень.

5. Застосовувати різні підходи при підготовці звіту про вплив у відповідності до способу розподілу надходжень від випуску зелених облігацій. У разі якщо виділені кошти призначені для окремих проєктів, рекомендується щоб в звіті визначались конкретні проєкти, де б чітко вказувались загальні результати для кожного з них, у тому числі виділений обсяг фінансування з усіх джерел та частка внеску емітента в загальному обсязі [13]. Можна і узагальнювати результати проєктів з відображенням частки кожного з них, у тому числі частки внеску емітента в загальному фінансуванні. Якщо ж виділені кошти призначені для портфеля проєктів, можна використовувати портфельний звіт. Однак рекомендується і в цьому звіті зазначати частку кожного з проєктів у загальних результатах.

6. Ілюструвати в звіті очікуваний вплив проєктів, на які були спрямовані залучені від випуску зелених облігацій кошти. В звітності мають наводитись попередні оцінки очікуваних результатів проєкту (тобто до початку його реалізації), звітного року, року завершення проєкту, а також виведення його на заплановану потужність [15]. У разі звітування по портфелю проєктів такі оцінки рекомендується давати відповідно щорічних аналізів портфеля в цілому. Якщо ж портфель містить кілька категорій проєктів, тоді оцінки рекомендується надавати у розрізі цих категорій.

7. Вказувати прогностні показники результатів проєкту, які очікується отримати впродовж його життєвого циклу у роках [16]. Це дасть розуміння впливу проєкту впродовж його економічного строку реалізації. При цьому, не завжди можна оцінити вплив проєкту впродовж його економічного строку реалізації шляхом простого множення прогностних показників річного впливу на тривалість життєвого циклу. В такому підрахунку не враховуються періоди нарощення потужностей та поступового зниження. Разом з тим, в деяких типах проєктів складно об'єднати усі заходи, що реалізуються на проєктній ділянці через неоднорідність процесів, обладнання тощо.

8. Включати в звіт результати перевірки по факту, у разі якщо емітент практикує таку перевірку по конкретних проєктах [15]. Оцінка можливого впливу зазвичай виходить з низки припущень і прогностні показники ґрунтуються на інформації щодо стану навколишнього середовища наявної на певний момент. Разом з тим, проєкти перебувають на етапі впровадження або будівництва, тож немає жодних гарантій, що ці оцінки матеріалізуються. Відхилення від прогнозів можуть бути обумовлені як соціальними, економічними та технічними обставинами, політичними або законодавчими змінами тощо. А отже, фактичний вплив проєктів може відрізнятись від прогностного. Методологія припущень, що буде представлена в звіті, може дати розуміння причин розбіжностей між оцінками.

9. Подавати у звіті про вплив обмежену кількість показників щоб можна було оптимально порівнювати результати. У разі слідування власній методиці розрахунку показників, робити її доступною для інвесторів [16]. Це насамперед

стосується показників, для розрахунку яких не існує єдиного загальноприйнятого стандарту. Важливо застосовувати належну практику розкриття процесу збору, схвалення та перевірки даних. Емітенту рекомендується надати посилання на ті внутрішні документи, в яких описується цей процес, у тому числі діяльність структурних підрозділів для відбору даних, а також правління – для їх схвалення або затвердження.

10. Інформувати інвесторів про те, що порівняння проєктів здійснювалося з урахуванням національних особливостей. З метою забезпечення співставності та агрегування результатів дозволяється конвертувати одиниці, які демонструють вплив окремих проєктів [14]. Але для перерахунку показників важливо використовувати стандартні коефіцієнти конвертації з відповідним роз'ясненням порядку перерахунку.

11. Звітувати по проєктах, які лише частково відповідають критеріям прийнятності, максимально прозоро. Оскільки проєкти можуть складатись з частин, що відповідають критеріям прийнятності, і з таких, що їм не відповідають, в звітах важливо пояснювати в якій мірі цим критеріям відповідають проєкти, що фінансуються за кошти від емісії зелених облігацій. При розподілі коштів на проєкти з частковою відповідністю критеріям прийнятності, емітенту зелених облігацій рекомендується показати до якої з частин відноситься кожна виплата. У разі якщо очікуваний вплив різних частин проєкту не можна розділити, дозволяється відносити результати проєкту до кожної частини, враховуючи їх відсоткову частку у відповідному фінансуванні [16]. Це, наприклад, може бути, якщо в одному проєкті є вплив від енергоефективності та відновлюваних джерел енергії. Показники звітності по обох частинах тоді можуть поєднуватись в одній формі.

12. Відобразити в одній валюті розподіл коштів, залучених від емісії зелених облігацій [15]. Взаємоузгодженість та прозорість всіх грошових потоків має ключове значення під час звітування про вплив зелених проєктів.

Стрімкий попит на зелені облігації з боку соціально-відповідальних інвесторів посилив увагу учасників ринку до вищезазначених принципів. Але, на жаль, їх сприйняття не вирішило проблему цілісності звітності на ринку зелених облігацій. Досі ані в ICMA, ані в ЄС не видали інструкції емітентам зелених облігацій щодо звітування про вплив для решти категорій прийнятних екологічних проєктів GBP. Відсутні інструкції, наприклад, до секторів екологічно стійкого лісового господарства, тваринництва, рибальства тощо. У той же час, побільшало дотичних ініціатив, що надавали рекомендації до звітування про вплив для окремих груп та секторів. Так, наприклад, В NPSIP містяться додаткові рекомендації для оцінки впливу проєктів сталого землекористування, до яких раніше не було інструкцій в HFIR. Але для інших прийнятних проєктів GBP існують досі непорозуміння, пов'язані з використанням різних методологій і показників. Важко порівнювати та агрегувати звіти для відповідних секторів, що стає проблемою не тільки для дослідників, а і для самих інвесторів на ринку зелених облігацій.

Із прийняттям Регламенту ЄС щодо розкриття інформації, пов'язаної зі сталим розвитком, у секторі фінансових послуг значно посилилась увага учасників ринку зелених облігацій і до стандартизованих інструментів оцінювання впливу. Відповідно до вимог та істотних положень цього Регламенту ЄС, передбачаються обов'язкові до виконання зобов'язання щодо розкриття компаніями з управління активами та іншими учасниками фінансового ринку інформації про екологічні, соціальні та управлінські фактори [18]. Учасники фінансового ринку почали активно застосовувати діджиталізовані інструменти вимірювання відповідного впливу.

Так, наприклад, фінансові інституції, які емітують зелені облігації, часто обирають інструмент оцінки впливу Climate Assessment for Financial Institutions (CAFI). Міжнародна фінансова корпорація розробила цей інструмент щоб допомогти фінансовим організаціям визначати відповідність проєктів кліматичним критеріям [19]. На відповідній веб-платформі фінансові організації зі всього світу можуть перевіряти чи відповідає проєкт узгодженим на міжнародному рівні критеріям кліматичного фінансування, розраховувати вплив на основі стандартизованої методології.

З'являються і для інвесторів загальноприйняті системи вимірювання впливу. Зокрема, на платформі IRIS інвестори можуть визначати очікуваний вплив проєктів, що може полегшати їм прийняття рішень щодо інвестування. Система IRIS спирається на стандарти і практики, які вже використовують понад 50 провідних організацій з Глобальної мережі інвесторів орієнтованих на вплив. Стандарти, що лежать в основі системи IRIS, розроблені на основі науково-обґрунтованих досліджень і консультацій із зацікавленими сторонами. Ці стандарти містять індивідуальні показники, що використовуються для розрахунків соціального і екологічного впливу інвестицій [20]. Індивідуальні показники IRIS можна обирати за темою чи ціллю сталого розвитку, їх набір постійно оновлюється відповідно до розвитку ринку.

Наразі нові інструменти охоплюють різні типи галузей та вимоги до розкриття інформації. Але попри наявність інструментів вимірювання впливу, численну кількість інструкцій, методологій і показників, рівень розкриття інформації в звітах емітентів зелених облігацій може в решті решт не відповідати очікуванням інвесторів. Емітенту важливо проводити самооцінку, яка зможе показати відповідність звітності емітента інструкціям щодо звітування, викладеним в міжнародних рекомендованих актах.

Для здійснення такої оцінки пропонуємо використовувати наступні 4 критерії:

Критерій 1. Періодичність складання та надання звітності;

Критерій 2. Ступінь відображення в звітах інформації щодо реалізації проєкту (витрати коштів, завершені етапи, фінансові показники проєкту);

Критерій 3. Наявність в звітах інформації щодо фактичного впливу проєкту на довкілля та ступінь її деталізації;

Критерій 4. Організація контролю за достовірністю складання звітності щодо використання коштів та реалізації проєкту.

Для проведення оцінки за вищевказаними критеріями пропонуємо використовувати «матрицю відповідності» – таблицю, в якій перелічуються вимоги яким повинен відповідати емітент. Порядок здійснення оцінки розкриття інформації емітентом зелених облігацій наведено в Таблиці 1.

Таблиця 1.

**Матриця відповідності звітності емітента зелених облігацій
загальноприйнятим міжнародним вимогам***

Вимоги, що повинні виконуватись емітентом	Бал
<p>1. Звіт оприлюднюється та подається інвесторам щонайменше 1 раз на рік (або планується така періодичність її подання).</p> <p>2. В звіті подається (або планується до подання) детальна інформація щодо реалізації проекту або портфелю проектів (витрати коштів на кожний з проектів; завершені етапи; фінансові показники проектів; інформація щодо нерозподілених коштів, залучених від емісії зелених облігацій та плани щодо термінів її освоєння).</p> <p>3. В звіті подається (або планується до подання) детальна інформація щодо впливу проекту або портфелю проектів на довкілля (кількісні та якісні показники та методи їх розрахунку).</p> <p>4. В звіті містяться порівняння фактичного та очікуваного впливу проекту або портфелю проектів на довкілля. Фактичний вплив відповідає очікуваному (якщо оцінка проводиться вже після емісії облігацій та наявна звітність).</p> <p>5. За достовірністю складання звітності щодо реалізації проекту або портфелю проектів та використання коштів здійснюється зовнішній контроль.</p>	5
<p>1. Звіт оприлюднюється та подається інвесторам щонайменше 1 раз на рік (або планується така періодичність її подання).</p> <p>2. В звіті подається (або планується до подання) детальна інформація щодо реалізації проекту або портфелю проектів (витрати коштів на кожний з проектів; завершені етапи; фінансові показники проектів; інформація щодо нерозподілених коштів, залучених від емісії зелених облігацій та плани щодо термінів її освоєння).</p> <p>3. В звіті подається (або планується до подання) інформація щодо впливу проекту або портфелю проектів на довкілля, але вона може бути недостатньо деталізованою (не розкриті кількісні показники, методи розрахунку показників тощо).</p> <p>4. В звіті містяться порівняння фактичного та очікуваного впливу проекту або портфелю проектів на довкілля. Фактичний вплив відповідає очікуваному (якщо оцінка проводиться вже після емісії облігацій та наявна звітність).</p>	4
<p>1. Звіт оприлюднюється та подається інвесторам щонайменше 1 раз на рік (або планується така періодичність її подання).</p> <p>2. В звіті подається (або планується до подання) інформація щодо реалізації проекту або портфелю проектів, але вона може бути недостатньо деталізованою (в тому числі, якщо її надано не за кожним проектом, а за портфелем проектів).</p> <p>3. В звітності розкривається (або планується до розкриття) інформація щодо екологічного ефекту від проекту/проектів, але вона може бути недостатньо деталізованою (в тому числі, наданою не за кожним проектом, а за групою проектів).</p>	3
<p>1. Звіт періодично подається інвесторам, але його подання може бути рідшим, ніж 1 раз на рік або нерегулярним.</p> <p>2. В звіті подається (або планується до подання) інформація щодо реалізації проекту або портфелю проектів, але вона може бути недостатньо деталізованою (в тому числі, якщо її надано не за кожним проектом, а за портфелем проектів).</p>	2
Не виконуються вимоги, що відповідають більш високій оцінці.	1

* Розроблено автором за джерелами [13;14]

Найвищою оцінкою є «5» і для отримання такої оцінки до емітентів застосовуються максимально жорсткі вимоги. Емітент перевіряється на відповідність вимогам оцінки «5» і якщо хоча б одна з цих вимог не виконується, оцінка «5» не може бути надана. Після цього емітент перевіряється на предмет виконання вимог до оцінки «4», що є менш жорсткими, і так далі. При цьому для оцінок «3» та «2» кількість критеріїв, до яких висуваються вимоги, є меншою, ніж для оцінок «5» та «4». Оцінка «1» ставиться емітентам, які не відповідають вимогам до більш високих оцінок, тобто, не виконують хоча б одну з вимог для отримання оцінки «2».

Отже, відповідно запропонованої методології для отримання оцінок «5», «4», «3» максимально жорсткими є вимоги щодо періодичності подання звітів. При цьому:

- для отримання оцінки «5» є жорсткими і вимоги до ступеню її інформативності. Наявність зовнішнього контролю за достовірністю складання звітів є обов'язковою умовою. Емітент демонструє дуже високу прозорість реалізації екологічного проекту або портфелю проектів;

- для отримання оцінки «4» звітність щодо впливу проекту на довкілля може бути дещо менш деталізованою, ніж для отримання оцінки «5». Якість розкриття інформації має незначні недоліки, однак емітент демонструє високу прозорість реалізації проекту або портфелю проектів. Внутрішній контроль за якістю складання звітності не проводиться;

- для отримання оцінки «3» розкриття інформації може бути ще менш деталізованим. Отримання оцінки «3» свідчить про те, що організація процесу розкриття інформації має суттєві недоліки і емітент демонструє середній рівень прозорості при поданні звітності.

При нерегулярному наданні звітності та без чіткого розкриття інформації щодо впливу проекту або портфелю проектів на довкілля емітент може отримати не більше 2 балів. Зокрема:

- оцінка «2» свідчить про те, що організація процесу розкриття інформації потребує суттєвого доопрацювання і емітент демонструє дуже низький рівень прозорості;

- оцінку «1» емітент отримує, коли якість звітування і рівень прозорості незадовільні.

Якщо на момент оцінки звіти емітента ще відсутні, може здійснюватися аналіз форм, за якими емітент планує подавати звітність в подальшому. Зокрема, за критерієм 3 «Наявність в звітах інформації щодо фактичного впливу проекту на довкілля та ступінь її деталізації» може оцінюватися повнота даних та відповідність фактичного екологічного ефекту запланованому у випадку, коли оцінка проводиться вже після розміщення облігацій та наявна звітність, а при відсутності звітності на момент оцінки – інформативність звітності, що планується до надання.

Запропонована методологія оцінювання може бути корисною не тільки емітентам зелених облігацій, а і третім сторонам під час незалежної експертизи випусків зелених облігацій та оцінки повноти подання звітів. Ці методологічні підходи матимуть особливу користь під час розробки принципів звітності для національної рамки, регламенту або стандарту зелених облігацій.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Огляд світових практик на ринку зелених облігацій довів, що належне розкриття інформації в звітності емітента має ключове значення для інвесторів. Інвестори очікують від емітента максимальної прозорості та регулярного подання всієї необхідної інформації, яка б пояснювала його дії. Вимагається деталізація в звітності як в частині розподілу надходжень від емісії зелених облігацій по прийнятним екологічним проектам, так і в частині інформації про їх вплив. При цьому, в звітах про вплив інвестори хочуть бачити кількісні та якісні індикатори, метрики, підходи і припущення, що застосовувались емітентом під час оцінки позитивного ефекту від проектів, що реалізуються за рахунок випуску зелених облігацій.

Кращими практиками перебачено розкриття екологічного ефекту від прийнятних проектів та порівняння його із запланованим. Для цього на ринку з'являються нові інструменти чим можна вимірювати вплив. Але досі не вистачає загальноприйнятих інструкцій щодо звітності по ряду секторів прийнятних проектів на ринку зелених облігацій. При порівнянні і агрегуванні відповідних звітів виникають проблеми, пов'язані з використанням різних методологій і показників.

Вимоги до звітності постійно оновлюються, оскільки інформація в звітах емітента має бути повністю достовірною. Міжнародна спільнота багато працює над тим щоб було чим вимірювати вплив. Але бракує інструментів вимірювання повноти розкриття інформації емітентом в звітах щоб відслідковувати її рівень відповідності рекомендованим актам і прогрес удосконалення.

Дослідження світових практик і стандартів подання звітності на ринку зелених облігацій дало можливість сформулювати методологію оцінки розкриття емітентами зелених облігацій інформації у відповідності до міжнародних вимог. Ступінь деталізації звітності, її прозорість, достовірність та періодичність подання визначено критеріями розкриття інформації емітентами під час звітування. Для здійснення бальної оцінки емітенти зелених облігацій та незалежні оцінювачі можуть використовувати «матрицю відповідності», що містить вимоги яким повинен відповідати емітент. Перевірка звітів на предмет виконання встановлених вимог дозволяє встановити рівень розкриття інформації в звітах та відслідковувати процес її покращання. Але, в ринкових практиках заохочується також додавання в звітності короткого опису політик щодо управління екологічними і соціальними ризиками по відповідних проектах. Це й актуалізує подальші наукові розвідки.

Список використаної літератури

1. Bieliński, T., Mosionek-Schweda, M. Green bonds as financial instrument for environmental projects funding : Unia Europejska.pl., 2018. Nr 1 (248). P. 13–21. URL:

- https://www.researchgate.net/publication/325982087_Green_Bonds_as_a_Financial_Instrument_for_Environmental_Projects_Funding (last accessed: 04.04.2024).
2. Park, Stephen Investors as Regulators: Green Bonds and the Governance Challenges of the Sustainable Finance Revolution : *Stanford Journal of International Law*, 2018. Vol. 54, No. 1. URL: <https://ssrn.com/abstract=3142887> (last accessed: 04.04.2024).
 3. Banga, Josué.. The green bond market: a potential source of climate finance for developing countries : *Journal of Sustainable Finance & Investment*. 2018 9:1. P. 17-32. URL: <https://doi.org/10.1080/20430795.2018.1498617>
 4. Deschryver, Pauline, Frederic de Mariz. What Future for the Green Bond Market? How Can Policymakers, Companies, and Investors Unlock the Potential of the Green Bond Market? : *Journal of Risk and Financial Management*, 2020. 13(3):61. URL: <https://doi.org/10.3390/jrfm13030061>
 5. Mazzacurati, Julien, Paris, William. Environmental impact and liquidity of green bonds : *ESMA Report on Trends, Risks and Vulnerabilities*, 2021. No. 2. P. 95-105. URL: https://www.researchgate.net/publication/370028571_Environmental_impact_and_liquidity_of_green_bonds (дата звернення: 04.04.2024).
 6. Bisultanova, Aza. Green bonds: historical aspects of implementation : *E3S Web of Conferences*, 2023. 458 (68) URL: https://www.researchgate.net/publication/376309876_Green_bonds_historical_aspects_of_implementation (дата звернення: 04.04.2024).
 7. Cortellini, G., Panetta, I. Green Bond: A Systematic Literature Review for Future Research Agendas : *Journal of Risk and Financial Management*, 2021. Vol. 14. Iss. 12: 589. URL: <https://doi.org/10.3390/jrfm14120589>
 8. Immel, M., Hachenberg, B., Kiesel, F., Schiereck, D. Green bonds: shades of green and brown : *Journal of Asset Management*. 2021. Vol. 22. Iss. 2. P. 96-109. URL: <https://link.springer.com/article/10.1057/s41260-020-00192-z> (дата звернення: 04.04.2024).
 9. Хуторна, М., Руденко, М., Вовченко, О.. Ринок інвестиційних фінансових послуг в умовах екологізації економічного буття та становлення економіки сталого розвитку : *Фінансовий простір*, 2023. №1. С. 97–119. URL: <http://fp.lnu.edu.ua/index.php/fp/article/view/892> (дата звернення: 04.04.2024).
 10. Діба, М., Гернего, Ю. Потенціал фінансування ініціатив зеленого курсу в Україні : *Фінанси України*, 2021. №2. С. 73–84. URL: https://finukr.org.ua/docs/FU_21_02_073_uk.pdf (дата звернення: 04.04.2024).
 11. Орехова, Т., Роздобудько, М. Теоретичні аспекти та основні тенденції розвитку «зелених» інвестицій у глобальному вимірі : *Економіка і організація управління*, 2022. №1 (45). С. 39–46. URL: <https://jeou.donnu.edu.ua/article/view/12134> (дата звернення: 04.04.2024).
 12. Рязанова, Н. Європейський вектор сталого розвитку – орієнтир корпоративних і публічних фінансів України : *Фінанси України*, 2023. № 11. С. 86–98. URL: https://finukr.org.ua/?page_id=723&aid=5018# (дата звернення: 04.04.2024).
 13. Nordic Public Sector Issuers: Position Paper on Green Bonds Impact Reporting. URL: <https://www.icmagroup.org/assets/documents/Regulatory/Green-Bonds/Resource-Centre/NPSIPositionpaper2019final-%20120219%20.pdf> (last accessed: 04.04.2024).
 14. ICMA. Green Bond Principles: Voluntary Process Guidelines for Issuing Green Bonds. URL: <https://www.icmagroup.org/sustainable-finance/the-principles-guidelines-and-handbooks/green-bond-principles-gbp> (last accessed: 04.04.2024).
 15. Handbook Harmonized Framework for Impact Reporting December 2020. URL: <https://www.icmagroup.org/assets/documents/Regulatory/Green-Bonds/Handbook-Harmonized-Framework-for-Impact-Reporting-December-2020-151220.pdf> (last accessed: 04.04.2024).
 16. Про схвалення Рекомендацій щодо реалізації або фінансуванню проектів екологічного спрямування шляхом емісії зелених облігацій, Рішення НКЦПФР від 07.07.2021 №493. URL: https://sae.gov.ua/sites/default/files/blocks/Rekomendatsiji_NKTPFR.pdf (дата звернення: 04.04.2024).

17. European Commission. EU green bond standard usability guide. URL: https://finance.ec.europa.eu/system/files/2020-06/200309-sustainable-finance-teg-green-bond-standard-usability-guide_en.pdf (last accessed: 04.04.2024).
18. Ланган Чен. Підтримка розвитку ринку зелених облігацій в Україні. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/publications/supporting-green-bond-development-ukraine-report> (дата звернення: 04.04.2024).
19. Climate Assessment for Financial Institutions Web-based Tracking and Reporting for Climate Finance. URL: <https://www.ifc.org/content/dam/ifc/doclink/2023/cafi-brochure-ifc-2023.pdf> (last accessed: 04.04.2024).
20. IRIS+ makes it easier for investors to translate their impact intentions into impact results. URL: <https://iris.thegiin.org/> (last accessed: 04.04.2024).

References

1. Bieliński, T., Mosionek-Schweda, M. (2018). Green bonds as financial instrument for environmental projects funding. *Unia Europejska.pl., Nr 1 (248)*. 13–21. URL: https://www.researchgate.net/publication/325982087_Green_Bonds_as_a_Financial_Instrument_for_Environmental_Projects_Funding
2. Park, S. (2018). Investors as Regulators: Green Bonds and the Governance Challenges of the Sustainable Finance Revolution. *Stanford Journal of International Law, Vol. 54, No. 1*. URL: <https://ssrn.com/abstract=3142887>
3. Banga, J. (2018). The green bond market: a potential source of climate finance for developing countries. *Journal of Sustainable Finance & Investment. 9:1, 17-32*. URL: <https://doi.org/10.1080/20430795.2018.1498617>
4. Deschryver, Pauline, Frederic de Mariz. (2020). What Future for the Green Bond Market? How Can Policymakers, Companies, and Investors Unlock the Potential of the Green Bond Market? *Journal of Risk and Financial Management, 13(3):61*. URL: <https://doi.org/10.3390/jrfm13030061>
5. Mazzacurati, Julien, Paris, William. (2021). Environmental impact and liquidity of green bonds : ESMA Report on Trends. *Risks and Vulnerabilities, No. 2, 95-105*. URL: https://www.researchgate.net/publication/370028571_Environmental_impact_and_liquidity_of_green_bonds
6. Bisultanova, Aza. (2023). Green bonds: historical aspects of implementation. *E3S Web of Conferences, 458 (68)*. URL: https://www.researchgate.net/publication/376309876_Green_bonds_historical_aspects_of_implementation
7. Cortellini, G., Panetta, I. (2021). Green Bond: A Systematic Literature Review for Future Research Agendas. *Journal of Risk and Financial Management, Vol. 14. issue 12: 589*. URL: <https://doi.org/10.3390/jrfm14120589>
8. Immel, M., Hachenberg, B., Kiesel, F., Schiereck, D. (2021). Green bonds: shades of green and brown. *Journal of Asset Management. Vol. 22, issue 2, 96-109*. URL: <https://link.springer.com/article/10.1057/s41260-020-00192-z>
9. Khutorna, M., Rudenko, M., Vovchenko, O. (2023). Rynok investytsiinykh finansovykh posluh v umovakh ekolohizatsii ekonomichnoho buttia ta stanovlennia ekonomiky staloho rozvytku. *Finansovy prostir, №1, 97–119*. URL: <http://fp.lnu.edu.ua/index.php/fp/article/view/892> [in Ukrainian].
10. Dyba, M., Herneho, Yu. (2021). Potensial finansuvannia initsiatyv zelenoho kursu v Ukraini/ *Finansy Ukrainy, №2, 73–84*. URL: https://finukr.org.ua/docs/FU_21_02_073_uk.pdf [in Ukrainian].
11. Oriekhova, T., Rozdobudko, M. (2022). Teoretychni aspekty ta osnovni tendentsii rozvytku «zelenykh» investytsii u hlobalnomu vymiri. *Ekonomika i orhanizatsiia upravlinnia, №1 (45), 39–46*. URL: <https://jeou.donnu.edu.ua/article/view/12134> [in Ukrainian].

12. Riazanova, N. (2023). Yevropeyskyi vektor staloho rozvytku – oriientyr korporatyvnykh i publichnykh finansiv Ukrainy. *Finansy Ukrainy*, № 11, 86–98. URL: https://finukr.org.ua/?page_id=723&aid=5018# [in Ukrainian].
13. Nordic Public Sector Issuers: Position Paper on Green Bonds Impact Reporting. (2019). URL: <https://www.icmagroup.org/assets/documents/Regulatory/Green-Bonds/Resource-Centre/NPSIPositionpaper2019final-%20120219%20.pdf>
14. ICMA. Green Bond Principles: Voluntary Process Guidelines for Issuing Green Bonds. (2021). URL: <https://www.icmagroup.org/sustainable-finance/the-principles-guidelines-and-handbooks/green-bond-principles-gbp>
15. Handbook Harmonized Framework for Impact Reporting December. (2020). URL: <https://www.icmagroup.org/assets/documents/Regulatory/Green-Bonds/Handbook-Harmonized-Framework-for-Impact-Reporting-December-2020-151220.pdf>
16. Pro skhvalennia Rekomendatsii shchodo realizatsii abo finansuvanniu proektiv ekolohichnoho spriamuvannia shliakhom emisii zelenykh oblihotsii. (2021). Rishennia NKTsPFR vid 07.07.2021 №493. URL: https://sae.gov.ua/sites/default/files/blocks/Rekomendatsiji_NKTsPFR.pdf [in Ukrainian].
17. European Commission. (2020). EU green bond standard usability guide. URL: https://finance.ec.europa.eu/system/files/2020-06/200309-sustainable-finance-teg-green-bond-standard-usability-guide_en.pdf
18. Lanhnan Chen (2022). Pidtrymka rozvytku rynku zelenykh oblihotsii v Ukraini. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/publications/supporting-green-bond-development-ukraine-report> [in Ukrainian].
19. Climate Assessment for Financial Institutions Web-based Tracking and Reporting for Climate Finance. (2023). URL: <https://www.ifc.org/content/dam/ifc/doclink/2023/cafi-brochure-ifc-2023.pdf>
20. IRIS+ makes it easier for investors to translate their impact intentions into impact results. URL: <https://iris.thegiin.org/>

DOI: 10.58423/2786-6742/2024-6-436-444
УДК 657.2.016

Петро ХОМИН

доктор економічних наук, професор,
професор кафедри бухгалтерського обліку та аудиту
Тернопільський національний технічний
університет імені Івана Пулюя
м. Тернопіль, Україна
ORCID ID 0000-0003-3964-6557

УПРАВЛІНСЬКИЙ СТРАТЕГІЧНИЙ ОБЛІК ЯК НЕНАУКОВА «НОВИЗНА» В ОБЛІКОВІЙ ТЕОРІЇ

Анотація. Неконтрольований масив дає т. зв. «наукових» праць зумовив некритичне ставлення до перекладів іноземних джерел, підсасованих маркетингологами для успішного збуту. Тому в царині бухгалтерського обліку стали появлятися книги, назви яких позбавлені смислу хоч і звучать привабливо. Саме так сталося з т. зв. «управлінським» обліком, а згодом – зі «стратегічним». Які, проте, поряд із виманюванням в покупців за продану їм псевдонаукову макулатуру значних коштів, звели на обочину облікової теорії багатьох науковців. Котрі могли би прикластися до вирішення реальних проблем бухгалтерського обліку, якби не спокусилися цими неологізмами, навмисне перекрученими при перекладі з іноземних джерел спочатку на російську мову, потім підхоплених різноманітними невибагливими вітчизняними часописами. Відтак метою статті визначено привертання уваги до окресленої проблеми тих авторів, котрі вболівають за стан бухгалтерського обліку в Україні й здатні забезпечити вирішення його реальних методологічних і методичних проблем. Дослідження здійснювалося методом структурно-логічного аналізу публікацій, дотичних до теми статті. Результатом дослідження є обґрунтування способів вирішення окресленої в ній проблематики. Акцентується увага на тому, щ тільки мозковою атакою багатьох учених можна дійти до якихось вагомих зрушень в обліковій методології й методиці. На основі критичного аналізу виданих в останні роки статей і монографій на тематику управлінського обліку доведено, що притаманна їхнім авторам перестановка абстракцій місцями у текстах жодним чином не може вважатися науковими досягненнями. Позаяк поряд із даремним марнуванням часу на тиражування утопій щодо поділу бухгалтерського обліку на фінансовий й управлінський через відсутність в останньому системності, методології облікового відображення господарської діяльності, знівельовано контроль за дотриманням ефективності фінансово-економічної діяльності підприємств, що зумовило від'ємне значення капіталу, яке створює передумови для рейдерського захоплення власності. Звертається увага науковців на необхідність облишити наївні намагання заміною назви досягнути розвитку бухгалтерського обліку. Оскільки перейменування то на «управлінський», то на «стратегічний» нічого путнього не дасть. Тим паче ні з допомогою першого, ані другого заглянути в майбутнє, як аргументується таке прагнення, неможливо: завіса майбутнього темна й непроникна.

Ключові слова: бухгалтерський, підсистема, система, стратегічний, управлінський, фінансовий, облік.

JEL Classification: M41

Absztrakt. Az úgynevezett "tudományos" művek ellenőrizetlen tömeges kiadása kritikátlan hozzáálláshoz vezetett az idegen nyelvű források fordításaihoz, amelyeket a marketingesek a sikeres eladások érdekében manipulálnak. Ennek eredményeképpen a számvitel területén olyan könyvek kezdtek

megjelenni, amelyeknek a címei nem tartalmaznak semmit, még ha vonzóan is hangzottak. Pontosan ez történt az úgynevezett "vezetői" számvittel, majd később a "stratégiai" számvittel. A számukra eladott általános hulladékpapírra a vásárlóktól származó jelentős összegek kizárásával együtt azonban sok tudós a számvitelemet perifériájára szorult. Akik hozzájárulhattak volna a valódi számviteli problémák megoldásához, ha nem csábítják el őket ezek a neologizmusok, amelyeket szándékosan torzítottak el, amikor külföldi forrásokból először oroszra fordítottak, majd különböző igénytelen hazai folyóiratok átvettek. Ezért a cikk célja, hogy felhívja a figyelmet a felvázolt problémára azoknak a szerzőknek a figyelmét, akik törődnek az ukrain számvitel helyzetével, és képesek megoldást nyújtani annak valós módszertani és metodológiai problémáira. A kutatást a cikk témájához kapcsolódó publikációk strukturális és logikai elemzésének módszerével végeztük. A tanulmány eredménye az abban felvázolt problémák megoldási módjainak alátámasztása. Hangsúlyozzuk, hogy csak sok tudós ötletbörze vezethet jelentős változásokhoz a számviteli módszertan és technikák terén. Az utóbbi években a vezetői számvitel témakörében megjelent cikkek és monográfiák kritikai elemzése alapján bebizonyosodik, hogy a szövegekben rejlő absztrakciók szerzőik általi átrendeződése semmiképpen sem tekinthető tudományos eredménynek. A számvitel pénzügyi és vezetői számvitelre való felosztásáról szóló utópiák megisméltésére fordított idővesztéssel együtt, az utóbbi következetlenségének hiánya miatt, a gazdasági tevékenység elszámolásának módszertana, a vállalkozások pénzügyi és gazdasági tevékenységeinek hatékonysága feletti megfelelés ellenőrzése megszűnt, ami a tőke negatív értékéhez vezetett, ami előfeltételeket teremt a vagyon raiderek általi lefoglalásához. A szerző felhívja a figyelmet arra, hogy fel kell hagyni azokkal a naív próbálkozásokkal, amelyek a számvitel fejlesztését a név megváltoztatásával kívánják elérni. Mivel az átnevezés akár "vezetői", akár "stratégiai", nem vezet semmi jóra. Ráadásul egyikükkel sem lehet a jövőbe tekinteni, ahogyan az ilyen vágyakozás érvel: a jövő fátyla sötét és áthatolhatatlan.

Kulcsszavak: számviteli, alrendszer, rendszer, stratégiai, vezetői, pénzügyi, számvitel

Abstract. The so-called uncontrolled mass media. of "scientific" works led to an uncritical attitude towards translations of foreign language sources manipulated by marketers for successful sales. Therefore, in the field of accounting, books began to appear, the titles of which are devoid of meaning, although they sound attractive. This is exactly what happened with the so-called "management" accounting, and later-with "strategic" accounting. Which, however, along with extorting considerable funds from buyers for the pseudo-scientific waste paper sold to them, led many scientists to the sidelines of the accounting theory. Who could have applied themselves to the solution of real accounting problems, if they had not been tempted by these neologisms, deliberately twisted during translation from foreign language sources first into Russian, then picked up by various unpretentious domestic magazines. Therefore, the purpose of the article is to draw attention to the outlined problem of those authors who support the state of accounting in Ukraine and are able to provide a solution to its real methodological and methodical problems. The research was carried out by the method of structural and logical analysis of publications related to the topic of the article. The result of the research is the substantiation of ways to solve the problems outlined in it. Attention is focused on the fact that only with the brainstorming of many scientists it is possible to achieve some significant changes in the accounting methodology and methodology. On the basis of a critical analysis of articles and monographs published in recent years on the subject of management accounting, it has been proven that the permutations of abstractions inherent in their authors cannot be considered scientific achievements in any way. Why, along with the waste of time on replicating utopias regarding the division of accounting into financial and managerial accounting due to the lack of systematicity, methodology of accounting display of economic activity in the latter, control over compliance with the efficiency of the financial and economic activities of enterprises has been leveled, which has led to the negative value of capital, which creates prerequisites for raider seizure of property. The attention of scientists is drawn to the need to abandon naive efforts to achieve the development of accounting by replacing the name. Since renaming it to "management" or "strategic" will not do anything good. Moreover, it is impossible to look into the future with the help of the first or the second, as argued by such a desire: the veil of the future is dark and impenetrable.

Keywords: *accounting, subsystem, system, strategic, managerial, financial, accounting.*

Постановка проблеми. З появою можливостей для масовидаву всіляких опусів від навчальних посібників до монографій включно з'явилася, користуючись визначенням корифея вітчизняної теорії бухгалтерського обліку М. Т. Білухи, верства «невігласів і псевдовчених» [1, с. 3], котрі вихоплюють з іншомовних джерел окремі дефініції, сформульовані «на основі прямого лінгвістичного перекладу... без спроби пошуку адекватного тлумачення відповідно до чинної формальної нормативної бази» [2, с. 12], не вникаючи в їхній смисл. Що призвело до багаторічної плутанини з т. зв. «управлінським» обліком, а згодом – зі «стратегічним». Хоч насправді це всього-на-всього маркетинговий плід, розрахований на збут. Який, проте, поряд із виманюванням в покупців за продану їм псевдонаукову макулатуру значних коштів, звів на обочину облікової теорії багатьох науковців. Котрі могли би прикластися до вирішення реальних проблем бухгалтерського обліку, якби не спокусилися цими неологізмами, навмисне перекрученими при перекладі з іншомовних джерел спочатку на російську мову, потім підхоплених різноманітними невибагливими вітчизняними часописами. Тож наяву вагома проблема, яка зумовлена підміною ґрунтовних досліджень такими підтасуваннями, як «управлінський облік і контролінг», «управлінський стратегічний облік», чи навиворіт – «стратегічний управлінський облік».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На жаль, попри повинь публікацій у царині згадуваних вище підтасувань віднайти в них якусь конкретику неможливо. Оскільки їхні автори, замість пошуку не замусолених визначень, застосовують каламбури, переставляючи терміни, яких вони здебільшого не розуміють, бо сертифіката В2 для цього недостатньо. Відтак всі видані в останні роки як статті, так і монографії на тематику управлінського обліку – лише інтерпретація рекламних приманок на кшталт: «У підручнику розглянуто: організацію управлінського обліку; методи калькулювання; бюджетування; аналіз взаємозв'язку «витрати – обсяг – прибуток»; аналіз прийняття поточних і довгострокових рішень; систему управлінського контролю на основі обліку за центрами відповідальності, а також методи стратегічного управлінського обліку» [3].

Бо насправді ні особливостей «організації управлінського обліку», чи «аналізу взаємозв'язку «витрати – обсяг – прибуток», ані тим паче «аналізу прийняття поточних і довгострокових рішень» почерпнути з них не вдасться: єдине, чим вони відрізняються, це перестановка таких абстракцій місцями у текстах публікацій. Приміром, обіцяючи навести «методи стратегічного управлінського обліку», жодного з них не наводять. Ба більше, навіть в опусі, який спричинив фурор у сфері підтасувань «управлінський стратегічний облік»/«стратегічний управлінський облік», про якісь «методи» не згадується: в главі 4 заманливий заголовок звучить «Теореми стратегічного обліку», правда, в її тексті цей термін ні разу не згадується [4, с. 24]. Зате, як курйоз, у преамбулі

чітко зазначено: «В книзі відображені сучасні тенденції в управлінському обліку» [4, с. 6].

А конкретика цього обліку зводиться до таких «аналітичних» пасажів: «Бухгалтер підприємства «Промінь» використовує позамовний метод калькулювання собівартості продукції. ...Відомо, що на виконання замовлення «Н» відпрацьовано... 50000 год.; використано основних матеріалів 40000 грн; нараховано заробітну плату робітникам 100000 грн. Тобто за годину напруженої праці робітник отримує 2 грн, то й не дивно, що встигає обробити матеріалів аж на 80 копійок. Очевидно справді наслідки «кліпового мислення», далекого від логічного аналізу», заповнили не тільки авторів, але й рецензентів [5, с. 361].

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті визначено привернення уваги до окресленої проблеми тих авторів, котрі вболівають за стан бухгалтерського обліку в Україні, який дійсно «опинився на узбіччі науково-технічного прогресу і не вийшов із зародкового стану» [6, с. 4]. Але розуміють, що сподівання нібито він «набуде ознак науки лише у випадку приведення у відповідність назви до існуючої реальності новітнього часу – епохи постіндустріального суспільства» [там же] наївне.

Її завдання полягають в спонуканні їх до осмислення нинішніх проблем бухгалтерського обліку й обґрунтування способів їхнього вирішення. Адже тільки мозковою атакою багатьох учених можна дійти до якихось вагомих зрушень в його методології й методиці.

Виклад основного матеріалу. Здебільшого «наукові» потуги персонажів, визначення яким дав корифей вітчизняної теорії бухгалтерського обліку М. Т. Білуха, кажучи словами А. Франса: «Купа абияк зібраних текстів, незграбна, заплутана компіляція» [7, с. 263] внаслідок конвекції, тобто перенесення чужих думок у власні несамотійні й через те неоригінальні «твори». Зокрема це й сталося з т. зв. «управлінським обліком», який навіть підкріплений прикметником «стратегічний», так і залишився невидимкою, що існує на папері й уяві тих, хто ніколи не нюхав порошу бухгалтерій.

Зокрема, колишній земський статистик О. Чайнов ще в 1921 р. ратував за перейменування бухгалтерського обліку на економічний під претекстом, нібито «сам термін «бухгалтерський» застарів, не відображає справжній зміст господарських процесів. ...психологічно відлякує молодь від заняття такою професією». В унісон йому синхронно з появою ідіоми «управлінський облік» стали з'являтися зневажливі формулювання, в яких прикметник, що традиційно увійшов як конкретизація обліку діяльності підприємств, став фігурувати тільки в лапках. Що наведемо зі збереженням стилю й орфографії: «так званої «теорії бухгалтерського обліку», «не те, що зміст, а й навіть назва курсу стала анахронізмом, оскільки слово «бухгалтерський» підкреслює, що процес обліку, пов'язаний з веденням книг» [8, с. 5].

От тільки аргумент: «В докомп'ютерну еру облік дійсно був книжним... Слово «бухгалтерський» позбавлено змісту і вживається до цього часу лише як ритуальний термін, дань традиції» [там же] з огляду на назву «ноутбук», що ввійшла саме в «комп'ютерну еру», чогось не бентежить автора цього пасажу як

анахронізм, чи то пак ритуальний термін, дань традиції. Натомість традицією стало захоплення «ідеєю запозичення», ні не «зарубіжного досвіду», як продовжується в цитованому джерелі, позаяк ніхто з тих, що «один наперед одного почали пропагувати поділ бухгалтерського обліку на дві підсистеми: фінансовий і управлінський» [9, с. 108] цього досвіду не осилили: яскравим прикладом є виклад «методології даних шагів циклу бухгалтерського обліку в американських компаніях».

Мовляв, після підготовки «скоригованого (пробного) балансу» за етапом, чи то пак шагом 6, раптом виринає етап 8 й знову продовжуються записи в журналі та здійснення записів, які закривають відповідні рахунки». Хоч кожному бухгалтеру відомо, що «коригуючі журнальні записи» здійснюються власне на основі закриття «відповідних рахунків», але ще до складання бухгалтерської звітності. Позаяк після її складання «здійснення записів, які закривають відповідні рахунки», якщо й десь робиться, то хіба з метою її фальсифікації.

Й це ще не все, оскільки бухгалтерам США вочевидь облікові процедури подобаються настільки, що вони винайшли 10 етап, аби проводити: «Запис в журнал та здійснення записів, які анулюють коригування. Мета: спрощення здійснення ряду наступних журнальних записів та скорочення витрат на ведення бухгалтерського обліку (даний шаг (sic!) здійснюється на розсуд компанії та не є обов'язковим».

Подібним парадоксом виглядає ідея запозичення зарубіжного досвіду щодо поділу бухгалтерського обліку на фінансовий й управлінський, не дивлячись на те, що корифеї бухгалтерського обліку наводили резонні зауваги: М. Т. Білуха звертав увагу на відсутність в останньому системності, власної методології облікового відображення господарської діяльності аналогічності облікових об'єктів з першим [10, с. 101]; О. С. Бородкін указував на хибність такого поділу, позаяк без визначення змісту цих підсистем, це а ргіорі недоцільне як із наукового, так і практичного погляду [11, с. 46]; В. О. Ластовецький відзначав сумнівність правильності перекладу словосполучення «управлінський облік» [12]. До речі, визнану адептом, який власне й утілює ідіому «управлінський облік» у вітчизняну літературу, адже виявилось, що насправді: «В США з 2000 р. видають підручники під назвою «Управління витратами» (Cost Management), а термін «управлінський облік» поступово починає втрачати сенс» [13, с. 289-290], треба думати й у нас.

Або розмірковування про працівників «інформаційної системи (підсистеми обліку)», підпорядкованих «в методологічному і організаційному відношенні головному бухгалтеру (менеджеру інформаційної системи) з використанням «діагоналей комунікації» між якимись абстрактними «лінійними та штабними підрозділами» [14, с. 12]. Стосовно якого, навіть не беручи до уваги плутанину системи з підсистемою, а тільки маючи на оці, що цей «менеджер інформаційної системи» власне «є головним з певної функції», згадувану абстракцію випадало би якраз і доповнити цими діагоналями. Та ба, конвекція, наче батіг кучера, підстьобує притьмом бігти до неї, не відриваючись ні на мить хоч би для коректних посилань на вихоплене на бігу з бешамелю перекладних видань, подане

під аспектом «створення інформації для менеджерів. Хоч і перебуває з нею в такому ж поєднанні, як бузина на городі з дядьком у Києві.

Зрештою, такий самий конфуз стався й із намаганнями подати «порівняльну характеристику, вказуючи на суттєві відмінності» [9, с. 108] цих двох підсистем. Оскільки після обіцянки забезпечити «якісне опанування практичних навиків» побудови системи управлінського обліку на підприємстві в три етапи: методологічному, технічному та організаційному, «практичні роз'яснення» зводяться до абстракцій на кшталт, мовляв, на першому вибирається модель (системи) управлінського обліку залежно від мети діяльності підприємства та завдань організації обліку, визначаються об'єкти обліку, методи обліку витрат, склад калькуляційних статей, план рахунків управлінського обліку тощо; технічний етап побудови системи управлінського обліку полягає у виборі складу реєстрів аналітичного обліку, форм внутрішньої управлінської звітності, визначенні напрямів передачі інформації всередині підприємства; організаційний етап передбачає побудову системи управлінського обліку пов'язану із розподілом повноважень і обов'язків між працівниками підприємства щодо формування управлінської інформації». Причому цей гамуз подається не інакше, як небувалий вклад в облікову теорію, хоч відразу налаштовує на оксюморон: вкладу-то немає жодного!

То й не дивно, що власне внаслідок зосередження уваги впродовж більше тридцяти років на підташуваннях «управлінський стратегічний облік»/«стратегічний управлінський облік» маємо «завдячувати» появі казусів «капітал-мінус», які суттєво полегшили рейдерські захоплення підприємств наперсточникам, що спритно обіграли власників сертифікатів – рядових громадян України. Зокрема, попри нібито наявність зареєстрованого капіталу й інших його видів, нерідко виявляється, що це тільки омана, як насправді видно з наведеного нижче першого розділу пасиву Балансу (Звіту про фінансовий стан) одного з приватних акціонерних товариств, адресні дані якого не вказуються з етичних міркувань (табл. 1).

Таблиця 1.

**Розділ I «Власний капітал»
Балансу (Звіту про фінансовий стан) ф. № 1 ПАТ**

Статті	Код	Звітні періоди	
		На початок року	На кінець року
Зареєстрований капітал	1400	27804	27804
Капітал у дооцінках	1405	46756	46756
Непокритий збиток	1420	-97012	-141878
Усього за розділом I	1495	-22452	-67318

Простіше кажучи, капітал тут липовий, не дивлячись на те, що й у звітності перестали «підкреслювати слово бухгалтерський», перейменувавши її в фінансову так само, як облік, мовляв, «фінансовий облік є тим звичним для бухгалтерів старшого покоління, традиційним бухгалтерським обліком» [15, с.

13]. Як і на дубляжі «Бухгалтерський фінансовий облік», чи «Бухгалтерський управлінський облік» [16; 17, с. 23].

Й участь у цьому наперсточному шахрайстві приймали бухгалтери, інколи перейменовані навіть у фінансових директорів. Причому, незалежно від того, що відомі «три варіанти побудови концепції: головний бухгалтер підпорядкований фінансовому директору (зарубіжна концепція); існують (як) головний бухгалтер, (так) і фінансовий директор (еклектична концепція); фінансовий директор – головний бухгалтер – одна посада (вітчизняна концепція) [9, с. 111].

Правда, здебільшого, як висловлювалися Д. Масса й Дж. Россі, вимушену внаслідок повної залежності від адміністрації, наголошуючи на тому, що «контроль для того, аби бути дійовим, повинен бути довірений такому органу, який, з одного боку, мав би відомості про кожний акт та документ, з іншого – користувався б необхідною незалежністю, щоби мати можливість діяти вільно. Якби контроль був довірений особам залежним, на яких адміністрація може чинити тиск, або гірше, вчиняти по відношенню до них репресії, то не було б жодної гарантії нормальної роботи» [18, с. 768]. Що власне й характерне зараз, бо попри згадувану вітчизняну концепцію «фінансовий директор – головний бухгалтер – одна посада» повна залежність від керівників підприємств ще й посилилась – недарма вони присвоюють собі титул «генеральний» директор.

Висновки й перспективи подальших досліджень. Попри те, що управлінський облік нібито законодавчо легалізований, правда, за принципом «йди сюди, стій на місці» відразу й знівельований наведенням у дужках відомої з незапам'ятних часів кострубатой назви «внутрішньогосподарський», ба більше, за нього ратує незчисленна кількість авторів, які намагаються втримати його на плаву подвоєнням прикметників від стратегічного до бухгалтерського, який намагаються зганьбити, включно. Чи схрещенням із контролінгом, він як був інкогніто, так і ним залишається. Тим паче, що його апологети, змарнувавши на оживлення такої апострофи купи паперів і часу, не змогли розробити хоч би одне-однісіньке сяке-таке положення (стандарт) із цим найменуванням. В той час, як від першого до останнього всі національні положення містять, як рефрен, словосполучення бухгалтерський облік.

Тому пора нарешті облишити наївні намагання значної частини науковців заміною назви досягнути розвитку бухгалтерського обліку. Бо перейменування то на «управлінський», то на «стратегічний» нічого путнього не дасть. Оскільки ні з допомогою першого, ані другого заглянути в майбутнє, як із апломбом переконують їхні адепти, неможливо: завіса майбутнього темна й непроникна. Тим більш, що ці назви – лише плід маркетингових хитрощів перекладачів. Які з трьох варіантів значення англomовного терміна accounting – звітність, розрахунки, облік, вибрали останнє.

Список використаних джерел

1. Білуха М. Т. Проблеми реформування бухгалтерського обліку і контролю в Україні. Проблеми реформування бухгалтерського обліку у сучасних умовах. Львів: Львівський національний університет ім. І. Франка, 1997. С.1-7.
2. Єфименко Т. І., Конопльов С. Л. Інституціональні аспекти реформування державних фінансів. Фінанси України, 2016. № 6. С. 7-30.
3. https://findbook.in.ua/books/upravlins-kii-oblik_326871#google_vignette
4. Ryan B. Strategic Accounting for Management. Publisher: Cengage Learning EMEA; 1st edition (April 7, 1995). 384 p.
5. Garmash S. Features of the educational process in Ukraine in modern conditions (problems, comparisons, prospects). Science, innovations and education: problems and prospects: proc. of 12-th Intern. Sci. and Practic. Conf., 28-30 June 2022 / ed. M. L. Komarytsky; CPN Publishing Group. Electronic text data. Tokyo, 2022. P.361-367.
6. Пушкар М. С., Чумаченко М. Г. Ідеальна система обліку: концепція, архітектура, інформація. Тернопіль: Карт-бланш, 2011. 336 с.
7. Франс А. Збірка праць у 8 томах. т. 5.
8. Пушкар М. С. Метатеорія обліку або якою повинна стати теорія: Монографія. Тернопіль: Карт-бланш, 2007. 359 с.
9. Гудзь Н. Диференціація та інтеграція системи обліку. Галицький економічний вісник, 2009. № 4 (25). С.107-114.
10. Білуха М. Т. Теорія бухгалтерського обліку. К., 2000. 692 с.
11. Бородкін О. Внутрішньогосподарський (управлінський) облік: концепція і організація. Бухгалтерський облік і аудит, 2001. №2. С. 46-47.
12. Ластовецький В. О. Галузевий бухгалтерський облік: проблеми теорії і практики. Монографія. Чернівці: Прут, 2005. 210 с.
13. Голов С. Ф. Бухгалтерський облік в Україні: аналіз стану й перспективи розвитку: монографія. К.: Центр учбової літератури, 2007. 522 с.
14. Пушкар М. С. Креативний облік (створення інформації для менеджерів): Монографія. Тернопіль: Карт - бланш, 2006. 334 с.
15. Пушкар М. С. Фінансовий облік: підруч. Тернопіль: Карт-бланш, 2002. 628 с.
16. Бутинець Ф. Ф., Давидюк Т. В., Шахрайчук Т. В. Інформаційна система бухгалтерського обліку. Житомир; ПП «Рута», 2002. 544 с.
17. Бутинець Ф. Ф., Івахненко С. В., Давидюк Т. В., Малюга Н. М., Чижевська Л. В. Бухгалтерський управлінський облік. Житомир, 2002. 480 с.
18. Melis F. Storia Delia Ragioneria. Bologna, 1950.

References

1. Bilukha M. T. Problemy reformuvannya bukhgalterskoho obliku i kontroliu v Ukraini. Problemy reformuvannya bukhgalterskoho obliku u suchasnykh umovakh. Lviv: Lvivskiy natsionalnyi universytet im. I. Franka, 1997. S.1-7.
2. Iefymenko T. I., Konoplov S. L. Instytutsionalni aspekty reformuvannya derzhavnykh finansiv. Finansy Ukrainy, 2016. № 6. С. 7-30.
3. https://findbook.in.ua/books/upravlins-kii-oblik_326871#google_vignette
4. Ruan B. Strategic Accounting for Management. Publisher: Cengage Learning EMEA; 1st edition (April 7, 1995). 384 p.
5. Garmash S. Features of the educational process in Ukraine in modern conditions (problems, comparisons, prospects). Science, innovations and education: problems and prospects: proc. of 12-th Intern. Sci. and Practic. Conf., 28-30 June 2022 / ed. M. L. Komarytsky; CPN Publishing Group. Electronic text data. Tokyo, 2022. P.361-367.
6. Pushkar M. S., Chumachenko M. H. Idealna systema obliku: kontseptsiia, arkhitektura, informatsiia. Ternopil: Kart-blansh, 2011. 336 s.

7. Frans A. Collection of works in 8 volumes. Volume 5.
8. Pushkar M. S. Metateoriia obliku abo jakoju povynna staty teoriia: Monohrafiia. Ternopil: Kart-blansh, 2007. 359 s.
9. Hudz N. Dyferentsiatsiia ta intehratsiia systemy obliku. Halytskyi ekonomichnyi visnyk, 2009. № 4 (25). S.107-114.
10. Bilukha M. T. Teoriia bukhhalterskoho obliku. K., 2000. 692 s.
11. Borodkin O. Vnutrishnohospodarskyi (upravlinskyi) oblik: kontseptsii i orhanizatsiia. Bukhhalterskyi oblik i audyt, 2001. №2. S. 46-47.
12. Lastovetskyi V. O. Haluzevyi bukhhalterskyi oblik: problemy teorii i praktyky. Monohrafiia. Chernivtsi: Prut, 2005. 210 s.
13. Holov S. F. Bukhhalterskyi oblik v Ukraini: analiz stanu y perspektyvy rozvytku: monohrafiia. K.: Tsentr uchbovoi literatury, 2007. 522 s.
14. Pushkar M. S. Kreatyvnyi oblik (stvorennia informatsii dlia menedzheriv): Monohrafiia. Ternopil: Kart - blansh, 2006. 334 s.
15. Pushkar M. S. Finansovy oblik: pidruch. Ternopil: Kart-blansh, 2002. 628 s.
16. Butynets F.F., Davydiuk T.V., Shakhraichuk T.V. Informatsiina systema bukhhalterskoho obliku. Zhytomyr; PP «Ruta», 2002. 544 s.
17. Butynets F. F., Ivakhnenkov S. V., Davydiuk T. V., Maliuha N. M., Chyzhevska L. V. Bukhhalterskyi upravlinskyi oblik. Zhytomyr, 2002. 480 s.
18. Melis F. Storia Delia Ragioneria. Bologna, 1950.

DOI: 10.58423/2786-6742/2024-6-445-456
УДК 657.6:658.115

Олена ЦЯТКОВСЬКА

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри податкового менеджменту
та фінансового моніторингу,
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана,
м. Київ, Україна
ORCID ID: 0000-0001-8825-9778,
Researcher ID K-8603-2018

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ВНУТРІШНЬОГО АУДИТУ НЕФІНАНСОВИХ АКТИВІВ ДЕРЖАВНИХ УСТАНОВ

Анотація. Одним із основних активів державних установ, який в результаті господарської діяльності потребує детальному аналізу, оцінюванню, контролю та моніторингу є об'єкти нефінансових активів. Відповідно в кожній установі доцільно створювати відповідну систему внутрішнього аудиту, яка буде сформована з елементів націлених на об'єктивну оцінку діяльності установи та всіх процесів з метою дотримання законодавства, цільового використання бюджетних коштів, ефективності діяльності, управління ризиками з метою їх покращення та надання рекомендацій щодо вдосконалення. Питання побудови ефективної системи внутрішнього аудиту з використанням ризико-орієнтованого підходу залишається невирішеним як в науковому середовищі, так і практичному. Метою статті є дослідження системи внутрішнього аудиту нефінансових активів в державних установах через виокремлення особливостей розвитку системи внутрішнього аудиту, зокрема основних елементів внутрішнього контролю на основі ризико-орієнтованого підходу. У процесі дослідження особливостей розвитку внутрішнього аудиту нефінансових активів державних установ використовувалися такі методи, як узагальнення і групування – при визначенні класифікаційних ознак для класифікації ризиків для управління державними установами, аналіз та синтез - використано при дослідженні наукової та нормативно-правової літератури, а також логічний та емпіричний метод при формуванні системи внутрішнього контролю на основі ризико-орієнтованого підходу. За результатами дослідження узагальнено, що внутрішній контроль – це управління ризиками зі сторони керівництва установи, а внутрішній аудит – це вже оціночна діяльність не тільки функціонування процесів в установі, але і оцінка внутрішнього контролю також. Встановлено основну мету внутрішнього аудиту, а також систематизовано та запропоновано класифікацію ризиків в управлінні державними фінансами на основі ризико-орієнтованого підходу, що сприяло проаналізувати особливості розвитку його. Систематизовано, узагальнено та запропоновано такі основні елементи системи внутрішнього аудиту нефінансових активів державних установ, як планування, визначення ризиків, ідентифікація ризиків та формування матриці оцінки ризиків. Проте проблемними та дискусійними залишаються питання щодо оцінки ризиків в системі внутрішнього аудиту через формування матриці ризиків та картування їх.

Ключові слова: внутрішній аудит, внутрішній контроль, бухгалтерський облік, нефінансові активи, державна установа, ризико-орієнтований підхід

JEL Classification: M41, M42

Absztrakt. A nem pénzügyi eszközök a közintézmények egyik fő eszköze, amely a gazdasági tevékenység eredményeként részletes elemzést, értékelést, ellenőrzést és monitoringot igényel. Ennek megfelelően célszerű minden intézményben megfelelő belső ellenőrzési rendszert létrehozni, amely az

intézmény tevékenységének és valamennyi folyamatnak a törvényeknek való megfelelés érdekében történő objektív értékelését célzó elemekből alakul ki, a költségvetési források célzott felhasználása, a teljesítmény, a kockázatkezelés javítása érdekében, és ajánlásokat tesz a javításukra. A hatékony belső auditrendszer kockázatalapú megközelítéssel történő kiépítésének kérdése mind a tudományos, mind a gyakorlati környezetben továbbra is megoldatlan. A cikk célja a nem pénzügyi eszközök belső auditrendszerének vizsgálata közintézményekben, kiemelve a belső auditrendszer kialakításának sajátosságait, különös tekintettel a kockázatalapú megközelítésen alapuló belső audit főbb elemeire. A közintézmények nem pénzügyi eszközei belső auditjának fejlődési sajátosságainak tanulmányozása során a következő módszereket alkalmazták: általánosítás és csoportosítás - a közintézmények irányítására vonatkozó kockázatok osztályozási kritériumainak meghatározásakor, elemzés és szintézis - a tudományos és szabályozási szakirodalom tanulmányozásakor, valamint logikai és empirikus módszerek a kockázatalapú megközelítésen alapuló belső auditrendszer kialakításakor. A tanulmány eredményei alapján általánosítható, hogy a belső ellenőrzés az intézmény vezetése által végzett kockázatkezelés, a belső audit pedig nemcsak az intézményen belüli folyamatok működésének, hanem a belső ellenőrzés értékelésének értékelési tevékenysége is. Meghatározzák a belső audit fő célját, valamint rendszerezik és javaslatot tesznek a kockázatok kockázatalapú megközelítésen alapuló, az államháztartási gazdálkodásban jelentkező kockázatok osztályozására, amely segítette elemezni a kialakulásának sajátosságait. Az állami intézmények nem pénzügyi eszközeinek belső auditálási rendszerének fő elemei, mint például a tervezés, a kockázatok meghatározása, a kockázatok azonosítása és a kockázatértékelési mátrix kialakítása, rendszerezésre, összefoglalásra és javaslatra kerülnek. A belső auditrendszerben a kockázatértékelés kérdései a kockázati mátrix kialakításával és azok feltérképezésével azonban továbbra is problematikusak és ellentmondásosak maradnak.

Kulcsszavak: belső audit, belső ellenőrzés, számvitel, nem pénzügyi eszközök, közintézmény, kockázatalapú megközelítés

Abstract. One of the main assets of state institutions, which as a result of economic activity requires detailed analysis, evaluation, control and monitoring, are objects of non-financial assets. Accordingly, it is expedient to create an appropriate internal audit system in each institution, which will be formed from elements aimed at an objective assessment of the institution's activities and all processes with the aim of complying with legislation, targeted use of budget funds, operational efficiency, risk management with the aim of improving them and providing recommendations on improve. The issue of building an effective internal audit system using a risk-oriented approach remains unresolved both in the scientific environment and in practice. The purpose of the article is to study the system of internal audit of non-financial assets in state institutions by highlighting the features of the development of the internal audit system, in particular the main elements of internal control based on a risk-oriented approach. In the process of researching the specifics of the development of the internal audit of non-financial assets of state institutions, methods such as generalization and grouping were used - in determining classification features for the classification of risks for the management of state institutions, analysis and synthesis - used in the study of scientific and regulatory literature, as well as logical and an empirical method in the formation of an internal control system based on a risk-oriented approach. Based on the results of the study, it is summarized that internal control is risk management on the part of the institution's management, and internal audit is already an assessment activity not only of the functioning of processes in the institution, but also the assessment of internal control. The main purpose of the internal audit was established, as well as the classification of risks in the management of public finances was systematized and proposed based on a risk-oriented approach, which helped to analyze the peculiarities of its development. Systematized, summarized and proposed such basic elements of the internal audit system of non-financial assets of state institutions as planning, risk definition, risk identification and formation of a risk assessment matrix. However, issues regarding risk assessment in the internal audit system through the formation of a risk matrix and their mapping remain problematic and debatable.

Keywords: internal audit, internal control, accounting, non-financial assets, government institution, risk-oriented approach

Постановка проблеми. Нефінансові активи в державних установах займають ключову позицію серед активів загалом, саме тому необхідно контролювати, аналізувати, оцінювати та проводити моніторинг облікових та господарських процесів щодо їх надходження, руху, використання та вибуття. І як результат в установах державного сектору необхідно створювати відповідну систему внутрішнього аудиту, яка буде сформована з елементів націлених на об'єктивну оцінку діяльності установи та всіх процесів з метою дотримання законодавства, цільового використання бюджетних коштів, ефективності діяльності, управління ризиками з метою їх покращення та надання рекомендацій щодо вдосконалення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемні питання щодо розвитку, становлення та запровадження внутрішнього аудиту досліджували як науковці, так і практики, які зробили значний внесок у становлення та формування внутрішнього аудиту в Україні. Зокрема Давидова Г., Каменська Т. [9], Корінько М., Назарова К., Петрик О., Семенець А. [14], Фізолоп О. [19] досліджували історичні аспекти становлення внутрішнього аудиту. Бержанір І.А., Гуцаленко Л.В., Мулик Т.О., Матвієнко Г.А., Твердохліб О., Линдюк О., Потеряйко С., Слободяник Ю.Б., Матієнко-Зубенко І.І., Мариніч І.О., Сиротенко Н.А. досліджували внутрішній аудит, як одну із складових ефективного управління суб'єктом господарювання.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Не применшуючи значення наукових дослідження та практичних рекомендацій на сьогодні залишається невирішеними та потребують подальшого дослідження напрями щодо побудови ефективної системи внутрішнього аудиту з використанням ризико-орієнтованого підходу.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження системи внутрішнього аудиту нефінансових активів в державних установах через наукові та практичні погляди щодо економічної сутності поняття «внутрішній аудит», «внутрішній контроль» з напрацюванням рекомендацій щодо їх вдосконалення та розвитку. А також узагальнення особливостей розвитку системи внутрішнього аудиту з виокремлення основних елементів внутрішнього контролю на основі ризико-орієнтованого підходу необхідно класифікувати ризики в управлінні державними фінансами.

Викладення основних матеріалів дослідження. Якщо державний аудит спрямований на аналіз фінансової та бюджетної звітності щодо нефінансових активів і є саме зовнішніми видом аудиту, то внутрішній аудит здійснюється внутрішніми користувачами облікової інформації. Варто відзначити, що п.3 ст.26 БКУ визначено, що розпорядники бюджетних коштів організують та забезпечують здійснення внутрішнього контролю та внутрішнього аудиту [2].

Оскільки облікова політика є одним із ключових елементів організації бухгалтерського обліку в державних установах, то до процесу її формування та

застосування на практиці необхідно відноситися відповідально, що підтверджує той факт, що система внутрішнього контролю та облікова політика є взаємопов'язаними елементами [20, с.88].

Внутрішній контроль є комплексом заходів, які формуються та застосовуються для забезпечення дотримання законності та ефективності використання бюджетних коштів, досягнення результатів відповідно до встановленої теми, завдань, планів і вимог щодо діяльності розпорядника бюджетних коштів. А внутрішній аудит розглядається як діяльність, спрямована на удосконалення системи управління, внутрішнього контролю, запобігання фактам незаконного, неефективного та нерезультативного використання бюджетних коштів, виникнення помилок чи інших недоліків у діяльності розпорядника бюджетних коштів, а також передбачає надання належних висновків та рекомендацій [2].

В Глобальних стандартах внутрішнього аудиту визначено, що внутрішній аудит – незалежна, об'єктивна гарантія та консультативна служба, призначена для підвищення цінності та покращення діяльності організації. Він допомагає організації досягати своїх цілей шляхом застосування систематичного, дисциплінованого підходу до оцінки та підвищення ефективності процесів управління, управління ризиками та контролю [3].

Необхідно відзначити, що внутрішній аудит включає в себе внутрішній контроль, як комплекс заходів для формування ефективної системи управління. Саме для здійснення внутрішнього аудиту державні установи самостійно утворюють самостійний структурний підрозділ, який здійснює внутрішній аудит і який безпосередньо підпорядковується керівнику установи.

Відповідно до Порядку здійснення внутрішнього аудиту та утворення підрозділів внутрішнього аудиту основним завданням такого підрозділу є надання керівникові державної установи об'єктивних і незалежних висновків та рекомендацій щодо функціонування та удосконалення системи внутрішнього контролю, системи управління, а також запобігання фактам незаконного, неефективного та нерезультативного використання бюджетних коштів та інших активів, запобігання виникненню помилок чи інших недоліків у діяльності державних установ [12].

Слободяник Ю.Б. та Галас О.М. досліджуючи проблеми та перспективи розвитку внутрішнього державного аудиту в Україні відзначають, що незважаючи на тривалий період протягом якого відбуваються становлення організаційно-методичного забезпечення функціонування підрозділів внутрішнього аудиту в державному секторі, а також інтенсивного навчання їх співробітників, Державна аудиторська служба України продовжує фіксувати фінансові порушення, перелік і обсяг яких з року в рік залишаються незмінними.

Науковці обґрунтовують, що описана ситуація носить ознаки невідповідності докладених зусиль фактичним результатам реформування у сфері внутрішнього державного аудиту. І серед всіх причин виокремлюють такі, як: низький розмір заробітних плат працівників підрозділів внутрішнього аудиту, що не відповідає необхідним професійним компетентностям та досвіду; повсюдне

порушення принципу незалежності внутрішніх державних аудиторів, що негативно впливає на їх здатність виконувати значущі завдання; брак доступного навчання та підвищення кваліфікації, які б поєднували теоретичні знання та практичні кейси [15, с.212].

Бержанір І.А. досліджує ефективність діяльності внутрішнього аудиту на підприємствах та визначається рівнем його організації систему внутрішнього аудиту, організацією праці внутрішніх аудиторів та процесу здійснення внутрішнього аудиту [1, с.15].

Гуцаленко Л.В., Мулик Т.О. досліджуючи внутрішній контроль акцентують увагу, що ефективність управлінських рішень можна досягти лише при чіткому прогнозуванні, оптимальній системі організації бухгалтерського обліку, дієвому контролю та здійсненні діагностики, що сприятиме цільовому та ефективному використанню бюджетних коштів [5, с.32].

Твердохліб О., Линдюк О., Потеряйко С. під внутрішнім контролем розглядають сукупність заходів, вибраних керівником організації, які спрямовані на забезпечення виконання визначених цілей діяльності із одночасним забезпеченням законності та ефективності використання бюджетних коштів, а функціонує на практиці такий контроль завдяки сформованій системі таких взаємопов'язаних складових, як внутрішнє середовище, управління ризиками, заходи контролю, інформація та комунікація, моніторинг [18, с.11].

Варто відзначити, що визначена авторами сукупність взаємопов'язаних складових чітко відповідає елементам внутрішнього контролю, які визначені в Методичних рекомендаціях з організації внутрішнього контролю розпорядниками бюджетних коштів у своїх закладах та у підвідомчих бюджетних установах [11].

Матвієнко Г.А. досліджуючи перспективи розвитку взаємодії України з міжнародними фінансовими організаціями стверджує, що внутрішній контроль є дієвим інструментом для забезпечення належної організації роботи та оцінки будь-якого процесу чи виду діяльності, який дає змогу спрогнозувати на певний період діяльності окремих складових та в цілому підприємства з метою одержання фінансових результатів [10].

Сакун А.Ж. визначає, що внутрішній контроль підприємства посідає одне із ключових місць у системі інформаційного забезпечення потреб управління підприємницької діяльності, що дозволяє контролювати та оцінювати показники підприємства [13, с.107].

Проте Слободяник Ю.Б., Матієнко-Зубенко І.І., Мариніч І.О., Сиротенко Н.А. досліджуючи державний аудит як сучасний інструмент попередження корупції відзначають, що дотримання вимог щодо налагодження внутрішнього контролю у сфері запобігання корупції всіх суб'єктів державного сектору дозволить забезпечити якість та результативність превентивних заходів, що спрощуватиме подальший зовнішній аудит і контроль з боку спеціалізованих органів [16, с.163].

Отже, погоджуючись із напрацюваннями науковців доцільно визначити про важливість внутрішнього аудиту в системі управління установою загалом та нефінансовими активами зокрема.

Підтвердженням цьому є і те, що у Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2022-2025 рр. відзначено, що залишається невирішеним питання щодо створення комплексної системи внутрішнього фінансового контролю в державних установах, яка забезпечувала б не тільки відповідність діяльності законодавство, але і за результатами забезпечувала удосконалення діяльності [17].

Внутрішній аудит в державному секторі - це процес незалежного та об'єктивного оцінювання діяльності державних установ, а зокрема коштами та бюджетними програмами для забезпечення результативності, ефективності та дотримання встановлених норм права. Основна мета внутрішнього аудиту - забезпечити своєчасний та адекватний контроль над управлінськими процесами, дотриманням нормативів та законодавства. Крім того, варто відзначити, що функції та призначення внутрішнього аудиту та внутрішнього контролю не варто зводити до єдиного.

Оскільки внутрішній контроль – це управління ризиками зі сторони керівництва установи, а внутрішній аудит – це вже оціночна діяльність не тільки функціонування процесів в установі, але і оцінка внутрішнього контролю також. В результаті діяльності внутрішнього аудиту в установі оцінюється система управління, фінансові звіти, ризики та внутрішні процеси.

Формуються та надаються рекомендації щодо покращення результативності та ефективності, а також можуть бути джерелом незалежної інформації для державних установ та громадськості. Внутрішній аудит допомагає зменшити виникнення ризикових операцій, запобігти корупції, забезпечити виконання законодавчих вимог і покращити загальну ефективність управління в державному секторі. Слободяник Ю.Б., Матієнко-Зубенко І.І., Мариніч І.О., Сиротенко Н.А. на основі аналізу вимог чинних стандартів ISSAI запропонували алгоритм державного аудиту антикорупційної політики в якому виділяють 4 етапи, а саме планування, основний етап, етап підготовки висновку та контрольний етап [16, с.164].

Зюман С. та Яковлева Т. відзначають, що діяльність з внутрішнього аудиту представлена циклічністю організаційних заходів, а саме: планування діяльності з внутрішнього аудиту; планування та виконання аудиторського дослідження; звітування за результатами досягнення мети аудиторського дослідження; відстеження результатів упровадження аудиторських рекомендацій, які систематизовано та узагальнено в методичку проведення внутрішнього аудиту в державному секторі [7, с.40].

Оскільки внутрішній контроль є одним із ключових механізмів ефективної діяльності установи та цільового використання бюджетних коштів, що і підтверджується «Методичними рекомендаціями з організації внутрішнього контролю розпорядниками бюджетних коштів у своїх закладах та у підвідомчих бюджетних установах». Зокрема визначено, що внутрішній контроль слід

розуміти не як окрему подію чи обставину, а як цілісний процес, який здійснюється керівництвом та працівниками установи постійно, але з дотриманням певних процедур [11].

Внутрішній контроль розглядається як елемент фінансового управління, саме тому доцільним буде визначити які можуть бути загрози та рівень їх впливу на управління в державних установах.

Класифікують ризики за такими ознаками, як за джерелами виникнення (внутрішні та зовнішні), за природою (фінансові, операційні та стратегічні ризики), за часовими рамками (короткострокові та довгострокові ризики) [4].

Івченко І. досліджуючи ризики, класифікує їх за різними ознаками, а саме:

- ✓ за родом небезпеки: техногенні; природні; змішані;
- ✓ за характером діяльності: підприємницькі; фінансові; комерційні; інвестиційні; промислові; професійні;
- ✓ за природою об'єктів: майнові; ризики спричинення збитків життю і здоров'ю громадян;
- ✓ за характером обліку ризику: внутрішні; зовнішні;
- ✓ за часом виникнення: короткострокові; постійні;
- ✓ за часом дії: ретроспективні; поточні; перспективні;
- ✓ за характером наслідків: чисті; спекулятивні;
- ✓ за ступенем: допустимі; критичні; катастрофічні [8].

Я.І. Єлейко, О.І. Єлейко, К.Є. Раєвський досліджують ризики:

- ✓ за масштабом впливу: глобальний; локальний;
- ✓ за аспектами (сферами): соціальний; економічний; юридичний; політичний; медикобіологічний;
- ✓ за мірою ризиконасиченості рішень (за рівнем втрат): мінімальний; середній; оптимальний; максимальний; критичний; катастрофічний;
- ✓ за типами: раціональний (обґрунтований); нераціональний (необґрунтований); авантюристський (азартний);
- ✓ за часом (моментом) прийняття ризикованих рішень: випереджувальний; своєчасний; запізнений;
- ✓ щодо ситуації: невизначені (на умовах невизначеності); конкурентні (на умовах конфлікту чи конкуренції);
- ✓ за видами: виробничий; фінансовий; інвестиційний; ринковий; портфельний [6].

Тому необхідним буде систематизувати та узагальнити основні ризики в фінансовому управлінні державними установами з використанням класифікаційних ознак, які подано на рис.1.

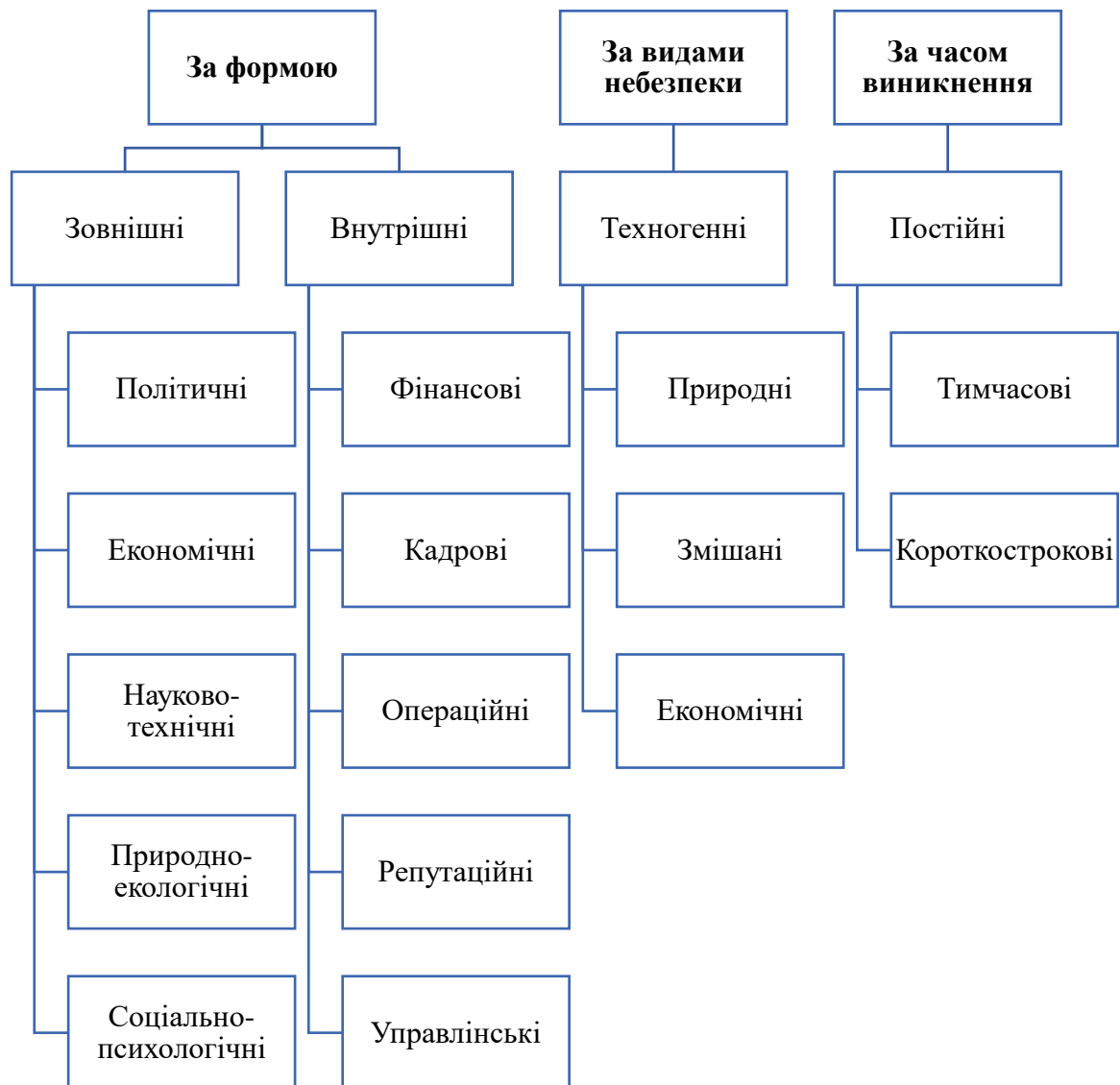

Рис.1. Узагальнена класифікація ризиків в фінансовому управлінні державними установами

Джерело: сформовано автором на основі [5, 6,8]

В результаті ідентифікації та класифікації ризиків можна здійснити оцінку внутрішнього середовища для проведення ефективного внутрішнього контролю через формування відповідних механізмів контролю, управління, оцінки, моніторингу та комунікації.

На основі зазначеного систематизовано, узагальнено та запропоновано основні елементи системи внутрішнього аудиту нефінансових активів державних установ, яка узагальнена на рис.2.

Рис.2. Система внутрішнього контролю на основі ризико-орієнтованого підходу в державних установах

Джерело: сформовано автором на основі [11]

Система внутрішнього контролю має формуватися з планування, визначення ризиків, ідентифікації ризиків та матриці оцінки ризиків, але в основу формування такої системи також покладено саме ті елементи, які визначені в Методичні рекомендації з організації внутрішнього контролю розпорядниками бюджетних коштів у своїх закладах та у підвідомчих бюджетних установах. Зокрема на рис.2 вони подано, але доцільно їх ідентифікувати, як внутрішнє середовище (середовище контролю), управління ризиками, заходи контролю, моніторинг, інформація та комунікація [11].

Висновки та перспективи подальших досліджень. За результатами дослідження системи внутрішнього аудиту нефінансових активів в державних установах проаналізовано наукові та практичні погляди щодо економічної сутності поняття «внутрішній аудит», «внутрішній контроль». Зокрема узагальнено, що внутрішній контроль – це управління ризиками зі сторони керівництва установи, а внутрішній аудит – це вже оціночна діяльність не тільки функціонування процесів в установі, але і оцінка внутрішнього контролю також.

Встановлено, що основною метою внутрішнього аудиту - забезпечення своєчасного та адекватного контролю над управлінськими процесами, дотримання нормативів та законодавства. А також систематизовано та запропоновано класифікацію ризиків в управлінні державними фінансами на основі ризико-орієнтованого підходу

Систематизовано, узагальнено та запропоновано такі основні елементи системи внутрішнього аудиту нефінансових активів державних установ, як планування, визначення ризиків, ідентифікація ризиків та формування матриці оцінки ризиків. Проте проблемними та дискусійними залишаються питання щодо оцінки ризиків в системі внутрішнього аудиту щодо ймовірності настання та рівня впливу за результатами настання ризику. Тобто одним із напрямів подальших досліджень щодо особливостей розвитку внутрішнього аудиту в державних установах має бути дослідження особливостей рейтингування ризиків та здійснення картування ризиків, які впливають на систему внутрішнього аудиту.

Список використаних джерел

1. Бержанір І.А. Роль внутрішнього аудиту у системі управління підприємством. *Modern Economics*. 2023. № 37(2023). С. 11-16. URL: <https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/13803/1/berhanir.pdf>
2. Бюджетний кодекс України №2456-VI від 01.01.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text> (дата звернення: 02.10.2023)
3. Глобальні стандарти внутрішнього аудиту. URL: https://www.theiia.org/globalassets/site/standards/globalinternalauditstandards_2024january9_printable.pdf
4. Гнилицька Л. В. Інформаційне забезпечення ризиками підприємницької діяльності: обліковий аспект. *Економічні інновації*. 2014. № 57. С. 88–100.
5. Гуцаленко Л.В., Мулик Т.О. Внутрішній аудит та діагностика в системі державного фінансового контролю та управління діяльністю бюджетної установи. *Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики*. № 4. 2018 (32). С. 31—45.
6. Єлейко Я.І., Єлейко О.І., Раєвський К.Є. Інвестиції, ризик, прогноз. *Львів: Львівський банківський інститут Національного банку України*. 2000. 176 с.
7. Зюман С., Яковлева Т. Методичні підходи проведення внутрішнього аудиту в державному секторі. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія : військові та технічні науки*. 2021. Т. 86. № 4. URL: https://periodica.nadpsu.edu.ua/index.php/military_tech/article/view/862 (дата звернення : 24.03.2024)
8. Івченко І.Ю. Економічні ризики: навч. посіб. К.: Центр навчальної літератури, 2004. 304 с
9. Каменська Т. О. Внутрішній аудит: виникнення та розвиток. *Статистика України*. 2015. № 4. С. 60–68.
10. Матвієнко Г.А. Розвиток і перспективи взаємодії України з міжнародною організацією вищих органів фінансового контролю. *Науковий вісник Академії муніципального управління: Серія "ЕКОНОМІКА"*. Випуск 2. 2014. С. 95-104.
11. Методичні рекомендації з організації внутрішнього контролю розпорядниками бюджетних коштів у своїх закладах та у підвідомчих бюджетних установах : Наказ Міністерства фінансів України від 14.09.2012 № 995 (зі змінами, внесеними згідно з Наказом Мінфіну від 10.12.2014 № 1200). URL : <http://dkrs.kmu.gov.ua/kru/uk/publish/article/106386>.
12. Порядок здійснення внутрішнього аудиту та утворення підрозділів внутрішнього аудиту: постанова Кабінету міністрів України від 28.09.2011 №1001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1001-2011-%D0%BF#Text>
13. Сакур, А. (2024). Внутрішній контроль в системі інформаційного забезпечення потреб управління підприємства. *Scientific Collection «InterConf+»*, (41(185)), с. 107–116.
14. Семенець А. О. Історико-компаративний аналіз становлення інституту внутрішнього аудиту. *Проблеми економіки*. 2018. №4. С. 330–337. <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2018-4-330-337>

15. Слободяник Ю. Б., Галас О.М. Проблеми та перспективи розвитку внутрішнього державного аудиту в Україні. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія "Економіка"* : збірник наукових праць / гол. ред. Т.В. Черничко. - Мукачево : МДУ, 2020. Випуск 1(13). С. 212-221
16. Слободяник, Ю. Б., Матієнко-Зубенко, І. І., Мариніч, І. О., Сиротенко, Н. А. (2020). Державний аудит як сучасний інструмент попередження корупції. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, 3(34), 158–166. <https://doi.org/10.18371/fcaptp.v3i34.215465>
17. Стратегія реформування системи управління державними фінансами на 2022-2025 рр.: Розпорядження Кабінету міністрів України від 29.12.2021 №1805-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-2021-%D1%80#Text>
18. Твердохліб О., Линдюк, О., Потеряйко С. (2023). Роль внутрішнього аудиту та контролю у реформуванні державного управління в Україні. *Науковий вісник: Державне управління*, (2 (14), 6–18. [https://doi.org/10.33269/2618-0065-2023-2\(14\)-6-18](https://doi.org/10.33269/2618-0065-2023-2(14)-6-18)
19. Філозоф О. Внутрішній аудит та внутрішній контроль: розмежування понять. *Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія : економіка, управління та адміністрування*. 2009. № 4(50). С. 177–181.
20. Цятковська, О. Облікова політика, як інструмент управління нефінансовими активами державних установ. *Вчені записки Університету «КРОК»*, 2023. (3(71), с. 85–91.

References

1. Berzhanir I.A. (2023) Rolj vnutrishnjogho audytu u systemi upravlinnja pidpryjemstvom [The Role of Internal Audit in the Enterprise Management System]. *Modern Economics*. № 37(2023). P. 11-16. URL: <https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/13803/1/berhanir.pdf> [in Ukraine].
2. Bjudzhetnyj kodeks Ukrajinu (2021) [Budget Code of Ukraine 2021 (Verkhovna Rada of Ukraine)]. *Ofitsijnyy sayt Verkhovnoyi Rady Ukrainy*. [The official website of the Verkhovna Rada of Ukraine]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text> [in Ukraine].
3. Ghlobaljni standarty vnutrishnjogho audytu [Global standards of internal audit] URL: https://www.theiia.org/globalassets/site/standards/globalinternalauditstandards_2024january9_printable.pdf
4. Ghnylycjka L. V. (2014) Informacijne zabezpechennja ryzykamy pidpryjemnyckoji dijajlnosti: oblikovyj aspekt [Information provision of business risks: accounting aspect]. *Ekonomichni innovaciji*. 2014. № 57. P. 88–100. [in Ukraine].
5. Ghucalenko L.V., Mulyk T.O. (2018) Vnutrishnij audyt ta diagnostyka v systemi derzhavnogho finansovogho kontrolju ta upravlinnja dijajlnistju bjudzhetnoji ustanovy [Internal audit and diagnostics in the system of state financial control and management of the activities of the budget institution]. *Ekonomika. Finansy. Menedzhment: aktualjni pytannja nauky i praktyky*. № 4. (32). P. 31—45. [in Ukraine].
6. Jelejko Ja.I., Jelejko O.I., Rajejskij K.Je. (2000) Investyciji, ryzyk, proghnoz [Investments, risk, forecast]. *Ljviv: Ljvivskij bankivskij instytut Nacionaljnogho banku Ukrainy*. 176 p. [in Ukraine].
7. Zjuman S., Jakovljeva T. (2021) Metodychni pidkhody provedennja vnutrishnjogho audytu v derzhavnomu sektori [Methodical approaches to internal audit in the public sector]. *Zbirnyk naukovykh pracj Nacionaljnoji akademiji Derzhavnojiprykordonnoji sluzhby Ukrainy. Serija : vijskovi ta tekhnichni nauky*. T. 86. №4. URL: https://periodica.nadpsu.edu.ua/index.php/military_tech/article/view/862 (data zvernennja : 24.03.2024) [in Ukraine].
8. Ivchenko I.Ju. (2004) Ekonomichni ryzyky [Economic risks]: navch. posib. K.: Centr navchaljnoji literatury, 2004. 304 p. [in Ukraine].
9. Kamensjka T. O. (2015) Vnutrishnij audyt: vynykennja ta rozvytok [Internal audit: emergence and development]. *Statystyka Ukrainy*. № 4. P. 60–68. [in Ukraine].

10. Matvijenko Gh.A. (2014) Rozvytok i perspektyvy vzajemodiji Ukrajiny z mizhnarodnoju orghanizacijeu vyshhykh orghaniv finansovogho kontrolju. *Naukovyj visnyk Akademiji municypal'nogho upravlinnja: Serija "EKONOMIKA"*. Vypusk 2. P. 95-104. [in Ukraine].
11. Metodychni rekomendaciji z orghanizaciji vnutrishnjogho kontrolju rozporjadnykamy bjudzhetnykh koshtiv u svojikh zakladakh ta u pidvidomchykh bjudzhetnykh ustanovakh (2012) [Methodological recommendations on the organization of internal control by managers of budget funds in their institutions and sub-departmental budget institutions], zatverdzhene Nakazom MFU vid 14.09.2012 № 995 (zi zminamy, vnesenymy zghidno z Nakazom Minfinu vid 10.12.2014 № 1200). URL : <http://dkrs.kmu.gov.ua/kru/uk/publish/article/106386> (data zvernennia 05.09.2023) [in Ukraine].
12. Cabinet of Ministers of Ukraine (2011) Porjadok zdzijsnennja vnutrishnjogho audytu ta utvorennja pidrozdiliv vnutrishnjogho audytu: Postanova Kabinetu ministriv Ukrajiny vid 28.09.2011 №1001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1001-2011-%D0%BF#Text> [in Ukraine].
13. Sakun, A. (2024). Vnutrishnij kontrolj v systemi informacijnogho zabezpechennja potreb upravlinnja pidpryjemstva Internal control in the system of information support for enterprise management needs]. *Scientific Collection «InterConf+»*, (41(185), p. 107–116. [in Ukraine].
14. Semencj A. O. (2018) Istoryko-komparatyvnyj analiz stanovlennja instytutu vnutrishnjogho audytu [Historical and comparative analysis of the establishment of the internal audit institute]. *Problemy ekonomiky*. №4. P. 330–337. [in Ukraine].
15. Slobodjanyk Ju. B., Ghalas O.M. (2020) Problemy ta perspektyvy rozvytku vnutrishnjogho derzhavnogho audytu v Ukraini [Problems and prospects for the development of internal state audit in Ukraine] . *Naukovyj visnyk Mukachivskogho derzhavnogho universytetu. Serija "Ekonomika" : zbirnyk naukovykh pracj / ghol. red. T.V. Chernychko. - Mukachevo : MDU, Vypusk 1(13). P. 212-221. [in Ukraine].*
16. Slobodjanyk, Ju. B., Matijenko-Zubenko, I. I., Marynich, I. O., Syrotenko, N. A. (2020). Derzhavnyj audyt jak suchasnyj instrument poperedzhennja korupciji [State audit as a modern tool to prevent corruption]. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, 3(34), P.158–166. [in Ukraine].
17. Cabinet of Ministers of Ukraine (2021) Strateghija reformuvannja systemy upravlinnja derzhavnymy finansamy na 2022-2025 rr.: Postanova Kabinetu ministriv Ukrajiny vid 29.12.2021 №1805-p. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-2021-%D1%80#Text> [in Ukraine].
18. Tverdokhlib O., Lyndjuk, O., Poterjajko S. (2023). Rolj vnutrishnjogho audytu ta kontrolju u reformuvanni derzhavnogho upravlinnja v Ukraini [The role of internal audit and control in the reform of public administration in Ukraine]. *Naukovyj visnyk: Derzhavne upravlinnja*, (2 (14), P.6–18. [in Ukraine].
19. Filozop O. (2009) Vnutrishnij audyt ta vnutrishnij kontrolj: rozmezhuвання ponjatj [Internal audit and internal control: distinguishing concepts]. *Visnyk Zhytomyrskogho derzhavnogho tekhnologhichnogho universytetu. Serija : ekonomika, upravlinnja ta administruvannja*. № 4(50). P. 177–181. [in Ukraine].
20. Tsiatkovska, O. (2023) Oblikova polityka, jak instrument upravlinnja nefinansovymy aktyvamy derzhavnykh ustanov [Accounting policy as a tool for managing financial assets of state institutions]. *Vcheni zapysky Universytetu «KROK»*, (3(71), p. 85–91. [in Ukraine].

DOI: 10.58423/2786-6742/2024-6-457-468
УДК 338.488.2:640.412

Іван ЧИЗМАР

PhD., проректор з господарської та навчальної роботи
Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II,
м. Берегове, Україна
ORCID ID: 0000-0002-1715-1310

Роберт БАЧО

доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри обліку і аудиту,
Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II,
м. Берегове, Україна
ORCID ID: 0000-0002-5957-7571
Scopus Author ID: 57006730200

Габрієлла ЛОСКОРИХ

PhD, доктор філософії,
заступник завідувача кафедри обліку і аудиту,
Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II,
м. Берегове, Україна
ORCID ID: 0000-0002-5402-7220

ПІДХОДИ ДО ІДЕНТИФІКАЦІЇ ФУНКЦІОНАЛЬНИХ СИСТЕМ ОРГАНІЗАЦІЙ Е-СПОРТУ ТА БАЗОВИХ ЗАСАД ЇХ ЕВОЛЮЦІЇ

***Анотація.** Для розвитку е-спорту та його організацій важливо здійснити комплексний аналіз, що включає дві ключові компоненти. Першим компонентом є системогенез функціональних систем, тобто дослідження загального стану організації е-спорту (кіберспортивних) з точки зору їх виробничо-господарської діяльності. Другим компонентом є онтогенез внутрішнього розвитку організацій е-спорту, тобто вивчення їх еволюції - від моменту їх утворення до моменту можливої ліквідації. Ці два напрямки аналізу забезпечують глибоке розуміння виробничо-господарських процесів всередині цільових формальних груп організацій е-спорту та спільнот видавця/розробника кіберспортивної гри, їх внутрішнього зв'язку та впливу на якість кіберспортивної гри (як основного е-продукту) та на якість організації подій, що проходять у віртуальному просторі. Метою цього дослідження є систематизація та аналіз сучасних підходів, які можуть бути використані для ідентифікації стану функціональних систем організацій е-спорту та базових засад їх еволюції. Дослідження виявило, що в контексті кіберспорту деталізація процесів виробництва, постачання та організації споживання е-продуктів не відповідає класичним визначенням. У звичайних умовах виробництво передбачає фізичне створення матеріальних благ, процес постачання - передачу цих благ від виробника до споживача, а організація споживання - створення комфортних умов для користування ними. Однак у сфері кіберспорту всі ці процеси мають нематеріальний характер. Автором доведено, що відповідно до більшості операцій видавців/розробників цифрових ігор, арен, клубів, тренувальних центрів/бутокемпів для команд у сфері кіберспорту, виробництво е-ігор інтегрується у процеси паралельної передачі виробленого забезпечення кінцевому споживачу та організації їх споживання через спеціальні ігрові онлайн та офлайн зони. Процеси виробництва, постачання та організації споживання е-продуктів у сфері кіберспорту специфічні, що вимагає ідентифікації стану процесів виробництва, постачання та*

організації споживання виключно за змістом робіт, що вони включають в себе. З огляду на пристосованість математичної моделі, оптимальним буде підхід до ідентифікації стану процесів виробничо-господарської діяльності організації е-спорту за змістом робіт та плином еволюції їх розвитку, за параметрами вартості та дохідності, що ґрунтуються на методах динамічного програмування.

Ключові слова: виробничо-господарська діяльність, кіберспортивна дисципліна, спорідненість організації е-спорту, процес гри, кіберспортивні послуги.

JEL Classification: C12, C14, C18

Absztrakt. Az e-sport és szervezeteinek fejlődése szempontjából fontos, hogy átfogó elemzést végezzünk, amely két kulcsfontosságú elemet tartalmaz. Az első komponens a funkcionális rendszerek szisztemogenezise, azaz az e-sport szervezetek (esport szervezetek) általános állapotának vizsgálata termelési és gazdasági tevékenységeik szempontjából. A második komponens az e-sport szervezetek belső fejlődésének ontogenezise, azaz az e-sport szervezetek alakulásának vizsgálata a megalakulásuktól az esetleges felszámolásuk pillanatáig. Ez a két elemzési terület mélyebb megértést nyújt az e-sport szervezetek formális célcsoportjain és az e-sport játék kiadójának/fejlesztőjének közösségein belüli termelési és gazdasági folyamatokról, azok belső kapcsolatáról és az e-sport játék (mint fő e-termék) minőségére és a virtuális térben zajló események szervezésének minőségére gyakorolt hatásáról. E tanulmány célja, hogy rendszerezze és elemezze azokat a modern megközelítéseket, amelyek segítségével azonosítani lehet az e-sport szervezetek funkcionális rendszereinek állapotát és fejlődésük alapelveit. A tanulmány kimutatta, hogy az e-sport kontextusában az e-termékek termelési, ellátási és fogyasztási folyamatainak részletezése nem felel meg a klasszikus meghatározásoknak. Átlagos körülmények között a termelés az anyagi javak fizikai létrehozását jelenti, az ellátási folyamat ezen javaknak a termelőtől a fogyasztóhoz való eljuttatását, a fogyasztás megszervezése pedig a használatukhoz szükséges kényelmes feltételek megteremtését. Az esport területén azonban mindezek a folyamatok immateriálisak. A szerző bizonyítja, hogy a digitális játékok kiadójának/fejlesztőjének, arénáknak, kluboknak, edzőközpontoknak/bootcampeknek az esport területén működő csapatok működésének többségével összhangban az e-játékok előállítása integrálódik az előállított szoftverek végfelhasználóhoz való párhuzamos átadásának folyamataiba és a fogyasztásuk megszervezésébe speciális online és offline játékszónákon keresztül. Az e-sport területén az e-termékek előállítási, kínálati és fogyasztásszervezési folyamatai sajátosak, ami megköveteli, hogy a termelési, kínálati és fogyasztásszervezési folyamatok állapotát kizárólag a bennük foglalt munka tartalma alapján azonosítsuk. Tekintettel a matematikai modell alkalmazkodóképességére, az optimális megközelítés az lenne, ha az e-sport szervezetek termelési folyamatainak és gazdasági tevékenységének állapotát a munka tartalma és fejlődésének alakulása, a költség és jövedelmezőség paramétereire alapján, dinamikus programozási módszerek alapján azonosítanánk.

Kulcsszavak: termelési és gazdasági tevékenység, e-sport diszciplína, e-sport szervezetek rokonsága, játékfolyamat, e-sport szolgáltatások

Abstract. To develop e-sports and its organization, important to conduct a comprehensive analysis that includes two key components. The first component is the system genesis of functional systems, which involves investigating the overall state of esports organizations (cybersport) in terms of their production and economic activities. The second component is the ontogenesis of the internal development of esports organizations, which involves studying their evolution from the moment of formation to the possibility of dissolution. These two directions of analysis provide a deep understanding of the production and economic processes within the target formal groups of esports organizations and communities of game publishers/developers, their internal connections, and their impact on the quality of the e-sports game (as the main e-product) and on the quality of organizing events that take place in the virtual space. The purpose of this study is to systematize and analyze contemporary approaches that can be used to identify the state of functional systems within esports organizations and the basic principles of their evolution. The research revealed that in the context of e-sports, the detailing of

production, supply, and consumption organization processes of e-products does not adhere to classical definitions. Under ordinary circumstances, production involves the physical creation of material goods, the supply process entails the transfer of these goods from producer to consumer, and consumption organization involves creating comfortable conditions for their use. However, in the realm of esports, all these processes have an immaterial nature. The author has demonstrated that according to the majority of operations of digital game publishers/developers, arenas, clubs, and training centers/boot camps for e-sports teams, the production of e-games is integrated into processes of parallel transmission of produced content to the end consumer and organizing their consumption through specialized gaming online and offline zones. The processes of production, supply, and consumption organization of e-products in the esports industry are specific, requiring the identification of the state of production, supply, and consumption organization processes based on the content of the work they entail. Given the adaptability of the mathematical model, the optimal approach to identifying the state of production and economic activities of esports organizations would be based on the content of their work and the course of evolution in their development, considering parameters such as cost and profitability grounded in dynamic programming methods.

Keywords: production and economic activities, e-sports discipline, relatedness of e-sports organizations, gameplay process, e-sports service.

Постановка проблеми. Для розвитку е-спорту та його організацій важливо здійснити комплексний аналіз, що включає дві ключові компоненти. Першим компонентом є системогенез функціональних систем, тобто дослідження загального стану організацій е-спорту (кіберспортивних) з точки зору їх виробничо-господарської діяльності.

Цей елемент спрямований на виявлення та систематизацію різновекторних процесів, що мають місце в діяльності цих організацій. Другим компонентом є онтогенез внутрішнього розвитку організацій е-спорту, тобто вивчення їх еволюції - від моменту їх утворення до моменту можливої ліквідації.

Ці два напрямки аналізу забезпечують глибоке розуміння виробничо-господарських процесів всередині цільових формальних груп організацій е-спорту та спільнот видавця/розробника кіберспортивної гри, їх внутрішнього зв'язку та впливу на якість кіберспортивної гри (як основного е-продукту) та на якість організації подій, що проходять у віртуальному просторі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми ідентифікації функціональних систем організацій е-спорту та базових засад їх еволюції досліджені у працях таких науковців, як Маслиган Р. М [6], Гоблик В. В. [6; 9], Маслиган О. О. [6], Лазнева І. О. [3], Цараненко Д. І. [3].

Зокрема, у своїх працях Маслиган Р. М. наголошує, що для видавця/розробника кіберспортивної гри важливо досягти максимальної спорідненості у виробничих, постачальницьких та споживчих процесах [7].

У власних дослідженнях [8-9] ми також системно наголошували на важливості дослідження цих процесів, адже довели, що це формує уніфіковане середовище взаємодії кіберспортсменів у грі та однакові умови для змагань з кіберспортивних дисциплін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Щодо процесів ідентифікації системогенезу та онтогенезу – у науковій літературі наразі

відсутні сформовані та апробовані методичні підходи, які містять чіткі алгоритми, пристосовані під специфіку розвитку спорідненості організацій е-спорту.

Це пов'язано з відносно недовгим генезисом їх розвитку. Крім того, згідно з даними видавців/розробників, ця спорідненість полягає у координації дій із виробництва, постачання та організації споживання нематеріальних благ, що становлять кіберспортивну дисципліну, починаючи з ігрових спільнот, командних складів, команд, клубів, ліг і закінчуючи операторами кіберспортивних подій. Зміст окреслених положень визначає своєчасність та загальну актуальність таких досліджень.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою цього дослідження є систематизація та аналіз сучасних підходів, які можуть бути використані для ідентифікації стану функціональних систем організацій е-спорту та базових засад їх еволюції.

Виклад основного матеріалу дослідження. Організації е-спорту (кіберспортивні) – це формальні групи або компанії, що займаються організацією, управлінням та підтримкою діяльності у сфері електронного спорту. Закономірно, зміст основних процесів виробничо-господарської діяльності організацій е-спорту у наступному [4]:

- фокус на спільні процеси виробництва – інтерпретовані через створення специфічних благ, які забезпечують технічними можливостями системи, що формують програмні коди, набуваючи рівнобічних форм і можуть узагальнювати: режим ігрового процесу; прийнятий процес гри; трансформацію е-гри у конкретні кіберспортивні послуги.

- фокус на процеси постачання, які охоплюють закупівлю та генерування потужностей реплікації та масштабування, призначених для забезпечення е-продуктів та послуг різного виду (на вимогу споживачів) за цільовими формальними групами видавця/розробника кіберспортивної гри;

- фокус на процеси організації споживання нематеріальних продуктів та потужностей сервісів, необхідних для існування та розвитку.

Так, у сфері кіберспорту всі окреслені процеси виробничо-господарської діяльності мають нематеріальний характер [1; 6-7]. Винятковість полягає у тому, що ці процеси всередині цільових формальних груп організацій е-спорту та спільнот повинні здійснюватися в єдиних умовах, які сформовані:

- багатофункціональними кіберспортивними майданчиками (онлайн, Cloud та ЛАН аренами);

- ігровими аренами для локальних кіберспортивних подій, тренувальними базами або буткемпами.

Це означає, що всі аспекти діяльності, такі як тренування, змагання, організація подій та управління командою, мають відбуватися у стандартизованих умовах. Це сприяє створенню єдиного рівня якості та професіоналізму у всіх сферах діяльності кіберспортивної організації.

Ураховуючи зміст процесів виробничо-господарської діяльності, суттєве значення мають дослідження, проведені на основі чисельних методів цілеспрямованих дій або їх поєднань, що повинні не лише репрезентувати у

числових величинах та напрямках, інтерпретованих у багатокрокових ітераціях, а ідентифікувати як множинні математичні моделі, які надають опис рис їх спорідненості, уподібнення.

Наразі науковці пропонують для використання різносторонні підходи ідентифікації у математичних моделях виділених процесів для різних типів організацій, які орієнтовані на встановлення індивідуальної ідентичності процесів і властивостей, значущих для набуття стану пов'язаності [9].

Усі математичні моделі, залежно від систематизованої сукупності використовуваних дій, мають властивості пристосування до особливостей функціонування конкретної організації.

Отже, будь-яка модель [4]: охоплює виняткові змінні рішення, які впливають на ці цілі; враховує наявні обмеження; зважає на феноменологію. Так, за відповідністю окресленим ознакам визначено можливі підходи ідентифікації функціональних систем організацій е-спорту та їх еволюції (зокрема, окреслимо властиві їм особливості та доцільність застосування).

Підхід, що ґрунтується на засобах лінійного програмування (далі – ЛП), передбачає, що у процесі виробничо-господарської діяльності організацій формується система лінійних нерівностей, яка визначає стан спорідненості та напрями її еволюції відповідно до прийнятих рішень [2].

Це здійснюється згідно зі системою обмежень задачі лінійного програмування. Закономірно, що лінійна функція $f(x)$ за своїм змістом є цільовою. Ця функція придатна для ідентифікації розвитку спорідненості за цільовими формальними групами організацій е-спорту та спільнот видавця/розробника кіберспортивної гри.

Для реалізації завдань ідентифікації системогенезу та онтогенезу процесів виробничо-господарської діяльності пропонується використання різних методів, таких як графічне вирішення, симплекс-метод, двоїтий симплекс-метод (Р-метод), метод Гоморі, параметричне програмування, та дрібно-лінійне програмування.

Закономірно, одним із головних обмежень цього підходу є відсутність загальноприйнятого стандарту або найкращої практики для вибору конкретного методу серед зазначених (що очевидно за даними табл. 1).

Кожен з цих методів має свої переваги та недоліки, і вибір залежить від конкретної ситуації, постановки задачі та особливостей дослідження.

Згідно з описом особливостей ідентифікації системогенезу функціональних систем організацій та онтогенезу їх розвитку за сукупністю методів ЛП, можна констатувати, що [1]:

1. За будь-яким з методів кроків складно чітко ідентифікувати реальний зміст еволюції різновекторних процесів у межах споріднених кіберспортивних організацій, особливо якщо модифікують лише одну змінну;

2. Неможливо ідентифікувати уподібнення та зміст еволюції різновекторних процесів у межах споріднених кіберспортивних організацій, якщо низка таких процесів (або X відносно Y) перебуває у нелінійних залежностях;

Таблиця 1.

Особливості ідентифікації системогенезу функціональних систем організацій е-спорту та онтогенезу їх розвитку за сукупністю методів ЛП*

Методи	Особливості алгоритму дій	Специфіка застосування
Графічний	визначає алгоритми змін кожного процесу виробничо-господарської діяльності організацій через багатогранник стану спорідненості процесу (область D)	побудову області D; знаходження $\text{grad}F$ і його побудову; знаходження екстремуму функції по першій і останній точках D
Симплекс	визначає специфіку еволюції кожного процесу виробничо-господарської діяльності	визначення оптимістичного варіанту еволюції спорідненості по ЛП в цілому і за окремим процесом.
Гоморі		визначення оптимістичного варіанту еволюції спорідненості по ЛП за умови, що зміст операцій характеризується лише за параметрами цілих чисел
Параметричного програмування	визначає специфіку еволюції кожного процесу виробничо-господарської діяльності з урахуванням системи обмежень, що залежать від певних параметрів	визначення оптимальних варіантів еволюції спорідненості по ЛП за окремим процесом, за умови, що результат еволюції має обмеження, що залежать від одного або декількох параметрів t.
Двоїстий симплекс (Р-метод)	визначає специфіку еволюції кожного процесу виробничо-господарської діяльності із визначенням її можливих варіацій	необхідне введення системи обмежень, що дозволяє представити кроки еволюції як перехід від відсутності спорідненості до максимального рівня спорідненості за симплекс-методом.
Дрібнолінійне програмування	визначає специфіку послідовної еволюції процесу виробничо-господарської діяльності, якщо потрібно оптимізувати цей процес із урахуванням системи обмежень	отримання цільової функції еволюції здійснюється за змінними, що є відношеннями 2-ох лінійних функцій. Така особливість ускладнює процес ідентифікації онтогенезу та потребує застосування спеціалізованих методів обробки даних.

* Сформовано автором за джерелами [2; 8-9].

3. Рівняння формуються, ґрунтуючись на певних припущеннях та обмеженнях, які становлять елементи ідентифікації природної течії еволюції спорідненості процесів виробничо-господарської діяльності кіберспортивних організацій із моменту їх утворення до зникнення. Припущення та обмеження можуть викликати сумніви.

4. Рівняння щодо процесів виробничо-господарської діяльності можуть не вписатися у класичну рівність лінійного програмування, оскільки умови реалізації таких процесів можуть потребувати феноменології.

Підхід, що ґрунтується на засобах лінійного програмування із застосуванням транспортних матриць ([1]) орієнтує на процеси виробничо-господарських операцій організацій, мають формуватися на основі матриці, що узагальнюють деталізовані змінні вартості е-продуктів, можливостей із перетворення цих продуктів на кіберспортивні послуги. Разом з тим, для цього підходу характерна

відсутність усталеного погляду на сукупності кроків з ідентифікації еволюції спорідненості організацій е-спорту за наявними процесами, оскільки, крім матриці Хітчкок-Купманса, до використання пропонують методи: диференціальних рент або метод призначення. Крім того, простежується відсутність усталеного підходу до ідентифікації уподібнення процесів виробничо-господарської діяльності. Тому серед різних цільових формальних груп видавця/розробника е-гри для використання пропонуються методи мінімального елемента, північно-західного кута, апроксимації Фогеля, та подвійної переваги (табл. 2). Також, базовою умовою застосування підходу є контрольованість еволюції спорідненості організацій е-спорту, яка можлива лише для тих видавців/розробників кіберспортивної гри, що мають закриті бізнес-екосистеми, які набули незначне поширення.

Таблиця 2

Особливості ідентифікації системогенезу функціональних систем організацій е-спорту та онтогенезу їх розвитку за сукупністю методів ЛП із застосуванням транспортних матриць*

Методи	Особливості алгоритму дій	Специфіка застосування
матриця Хітчкок-Купманса	Формування опорної транспортної матриці за змінними, що обмежені на пропускну здатність. Ця матриця визначає поточний стан виробничо-господарських процесів, щодо яких досліджується можливість оптимістичного варіанту еволюції.	Ідентифікація еволюції спорідненості організацій е-спорту за е-продуктом чи послугою, за умови, що є обмеження на розвиток за цільовими формальними групами таких організацій та спільнот
Диференціальних рент	Формування опорної транспортної матриці за змінними, що обмежені за розподілом інформаційних продуктів та послуг. У стовпцях указується мінімальний тариф на доведення нематеріального продукту до споживача / або максимальний прибуток від цього. Знайдені числа позначають колом, а клітини, в яких стоять ці числа, заповнюють. У них записують максимально можливі числа. Формується розподіл, що не задовольняє обмеження вихідної транспортної задачі. У результаті подальших кроків ідентифікується хід еволюціонування.	Визначення лише ходу еволюціонування за якого наявне поступове скорочення нерозподіленого постачання продукції та послуг. Процес має здійснюватися таким чином, щоб загальна вартість їх доведення до споживача була мінімальною. Еволюція визначається лише до моменту у який нерозподілений залишок ресурсів стане рівним нулю
Призначення	Формування опорної транспортної матриці за змінними за розподілом виробничих і господарських робіт у межах формальних груп**. Вважається, що є деяке число робіт і деяке число виконавців. Потрібно розділити роботи так, щоб виконати їх з мінімальними затратами для видавця/розробника конкретної е-гри.	Будь-який виконавець може бути призначений на виконання будь-якої (але тільки однієї) роботи з не однаковими витратами.

* Сформовано автором за джерелами [1]

Підхід, що ґрунтується на засобах теорії масового обслуговування ([4]) передбачає кількісну оцінку процесів обслуговування вимог споживачів продукції, товарів, послуг у системі масового обслуговування (СМО), коштами ймовірностей та математичних методів масового обслуговування. Відповідно до змісту теорії, кількісну оцінку таких процесів, у межах цільових формальних груп видавця/розробника кіберспортивної гри, необхідно реалізувати за кроками з кількісної оцінки процесів одно- або багатоканальних систем (а саме таких, де кількість пристроїв обслуговування n більше одного) (табл. 3).

Таблиця 3

Особливості ідентифікації системоґенезу функціональних систем організацій е-спорту та онтоґенезу їх розвитку за сукупністю методів теорії масового обслуговування*

Методи	Особливості алгоритму дій	Специфіка, застосування
Кількісна оцінка багатоканальних систем	Розрахунок показників у системі масового обслуговування, серед яких: ймовірність відмови каналу, ймовірність вільного каналу, абсолютна пропускна здатність; відносна пропускна здатність, середній час обслуговування, середній час проходження каналу*; кількість каналів, необхідних для забезпечення працездатності системи	Підхід ідентифікує лише стан процесів обслуговування вимог споживачів, щодо завантаження ігор, поширення ігор за спеціальною схемою, конфігурацію такої системи та не визначає еволюцію даного процесу.
Кількісна оцінка одноканальних систем	Розрахунок показників у системі масового обслуговування, серед яких: ймовірність відмови каналу, ймовірність вільного каналу, пропускна здатність, середній час обслуговування, середній час проходження каналу	

* Сформовано автором за джерелами [4]

Так, підхід має ряд недоліків, які обмежують можливості його застосування у організаціях е-спорту. Зокрема, основною проблемою є кількісна оцінка, яка обмежується лише станом процесів обслуговування вимог ігрових спільнот, команд, клубів та ліг, не враховує ширший контекст виробничо-господарської діяльності в цілому.

Підхід, що базується на теорії ігор ([5]), розглядає всі процеси у контексті невизначеності або конфлікту між різними сторонами цільових формальних груп видавця/розробника кіберспортивної гри. Це означає прийняття стратегічних рішень щодо максимального розширення діяльності організацій по мірі усвідомлення ними їх спільності у формуванні доходів від е-гри. Учасники ігрових спільнот, командних складів, команд, клубів, ліг діють відповідно до своїх фінансових інтересів, за винятком випадків їх переходу на систему франшизи, коли ліги розподіляють доходи між командами-учасниками.

У підході, що розглядається, особливістю є те, що він спрямований на вивчення оптимальної еволюції процесів виробничо-господарської діяльності, розглядаючи їх як множинну гру двох, трьох або більшої кількості гравців (табл. 4). Цей підхід дозволяє уникнути екстремальних ризиків і забезпечити раціональність у прийнятті рішень щодо розвитку організацій е-спорту, проте має

певні недоліки, які обмежують його застосування. Зокрема еволюція спрямована на ідентифікацію конфліктних ситуацій між учасниками гри, а стан виробничих та господарських процесів чітко не визначається. Крім того підхід застосовується лише за умови відстеження можливих дій кожним з гравців у виробничо-господарській діяльності.

Таблиця 4.

Особливості ідентифікації уподібнення ситуації ігрового характеру для виробничих та господарських рішень організацій е-спорту відповідно до сукупності методів теорії ігор*

Методи рішення	Варіації рішення гри гравців	Специфіка застосування
Визначення оптимальної ігрової ситуації	Мінімакний варіант: Гравці шукають чисті стратегії або точки рівноваги, максимізуючи свій мінімальний вигравш та мінімізуючи максимальний вигравш супротивника	Еволюція спрямована на ідентифікацію конфліктних ситуацій між учасниками гри. Стан виробничих та господарських процесів чітко не ідентифікується. Ідентифікація процесів еволюції можлива лише за умови відстеження можливих дій за кожним із гравців у виробничо-господарській діяльності
	Симплексний варіант: Гравці застосовують змішані стратегії за допомогою методів лінійного програмування, щоб знайти точку рівноваги	
	Графічний варіант: Гравці шукають змішані стратегії, які призводять до точки рівноваги, за допомогою графічних методів	
	Варіант Брауна-Робінсона: Гравці наближаються до значення ціни гри, використовуючи ітераційні методи	
Біматрична гра	Варіації рішення гри для гравців не передбачені	
Гра з природою	Варіанти Максимакний, Байеса, Лапласа: Гравці обирають стратегії, орієнтовані на максимізацію вигравшу залежно від напрямку еволюції	
	Варіант Вальда: Гравці обирають стратегії для максимізації вигравшу в найгірших ситуаціях	
	Варіант Севіджа: Гравці обирають стратегії, що мінімізують ризик в найбільш несприятливих ситуаціях.	
	Варіант Гурвіца: Гравці обирають стратегії, збалансовані між песимізмом і оптимізмом в оцінці очікуваних вигравшів	

* Сформовано автором за джерелами [5]

Підхід ґрунтується на застосуванні динамічного програмування (ДП), що передбачає відтворення первинного стану процесів виробничо-господарської діяльності організацій у межах багатокрокових задач [8-9]. Це дозволяє ідентифікувати всі можливі напрямки еволюції, використовуючи метод розподілу змін на послідовні проміжки часу. ДП має забезпечити чітку структурованість та уніфікованість кроків. В контексті класичного програмування пошук оптимального напрямку змін серед всіх можливих управлінських впливів є ключовою метою. Основні методи ДП, які використовуються в цьому підході, описані у таблиці 5.

Таблиця 5.

Особливості ідентифікації системогенезу функціональних систем організацій е-спорту та онтогенезу їх розвитку за сукупністю методів ДП*

Методи рішення	Особливості алгоритму дій	Специфіка, застосування
Ідентифікація стану розподілу ресурсів розробника/виробника	Формується рівняння стану розподілу ресурсів розробника/виробника за цільовими, формальними групами, які відрізняються такими параметрами як: кількість ресурсів, що виділяються для відтворення кожного виду е-продуктів (ігор) та е-подій на кожному кроці. Еволюцію процесу розподілу ресурсів розбиваємо на етапи по роках, що спрямовуються дією змінної управління.	Еволюція спрямована на досягнення такого стану процесів, що максимізують виграшу. Змінні управління обираються таким чином, щоб вони сприяли досягненню виграшу як на поточному етапі, так і на всіх наступних до завершення операції
Ідентифікація стану просування та продажу е-ігор	Формується рівняння стану процесів просування та продажу е-продуктів через турнірних операторів, яке відрізняється такими параметрами як: число е-продуктів в t-му місяці; рівень реплікації та масштабування процесів просування та продажу е-продуктів на кінець t-го місяця; попит на е-продукти в t-му місяці; витрати на масштабування та реплікацію е-продуктів в t-му місяці. Еволюцію процесу постачання розбиваємо на етапи, що спрямовуються дією змінної управління.	
Ідентифікація стану виробництва е-подій	Формується рівняння стану процесів виробництва е-продуктів з боку кіберспортивних клубів (тренувальні та змагальні послуги) за алгоритмом, що залежить від виробництва кодів, за такими базовими параметрами як: вартість кодів за fps/ Ping; продуктивності ігрового середовища виконання; залишкова вартість технічних систем трансляції кодів; вартість нових технічних систем. Еволюцію виробничого процесу розбиваємо на етапи, що спрямовують дію змінної управління.	

* Сформовано автором за джерелами [8-9]

Зокрема, відповідно до опису особливостей ДП, встановлено, що для ідентифікації стану процесів виробничо-господарської діяльності кіберспортивних організацій та їх еволюції пропонують систематизовані кроки, орієнтовані на часткове їх визначення через себе через використання раніше визначених їх станів. Це доцільне шляхом ідентифікації стану розподілу ресурсів кіберспорту, що формують потенціал його розвитку та стану процесів виробництва, постачання та організації споживання кіберспортивної продукції для цільових, формальних груп кіберспортивних організацій та спільнот видавця/розробника е-гри.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Дослідження виявило, що в контексті кіберспорту деталізація процесів виробництва, постачання та організації споживання е-продуктів не відповідає класичним визначенням. У звичайних умовах виробництво передбачає фізичне створення матеріальних благ, процес постачання - передачу цих благ від виробника до споживача, а організація споживання - створення комфортних умов для користування ними. Однак у сфері кіберспорту всі ці процеси мають нематеріальний характер. Фокус на окреслені положення дозволив зробити наступні висновки:

1. Відповідно до більшості операцій видавців/розробників цифрових ігор, арен, клубів, тренувальних центрів/буткемпів для команд у сфері кіберспорту, виробництво цифрових ігор та кіберспортивних послуг інтегрується у процеси паралельної передачі виробленого забезпечення кінцевому споживачу та організації їх споживання через спеціальні ігрові онлайн та офлайн зони.

2. Процеси виробництва, постачання та організації споживання е-продуктів у сфері кіберспорту специфічні, через включення різноманітних елементів, таких як власницький контент, виробництво та поширення е-ігор, завантаження е-ігор; надання дозволів на проведення е-подій, забезпечення змагальної діяльності, тренувального процесу кіберспортсменів та виробництва (е-гри, шкінів тощо). Окреслена специфіка потребує ідентифікації стану процесів виробництва, постачання та організації споживання виключно за змістом робіт, що вони включають в себе.

3. З огляду на пристосованість математичної моделі, оптимальним буде підхід до ідентифікації стану процесів виробничо-господарської діяльності організацій е-спорту за змістом робіт та плином еволюції їх розвитку, за параметрами вартості та дохідності, що ґрунтуються на методах динамічного програмування. Перевага полягатиме в тому, що пристосування моделі реалізують паралельно зі спрощенням пошуку спорідненості процесів, що відбиває модель, під час розбиття систем математичних співвідношень на простіші підзадачі завдяки методу рекурсії. Крім того, це забезпечить можливості вибору числа та умов трансформації моделі, які формують еволюцію стану процесів виробничо-господарської діяльності всередині цільових формальних груп кіберспортивних організацій та спільнот видавців/розробників кіберспортивних ігор.

За змістом наведених положень у якості перспектив подальших досліджень може бути обране подальше вдосконалення математичних моделей, які відображають виробничо-господарську діяльність у сфері е-спорту. Це дозволить краще враховувати всі аспекти цих процесів і забезпечити точніші прогнози та стратегії управління.

Список використаних джерел

1. Іваницька О.В., Рощина Н.В., Сербул Р.С., Транспортна задача лінійного програмування. *Агросвіт*, 2015. № 14. С. 35-40.
2. Карімов Г.І. Моделювання та прогнозування в управлінні: навч. посібник/ Г.І. Карімов – Кам'янське: ДДТУ, 2018. 163 с.
3. Лазнева І.О., Цараненко Д.І. Кіберспорт та його вплив на зміну структури світового ринку комп'ютерних ігор. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2018. Вип. 22(2). С. 63–67.
4. Ложковський А. Г. Теорія масового обслуговування в телекомунікаціях / А. Г. Ложковський. Одеса: ОНАЗ ім. О. С. Попова, 2010. 112 с.
5. Lewis, R., & Raiffa, H. *Games and Decisions: Introduction and Critical Survey*. John Wiley & Sons Inc. 1957, 509 p.
6. Маслиган, Р. М., Гоблик, В. В., Маслиган, О. О. (2021). Особливості механізму формування системних зв'язків учасників виробництва продуктів кіберспорту. *Економічний простір*, 2021, № 174. С. 35-38.

7. Маслиган Р.М. Методичний базис регулювання спільної господарської діяльності кіберспортивних клубів, *Ефективна економіка*, 2024, № 11, URL.: <https://www.nayka.com.ua/index.php/ee/article/view/2544>
8. Чизмар І. І. Методичний підхід до прогнозування та оцінки потенціалу розвитку кіберспорту. *Інвестиції: практика та досвід*, 2021, № 18. С. 35-39.
9. Chyzmar I., Hoblyk V. E-sports organizations with franchised networks: formalization of technological and economic development based on optimal operation and upgrade of the hardware. *Economic Annals-XXI*, 2021. № 187(1-2), pp. 146-162.

References

1. Ivanyts'ka, O.V., Roshchyna, N.V., Serbul, R.S. (2015). Transportna zadacha liniynoho prohramuvannya. *Ahrosvit*, issue 14, 35-40.
2. Karimov H.I. (2018). Modelyuvannya ta prohnozuvannya v upravlinni: navch. posibnyk Kam'yans'ke: DDTU [in Ukrainian].
3. Lazneva, I.O., Tsaranenko, D.I. (2018). Kibersport ta yoho vplyv na zminu struktury svitovoho rynku komp'yuternykh ihor. *Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu*, issue 22(2), 63–67.
4. Lozhkovs'kyy, A.H. (2010). Teoriya masovoho obsluhovuvannya v telekomunikatsiyakh. Odesa: ONAZ im. O. S. Popova [in Ukrainian].
5. Lewis, R., Raiffa, H. (1957). *Games and Decisions: Introduction and Critical Survey*. John Wiley & Sons Inc. 1957 [in England].
6. Maslyhan, R.M., Hoblyk, V.V., Maslyhan, O.O. (2021). Osoblyvosti mekhanizmu formuvannya systemnykh zv'yazkiv uchasnykiv vyrobnytstva produktiv kibersportu. *Ekonomichnyy prostir*, issue 174, 35-38.
7. Maslyhan, R.M. (2024), *Metodychnyy bazys rehulyuvannya spil'noyi hospodars'koyi diyal'nosti kibersportyvnykh klubiv, Efektyvna ekonomika*, issue 11, URL.: <https://www.nayka.com.ua/index.php/ee/article/view/2544> [in Ukrainian].
8. Chyzmar, I.I. (2021). *Metodychnyy pidkhid do prohnozuvannya ta otsinky potentsialu rozvytku kibersportu. Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, 2021, issue 18, 35-39.
9. Chyzmar, I., Hoblyk, V. (2021). E-sports organizations with franchised networks: formalization of technological and economic development based on optimal operation and upgrade of the hardware. *Economic Annals-XXI*, issue 187(1-2), 146-162.

DOI: 10.58423/2786-6742/2024-6-469-477

УДК 657.421

Віктор ШАЦКОВ

аспірант кафедри обліку та консалтингу,
Державний податковий університет,
Ірпінь, Україна
ORCID ID: 0000-0002-0699-0696

ВИЗНАННЯ ТА ОЦІНКА ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ ПІДПРИЄМСТВ СУСПІЛЬНОГО ІНТЕРЕСУ

Анотація. В зв'язку з відсутністю чітких і однозначних рекомендацій стосовно визнання та оцінки основних засобів підприємствам суспільного інтересу доводиться покладатися на професійне судження, але підприємства допускають багато помилок в процесі визнання та оцінки основних засобів, не зазначають, в яких випадках і на яких принципах є необхідним застосування професійного судження. Метою статті є дослідження порядку визнання та оцінки основних засобів підприємств суспільного інтересу, які застосовують міжнародні стандарти фінансової звітності, з визначенням ситуацій, коли потрібно застосовувати професійне судження. У роботі розглянуто критерії визнання основних засобів, з'ясовано, що при визначенні вартісного критерія потрібно базуватися на виду діяльності та технологічних процесах. Вивчено оцінку початкових витрат на придбання або створення об'єкту основних засобів, зокрема складові собівартості основних засобів – витрати на придбання, безпосередньо віднесені витрати, витрати на виведення з експлуатації. Розглянуто витрати, що не включаються до собівартості об'єкта основних засобів та списуються на витрати періоду. Розглянуто подальші витрати, які відносяться до вже визнаного об'єкта основного засобу. Досліджено моделі оцінки основних засобів після їх визнання – модель собівартості та модель переоцінки, досліджено методи переоцінки основних засобів –індексний метод та метод згортання. Досліджено порядок визнання та визначення суми збитків від зменшення корисності, враховуючи, що сумою очікуваного відшкодування активу є більша з двох оцінок активу: справедлива вартість мінус витрати на вибуття та його вартість при використанні. Розглянуто порядок припинення визнання основних засобів після вибуття, коли більше не чекають майбутніх економічних вигід від його використання, після перекласифікації в актив, що утримується для продажу.

Ключові слова: основні засоби, підприємство суспільного інтересу, визнання, оцінка, професійне судження.

JEL Classification: M40

Absztrakt. A tárgyi eszközök kimutatására és értékelésére vonatkozó világos és egyértelmű iránymutatások hiányában a közérdeklődésre számot tartó gazdálkodó egységeknek szakmai megítélésre kell hagyatkozniuk, de a vállalkozások sok hibát követnek el a tárgyi eszközök kimutatása és értékelése során, és nem határozzák meg, hogy mikor és milyen elvek alapján van szükség szakmai megítélés alkalmazására. A cikk célja a nemzetközi pénzügyi beszámolási standardokat alkalmazó közérdekű vállalkozások tárgyi eszközeinek elismerési és értékelési eljárásának tanulmányozása, meghatározva azokat a helyzeteket, amikor szakmai megítélést kell alkalmazni. A cikk megvizsgálja a tárgyi eszközök kimutatásának kritériumait, és megállapítja, hogy a bekerülési érték kritériumának meghatározásakor a tevékenység típusát és a technológiai folyamatokat kell alapul venni. Tanulmányozták a tárgyi eszközök beszerzésének vagy létrehozásának kezdeti költségeit, különös

tekintettel a tárgyi eszközök bekerülési értékének összetevőire - beszerzési költségek, közvetlenül hozzárendelhető költségek, leszerelési költségek. Megvizsgálja azokat a költségeket, amelyek nem szerepelnek a tárgyi eszköz bekerülési értékében, és az időszak költségeit terhelik. A már kimutatott tárgyi eszközökhöz kapcsolódó további költségeket figyelembe vesszük. A tárgyi eszközök kimutatás utáni értékelésének modelljeit - a bekerülési érték modell és az átértékelési modell - tanulmányozzák, a tárgyi eszközök átértékelésének módszereit - az index módszer és a roll-up módszer - vizsgálják. Az értékvesztés miatti veszteségek kimutatására és összegének meghatározására vonatkozó eljárást megvizsgáljuk, figyelembe véve, hogy az eszköz várható megtérülésének összege a két eszközértékelés közül a magasabb: az elidegenítési költségekkel csökkentett valós érték és a használati érték. Megvizsgálásra került a tárgyi eszközök kivezetésének eljárása az értékesítésre tartott eszközzé történő átsorolást követően, amikor a használatból nem várható jövőbeni gazdasági haszon.

Kulcsszavak: tárgyi eszközök, közérdekű vállalkozás, besorolás, értékelés, szakmai megítélés

Abstract. Due to the lack of clear and unambiguous recommendations regarding the recognition and measurement of property, plant and equipment, public interest entities have to rely on professional judgment, but entities make many mistakes in the process of recognition and measurement of property, plant and equipment, they do not indicate in which cases and on what principles it is necessary application of professional judgment. The purpose of the article is to study the procedure for recognition and measurement of property, plant and equipment of public interest entities that apply international financial reporting standards, with the determination of situations when professional judgment must be applied. The work considers the criteria for recognition of property, plant and equipment, it is clarified that when determining the cost criterion, it is necessary to base it on the type of activity and technological processes. The measurement of initial costs for the acquisition or creation of an object of property, plant and equipment was studied, in particular the components of the cost of property, plant and equipment – acquisition costs, directly attributable costs, decommissioning costs. The costs that are not included in the cost of the property, plant and equipment and are written off to the expenses of the period are considered. Further expenses related to the already recognized object of the property, plant and equipment are considered. The models of measurement of property, plant and equipment after their recognition were investigated – the cost model and the revaluation model, the methods of revaluation of property, plant and equipment were investigated – the index method and the collapse method. The procedure for recognizing and determining the amount of impairment losses has been studied, taking into account that the amount of the expected recovery of the asset is the greater of the two valuations of the asset: fair value minus disposal costs and its value in use. Considered the procedure for derecognition of property, plant and equipment after disposal, when future economic benefits from its use are no longer expected, after reclassification into an asset held for sale.

Keywords: property, plant and equipment, public interest entity, recognition, measurement, professional judgment.

Постановка проблеми. В останні роки помітна тенденція зростання кількості вітчизняних підприємств, що застосовують міжнародні стандарти при веденні бухгалтерського обліку та складанні фінансової звітності, зокрема підприємств суспільного інтересу. Це зумовлює проблему процесу визнання, вибору та відбору оцінок в обліковій політиці щодо одного з важливих об'єктів обліку – основних засобів. Проблеми можуть виникнути у зв'язку з тлумаченням визначення та з застосуванням концепції суттєвості, оскільки за різними методами бухгалтерського обліку існують різні оцінки суттєвості. В зв'язку з відсутністю чітких і однозначних рекомендацій в багатьох питаннях стосовно оцінки

основних засобів підприємствам суспільного інтересу доводиться покладатися на професійне судження для обґрунтування та вибору найбільш ефективних із погляду результативності варіантів. Але вітчизняні підприємства допускають багато помилок в процесі визнання та оцінки основних засобів, не зазначають, в яких випадках і на яких принципах є необхідним застосування професійного судження. Вивчення цих проблем про деталі визнання і оцінки таких об'єктів обліку, як основні засоби, надасть можливість відобразити повну та достовірну інформацію в фінансовій звітності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розкриттю елементів облікової політики щодо основних засобів за міжнародними стандартами присвячено багато наукових праць, зокрема таких фахівців, як Голов С.Ф., Костюченко В.М., Кононова І.В. Белозерцев В.С., Шкуліпа Л.В., Мельник Т.Г., Гречко А.В., Сторожук Т.М., Даниленко О., Рубаненко Л. Більшість праць дослідників присвячено розкриттю особливостей обліку основних засобів згідно з МСБО 16 та порівнянню положень національного та міжнародного стандартів.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Залишається недостатньо дослідженим у науковому середовищі питання застосування професійного судження підприємствами суспільного інтересу щодо основних засобів, це питання ретельно розглянуто лише Сторожук Т.М. [1] при визначенні об'єктів основних засобів та формуванні їх складу та Рубаненко Л. [2] у випадках переоцінки основних засобів.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою дослідження є дослідження порядку визнання та оцінки основних засобів підприємств суспільного інтересу, які застосовують міжнародні стандарти фінансової звітності, з визначенням ситуацій, коли потрібно застосовувати професійне судження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Формуючи облікову політику щодо основних засобів, підприємства суспільного інтересу, які ведуть облік за міжнародними стандартами, мають орієнтуватися на МСБО 8 «Облікові політики, зміни в облікових оцінках та помилки» (IAS 8 «Accounting Policies, Changes in Accounting Estimates and Errors») [3], який визначає критерії обрання та зміни облікових політик, та МСБО 16 «Основні засоби» (IAS 16 «Property, plant and equipment») [4], в якому розкриваються такі елементи облікової політики, як визнання об'єктів та визначення балансової вартості, визначення моделі подальшої оцінки, визначення порядку переоцінки, визначення амортизаційних відрахувань, визнання та визначення суми збитків від зменшення корисності. У багатьох ситуаціях в IAS 16 наведено правила, яких підприємства суспільного інтересу мають дотримуватися, проте в деяких ситуаціях надається право на самостійне прийняття рішення, за багатьма аспектами пропонуються варіанти рішення та залишається лише зробити вибір, тому доведеться покладатися на професійне судження.

Основні засоби згідно з IAS 16 визнаються активом, за наступними критеріями (рис. 1):

- за першим критерієм всі ризики та винагороди, пов’язані з використанням об’єкта, переходять до суб’єкта господарювання;
- за другим критерієм наявна інформація про витрати на придбання або створення активу.

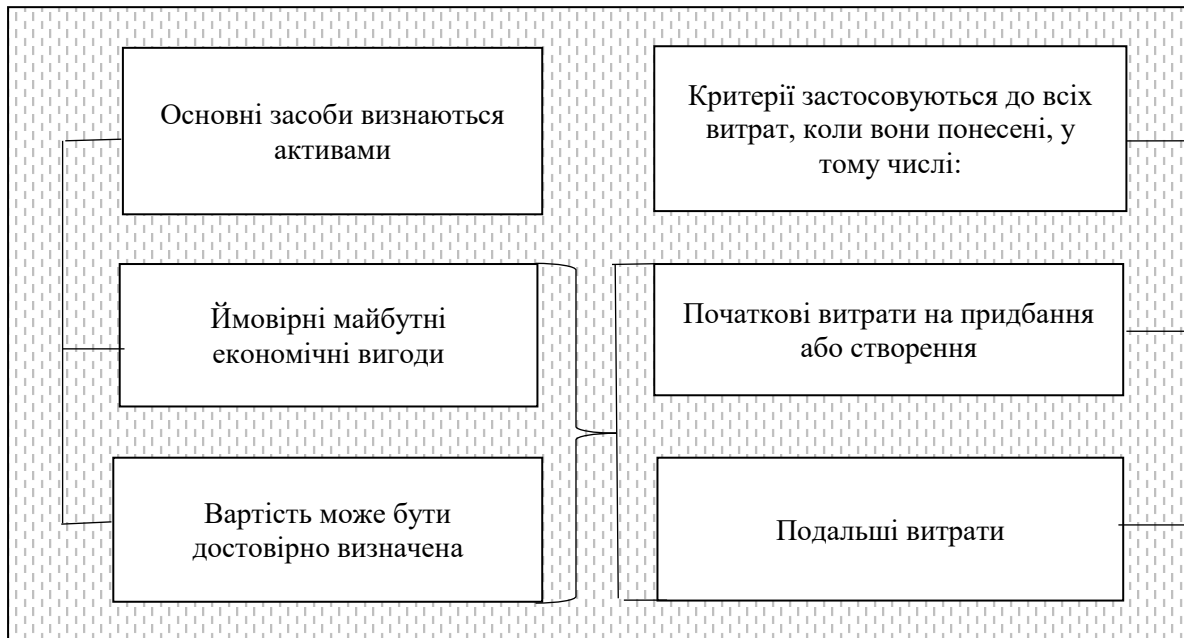

Рис. 1. Визнання та оцінка основних засобів за IAS 16

(складено за джерелом [4])

Міжнародний стандарт обліку не передбачає вартісний критерій визнання основного засобу і його розмір врегульовується підприємством суспільного інтересу виходячи з професійної думки, базуючись на виду діяльності та технологічних процесах. При визнанні основних засобів за міжнародними стандартами враховують критерій суттєвості, тому, як результат, в них не оперують такими категоріями, як інші необоротні матеріальні активи, малоцінні необоротні матеріальні активи, незавершені капітальні інвестиції в необоротні матеріальні активи, бібліотечні фонди. Їх бухгалтерську природу визначають залежно від обставин.

Оцінкою початкових витрат на придбання або створення об’єкту основних засобів є собівартість, структура якої залежить від способу надходження об’єкта. Згідно з IAS 16 існують три складові собівартості основного засобу (рис. 2):

- перша складова – витрати на придбання;
- друга складова – безпосередньо віднесені витрати, якими є витрати, що безпосередньо пов’язані з доставкою активу до місця розташування та приведення його в стан, необхідний для експлуатації;
- третя складова – витрати на виведення з експлуатації – передбачається одночасне створення забезпечення на обґрунтовану розрахунком суму зобов’язання.

На відміну від міжнародних стандартів згідно з НП(С)БО витрати на виведення з експлуатації включаються до складу інших витрат у період виведення, крім тих витрат, які будуть здійснені згідно з вимогами законодавства, наприклад на рекультивацію порушених земель. За міжнародними стандартами забезпечення створюється не лише тоді, коли вимагає законодавство, а й тоді, коли підприємство бере такі зобов'язання на себе з власної волі – конструктивні зобов'язання.

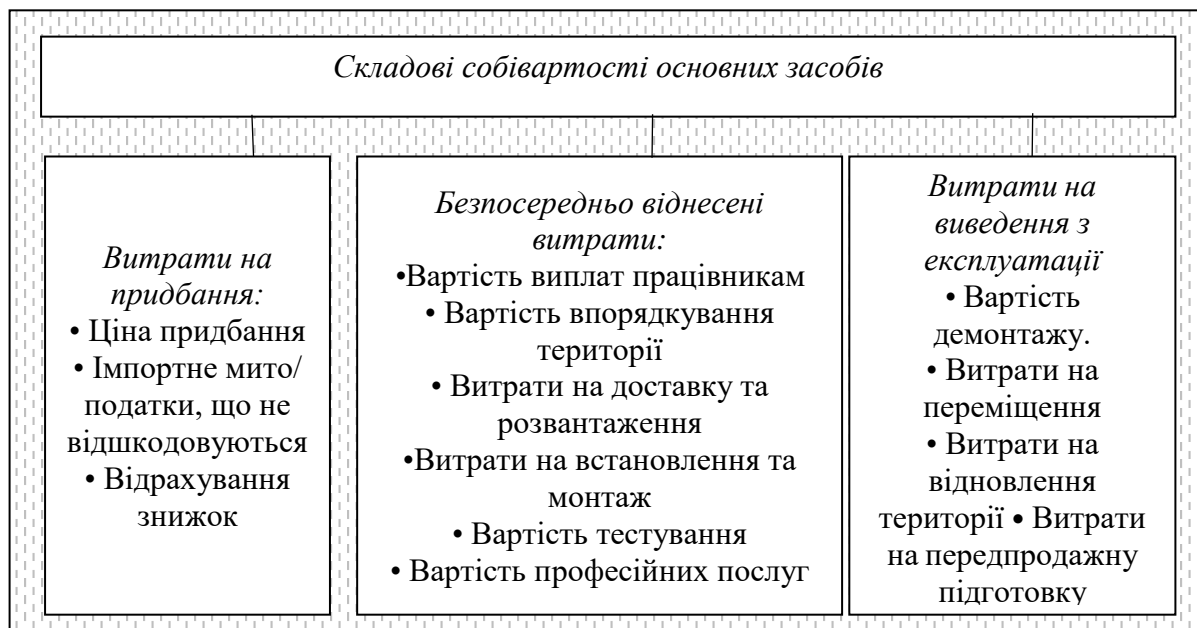

Рис. 2. Складові собівартості основних засобів

В випадку, коли основний засіб будується або створюється суттєвий час та за допомогою залучення кредитів, то включення витрат до собівартості таких об'єктів, які вважаються кваліфікаційними активами, згідно з МСБО 23 «Витрати на позики» (IAS 23 «Borrowing Costs») [5] можливо тільки, якщо ці витрати є неминучими фінансовими витратами, яких можна було б уникнути, якби не здійснювалися витрати на створення цих активів.

В випадку, коли основний засіб, придбається на умовах відстрочення платежу, та платіж за об'єкт відкладають на строк довший, ніж звичайний строк кредиту, згідно з IAS 16 його собівартість приймають на рівні грошового еквіваленту ціни за нього на дату визнання. Різницю між вартістю первісного визнання і загальними виплатами визнають як відсотки впродовж усього періоду відстрочки та не капіталізують.

В випадку, коли основний засіб отримується за обміном на інший актив, його собівартість оцінюється за справедливою вартістю або на рівні балансової вартості переданого активу, якщо справедливую вартість активу не можна достовірно визначити. В випадку, коли основний засіб отримується за державні гранти, його собівартість оцінюється на підставі тих же принципів, що і придбаних об'єктів, проте вартість основного засобу може бути зменшена на суму

отриманого гранту відповідно до норм МСБО 20 «Облік державних грантів і розкриття інформації про державну допомогу» (IAS 20 «Accounting for Government Grants and Disclosure of Government Assistance») [6].

Згідно з IAS 16 не включаються до собівартості об'єкта основних засобів та списуються на витрати періоду: витрати на відкриття нових потужностей, на введення нового продукту, послуги, діяльності на новому місці розташування або з новою категорією клієнтів, адміністративні та інші загальні накладні витрати. Після доставлення в місце розташування та приведення основного засобу в стан, необхідний для експлуатації, будь-які витрати не включають до його балансової вартості. Всі подальші витрати, які відносяться до вже визнаного об'єкта основного засобу можуть бути: або витратами на полишення основного засобу та капіталізуються, якщо підприємство з великою імовірністю отримає майбутні економічні вигоди; або витратами на технічне обслуговування та ремонт, які не капіталізуються та списують на витрати періоду у міру їх виникнення. Заміну окремого важливого компоненту складного об'єкта відображають як придбання нового об'єкта та списання старого компонента.

Після первісного визнання до об'єкта основних засобів застосовують модель подальшої оцінки, яку закріплюють своєю обліковою політикою, яка існує за двома моделями: модель собівартості та модель переоцінки (для основних засобів, залишкова вартість яких суттєво відрізняється від його справедливої вартості, яку можна достовірно оцінити) (рис. 3). Для різних класів основних засобів можна вибрати різні моделі подальшої оцінки.

Рис. 3. Оцінка основних засобів після їх визнання

При виборі моделі переоцінки підприємство суспільного інтересу повинне закріпити своєю обліковою політикою поріг суттєвості, оскільки міжнародними стандартами кількісні критерії суттєвості не визначені. Від обраного порогу суттєвості залежить періодичність переоцінки: при незначній зміні і неперевищенні встановленого порога – достатньо здійснювати переоцінку через кожні 3–5 років; при значній зміні та нестабільності ринкових цін – щорічно. При переоцінці об'єкту основних засобів переоцінюють весь клас, до якого належить цей актив. Міжнародними стандартами передбачено два варіанта переоцінки основних засобів: індексний метод – коригування валової вартості основних засобів та накопиченої амортизації за допомогою індексування (співвідношення справедливої вартості об'єкта до його балансової вартості); метод «згортання» (метод «анулювання») – виключення накопиченої амортизації з валової вартості основних засобів та подальша переоцінка до справедливої вартості (для нерухомості).

Незалежно від обраної моделі подальшої оцінки основних засобів підприємство суспільного інтересу за нормами МСБО 36 «Зменшення корисності активів» (IAS 36 «Impairment of Assets») [7] повинно хоча б один раз у кінці кожного фінансового року переглядати балансову вартість об'єкта на предмет зменшення її корисності. Знецінення основних засобів за правилами цього стандарту вимагає застосування професійних суджень у такому значному обсязі й так ретельно обґрунтованих, як не вимагає жоден інший МСФЗ. Підприємство суспільного інтересу самостійно встановлює поріг суттєвості з метою зменшення корисності об'єктів основних засобів. При тестуванні об'єктів на зменшення корисності, як й проведенні переоцінки, підприємству суспільного інтересу також знадобиться власне професійне судження стосовно показників зовнішніх та внутрішніх джерел інформації, які дають підставу вважати, що корисність активу зменшилася.

Здійснюючи оцінку зменшення корисності, визначають збиток, який є перевищенням балансової вартості активу над сумою очікуваного відшкодування активу, що є більшою з двох оцінок активу: справедливої вартості мінус витрати на вибуття та його вартості при використанні. Оцінка справедливої основної засобу здійснюватися відповідно до вимог МСФЗ 13 «Оцінка справедливої вартості» (IFRS 13 «Fair Value Measurement») [8] з використанням професійних суджень, вона вимагає здійснення аналізу звичайних операцій на ринку на основі обґрунтованих доказів. Оцінка вартості активу при використанні передбачає дисконтування вартості майбутніх грошових потоків, які будуть отримані від використання цього активу. Існують два підходи до визначення теперішньої вартості на основі потоку грошових коштів: традиційний, зосереджений на виборі ставки дисконту, та очікуваний, зосереджений на аналізі потоків грошових коштів та на чіткішому викладі припущень, застосованих у процесі оцінювання. Якщо в майбутньому у підприємства суспільного інтересу з'являться підтвердження, що раніше визнаний збиток від зменшення корисності зменшився або його вже немає, здійснюють відсторнування збитку.

Об'єкт основних засобів припиняють визнавати: після вибуття об'єкта або коли більше не чекають майбутніх економічних вигід від його використання, а також після його перекласифікації в актив, що утримується для продажу. Фінансовий результат від припинення визнання основного засобу визначається як різниця між сумою чистих надходжень від вибуття та балансовою вартістю об'єкта, та включається до прибутку (збитку), прибуток не класифікується як дохід. Але виключенням є періодичний продаж основного засобу, які утримувався для надання в оренду третім особам: при припиненні надання в оренду, коли актив стає утримуваним для продажу та переводиться до складу запасів за балансовою вартістю, кошти від продажу такого активу визнають у складі доходу відповідно до МСФЗ 15 «Дохід від договорів з клієнтами» (IFRS 15 «Revenue from Contracts with Customers») [9].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, досліджено порядок визнання та оцінки основних засобів підприємств суспільного інтересу, які застосовують міжнародні стандарти фінансової звітності, з визначенням ситуацій, коли потрібно застосовувати професійне судження: розглянуто критерії визнання основних засобів; вивчено оцінка початкових витрат на придбання або створення об'єкту основних засобів, зокрема складові собівартості основних засобів – витрати на придбання, безпосередньо віднесені витрати, витрати на виведення з експлуатації; розглянуто моделі оцінки основних засобів після їх визнання – модель собівартості та модель переоцінки; досліджено порядок визнання та визначення суми збитків від зменшення корисності; розглянуто порядок припинення визнання основних засобів.

Ефективність використання професійного судження фахівця у складі теорії і методики обліку основних засобів постає одним із першочергових завдань та вимагає вирішення, тому напрямом подальших досліджень є формування моделі застосування професійного судження щодо обліку основних засобів підприємств суспільного інтересу.

Список використаних джерел

1. Сторожук Т.М., Бурдега К.О. Професійне судження бухгалтера при визначенні складу необоротних матеріальних активів у світлі гармонізації з МСФЗ. *Бізнес-Інформ.* 2018. № 3. С. 271-275.
2. Рубаненко Л. Професійні судження оцінювача й аудитора та їх вплив на достовірність фінансової звітності підприємства. *Практика МСФЗ.* 2021. № 5 (29). С. 49-55.
3. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 8 «Облікові політики, зміни в облікових оцінках та помилки». URL: <https://www.ifrs.org/issued-standards/list-of-standards/ias-8-accounting-policies-changes-in-accounting-estimates-and-errors/> (дата звернення: 19.12.2023).
4. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 16 «Основні засоби». URL: <https://www.ifrs.org/issued-standards/list-of-standards/ias-16-property-plant-and-equipment> (дата звернення: 19.12.2023).
5. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 36 «Зменшення корисності активів». URL: <https://www.ifrs.org/issued-standards/list-of-standards/ias-36-impairment-of-assets/> (дата звернення: 19.12.2023).

6. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 23 «Витрати на позики». URL: <https://www.ifrs.org/issued-standards/list-of-standards/ias-23-borrowing-costs/> (дата звернення: 19.12.2023).
7. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 20 «Облік державних грантів і розкриття інформації про державну допомогу». URL: <https://www.ifrs.org/issued-standards/list-of-standards/ias-20-accounting-for-government-grants-and-disclosure-of-government-assistance/> (дата звернення: 19.12.2023).
8. Міжнародний стандарт фінансової звітності 13 «Оцінка справедливої вартості». URL: <https://www.ifrs.org/issued-standards/list-of-standards/ifrs-13-fair-value-measurement/> (дата звернення: 19.12.2023).
9. Міжнародний стандарт фінансової звітності 15 «Дохід від договорів з клієнтами». URL: <https://www.ifrs.org/issued-standards/list-of-standards/ifrs-15-revenue-from-contracts-with-customers/> (дата звернення: 19.12.2023).

References

1. Storozhuk T.M., Burdega K.O. Profesijne sudzhennya buxgaltera pry`vy`znachenni skladu neoborotny`x material`ny`x akty`viv u svitli garmonizaciyi z MSFZ. *Biznes-Inform.* 2018. No 3. S. 271-275.
2. Rubanenko L. Profesijni sudzhennya ocinyuvacha j audy`tora ta yix vply`v na dostovirnist` finansovoyi zvitnosti pidpry`yemstva. *Prakty`ka MSFZ.* 2021. No 5 (29). S. 49-55.
3. Mizhnarodny`j standart buxgalters`kogo obliku 8 «Oblikovi polity`ky`, zminy` v oblikovy`x ocinkax ta pomy`lky`» [International Accounting Standards 8 “Accounting Policies, Changes in Accounting Estimates and Errors”]. URL: <https://www.ifrs.org/issued-standards/list-of-standards/ias-8-accounting-policies-changes-in-accounting-estimates-and-errors/> (data zvernennya: 19.12.2023).
4. Mizhnarodny`j standart buxgalters`kogo obliku 16 «Osnovni zasoby`» [International Accounting Standards 16 “Property, plant and equipment”]. URL: <https://www.ifrs.org/issued-standards/list-of-standards/ias-16-property-plant-and-equipment> (data zvernennya: 19.12.2023).
5. Mizhnarodny`j standart buxgalters`kogo obliku 36 «Zmenschennya kory`snosti akty`viv» [International Accounting Standards 36 “Impairment of Assets”]. URL: <https://www.ifrs.org/issued-standards/list-of-standards/ias-36-impairment-of-assets/> (data zvernennya: 19.12.2023).
6. Mizhnarodny`j standart buxgalters`kogo obliku 23 «Vy`traty` na pozy`ky`» [International Accounting Standards 23 “Borrowing Costs”]. URL: <https://www.ifrs.org/issued-standards/list-of-standards/ias-23-borrowing-costs/> (data zvernennya: 19.12.2023).
7. Mizhnarodny`j standart buxgalters`kogo obliku 20 «Oblik derzhavny`x grantiv i rozkry`ttya informaciyi pro derzhavnu dopomogu» [International Accounting Standards 20 “Accounting for Government Grants and Disclosure of Government Assistance”]. URL: <https://www.ifrs.org/issued-standards/list-of-standards/ias-20-accounting-for-government-grants-and-disclosure-of-government-assistance/> (data zvernennya: 19.12.2023).
8. Mizhnarodny`j standart finansovoyi zvitnosti 13 «Ocinka spravedly`voyi vartosti» [International Financial Reporting Standards 13 “Fair Value Measurement”]. URL: <https://www.ifrs.org/issued-standards/list-of-standards/ifrs-13-fair-value-measurement/> (data zvernennya: 19.12.2023).
9. Mizhnarodny`j standart finansovoyi zvitnosti 15 «Doxid vid dogovoriv z kliyentamy`» [International Financial Reporting Standards 15 “Revenue From Contracts With Customers”]. URL: <https://www.ifrs.org/issued-standards/list-of-standards/ifrs-15-revenue-from-contracts-with-customers/> (data zvernennya: 19.12.2023).

DOI: 10.58423/2786-6742/2024-6-478-485

РЕЦЕНЗІЯ
НА КОЛЕКТИВНУ МОНОГРАФІЮ
ЗА НАУКОВОЮ РЕДАКЦІЄЮ АКАДЕМІКА НАН УКРАЇНИ БУРКИНСЬКОГО
Б.В. ТА Д.Е.Н. НІКШИНОЇ О.В.
НА ТЕМУ: «МЕТОДИЧНЕ ТА ІНСТИТУЦІОНАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
СЕЛЕКТИВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТОВАРНИХ РИНКІВ»:
ОДЕСА: ДУ «ІРРЕД НАН УКРАЇНИ», 2024.

В умовах нестабільності та волатильності соціально-економічних процесів особливої актуальності набуває завдання структурної адаптації товарних ринків до сучасних трансформацій шляхом впровадження нових методів і заходів їх регулювання. Серед них чільне місце займають механізми селективного регулювання, відмінною рисою яких є цілеспрямованість впливу на пріоритетні сектори або «розриви» товарно-фінансових потоків у ринкових системах для підвищення їх стійкості до загроз. Такі механізми корелюють із європейською практикою «кращого регулювання» (Better Regulation). Відповідно, сучасні ринкові дослідження мають гнучко реагувати на зміни в зовнішньому середовищі та враховувати потребу в імплементації найкращих світових практик в умовах реалізації вектору євроінтеграції.

У контексті сучасних трансформацій вагомої ролі набуває розробка методичного та інституціонального забезпечення селективного регулювання товарних ринків, яким присвячена рецензована монографія. Актуальність цього напряму обумовлена необхідністю створення наукового підґрунтя для відбудовчих процесів в ринковій економіці після закінчення війни.

Робота складається з чотирьох розділів, в яких розглядаються актуальні питання комплексного оцінювання товарних ринків в умовах нестабільності, формування сприятливого інституціонального середовища для їх відбудови в воєнний і повоєнний періоди, вдосконалення інституціонально-економічних механізмів селективного регулювання ринків (на прикладі агропродовольчих) з урахуванням досвіду країн ЄС.

У першому розділі «Теоретико-методичний підхід та рекомендації до комплексного оцінювання функціонування й регулювання розвитку товарних ринків на засадах стійкості» досліджено концепт стійкості (резильєнтності) у безпековому та ринковому вимірі, що дозволило обґрунтувати взаємовплив стійкості товарних ринків на національну безпеку і її складові та національну стійкість, визначити іманентні характеристики ринкової резильєнтності, систематизувати головні чинники впливу (економічні, ринкові, управлінські, соціальні, екологічні) на національну стійкість, як підґрунтя для вдосконалення її інституційного забезпечення. Проаналізовано існуючі теоретико-методичні підходи до оцінювання стійкості економічних систем на мікро-, мезо- та макрорівнях, запропоновано методологічний підхід до комплексного оцінювання товарних ринків, в підґрунтя якого закладено концептуальний базис як синтез чотирьох наукових підходів (відтворювального, регуляторного, концепцій резильєнтності та сталого розвитку), множину завдань і принципів, розширену процедуру оцінки, як методичне підґрунтя для селективного регулювання товарних ринків в умовах нестабільності. Авторами розроблено методичні рекомендації для оцінювання функціонування й регулювання товарних ринків на засадах

стійкості, відмінною рисою яких є комплексний підхід, що передбачає оцінювання різних напрямів розвитку товарних ринків за допомогою семи груп неінтегрованих кількісно-якісних індикаторів, та динамічний підхід, який фокусує увагу на оцінюванні не стану, а динаміки змін цих індикаторів, їх векторності руху, часових параметрів, контексту ситуації й системних обмежень (товарні, територіальні межі ринку), дозволяючи зробити об'єктивний висновок про рівень стійкості товарного ринку та спрогнозувати можливі сценарії його зміни з урахуванням множини чинників.

Другий розділ **«Формування сприятливого інституціонального середовища для розвитку вітчизняних товарних ринків в умовах нестабільності»** присвячений дослідженню особливостей інституціонального забезпечення ринків у довоєнний і воєнний періоди та розробці пропозицій щодо його вдосконалення у контексті стійкості функціонування релевантних ринків. Слід акцентувати увагу на науково-практичні результати монографічного дослідження. Зокрема, авторами на підставі проведеного аналізу тенденцій локальних ринків молока й молочних продуктів розроблено комплекс комплементарних заходів і пропозицій за напрямками державної селективної підтримки розвитку сімейних молочних ферм з подовженими ланцюгами доданої вартості, диверсифікації каналів збуту їх продукції, організації кормового забезпечення, координації співпраці міжнародних, державних і профільних інституцій ринку з метою стійкого задоволення місцевого споживчого попиту в молочних продуктах. Вперше обґрунтовано суттєві ознаки періодизації процесу інституціоналізації та її вплив на головні параметри ринку комбікормової продукції в довоєнний і воєнний періоди, що дозволило дослідити трансформацію формальних інститутів, їх цілі, домінуючий напрям регулювання в різні періоди та обґрунтувати пропозиції щодо їх вдосконалення в аспекті гармонізації з європейськими нормами й стандартами. В умовах реалізації вектору євроінтеграції особливої актуальності набувають розробки щодо імплементації європейських практик у діяльність вітчизняних суб'єктів господарювання з урахуванням безпекових загроз. У монографії авторами обґрунтовано доцільність впровадження європейського ринково-відтворювального підходу до розподілу міжнародної донорської допомоги та формування нових інститутів у повоєнний період, що дозволило модернізувати механізм розподілу міжнародної допомоги в системі суміжних до комбікормового ринків та розробити комплекс науково-прикладних рекомендацій щодо вдосконалення інституційного базису ринку, зорієнтований на підтримку стійкості функціонування усіх суміжних ринків у відтворювальній системі.

У третьому розділі **«Адаптивні інституціонально-економічні механізми селективного регулювання товарних ринків (на прикладі агропродовольчих)»** розроблено науково-інституційні рекомендації щодо вдосконалення регуляторних механізмів на стратегічних агропродовольчих ринках України в воєнний і повоєнний періоди. Проведений секторний аналіз відтворювальних процесів на ринку м'яса птиці дозволив розвинути організаційно-економічні механізми його селективного регулювання у контексті продовольчої безпеки країни. У монографії обґрунтовано адаптивний механізм інтеграційної взаємодії особистих селянських господарств, об'єднаних у виробничі кооперативи, з фермерськими господарствами на овочевому ринку України для найбільш повного завантаження існуючих потужностей овочесховищ однорідними товарними партіями, розроблено пропозиції щодо вдосконалення інституціонального забезпечення впровадження таких механізмів у воєнний період, що дозволить збалансувати попит і пропозицію вітчизняної овочевої продукції за обсягами, якістю та ціною в умовах безпекових загроз. За результатами аналізу тенденцій розвитку

ринку винограду та плодово-ягідної продукції встановлено, що через воєнні дії відбулося скорочення обсягів виробництва садивного матеріалу винограду та обсягів виробництва вина, що призвело до зниження рівня конкурентоспроможності українських виноробних підприємств як на національному, так і міжнародному рівнях. Обґрунтовано стратегічні напрями та заходи державної підтримки плодово-ягідного ринку в контексті реалізації завдань повоєнного відновлення України.

У четвертому розділі «**Інституціональний базис регулювання товарних ринків на основі світового досвіду**» визначено сутність та склад елементів інфраструктури стратегічних агропродовольчих ринків, запропоновано типізацію об'єктів критичної інфраструктури ринків та рекомендації щодо вдосконалення їх інституціонального забезпечення в повоєнний період. Розроблено науково-прикладні положення формування заходів державної регуляторної політики в Україні на основі імплементації світового досвіду, що забезпечить перехід до селективного регулювання товарних ринків. На основі дослідження європейського досвіду саморегулювання у різних сферах визначено його переваги та недоліки, обґрунтовано необхідність використання саморегулювання як важливого інструменту підвищення ефективності селективного регулювання товарних ринків в умовах нестабільності.

Монографія є актуальним науковим дослідженням із науковою новизною та практичною цінністю. Науково-прикладні пропозиції та рекомендації, сформульовані авторами, сприятимуть вдосконаленню державної регуляторної політики. Вони можуть бути використані державними органами влади різних рівнів і профільними інституціями в ході вдосконалення інституціонального забезпечення механізмів регулювання стратегічних товарних ринків, розробки програм і стратегій розбудови агропродовольчих ринків в умовах нестабільності.

Монографія колективу авторів (Буркинський Б. В., Нікішина О. В., Тараканов М. Л., Лисюк В. М., Щербак А. В., Антонюк П. О., Бочкарьов Д. О., Соколюк К. Ю., Зеркіна О. О., Носова Н. І., Чеботарьова Н. Й) за науковою редакцією академіка НАН України Буркинського Б. В. та д. е. н. Нікішиної О. В., виконана в межах теми НДР відділу ринкових механізмів та структур ДУ «Інститут ринку і економіко-екологічних досліджень НАН України» «Селективне регулювання розвитку товарних ринків» (державний реєстраційний номер 0122U000825), рекомендується до друку.

Рецензент:

*Завідувач кафедри маркетингу та міжнародної торгівлі
Національного університету біоресурсів і природокористування України,
д. е. н., професор*

Валерій БОНДАРЕНКО

ВИМОГИ ДО ФОРМЛЕННЯ ПУБЛІКАЦІЙ ДО НАУКОВОГО ЖУРНАЛУ «ACTA ACADEMIAE BEREKSASIENSIS. ECONOMICS»

Науковий журнал «Acta Academiae Beregsasiensis. Economics» призначений для фахівців, які цікавляться теоретичними та прикладними проблемами економіки, менеджменту, фінансів, обліку, оподаткування, аналізу й аудиту, дає змогу науковій громадськості ознайомитися з результатами досліджень вчених-економістів.

Тематика наукового видання:

- Економіка;
- Облік і оподаткування (облік, оподаткування, контроль, аналіз, аудит);
- Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок;
- Менеджмент.

Науковий журнал є рецензованим виданням, що підтримує політику відкритого доступу до наукових публікацій.

Редакційна колегія видання підтримує світові стандарти прозорості процесу рецензування, відповідно рукопис проходить через:

- перевірку на плагіат. Наявність збігів / ідентичності / схожості у наданих авторами текстах здійснюється редколегією за допомогою системи Unicheck;
- незалежне експертне рецензування. Рукописи, що публікуються у науковому журналі, проходять сліпе рецензування – це анонімний процес оцінки рукопису, коли рецензенти не знають, хто є автором наукової статті, а автору невідомо, хто є рецензентами.

ЗАГАЛЬНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ РУКОПИСІВ

Редакція наукового журналу «Acta Academiae Beregsasiensis. Economics» приймає:

- сучасні, оригінальні та незалежні дослідження докторів наук, кандидатів наук, молодих науковців (аспірантів, здобувачів, студентів), а також інших осіб, які займаються науковою діяльністю;

- статті, які не містять заборонених до друку матеріалів, а також матеріалів, у достовірності яких виникає сумнів. Неприйнятні текстові запозичення без дійсних посилань (плагіат) та самоплагіат (широкомасштабне запозичення з власних робіт без надання належних посилань) не допускаються;

- статті, які ніколи не друкувалися раніше і не подані на розгляд в інші видання;

Мова публікацій: українська, угорська, англійська.

Для опублікування статті у науковому журналі необхідно надіслати електронною поштою до редакції журналу такі матеріали:

1. Довідка про автора
2. Наукову статтю згідно вказаних вимог надіслати в електронному вигляді на адресу: aab-economics@kmf.org.ua
3. Рецензію наукового керівника або іншого фахівця у певній галузі знань, який має відповідний науковий ступінь (подають лише аспіранти та здобувачі).

Рукопис повинен включати такі складові у нижченаведеній послідовності:

- 1) DOI (присвоюється редакцією після публікації статті) (кегель 13 пт);
- 2) індекс УДК (у верхньому лівому кутку сторінки) (кегель 13 пт);

3) **Прізвище та ім'я авторів(-ів)** (у наступному рядку, по центру, не більше, ніж 3 особи) (кегель 13 пт);

4) **Відомості про автора (авторів)**, після кожного автора вказується **науковий ступінь, вчене звання, посада, назва установи, місто, країна**, де працюють автори (кегель 11 пт);

5) **Назва статті** (через один рядок від імен авторів по центру, до 10 слів - кегль 13 пт, всі прописні, напівжирний шрифт);

6) **Структурована анотація (реферат)** – через один рядок від назви статті курсивом, не менше **1800 знаків** (кегель 11 пт). (із застосуванням безособових конструкцій анотація повинна містити наступні елементи (предмет, мету роботи; метод чи методологію проведення роботи; результати роботи; сферу застосування результатів; висновки);

7) **Ключові слова** (5–8 слів) (кегель 11 пт, курсив);

8) інформацію за вищенаведеними пунктами 3-7 подати послідовно на мові статті, українською (якщо стаття не україномовна) та англійською мовою;

9) **Код JEL класифікації** (розміщуються під ключовими словами, кількість – від 1 до 5, в одному рядку, через кому, напівжирним шрифтом. Наприклад: JEL Classification: M10, M30)

10) **Текст статті** (кегель 13 пт) у структурованому вигляді із виділенням наступних елементів (напівжирним курсивом з абзацу):

Структурно **текст статті** повинен містити такі необхідні елементи (на основі вимог Постанови Президії ВАК України від 15.01.2003р. №7-05.1):

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття.

Формулювання цілей статті (постановка завдання).

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямку.

Перелік використаних джерел. Джерела нумеруються відповідно до порядку звертання до них у тексті. Посилання на джерело подається у квадратних дужках; бібліографічний опис літератури оформлюється згідно з ДСТУ 8302:2015. Кількість самоцитувань не повинна перевищувати 20%.

11) **Перелік використаних джерел** (кегель 11 пт).

12) **Список літератури (References)** в романському алфавіті.

Згідно нових правил, які враховують вимоги міжнародних систем цитування, автори статей повинні давати список літератури в двох варіантах: один на мові оригіналу і окремим блоком той же список літератури (References) в романському алфавіті, повторюючи в ньому в тому ж порядку всі джерела літератури, незалежно від того, чи є серед них іноземні.

Технічні параметри рукопису:

- мови написання рукопису статті – українська, угорська, англійська;
- кількість співавторів – **не більше трьох**;
- обсяг рукопису – не менше 4 сторінок, але не більше 12 сторінок, включаючи рисунки та таблиці; формат сторінки – А4 (210 ' 297);
- шрифт - Times New Roman, розмір -13 пт; міжрядковий інтервал – 1,0

- орієнтація сторінки формату А4 – “книжкова”; поля: зліва – 2,5 см, справа – 1,5 см, зверху – 2,0 см, знизу – 2,0 см;
- рукопис повинен бути підготовлений за допомогою редактора Word for Windows® у вигляді єдиного файлу у форматі DOC або DOCX без макросів;
- рисунки, фотографії, графіки слід вставляти в текст статті як об’єкт, положення об’єкту – «в тексті»; для набору формул використовувати вбудований у Word редактор формул Microsoft Equation або Mathtype!. Фізичні величини повинні подаватися в одиницях системи СІ;
таблиці не повинні розриватись (розміщуватись на декількох сторінках).
- **анотація до статті** англійською та українською мовами повинна бути розширена (**1800 знаків**).

З більш детальною інформацією можна ознайомитись на офіційному сайті «Acta Academiae Beregsasiensis. Economics» за посиланням: <http://www.aab-econ.kmf.org.ua>

Разом із статтею надсилається авторська довідка у наступній формі:

Довідка про автора

(Заповнюється окремо на кожного автора.

Довідка подається в електронному вигляді файлу MS Word)

Дані про автора (ів) на українській мові	
Прізвище	
Ім'я	
По батькові	
Науковий ступінь	
Вчене звання	
Посада	
Установа	
Місто, країна	
Профіль Scopus ID *	
ORCID ID	
Профіль Researcher ID*	
Профіль MTMT *	
Назва статті на українській мові	
Контактний телефон	
e-mail:	
Information about the author (To be filled in separately for each author. The document is submitted electronically as an MS Word file)	
First name	
Surname	
Scientific degree	
Academic status	
Position	
Institution	
City, country	
Scopus Author ID *	
ORCID ID	
Researcher ID*	
MTMT ID*	
Title of the article in English	

Cell phone number	
E-mail address:	

* - при наявності

Наявність ідентифікатора ORCID є обов'язковою умовою при поданні рукописів. За відсутністю даного ідентифікатора просимо пройти реєстрацію за наступним посиланням:
<https://orcid.org/>

У разі, якщо авторів статті більше ніж 1, то інформація надається по кожному автору окремо.

A BENYÚJTOTT KÉZIRATOKHOZ FÚZOTT KÖVETELMÉNYEK

Az «Acta Academiae Beregsasiensis. Economics» tudományos folyóirat szerkesztőbizottsága olyan kéziratok fogad be, melyek:

- időszerű, eredeti és önálló kutatások és amelyeket tudományos fokozattal rendelkező vagy fiatal kutatók (PhD-hallgatók, diákok) nyújtanak be illetve olyanok, akik tudományos tevékenységet folytatnak;
- nem tartalmaznak publikálásra tiltott információt, valamint olyanokat, melyek hitelessége nincs megkérdőjelezve. Nem tartalmazhat olyan szöveggölcsonzéseket, mely nincs lehvivatkozva (plágium) valamint önplágiumot (sajátműből történő nagymértékű hvivatkozás nélküli szöveggölcsonzés);
- sehol sem voltak eddig publikálva és nincsenek elbírálás alatt más folyóiratokban.

Publikálás nyelve: ukrán, magyar, angol.

Kiadványunk következő számába kérjük megküldeni az aab-economics@kmf.org.ua címre a következőket:

1. Szerzői adatbekérőt;
2. Publikálásra szánt cikk kéziratát;
3. A tudományterületet ismerő, tudományos fokozattal rendelkező más személy, szakember (pl. témavezető) ajánlása (csak hallgatók és diákok számára).

Az "Acta Academiae Beregsasiensis. Economics" folyóiratban a publikálás INGYENES.

A kéziratnak az alábbi összetevőket kell tartalmaznia a következő sorrendben:

- 1) DOI (a cikk publikálásakor rendeli hozzá a szerkesztőség) (betűméret – 13 pt);
- 2) ETO (a bal felső sarokban van feltüntetve) (betűméret – 13 pt);
- 3) A szerző(k) vezetékneve és neve (egymás utáni sorrendben, középre zárt, nem több, mint 3 szerző) (betűméret – 13 pt);
- 4) A szerző(k) adatai, mindegyik szerző után fel kell tüntetni a tudományos fokozatot, tudományos címet, települést, országot, ahol dolgozik a szerző (betűméret – 11 pt);
- 5) Cikk megnevezése (egy sor kihagyással a szerzők neve után középre igazítva, 10 szónál nem hosszabb – betűméret – 13 pt, mind nagybetűs, félkövér);
- 6) Strukturált annotáció – egy sor kihagyással a cikk megnevezésétől dőlt betűvel, nem kevesebb, mint **1800 karakter** (betűméret – 11 pt). (az annotációnak tartalmaznia kell a következő elemeket (a munka tárgyát; célját; felhasznált módszereket; eredményeket; a felhasználás irányait, következtetéseket);
- 7) Kulcsszavak (5–8 szó) (betűméret – 11 pt, dőlt betűs);
- 8) A 3-7 pontban szereplő információt kérjük megadni a cikk nyelvén, magyarul (ha a cikk nem magyar nyelven íródott) valamint angolul;
- 9) JEL klasszifikáció (a kulcsszavak alatt helyezkedik el, száma – 1-5-ig, egy sorban elhelyezve, vesszővel elkülönítve, félkövér. Példa: JEL Classification: M10, M30);
- 10) A cikk szöveges része (betűméret – 13 pt) strukturált formában tartalmazva a következő elemeket (mindegyik rész új bekezdéssel, félkövér):

A probléma felvetése általánosságban és kapcsolata a fontos tudományos és gyakorlati eredményekkel.

A legfrissebb kutatások és publikációk elemzése, melyekben bemutatásra kerülnek a megoldásra várt problémával kapcsolatos alapkutatások és eredmények, melyekre a szerző a saját kutatásait alapozza, a probléma még megoldására várt eleme(i), melyekre a cikk reflektál.

A cikk céljának megfogalmazása (feladatok felsorolása).

A kutatási eredmények bemutatása a tudományos eredmények teljesértékű megalapozásával.

Következtetések és a kutatás továbbvitelének lehetőségei ebben az irányban.

A felhasznált források listája. A forrásokat a cikkben lévő idézési sorrendben kell feltüntetni. Az idézést szögletes zárójelben tüntessék fel. Pl.: [5, 15-17 o.]. Az önhivatkozás nem haladhatja meg a 20%.

11) **A felhasznált források listája** APA hivatkozási stílusban (betűméret – 11 pt).

A benyújtott kézirattal kapcsolatos formai követelmények:

- a kézirat nyelve – ukrán, magyar, angol;
- társszerzők száma – **nem több, mint három**;
- a kézirat terjedelme – nem kevesebb, mint 4 oldal és nem több, mint 12, beleértve az ábrákat és táblázatokat; az oldal formátuma – A4 (210 ´ 297);
- betűtípus - Times New Roman, betűméret – 13 pt; sorköz – 1,0
- az A4 oldal tájolás – „álló”; margók: bal – 2,5 cm, jobb – 1,5 cm, felső – 2,0 cm, alsó – 2,0 cm;
- a kéziratot Word for Windows® programban készítsék el DOC vagy DOCX formátumban makrók nélkül;
- ábrákat, fotókat, gráfonokat a kéziratba objektumként kérjük beilleszteni, az objektum elhelyezkedése – „a szövegben”; a képleteket a Word-be beépített Microsoft Equation vagy MathType! képletszerkesztőben kérjük elkészíteni. A fizikai mennyiségeket a CI rendszer egységeiben kell megadni; a táblázatokat nem szabad megszakítani (több oldalon nem helyezhető el).
- **A cikk annotációja** angol és magyar nyelven ne legyen kevesebb **1800 karakternél**.

Szerzői adatbekérő

(Minden szerzőre külön-külön kitöltendő)

Az adatbekérőt elektronikus formában MS Word formátumban kérjük megküldeni)

Vezetéknév / Surname	
Név / First name	
Tudományos fokozat / Scientific degree	
Tudományos cím / Academic status	
Betöltött pozíció / Position	
Intézmény / Institution	
Város, ország / City, country	
Scopus ID*	
ORCID ID	
Researcher ID*	
MTMT *	
<i>A cikk címe ukránul</i>	
<i>A cikk címe magyarul</i>	
<i>A cikk címe angolul</i>	
Telefonszám / Cell phone number	
e-mail	
Information about the author (To be filled in separately for each author. The document is submitted electronically as an MS Word file)	
First name	
Surname	
Scientific degree	
Academic status	
Position	
Institution	
City, country	
Scopus Author ID *	

ORCID ID	
Researcher ID*	
MTMT ID*	
Title of the article in English	
Cell phone number	
E-mail address:	

* ha rendelkezik.

Az *ORCID* azonosító megléte kötelező a kéziratok benyújtásához. Ha nem rendelkezik ilyennek, akkor kérjük igényeljen a következő link segítségével: <https://orcid.org/>

Bővebb információt az «Acta Academiae Beregsasiensis. Economics» c. folyóirat honlapján található meg: <https://aab-economics.kmf.uz.ua/aabe>

REQUIREMENTS FOR PUBLICATION FOR THE SCIENTIFIC JOURNAL "ACTA ACADEMIAE BEREKSASIENSIS. ECONOMICS"

Scientific publication "Acta Academiae Beregsasiensis. Economics" is intended for specialists who are interested in theoretical and applied problems of economics, management, finance, accounting, taxation, analysis and auditing, enables the scientific community to be acquainted with the research results of scientists and practitioners.

The main thematic areas of the scientific journal are:

- Economics;
- Accounting and taxation (accounting, taxation, control, analysis, audit);
- Finance, banking, insurance and stock market;
- Management.

The scientific journal is a peer-reviewed publication that supports the policy of open access to scientific publications.

The editorial board supports world standards of transparency of the review process; accordingly, the manuscript passes through:

- Check for plagiarism. The editorial board using the Unicheck system checks the existence of coincidences, identities or similarities in the texts provided by the authors;
- Independent expert review. Manuscripts undergo blind peer review, which is an anonymous manuscript evaluation process where the reviewers do not know who the author of the scientific article is, and the author does not know who the reviewers are.

GENERAL REQUIREMENTS FOR MANUSCRIPTS LAYOUT

The manuscripts submitted for consideration by the Scientific Journal "Acta Academiae Beregsasiensis. Economics":

- Should be contemporary, original and independent research that have never been published before and have not been submitted for consideration in other publications;
- Should not contain:
 - materials prohibited for printing,
 - materials whose authenticity is in doubt,
 - inappropriate textual borrowings without valid references (plagiarism), self-plagiarism (large-scale borrowing from one's own works without providing proper references)

Language of publications: Ukrainian, Hungarian, English.

For paper submission in the **Issue**, the following materials must be sent by e-mail to the editorial office of the journal (aab-economics@kmf.org.ua):

1. Information about the author.
2. A scientific manuscript that adhere the specified requirements.
3. Review of a scientific supervisor or other specialist in a certain field of knowledge, who has a relevant scientific degree (submitted only by graduate students and applicants).

The manuscript should include the following components in the following sequence:

- 1) **DOI** (assigned by the editors after publication of the article) (pin 13 pt);
- 2) **UDC index** (in the upper left corner of the page) (pin 13 pt);

3) **Surname and first name of the author(s)** (in the next line, in the center, no more than 3 persons) (pin 13 pt);

4) **Information about the author (authors)**, after each author the **scientific degree, academic title, position, name of the institution, city, country** where the authors work (pin 11 pt);

5) **The title of the article** (one line from the authors' names in the center, up to 10 words - pin 13 pt, all capital letters, bold font);

6) **Structured abstract (abstract)** - one line after the title of the article in italics, no less than **1800 characters with spaces** (11 pt). (with the use of impersonal constructions, the abstract should contain the following elements (subject, purpose of the work; method or methodology of conducting the work; results of the work; scope of application of the results; conclusions);

7) **Key words** (5–8 words) (pin 11 pt, italics);

8) submit the information according to the above items 3-7 consecutively in the language of the article, in Ukrainian (if the article is not in Ukrainian) and in English;

9) **JEL classification code** (placed under keywords, the number is from 1 to 5, in one line, separated by a comma, in bold font. For example: JEL Classification: M10, M30)

10) **The text of the article** (pin 13 pt) in a structured form with the selection of the following elements (semi-bold italics from the paragraph):

The structure of an article should include the following necessary elements (based on the requirements of the Resolution of the Presidium of the HAC of Ukraine of 15.01.2003 №7-05.1):

1. **Problem description.** Statement of the problem in general and its connection with important scientific or practical tasks.

2. **Literature review.** Analysis of recent research and publications, which initiated the solution of this problem and on which the author relies, highlighting previously unresolved parts of the general problem, which is the subject of this article.

3. Formulation of the **goals of the article** (task setting).

4. **Results and discussions.** Presentation of the main material of the study with a full justification of the obtained scientific results.

5. **Conclusions and prospects for further research** in this area.

6. **References.** List of sources used are numbered according to the order of reference in the text. The reference to the source is given in square brackets; bibliographic description of the literature is made in accordance with the National Standard of Ukraine "Bibliographic reference" (DSTU 8302:2015), or the APA style. The number of self-citations should not exceed 20%.

Manuscript parameters:

- languages of writing the manuscript - Ukrainian, Hungarian, English;
- number of co-authors - **not more than 3**;
- volume of the manuscript – 4-12 pages, including figures and tables; page format - A4,
- page orientation - "book"; margins: left - 2.5 cm, right - 1.5 cm, top - 2.0 cm, bottom - 2.0 cm;
- font - Times New Roman, 13; line spacing is 1.0.
- the manuscript must be prepared using the Word for Windows® editor as a single file in DOC or DOCX format without macros;

• drawings, photographs, graphics should be inserted into the text of the article as an object, the position of the object - "in the text"; use the Microsoft Equation or Mathtype! formula editor built into Word to set formulas. Physical quantities must be given in SI units;

• tables should not be torn (placed on several pages);

• the abstract to the article should be expanded (1800 characters with spaces).

More detailed information can be found on the official website «Acta Academiae Beregsasiensis. Economics» at the following link: <http://www.aab-econ.kmf.org.ua>

The author's reference in the following form is sent along with the article:

Information about the author

(To be filled in separately for each author. The document is submitted electronically as an MS Word file)

First name	
Surname	
Scientific degree	
Academic status	
Position	
Institution	
City, country	
Scopus Author ID *	
ORCID ID	
Researcher ID*	
MTMT ID*	
Title of the article in Ukrainian**	
Title of the article in Hungarian**	
Title of the article in English	
Cell phone number	
E-mail address:	

* - if available.

** - if possible.

Note: Availability of an ORCID identifier is a mandatory term for submitting manuscripts. In case of absence the identifier, please register using the following link: <https://orcid.org/>

If there are more than one author, then information should be provided by every author separately.

УДК 330
А19

Acta Academiae Beregsasiensis. Economics : наук. журн. / редкол. : Р. Бачо, Н. Пойда-Носик, В. Макарович; Закарпат. угор. ін-т ім. Ф. Ракоці ІІ. Берегове, 2024. Вип. 6 (2024). 492 с. Текст укр., англ., угор.

ISSN 2786-6734 (Print)
ISSN 2786-6742 (Online)

Науковий журнал „Acta Academiae Beregsasiensis. Economics” розрахований на науковців, докторантів, аспірантів, практиків та широкого кола читачів, які цікавляться проблематикою в галузі економічних наук.

Відповідальність за зміст і достовірність публікацій покладається на авторів. Точки зору авторів публікації можуть не співпадати з точкою зору редколегії.

Технічна редакція:
Вікторія МАКАРОВИЧ

Відповідальний за випуск:
Роберт БАЧО

Коректура англomовного тексту

Ніна ПОЙДА-НОСИК

Обкладинка:
Габор ПОТОКІ
УДК:

Бібліотечно-інформаційний центр «Опаці Черє Янош» при
Закарпатському угорському інституті імені Ференца Ракоці ІІ

**Публікація видання здійснюється за сприяння
Інституту Стратегічних Досліджень Угорщини.**

*Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
Серія КВ №25089-15029Р від 08.11.2021 р.*

Засновник наукового журналу:

Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці ІІ.

Адреса: 90202 м. Берегове, пл. Кошута, буд.6.

Офіційний сайт наукового журналу:

<https://aab-economics.kmf.uz.ua/aabe>

Видавництво: Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці ІІ, 90202, м.Берегове, пл. Кошута, буд.6. (E-mail: aab-economics@kmf.org.ua), Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції Серія ДК №7637 від 19 липня 2022 р.

Друк: ТОВ «РІК-У» (адреса: вул. Гагаріна 36, м.Ужгород, 88000. E-mail: print@rik.com.ua). Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції Серія ДК5040 від 21 січня 2016 р.

Підписано до друку 20.12.2023.

Шрифт «Times New Roman».

Папір офсетний, щільністю 80 г/м².

Друк цифровий. Ум. друк. арк. 47,76.Формат 70x100/16.

Замовл. №456. Тираж 50.